

TURUN YLIOPISTON JULKAISUJA
ANNALES UNIVERSITATIS TURKUENSIS

SARJA - SER. C OSA - TOM. 309

SCRIPTA LINGUA FENNICA EDITA

KEILLE YLIOPISTON PORTIT AVAUTUVAT?

**Tutkimus suomalaisiin
yliopistoihin ja eri tieteenaloille
valikoitumisesta 2000-luvun alussa**

Hanna Nori

TURUN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF TURKU
Turku 2011

Turun yliopisto
Kasvatustieteiden tiedekunta
Kasvatustieteiden laitos

Tutkimuksen ohjaajat

Professori Risto Rinne
Turun yliopisto
Kasvatustieteiden tiedekunta
Kasvatustieteiden laitos

Professori Arto Jauhiainen
Turun yliopisto
Kasvatustieteiden tiedekunta
Kasvatustieteiden laitos

Esitarkastajat

Dosentti Arto Nevala
Itä-Suomen yliopisto
Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta
Historia- ja maantieteiden laitos

Dosentti Sakari Ahola
Turun yliopisto
Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta
Koulutussosiologian tutkimuskeskus

Vastaväittäjä

Dosentti Arto Nevala
Itä-Suomen yliopisto
Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta
Historia- ja maantieteiden laitos

Taitto: Tero Kylä-Junnila

ISBN 978-951-29-4525-2 (PRINT)

ISBN 978-951-29-4526-9 (PDF)

ISSN 0082-6995

Painosalama Oy – Turku 2011

TURUN YLIOPISTO, kasvatustieteiden laitos, väitöskirja, 240 s, 18 liit. Joulukuu 2010.

NORI, HANNA: KEILLE YLIOPISTON PORTIT AVAUTUVAT? Tutkimus suomalaisiin yliopistoihin ja eri tieteenaloille valikoitumisesta 2000-luvun alussa

TIIVISTELMÄ

Tutkimuksessa tarkastellaan suomalaisiin yliopistoihin valikoitumista 2000-luvun alussa. Tarkastelu pohjautuu yliopistoon hakeneiden, opiskelemaan hyväksytyjen ja opiskelupaikkaa ilman jääneiden taustojen vertailuun. Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, miten koulutuksellinen tasa-arvo toteutuu opiskelemaan pääsyssä. Erityistä huomiota kiinnitetään sukupuolten, eri-ikäisten, sosiaalisten ryhmien sekä eri alueella asuvien opiskelijavalinnoissa pärjäämiseen. Lisäksi pohditaan, millaiset taustatekijät ovat yhteydessä opiskelemaan pääsyyn ja miten suomalainen yliopistokenttä on lohkoutunut yliopistoittain ja aloittain hakijoiden ja sisään päässeiden taustojen perusteella.

Tutkimuksen pääaineistona on henkilö pohjainen rekisteriaineisto, joka on laadittu valtakunnallisen hakijarekisterin (HAREK) ja Tilastokeskuksen yhteistyönä. Aineisto käsittää 40 %:n satunnaisotoksen vuonna 2003 suomalaisiin yliopistoihin hakeneista (N = 55 790). Aineiston muuttajat kuvaavat hakijoiden taustoja, elämäntilannetta, aiempaa koulutusta ja lapsuudenperheen asemaa. Tutkimuksessa hyödynnetään lisäksi kokonaisuudesta muodostettua taulukkoaineistoa (N = 139 668).

Yliopistoihin hakevat eivät ole yhtenäinen ryhmä. Vaikka suurin osa hakijoista oli nuoria, oli joukossa myös varttuneempia hakijoita, jotka olivat ehtineet hankkia koulutusta ja muuta elämänkokemusta. Päävalinnat toimivat siten myös aikuishakijoiden hakuväylänä; erillisvalintoja eivät hyödynnä läheskään kaikki, joilla siihen olisi mahdollisuus. Klusterianalyysin avulla hakijoista voitiin erottaa neljä ryhmää: 1) nuoret ylioppilaat, 2) toisen tutkinnon suorittajat, 3) koulutuspääoman kartuttajat sekä 4) aikuiset lisäkouluttautajat.

Opiskelemaan pääsyyn vaikuttavia tekijöitä analysoitiin logistisen regressioanalyysin avulla. Analyysin mukaan hakijan iällä oli muista taustatekijöistä riippumaton vaikutus opiskelemaan pääsyyn niin, että todennäköisyys päästä yliopistoon vähenee hakijan iän kohotessa. Parhaiten opiskelemaan pääsivät kaikkein nuorimmat, alle 20-vuotiaat hakijat, jotka siis useimmiten ovat saman kevään ylioppilaita. Vanhemmille hakijoille oli usein kertynyt jo koulutusta, mutta aiemmat tutkinnot paransivat sisäänpääsyn mahdollisuuksia vain, mikäli ne olivat korkea-asteelta. Alemmilla ammatillisilla tutkinnoilla oli pikemminkin opiskelemaan pääsyä heikentävä vaikutus. Myös se, mitä hakija oli tehnyt ennen valintakokeita, vaikutti sisäänpääsyn mahdollisuuksiin. Parhaiten valinnoissa pärjäivät päätoimiset opiskelijat, heikoiten työttömät hakijat.

Vaikka miesten hyväksymisprosentit olivat keskimäärin korkeammat kuin naisten, sukupuoli ei osoittautunut itsenäiseksi opiskelemaan pääsyä selittäväksi tekijäksi. Naisten huonompi pärjääminen valinnoissa selittyikin pitkälti sukupuolten eriytyneillä alavalinnoilla. Naisten suosimat alat kun ovat pääsääntöisesti vaikeapääsysisempiä kuin miesten.

Tutkimuksessa selvisi myös, että kaupunkilaisuus lisäsi todennäköisyyttä tulla hyväksytyksi. Toi-saalta opiskelemaan pääsy erosi myös asuinmaakunnittain, mikä kertoo lähinnä siitä, että eri yliopistojen sisäänpääsyasteissa on varsin suuria eroja.

Yliopistojen lohkoutuminen hakijoiden sosiaalisen taustan mukaan oli paljon selvempää kuin alojen. Kaikki pääkaupunkiseudun yliopistot – lukuun ottamatta Teatterikorkeakoulua – luokittuivat isän asemalla mitaten elitistisiksi. Matalimmista taustoista haettiin Lapin, Joensuun ja Vaasan yliopistoihin. Alojen paikka elitistisyyskansanomaisuus -ulottuvuudella vaihteli suuresti yliopistoittain. Teknillistieteellinen, matemaattis-luonnontieteellinen ja kauppatieteellinen ala sijoittuivat kuitenkin keskimääräistä ylemmäs, kun taas kasvatustiede ja farmasia olivat kansanomaisimpia hakukohteita.

Opiskelijaksi valikoitumisen peruselementit toistuivat myös tässä tutkimuksessa: koulutetuimpien ja hyvässä asemassa olevien vanhempien jälkeläiset saivat opiskelupaikan useammin kuin muut. Yliopistolaitoksessa vuosikymmenten saatossa toteutetut rakenteelliset muutokset eivät siis ole muuttaneet valikoitumisen peruslinjaa, joskin uutena huomiona nousi maanviljelijöiden jälkeläisten hyvä valinnoissa pärjääminen. Maanviljelijäperheestä tulevien opiskelemaan pääsyn todennäköisyys oli kaikkein suurin.

Avainsanat: Yliopistopolitiikka, koulutuksellinen valikointi, yliopistot, tieteenalat, koulutussosiologia

UNIVERSITY OF TURKU, Department of Education, dissertation, 240 p, 18 app.
December 2010.

NORI, HANNA: FOR WHOM WILL THE UNIVERSITY GATES OPEN? A study of the selection for admission to Finnish universities and fields of study in the beginning of the 21st century

ABSTRACT

This study examines the selection for admission to Finnish universities in the beginning of the 21st century. It is based on the comparison of the backgrounds of those who applied, the ones accepted and the ones rejected. The aim of the study is to clarify how educational equality is reflected in the admission selection. A special emphasis is given to the difference between genders, different age and social groups and places of residence. The study also considers the kind of background factors that promote university admission and how the Finnish university field is segmented between universities and fields of study based on the background of the applicants and those admitted.

The main source material of the study is a person based register created by cooperation between the national applicant register (HAREK) and Statistics Finland. The material consists of a 40% random sample of the year 2003 applicants to Finnish universities (N = 55 790). The variables of the material reflect the background of the applicants, their life circumstances, previous education and the social status of their childhood family. The study also uses chart material formed from the entire applicant group (N = 139 668).

University applicants do not form any kind of a uniform group. Although the majority of the applicants were young, the sample also included mature applicants who had already gained previous education and other life experience. Thus the main application process is also the application route for the mature applicants, the special application routes available are not taken advantage of by many of the applicants entitled to do so. By using cluster analysis four different groups emerged within the applicants: 1) young school leavers, 2) subjects studying for a second degree, 3) subjects expanding their academic capital and 4) mature students gaining further education.

The factors contributing to admission were analysed by logistic regression analysis. The analysis revealed that the age of the applicant had an impact independent from other background factors so that the likelihood to be admitted lessens when the age of the applicant increases. The most likely to be admitted were the youngest, under 20 yr old applicants who usually are the same year school leavers. The older applicants often had previous education but the earlier qualifications only improved the chance to be admitted if they were at higher education level. Previous vocational qualifications seemed to have a negative impact on the university admission probability. Also the way the applicant had spent their time before the entry exams had an impact. Full-time students fared the best, unemployed applicants performed the poorest.

Although male applicants' admission percentages were generally higher than that of females, the study did not find the applicant's gender to be an independent determinant in the admission selection. The lower admission rates of the female applicants can be explained by the different field of study choices of males and females. The fields favoured by females are generally more difficult to enter into.

The study also found that an urban background of the applicant increased the probability to be selected. On the other hand admission rates also differed by county, which mainly reflects the differences in entry requirements of the different universities.

The segmentation of universities by the social background of the applicant was much clearer than by the field of study. All the universities in the capital area excluding the Theatre Academy were classified as elitist based on the social status of the father. Applicants from the lowest social backgrounds were found in Lapland, Joensuu and Vaasa universities. The placement of the different fields of study on the elitist-populist axis varied greatly between universities. Engineering, mathematical and natural sciences and economics were, however, placed above average while education and pharmacy were considered more populist.

The basic elements of the student selection process were also repeated in this study: the offspring of the most educated and high social status parents gained a study place more often than other applicants. The structural changes in the university institution over the decades have not changed the basics of selection although the good success of the offspring of farmers emerged as a new observation. The applicants from farmer families had the greatest probability of gaining a study place.

Keywords: Higher education policy, educational selection, universities, fields of study, sociology of education

ESIPUHE

Kohta kymmenen vuotta on vierähtänyt siitä, kun vastavalmistuneena valtiotieteiden maisterina aloitin tutkijan työt Turun yliopiston kasvatustieteiden laitoksella. ”Avoimen yliopiston opiskelija: Kokovartalokuvista eriytyneisiin muotokuvaan” oli ensimmäinen tutkimusprojekti, jossa olin mukana. Se tuli päätökseen vuonna 2003. Myöhemmin, kahden lähes perättäisen äitiysloman jälkeen, jatkoin osin saman tutkimusryhmän kanssa tutkimushankkeessa ”Avoin yliopisto ja aikuisten sisääntuloväylät yliopistojen tutkintokoulutukseen” (2004–2008). Molemmat projektit olivat silloisten opetusministeriöiden rahoittamia, laajoihin tilastoaineistoihin perustuvia tutkimuksia. Jälkimmäisenä mainitun tutkimuksen aineistoa pääsin hyödyntämään myös väitöskirjassani, jonka idea alkoi hahmottua mielessäni vuonna 2006.

Tie ensimmäisistä hahmotelmista painovalmiiseen käsikirjoitukseen ei ole ollut helppo. On ollut hetkiä, jolloin on tehnyt mieli luovuttaa ja haudata koko ajatus väitöskirjasta. Nyt, kun koko urakka alkaa olla voiton puolella, olen onnellinen siitä, etten antanut periksi. Rankan rupeaman aikana olen saanut apua ja tukea monelta taholta. On siis kiitosten aika.

Ensimmäinen kiitos väitöskirjani valmistumisesta kuuluu laitoksemme johtajalle ja työni ohjaajalle, professori Risto Rinteelle. Ilman hänen vankkumatonta luottamustaan ja uskoaani siihen, että vien jatko-opintoni päätökseen, en ehkä olisi niin tehnyt-kään. Olen Ristolle kiitollinen myös siitä, ettei minun ole tarvinnut näinä pirstaleisten ja katkonaisten työurien aikoina suuresti pelätä työpaikkani puolesta. Aina on järjestynyt rauhallinen työhuone ja ”supertietokone” massiivisten tilastoaineistojen pyörittämiseen.

Toista ohjaajaani professori Arto Jauhiaista haluan kiittää siitä, että hän on jaksanut kärsivällisesti lukea ja kommentoida käsikirjoitustani sen eri vaiheissa. Artolle kiitos myös lukuisista kirja- ja artikkelivinkeistä.

Työni esitarkastajia dosentti Arto Nevalaa ja dosentti Sakari Aholaa kiitän perinpohjaisesta työhöni paneutumisesta ja osin kriittisistäkin huomioista, joiden lopulta uskon parantaneen käsikirjoitusta huomattavasti. Tutkimuskentän suvereeneina asiantuntijoina heidän kommenttinsa ovat olleet hyvin arvokkaita. Arto Nevalalle haluan osoittaa vielä erityiskiitoksen ohjauksellista ja kannustavasta otteesta prosessin aikana.

Tutkimuksen rahoituksesta kiitos kuuluu opetus- ja kulttuuriministeriölle, Kasvatustalan valtakunnalliselle tutkijakoululle (KASVA) sekä Turun yliopiston kasvatustieteiden laitokselle. Laajan tilastoaineiston kokoamisesta ja jalostamisesta kiitoksen saavat Opetushallitus ja Tilastokeskus.

Vuosien työ olisi tuntunut huomattavasti rankemmalta ilman hyviä työkavereita. Nina Haltiaa ja Henna Kyhää haluan kiittää tuesta ja ystävyyydestä. Ninan kanssa olen saanut pohtia monia hauskoja, onnellisia, jos kohta vaikeitakin elämänvaiheita. Henna Kyhän kanssa olen voinut vapaasti tuulettaa matkan varrella syntyneitä tunteita. Ilman Hennan syvältä kumpuavaa iloisuutta ja rentoa asennetta elämään ”väikkäriahdistuskohtaukset” olisivat olleet paljon pahempia. Haluan osoittaa lämpimät kiitokseni myös muille työkavereilleni – erityisesti tutkijasiiven lounasporukalle, jonka kanssa on tullut vietettyä monia ikimuistoisia ja nauruntäyteisiä hetkiä.

Työpaikan seinien ulkopuolelta kiitoksen saavat ystäväni Maija ja Tiina. Lapsuus-kavereinani ja lasteni kummeina he tulevat aina olemaan osa elämääni, vaikka kiireisimpinä ruuhkavuosina tapaamiset ovatkin pakosta harventuneet. Hiukan ”vanhemmalla iällä” olen saanut myös uusia ystäviä. Marjulle kuuluu kiitos siitä, ettei fyysinen kuntoni ole päässyt rapistumaan väitöskirjan loppukirivaiheessakaan. Marjun puolisolle Pasille osoitan kiitokseni siitä, että lastenhoitaja on järjestynyt aina tarpeen vaatiessa.

Lapsuudenperheeni eli äiti, isä, isosisko ja pikkusisko, ovat luoneet sen perustan, jolta on ollut hyvä lähteä maailmaan. Olen kiitollinen vanhemmilleni siitä, että tukea ja apua on löytynyt aina, kun olen niitä kaivannut. Myös lapsenlapsilleen vanhempani ovat mitä parhaimmat mummi ja pappa. Sisareni perheineen eli Anne ja Paul sekä Maija, Julien ja ihanat kaksostytöt Sophie ja Helen ansaitsevat niin ikään lämpimät kiitokseni. Annelle vielä erityiskiitos tiivistelmän kääntämisestä.

Suurin kiitos kuuluu rakkaalle perheelleni. Mieheni Vesa on jaksanut olla tukenani kohta kahden vuosikymmenen ajan. Kiitän häntä rakkaudesta, kumppanuudesta ja kärsivällisyydestä. Lapsemme Lauri ja Saara ansaitsevat kiitoksen jo pelkästään siitä syystä, että ovat olemassa. Olen ylpeä siitä, että saan olla teidän äitinne.

Omistan tämän kirjan edesmenneelle Anastasia-mummilleni, joka arvosti suuresti opiskelua ja kouluttautumista, mutta joka omalla esimerkillään kuitenkin osoitti, että suurinta sivistystä on sydämen sivistys.

Naantalissa itsenäisyyspäivänä 2010.

SISÄLTÖ

1. JOHDANTO	11
2. SUOMALAISEN KORKEAKOULUTUKSEN, OPISKELIJAVIRTOJEN JA VALIKOINNIN KEHITYS	14
2.1 Akatemia – papinpoikien opinahjo	14
2.2 Numerus apertuksesta numerus clausukseen	17
2.3 Opiskelijatulvaa ja uusia korkeakouluja.....	19
2.4 Huippuyliopistoja huippuopiskelijoille?	25
2.5 Korkeakoulutus yhteiskunnallisena valikointijärjestelmänä.....	30
3. AIEMPIEN TUTKIMUSTEN PERINTÖ JA TÄMÄN TUTKIMUKSEN TEHTÄVÄ	33
3.1 Yksilölähtöisistä selityksistä sosiaalis-kulttuurisiin teorioihin	33
3.2 Rationaalista toimintaa vai sattumankauppaa?	38
3.3 Tutkimusasetelma ja -kysymykset	44
3.4 Tutkimusaineisto ja -menetelmät	50
3.4.1 Rekisteriaineisto	50
3.4.2 Taulukkoaineisto	55
3.4.3 Tilastolliset analyysimenetelmät	55
4. TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT	58
4.1 Tasa-arvon himmenevä traditio.....	58
4.1.1 Tasa-arvo korkeakoulutuksessa – monta ulottuvuutta, useita tulkintoja.....	61
4.1.2 Tasa-arvon muuttuva tila suomalaisessa korkeakoulupolitiikassa	67
4.2 Miesten yksinoikeudesta naisten ylliedustukseen	72
4.3 Alati aikuistuvat yliopistot	79
4.4 Sosiaaliluokkien osallistumiserot – kaventumista ja piiloutumista	84
4.4.1 Statushierarkian kärkisijoilla pääkaupunkiseudun yliopistot	89
4.4.2 Kauppatiede ja kasvatustiede – statushierarkian ääripäät.....	91
4.5 Alueelliset erot edelleen selvästi näkyvissä vaikka tasoittumista tapahtunut ...	93
5. KETKÄ HAKEVAT JA KETKÄ PÄÄSEVÄT YLIOPISTOON?	98
5.1 Nuoret, miehet ja kaupunkilaiset menestyvät valinnoissa	98
5.2 Alemmilla ammatillisilla tutkinnoilla negatiivinen vaikutus sisäänpääsyyn .	105
5.3 Isän koulutuksella ja asemalla edelleen merkitystä	112

5.4	Opiskelemaan pääsyyn vaikuttavien tekijöiden keskinäinen yhteys vahva ...	119
5.5	Neljä erilaista hakijaryhmää	124
5.6	Yhteenveto	129
6.	YLIOPISTOJEN VÄLILLÄ SELVIÄ EROJA	136
6.1	Svenska handelshögskolan helppopääsyisin, Teatterikorkeakoulu vaikeapääsyisin	136
6.2	Nuoret hakijat menestyvät kauppakorkeakoulujen valinnoissa	139
6.2.1	Helsingin kauppakorkeakoulu yliopistoista ”kaupunkilaisin”	143
6.2.2	Uudellamaalla nurkkakuntaisimmat yliopistot	145
6.3	Helsingin kauppakorkeakouluun hakeneilla korkein oma asema, Svenska handelshögskolaniin hakeneilla matalin.....	153
6.4	Teknilliseen korkeakouluun hakeneilla korkein kotitausta, Lapin yliopistoon hakeneilla matalin.....	160
6.5	Hakijaryhmät eri yliopistoissa.....	170
6.6	Yhteenveto	172
7.	TIETEENALOILLA OMA PAIKKANSA.....	177
7.1	Kasvatusala suosittu mutta vaikeapääsyinen.....	177
7.2	Teologiassa vanhimmat hakijat, tekniikassa nuorimmat	181
7.2.1	”Naisalat” maalaisten suosiossa.....	186
7.2.2	Tausta, kieli ja välimatka ohjaavat hakeutumista	188
7.3	Oikeustieteelliseen hakeneilla korkein oma asema, eläinlääketieteelliseen hakeneilla matalin.....	193
7.4	Tekniikkaan hakeneilla korkein kotitausta, farmasiaan hakeneilla matalin...200	
7.5	Hakijaryhmät eri tieteenaloilla	208
7.6	Yhteenveto	209
8.	JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	214
8.1	Opiskelijaksi valikoituminen monen tekijän summa	216
8.2	Yliopistokenttä lohkoutunut yliopistoittain tieteenaloja voimakkaammin ...	220
8.3	Mahtuuko tasa-arvo yliopiston porteista sisään?	223
8.4	Jälkisanat: menneen arviointia ja tulevan suunnittelua.....	226
	LÄHTEET	229
	LIITTEET	241

1. JOHDANTO

Korkeakoulutukseen pääsyn esteet ovat vaihdelleet eri aikoina. Vielä pari vuosisataa sitten uskottiin, että ylemmät yhteiskuntaluokat omaavat paremmat älynlahjat kuin rahvas kansanosana, ja ovat siten luonnostaan oikeutettuja kouluttautumaan. Niin ikään kieli, sukupuoli, ikä ja asuinpaikka ovat toimineet tehokkaina korkeakouluopiskelijoiden karsintakeinoina. Korkeakoulutuksen massoittumisen myötä opiskelijoiden taustoissa on tapahtunut laajenemista, eikä nyky-yliopisto ainakaan näkyvästi valikoi opiskelijoitaan sosiaalisten tai muiden taustaan liittyvien tekijöiden perusteella.

Useat tutkimukset ovat kuitenkin osoittaneet, että yksilön opintien suunta ja pituus eivät riipu puhtaasti tosiasiallisista ansioista tai kyvyistä; opiskelua ja usein koko elämää koskevat valinnat rakentuvat lapsuudenperheessä heijastaen perheen sosiaalisia, kulttuurisia ja taloudellisia olosuhteita. Korkeasti koulutetut ja ”hyvissä” asemissa olevat vanhemmat pystyvät tarjoamaan lapsilleen sekä taloudellisesti että kulttuuripääomalla mitaten paremmat eväät koulutusputkessa etenemiselle kuin koulutuksellisesti ja ammatillisesti niukemmin varustetut vanhemmat. Vaikka korkea koulutus ei suinkaan ole mikään ainoa ”oikea” päämäärä (Koivisto & Honkanen 2000), vanhemmat toivovat usein lapsilleen vähintään samantasoista – mielellään korkeampaa – koulutusta kuin ovat itse saaneet (Kivinen & Rinne 1996, 291). Onhan koulutus edelleen tärkein eri luokka-asemiin johtava reitti (Erola 2010, 23). Tyttärestä ei polvi parane, ellei jälkeläinen kipua vanhempaansa korkeammalle koulutuksen tikapuilla. Korkeista lähtöasemista tulevien jääminen alimmille askelmille saatetaan kokea jopa epäonnistumisena ja hävettävänäkin asiana. Myös matalimmin koulutetuista perheistä lähtöisin oleville korkeakoulututkinnosta on tullut ajokortti hyvään elämään, vaikka korkeakoulutettujen asema työmarkkinoilla ei enää olekaan yhtä hyvä kuin aiemmin.

Suomea voi pitää monessa mielessä koulutuksellisen tasa-arvon mallimaana. Suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan rakentamisen aikoina uskottiin, että koulutusmahdollisuuksia parantamalla voitaisiin lieventää yhteiskunnallista eriarvoisuutta. Pitkjänteisen aluepolitiikan seurauksena voimme ylpeillä kansainvälisestäkin näkökulmasta katsottuna varsin kattavalla yliopistoverkolla. Myös naisten osallistuminen korkeakoulutukseen on viime vuosisadan alusta lähtien ollut Suomessa muihin Euroopan maihin nähden huomattavan vilkasta (Elovainio 1971, 267–270; Naumanen 1994, 81; Nevala 2002, 183). Suomea luonnehditaan usein niin ikään melko avoimeksi maaksi, sillä vanhempien ja lasten luokka-asemien välinen yhteys on monia muita maita heikompi (Härkönen 2010, 65).

Tasa-arvon tavoitteet eivät enää viime aikoina ole innoittaneet suomalaista koulutuspolitiikkaa entiseen tapaan, vaan tilalle on astunut muunlaisia arvoja. Vastikään

voimaan tullut uusi yliopistolaki on jatkoa kehitykselle, jossa on askel askeleelta siirrytty kohti yritysmailmalle ominaisia toimintaperiaatteita: kilpailuttamista, tehokkuuden maksimointia, laadunvarmistusta ja tulosohjausta. Suomalaisen yhteiskunnan kasvavana haasteena pidetään nuorten saamista koulutukseen ja edelleen työelämään mahdollisimman varhain (OPM 2009a). Työelämään siirtymisen nopeuttamiseksi opetusministeriö asetti erillisen työryhmän keväällä 2009. *Ei paikoillanne, vaan valmiit, hep!* -raportissaan työryhmä esittää muun muassa, että toisen asteen opinto-ohjausta tulisi huomattavasti lisätä, ensimmäistä opiskelupaikkaa hakevien asemaa merkittävästi parantaa ja ylioppilastutkinnon painoarvoa entisestään korottaa. Yliopistojen tehtäväksi jäisi huolehtia, että sisään päässeet opiskelijat myös etenevät opinnoissaan ja valmistuvat ajallaan. (OPM 2010.)

Korkeakoulututkinnon kärsimästä inflaatiosta huolimatta yliopistojen hakijamäärät ovat kasvaneet vuosi vuodelta. Vuonna 2010 yliopistoihin lähetettiin lähes 200 000 hakemusta. Yhä useamman tavoitellessa korkeakoulutuspaikkaa opiskelijavalinta on kiristynyt entisestään. Syksyllä 2010 yliopistojen päävalinnassa hakeneista opiskelupaikka aukeni vain reilulle neljäsosalle hakeneista. (OPH 2010.) Suurin osa sisään päässeistä on aiempien vuosien ylioppilaita, ja vain runsas kolmannes hyväksytyistä on samana vuonna kirjoittaneita. Koulutuspolitiikan tavoitteena onkin nuorentaa yliopisto-opiskelijoiden ikärakennetta vastaamaan muiden Euroopan maiden ja OECD-maiden tilannetta (OPM 2010). Vaikka yliopistojen rooli elämänmittaisen ja -laajuisen oppimisen tarjoajana tunnustetaan (SA 558/2009, SA 559/2009), elinikäinen oppiminen yliopistoissa nähdään mieluummin muuna kuin tutkintoon johtavana koulutuksena, lähinnä täydennyskoulutuksena tai avoimena yliopisto-opetuksena (OPM 2005).

Korkeakoulutukseen valikoituminen on kaksivaiheinen prosessi. Ensin valikoidutaan hakijaksi, sitten opiskelijaksi. Hakupaperinsa lähettäneet ovat jo punninneet omia mahdollisuuksiaan hakukisassa ja erilaisin toivein ja odotuksin lähteneet tavoittelemaan opinto-oikeutta yliopistosta. Monet jättävät hakematta yliopistoon, koska eivät usko omiin sisäänpääsymahdollisuuksiinsa (Guri-Rosenblit 1996, 330–331). Yliopistot karsivat itsevalikoinnin ”läpäisseitä” hakijoita valintakokeineen ja ennalta määrättyine pääsyvaatimuksineen. Menestyminen opiskelijakarsinnoissa riippuu monesta tekijästä. Hakijan yksilöllisten tekijöiden ohella perhetaustalla on oma vaikutuksensa. Tämä vaikutus saattaa ilmetä niin henkisenä ja kulttuurisena opiskeluun kannustamisena kuin puhtaasti taloudellisena tukena, joka taas mahdollistaa esimerkiksi erilaisille valmennuskursseille osallistumisen. Itsevalikoituminen ja yliopistojen pääsykarsinnat muodostavat monisyisen yhteyden, joka lopulta kulminoituu yliopisto-opintojen aloittamiseen tai karsiutumiseen.

Tutkimuksissa on todettu, että sosiaalisen taustan vaikutus himmenee sitä mukaa, mitä ylemmäs koulutusasteella edetään (Saarela & Finnäs 2003). Tässä tutkimuksessa selvitän, ulottuuko taustan vaikutus valikointiprosessin jälkimmäiseen vaiheeseen eli yliopistojen opiskelijakarsintoihin saakka. Varsinaiset valintakokeet ja niiden yliopisto- ja alakohtaiset erot rajaavat kuitenkin tutkimuksen ulkopuolelle. Vuonna 2003

yliopistoihin hakeneita koskevan rekisteriaineiston avulla tarkastelen sitä, ketkä pääsivät opiskelemaan ja keitä olivat ne, jotka eivät mahtuneet yliopiston porteista sisään. Lisäksi pohdin, millaisia muutoksia valikoitumisessa on tapahtunut aiempiin tutkimuksiin nähden ja miten suomalainen yliopistokenttä on lohkoutunut hakijoiden taustojen suhteen yliopistoittain ja tieteenaloittain. Tämä tutkimus pohjaa samaan aineistoon kuin vuonna 2008 julkaistu tutkimuksemme (Rinne, Haltia, Nori & Jauhiainen) *Yliopiston porteilla. Aikuiset ja nuoret hakijat ja sisäänpäässeet 2000-luvun alun Suomessa*. Kun kyseisessä tutkimuksessa vertailimme yliopistoihin valikoitumista pääasiassa aikuisten ja nuorten hakijoiden sekä eri reittien välillä, käsillä olevassa tutkimuksessa tarkastelen päävalintojen kaikenikäisiä hakijoita.

Tämä tutkimus poikkeaa aiemmista valikoitumistutkimuksista kahdesta syystä. Ensinnäkin aineisto on huomattavan laaja: rekisteriaineistossa on tietoja lähes 56 000 hakijasta ja kokonaisuudesta kootut taulukot sisältävät miltei 140 000 hakutapausta. Toiseksi, tutkimus paikantuu valikoinnin varsinaiseen nivelkohtaan eli vaiheeseen, jossa hakijat valikoituvat hyväksytyihin ja karsiutuneisiin. Yleensä yliopistossa opiskelevien taustoja on verrattu koko väestöä koskeviin tilastoihin. Tutkimuksen tarkoituksena on siten ensimmäistä kertaa luoda kokonaiskuva siitä, miten valikoituminen hakijasta yliopisto-opiskelijaksi tapahtuu ja paikata näin koulutussosiologisessa tutkimusperinteessä ollutta aukkoa.

2. SUOMALAISEN KORKEAKOULUTUKSEN, OPISKELIJAVIRTOJEN JA VALIKOINNIN KEHITYS

2.1 Akatemia – papinpoikien opinahjo

”Salli sinä, oi ikuinen Jumala, että tätä Turkulaista Akatemiaa ylis-tettäisiin koko maailmassa kuin Kreikkalaisten Ateenalaista; että se Teologisissa opinnoissa olisi Wittenbergin, Helmstedin ja Rostockin veroinen. Ettei se Lainopin opinnoissa jäisi Marburgin, Altdorfin, Leizigin tai Jenan jälkeen. Että se Lääketieteellisessä tiedekunnassa vastaisi Padovaa, Freiburgia, Strasbourgia ja Pariisia. Että se Filosofian puhtaudessa kilpailisi kaikkien näiden ja muiden mainitsematta jääneiden kanssa. Että se isänmaassa kaikissa suhteissa ystä-vyydessä liittoutuisi Upsalan Akatemian kanssa!” (Klinge 1987, 91).

Näin kuului historian ja politiikan professori *Michael Wexioniuksen* lukema *lop-purukous Kuninkaallisen Turun Akatemian vihkiäisissä vuonna 1640*. Maam-me ensimmäisessä yliopistossa oli alkujaan neljä tiedekuntaa. Filosofisessa tiedekun-nassa ylioppilaat saivat ensin pohjatiedot, jonka jälkeen he jatkoivat opiskelua joko teologisessa, lainopillisessa tai lääketieteellisessä tiedekunnassa. Opin ytimenä olivat luterilainen teologia ja eurooppalainen humanismi, ja yliopiston ensisijainen tehtävä oli kouluttaa pappeja, virkamiehiä, lääkäreitä ja upseereita. (Klinge, Knapas, Leikola & Strömberg 1987; Fagerlund, Jern & Villstrand 2000, 264.)

Turun Akatemiaan pyrkijöiden oli esitettävä koulunsa rehtorin antama todistus eli testimonium. ”Ylioppilaskoe” tarkoitti filosofisen tiedekunnan dekaanin suullista kuu-lustelua. Kuulustelussa esitettiin kysymyksiä asioista, joita oli opiskeltu triviaalikou-luissa¹ ja kymnaasien rehtorinluokilla. Tulevilta ylioppilailta edellytettiin latinan kielen ymmärtämistä ja osaamista sekä kristillisten uskonkappaleiden hallitsemista. Pääsy-kuulustelu ei kuitenkaan koskenut aatelisten tai varakkaiden perheiden jälkeläisiä, vaan he pääsivät suoraan yliopistoon. (Strömberg 1987, 342.) Yliopiston syntyvaiheessa yli-oppilastutkinto oli siis yliopiston pääsyttutkinto, ja sillä haluttiin taata yliopisto-opiske-lijoiden riittävä laatu. Toisaalta varattomia mutta lahjakkaita ja ahkeria opiskelijoita tuettiin stipendien avulla (Strömberg 1987, 350; Lindström 1998, 59.)

¹ Triviaalikoulu oli Suomessa 1600-luvun puolivälistä aina vuoteen 1843 käytössä ollut 4-luokkainen ja 8-vuotinen yläkoulu. Vuoden 1649 Kristiina-kuningattaren koulujärjestyksen mukaan alimpana oli pedagogio eli lastenkoulu, jossa opittiin ruotsiksi luku- ja kirjoitustaidon alkeet. Seuraavana oli triviaalikoulu ja viimeisenä 4-luokkainen 3-vuotinen yliopisto-opintoihin valmistava kymnaasi eli lukio. Triviaalikouluja perustettiin Turkuun, Poriin, Vaasaan, Ouluun ja Hämeenlinnaan.

1600-luvulla yliopistoon kirjoittautuneiden ylioppilaiden säätytaustoista on tiedossa vain noin puolet, mutta niistä nähdään, että talonpoikaiset ylioppilaat olivat kautta linjan aliedustettuina. Koko Akatemian ajanjaksolla suurimmat ryhmät koostuivat useimmiten piispojen, professoreiden ja kirkkoherrojen jälkeläisistä sekä alempien pappien, opettajien ja lukkarien lapsista. Yhtä kaikki, Turkuun kirjoittautuneista ylioppilaista hallitsevan ryhmän muodostivat pappiskodeista lähtöisin olevat. (Strömberg 1987, 321–326.)

Jo 1600-luvulla kodin perinteet ja taloudelliset mahdollisuudet heijastuivat opintien pituuteen ja uranvalintaan. Esimerkiksi kirkkoherran poika saattoi kuuden tai seitsemän vuoden opintojen jälkeen palata maisterina kotiseudulleen ja astua kirkkoherran virkaan. Talonpoikien ylioppilaspojilla ei sen sijaan ollut samanlaista mahdollisuutta yhtä pitkään opiskeluun ja tämän johdosta he päätyivätkin useimmiten kappalaisiksi tai apulaisiksi. Ne talonpoikien lapset, jotka olivat onnistuneet saamaan kuninkaallisen stipendin, saattoivat kuitenkin pärjätä ja edetä opinnoissaan hyvin. (Strömberg 1989, 320–321.) Korkeakoulutus toimi siten jo Akatemian aikoina sosiaalisen nousun väylänä (Nevala 2000, 120).

Ensimmäisenä toimintavuonna Akademia otti sisään 250 opiskelijaa. 1670-luvulle asti opiskelijoiden vuosittainen lisäys oli noin 60. 1670–80-luvulla määrä kasvoi vuosittain 80–90 opiskelijalla, 1690-luvulla katovuodet ja 1700-luvun alussa suuri Pohjan sota saivat opiskelijamäärät kääntymään laskuun niin, että vuositasolla Akatemiassa aloitti enää 50 opiskelijaa. (Fagerlund ym. 2000, 264–265; Strömberg 1989, 305.) Ennen opiskelijamäärän taittumista 1690-luvulla alettiin jo puhua huolestuneeseen sävyyn ylioppilaiden tulvasta. Suurimpana pelkona oli, että kaikki eivät työllistyisi ja syntyisi oppineiden proletariaatti. Opiskelijoiden määrä pysyi kuitenkin 1800-luvun alkuun asti varsin pienenä: esimerkiksi vuosina 1800–09 yliopistossa oli vuosittain kirjoilla keskimäärin 928 opiskelijaa. (Strömberg 1989, 304, 308–309.)

1700-luvulla taloustieteilijät ja tutkijat esittivät huolensa triviaalikoulujen oppilasmäärän kasvamisesta ja erityisesti rahvaan hakeutumisesta niihin. Heidän mukaansa oppilasaineista voitaisiin kohentaa yhteiskunnalle hyödyllisellä ja terveellä tavalla niin, että rahvasta kiellettäisiin lähettämästä lapsiaan kouluihin ja että koulut suorittaisivat oppilasvalikointia. Kristiina-kuningattaren koulujärjestyksessä esiintyi ensimmäistä kertaa älyjen valintaa koskeva kannanotto: ”*Sellaisia lapsia, joilla ei ole aineellisia eikä henkisiä edellytyksiä edistyä opinnoissa ja hyödyttää valtakuntaa kirjatiedoilla, ei saisi päästää julkisiin oppilaitoksiin. Kouluissa taasen olisi tehtävä valikointi lupaavien ja heikkolahjaisten välillä. Edelliset olisi jaettava taipumusten mukaan eri ryhmiin, joitten opetus olisi järjestettävä niin, että kukin saa lahjojensa mukaisia ja vastaisia julkisen virran hoitoa hyödyttäviä tietoja. Ne, jotka kouluissa osoittautuvat lahjattomiksi, olisi vuositukinnoissa neuvottava antautumaan maanviljelykseen tai käsityöhön, kun ensin ovat oppineet kristinoppinsa ja saavuttaneet kirjoitus- ja laskutaidon.*” (Jäntere 1927, 28–29.)

Kun 1600- ja 1700-luvuilla yliopiston tärkein tehtävä oli pappien kouluttaminen, 1800-luvulla alkoi yleistyä virkamieskoulutus. Samoihin aikoihin aateliston osuus opiskelijoista nousi; yliopisto siis yläluokkaistui. Koska talonpoikien toiveena

ja tavoitteena oli nimenomaan papinvirka, yliopiston suuntautuminen virkamiesten kouluttajaksi vähensi entisestään korkeakoulutuksen suosiota talonpoikaisväestön keskuudessa (Konttinen 1991, 126). Talonpoikien tie vei yliopistoon aiempaa harvemmin myös siksi, että opetuskieli vaihtui latinasta ruotsiin (Elovainio 1973, 122). Toisaalta harvalukuisten talonpoikaisylioppilaiden opinnot ja uranvalinta poikkiesivat huomattavasti pappis- ja virkamieskodeissa kasvaneiden urankulusta. He olivat esimerkiksi selvästi tovereitaan vanhempia ja valmistuivat edelleen useimmiten pappisuralle. (Strömberg 1989, 330.)

Vuonna 1809 Suomi siirtyi Ruotsin vallan alta Venäjän keisarikunnan alaisuuteen, jolloin Kuninkaallisesta Turun Akatemiasta tuli Keisarillinen Turun Akatemia. Turun palon jälkeen, vuonna 1828, Keisarillinen Turun Akatemia siirrettiin uuteen pääkaupunkiin Helsinkiin. Siirrolla oli myös poliittisia vaikuttimia: Helsingin sijainti lähempänä Venäjää mahdollisti paremman kontrollin (Klinge 1989a, 88; Antikainen 1974a, 26). Samalla yliopiston nimi muuttui Suomen Keisarilliseksi Aleksanterin Yliopistoksi.

1700-luvun lopulta 1820-luvulle yliopisto-opiskelijoiden määrä kasvoi yli kaksinkertaiseksi. Muutto Helsinkiin vähensi aluksi yliopistoon kirjoittautuneiden ylioppilaiden määrää. Muuttoa edeltävän kymmenen vuoden aikana Turkuun kirjoitettiin 1305 ylioppilasta, Helsinkiin vuosina 1829–1838 vain 1093 uutta ylioppilasta. Turun luvut Helsingissä saavutettiin vasta 1870-luvulla. (Strömberg 1989, 292–293.)

Syyslukukaudella 1828 Suomen Keisarillisen Aleksanterin Yliopiston filosofisen tiedekunnan dekaani piti viimeisen vanhamuotoisen ylioppilastutkinnon. Seuraavalla lukukaudella astuivat voimaan uudet statuutit, ja dekaanista tuli ylioppilastutkintovaliokunnan puheenjohtaja. Samalla yliopistoon pääsyn vaatimuksia kiristettiin. Tavoitteena oli kohentaa opetusta ja lisätä tiedon tason valvontaa. Uusien määräysten mukaan yliopistoon pyrkivien piti läpäistä erityisen valiokunnan järjestämä kuulustelu. Oppilaat jaettiin kahteen ryhmään: oppikouluopetusta saaneisiin ja yksityisopettajien oppilaisiin. Ensimmäiseen ryhmään kuuluvien oli läpäistävä kaikki kouluopetuksen oppiaineet käsittevä kuulustelu. Jälkimmäiseen ryhmään lukeutuvien oli suoriuduttava vain viiden aineryhmän² kuulusteluista. Käytännössä siis yksityisoppilaiden tutkintovaatimukset olivat lievemmät. Tämä epäkohta poistui vuonna 1852, kun kaikilta pyrkijöiltä alettiin vaatia todistusta lukion kurssin suorittamisesta. (Strömberg 1989, 279–283, 290.)

1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla yhteiskunta oli varsin staattinen, eikä säätykiertoa juuri tapahtunut. Sääty- ja virka-asema menivät perintönä isältä pojalle samalla tavalla kuin esimerkiksi maaomaisuus tai muut pääomat. Ylioppilaat valitsivat useimmiten isänsä ammatin ja saavuttivat yleensä myös saman yhteiskunnallisen aseman. Yleisesti vallitseva käsitys oli, että varsinkaan korkeimpien koulujen käynti ei kuulunut muille kuin sivistyneiden vanhempien lapsille, säätyläiskotien pojille. (Waris 1952, 16, 321; Strömberg 1989, 319–320.) Johtava yliopistomies C.G. Mannerheim kiteytti aikakauden näkemyksen yhteiskunnallisen aseman ja syntyperän yhteydestä seuraavasti: ”Ylemmissä yhteiskuntaluokissa vallitsee syvempi sivistys, jonka sivisty-

² Nämä aineryhmät olivat uskonoppi ja kirkkohistoria, logiikka ja moraali, aritmetiikka ja geometria, historia ja maantiede sekä latina tai jokin uusi kieli (Strömberg 1989, 282–283).

neet vanhemmat ovat istuttaneet ja joka tuo todellisen pätevyyden julkisiin toimiin” (ks. Waris 1952, 17; Elovainio 1971, 273).

Sääty-yhteiskunnan aikana, 1600-luvulta aina 1900-luvun alkuun saakka, suomalaisessa korkeakoululaitoksessa ei tapahtunut suuria muutoksia. Korkeakoulut säilyivätkin varsin elitistisinä pappis- ja virkamieskoulutusväylinä. (Nevala 1999a, 42; 2000, 114.) Yhteiskunnallisten muutosten ja modernisoitumisen myötä alettiin kyseenalaistaa ajatus siitä, että säätyyn kuuluminen toisi luonnostaan tiettyjä etuoikeuksia. Samalla koulutuksen ja tutkintojen asema vahvistui, ja niistä tuli entistä selvempiä sosiaalisen sulkemisen keinoja. (Konttinen 1991, 122.)

2.2 Numerus apertuksesta numerus clausukseen

1900-luvun alkuun ajoittui suomalaisen korkeakoululaitoksen ensimmäinen suuri murros³. Tuo murros oli yhteydessä talouden kehittymiseen – Suomi vaurastui ja teollistui. Hallitsevan ruotsinkielisen eliitin ja suomenkielisen talonpoikaisväestön välille alkoi kehittyä ristiriitoja. Kielellisen eriarvoisuuden tasoittamiseksi talonpoikaisväestö vaati suomenkielisen oppi- ja korkeakoululaitoksen laajentamista. Osallistumismahdollisuuksien kannalta tämä tarkoitti sitä, että perinteisen ruotsinkielisen koulutuksen rinnalle tuli uusi väylä, jota hyödynsivät erityisesti aiemmin koulutuksen ulkopuolelle jääneet ryhmät: itsenäiset talonpojat ja työväki. Alemmista yhteiskuntakerroksista tulevien opiskelijoiden määrä oli alkanut kasvaa jo 1800-luvun lopussa, mutta vuosisadan vaihteen jälkeen tapahtunut elinkeinorakenteen muutos ja koulutetun työvoiman tarpeen lisääntyminen voimistivat tuota kehitystä edelleen. (Elovainio 1971, 270–274; 1972, 258–259.)

Korkeakouluopiskelijoiden lukumäärä alkoi nousta merkittävästi ensimmäisen murroksen aikoihin. Opiskelijoiden määrä oli Suomessa Päivi Elovainion (1971, 248) mukaan jo 1900-luvun alussa erittäin korkea muihin Euroopan maihin verrattuna. Teollistuva ja kaupungistuva yhteiskunta heräsi vaatimaan koulutusta myös sellaisilla aloilla, joita yliopistossa ei vielä ollut tarjolla. Näitä olivat teknilliset ja kaupalliset alat sekä maa- ja metsätalous, joiden opetus nähtiin tärkeäksi erityisesti yhteiskunnallistaloudellisen eteenpäinmenon kannalta. Teknillinen korkeakoulu perustettiin vuonna 1908 ja Kauppar korkeakoulu 1911⁴. Maa- ja metsätalous sai oman tiedekunnan yliopistosta. Maamme kaksikielisyys ja kansalliseen heräämiseen liittyvä kielitaistelu antoivat ponttimen myös erillisten suomen- ja ruotsinkielisten korkeakoulujen perustamiseen. Kielikysymykset konkretisoituivat niin ikään opetuskielessä: suomen kielen asema vahvistui ja suomenkieliset tulivat enemmistöksi opiskelijakunnassa 1900-luvun alussa⁵. (Tommila 2003, 53–54, 60; Antikainen 1974a, 26–27.)

³ Korkeakoulutuksen ensimmäisen suuren murroksen ajankohdasta on eriäviä näkemyksiä. Esimerkiksi Elovainion (1974) mukaan ensimmäinen murros ajoittuu pikemminkin 1800- ja 1900-lukujen taitteeseen, ei 1900-luvun alkuun.

⁴ Liitteen 1 taulukossa 1 ovat 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla Suomeen perustetut korkeakoulut.

⁵ Helsingin yliopistossa suomenkielistyminen pääsi vauhtiin tosin jo 1800-luvun lopulla, ja vuodesta 1887 lähtien sinne kirjoittautuneista uusista ylioppilaista valtaosa tuli jo suomenkielisistä kouluista (Jolkkonen 1985, 18).

Kaksi vuotta Suomen itsenäistymisen jälkeen, vuonna 1919, Keisarillisesta Aleksanterin yliopistosta tuli Helsingin yliopisto. Saman vuoden ylioppilastutkintoasetuksessa ylioppilastutkinto muuttui yliopiston pääsyutkinnosta oppikoulun päättötutkinnoksi. Asetuksen antamiseen oli syynä se, että ylioppilaskokelaiden lukumäärän kasvu oli johtanut käytännön ongelmiin kokeiden järjestämisessä. Lisäksi uusien yliopistojen, Åbo Akademin ja Turun yliopiston, perustaminen Suomen itsenäistyttyä nosti esiin periaatteellisia kysymyksiä ylioppilastutkinnon toimeenpanosta. (Kom. 1986:8, 5; Ahola 1988, 497.) Vaikka ylioppilastutkinto oli siirretty pois yliopistosta oppikoulussa suoritettavaksi, sen läpäisseet pääsivät edelleen vapaasti kirjoittautumaan yliopistoon aina 1930-luvun alkuun asti (Numminen 1987, 130). Yliopistoon pääsyä ohjasi siis numerus apertus: sisäänpääsyä ei rajoitettu millään tavoin.

1930-luvulla alettiin puhua ”ylioppilastulvasta⁶” ja ”sivistyneestä köyhälistöstä”. Maailmansodan, itsenäistymisen ja kansalaissodan jäljiltä virkamiehistö alkoi kasvaa, ja tämä vaikeutti myöhempien opiskelijoiden tilannetta: korkeimmat paikat olivat jo nuorten miesten hallussa, eikä eteneminen hierarkiassa ylöspäin ollut helppoa. (Alapuro 1973, 51–52.) Arto Nevala (2003) kiteyttää itsenäistymisen ja toisen maailmansodan välisen ajan vaiheeksi, jolloin korkeakouluopiskelijoiden sosioekonomisissa taustoissa ei juuri tapahtunut muutoksia suuntaan taikka toiseen. Helsingin yliopistoon vuosina 1921–40 kirjoittautuneista reilu neljännes oli lähtöisin sivistyneistöstä, viidennes oli teollisuuden ja liike-elämän johtajien jälkeläisiä, hieman vähemmän oli kauppiaiden, käsityöläisten ja työnjohtajien lapsia (16 %), toimenhaltijoiden ja virkailijoiden jälkeläisiä (15 %) sekä maanviljelijäperheestä tulevia (15 %).⁷ Työläistäustaisten osuus oli tuona aikana vain noin seitsemän prosenttia. (Alapuro 1973, 19; 1985, 95.)

Vuonna 1933 numerus clausus -järjestelmä otettiin ensimmäisenä käyttöön lääketieteellisessä tiedekunnassa. Lääketiede oli noussut varsin vetovoimaiseksi alaksi, mutta opiskelumahdollisuudet alalla olivat rajalliset. Tämän seurauksena lääketieteen kandidaatit joutuivat jonottamaan vuosikausia päästäkseen suorittamaan kliinistä harjoittelua sairaalassa. Lääketieteen opiskelijoiksi haluavia ryhdyttiin karsimaan ensi alkuun fysiikan avulla. Maatalous-metsätieteellinen tiedekunta ja Teknillinen korkeakoulu seurasivat ensimmäisinä lääketieteellisen tiedekunnan esimerkkiä. Numerus clausuksen käyttöönotto yhä useammilla aloilla johti siihen, että vielä ilman karsintaa opiskelijoita ottavien alojen opiskelijamäärät lisääntyivät rajusti. Tämän johdosta sisäänottoa oli alettava kontrolloida kaikilla aloilla. (Kom. 1986:8, 5–6; Numminen 1987, 130–131.) Opiskelijoiden karsinta perustui useimmiten ylioppilastutkintoto-

⁶ Uusien ylioppilaiden määrä kaksinkertaistui maailmansotien välisenä aikana niin, että toisen maailmansodan kynnyksellä ylioppilaita oli yli 2500. Ylioppilastulvan haittojen ja hillintäkeinojen selvittämiseksi perustettiin jopa erityinen komitea vuonna 1935. (Vuorio-Lehti 2006, 62–63.) Nykyajan mittasuhteissa ylioppilastulvasta puhuminen ja huolestuminen 80 vuotta sitten saa hieman koomisia sävyjä, sillä viime vuosina ylioppilaita on valmistunut noin 35 000.

⁷ Ylimpään kerrostumaan voidaan lukea sivistyneistö (julkisen viran tai vapaan ammatin harjoittajat) sekä teollisuuden ja liike-elämän johtava kerros. Keskiluokkaan kauppiaat, käsityöläiset ja työnjohtajat sekä toimenhaltijat ja virkailijat. (Ks. Alapuro 1973.)

distuksen arvosanoihin, mutta joillakin aloilla oli käytössä myös pelkkä valintakoe (esim. historiallis-kielitieteellinen osasto) (Kom. 1986:8, 6).

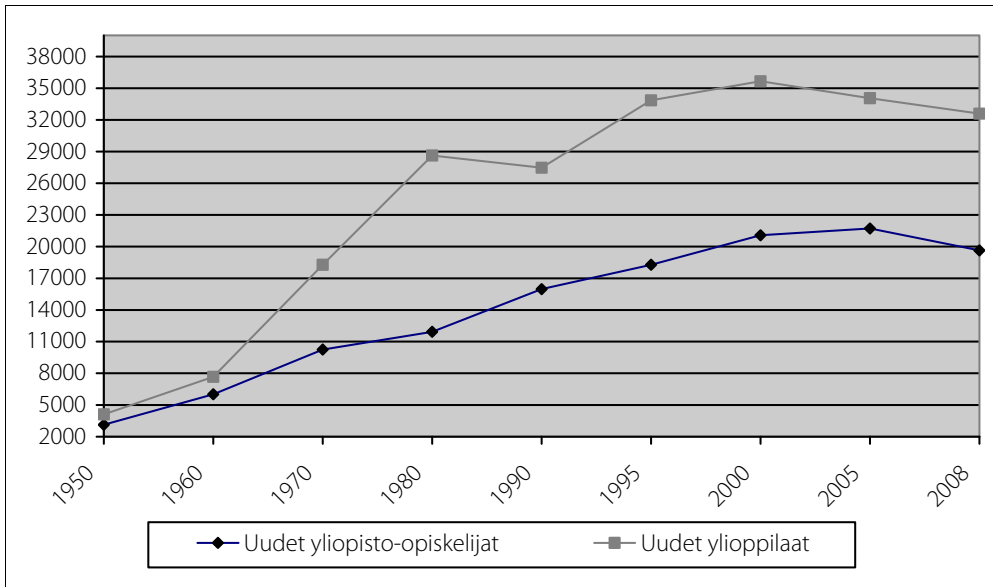
Osmo Kivinen, Risto Rinne ja Kimmo Ketonen (1993) ovat jaotelleet suomalaisen korkeakoulupolitiikan vaiheet kolmeen ajanjaksoon. Näistä ensimmäinen vaihe, akateemis-traditionalistisen korkeakouludoktriinin aika, ulottuu Turun Akatemian perustamisesta aina 1960-luvulle asti. Akateemis-traditionalistisen korkeakouludoktriinin kaudella Suomessa elettiin Martin Trown (1973; 1976; 2007⁸) määritelmän mukaan eliittiyliopiston vaihetta. Yliopistojen sisäänotto oli alle 15 prosenttia ikäluokasta ja voimakkaasti valikoivina laitoksina niihin sisään päässeet jatkoivat lähes poikkeuksetta yhteiskunnallisesti tärkeisiin ja arvostettuihin asemiin. Keskeisinä korkeakoulupolitiikan ohjenuorina kaudella olivat uskomukset professorien itsenäisyydestä ja korkeakoulujen autonomiasta. Akateemisella yhteisöllä oli omat kirjoittamattomat sääntönsä, joita piti noudattaa ja joihin ulkopuoliset eivät saaneet puuttua. Uudet korkeakoulut hakivat itse paikkansa kentällä, ja tieteellinen arvovalta piti itse ansaita. Käytännössä kuitenkin Helsingin yliopisto saneli maan korkeakoulupolitiikkaa (ks. myös Lampinen 2003, 26). Korkeakoululaitoksen yhteiskunnalliset kytkennät olivat varsin heikot, mikä ei kuitenkaan ollut omiaan vähentämään korkeakoulutuksen yhteiskunnallista painoarvoa. (Kivinen ym. 1993, 37–39; Nevala 1999a, 84–86; 2000, 114; Lampinen 2000, 126–127.)

2.3 Opiskelijatulvaa ja uusia korkeakouluja

Oppikoulut alkoivat pullistella toisen maailmansodan jälkeen, kun koulutushalukkuus ja -tarve kasvoivat Suomessa. Taustalla vaikuttivat ennen kaikkea yhteiskunnan rakennemuutos, elintason nousu, työnjaon kehittyminen ja ammattien koulutusvaatimusten kohoaminen. Samalla oppikoulupaikkojen lisääntyminen edesauttoi toimihenkilölasten ohella työläiskotien jälkikasvun koulutukseen hakeutumista, vaikka he ovatkin kautta vuosikymmenten säilyneet aliedustettuna ryhmänä. (Ahola 1988, 494.)

Ylioppilaiden määrä lisääntyi erityisesti 1960-luvulla (kuvio 1). Kun vuonna 1960 valkolakin sai 7666 uutta ylioppilasta, kymmenen vuotta myöhemmin ylioppilaita valmistui jo 18 280; kasvua oli siten peräti 138 prosenttia. 1970-luvulla kasvu tasaantui hieman ollen ”enää” 57 prosenttia: vuonna 1980 lukioista maailmalle lähti 28 629 ylioppilasta. (Ahola 1988, 496.) Varsinainen ylioppilassuma Suomeen muodostui 1970-luvulla, kun muodollisesti korkeakoulukelpoisten eli ylioppilaiden määrä kasvoi nopeammin kuin opiskelupaikkojen määrä. Suman johdosta uusien ylioppilaiden sisäänpääsy yliopistoihin vaikeutui ja hidastui. Nevalan (2000, 115) mukaan tämä kertoo yhtäältä ikäluokan koulutustason kohoamisesta ja toisaalta ylioppilastutkinnon inflaatiosta (vrt. Aro 2003).

⁸ Vuonna 2007 julkaistussa artikkelissa Trow päivittää jo kolme vuosikymmentä aiemmin lanseeraamansa käsitteet yliopistojen muutoksesta. Hän pohtii erityisesti käsitteiden hyödyllisyyttä nykyajan korkeakoulutuksessa ja peilaa niitä suhteessa Euroopan viimeaikaiseen kehitykseen. (Trow 2007, 243–280.)

KUVIO 1. Uudet yliopisto-opiskelijat ja uudet ylioppilaat aikavälillä 1950–2008 (Lähteet: Ahola 1988; Hämäläinen 2010; Tilastokeskus 2009a)

Ylioppilaiden määrässä tapahtui ikäluokan pienenemisestä johtuen hetkellinen notkahdus 1990-luvun taitteessa. Uuteen nousuun ylioppilaiden määrä lähti vuonna 1993 (Tilastokeskus 2009a). Kun verrataan nykytilannetta ”pahimpiin aikoihin”, nähdään, että käyrät ovat hieman lähentyneet toisiaan. Toisaalta uusien ylioppilaiden osuus uusista yliopisto-opiskelijoista on koko ajan vähentynyt. Kun vuonna 1960 uusista korkeakouluopiskelijoista 80 prosenttia oli samana vuonna kirjoittaneita, oli vastaava osuus vuonna 1985 puolet pienempi eli 40 prosenttia (Ahola 1988, 498). Nykyään yliopistojen uusista opiskelijoista saman vuoden ylioppilaita on vain runsas kolmannes.

Korkeakoululaitoksen toinen suuri murros liittyi opiskelijamäärän nopeaan kasvuun 1950-luvulta 1970-luvulle. Tuolloin sodan jälkeen syntyneet suuret ikäluokat ehtivät opiskeluihinkin⁹, lukio-opiskelu lisääntyi, elinkeinorakenne muuttui ja akateemisen työvoiman kysyntä kasvoi ennenkuulumattomiin mittoihin (Numminen 1987, 39; Nevala 1999a, 44–46; Elovainio 1973, 127–128). Toisen murroksen aikoihin Suomessa siirryttiin Trown termiin massakorkeakoulun aikakauteen, kun ikäluokasta yli 15 prosenttia osallistui korkeakoulutukseen. Samalla siirryttiin kohden lakisäätöisen kehittämisen ajanjaksoa (Kivinen ym. 1993).

1950-luvulla ylioppilaiden määrän lisääntyminen alkoi tuoda paineita Helsingin yliopistolle. Ylioppilastulvan taltuttamiseksi oli perustettava uusi korkeakoulu. (Kuronen 1989, 42.) Korkeakouluverkon alueellisen laajentamisen voidaan katsoa alkaneen Oulun yliopiston perustamisesta vuonna 1958 (Numminen 1987, 41; Kivinen & Rinne 1989, 19; Salo 2003). Toinen murros olikin uusien korkeakoulujen perustami-

⁹ Myös ns. veteraaniylioppilaat hakeutuivat korkeakouluihin (Kivinen ym. 1993, 19).

sen kulta-aikaa, sillä 1960- ja -70-luvuilla maassamme aloitti toimintansa kaikkiaan kahdeksan uutta korkeakoulua (ks. liite 1, taulukko 2). Opiskelupaikat lisääntyivät 1960-luvulla erityisesti pienillä resursseilla perustettavilla, halvaksi tulevilla yhteiskuntatieteellisillä ja humanistilla aloilla. Vuonna 1966 säädettiin ensimmäinen korkeakoululaitoksen kehittämislaki¹⁰, josta ajankohdasta voi sanoa yliopistolaitoksen suunnitelmallisen mitoittamisen alkaneen Suomessa (Numminen 1987, 40; Lounasmaa 1996). Kehittämislain avulla haluttiin sekä ohjata oppilasvirtoja että taata vähimmäisvoimavarat yliopistoille. (Kivinen ym. 1993, 124.)

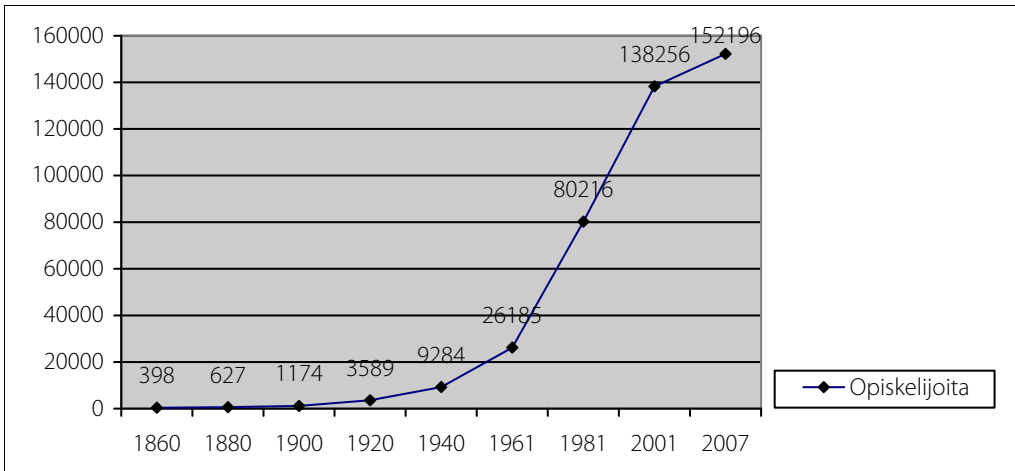
Kehittämisdoktriinin kaudelle oli ominaista korkeakoulutuksen ekspansio, opetusministeriön aseman vahvistuminen ja vaikutusvallan kasvaminen sekä hallinnon- ja tutkinno uudistukset. Yliopistojen tehtäväksi määriteltiin yhteiskuntapolitiikasta johdettujen tavoitteiden toteuttaminen; korkeakouluilla olikin tärkeä rooli hyvinvointivaltion luomisessa (Nevala 1999a, 86; Lampinen 2000, 127). Tunnusomaista oli vahva tasa-arvon politiikka ja pyrkimys koulutukseen pääsyn esteiden raivaamiseen. Kehittämisdoktriinin ajanjaksolle osui myös opintotukijärjestelmän uudistaminen; korkeakouluopintojen aloittamiskynnystä haluttiin madaltaa vähentämällä taloudellisia esteitä. Tällä uudistuksella vaikutettiin erityisesti alempien sosiaaliryhmien nuorten hakeutumiseen korkeakoulutukseen. Korkeakoulupolitiikalla oli 1960-luvulta lähtien kiinteitä yhteyksiä myös aluepolitiikkaan. Levittäytyessään maan eri osiin korkeakoulutus tuli todelliseksi vaihtoehdoksi myös maan pohjois- ja itäosissa asuville. Nevalan mukaan juuri kehittämisdoktriinin kaudella luotiin suomalainen korkeakoulupolitiikka, kun eri tavoin ja aikoihin syntyneet laitokset liitettiin toimivaksi kokonaisuudeksi. (Nevala 1999a, 53–55.)

Elovainion (1971, 274; 1973, 128–129) tulkintojen mukaan opiskelijakunnan sosiaalinen tausta laajeni erityisesti 1960-luvulla. Tälle laajenemiselle loi pohjan suomalaisen työväestön muihin maihin nähden varhainen koulustraditio. Matti Alestalo (1985, 173) tosin väittää, että opiskelijoiden sosiaalisen taustan laajeneminen alkoi jo 1940-luvulla, ja 1970-luvulla se rupesi jo selvästi taittumaan: Lukuvuonna 1940–41 joka toinen uusista korkeakouluopiskelijoista tuli kodista, jossa isä oli ylempi toimihenkilö, mutta 30 vuotta myöhemmin enää vajaa kolmannes. Työntekijätaustaisten osuus lisääntyi kyseisellä ajanjaksolla 12 prosentista 20 prosenttiin. Samaan aikaan, kun opiskelijoiden taustoissa tapahtui tasoittumista, tieteenalojen välillä erot jyrkenivät, mikä johtui opiskelijakarsinnan lisääntymisestä eri korkeakouluissa ja aloilla. Karsinta vaikuttikin pitkälti 1960-luvulla samaan tapaan eri aloille rekrytointiin kuin opetuskieli vuosisadan vaihteessa. (Ks. Elovainio 1971, 1973.)

Opiskelijakarsintojen käyttöönotosta huolimatta korkeakoululaitoksen toisen murroksen aikana opiskelijamäärät lähtivät suorastaan räjähdysmäiseen nousuun. Korkeakoulujen massoitumisen tahti ja vauhti Suomessa näkyvät kuviossa 2, jossa

¹⁰ Nykyisin voimassa on laki korkeakoululaitoksen kehittämisestä vuodelta 1986 (SA 1052/1986). Laki koskee yliopistoissa tehtävää tutkimusta, yliopistoissa annettavaa koulusta sekä yliopiston hallintoa (Lehtisalo & Raivola 1999, 161). Vuonna 2004 lakiin tehtiin viimeisimmät muutokset, jotka astuivat voimaan 1.1.2005. (HE 18/2004.)

on kuvattu opiskelijoiden määrät noin parinkymmenen vuoden välein 1860-luvulta lähtien vuoteen 2007 saakka.

KUVIO 2. Korkeakouluopiskelijoiden määrän kehitys 1860-luvulta 2000-luvun alkuun (Lähteet: Elovainio 1966, 105; Jolkkonen 1985, 14; KOTA-tietokanta)

1800-luvun lopulla opiskelijajoukko alkoi kasvaa; suurin osa opiskelijoista haikautui humanistiselle ja matemaattis-luonnontieteelliselle alalle (ks. liite 2, kuvio 1). Näiden alojen kasvun taustalta löytyy voimakkaasti lisääntynyt oppikoulun opettajien tarve. Lisäksi suomalaiskansallinen liike näki humanistisen tieteen tärkeäksi vahvan suomalaisen kulttuurin luomiseksi ja vaalimiseksi. Luonnontieteellisen alan laajeneminen liittyi taas empiirisiä tieteitä korostavan luonnontieteellisen maailmankatsomuksen vahvistumiseen. Korkeakoululaitoksen ensimmäinen suuri murros näkyy kuviossa selvästi: vuodesta 1900 vuoteen 1920 opiskelijoiden määrä yli kolminkertaistui. Humanistisen ja matemaattis-luonnontieteellisen alan lisäksi oikeustiede veti tuolla ajanjaksolla paljon opiskelijoita (liite 2, kuvio 2). Oikeustieteen opiskelijamäärän kasvun takana vaikuttivat pitkälti valtiolliset syyt: itsenäistynyt ja teollistuva Suomi tarvitsi juridisesti ja hallinnollisesti vahvaa virkamieskuntaa. (Elovainio 1972.)

Myös toinen murros, joka paikantuu 1950–70-luvuille, erottuu käyrän jyrkkänä nousuna. Erityisesti numerus clausuksesta vielä vapaat alat alkoivat pullistella opiskelijoita. Liitteen 2 kuvioista 3 näkyy, kuinka esimerkiksi humanistinen ala on toisen murroksen aikana kasvattanut opiskelijamääräänsä. Myös luonnontieteiden ja yhteiskuntatieteiden opiskelijoiden määrä kasvoi vauhdilla erityisesti kauden loppua lähestyttäessä. 1960-luvullahan useissa korkeakouluissa lisättiin ”halpoja” ja helposti perustettavia humanististen ja yhteiskuntatieteellisten alojen opiskelupaikkoja. 1980-luvulla lisättiin huomattavasti teknillistieteellisen alan koulutuspaikkoja, ja 1990-luvusta alkaen jo joka viides opiskelija suoritti tekniikan alan opintoja (Nevala 2003, 110). 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen aikana opiskelijamäärät ovat kasvaneet tekniikan ohella luonnontieteissä, kauppatieteissä ja yhteiskuntatieteissä (liite 2, kuvio 4).

1990-luvulla yliopisto-opiskelijoiden kokonaismäärän kasvu alkoi hidastua, kuten Kivinen, Rinne ja Mäntyvaara vuonna 1990 ennustivat. Syyksi tälle he lukevat muun muassa sen, että yliopistolaitosta ei enää laajennettu alueellisesti. Toisaalta myös sisäänpääsyä on edelleen voimakkaasti rajoitettu. Näistä seikoista huolimatta opiskelijoiden määrä on yhä lisääntynyt, vaikkakin melko hillitysti. Tämä puolestaan on yhteydessä opiskeluaikojen venähtämiseen ja opiskeluaikaisen työssäkäynnin yleistymiseen (Kivinen ym. 1990, 27).

Korkeakouluopiskelijoiden määrän huomattava kasvu on yleismaailmallinen ilmiö. Massakorkeakoulutuksen vaiheeseen siirryttiin Yhdysvalloissa 1960-luvulla, Kanadassa 1970- ja 1980-luvuilla, Länsi-Euroopassa 1980- ja 1990-luvuilla, Itä- ja Keski-Euroopassa 1990-luvulla (Usher 2009, 3). Korkeakoulutukseen osallistumisen astetta eri maissa voidaan laskea niin sanotun GER (*Gross Enrollment Ratio*) -suhdeluvun avulla. GER lasketaan niin, että todellisten opiskelijoiden määrä jaetaan potentiaalisten opiskelijoiden määrällä¹¹. Korkeakoulutuksessa käytetty ikäluokka on useimmiten 18–22-vuotiaat. Skandinavian maissa¹² ja Pohjois-Amerikassa GER-suhdeluvut ovat korkeimmat: vuonna 2006 noin 80 prosenttia. Entisessä Neuvostoliitossa ja Etelä-Euroopassa vastaava luku on noin 70 prosenttia, Keski- ja Itä-Euroopassa¹³ 60 prosenttia, ja Länsi-Euroopassa, hieman yllättäen, vain 57 prosenttia. Ranskassa, Saksassa ja Sveitsissä myös korkeakouluopiskelijoiden määrän kasvu on vuosituhanen vaihteen jälkeen ollut kaikkein hitainta. (Usher 2009, 3–5.) Koko maailmassa oli vuonna 1900 kolme korkeakouluopiskelijaa 10 000 asukasta kohden, vuonna 1950 vastaava suhde oli 25/10 000 ja vuonna 2000 jo 166/10 000 (yli 100 miljoonaa opiskelijaa). (Frank & Meyer 2007, 289). Korkeakouluopiskelijoiden määrä on jatkanut kasvua edelleen, kun muun muassa entisiin kehitysmaihin on alettu tietoyhteiskunnan imussa perustaa yliopistoja.

Ylioppilaat kasautuvat korkeakoulujen porteille nykyään siitäkkin huolimatta, että laskennallisesti uusille ylioppilaille pitäisi löytyä jatko-opiskelupaikka. Suomen korkeakouluissa (yliopistoissa ja ammattikorkeakouluissa) aloittaa vuosittain yli 56 000 uutta opiskelijaa. Valtaosa uusista korkeakouluopiskelijoista on kuitenkin aiempien vuosien ylioppilaita. Nimenomaan hidasta jatkokoulutukseen siirtymistä pidetään suomalaisen koulutusjärjestelmän keskeisenä heikkoutena¹⁴. Opiskelupaikkaa kärkevien ”vanhojen” ylioppilaiden uskotaan olevan etulyöntiasemassa uusiin ylioppilai-

¹¹ GER-suhdeluku on aina korkeampi kuin osallistumisaste (participation rate). Maissa, joissa korkeakouluopiskelijoiden ikähaarukka on hyvin leveä, GER-suhteet voivat nousta hyvinkin korkeiksi. (ks. Usher 2009.)

¹² Suomessa GER oli vuonna 2006 peräti 93 prosenttia.

¹³ Esimerkiksi Puolassa ja Romaniassa korkeakouluopiskelijoiden lisääntyminen on viime vuosina ollut ennätysellisen nopeata ja voimakasta: vuodesta 1998 vuoteen 2002 kaikissa Euroopan unionin maissa korkeakouluopiskelijoiden määrä lisääntyi 16 prosentilla, kun Puolassa ja Romaniassa vastaava kasvu oli noin 60 prosenttia, Virossa, Latviassa ja Liettuaassa 40–57 prosenttia, ja Tšekissä, Slovakiassa ja Unkarissa 32–46 prosenttia. (Kwiek 2008, 94.)

¹⁴ Opetusministeriö asetti keväällä 2009 työryhmän, jonka tehtävänä oli pohtia toimenpiteitä nuorten koulutuksesta työelämään siirtymisen nopeuttamiseksi. Työryhmä esittikin lukuisia keinoja, joilla uusien ylioppilaiden pääsyä yliopistoihin voitaisiin helpottaa (ks. OPM 2010).

siin nähden. Heillä on kokemusta, aikaa ja ehkä varaakin pääsykokeisiin valmistautumiseen runsaammin kuin vastakirjoittaneilla.

Tänä päivänä uusista ylioppilaista kolme neljästä hakee heti korkeakoulutukseen, ja näistä alle 40 prosenttia tulee hyväksytyiksi – yliopistoissa aloittaa noin 21 prosenttia, ammattikorkeakouluissa 18 prosenttia. Vuoden kuluttua kirjoituksista 27 prosenttia on päässyt yliopistoon, 31 prosenttia ammattikorkeakouluun, kolmen vuoden kuluttua kaikkiaan 70 prosentille on löytynyt opiskelupaikka joko yliopistosta tai ammattikorkeakoulusta. (OPM 2010, 26.) Ylioppilassuma on toisilla aloilla suurempi ongelma kuin toisilla. Halutuimmista koulutuspaikoista käydään kovaa kilpailua samalla kun joillakin aloilla kärsitään jopa hakijapulaa. Kaikki eivät koskaan onnistu saamaan mieleistään opiskelupaikkaa; osa joutuu aloittamaan opintonsa oppilaitoksessa tai alalla, joka ei kuulunut alkuperäisiin koulutushaaveisiin.

Korkeakoulutuspaikkojen puute kasvattaa toisaalta painetta moninkertaiseen koulutukseen. Kun tuore ylioppilas epäonnistuu opiskelupaikan saamisessa yliopistosta, hän hakeutuu ensin suorittamaan jonkin ammatillisen tutkinnon. Tämän jälkeen hän yrittää uudelleen yliopistoon; koulutustavoitteista kun ei luovuta kovin helposti. (Ks. Numminen 1987, 154; OPM 2004.) Suman johdosta moni hakija joutuu pitämään väli vuoden tai -vuosia. Sakari Aholan ja Jussi Välimaan (2010) mielestä koulutukseen pääsyn vaikeus onkin vähintään yhtä suuri syy väli vuosiin kuin pääsykokeisiin valmistautumisen rankkuus tuoreelle ylioppilaalle.

Miten ylioppilassumaa sitten voisi purkaa? Suma on osoittautunut varsin sitkeäksi ongelmaksi, eikä siihen liene yhtä oikeaa ratkaisua. Sumaa helpottaviksi toimenpiteiksi tai suosituksiksi on tarjottu lukioon hakeutumisen vähentämistä tai jopa lukion keskeyttämistä silloin, kun opintomenestys on heikkoa, lukion yksilöllisen oppilaanohjauksen lisäämistä, työelämään ja oppilaitoksiin tutustumista, yliopistojen pääsykokeiden uusimista niin, että hakijan motivaatio ja tavoitteet painottuvat tai kokonaan pääsykokeista luopumista, lisäpisteiden antamista ja kiintiöiden perustamista tuoreille ylioppilaille, päävalintojen varaamista ensimmäistä tutkintoa suorittaville. (OPM 2004, 45; 2010; Kosonen 1988, 114–115; Mäkinen & Valkonen 1988, 29.)

Näyttää vahvasti siltä, että ylioppilassumasta on tullut koulutuspolitiikan krooninen päänsärky. Niin kauan, kun lukio on pääväylä korkeakouluopintoihin ja korkeakoulututkiminto toimii hyvän aseman ja ammatin edellytyksenä ja todistukset ja arvosanat yksilöiden yhteiskunta- ja työelämäkelpoisuuden mittareina, lukion suosio tuskin vähenee. Opetusministeriön yksi viime aikojen keskustelua herättäneistä ehdotuksista on ollut ylioppilastutkinnon merkityksen nostaminen jopa niin paljon, että se korvaisi korkeakoulujen pääsykokeet oppilasvalinnan perustana. Tämä ehdotus on saanut sekä vastustusta että kannatusta, runsaammin ensin mainittua. Pääsykokeiden poistaminen kokonaan siirtäisi ongelman yhtäältä yo-kirjoituksia edeltäväksi ja toisaalta korkeakouluun siirtymisen jälkeiseen aikaan. Preppaaminen valintakokeisiin muuttuisi preppaamiseksi yo-kirjoituksiin, tulevien opiskelijoiden karsinta valintakein yliopistossa jo opiskelevien pudotuspeliksi tenttein ja arvosanojin.

2.4 Huippuyliopistoja huippuopiskelijoille?

1980-luvun lopulla alkoi korkeakoululaitoksesamme kehitys, joka on myöhemmin hui-pentunut moniin konkreettisiin muutoksiin. Vuonna 1991 käynnistyi ammattikorkea-koulukokeilu, joka johti ammatillisen korkeakouluvaihtoehdon vakiintumiseen osaksi Suomen koulutusjärjestelmää.¹⁵ (Nurmi, J. 1998, 21; Rinne ym. 2008a.) 2000-luvulla tut-kinnonuudistus, korkeakoulujen rakenteellinen kehittäminen, erilaisten suunnittelu-, laa-tu-, arviointi- ja seurantarjestelmien käyttöönotto, yliopistolain uudistus ja monet muut koko yliopistokenttään heijastuvat toimenpiteet ovat tulleet – katsontakannasta riippuen – helpottamaan tai vaikeuttamaan yliopistojen henkilökuntaa ja opiskelijoita.

Kivisen, Rinteen ja Ketosen teos Yliopiston huomen julkaistiin vuonna 1993. Si-vulla 15 he kirjoittavat, että kolmas korkeakoulupolitiikan vaihe, 1980-luvun lopulla alkanut tulosvastuudoktriinin kausi, jatkuu ”näihin päiviin”. Näyttäisi siltä, että sama vaihe korkeakoulupolitiikassa jatkuu edelleen – joskin voimistuneena ja nopeutunee-na. Nevala (1999a, 85–93) puhuu nopearytmisen tulosvastuun kaudesta. Tätä kautta kuvaa parhaiten korkeakoulupolitiikan entistä selvempi asettuminen alisteiseksi ta-lous- ja yhteiskuntapolitiikalle. Yhdeksi merkittäväksi piirteeksi tälle kaudelle Nevala listaa myös ”kiireen logiikan”. 1990-luvun alussa korkeakoulupoliittiset päätökset piti tehdä nopeaan tahtiin, koska taloudellinen tilanne heikkeni vauhdilla. Yritysmail-malle ominaiset tehokkuutta ja tuloksellisuutta korostavat käsitykset tarttuivat no-peasti myös yliopistoihin. Uusi korkeakoulupolitiikka ei kuitenkaan ottanut huomi-oon sitä, että perus- ja jatkotutkintojen nopea ja hallitsematon tuottaminen johtaa helposti työllistymiseen liittyviin ongelmiin. Koulutuspoliittisilla tehokkuusvaateilla onkin voinut olla vaikutuksensa korkeakoulutettujen kohonneisiin työttömyyspro-sentteihin. 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lähetessä loppuaan Suomessa jouduttiin niin ikään tilanteeseen, jossa lomautukset ja joukkoirtisanomiset alkoivat kohdistua myös pitkälle koulutettuihin ammattilaisiin.

Yksi tärkeä osa nykyistä korkeakoulupolitiikkaa on kansainvälisyys¹⁶. Bolognan prosessin¹⁷ tavoitteena on yhtenäistää eurooppalaista korkeakoulutusta. Suomes-

¹⁵ Ammattikorkeakoulujen synty tapa on erinomainen esimerkki kohoamisesta korkeakoulutusjär-jestelmässä. Vanhat opistot pyrkivät nostamaan koulutuksensa ja tutkintojensa statusta vaihtamal-la nimensä ja liittymällä osaksi korkeakoulutusjärjestelmää. Statuksen kohoamista ei kuitenkaan mielletty riittäväksi. Osoituksena tästä on ammattikorkeakoulujen jatkotutkintojen perustami-nen. Ensimmäiset jatkotutkintoon tähtäävät koulutusohjelmat käynnistyivät vuonna 2005. Ylempi AMK-tutkinto antaa ylempää korkeakoulututkintoa vastaavan muodollisen kelpoisuuden julkisiin virkoihin ja toimiin. Se on työelämälähtöinen, ammatillinen tutkinto, johon voi hakea hankittuaan vähintään kolme vuotta alan työkokemusta perustutkinnon jälkeen. Koulutus kestää 1–1,5 vuotta päätoimisina opintoina, ja sen suunnittelevat usein eri ammattikorkeakoulut yhteistyössä työelämän kanssa. Lähtökohdista ovat alueen yritysten osaamistarpeet. (OPH 2009.)

¹⁶ Markku Vanttaja (2008) jopa liittäisi kansainvälistymisen ja kansainvälisen kilpailukykyyn korostami-sen jatkoksi Kivisen, Rinteen ja Ketosen (1993) korkeakouludoktriineille.

¹⁷ Euroopan unionin suurten jäsenmaiden, Saksan, Ranskan, Italian ja Ison-Britannian opetusminis-terit allekirjoittivat vuonna 1998 yhteisen, niin sanotun Sorbonnen julistuksen eurooppalaisten kor-keakoulututkintojen järjestelmien harmonisoinnista. Tämän jatkona käynnistyi Bolognan prosessi, jonka tavoitteena oli luoda Eurooppaan yhtenäinen, muihin maanosiin verrattuna vetovoimainen ja kilpailukykyinen korkeakoulualue. (OPM 2008a.)

sa toteutettiin laajamittainen tutkinnonuudistus vuonna 2005. Uudistuksen myötä yliopistotutkinnoista tuli kaksiportaisia¹⁸, opintoviikot korvattiin opintopisteillä ja opiskelijoiden ohjausta kehitettiin ottamalla käyttöön henkilökohtaiset opintosuunnitelmat. Bolognan prosessiin sisältyy myös ajatus sujuvasta liikkumisvapaudesta Euroopan maiden välillä. Opiskelijat voivat esimerkiksi suorittaa ensin alemman korkeakoulututkinnon kotimaassaan ja hakea tämän jälkeen ulkomaiseen yliopistoon suorittamaan ylempää korkeakoulututkintoa. Karl-Erik Michelsen (2004, 71–72) on ilmaissut huolensa opiskelijoiden vapaasta liikkumisesta: mitä tapahtuu jos opiskelijat todella käyttävät hyväkseen tuon vapauden? Imevätkö eurooppalaiset huippuyliopistot kaikkein lahjakkaimmat opiskelijat? Miten käy pienille, perifeerisimmille yliopistoille? Jäävätkö ne kandidaattien valmistuslaitoksiksi? Sinällään Bolognan prosessiin sisältyy arviointeja ja laatusertifikaatteja, jotka saattavat johtaa yliopistojen rankkaamiseen. Tunnetut ja arvostetut, hyviä ”pisteitä” saaneet yliopistot ovat luonnollisesti etulyöntiasemassa maisterin- ja tohtorinkoulutuspaikkoja hakevien keskuudessa.

Globalisoituneessa maailmassa millään maalla ei kuitenkaan ole varaa eristäytyä. Tutkija- ja opiskelijavaihto tuo hyötyä niin yliopistolaitokselle, yksittäiselle yliopistolle kuin vaihtoon lähtijällekin. Opiskelussa ja tieteen tekemisessä on sitä paitsi yhteisenä päämääränä parhaan mahdollisen tietämyksen saaminen ja levittäminen. Tälle tavoitteelle eivät valtioiden rajat saisi muodostua ylittämättömäksi esteeksi. Ylikansallista liikkuvuutta pohdittaessa olisi myös tärkeää tarjota tuo mahdollisuus kaikille ulkoisista tekijöistä riippumatta – mutta kuitenkin niin, ettei siitä tulisi pakkoa tai edellytystä.

Uuteen yliopistolakiin¹⁹ sisältyy myös mahdollisuus periä koulutusmaksuja EU:n ulkopuolisilta opiskelijoilta. Miten tämä vaikuttaa muualta tulevien innokkuuteen hakeutua Suomen yliopistoihin, jää nähtäväksi. Suomessa on myös alettu pohtia lukukausimaksujen käyttöönottamista laajemminkin. Opetusministeriön tuoreessa koulutukseen siirtymistä ja tutkinnon suorittamista pohtineen työryhmän muistiossa todetaan korkeakoulutuksen maksullisuutta puoltaen seuraavasti: *”Tutkintoon johdettava koulutus ei ole peruspalvelu, mutta se on opiskelijalle täysin maksutonta lukuun ottamatta ammatti- ja erikoisammattitutkintoja. Erityisesti korkeakoulututkinnon suorittaminen on yksilön kannalta tuottava investointi. Työllistymismahdollisuudet ovat sitä paremmat mitä korkeamman tutkinnon on suorittanut.”* (OPM 2010, 52.)

Lukukausimaksujen periminen lisäisi nuorten riippuvuutta vanhemmistaan ja heikentäisi alempien sosiaaliryhmien mahdollisuuksia korkeakouluopintoihin. Ilman

¹⁸ Alemman korkeakoulututkinnon eli kandidaatin tutkinnon suorittaminen kestää noin kolme vuotta ja sitä seuraavan ylempään korkeakoulututkinnon eli maisterin tutkinnon suorittaminen noin kaksi vuotta. Kandidaattitutkinnon laajuus on 180 opintopistettä ja maisteritutkinnon laajuus 120 opintopistettä. (OPM 2008a.)

¹⁹ Uusi yliopistolaki astui voimaan 1.1.2010. Lain myötä yliopistot muuttuivat valtion tilivirastoista itsenäisiksi julkisoikeudelliseksi laitoksiksi. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että vaikka valtio takaa yliopistojen perusrahoituksen, on yliopistojen mahdollista itse kartuttaa lisäpääomaa. Lisätuloihin on myös mahdollisuus, kun yliopistot voivat vastedes tarjota maksullista opetusta Euroopan talousalueen ulkopuolelta tuleville opiskelijoille. Yliopistot saavat päättää maksujen perimisestä ja niiden suuruudesta itse. Yliopistojen on myös luotava ja huolehdittava itse maksujen edellytyksenä olevista stipendiohjelmista. (HE 7/2009.)

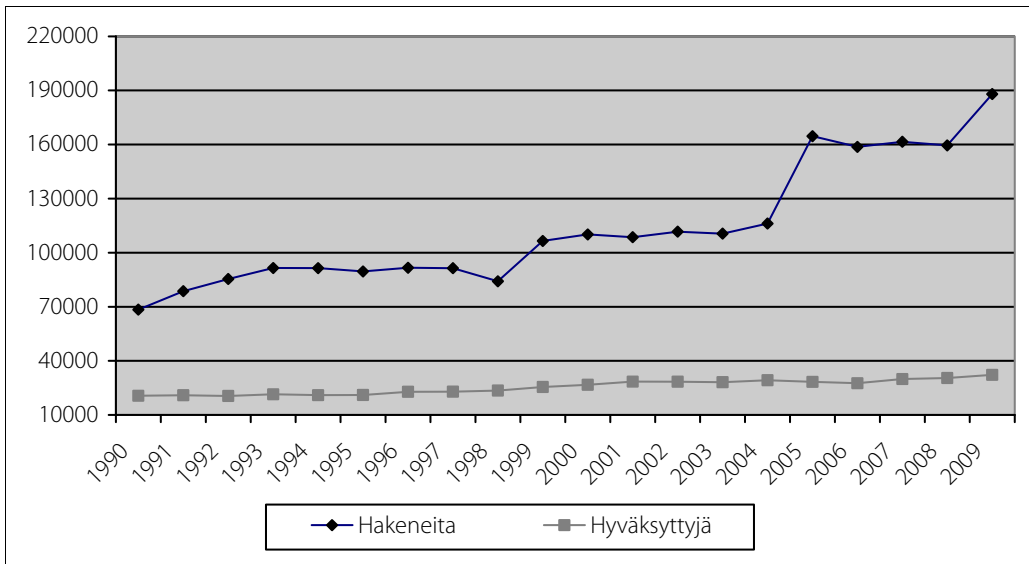
perheen taloudellista tukea opintielle lähtevät joutuvat rahoittamaan opiskelunsa työnteolla, kun taas vanhempien rahallinen tuki opintojen aikana antaa toisille rauhan keskittyä vain opiskeluun ja nopeaan valmistumiseen. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteivätkö myös parhaiten toimeen tulevat kävisi töissä – ehkä jopa päinvastoin. Työnteko opiskelujen aikana kun kerryttää työkokemusta ja auttaa luomaan hyviä suhteita myöhemmällä työuralla. Joka tapauksessa jo nyt opiskelijoiden työssäkäynti koetaan valmistumista hidastavaksi ja opiskeluun keskittymistä haittaavaksi ongelmaksi. Lukukausimaksujen myötä tämä kehitys ei välttämättä käänny parempaan suuntaan. Ilman lukukausimaksujakin opiskelija joutuu elämään vuosia minimitoimeentulon varassa; lyhyemmän koulutuksen jälkeen tai jopa ilman koulutusta työllistyneet saavat usean vuoden etumatkan palkkatuloissa. Enää ei myöskään ole itsestään selvää, että keskiasteelta valmistunut tulee tienamaan vähemmän kuin yliopistotutkinnon suorittanut; kovapalkkaisimmat ”duunarit” jättävät palkkavertailuissa taakseen monet akateemiset (ks. Taloussanomien 2008). Koulutus ja palkka kun eivät aina käy käsi kädessä.

Uuden yliopistolain myötä Suomen yliopistojen määrä putosi 20:stä 16:een (Maanpuolustuskorkeakoulu mukaan lukien 21:stä 17:ään). Turun yliopisto ja Turun kauppakorkeakoulu yhdistyivät uudeksi Turun yliopistoksi, Kuopion ja Joensuun yliopistot liittyivät yhteen Itä-Suomen yliopistoksi, Teknillinen korkeakoulu, Helsingin kauppakorkeakoulu ja Taideteollinen korkeakoulu taas muodostivat säätiölain mukaisen Aalto-yliopiston, ja myös Tampereen teknillisestä yliopistosta tuli säätiömuotoinen. Suurempien yliopistoyksiköiden uskotaan parantavan ja tehostavan opetusta ja tutkimusta. Koko yliopistokenttä siis muuttuu, mutta nähtäväksi jää, millaisiksi hakijavirrat muotoutuvat uudessa tilanteessa. Minkälaisia hakijoita fuusioituneet yliopistot houkuttelevat? Miten muutokset vaikuttavat opiskelijoiden valikointiin ja valikoitumiseen? Turun yliopistoon, Itä-Suomen yliopistoon ja Aalto-yliopistoon lähetettiin kuhunkin runsaammin hakemuksia kuin aiempien vuosien yksittäisten yliopistojen hakijatilastojen perusteella osattiin ennustaa. Entistä suuremmat yliopistot siis näyttävät ainakin houkuttelevan hakijoita. Hakemisviikkouden kasvu liittyy tosin varmasti myös siihen, että sähköinen haku koetaan helppona ja vaivattomana tapana hakea opiskelupaikkaa. Suuremmat yliopistoyksiköt vetävät hakijoita myös laajemmalla alueella kuin entiset pienet maakuntayliopistot, vaikka yliopistojen sijainti ei muutukaan. Maakuntayliopistoissa opiskelijoiden sosiaalinen koostumus on usein niin ikään erilainen kuin esimerkiksi pääkaupunkiseudun erikoisyliopistoissa. On varsin kiintoisaa, että Aalto-yliopistolle varattiin huippuyliopiston status jo ennen konkreettisia näyttöjä. Muiden yliopistojen taholta nähdään on herättänyt myös se, että huippuyliopistolle varattu toimintamääräraha on huomattavasti suurempi kuin koko muun yliopistolaitoksen perusrahoitus. Puhuminen innovaatioyliopistosta nostaa mieleen myös kysymyksen: eivätkö kaikki yliopistot kuitenkin viime kädessä tähtää innovaatioihin ja tieteen eturintamaan?

Tulevaa opiskelupaikkaansa miettiviltä hakijoilta ei varmastikaan ole jäänyt huomaamatta Aalto-yliopiston nostaminen maamme kärkiyliopiston asemaan. Pääkaupunkiseudun erikoisyliopistojen muodostama yhteenliittymä vetää todennäköisesti

puoleensa ”hyvistä” perheistä tulevia kunnianhimoisia hakijoita. Vielä ei ole saatavilla tietoa siitä, keitä ovat huippuyliopistoon hakeneet ja eroavatko he aiemmin Teknilliseen korkeakouluun, Helsingin kauppakorkeakouluun ja Taideteolliseen korkeakouluun hakeneista. Kokonaisuus vain on yleensä enemmän kuin osiensa summa.

Kuviossa 3 on esitetty korkeakouluihin hakeneiden ja hyväksytyjen määrät vuodesta 1990 vuoteen 2007. Hakeneiden määrä on tuona aikana kasvanut jatkuvasti, mutta kahdessa kohtaa käyrässä on kuitenkin jyrkemmät taitokset ylöspäin. Käyrän ensimmäinen nousu johtuu yhteishakujärjestelmän²⁰ käyttöönotosta lukuvuonna 1998–1999, ja jälkimmäinen, vielä voimakkaampi hyppäys selittyy sillä, että vuodesta 2005 alkaen hakijan kaikki hakemukset näkyvät tilastoissa²¹.

KUVIO 3. Korkeakouluihin ylempää ja alempaa korkeakoulututkintoa suorittamaan hakenneet ja hyväksytyt 1990–2007
(Lähde: KOTA-tietokanta)

²⁰ Vuoden 1998 tammikuussa opetusministeriö asetti Opetushallituksen vastaamaan yliopistojen hakija- ja opinto-oikeusjärjestelmän käytöstä, muuttamisesta, toiminnasta sekä kehittämisestä. Hakija- ja opinto-oikeusjärjestelmä on tietojärjestelmä, joka tukee yliopistojen opiskelijavalintoja. Järjestelmään tallennetaan hakijoiden henkilötiedot, hakutoiveet, hyväksymisehdot, tiedot opiskelupaikan vastaanottamisesta ja kirjoittautumisesta sekä ylioppilastutkinnosta. Tietojärjestelmä mahdollistaa hakijoiden hakukäyttötymisen ja opiskelupaikkojen täyttymisen seuraamisen, valintoihin liittyvän hallinnollisen työn koordinoinnin sekä yliopistojen sisäisen ja välisen valintayhteistyön edellytysten parantamisen. Hakija- ja opinto-oikeusjärjestelmä otettiin käyttöön lukuvuonna 1998–1999. Seuraavan lukuvuoden, 1999–2000 valinnoista alkaen järjestelmä sovitettiin yhteen ammattikorkeakoulujen yhteishakujärjestelmän kanssa. Yhteensovittaminen merkitsi sitä, että yliopistolakiin (SA 645/1997) kirjattua yhden opiskelupaikan säännöksen toteutumista voitiin seurata koko korkeakoululaitoksessa. (OPH 1998.)

²¹ Ennen vuotta 2005 hakija on voinut esiintyä vain kerran kutakin yliopiston koulutusalaan kohden (Haapamäki 2009).

Korkeakoulututkinnon arvon heikkenemisestä huolimatta yliopistoihin haetaan entistä innokkaammin. Vuodesta 1990 vuoteen 2005 hakijoiden määrä enemmän kuin kaksinkertaistui; 1990-luvun alun lamavuodet ovat todennäköisesti osaltaan lisänneet hakeneiden määrää. Hakujärjestelmän muutoksiin liittyvien nousujen jälkeen seuraava hyppäys paikantuu vuoteen 2009, jonka syyt liittynevät niin ikään hakujärjestelmään: yliopistojen sähköisen hakujärjestelmän käyttöönottoon. Myös taloudellinen laskusuhdanne ja nousuun lähtenyt työttömyysaste selittänee hakuviikkkauden lisääntymisen 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lähestyessä loppuaan.

Hyväksytyiksi tulleiden määrä on niin ikään kasvanut tarkastelujaksolla, joskin huomattavasti hillitymmin kuin hakeneiden määrä. Kasvua on tapahtunut eniten vuosien 1998 ja 2001 välillä. Vuonna 2009 hyväksytyt osuus kaikista hakeneista oli vain 17 prosenttia. Kaikki hakeneet eivät kuitenkaan osallistu valintakokeisiin; yliopistojen valintakokeissa olleista hyväksymiskirjeen sai vuonna 2009 reilu kolmannes. Tämä tarkoittaa sitä, että lähes kaksi kolmasosaa jäi ilman paikkaa: jotkut saivat opiskelupaikan muualta, kun taas loput jäivät pyörimään pätkätöiden, työttömyyden ja epätietoisuuden värittämään elämänvaiheeseen.

1900-luvun alun koulutusjärjestelmä muistutti yhteiskunnan hierarkkista rakennetta pitkälti vastaavaa pyramidia. Koulutusvirrat kulkivat niin, että alhaalta mentiin alas ja ylhäältä ylös. Kapean, hallitsevan ryhmän valikoinnista huolehti eliittiyliopisto, hieman suurempi keskiluokka kulki työelämään keski- ja oppikoulun kautta, pyramidin pohjalla laaja rahvas siirtyi työelämään usein ilman koulutusta tai kansakoulupohjalta. (Ahola 1988, 498–499; Antikainen, Rinne & Koski 2006, 119–121.)

Toisen maailmansodan jälkeen koulutusjärjestelmä ja yhteiskunnan rakenne vastasivat edelleen toisiaan, mutta muodoltaan molemmat muistuttivat pikemminkin muna kuin pyramidia. Kansalaisten koulutustie piteni; harva tyytyi enää pelkkään kansakouluun. Vastaavasti alaluokka pieneni, kun taas keskiluokka ja yläluokka laajenivat. (Antikainen ym. 2006, 119–121.)

Nyky-yhteiskunnassa entistä useampi tahtoo yhä korkeammalle; koulutusjärjestelmä on alkanut muistuttaa yläosastaan levenevää tiimalasia. Tämä on johtanut ongelmiin valmistuneiden määrässä, laadussa ja työelämään sijoittumisessa, kun koulutusjärjestelmän ruokkimat tavoitteet ja myöntämät oppiarvot eivät kohtaa todellisuuden kanssa. (ks. Antikainen ym. 2006, 120–121; Ahola 1988, 498–499; Kivinen 1988, 259.) Pitenevän koulutuksen ja niukkenevan työn yhteiskunnassa ylhäältä ei välttämättä mennäkään ylös. Korkeakoulututkinto ei ole enää yhtä painava meriitti kuin muutama vuosikymmen taaksepäin. Osa korkeasti koulutetuista joutuu väistämättä tyytymään suhteessa huonompaan asemaan kuin esimerkiksi akateemisen tutkinnon suorittaneet vanhempansa. Sosiaalisen nousun mahdollisuudet näyttävätkin entistä useammin kätkeytyvän vain tiettyihin, usein hyvin valikoiviin aloihin ja yliopistoihin.

2.5 Korkeakoulutus yhteiskunnallisena valikointijärjestelmänä

Teollistuneessa yhteiskunnassa koulutuksesta on tullut uusintamis- ja kehittämisjärjestelmä, joka kietoutuu monin sitein muihin yhteiskunnallisiin instituutioihin. Koulutuksen tehtävät on usein jaettu taloudellisiin, valikointi-, varastointi- ja kulttuurinsiirtämistehtäviin²². Myös korkeakoulutus toteuttaa näitä kaikkia funktioita: se tuottaa koulutettua työvoimaa ja asiantuntijoita vastaamaan yhteiskunnan kasvavia osaamistarpeita, se lisää yksilöiden tiedollista ja taidollista pääomaa, se suodattaa ja seuloa ihmisiä heidän kykyjään vastaaviin tehtäviin ja asemiin, se juurruttaa yksilöihin yhteiskunnan vakiintuneita toiminta- ja ajattelutapoja sekä toimii myös työttömyyden vaihtoehtona tai hoitokeinona. (Lehtisalo & Raivola 1999; Antikainen ym. 2006.)

Yliopistojen julkilausuttuja tehtäviä ovat vapaan tutkimuksen sekä tieteellisen ja taiteellisen sivistyksen edistäminen, tutkimukseen perustuvan ylimmän opetuksen tarjoaminen sekä opiskelijoiden kasvattaminen palvelemaan isänmaata ja koko ihmiskuntaa (SA 558/2009). Vaikka yliopistojen klassisia tehtäviä – tutkimusta ja opetusta – korostetaan lainsäädännössä, ei se poista korkeakoulutuksen muiden, piilevämpien funktioiden merkitystä. Esimerkiksi valikointi ja yhteiskunnallisiin asemiin sijoittaminen on kasaantuvan koulutuksen oloissa entistä tärkeämpi tehtävä. Eliittiyliopiston aikoina valikoituminen oli sidottu sääty-yhteiskunnan rakenteeseen; tuleva asema oli leimattuna yksilöihin jo syntymän hetkellä. Sääty-yhteiskunnan aikana uskottiin, että koulutus kuului vain sivistyneiden vanhempien lapsille, ja että rahvas oli varustettu sekä älyllisesti että sivistyksellisesti heikommin eväin. Eliitin lapset ohjattiinkin alusta asti parhaisiin asemiin ohjaavalle koulutielle. Tällainen vanhempien varakkuuteen tai asemaan pohjautuva valikointi oli aristokraattista valikointia (Engeström 1970). Sosiaalista kohoamista kyllä tapahtui, mutta nämä tapaukset olivat pikemminkin onnekkaita sattumuksia, jotka edellyttivät usein henkilökohtaista tukemista esimerkiksi stipendein. Tämä usko säätyjen yksinoikeudesta koulutukseen alkoi kuitenkin murentua yhteiskunnallisten murrosvaiheiden myötä ja samalla koulutuksen merkitys yhtäältä sosiaalisen kohoamisen ja toisaalta sosiaalisen sulkemisen keinona alkoi kasvaa. (Kivistö & Vaherva 1981.)

Yhteiskunnan – erityisesti sen tuotantovoimien kehitysaste – säätelee koulutuksen valikointitapaa. Traditionaalisessa yhteiskunnassa laajoja massoja ei ollut tarvettakaan kouluttaa, sillä muodollisen koulutuksen tuomalle ammattitaidolle ei ollut tarpeeksi käyttöä. Yhteiskunnan teollistuessa ja työnjaon kehittyessä koulutuksen merkitys yhteiskunnan toimivuuden ja säilymisen takaajana alkoi kohota. Yleissivistävän kansanopetuksen ja myöhemmin spesifimmän ammattiopetuksen tavoitteena oli nimenomaan vastata kehittyvän elinkeinoelämän vaateisiin. Parhaiten suoriutuvat ohjattiin pidemmälle koulutuspolulle ja edelleen yhteiskunnan huipputehtäviin.

²² Osmo Kivinen ja Heikki Silvennoinen (2000, 51–52) ovat tosin muistuttaneet, ettei mitään varsinaisia toimeksiantoja koulutuksen tehtävistä ole koskaan tehty. Ei esimerkiksi puhuta varastoinnista vaan uudelleen- ja täydennyskoulutuksesta, työmarkkinakelpoisuuden ylläpitämisestä tai jatkuvasta koulutuksesta.

Tällainen suorituskykyihin pohjautuva lajittelu on luonteeltaan meritokraattista: korkeimpiin asemiin johtavalle opintouralle pääsyn ratkaisee suorituskyky, jota arvioidaan erilaisin kokein ja tutkinnoin – joskus jopa älykkyystestien avulla. (Engeström 1970, 132–133, 135–137; Kivistö & Vaherva 1981, 33–51.)

Monet yhteiskunnan rakenteelliset tekijät ovat siis yhteydessä koulutukseen valikoitumiseen. Se, miten koulutukseen valikoidutaan, millaista koulua käydään ja miten pitkälle koulua käydään – vaihtelevat niin aikakausittain kuin maittain. Nyky-yhteiskunnassa entistä suurempi joukko kouluttautuu entistä korkeammalle. Koskaan aikaisemmin historiassa ei koulutuksessa ole viihdytty näin pitkään. Vuosikymmenten ja -satojen saatossa on kohonnut sekä niiden määrä, joiden on kulloinkin uskottu olevan koulutettavissa, että se taso, jolle ihmiset on uskottu voitavan kouluttaa. (Kivistö & Vaherva 1981.) Koska koulutus ja tutkinnot määrittävät pitkälti yksilön työmarkkinakelpoisuuden, kouluttautumishalukkuus ja tutkintojen suorittamisen tarve ei ole ensinkään vähentynyt. Meritokraattinen yhteiskunta edellyttää työpaikan saamisen ehdoksi tiettyjen pätevyyksien osoittamista, ja tämä osoittaminen tapahtuu tutkintotodistuksin ja arvosanoin – usein riippumatta siitä, kuinka hyvin koulutus todellisuudessa vastaa työelämässä tarvittavaa osaamista (Collins 1979). Hyvä koulutus parantaa kaikin tavoin yksilöiden asemaa, sillä se pienentää oleellisesti työttömyysriskiä, torjuu köyhyyttä ja syrjäytymistä sekä lisää itsensä toteuttamisen ja uralla etenemisen mahdollisuuksia (ks. esim. Ahola, Kivinen & Rinne 1991).

Koulutuksen ja työelämän yhteys on kiinteä ja moniulotteinen. Koulutuksen avulla yksilö saa sekä työn suorittamiseen ”oikeasti” tarvittavia tietoja ja taitoja että muodollista pätevyyttä osoittavia todistuksia ja oppiarvoja. Koulutuksessa saadut tutkinnot voidaan työmarkkinoilla vaihtaa muiksi eduiksi (Kivinen & Silvennoinen 2000, 59). Koulutuksen ja työelämän yhteensovittamiseen (”matching”) tähdätään määrällisellä koulutussuunnittelulla. Ylikoulutukseksi kutsuttu ongelma syntyy, kun koulutettujen tarjonta ylittää kysynnän, mistä taas voi seurata akateemista työttömyyttä ja tutkintojen arvon laskua. (Ahola ym. 1991; Kivinen & Silvennoinen 2000; Collins 2002; Aro 2003.) Randall Collins (1979) on esittänyt, että yhteiskuntaamme vaivaa ”kredentiaalin²³ kriisi” (*credential crisis*): koulutuksen ja tutkintojen arvo laskee, koska yksilöt haluavat kouluttautua yhä pidemmälle saadakseen parempia työpaikkoja ja korkeamman aseman. Nykyään korkeakoulutus ei enää kykene takaamaan parempaa elämää, mikä ei kuitenkaan ole poistanut koulutuksen merkitystä asemien saavuttamisessa (Themelis 2008).

Koulutusjärjestelmän kannalta pulmallista on se, miten yksilöiden koulutuspyrintöt ja työvoimatarve saadaan kohtaamaan järkevällä tavalla. Yksilöiden (ja heidän vanhempiansa) intresseissä on saada mahdollisimman korkeaa koulutusta silmissään mahdollisimman hyvä tuleva yhteiskunnallinen asema. Koululla on kuitenkin käytössään monia, tällaisia toiveita ”viilentäviä” keinoja (vrt. Clark 1960), joiden avulla unelmaa sosiaalisesta noususta ja kuvitelmaa korkeakoulukelpoisuudesta pikku hiljaa

²³ Kredentiaalisilla tarkoitetaan muodollisen koulutuksen pätevyyskriteerien vakiintumista ammatteihin pääsyn ehdoksi (vrt. Kivinen & Rinne 1995, 13).

murennetaan. (Kivinen & Silvennoinen 2000, 65.) Esimerkiksi erilaisten arvosanojen ja tasojaotteluiden avulla oppilaan koulutustavoitetta suunnataan poispäin korkeakouluista. Samaan päämäärään voidaan päästä myös pehmeämmillä keinoilla, kuten suostuttelulla ja ohjauksella (Kivinen & Rinne 1988, 508).

Siinä missä eliittiyliopiston aikana korkeakoulutuksen hankkiminen oli pienen ryhmän etuoikeus, korostui massoituneessa yliopistolaitoksessa korkeakoulutuksen lähes perusoikeudellinen luonne. Universaalisessa vaiheessa korkeakoulutus onkin jo miltei kansalaisvelvollisuus. (Trow 1974.) Suomessa korkeakoulutus ei ehkä vielä ole saavuttanut täysin tuota kolmatta vaihetta (ks. Kivinen, Hedman & Kaipainen 2007, 233), mutta monelle ”hyvän” perheen nuorelle korkeakoulututkinto voi muodostua ainoaksi vaihtoehdoksi, ja yliopistoon hakeminen kerta toisensa jälkeen jopa pakko-mielteeksi (Ahola & Nurmi 1998). Akateemisesti koulutettujen vanhempien lapsilta ainakin vaaditaan hyviä perusteluja valintansa tueksi, mikäli he päätyvät lyhyemmälle, ammatilliseen tutkintoon johtavalle opintielle (ks. Trow 2007, 253).

3. AIEMPIEN TUTKIMUSTEN PERINTÖ JA TÄMÄN TUTKIMUKSEN TEHTÄVÄ

3.1 Yksilölähtöisistä selityksistä sosiaalis-kulttuurisiin teorioihin

1950- ja 60-luvuilla koulutuksen merkitystä ja tehtäviä selitettiin niin sanotun funktionalistisen teorian opein. Koulutusta pidettiin rationaalisenä keinona ihmisten lajitteluun kykyjensä edellyttämiin tehtäviin hierarkkisesti järjestäytyneessä yhteiskunnassa. Yhteiskunnan säilymistä ja työnjaon sujumista tukevana koulutuksen merkitys oli siten yhtäaikaan sekä integroiva että selektoiva. Koulutuksen uskottiin myös lisäävän mahdollisuuksien tasa-arvoa, koska koulun valikointitehtävän ajateltiin perustuvan pelkästään yksilöiden tosiasiallisiin ansioihin eikä sosiaaliseen taustaan, sukupuoleen taikka rotuun. (Esim. Karabel & Halsey 1977.)

1960-luvun puolivälissä tuo vahva usko koulutuksen tasa-arvoistavaan voimaan alkoi hiljalleen murentua, sillä korkeakoulutuksen laajenemisesta huolimatta yhteiskuntaryhmien väliset koulutuserot säilyivät suurina (Teese 1997, 92). Ensimmäinen varsinainen reproduktioteoreettisesti orientoitunut tutkimus oli amerikkalaisen James Samuel Colemanin tutkimusryhmineen vuonna 1966 julkaisema raportti, jossa koulujen mahdollisuus luoda tasa-arvoisempaa yhteiskuntaa asetettiin hyvin kyseenalaiseksi. Myöhemmin Christopher Jencksin ja kumppaneiden (1972) tutkimukset vahvistivat Coleman-raportin tulokset. Näissä tutkimuksissa kyettiin ensi kertaa empiirisesti osoittamaan, kuinka suuri vaikutus kotitaustalla – erityisesti vanhempien sosioekonomisella asemalla – oli jälkeläisen koulumenestykseen. Koulut eivät kohdelleet oppilaita tasa-arvoisesti; koulutusjärjestelmä pikemminkin säilytti ja uusinsi yhteiskunnassa vallitsevat epätasa-arvoisuudet. (Aronowitz & Giroux 1993; Qing 2007.)

Kun aiemmin lasten pärjäämiseröjen syitä haettiin älykkydestä ja motivaatiosta, uusintamisteorioissa huomio kiinnitettiin koulun toimintaan (Teese 1997, 92). Reproduktioteoreettiset tutkimukset voidaan edelleen jakaa kolmeen alalajiin niiden painotusten perusteella: taloudellis-reproduktiivisiin, kulttuuris-reproduktiivisiin ja poliittis-reproduktiivisiin²⁴. Taloudellis-reproduktionistista suuntausta edustivat muun muassa Samuel Bowles ja Herbert Gintis, jotka väittivät koulutuksen täyttävän kapitalistisen yhteiskunnan tehtäviä lajittelemalla työväenluokan lapset ja ylimpien kerrosten jälkeläiset eri kouluihin. Kouluissa lapset valmennetaan tulevaa asemaansa varten niin, että he sisäistävät myöhempää asemaansa vastaavat roolit: työväestön

²⁴ Ns. Hegemonic State Reproduction -mallissa painottuu valtion kontrolli. Poliittiset interventiot vaikuttavat siihen, mitä ja miten koulujen uusintamisprosessit toimivat. (Aronowitz & Giroux 1993, 82.)

lapsille opetetaan tottelevaisuutta ja kunnioitusta, kun taas ylimmistä sosiaaliluokista tuleville annetaan hieman enemmän vapautta ja valinnanmahdollisuuksia. (Ks. Bowles & Gintis 1976.)

Taloudellis-reproduktiivisten teorioiden voima oli siinä, että ne tarjosivat vaihtoehdon niin sanotulle 'blaming the victim' -ideologialle, joka hallitsi tasa-arvoajattelua ja kasvatussosiologisia tutkimuksia toisen maailmansodan jälkeen. Näihin teorioihin sisältyi kuitenkin varsin voimakas pessimistinen näkemys tulevaisuudesta ja sosiaalisen muutoksen mahdollisuudesta. (Aronowitz & Giroux 1993, 74.) Hieman toisenlaista uusintamismallia tarjosivat kulttuuris-reproduktiivisen suunnan edustajat.

Ehkä laajinta suuren yleisön huomiota on saanut ranskalaisten Pierre Bourdieun ja Jean-Claude Passeronin tutkimus vuodelta 1977. *Reproduction in Education, Society and Culture*²⁵ -teoksessa Bourdieu ja Passeron väittivät koulun uusintavan hallitsevan luokan kulttuuria. Koulu näyttäytyy ikään kuin osattomana ja neutraalina tiedonvälittäjänä, vaikka se ei sitä tosiasiaa olekaan. Reiluuden ja objektiivisuuden kaapuun pukeutuessaan koulutusjärjestelmä saa näin rauhassa edistää yhteiskunnallista epätasa-arvoa. (Ks. Aronowitz & Giroux 1993, 75.)

Bourdieu²⁶ käytti kentän käsitettä kuvatessaan koulutusjärjestelmää. Kenttä on sosiaalisesti rakentunut tila, jossa on omat käyttäytymissääntönsä. Eri kentillä arvostetaan erilaista pääomaa, ja yksilöt kamppailevat toistensa kanssa näiden pääomien hallinnasta ja kentälle pääsystä. Kiinnostus on ehto kentän toiminnalle: se saa ihmiset toimimaan, kokoontumaan yhteen, kilpailemaan keskenään. (Bourdieu 1990a, 88.) Kenttä on ensinnäkin objektiivisten voimien mallittunut järjestelmä tai relationaalinen muodostelma, joka spesifin painovoiman avulla vaikuttaa kaikkiin piiriinsä joutuviin kohteisiin ja toimijoihin. Toiseksi, kenttä on samanaikaisesti konfliktin ja kilpailun tila, jossa osallistujat kamppailevat monopolista kentällä käypiin pääoman lajeihin. (Bourdieu & Wacquant 1995, 37–38.) Kentälle pyrkijät yrittävät murtaa sisäänpääsyn esteet ja samanaikaisesti kentän hallitsijat yrittävät pitää monopoliasemastaan kiinni estämällä uusia tulokkaita pääsemästä kentälle (Bourdieu 1993,72).

Habituksen Bourdieu (1990a, 131) määrittää yhtäältä erilaisten käytäntöjen tuottamisen malleiksi ja toisaalta käytäntöjen arvostuksen ja havaitsemisen malleiksi. Molemmissa tapauksissa se ilmaisee sitä sosiaalista asemaa, jossa se on muotoutunut. Habitus tarkoittaa ”tietoa omasta paikastaan”, mutta myös ”tietoa toisten paikasta”. Habituksen ovat selvärajaisia, eriytyneitä ja distinktiivisiä. Ne ottavat käyttöönsä eri erotteluperiaatteita tai käyttävät eri tavoin yhteisiä erotteluperiaatteita (Bourdieu 1998, 18).

Sekä habitus että kenttä toimivat kuitenkin täysin vain suhteessa toisiinsa (Wacquant 1995, 39). Ei ole siis mieltä yrittää erottaa niitä edes silloin, kun tarkastellaan

²⁵ Teos ilmestyi alkuperäiskielellä jo vuonna 1970 : *La Reproduction. Éléments pour une théorie du système d'enseignement.*

²⁶ Bourdieun käsitteiden ja teorioiden käyttökelpoisuus suomalaisen yhteiskunnan ilmiöiden ja toiminnan selittäjinä on herättänyt epäilyjä. Ottamatta kantaa teorioiden selitysvoimaan, ehkä merkittävimpinä Bourdieun anti koulutussosiologiselle tutkimukselle on se, että se pakottaa meidät ajattelemaan (vrt. Nash 1999).

jotakin yksittäistä tapahtumaa – kuten tässä koulutukseen valikoitumista. Ihmisen toiminta tapahtuu aina jossakin tietyssä sosiaalisessa kontekstissa. Niinpä kaikki toiminta tulisi nähdä yhtäältä habituksen ja toisaalta sosiaalisen kontekstin tai kentän välisinä suhteina. (Thompson 1991, 14.) Kun habitus toimii sisäistettynä rakenteena, voidaan sosiaalisia kenttiä kuvata objektiivisina rakenteina (Bourdieu 1998, 7).

Bourdieu on tullut hyvin tunnetuksi koulutussosiologien keskuudessa myös pääoma-käsitteestään. Pääoman lajeja ovat muun muassa taloudellinen, kulttuurinen, sosiaalinen ja symbolinen pääoma (Bourdieu & Wacquant 1995, 148). Taloudellinen pääoma viittaa materiaaliseen rikkauteen, kuten rahaan, irtaimistoon ja osakkeisiin. Kulttuurinen pääoma voi ilmetä ruumiillistuneena, objektivoituneena ja institutionalisoituneena muotona. Esimerkiksi tutkinnot ja oppiarvot ovat institutionalisoitunutta kulttuurista pääomaa. (Liljander 1999, 110–111.) Sosiaalinen pääoma tarkoittaa kykyä luoda suhteita muihin ihmisiin, taitoa pärjätä sosiaalisissa tilanteissa. Symbolista pääomaa syntyy arvovalan ja kunnian karttuessa. Kenttien eräs tärkein ominaisuus on, että ne mahdollistavat yhden pääomalajin muuttumisen toiseksi. Esimerkiksi tietyt koulutukselliset ominaisuudet voivat muuttua tuottaviksi töiksi. (Thompson 1991, 14.)

Pääoman muodot ovat kuin valttikortteja korttipelissä. Tietty pääoma on valtaa tietyllä kentällä, ja pääoma määrittää mahdollisuudet hyötyä kyseisellä kentällä. (Bourdieu 1991, 230.) Samoin kuin habitus ja kenttä toimivat vain suhteessa toisiinsa, ei pääomia ole olemassa ilman kenttää (Bourdieu & Wacquant 1995, 129). Kun nuori (tai vanhempikin) miettii koulutukseen hakemista ja ammatin valintaa, hänen on punnittava, kuinka paljon hänellä on varaa siihen investoida. Bourdieu (1993, 18) esittää investoinnin jonkin pelin pelaamiseen tietyllä kentällä riippuvan halusta, panoksista ja kapasiteetista. Pelin olemassaolo ja jatkuvuus riippuu ennen kaikkea pelaajien täydellisestä ja ehdottomasta investoinnista, käytännöllisestä ja eittämättömästä uskosta peliin ja panoksiin (Thompson 1991, 14).

Eri sosiaaliluokilla on erilaiset määrät kotoa perittyjä pääomia. Yläluokan lapsilla on eniten pääomia ja he voivatkin hyödyntää niitä korkean asemansa säilyttämiseen. *”Koulutuksellisten arvojen pörssikurssien vaihtelua on vaikea ennustaa. Ne, jotka kykenevät perheensä, vanhempiensa, veljiensä tai siskojensa jne., avulla hyötymään tiedosta, joka koskee koulutusputkia ja niiden aktuaalisesti ja potentiaalisesti erilaisia tuottoja, pystyvät asettamaan koulusijoituksensa paremmin ja hankkimaan kulttuuripääomalleen parhaan koron. Tässä on eräs tapa, jolla koulumenestys – ja sosiaalinen menestys – on yhteydessä sosiaaliseen taustaan.”* (Bourdieu 1998, 37.)

Valikointiprosessi saa alkunsa tapahtumasta, jossa eri sosiaaliluokkia ilmentävät habitukset kohtaavat koulutuksellisen kentän hallitsevan kulttuurin. Koulutuskelpoisimpia ovat ne, joiden habitukset vastaavat eliitille ominaista kulttuuria. Alemmista luokista tulevat voivat toki kohota asemassaan, mutta vähäisten pääomien takia he eivät koskaan saavuta hallitsevan luokan asemaa. Koululaitos käyttää symbolista väkivaltaa niihin, jotka eivät kodinperintönä ole saaneet riittävästi pääomia. (Liljander 1999, 113–114.)

Habitus siis toimii mallina toiminnalle, se on ikään kuin sisäistetty rakenne (Bourdieu 1998, 7). Käytännön maailmassa – joka syntyy suhteessa habitukseen – päämäärä on jo saavutettu; ne polut, joita on seurattava, on jo päätetty etukäteen. (Bourdieu 1990b, 53.) Bourdieu ottaa esimerkin, joka sopii hyvin myös koulutukseen valikoitumiseen. Jos havaitaan voimakas yhteys jonkin asian saavuttamisen todennäköisyyden ja henkilön motivaation ja halun välillä, ei syynä ole se, että henkilö tietoisesti mukauttaisi pyrkimyksensä todelliseen arvioon menestymismahdollisuuksistaan. Pohtieessaan valintojaan yksilö jättää kaikkein epäsovimmimmat toiminnot heti ulkopuolelle, ikään kuin jonkinlaisena pakottavana alistumisena (*immediate submission*). (Bourdieu 1990b, 54.)

Muun muassa Michael Motola on käyttänyt Bourdieun teorioita kentästä ja habituksesta tarkastellessaan nuoren tulevaisuudensuunnitelmien ja koulutusvalintojen muotoutumista. Yksilön habitus kehittyy lapsuudessa (primaarinen habitus) ja muovautuu edelleen koulutusjärjestelmässä kentän sääntöjen mukaan (sekundäärinen habitus). Habituksen ja kentän väliset suhteet ja jännitteet luovat joukon toimintoja ja strategioita, joita voidaan kutsua ammatillisiksi valinnoiksi. Valintakäyttäytyminen on monimutkainen kokonaisuus tiedollisia, tunteellisia ja toiminnallisia skeemoja, jotka taas ovat osa laajempaa elämäntapaa. Vaikka habitus voi kahlita ja rajoittaa nuoren tulevaisuusperspektiiviä, uskoo Motola kuitenkin sen olevan muokattavissa. (Motola 2001, 50–51, 194, 196.) Bourdieu puoltaa osittain Motolan uskomusta, sillä Bourdieu itse pitää habitusta luovana ja kekseliäänä. Ongelman saattavat kuitenkin muodostaa habituksen omat rakenteet, jotka ovat habituksen tuottaneiden sosiaalisten rakenteiden fyysisesti aineellistuneita kerrostumia. (Wacquant 1995, 39.)

Bourdieun ohella kulttuuris-reproduktiivisesti oli suuntautunut myös brittiläinen sosiologi ja lingvistikko Basil Bernstein. Klassikkoteoksessaan *Class, Codes and Control* Bernstein esittää, että puhetyyli ja kielenkäyttö heijastavat sosiaaliluokkaa, ja vaikuttavat edelleen siihen, minkälaisen aseman yksilö yhteiskunnassa saavuttaa. Hänen mukaansa lasten menestymiserot koulussa selittyvät kielikoodin erilaisella hallinnalla, eivät esimerkiksi älykkyyseroilla (Bernstein 1977, 31–32). Ylempien sosiaaliryhmien jälkikasvu tottuu jo kotonaan kieleen ja käsitteisiin, joita käytetään myöhemmin koulumaailmassa. Bernsteinin ajatuksissa on tässä kohden yhtäläisyyksiä Bourdieun tulkintoihin. Keskiluokkainen lapsi hallitsee kuitenkin myös ns. yleisen kielen (*public language*) eli kielen, joka on käytössä kaveripiirissä, ja osaa erottaa nämä erilaiset kielet toisistaan. Tiedostamalla formaalin ja yleisen kielen erot hänen on helppo käyttäytyä kulloisenkin tilanteen edellyttämällä tavalla. (Bernstein 1977, 30.)

Sen ohella, että kieltä käytetään eri tavalla eri sosiaaliryhmissä, on perherakenteissa Bernsteinin mukaan sosiaaliluokkaan perustuvia eroja. Alemmissa sosiaaliluokissa perherakenne ei ole yhtä vakaa. Vaikka vanhemman auktoriteettiasema on usein ilmeinen, eivät kasvatusarvot ole alemman luokan perheissä yhtä selviä ja ennustettavia kuin keskiluokkaisissa perheissä. Palkkiot ja rangaistukset saattavat tulla umpimähkääisesti. Myöskään pitkän tähtäimen suunnitelmia ei tällaisessa perheessä juuri tehdä, vaan ne korvautuvat hetken mielijohteilla. Nykyhetki koetaan merkityksellisempänä

kuin päämäärätietoinen toiminta jonkin kaukana tulevaisuudessa olevan asian tavoittelemiseksi. Palkkiot ja nautinnot halutaan heti. Työväenluokkaisissa perheissä lapset oppivat vanhemmiltaan vain yleisen kielen, joka taas ei riitä koulumaailmassa menestymiseen. (Bernstein 1977, 32–33.) Bernstein on tutkinut paljon oppilaan ja opettajan vuorovaikutusta ja kielen merkitystä vuorovaikutustilanteissa, mutta tässä yhteydessä niitä ei ole tarpeen nostaa lähempään tarkasteluun.

Kolmas uusintamisteoria korostaa erityisesti poliittisten interventiodien merkitystä. Vallitsevat poliittiset näkemykset määräävät, mitä koulussa opetetaan ja miten opetusta painotetaan. Oppiaineita myös arvotetaan sen mukaan, mikä hyödyttää taloudellista kasvua ja teknologista kehitystä. Näin esimerkiksi kovat tieteenalat nähdään korkean statuksen aloina ja pehmeät tieteenalat matalan statuksen aloina. Myös rahallinen tuki suunnataan tämän jaottelun mukaan. (Aronowitz & Giroux 1993.)

Reproduktioteoriat näkevät koulun pienoisyhteiskuntana (vrt. Gesser 1985), jossa oppilaiden kotitausta asettaa heidät tietylle, tulevaa asemaa heijastavalle koulutusuralle. Koulun edellyttämä kulttuurimalli on muodostunut eliittiryhmien kulttuurista ja siksi toisenlaisin taustoin opintielle astuneen on vaikea menestyä hänelle täysin uudessa ja vieraassa ympäristössä. Reproduktioteoriat ovat kuitenkin saaneet osakseen myös kritiikkiä. On esitetty, että ne eivät ota riittävästi huomioon yksilöitä aktiivisina toimijoina koulun vuorovaikutustilanteissa (Aronowitz & Giroux 1993, 67; Qing 2007, 54). Esimerkiksi pääomia hallussaan pitävät voivat myös jättää hyödyntämättä niitä (Lareau & Mc Namara Horvat 1999, 38). Tätä puutetta paikkaamaan syntyivät niin sanotut interaktioteoriat²⁷ ja resistanssiteoriat. Jälkimmäisten klassikko lienee Paul Willisin *Learning to Labour* (1977). Willis pyrki vastaamaan kysymykseen, miksi työväenluokkataustaiset pojat²⁸ jättävät koulunkäynnin varhaisessa vaiheessa ja päätyvät työväenluokan töihin. Yhdeksi syyksi hän lukee työväenluokan poikien koulunvastaisen kulttuurin. Tälle kulttuurille on tyypillistä syvälle juurtunut yleinen ja yksityinen auktoriteettien vastustus. Toisaalta työväenluokan oppilaat saattavat tuntea ylemmyyttä opettajia kohtaan. He uskovat, että koko elämänsä kouluissa viettäen opettajat eivät tiedä todellisesta maailmasta mitään. Kaveriporukoille annetaan sitä vastoin hyvin suuri merkitys. Koulunkäynnin työväenluokkaiset pojat kokevat turhana ja hyödyttömänä. Sillä ei ole heille mitään annettavaa. Willisin ajatukset yhtyvät Bernsteiniin näkemyksiin siinä, että hän uskoo työväenluokan lasten elävän tässä ja nyt -maailmassa, jossa tulevaisuudelle ja tulevaisuuden huolille ei juuri uhrata ajatuksia.

²⁷ Interaktioteoria perustuu ajatukselle, että samassa kulttuurissa elävät ihmiset tulkitsevat ja määrittelevät sosiaalisia tilanteita samalla tavoin. Tästä huolimatta yksilöiden välillä on eroja, jotka johtuvat erilaisista kokemuksista, sosiaaliluokasta ja statuksesta. (Ballantine 1983, 14–15.)

²⁸ Willis seurasi tutkimuksessaan kolmen vuoden ajan brittiläisiä työväenluokan poikia, jotka siirtyivät koulusta työelämään. *Learning to labour* sisältää paljon tutkijan tallentamia kiintoisia ryhmäkeskustelu- ja haastattelupätkiä.

Myös resistanssiteoriat ovat joutuneet kritiikin alle. Niissä esimerkiksi keskitytään useimmiten selittelemään vain miesten ja eri sosiaaliluokkien käyttäytymistä, kun taas naisten ja ylipäättään sukupuolten välinen toiminta jätetään tarkastelun ulkopuolelle.

Raymond Boudonin (1974) tutkimukset nostivat esille koulutusmahdollisuuksien ja sosiaalisten mahdollisuuksien kiinteän yhteyden sekä sosiaalisen liikkuvuuden hitauden ja jähmeyden. Boudon on kuvannut koulutusvalintoja niin sanotun ”sosiaalisen sijainnin” (*social position*) teorialla. Teoria nojaa yksilön ja hänen perheensä kulttuurisiin rajoitteisiin sekä koulutuksen jatkamisen hyötyihin ja kustannuksiin. Boudonin mukaan opiskelijan sosiaalinen alkuperä joko lisää tai vähentää koulutuksen jatkamisen hyödyllisyyttä. Mahdollisuuksien jakautuminen riippuu suurelta osin siitä, mitkä ovat isän sosiaalisen aseman ohittamisen edut ja kulut yksilölle. Työväenluokan lapset valitsevat ammatillisen koulutuksen korkeakoulutuksen sijaan, koska sen vaatimat taloudelliset uhraukset ovat pienemmät, heillä ei ole suvun paineita hakeutua korkeakoulutukseen ja koska vanhempien ja kavereiden sosiaalisen tason ohittaminen aiheuttaisi huomattavia jännitteitä. Mitä korkeampi on perheen sosiaalinen asema, sitä suuremmat ovat edut ja vastaavasti pienemmät kustannukset jälkeläisen valitessa korkeakoulutuksen. Tämä teoria ei siten suoraan oleta, että alemmista yhteiskuntaluokista tulevat eivät tunnustaisi korkean koulutuksen etuja tai näkisi koulutuksen ja työelämän yhteyttä. (Tyler 1977, 106–107, 124.)

3.2 Rationaalista toimintaa vai sattumankauppaa?

Jatkokoulutuksen valintaan vaikuttavat monet asiat: omat mieltymykset ja taipumukset, aiempi koulumenestys, tietämys eri vaihtoehdoista, luottamus omiin kykyihin, ympäristön odotukset. Tiettyyn oppilaitokseen ja alalle päätyminen voi olla seurausta myös ajautumisesta, jolloin asiat tapahtuvat ikään kuin sattumalta tai valinta tehdään ”paremman puutteessa”. Toisaalta on todettu (ks. Jalkanen & Määttä 1982, 42; Panhelainen & Malin 1983, 22), että uranvalintaprosessi jatkuu usein vielä koulutukseen pääsyn jälkeenkin, jopa niiden kohdalla, jotka ovat päässeet mieluisalle alalle.

Nuoruudessa urasuunnittelu liittyy kysymykseen identiteetin muotoutumisesta. Kun nuori yrittää löytää vastauksia itselleen ja muille siihen, mikä hänestä tulee, hänen täytyy myös pohtia laajempia identiteettiin liittyviä kysymyksiä. Nuoren on mietittävä, mitä hän tulevaisuudelta haluaa, millaiseksi hän voi ja haluaa tulla, millaisia odotuksia hänelle asetetaan ja haluaako ja voiko hän täyttää nämä odotukset. Koulutuksen – ja sitä kautta edelleen ammatin ja elämänuran – valinta on toisaalta myös kompromissien tekoa yksilön preferenssien ja tarjolla olevien mahdollisuuksien kesken (Kivinen & Silvennoinen 2000, 65). Näiden pohtiminen ja niihin vastauksen löytäminen vaativat aikaa; ammatillisen identiteetin rakentuminen on pitkä prosessi. (Motola 2001, 19.)

Opiskelupaikan valintaa koskevia tutkimuksia on tehty melko paljon niin meillä kuin muuallakin. Näkökulmasta riippuen on painotettu useimmiten taloudellisia, psykologisia tai sosiologisia teorioita. Edellisessä luvussa esiteltiin joukko kasvatus-

sosiologisia teorioita ja tutkimuksia. Mikään niistä ei kuitenkaan yksinään riitä selittämään koulutukseen hakeutumista ja siihen liittyviä tekijöitä. Selityksiä ei voi hakea myöskään pelkästään psykologisista tai taloudellisista teorioista. Koulutusvalinta on monisyinen prosessi, joka kietoo toisiinsa niin yksilön ominaisuudet kuin ympäristön olosuhteet. Henkilökohtaisilla mieltymyksillä ja toiveilla on tietenkin varsin keskeinen sija ura- ja koulutusvalinnoissa. Toisaalta myös kiinnostuksen suuntautuminen kehittyy ja muodostuu jossain kontekstissa. Ympäröivä kulttuuri ja lähiyhteisö voivat osin tiedostamattomastikin vaikuttaa nuoren arvostusten ja halujen muodostumiseen.

Taloudelliset teorit, kuten inhimillisen pääoman teoria²⁹, näkevät yksilöt rationaalisina toimijoina, joiden koulutukselliset valinnat riippuvat koulutuksesta saatavien etujen ja haittojen suhteesta. Koulutus nähdään siis investointina; kouluttautuminen lisää kulttuuripääomaa ja siten ihmisen tuottavuutta, joka taas näkyy tulojen kasvuna ja parempana työllistymisenä. Edut ja kustannukset sisältävät myös ei-taloudellisia tekijöitä; esimerkiksi opiskelun rankkuus on selvä kustannustekijä, kun taas opiskelupaikan läheinen sijainti voi olla suuri etu. Inhimillisen pääoman teoriaa kohtaan on esitetty kuitenkin paljon kritiikkiä (ks. esim. Hatcher 1998). Erityisesti on epäilty sitä, että yksilöt tekisivät päätöksensä ja valintansa aina rationaalisin perustein. Valintapäätökseen vaikuttavat useimmiten monet tekijät, joista vain osa on selvästi tiedostettuja ja julkituotuja. (Stafford, Lundstedt & Lynn 1984; Jiménez & Salas-Velasco 2000; Ball, Davies, David & Reay 2002; Menon, Saiti & Socratous 2007.)

Kreikkalaisten opiskelijoiden yliopistoon hakeutumista edeltävää päätöksentekoprosessia tutkineet Menon ja kumppanit (2007) havaitsivat, että opiskelupaikan valinnassa näkyy tilannerationaalisuus. Eniten tietoa valintapäätöksen taustaksi olivat hakenneet korkeista sosioekonomisista asemista tulevat. Erityisesti sellaisten hakijoiden, joita ei voitu luokitella aktiivisiksi tiedonhakijoiksi (usein alemmista sosiaaliryhmistä tulevat), päätösten taustalla vaikuttivat voimakkaasti sekä yksilölliset (kyvyt, tiedostamattomat tunteet ja arvot) että ympäristöön liittyvät tekijät (perhe, vertaisryhmät). Johtopäätöksinään Menon ja kumppanit toteavatkin, että puhtaat taloudelliset teorit eivät kykene selittämään kaikkia valinnan takana vaikuttavia tekijöitä. Erityisesti alempien sosiaalikerrosten uraratkaisut ovat olosuhdeherkkiä ja vaikutuksille alttiita (ks. myös Leimu, Oravainen & Saari 1978).

Aiempi koulumenestys vaikuttaa eittämättä siihen, millaisena yksilö näkee mahdollisuutensa pärjätä ja menestyä tulevissa opinnoissa ja edelleen, mihin hän ylipäänsä voi hakea ja päästä. Mitä paremmin toisen asteen opinnot ovat sujuneet, sen suuremman riskin yksilö on usein valmis ottamaan – ja päinvastoin. Hyvin koulussa menestyneet kun pitävät usein opiskelupaikan saamista todennäköisempänä kuin heikommin pärjänneet (Vuorinen & Valkonen 2005), ja usein myös pääsevät sisään heikommin menestyneitä paremmin (Mora 1997, 151).

²⁹ Inhimillisen pääoman teorian juuret löytyvät 1960-luvulta. Theodore W. Schultzia ja Gary S. Beckeriä voidaan pitää teorian pääasiallisina kehittäjinä. Teorian perusajatus on, että koulutus on investointia, joka hyödyttää sekä yksilöä että yhteiskuntaa.

Koulutusvalinnat riippuvat osaltaan myös työllisyysnäköistä ja tulevasta palkasta. Jotkut alat ovat työpaikan saannin suhteen varmempia kuin toiset: esimerkiksi heikon työllisyystilanteen vallitessa lääkäriksi opiskelevat voivat olla luottavampia työllistymisestä kuin sellaiset yliopisto-opiskelijat, jotka eivät tule saamaan mitään spesifiä ammattipätevyyttä (ks. Rouhelo 2008). Tulevien tienestien osalta pitkällä koulutuksella on usein parempi tuotto kuin lyhyellä, mutta ei kuitenkaan aina. Korkeakoulututkinto ja tohtorintutkintokin saattaa joskus jopa osoittautua virhevalinnaksi, jos tavoitteena on hyvä palkka – ottaen huomioon vielä pitkästä opiskelusta johtuvan viipeen ansaintatyöhön siirtymisessä.

Kasvuypäristön ja kotitaustan on useasti todettu heijastuvan koulutusvalintoihin³⁰. Albert Henry Halseyn ja kumppaneiden (1980) *Origins and Destinations: Family, Class and Education in Modern Britain* -raportin keskeinen päätelmä oli, että korkeista sosioekonomisista asemista tulevat nuoret jatkavat useammin lukioon ja edelleen korkeakouluun kuin matalan taustan omaavat nuoret; tutkijat myös osoittivat, että taustan vaikutus oli suurempi kuin aiemman koulumenestyksen (ks. myös Hatcher 1998). Paitsi että pääomat periytyvät kotoa, myös mallioppimista tapahtuu. Isän tai äidin ammatti voi suunnata jälkikasvun uratoivetta (Heward 1990; Goodale & Hall 1976). Erityisen voimakasta ammatin ja siten myös aseman periytyminen on todettu olevan maanviljelijöillä ja yrittäjillä (Erikson & Goldthorpe 2002, 36–37).

Michael Motolan (2001) mukaan vanhempien korkea asema saa nuoren uskomaan, että hänkin tulee nousemaan ammatillisessa hierarkiassa hyvin. Heikommista lähtökohdista tulevat taas eivät useinkaan lähde edes havittelemaan arvostettuja ammatteja tai korkeita asemia. Toisin sanoen, he eliminoivat itsensä ulos hallitsevista asemista. Matalista taustoista tulevien ammatinvalintahorisontti on näin ollen paljon rajoituneempi: heillä on vähemmän kunnianhimoa ja he valitsevat vähemmän arvostettuja opintoja ja aloja. Lisäksi he ovat epävarmempia tulevasta urastaan ja huolestuneempia työttömyydestä (ks. myös Archer & Hutchings 2000). Toisaalta Kosonen (1984, 49) uskoo, että sekä ylempien luokkien että alempien luokkien jälkeläisten valinnat ovat usein hyvinkin rationaalisia ja ammatillisesti varmoja. Ensin mainituilla varmuuden perustana on esimerkiksi samaistuminen tiettyyn professioon, ja he suuntautuvat pitkäjänteiseen opiskeluun, jälkimmäiset taas sopeutuvat ulkoisiin olosuhteisiin ja tavoittelevat työn avulla vain ”hengissä säilymistä”. He omaksuvat luokkaspesifin elämäntyylin ja seuran – heillä elämän sisältö löytyy työn ulkopuolisesta maailmasta.

Korkeakouluun hakeminen ja pääseminen voi vaatia suunnitelmallisuutta ja kärsivällisyyttä, joita ominaisuuksia työväenluokan lapsilla on joidenkin tutkimusten mukaan keskimääräistä harvemmin (ks. esim. Willis 1977; Bernstein 1977). Toisaalta sellaista, minkä kuvittelee olevan saavuttamattomissa, on helppo vastustaa. Keskiluokan menestymisen strategiat koulussa ovat jääneet työväenluokan lapsille vieraksi.

³⁰ Maren (1980, 300) mukaan koulutustietä näyttäisivät lyhentävän matalan sosioekonomisen aseman ohella sisarusten suuri määrä, rikkinäinen perhe (vanhempien ero), maalaistausta, kun taas päinvastainen vaikutus on isän ”hyvällä” ammatilla, perheen hyvällä toimeentulolla sekä isän ja äidin korkeakoulutuksella.

Opettajat ja koulumaailma edustavat asioita, jotka eivät ole tuttuja siinä kulttuurissa, jossa itse on kasvanut. (Bourdieu, Passeron & de Saint Martin 1994; Kivinen & Rinne 1996, 297.) Kotoa saadaan myös ne mallit, miten koulutukseen ja kouluttautumiseen ylipäätään tulee ja kannattaa suhtautua. Yleensä vanhemmat toivovat jälkikasvulleen parempaa koulutusta kuin ovat itse saaneet. On kuitenkin eri asia, uskovatko vanhemmat jälkeläisensä mahdollisuuksiin. Ne lapset, jotka koulun kulttuuriin sopeutumattomina arvioidaan heikkotasoisiksi oppilaiksi, harvoin saavat kotoankaan kannustusta tai tukea opiskelun jatkamiseen.

Vanhempien koulutuksen³¹ ja aseman ohella niin ikään perheen tulotasolla on osoitettu olevan vaikutusta lapsen kouluttautumiseen (esim. Isoaho, Kivinen & Rinne 1990; Järvinen & Vanttaja 2000; Mora 1997³²). Erytisesti maissa, joissa yliopisto-opiskelu on maksullista, perheen mahdollisuuksilla kustantaa jälkeläisensä opiskelu on suuri merkitys koulutusvalintojen ohjaajana. Toisaalta on myös todettu, että perheen rahatilanne vaikuttaa voimakkaimmin koulutustien alkupäässä kuin korkea-asteen opinnoissa (Mare 1980). Myös sosiaalitaustan vaikutus heikkenee sitä mukaa, mitä ylemmäs koulutusasteella edetään (Saarela & Finnäs 2003). Perheen suora rahallinen tuki on tarpeen erityisesti ylioppilasvalmennuskursseissa, joista on tänä päivänä muodostunut varsin tuottoisa bisnes. Valmennuskurssien itsenäistä vaikutusta opiskelemaan pääsyyn on kuitenkin vaikea tutkia (Keskitalo & Korhonen 1984). Useimmiten niitä hyödyntävät jo valmiiksi edullisissa asemissa olevat: perheen korkea koulutus pääoma miltei kaksinkertaistaa todennäköisyyden osallistua valmennuskursseille (Ahola & Nurmi 1998, 87).

Pitkän koulutustien valitseminen on usein suurempi taloudellinen riski lyhyellä tähtämellä. Vaikka opiskelu yliopistossa ei olisikaan maksullista, tarkoittaa vuosien kokopäiväinen sitoutuminen opintoihin usein myös tulojen menetystä. Lyhyen koulutuksen kautta nopeasti työelämään päätyneet saavat useamman vuoden etumatkan palkan ansainnassa kuin pidemmän koulutustien valinneet. Erytisesti työntekijäperheestä tulevat pitävät usein pitkän koulutuksen taloudellisia ja sosiaalisia riskejä liian suurina (Archer & Hutchings 2000; Connor, Dewson, Tyers, Eccles, Regan & Aston 2001). Vähävaraisista perheistä tulevien kouluttautumishalukkuutta voivat toisaalta lisätä myös erilaiset taloudelliset tukimuodot, kuten stipendit.

Lapsuudenperheen asema ei tietenkään yksinään määrää opintien suuntaa tai pituutta. Myös matalista taustoista tulevat voivat aivan hyvin pärjätä opinnoissaan ja edetä pitkälle³³. Jackson ja Marsden (1972) ovat selvittäneet, mitä yhteistä on sellaisilla työväenluokan perheillä, joissa lapset ovat jatkaneet koulutusta ja edenneet

³¹ On todettu, että kun kouluvuosien myötä taustatekijöiden merkitys heikkenee, äidin koulutuksen vaikutus ulottuu pisimmälle. Myöhempiä koulutusvalintoja saattavatkin selittää ennen muuta perheen (äidin) kannustus ja emotionaalinen tuki, eivät niinkään taloudelliset panostukset. Rahalla on merkitystä eniten koulu-uran alussa. (Mare 1980, 300–303.)

³² Moran (1997) tutkimusten mukaan perheen matalat tulot ja alhainen koulutus heikentävät jälkeläisen mahdollisuuksia päästä korkeakoulutukseen. Näistä koulutustason vaikutus on voimakkaampi (vrt. Kivinen & Rinne 1995).

³³ Bourdieu (1988) kutsuu tällaisia ”taustansa vastaisesti” pitkälle kouluttautuneita henkilöitä termillä *lucky survivors*.

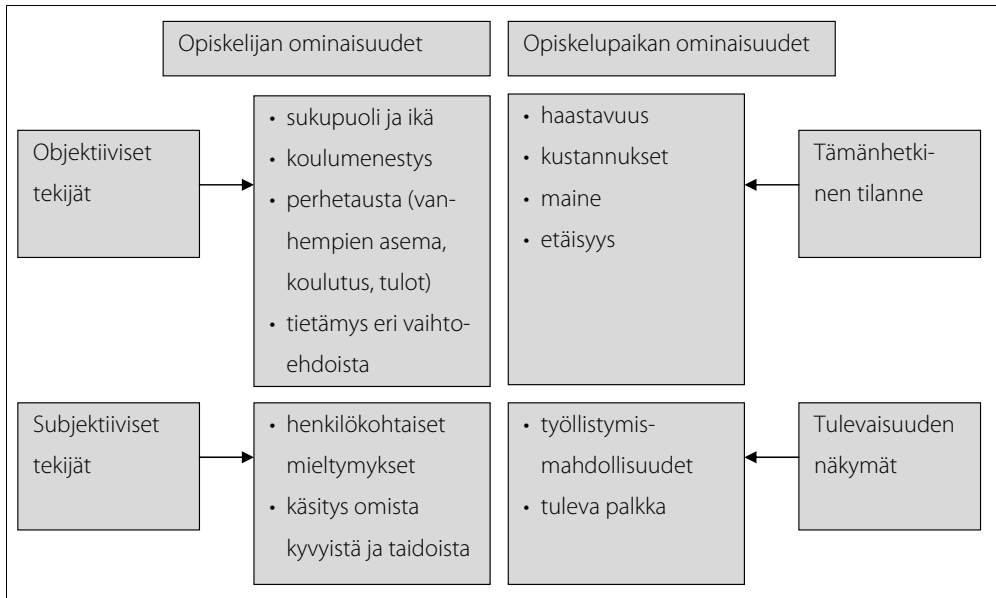
yhteiskunnassa hyviin asemiin. Hyvin menestyvät työväenluokkaiset lapset näyttivät tulevan perheistä, joissa lapsia oli keskimääräistä vähemmän. He myös asuivat alueilla, joissa sosiaaliryhmät olivat sekoittuneet; työntekijäperheistä tulevat lapset olivat paljon tekemisissä keskiluokkaan lukeutuvien lasten kanssa. Vaikka vanhemmat olivat kunnianhimoisia, saivat lapset paljon tukea ja huomiota vanhemmiltaan. Jackson ja Marsden havaitsivat, että tällaisten perheiden lapsista kasvoi niin ikään kunnianhimoisia, mutta kuitenkin hyvin sopeutuvaisia keskiluokkaista maailmaa kohtaan. He hyväksyivät koulun arvomaailman ja heistä tuli koulunsa ahkerimpia opiskelijoita. (Jackson & Marsden 1972.)

Perhetaustan vaikutus ei pääty opiskelupaikan valintaan. Se, miten yliopisto-opiskelu määritellään suhteessa omaan asemaan, näkyy myös opiskelemaan päässeiden kohdalla³⁴. Bourdieu, Passeron ja de Saint Martin (1994, 41) toteavat tutkimuksiinsa vedoten, että sellaiset työläistäustaiset hakijat, jotka ovat läpäisseet opiskelijakarsinnat ja päässeet yliopistoon, ovat joutuneet selviytymään rajusta akkulturaatiosta täyttääkseen akateemisuuden minimivaatimukset suhteessa kielenkäyttöön. He ovat näin joutuneet läpikäymään voimakkaamman valikoinnin kuin muut ryhmät.

Ylä- ja keskiluokkaisista perheistä tulevat saattavat ajatella, että he ovat oikeutettuja ja jopa ”luotuja” opiskelemaan yliopistossa, kun taas työväenluokkaiset opiskelijat joutuvat puolustelemaan oikeuttaan jotenkin. Haastatellessaan englantilaisia ja espanjalaisia yliopisto-opiskelijoita Rosado ja David (2006) havaitsivat, että työväestön jälkikasvu selitteli ja puolusteli pitkittynyttä ja epävarmaa taloudellista riippuvuuttaan perheestään samalla, kun korkeimmista asemista tulevat ottivat kaiken itsestään selvyytenä. Työväestöön kuuluvalla opiskelijalla opintojen eteneminen ja opintotulokset olivat myös tärkeämpiä kuin muille; olihan heidän oikeutettava opiskelunsa perheelleen ja yritettävä samalla saada stipendejä tai muuta taloudellista avustusta rahoittaakseen opintonsa. Rosado ja David jakoivat edelleen koulutusvalintojaan tekevät nuoret satunnaisiin valitsijoihin (*contingent chooser*) ja sisäistyneisiin valitsijoihin (*embedded chooser*). Työväenluokan lapsille tyypillistä on kuuluminen ensimmäiseen ryhmään, ylä- ja keskiluokan jälkeläisille jälkimmäiseen ryhmään. Nämä kaksi valintatyyppiä edustavat erilaisia ”perhehabituksia”. Perheet eroavat toisistaan perheenjäsenten oikeuksien ja velvollisuuksien suhteen, jotka usein heijastavat perheen sosiaaliluokkaa.

Seuraavassa kuviossa on esitetty mallinnus koulutuksen valinnasta, joka pyrkii yhdistämään eri tutkimusten mukaan merkittäviksi valintapäätöksen taustalla vaikuttaviksi seikoiksi osoittautuneet tekijät: aiemman koulumenestyksen, sosiaalisen taustan, tiedon saannin, opiskelupaikan maineen ja etäisyyden, koulutuksen kokonaiskulut ja mahdolliset stipendit, omat mieltymykset ja halut, käsitykset omista taidoista, työllisyysnäköymät sekä tulevan palkan. (esim. Mare 1980; Stafford ym. 1984; Briggs 2006; Ball ym. 2002; James 2002; Menon ym. 2007; Le Chapelain 2008.)

³⁴ Burken ja Johnstonen (2004, 25) kuvauksen mukaan parhaat lähtökohdat omaavat hakeutuvat eliittikouluihin, joissa korkeilla pääomilla varustetut ”shoppailevat” parhaita kursseja ja valikoivat parhaat opettajat. Julkisiin kouluihin päätyneet, marginalisoituneet opiskelijat joutuvat puolestaan jopa maksamaan sakkooja, mikäli he putoavat kurssilta tai vaihtavat luokkaa.

KUVIO 4. Koulutusvalintoihin vaikuttavat tekijät (mukailtu Jiménezin ja Salas-Velascon (2000, 297) esittämästä mallista)

Koulutuksen valintaan kuuluu tietysti paitsi tason myös alan valinta. Mikäli tärkeässä on tietty ammatti, alan ja tason valinta tulevat yhtä aikaa. Jotkut määrittävät ensin tason, ja vasta sitten alan, jotkut tietävät tarkkaan, mikä ala kiinnostaa, mutta saattavat pohtia, minne menisivät sitä opiskelemaan. Tässä tutkimuksessa kiinnostuksen kohteena on yliopistoon hakeminen, joten tarkastelu rajautuu vain yliopistoissa tarjolla oleviin aloihin. Alanvalintaa koskevat tutkimukset ovat kyenneet löytämään joitakin piirteitä, jotka ovat yhteisiä tiettyä alaa opiskelemaan hakeneille. Usein nämä piirteet ylittävät myös valtioiden rajat. Esimerkiksi García-Aracil, Gabaldón, Mora ja Vila (2007) tarkastelivat nuorten eurooppalaisten³⁵ korkeakoulusta valmistuneiden koulutusalan valinnan sekä elämälle ja työlle asetettujen tavoitteiden yhteyksiä. Yhteneväisyyksiä löytyi niin sukupuolijakauman, koulutuksellisen ja sosiaalisen taustan kuin elämän tavoitteidenkin suhteen. Esimerkiksi humanistisen alan opiskelijat olivat voittopuolisesti naisia. Alan valintaan näytti heillä vaikuttavan voimakkaasti nimenomaan äidin koulutustaso; äidin korkeakoulutus nosti selvästi humanististen opintojen suosiota. Toisaalta ala oli myös toisen asteen koulutuksesta heikoin arvosanoin valmistuneiden suosiossa. Miehet olivat taas yliedustettuina luonnontieteissä. Isän korkeakoulututkinto oli ohjannut luonnontieteelliseen tiedekuntaan päätyneiden alan valintaa. Menestyminen lukio-opinnoissa oli myös tyypillistä alalle hakeutuneille. Myös tekniikan opiskelijat olivat useimmiten miehiä. Heillä oli usein takanaan hyvin arvosanoin suoritettuja ammatillisia opintoja. Lääketiede oli puolestaan suhteellisen sukupuolineutraali ala. Alan valintaan näytti kuitenkin vaikuttavan voimakkaasti

³⁵ Mukana tutkimuksessa olivat Italia, Espanja, Itävalta, Saksa, Alankomaat, Iso-Britannia ja Ruotsi.

sekä isän että äidin koulutustausta. Hyvä menestys lukiossa edelsi usein lääketieteen opintoja. Yhteiskuntatieteitä opiskelevien joukko oli suurin ja heterogeenisin. Humanististen alojen opiskelijoiden tavoin myös yhteiskuntatieteitä opiskelevien aiempi opintomenestys oli ollut melko vaatimatonta. (García-Aracil ym. 2007, 855–857.)

Suomessa Vuorinen ja Valkonen (2003; 2005) ovat vertailleet yliopistoon ja ammattikorkeakouluun hakeneita. Heidän päätelmiensä mukaan yliopistoon hakeneista statushakuisimpia olivat oikeustieteen, lääketieteen ja tekniikan alan hakijat; näille aloille hakeneet perustelivat valintojaan erilaisilla statukseen liittyvillä syillä. Alan kiinnostavuus suuntasi eritoten kasvatustieteen ja musiikin alalle, mutta myös lääketieteen koulutukseen hakeneita. Näille aloille hakeutumista voidaan ainakin jossain määrin pitää kutsumuksena. (Vuorinen & Valkonen 2003, 77, 80–81, 83.)

Korkeakoulutukseen päässeillä oli myös alakohtaisia eroja hakupäätöksen varmuuden kokemisessa. Yliopistoon päässeistä varmimpia valinnastaan olivat lääketieteen opiskelijat. Samoin melkoisen varmoina valintansa kokivat yhteiskuntatieteellisen alan opiskelijat. Voimakkainta epävarmuutta valinnastaan potivat humanistisille ja teknistieteellisille aloille hakeneet ja päässeet. (Vuorinen & Valkonen 2005, 27–28.) Tekniikan alalle päässeiden epävarmuus on siinä mielessä yllätyksellistä, että ala määrittellään usein varsin arvostetuksi ja hyväpalkkaisein ammatteihin johtavaksi alaksi. Toisaalta teknistieteelliselle alalle päässeiden keski-ikä on melko alhainen (vrt. Moore 2000) ja alalle on keskimääräistä helpompi päästä. Ala ilmeisesti toimii joillekin nuorille ”kakkosvaihtoehtona”, jossa opiskelu aloitetaan, jos ei ensisijaisen toiveen mukainen paikka heti avaudu.

Korkeakoulutukseen hakemista voidaan kuvata Bourdieun termin kenttänä, jossa tietyn yliopiston ja alan valinta on valitsijansa makua ilmentävää elämäntyylin valintaa (Ball ym. 2002, 53). Korkeakoulutuksen massoitumisen myötä sen sisäinen eriytyminen on voimistunut. Tietyt yliopistot ja alat määrittyvät eliittialoiksi: niihin on useimmiten vaikea päästä, mutta niistä valmistuneita odottaa usein hyvä tulevaisuus. Eliittiyliopistojen ja -alojen opiskelupaikoista käydään kovaa kilpailua; tässä kamppailussa parhaiten menestyvät ne, joilla on oikeanlaista pääomaa. Jotta yliopistot ja alat voivat säilyttää elitistisen asemansa, niiden on pidettävä yllä niukkuutta, joka ilmenee vähäisenä sisäänottona ja myös riittävän pienenä valmistuneiden määränä.

Hyvistä asemista lähtöisin olevien ei toisaalta edes tarvitse pohtia, hakevatko he korkeakoulutukseen vaiko eivät: päätös hakemisesta voi monelle olla itsestäänselvyys. Heille valinta on tietyn yliopiston ja alan valintaa. Heikommista lähtökohdista tulevan on sen sijaan tehtävä tietoisia valintoja pitkin matkaa. Eliittiyliopistot ja -alat karsiutuvat usein heidän valintakartastaan nopeasti, ne kun ovat liian kaukana ”omasta paikasta”. (Ball ym. 2002.)

3.3 Tutkimusasetelma ja -kysymykset

Tämä tutkimus tarkastelee suomalaisiin yliopistoihin hakeneita. Tutkimus on rajattu koskemaan vain yliopistoja eli tiede- ja taidekorkeakouluja. Yliopistoon hakeneista

on tehty huomattavasti vähemmän tutkimuksia kuin yliopistossa jo opiskelevista³⁶, mutta erilaisia lukumäärätietoja hakijoista on kuitenkin suhteellisen hyvin saatavilla. Hakijoiden määrään ja osuuksiin liittyviä tilastotietoja julkaisee muun muassa Opetushallitus³⁷. Myös opetusministeriön ylläpitämästä KOTA-tietokannasta löytyy yliopisto- ja koulutuslakohtaisia hakijamäärätilastoja.

Hakija voi pyrkiä yliopistoihin joko pää- tai erillisvalinnoissa³⁸. Erillisvalintoja ovat muun muassa avoimen yliopiston väylä sekä erilaiset muunto- ja maisterikoulutusohjelmat. Suurin osa hakijoista pyrkii yliopistoon kuitenkin päävalinnan kautta. Syksyllä 2008 yliopistoihin hakeneista päävalinnassa pyrkijöitä oli 54 949 ja erillisvalinnoissa 15 423. Päävalintojen osuus oli näin ollen lähes 80 prosenttia.

Tutkimuksessa tarkastellaan vain päävalinnoissa hakeneita. Sen ohella, että päävalinta on selvästi yleisin reitti yliopisto-opintoihin, se ei rajaa hakijoita samalla tavoin kuin esimerkiksi maisterikoulutus. Maisterikoulutusreittiä pitkin pääsevät etenemään vain sellaiset hakijat, joilla on jo aiemmin suoritettuja tutkintoja.

Käsillä oleva tutkimus on siinä suhteessa ainutlaatuinen, että se osuu juuri siihen nivelkohtaan, jossa hakijat jaotellaan hyväksytyihin ja hylättyihin³⁹. Aiemmissä valikoitumistutkimuksissa on usein jouduttu tyytymään potentiaalisiin hakijoihin eli väestön opiskeluaikaisiin henkilöihin, jotka ovat muodostaneet vertailuryhmän yliopistossa jo opiskeleville. Tällainen asetelma ei kuitenkaan kerro pitävästi valikoitumisen todellisuudesta. Se ei kerro siitä, ketkä läpäisevät itsevalikoinnin eli ketkä oikeasti lähtevät tavoittelemaan opiskelupaikkaa. Itsevalikointi toimii tehokkaasti: monet jättävät hakematta yliopistoon, koska eivät usko tulevansa hyväksytyiksi. Bourdieu (1990b, 54) puhuu pakottavasta alistumisesta, joka puristaa valintakartan vain habitukselle sopiviksi vaihtoehdoiksi. Koulutusvalintoja voi ohjata myös sosiaalinen sijainti: yksilön sosiaaliseen alkuperään nähden ”liian” korkea koulutus aiheuttaa ristiriitoja ja jännitteitä yksilön ja lähipiirin välille. Lasten koulutusvalintojen uskotaan myös

³⁶ Hakijoita koskevien tutkimusten niukkuudesta johtuen on tässä tutkimuksessa monin paikoin jouduttu käyttämään vertailukohteena opiskelijoita. Opiskelijat eivät tietenkään ole aivan suoraan verrattavissa hakijoihin. Hakijat muodostavat huomattavasti suuremman ja laajemman joukon, kun taas opiskelijoiksi päätyneet ovat jo varsin valikoituneita. Toisaalta, vaikka hakijat eivät ole vielä osallistuneet varsinaisiin opiskelijakarsintoihin, he ovat kuitenkin myös tietyssä suhteessa valikoituneita; jokainen heistä on käynyt läpi ainakin itsevalikoinnin, jossa omia kykyjä, tietoja ja taitoja peilataan mahdollisuuden läpäistä pääsykarsinnat.

³⁷ Hakeneiden, valintakokeisiin osallistuneiden, hyväksytyjen ja opiskelupaikan vastaanottaneiden määrät yliopistoittain, koulutusaloittain, hakukohteittain sekä ikäryhmittäin ovat saatavilla Exceltaulukkomuodossa OPH:n Koulutusnetti-sivustolta (www.koulutusnetti.fi/index).

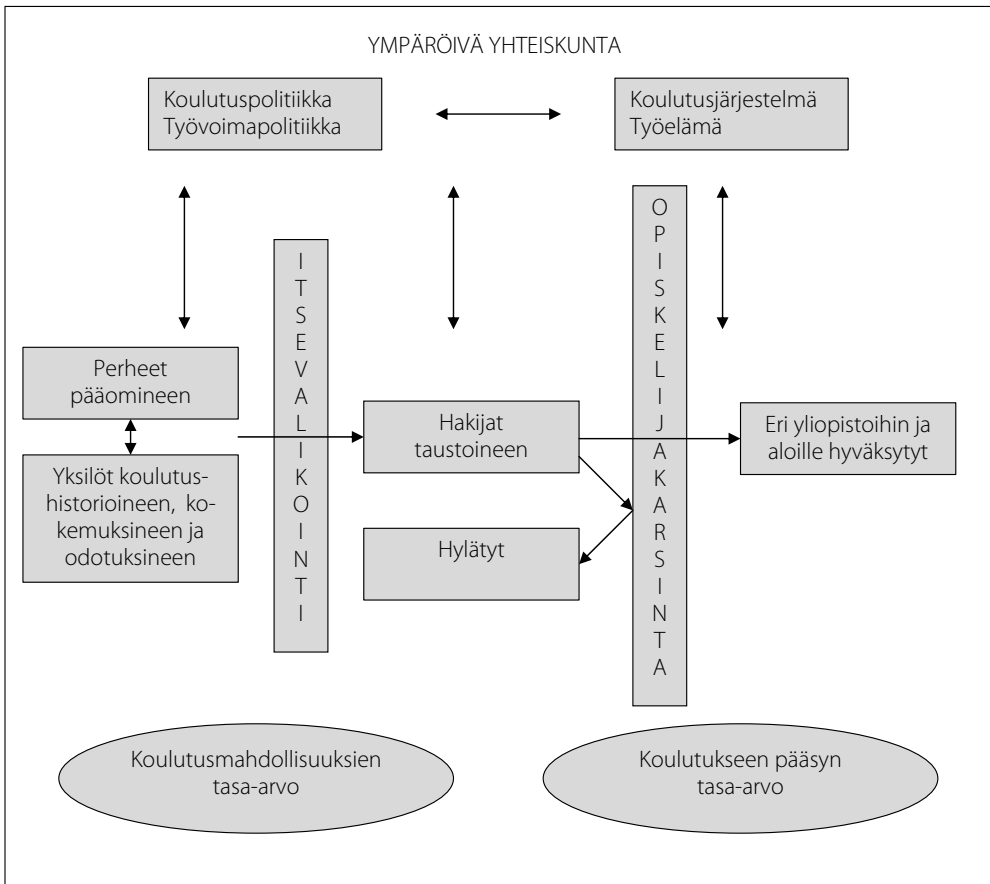
³⁸ Eri reittejä käyttäviä on tarkasteltu lähemmin Rinteen ym. (2008a) tutkimuksessa. Päävalintojen ikärakenne on kaikkein nuorin, maisterikoulutus- ja muita reittejä hyödyntäneet ovat myös melko nuoria, ”aikuisin” reitti on muuntokoulutus. Avoimen yliopiston väylän ikärakenne on puolestaan kaikkein levin. (Rinne ym. 2008a, 67.)

³⁹ Tämän tyyppistä tutkimusta on tutkijoiden piirissä jo ehditty kaivata. Nevala kirjoitti vuonna 2002 seuraavasti: ”Karsinta korkeakoulutukseen siirryttäessä on pysynyt Suomessa varsin tiukkana, vaikka ylimmän opetuksen opiskelupaikkojen määrä on kasvanut. Käytettävissä ei ole aineistoa, joka kertoisi kattavasti sosioekonomisen taustan eroista korkeakoulutukseen päässeiden ja siitä hakuvaiheessa karsituneiden välillä. Tilastot kertovat pääosin vain niistä, jotka ovat aloittaneet korkeakouluopinnot.” (Nevala 2002, 192).

olevan seurausta sosiaaliluokkien kulttuuri- ja kasvatuseroista, jotka usein ilmenevät erilaisena kielen hallintana ja -käyttönä. (Boudon 1974; Bernstein 1977; Willis 1977.)

Kun puhutaan yliopistoon hakemisesta ja opiskelijaksi valikoitumisesta, ei voida ohittaa kysymystä koulutuksellisesta tasa-arvosta. Koulutuksellinen tasa-arvo liittyy olennaisesti valikoitumiseen eli siihen, missä määrin koulutus valikoi ihmisiä ja miten ihmiset valikoituvat opiskelemaan iän, sukupuolen, alueen tai sosioekonomisen aseman perusteella (Rinne, Jauhiainen, Tuomisto, Alho-Malmelin, Halttunen & Lehtonen 2003, 161).

Seuraavassa kuviossa on esitetty keskeisimmät yliopistoihin valikoitumiseen yhteydessä olevat tekijät ja karkea valikoitumisen prosessimalli. Yhteen kuvioon ei ole mielekäästä liittää kaikkia valikoitumisprosessissa mukana olevia tekijöitä ja vaikutussuuntia. Näin ollen nuolten määrä ja suunta on viitteellinen. Tutkimusasetelman tarkoituksena on kuvata ja selkeyttää tämän tutkimuksen keskeisiä käsitteitä, tarkastelukulmia ja rakennetta.

KUVIO 5. Yliopistoihin valikoitumisen malli ja osatekijät

Yhteiskunta vaikuttaa kaiken taustalla; sen rakenne ja toimintapolitiikat raamittavat perheiden ja yksilöiden elämää. Yksilöiden koulutusvalintoja suuntaavat vallitseva koulutusjärjestelmä ja työelämän tarpeet, mutta tärkeämpi vaikutus on kotoa perityillä pääomilla ja aiemmilla koulutuskokemuksilla. Ne joko kannustavat tai lannistavat valikoitumisprosessin ensimmäisessä vaiheessa, itsevalikoinnissa. Tasa-arvotavoitteiden suunnassa keskeinen kysymys on, miten eri ryhmät käyttävät hyväkseen *mahdollisuutta* hakea opiskelemaan maassa, jossa kaikille taataan maksuton opetus aina korkeimpiin tutkintoihin saakka.

Tutkimuksessa ei kuitenkaan yksilöidä hakijoita tarkemmin, eikä se aineiston puitteissa olisi mahdollistakaan (ks. luku 3.4). Aineistosta on saatavilla vain hakijoiden taustatietoja; esimerkiksi tietoa hakijan aiemmasta koulumenestyksestä tai motivaatiotasosta aineisto ei sisällä. Näin ollen on tyydyttävä tarkastelemaan tasa-arvon toteutumista tiettyjen ryhmien osalta. Tällainen tarkastelu on myös siinä mielessä järkevää, että näin menetellen ei oletetakaan jokaisen yksilön todella haluavan ja hakevan yliopistoon. Suurempien joukkojen tarkastelu piirtää vain yleislinjat eri ryhmiin kuuluvien korkeakoulutukseen hakeutumiselle ja valinnoissa menestymiselle.

Näitä ryhmiä ovat miehet ja naiset, eri-ikäiset, eri alueilla asuvat sekä sosiaaliryhmät. Hakijoiden ja hyväksytyiksi tulleiden vertailu antaa tietoa siitä, miten eri ryhmät selviytyvät opiskelijavalinnoissa (korkeakoulutukseen *pääsyn* tasa-arvoisuus). Hakijavirtojen jakautuminen kuvaa puolestaan sitä, miten nämä ryhmät ovat eri yliopistojen ja alojen hakijoissa edustettuina. Vaikka tällainen ryhmien välisen edustavuuden mittaaminen ei muun muassa Husénin (1976, 410) mukaan olekaan kovin validi tapa määritellä tasa-arvon toteutumista korkeakoulutuksessa, antaa se kuvan siitä, miten eri ryhmät käyttävät hyväkseen mahdollisuutta hakeutua korkeakouluihin. Koulutusmahdollisuuksien eriarvoisuus tavallaan operationalisoidaan vertailemalla eri ryhmien korkeakoulutukseen hakemisen ja pääsemisen eroja. Tutkimuksessa tasa-arvo nähdään siis erilaisten *ryhmien keskimääräisenä tasa-arvoisuutena* (Espinoza 2007; ks. luku 4.1, taulukko 1). Tasa-arvon toteutumista mitataan siten pelkästään ryhmätasolla kuitenkin samalla tiedostaen, että hakijat ovat yksilöitä ainutlaatuisine kykyineen ja taipumuksineen.

Tutkimuksen pääkysymyksiä ovat:

1. Keitä ovat suomalaisiin yliopistoihin päävalinnoissa 2000-luvun alussa hakeneet?
2. Miten hyväksytyiksi tulleet eroavat kaikista hakeneista?
3. Mitkä tekijät ovat yhteydessä opiskelemaan pääsyyn?
4. Miten yliopistokoulutuksen kenttä on lohkoutunut yliopistoittain ja tieteenaloittain?
5. Miten koulutuksellinen tasa-arvo on toteutunut 2000-luvun alun yliopistokoulutukseen pääsyssä?

Korkeakoulutuksen massoitumisen myötä opiskelijoiden heterogeenisuus on lisääntynyt. Yliopisto-opintojaan aloitteleva voi yhtä lailla olla suoraan lukion penkiltä tullut tuore ylioppilas kuin jo pidemmän aikaa elämän- ja työkokemusta kartuttanut aikuinen hakija. Vaikka yliopistoihin hakevat eivät muodosta mitään yhtenäistä joukkoa, tavoitteena on myös etsiä hakijoita yhdistäviä ominaisuuksia ja tekijöitä ja näiden avulla muodostaa hakijaryhmiä, jotka selvästi eroavat toisistaan mutta joiden sisällä hakijoilla on yhteisiä piirteitä.

Yliopistot karsivat hakijoitaan tietysin ennalta määritellyin kriteerein. Tässä tutkimuksessa ei kuitenkaan tarkastella eikä vertailla valintakokeita tai muita opiskelijavaliintaan liittyviä ala- ja yliopistokohtaisia eroja. Tutkimuksen tehtävänä on selvittää, ketkä hakijoista tulevat hyväksytyiksi ja mitkä tekijät näyttävät edesauttavan opiskelumaan pääsyä.

Korkeakoulutuksen laajeneminen on johtanut myös sen kerrostumiseen ja lohkokoutumiseen. Eri yliopistot ja alat muodostavat lohkoutuneen kentän, jossa opiskelijakunnan sukupuoli- ja ikäjakaumat sekä sosiaaliset ja alueelliset taustat eroavat toisistaan. Moore (2000) on tarkastellut muun muassa eri yliopistoissa ja aloilla opiskelevien ikärakennetta, ja Rinne ym. (2008a) ovat erotelleet toisistaan aikuisten ja nuorten yliopistot ja alat. Kivinen ja Rinne (1995) ovat puolestaan jäsentäneet korkeakoulukentän statushierarkiaa luokittelemalla yliopistot ja alat elitistisiksi ja kansanomaisiksi. He tekivät jaottelun erikseen isän koulutuksen, sosioekonomisen aseman ja tulojen perusteella. Korkeakoulutuksen segmentoituminen erilaisiin koulutusväyliin heikentää usein alemmista sosiaaliryhmistä tulevien mahdollisuuksia sosiaaliseen kohoamiseen koulutuksen avulla (Ahola 1989, 129). ”Tehokkaat” sosiaalisen kohoamisen väylät ovatkin usein varsin valikoivia.

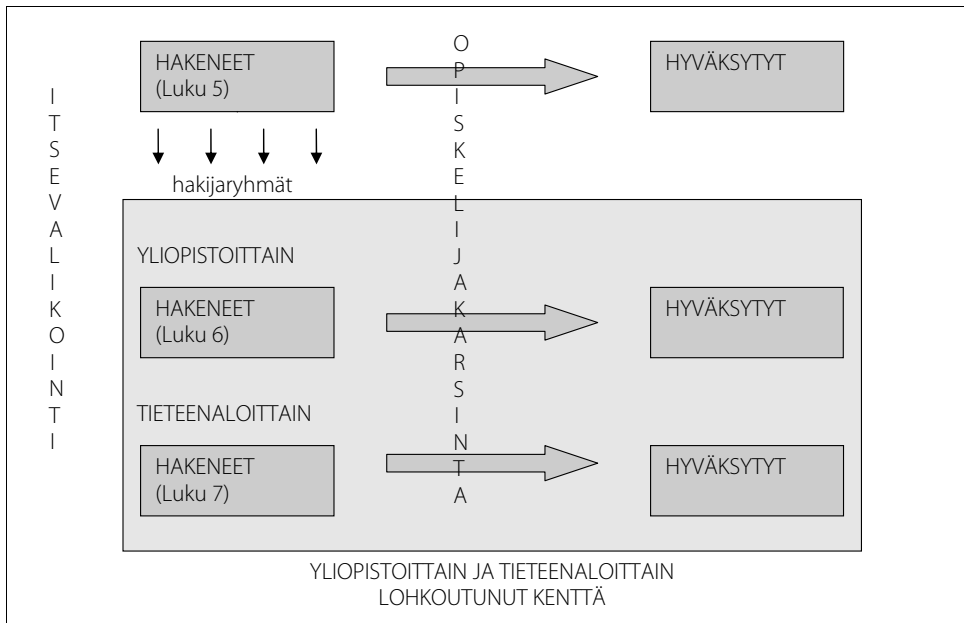
Tutkimuksessa hakijoita tarkastellaan myös yliopistoittain ja aloittain. Yliopistojen ja alojen sisäänpääsymahdollisuuksien välillä on selviä eroja; eri alat ja yliopistot voidaan luokitella joko suhteellisen avoimiksi tai valikoiviksi. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, miten yliopistokoulutuksen kenttä on lohkokoutunut: millaisia eroja on avoimiin ja valikoiviin yliopistoihin ja aloille opiskelemaan päässeiden taustoissa? Oletuksena on, että ns. elitistiset yliopistot ja alat ovat muita suljetumpia ja että niihin hyväksytyt tulevat keskimääräistä korkeammista taustoista. On kiintoisaa selvittää, mitkä yliopistot ja alat 2000-luvun alussa määrittivät tällaisiksi eliittien uusintamislaitoksiksi. Onko tässä suhteessa vuosien saatossa tapahtunut minkäänlaisia muutoksia?

Aiempien tutkimusten tulokset viittaavat siihen, että sukupuolten osallistumismahdollisuudet korkeakoulutukseen ovat parantuneet huomattavasti muutamassa vuosikymmenessä. Sosiaalisten erojen tasoittumisesta ei olla näin yksimielisiä, mutta enemmistö tutkijoista näyttää kuitenkin uskovan, että lievää tasoittumista on tapahtunut. Yliopistoverkon alueellisen laajenemisen myötä yliopistokoulutuksen saatavuus on parantunut, mutta onko tosiasiallista tasa-arvoistumista tapahtunut? On myös merkkejä siitä, että varttuneempien opiskelijoiden mahdollisuudet päästä yliopistoon olisivat edelleen heikommat kuin nuorten.

Ennen varsinaista empiiristä tarkastelua tutkimusta taustoitettiin suomalaisen yliopistolaitoksen kehityksellä, opiskelijavirtojen kululla ja valikoinnin muutoksilla Turun Akatemian ajoista tähän päivään (luku 2). Meneillään olevassa luvussa (luku 3) tarkasteltiin eri kasvatussosiologisten teorioiden näkemyksiä siitä, millä tavoin perhe ja lähiympäristö suuntaavat koulutusvalintoja jo varsin varhaisessa vaiheessa, sekä koottiin yhteen yksilön koulutusvalintoihin eri tutkimusten mukaan vaikuttavat tekijät. Tässä luvussa esitellään myös tutkimuksen tehtävä, aineisto ja menetelmät. Luvussa 4 tarkastellaan koulutuksellisen tasa-arvon keskeisimpiä tulkintoja ja selvitetään, miltä tasa-arvon tila näyttää suomalaisessa korkeakoulutuksessa sukupuolen, iän, sosiaaliluokkien ja asuinpaikan suhteen. Tämän jälkeen siirrytään varsinaiseen empiiriseen osioon (luvut 5, 6 ja 7).

Seuraavassa kuviossa on esitetty aineistoon pohjautuvat tarkastelunäkökulmat ja tutkimusraportin empiirisen osan rakenne.

KUVIO 6. Tutkimuksen empiirisen osan rakenne ja eteneminen

Empiirinen osio alkaa yliopistoihin vuonna 2003 hakeneiden esittelyllä. Hakijoita verrataan myös mahdollisuuksien mukaan koko väestöön ja pohditaan sitä, ketkä ylipäätään lähtevät tavoittelemaan opiskelupaikkaa yliopistosta. Luvussa 5 tarkastellaan niin ikään sitä, ketkä hakijoista saavat opiskelupaikan, ja kysytään, millainen ja kuinka suuri on eri tekijöiden merkitys opiskelemaan pääsyssä. Luvun lopussa hakijat jaetaan ryhmiin taustojensa perusteella ja selvitetään tarkemmin, millaisia eri ryhmiin kuuluvat ovat ja miten he menestyvät opiskelijavalinnoissa.

Luvussa 6 esitellään ensin eri yliopistoihin hakeneiden ja hyväksytyjen määriä sekä opiskelupaikan vastaanottamista ja kirjoittautumista. Tämän jälkeen tarkastel-

laan eri yliopistoihin hakeneita ja sisään päässeitä. Vertailua tehdään niin ikään yliopistotyyppien välillä (monialaiset, teknilliset ja taideyliopistot sekä kauppakorkeakoulut). Myös eri hakijaryhmien hakemista ja pääsemistä eri yliopistoihin selvitetään.

Luku 7 etenee pääpiirteissään samaan tapaan kuin luku 6, mutta tarkastelu tehdään tieteenaloittain. Lukujen välillä on myös joitakin painotuseroja. Esimerkiksi hakijan aiempi koulutusala on merkityksellisempi tieto silloin, kun tarkastelun kohteena ovat hakutieteenalat. Moninkertaista koulutusta pidetään yhtenä nykyisen koulutusjärjestelmän ongelmana, ja tätä silmälläpitäen näiden aiemmin tutkinnon suorittaneiden koulutusuran suunta on varsin kiintoisa selvityksen kohde.

Luvussa 8 ovat yhteenveto ja pohdinta. Tässä luvussa kootaan yhteen aiempien lukujen anti ja sanoma. Lisäksi pohditaan, millaisia muutoksia opiskelijakunnassa on tapahtunut 2000-luvulle tultaessa ja miltä tulevaisuus näyttää hakijoiden ja koko yliopistokentän suhteen.

3.4 Tutkimusaineisto ja -menetelmät

3.4.1 Rekisteriaineisto

Tässä tutkimuksessa hyödynnettävä aineisto kerättiin alun perin Turun yliopiston kasvatustieteiden laitoksella toteutettua, erityisesti aikuisten hakeutumista ja pääsemistä yliopistoihin tarkastelevaa tutkimusta varten. Tutkimuksesta ilmestyi keväällä 2008 laaja raportti: Yliopiston porteilla: aikuiset ja nuoret hakijat ja sisäänpäässeet 2000-luvun alun Suomessa. Tutkimuksen aineistona oli kattava henkilö pohjainen rekisteriaineisto, joka laadittiin valtakunnallisen hakijarekisterin ja Tilastokeskuksen yhteistyönä. Valtakunnallisen hakijarekisterin kanssa suunniteltiin ensin pohja-aineisto, johon poimittiin tapauksiksi vuosina 2000, 2001, 2002 ja 2003 tutkinto-opiskelijoiksi hakeneet⁴⁰. Muuttujiksi aineistoon tulivat tiedot hakukohteesta⁴¹, hakureitistä⁴² sekä opiskelupaikan saamisesta, vastaanottamisesta ja yliopistoon kirjoittautumisesta. Hakukohteet kertovat, mihin yliopistoon ja mihin tiedekuntaan hakija on pyrkinyt (yliopistot ja tiedekunnat löytyvät liitteestä 9). Vielä tarkempaa tietoa hakukohteesta antaa tieto siitä, mitä tutkintoa hakija on hakenut suorittamaan. Opiskelemaan pääsy -muuttuja jakaa hakeneet hyväksytyihin ja hylättyihin. Opiskelupaikan vastaanottaminen koskee luonnollisesti vain hyväksytyjä. Muuttuja ilmoittaa, kuinka moni opiskelemaan päässeistä on ottanut vastaan tarjotun paikan ja kuinka moni on peruuttanut sen. Paikan vastaanottaminen ei kuitenkaan kerro pitävästi siitä, onko opiskelu todella aloitettu. Osa paikan vastaanottaneista nimittäin jättää kirjoittautumatta yliopistoon eli ei ilmoitaudu läsnä olevaksi muttei myöskään poissa olevaksi. Läsnä olevaksi kirjoittautunut aloittaa opiskelun samana lukuvuonna, poissa olevaksi

⁴⁰ Aineisto koostuu hakutapauksista. Jos henkilö on hakenut samana vuonna kahteen eri hakukohteeseen, hän on kirjautunut kokonaisaineistoon kahtena eri hakutapauksena.

⁴¹ Hakukohteita ovat yliopisto, tiedekunta ja tutkinto. Yliopisto- ja tiedekuntatiedot sisältyvät ensimmäiseen versioon (ks. alaviite 43), tieto tavoitetutkinnosta toiseen versioon.

⁴² Hakureitit ovat päävalinta, avoimen yliopiston väylä, muuntokoulutus ja muut reitit.

ilmoitaudutaan, kun tarkoituksena on siirtää opiskelun aloittamista myöhempään ajankohtaan esimerkiksi varusmiespalveluksen suorittamisen, sairauden tai lapsen syntymän takia. Kirjoittautumatta jättäminen tarkoittaa tilannetta, jossa paikan alun perin vastaanottanut syystä tai toisesta luopuu paikastaan.

Tämä yliopistoon hakemista ja pääsemistä kartoittava pohja-aineisto toimitettiin edelleen Tilastokeskukseen, jossa sitä täydennettiin hakijoita koskevilla rekisteritiedoilla (muuttujaluettelo löytyy liitteestä 10). Kokonaisaineisto sisälsi kaikkiaan 617 564 tapausta. Tilastokeskuksessa kokonaisaineistosta tehtiin 40 prosentin satunnaisotos⁴³, jolloin hakutapausten määräksi tuli 247 025⁴⁴. Näin suuri satunnaisotos mahdollistaa jo suhteellisen luotettavan kokonaisjoukkoon yleistettävyyden. Satunnaisuuskriteerien täytyminen on tosin tulkinnanvarainen asia:

”Otoksen edustavuudella tarkoitetaan sitä, että kaikki tutkimuksen kannalta oleelliset perusjoukon piirteet riittävässä määrin heijastuvat otoksessa – otoksen havaintojen voidaan katsoa edustavan koko perusjoukon arvoja. Se, mitä on otoksen valintaan liittyvä ”riittävä” satunnaisuus, on monisäikeinen ja filosofisella tasolla syvälinen kysymys. Käytännössä empiiristen tutkimusten aineistojen kohdalla se on loppujen lopuksi asiantuntevaa tutkimustilanteen hallintaa ja kriittisyyttä edellyttävä tutkimuskysymys. Näin siksi, että tilastollisen päättelyn menetelmät ja niiden soveltaminen lepäävät havaittua empiiristä aineistoa koskevan todennäköisyyslaskennallisen mallin varassa. Havaintosuunnitelma ja sen mukana aineistoon liittyvä satunnaisuus näkyy ja sen on aina näyttävä tällaisessa todennäköisyyslaskennallisessa mallissa. Todennäköisyyslaskennallisen mallin, kuten yleensäkin matemaattisen mallin, sopivuus puolestaan jonkin reaali maailman ilmiön luonnehtimiseen on viimekädessä tulkintakysymys – järjestyks-, käyttökelpoisuus- ja tarkoituksenmukaisuuskysymys.” (Helenius 1995, 265–266.)

Projektin tutkijat saivat otosaineiston käyttöönsä kesällä 2004. Aineiston saavuttua SPSS-tilasto-ohjelmaan tallennettuna ja kahteen CD-levyyn pakattuna, muuttujien (yhteensä 31) nimet ja luokat kirjoitettiin auki. Aineiston alkukäsittely otti melkoisen pitkän ajan, sillä aineistossa havaittiin muutamia virheellisyyksiä⁴⁵, joita jouduttiin korjailemaan myöhemmin.

⁴³ Tietosuojan vuoksi otoksesta tehtiin kaksi eri versiota, joista toisessa on tiedot hakuyliopistosta ja tiedekunnasta, toisessa tavoitetutkinnoista. Tutkimuksessa käytettiin kuitenkin yksinomaan ensin mainittua versiota.

⁴⁴ Henkilöitä oli vajaat 140 000.

⁴⁵ Esimerkiksi avoimen yliopiston väylää käyttäneet hakijat oli tallennettu rekistereihin eri tavoin eri yliopistoissa. Tästä johtuen joidenkin muuttujien arvoja oli muokattava. ”Virheellisellä” aineistolla tutkijat Halttunen ja Nori ehdivät kuitenkin pitää esityksen Kasvatustieteen päivillä vuonna 2004, joka päättyi sellaisenaan myöhemmin myös julkaistavaksi (Halttunen & Nori 2006).

Aineistossa oli ensinnäkin perustietoja hakijoista eli sukupuolesta, iästä, siviilisäädystä ja lasten lukumäärästä. Ikä oli ilmoitettu vuosina. Erilaisten vertailujen helpottamiseksi hakijoiden ikä ryhmiteltiin kuudeksi eri luokaksi: alle 20-vuotiaisiin, 20–24-vuotiaisiin, 25–29-vuotiaisiin, 30–39-vuotiaisiin, 40–49-vuotiaisiin sekä 50 vuotta täyttäneisiin. Nuorimmat ikäluokat haluttiin ryhmitellä pienempiin luokkiin, koska kun kyse on opiskelemaan hakemisesta, on oletettavaa, että hakijat ovat keski-ikäitään melkoisen nuoria. Siviilisäätymuuttuja jakoi hakijat naimattomiin, avioliitossa oleviin, eronneisiin ja leskiin. Hakijan lapsiluvusta kertova muuttuja sisälsi kymmenen luokkaa. Ensimmäiseen luokkaan tulivat hakijat, joilla ei ollut yhtään lasta, viimeiseen luokkaan hakijat, joilla oli vähintään yhdeksän lasta. Tiedot lapsiluvusta olivat vuosilta 2000, 2001 ja 2002. Aineisto sisälsi tiedot myös hakijan perheasemasta, sillä siviilisäädystä ei voi esimerkiksi päätellä avioliitossa asuvien määrää. Perheasemansa sijaan kertoi todellisista asumisjärjestelyistä. Muuttujassa oli seitsemän luokkaa: perheeseen kuulumaton, päämies⁴⁶, puoliso, lapsi⁴⁷, avoperheen päämies, avoperheessä puoliso ja tuntematon. Nämä tiedot olivat vuosilta 2000 ja 2001. Vuodelta 2002 oli tieto niin ikään perheasemasta, mutta se koski vain perheiden päämiehiä ja puolisoja. Koska perheasema-muuttuja ei ole kovin kuvaava, muodostettiin aineistosta uusi perhetilanteesta tarkemmin kertova muuttuja käyttämällä hyväksi tietoja siviilisäädystä, lasten lukumäärästä sekä perheasemasta. Tällöin luokiksi tulivat: vanhempien luona asuva/tuntematon, yksin asuva, avioliitossa muttei lapsia, avioliitossa ja lapsia, avioliitossa muttei lapsia, avioliitossa ja lapsia sekä ainoana vanhempana lasten kanssa.

Asuinpaikasta kertoivat asuinmaakunta ja asuinkunnan kuntaryhmä. Maakunnat oli ilmoitettu vuoden 2003 rajojen mukaisesti. Maakuntien avulla muodostettiin myös asuinlääni-muuttuja. Asuinkunnan kuntaryhmä oli jaettu kaupunkimaisiin, taajaan asuttuihin ja maaseutumaisiin kuntiin.

Hakijoiden lapsuudenperheen olosuhteita kuvasivat isän⁴⁸ sosioekonominen asema, yleissivistävä pohjakoulutus ja korkeimman tutkinnon aste. Sosioekonomisen aseman pääjaottelu oli seuraava: maatalousyrittäjät, muut yrittäjät, ylemmät toimihenkilöt, alemmat toimihenkilöt, työntekijät, opiskelijat ja koululaiset, eläkeläiset, muut, pitkäaikaistyöttömät, muualla luokittelemattomat sekä tuntemattomat. Tämän lisäksi toimihenkilöt ja työntekijät oli vielä jaoteltu alaryhmiin (esim. epäitsenäistä

⁴⁶ Päämies tarkoittaa avioliittoperheen miespuolista aikuista. Jos perheessä ei ole miestä, sillä viitataan naiseen.

⁴⁷ Lapsiksi katsotaan iästä riippumatta vanhempiensa kanssa asuvat omat lapset tai puolison biologiset lapset tai ottoplapset, mutta ei kasvattilapsia tai huollettavia lapsia.

⁴⁸ Isän koulutuksen ja aseman valitsemista perhetaustan edustajaksi ei voi pitää itsestäänselvyytenä. Aivan yhtä hyvin tarkasteluun olisi voitu ottaa äidin tausta. Itse asiassa on tutkimustuloksia siitä, että äidin asemalla on enemmän merkitystä jälkeläisten kouluttautumiseen kuin isän asemalla (ks. esim. Seppänen 2006; Daouli, Demoussis & Giannakopoulos 2010). Parhaimman kuvan perhetaustasta saisi tietenkin ottamalla mukaan sekä äidin että isän asema. Käsillä olevassa tutkimuksessa ei tutkijalla ollut kuitenkaan mahdollisuutta vaikuttaa siihen, kerätäänkö tietoja isän vai äidin vai molempien asemasta. Päätös ottaa tarkasteluun tiedot isästä oli jo tehty. Lempinen ja Tiilikainen (2001, 32) kirjoittavat: ...kaikkiin nykyisiin ja tuleviin vanhempien koulutustaustaa tarkasteleviin tutkimuksiin tulee ottaa ainakin isän koulutustaustan rinnalle äidin koulutustausta. Näin päästään vähitellen eroon vanhakantaisesta ja ehkä jo pian harhaanjohtavasta vertailtavasta.”

toimistotyötä tekevät alemmat toimihenkilöt). Tästä muuttujasta muodostettiin uusi muuttuja, joka sisälsi vain pääjaottelun mukaiset ryhmät. Tiedot isän sosioekonomisesta asemasta olivat vuodelta 2000. Myös isän koulutusta koskevat muuttujat olivat samalta vuodelta. Isän yleissivistävän pohjakoulutuksen aste kertoi sen, onko isä suorittanut yo-tutkinnon vai ei. Isän korkeimman tutkinnon aste sisälsi kuusi luokkaa: keskiasteen koulutus, alin korkea-aste, alempi korkeakouluaste, ylempi korkeakouluaste, tutkijakoulutus ja tuntematon/ei perusasteen jälkeistä koulutusta.

Tietoa isän ammatista tai tuloista aineisto ei sisältänyt. Sosioekonominen asema ei ole aina ”yhteneväinen” tulojen kanssa, joten pelkästään sen perusteella ei välttämättä saa oikeaa kuvaa todellisesta ammatillisesta ja sosiaalisesta asemasta. Vanhempien tulojen on todettu vaikuttavan varsin selvästi jälkeläisen korkeakoulutukseen hakeutumiseen (mm. Karen 2002), vaikkakin tämä vaikutus on pienempi kuin vanhempien koulutuksen vaikutus (Mora 1997, 150). Tieto isän ammatista olisi ollut siinä mielessä tärkeä, että se mahdollistaisi ammatin periytymisen seuraamisen. Tiettyjen ammattien, kuten arkkitehdin ja lääkärin, ja toisaalta myös joidenkin käsityöammattien periytyminen vanhemmalta lapselle on melko tavallista.

Hakijan omasta koulutustaustasta kertoivat yleissivistävä pohjakoulutus, korkeimman suoritettun tutkinnon aste, ala ja suoritusvuosi. Ammatilliseen asemaan ja statukseen liittyivät puolestaan tiedot sosioekonomisesta asemasta, tuloista, pääasiallisesta toiminnasta ja ammatista. Pohjakoulutuksen ja ammatillisen koulutuksen luokat olivat samat kuin isällä (kuitenkin ilman luokkaa ”ei perusasteen jälkeistä koulutusta”). Hakijan koulutustiedot olivat vuosilta 2000, 2001 ja 2002. Se, että tutkimus kohdistui vuonna 2003 hakeneisiin, aiheutti tietenkin joitakin ongelmia. Tällöin esimerkiksi saman vuoden ylioppilaat, eli vuonna 2003 kirjoittaneet, eivät olleet aineistossa kirjautuneet ylioppilastutkinnon suorittaneiksi. Tämä voitiin kuitenkin huomioida vertaamalla hakijan ikää ja yo-tutkinnon suorittamista. Alle 20-vuotiaat hakijat luokittuivat useimmiten ei-ylioppilaisiin, vaikka todellisuudessa he siis olivat useimmiten uusia ylioppilaita. Koulutuspoliittiselta kannalta juuri tuoreiden ylioppilaiden sisäänpääsy on erityisen kiinnostavaa; he muodostavat joukon, jonka opiskelemaan pääsystä on viime aikoina kannettu ehkä eniten huolta.

Tutkinnon ala oli jaoteltu seuraavasti: yleissivistävä koulutus, kasvatustieteellinen ja opettajankoulutus, humanistinen ja taidealan koulutus, kaupallinen ja yhteiskuntatieteellinen koulutus, luonnontieteellinen koulutus, tekniikan koulutus, maa- ja metsätalousalan koulutus, terveystieteellinen ja sosiaalialan koulutus, palvelualojen koulutus sekä muu/tuntematon. Tutkinnon suoritusvuotta ei ollut luokiteltu, joten jatkoanalyysijä helpotettiin luomalla uusi muuttuja, jossa vuodet oli jaettu viiteen luokkaan: 2000-luvulla valmistuneisiin, 1990-luvulla valmistuneisiin, 1980-luvulla valmistuneisiin, 1970-luvulla valmistuneisiin ja 1960-luvulla tai aikaisemmin valmistuneisiin. Jos hakija oli suorittanut tutkinnon vuonna 2003, se ei näkynyt aineistossa. Näin ollen aivan vastikään valmistuneita ei pystytty erottelemaan.

Hakijan sosioekonominen asema oli luokiteltu samaan tapaan kuin isän sosioekonominen asema. Myös hakijan osalta tiedot koskivat vain vuotta 2000. Vuonna

2003 hakeneiden sosioekonominen asema saattoikin olla aivan eri hakemishetkellä kuin kolme vuotta aiemmin. Tämä otettiin huomioon tarkastelussa. Sosioekonomisen asema ei toisaalta nuorilla hakijoilla ole niin merkityksellinen kuin asemansa jo vakiinnuttaneilla vanhemmilla hakijoilla, joita kokonaisuudessaan oli kuitenkin vähemmistö.

Hakijan valtionveronalaiset vuositulot olivat valmiiksi luokiteltu kuuteen luokkaan: tulottomat, 1–8499, 8500–16 499, 16 500–24 999, 25 000–34 999 ja vähintään 35 000 euroa ansaitsevat. Se, että tulot oli valmiiksi luokiteltu, aiheutti pieniä hankaluuksia tulojen vertailussa. Siksi monin paikoin päädyttiin vertailemaan hyvin pienituloisten ja suurituloisten osuuksia. Pienituloisiksi⁴⁹ katsottiin alle 8500 euroa vuodessa ansaitsevat ja suurituloisiksi vähintään 25 000 euroa vuodessa tienaat. Jälkimmäinen ryhmä ei koko väestön mittakaavassa ole kovin suurituloinen, mutta opiskelijoiden joukossa heitä voi kuitenkin pitää varsin hyvin toimeen tulevana. Tiedot tuloista olivat vuosilta 2000, 2001 ja 2002. Se, että vuonna 2003 hakeneiden tulotilanteesta ei ollut saatavilla ajankohtaisempaa tietoa, vaikuttaa luonnollisesti tulokintoihin. Viimeisen vuoden aikana olosuhteet olivat saattaneet muuttua hyvinkin paljon; joku oli valmistunut, toinen päässyt töihin, kolmas jäänyt työttömäksi.

Pääasiallinen toiminta⁵⁰ oli jaettu kahdeksaan luokkaan: työlliseen työvoimaan (15–74-v.), työttömään työvoimaan (15–74-v.), 0–14-vuotiaisiin, opiskelijoihin ja koululaisiin (15+v.), varusmiehiin (17–31-v.), eläkeläisiin (pl. työttömyyseläkkeellä olevat, 15+v.), työttömyyseläkkeellä oleviin (54–64-v.) ja tuntemattomiin/muihin (15–64-v.). Näitä luokkia yhdistettiin niin, että saatiin viisi luokkaa: työlliset, työttömät, opiskelijat, varusmiehet ja muut. Nämä ovat opiskeluikäisten yleisimpiä toimintoja. Eläkeläiset – joita oli hyvin vähän – sijoittuivat luokkaan ”muu”. Kuten muutkin hakijan ammatillisista ja koulutuksellista taustaa kuvaavista muuttujista, myös tieto pääasiallisesta toiminnasta oli vuosilta 2000, 2001 ja 2002, eli vuonna 2003 hakeneiden kohdalla tuo tieto oli jo ”vanhaa”.

⁴⁹ Pienituloisiksi katsotaan henkilöt, joiden kotitalouden yhden vuoden yhteenlasketut käytettävissä olevat tulot kulutusyksikköä kohti (ns. ekvivalentti tulo) ovat pienemmät kuin 60 prosenttia kaikkien kotitalouksien ekvivalentista mediaanitulosta. Tämän tuloajan alapuolelle jäävien osuutta kutsutaan pienituloisuusasteeksi. Pienituloisuuden euromääräinen raja vaihtelee vuosittain. Määritelmä perustuu Euroopan unionin tilastolaitoksen Eurostatin suosituksiin. Suomessa ei ole virallista pienituloisten tai köyhyysrajan määritelmää. Vuonna 2007 pienituloisuuden raja yhden henkilön kotitaloudessa oli 13 000 euroa/vuosi. Pienituloisten osuus oli 13,6 prosenttia. (Tilastokeskus 2009b.)

⁵⁰ Pääasiallisen toiminnan käsite kuvaa henkilön taloudellisen toiminnan laatua. Väestö jaetaan pääasiallisen toiminnan perusteella työvoimaan kuuluviin ja työvoiman ulkopuolella oleviin. Nämä ryhmät voidaan edelleen jakaa alaryhmiin. Luokitus perustuu tietoihin henkilön toiminnasta vuoden viimeisellä viikolla. Pääasiallisen toiminnan mukainen luokitus on seuraava: työvoima (työlliset ja työttömät), työvoiman ulkopuolella olevat (0–14-vuotiaat, opiskelijat ja koululaiset, eläkeläiset, varusmiehet ja siviilipalvelusmiehet sekä muut työvoiman ulkopuolella olevat). Tiedot pääasiallisesta toiminnasta perustuvat eri rekistereistä saatuihin tietoihin. Työvoimaan kuulumus on pääasiallisen toiminnan päättelyssä asetettu ensisijalle. Työvoiman sisällä taas on työttömien päättely tehty ennen työllisten päättelyä. Ryhmä ”muut työvoiman ulkopuolella olevat” muodostuu henkilöistä, jotka ovat työvoiman ulkopuolella eivätkä myöskään kuulu seuraaviin ryhmiin: 0-14-vuotiaat, opiskelijat, varusmiehet tai eläkeläiset. (Tilastokeskus 2009c.)

Viimeisenä muuttujana oli hakijan ammatti. Ammatit oli ilmoitettu nelinumeroinen koodin. Mukana tuli lista koodia vastaavista ammanteista. Ammatteja oli kaikkiaan 80 498, joten koodien aukikirjoittaminen oli melkoisen työlästä ja hidasta.

3.4.2 Taulukkoaineisto

Henkilöpohjaisen hakija-aineiston lisäksi Tilastokeskuksesta tilattiin kokonaisjoukosta laadittuja taulukoita vuosilta 2000 ja 2003. Ne sisälsivät Excel-tilukkomuodossa olevia tietoja hakijoiden taustoista. Muuttujiksi oli valittu samat muuttujat kuin hakija-aineistossa. Taulukoiden avulla voi frekvensseistä laskea erilaisia prosenttija-kaumia, mutta hienosyisempiä vertailuja ne eivät mahdollista. Taulukoiden tuottama informaatiota on kuitenkin käytetty aina silloin, kun se on ollut mahdollista ja kun ei ole tarvetta esimerkiksi ristiintaulukoida muuttujia.

Tämän tutkimuksen aineistoiksi valittiin hakija-aineistosta ja taulukkoaineistosta vain vuonna 2003 päävalinnassa hakeneet. Hakutapauksia tuli hakija-aineistosta näin menetellen mukaan 55 790 ja taulukkoaineistosta 139 668. Tutkimusjoukon pienuus ei siten muodostunut esteeksi eri analyysimenetelmien käytölle.

Verrattuna aikaisempiin valikoitumistutkimuksiin, tämän tutkimuksen aineisto on huomattavasti laajempi ja poikkeuksellinen myös siitä syystä, että tutkimuksen kohdejoukko muodostuu hakeneista. Aineiston avulla kyetään tarkastelemaan nimenomaan valikoitumisprosessin viimeistä vaihetta: hakeneiden seuloutumista hyväksytyihin ja karsiutuneisiin.

3.4.3 Tilastolliset analyysimenetelmät

Eri ryhmien välisiä eroja tarkasteltaessa jo ”pelkät” ristiintaulukoinnit kertovat paljon; ne eivät ole mitenkään vähäpätöisiä menetelmiä, vaan hyvinkin selkeitä ja tehokkaita (Tähtinen & Isoaho 2001, 67). Kun muuttujat olivat luokitteluasteikollisia, eroja testattiin khin neliö -testillä. Khin neliö -testin avulla testataan, ovatko tutkitut muuttujat toisistaan riippumattomia. Nollahypoteesi tarkoittaa sitä, että muuttujat ovat toisistaan riippumattomia. Riskitaso kertoo, mikä on nollahypoteesin virheellisen hylkäämispäätöksen riski. Mitä lähempänä riskitaso eli merkitsevyytaso (p -arvo) on nolaa, sitä huonommin havaintoaineisto sopii nollahypoteesiin. (Metsämuuronen 2000, 51; Tähtinen & Isoaho 2001, 17.) Tässä tutkimuksessa on käytetty yleisimpiä riskitasoja. Kun $p \leq 0,05$, on kyseessä tilastollisesti melkein merkitsevä riskitaso, $p \leq 0,01$ tarkoittaa tilastollisesti merkitsevää riskitasoa ja $p \leq 0,001$ tilastollisesti erittäin merkitsevää riskitasoa. Nämä riskitasot ilmaistiin tutkimuksessa aina, kun oli käytetty otosaineistoa ja kun se oli mahdollista ja järkevää. Tilanpuutteen vuoksi taulukoissa käytettiin myös asterikseja. Yksi asteriksi (*) viittaa tilastollisesti melkein merkitsevään, kaksi asteriksia (**) tilastollisesti merkitsevään ja kolme asteriksia (***) tilastollisesti erittäin merkitsevään. Kun kyseessä olivat numeeriset muuttujat, erojen testauksessa hyödynnettiin varianssianalyysiä. Esimerkiksi eri yliopistoihin hakeneiden iän keskiarvojen vertailussa oli varianssianalyysi F-testeinen käyttökelpoinen mene-

telmä, sillä normaalijakaumaoletus toteutui hyvin eivätkä tekijät (yliopistot) korreloineet keskenään.

Tutkimuksen yksi keskeinen kysymys on, mitkä asiat liittyvät ja vaikuttavat opiskelemaan pääsyyn – ja missä määrin. Tähän haettiin vastausta logistisen regressioanalyysin avulla. Logistisessa regressioanalyysissä etsitään selittäjiä jollekin ilmiölle tai tutkitaan muuttujien osuutta selittävinä tekijöinä. Selitettävän muuttujan on oltava dikotominen eli kaksiluokkainen. Selittävät muuttujat voivat olla luokitteluasteikollisia tai jatkuvia. (Jokivuori & Hietala 2007, 58.) Tässä tutkimuksessa yhtenä keskeisenä selitettävänä muuttujana oli opiskelemaan pääsy. Se on kaksiluokkainen: pääsee opiskelemaan/ei pääse opiskelemaan. Selittäville muuttujille ei aseteta tiukkoja ehtoja; opiskelemaan pääsyä voidaan yrittää selittää erilaisilla taustatekijöillä. Tutkimuksessa selvitetään siten esimerkiksi sitä, mikä merkitys iällä tai lapsuuden perheen asemalla on opiskelemaan pääsyssä. Logistisen regressioanalyysin yksi oletus on kuitenkin se, että selittävät muuttujat eivät saa olla multikollinearisia eli ne eivät saa korreloida keskenään voimakkaasti (Metsämuuronen 2001, 79; Nummenmaa 2004, 320). Esimerkiksi isän sosioekonominen asema ja koulutushan korreloivat huomattavasti keskenään. Ongelma ratkaistiin niin, että muuttujat valittiin ns. lisäävän askeltavan menettelyn (Forward LR) avulla. Tässä mallissa mukaan valitaan ensin muuttuja, jolla on pienin p-arvo. Sitten kutakin muuttujaa testataan poistamalla se mallista. Jos selitysaste pienenee tekijän poiston seurauksena huomattavasti, muuttuja otetaan uudelleen malliin. (Metsämuuronen 2001, 82.) Logistisen regressioanalyysin suorittamisesta kerrotaan tarkemmin luvussa 5.4.

Tutkimuksessa yliopistoihin hakevat haluttiin myös jaotella taustojensa mukaan erilaisiin ryhmiin. Klusterianalyysi tarjoaa yhden menetelmän ryhmien muodostamiseen. Klusterianalyysissä havainnot jaotellaan mahdollisimman homogeenisiin, mutta toisistaan mahdollisimman paljon poikkeaviin ryhmiin. (Kanniainen 1999, 71; Nummenmaa 2004, 363.) Yliopistoihin hakeneet muodostavat hyvin heterogeenisen joukon. Vaikka suurin osa hakijoista on nuoria, opiskelu-uraansa vasta aloittelevia ”untuvikkoja”, mahtuu joukkoon myös monin muunlaisin taustoin ja kokemuksiin yliopistotutkintoa tavoittelevia hakijoita.

Ryhmittelyanalyysimenetelmän valinnassa on otettava huomioon aineiston koko. Laajojen aineistojen ryhmittelyssä on käytettävä k-means cluster -ohjelmaa eli k-keskiarvoklusterointia, jossa klustereiden määrä on kiinnitetty. Muuttujien on oltava jatkuvia, välimatka- tai suhdeasteikollisia. Tämä ehto osoittautui tässä tutkimuksessa hieman pulmalliseksi. Valtaosa muuttujista oli nimittäin laatueroasteikollisia. Sinällään hedelmällisiä ryhmittelyperusteita olisivat muun muassa sukupuoli, ylioppilastutkinnon suorittaminen, pääasiallinen toiminta ja sosioekonominen asema. Puh- taasti numeerisia muuttujia olivat aineistossa vain ikä, lasten lukumäärä ja tutkinnon suoritusvuosi. Ikä suhdeasteikollisena ja tutkinnon suoritusvuosi välimatka-asteikollisena muuttujana sopivat analyysiin hyvin. Lapsiluvun ilmoittava muuttuja oli ongelmallisempi, sillä lukumäärämuuttujia ei periaatteessa saisi ottaa mukaan k-means cluster -analyysiin. Jos mukaan halutaan ottaa myös lukumäärää ilmaisevia muuttu-

jia, olisi ryhmittely tehtävä hierarkkisella ryhmittelyanalyysillä. Hierarkkinen ryhmittelyanalyysi ei kuitenkaan ollut tässä käyttökelpoinen, koska aineisto oli niin suuri. Lasten lukumäärä otettiin kuitenkin analyysiin mukaan, vaikka muuttuja ei täysin täyttänytäkään analyysin sille asettamia ehtoja. Tämä ei kuitenkaan liene suuri virhe, sillä lapsilukua kuvaavan muuttujan avulla haluttiin vain selvittää perheellistymisen eroja eri ryhmissä, ei suoranaisesti sitä, kuinka monta lasta hakijoilla todellisuudessa oli. Lasten lukumäärää kuvaavasta muuttujasta tehtiin 10-luokkainen siten, että 1 = ei yhtään lasta ja 10 = vähintään yhdeksän lasta.

Ikä, perheellistyminen ja tutkinnon suorittamisen ajankohta eivät kuitenkaan kerro paljoakaan hakijoiden koulutuksellisesta tai ammatillisesta taustasta. Niinpä päädyttiin tekemään joitakin muuttujamuunnoksia. Perheen kulttuuripääomaa kartoittavaksi muuttujaksi valittiin isän koulutuksen aste. Koulutusastetta kuvaava nominaaliasteikollinen muuttuja muutettiin järjestysasteikolliseksi niin, että korkein suoritettu tutkinto pisteytettiin tutkinnon tason mukaan seuraavasti: ilman perusasteen tutkintoa olevat tai sellaiset, joilta tieto puuttui, saivat arvon 1, keskiasteen tutkinnolle annettiin arvo 2, alimman korkea-asteen tutkinnolle arvo 3, alemmalle korkeakoulututkinnolle 4, ylemmälle korkeakoulututkinnolle 5 ja tutkijakoulutukselle 6.

Hakijan omaa koulutuksellista ja ammatillista taustaa kuvaamaan valittiin koulutusaste ja valtionveronalaiset tulot. Hakijan koulutusasteen luokittelu tehtiin samaan tapaan kuin isän koulutusasteen. Tulot oli aineistossa luokiteltu kuuteen luokkaan. Analyysiä varten luokat pisteytettiin niin, että arvon 1 saivat sellaiset, joilla ei ollut tuloja lainkaan ja arvon 6 sellaiset, jotka tienasivat vähintään 35 000 euroa vuodessa. Ennen varsinaisen klusterianalyysin suorittamista muuttujat standardoitiin. Klusterianalyysin tulosteet löytyvät liitteestä 11.

Suurin ongelma klusterianalyysin kohdalla syntyi siitä, että puuttuvia tietoja oli paljon. Tällöin esimerkiksi tuoreet ylioppilaat ja muut hakuvuonna tutkinnon suorittaneet putosivat automaattisesti pois analyysistä. Ryhmät eivät siten muodosta kokonaiskuvaa koko hakijajoukosta, vaan aiempien vuosien ylioppilaista, mikä on hyvä ottaa huomioon analyysin tuloksia tulkittaessa.

4. TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT

4.1 Tasa-arvon himmenevä traditio

Tasa-arvon toteutuminen jonkin kriteerin osalta on keskeinen kysymys tarkasteltaessa koulutukseen valikoitumista. Vaikka tasa-arvo on tavoitteena laajalti hyväksytty ja koulutuspoliittisessa julkipuheessa paljon viljelty käsite, sille on edelleen vaikea antaa täsmällistä määritelmää. Tasa-arvon käsitettä on eri aikoina ja eri yhteyksissä määritetty ja tulkittu hyvin eri tavoin. Kullekin aikakaudelle on ominaista tietynlainen ajattelutapa ja näkemys siitä, mitä tasa-arvo on ja miten se parhaiten saavutetaan.

Miksi koulutuksellisen tasa-arvon tavoittelu on tärkeää? Ennen kuin kysymykseen voi edes yrittää vastata, on tiedettävä, miksi *kouluttautuminen* on tärkeää. Lukuisissa tutkimuksissa on tullut esille, että koulutus on yhteydessä muun muassa työllistymiseen, tuloihin, urakehitykseen, terveyteen, lasten kasvatukseen, elämänlaatuun ja yhteiskunnalliseen toimintakykyyn (esim. OECD 2007, 11, 31–33; Oxenham 1997). Tasa-arvoinen koulutus on yksi vahvimista keinoista yhteiskunnallisen tasa-arvon lisäämiseen; se toimii tärkeänä linkkinä pidemmässä mahdollisuuksien ketjussa. Koska hyvä koulutus voidaan nähdä voimavarana sekä yksilölle että koko yhteiskunnalle, koulutusmahdollisuudet ovat yhteiskunnallisen jaon kohde. Koulutuksellisissa jaoissa on siten viime kädessä kysymys yksilöiden ja ryhmien mahdollisuudesta oppia tärkeitä tietoja ja taitoja (Howe 1993, 331; Ahonen 2003, 10), jotka edelleen ovat vaihdettavissa bourdieulaissittain muiksi pääomiksi.

Tasa-arvolla voidaan tarkoittaa hyvin erilaisia asioita. Sitä voi pitää kaikille kuuluvana itseisarvona, ihmisoikeutena, tai jopa kaiken toiminnan lopullisena päämääränä, terminaaliarvona. Ehkä tavallisinta kuitenkin on tasa-arvon näkeminen välineenä jonkin tavoitteen – kuten oikeudenmukaisuuden tai onnellisuuden – saavuttamiseksi. (Lehtisalo & Raivola 1999; Tarkki 1998.)

Jarmo Tarkki (1998, 121) käyttää tasa-arvon määrittelyssä seuraavanlaista kaavaa: A ja B ovat keskenään tasa-arvoisia rajatulla alueella C, jos A:lla on samat C:n kannalta merkitykselliset ominaisuudet kuin B:llä ja heitä kohdellaan alueella C samanlaisella tavalla. Käytännössä on usein helpompaa määritellä ne tilanteet, joissa tasa-arvo ei toteudu kuin määritellä tasa-arvo, mutta Tarkin kaava on ehkä kuitenkin tarkin tiivistys monista tasa-arvoa määrittelemään pyrkivistä yrityksistä.

Tasa-arvosta käydään paljon keskustelua. Keskustelutavoista voidaan erottaa ulkoinen ja sisäinen keskustelu. Ensin mainitun ytimen muodostaa kysymys siitä, onko tasa-arvo ylipäätään tavoiteltava yhteiskunnallinen arvo. Tällainen keskustelu on kuitenkin lähinnä marginaalista, sillä useimmiten ihmiset hyväksyvät ainakin jon-

kinlaisen tasa-arvon tavoittelemisen arvoiseksi asiaksi. Ihmisten välisen tasa-arvon hylkääviä oppeja tai poliittisia suuntauksia ovat esimerkiksi Etelä-Afrikan apartheid-politiikka ja Intian kastijärjestelmä, jonka perustelut eivät kuitenkaan kestä kriittistä tarkastelua. Sisäinen tasa-arvokeskustelu taas viittaa pohdintoihin, joissa tasa-arvo on tavoitteena hyväksytty, mutta huomio kohdistetaan erilaisiin tasa-arvomalleihin ja niiden paremmuuteen. (Tarkki 1998.)

Tasa-arvo ja oikeudenmukaisuus ovat merkittävimpiä yhteiskuntapolitiikan tavoitteita niin Suomessa kuin muissakin Länsimaissa. Tasa-arvoa käytetään perusteluna esimerkiksi sosiaalipolitiikassa, aluepolitiikassa, koulutuspolitiikassa ja työelämän kehittämisessä. Keskeisiä tasa-arvoon liittyviä yhteiskunnallisia ongelmia ovat esimerkiksi köyhyys, työttömyys ja syrjäytyminen. Tasa-arvon tulisi ympäröidä yksilöitä kaikilla elämänalueilla ja kaikissa elämänvaiheissa. Tasa-arvotavoitteiden runsaudesta huolimatta keskustelua siitä, mitä käsitteellä tarkoitetaan, käydään yllättävän vähän. Usein tasa-arvo nähdään virheellisesti erilaisuuden vastakohtana. Tasa-arvo ei kuitenkaan ole samanlaisuutta; se ei tarkoita, että kaikkien tulisi olla samanlaisia, sillä tosiasia on, että ihmiset ovat erilaisia (Baker 1987). Seuraava ironinen esimerkki antaa hyvin kärjistetyn kuvauksen siitä, mihin samanlaisuuteen pyrkiminen ehdolla millä hyvänsä voi johtaa. Jarmo Tarkki on kirjassaan kuvannut ”Aipotun juoksukilpailua”. Aipotu oli kuvitteellinen yhteiskunta, jossa tasa-arvo oli toteutettu mahdollisimman pitkälle. Tällaisessa yhteiskunnassa urheilukilpailujen järjestäminen osoittautui kuitenkin hyvin ongelmalliseksi:

”Aipotun urheilukilpailujen järjestäjät kävivät paljon keskustelua siitä, miksi kilpailijat tulevat eri aikoina maaliin. Lukuisten tutkimusten, tilastojen, suunnitelmien, katsauksien, komiteoiden ja keskustelujen tuloksena voitiin havaita, että eri juoksijat ovat kuin ovatkin eriarvoisessa asemassa. Kaikkien lähtö samalta viivalta yhtäaikaan tuotti suurta päänsärkyä. Tasa-arvo edellytti samanaikaista samalta viivalta lähtöä, mutta toisaalta todettiin, että kilpailijat olivat jo lähtökohdiltaan eriarvoisessa asemassa. Silloin ajateltiin, että niillä, joilla on ollut tilaisuus harjoitella paljon, joko tarmokkuuden, ajan tai rahan puolesta, pitäisi olla vähemmän harjoitelleisiin nähden jonkinlainen ”handicappi”, esimerkiksi lisäpainoja tai pitempi matka. Pituus, paino, ikä, psyykkiset tekijät (esimerkiksi huolet kotona), geeneistä johtuvat erot jne. ovat myös tekijöitä, jotka on otettava lukuun⁵¹. Jotta kaikki kilpailijat olisivat todella ”samalla viivalla”, nämä tasoitusta vaativat tekijät pitäisi ottaa huomioon. Lopulta jouduttiin luopumaan ”samalta viivalta

⁵¹ Eri sukupuolia ei Aipotussa ollut. Kaikki asukkaat olivat Adam Aipotun kloonattuja kopioita, ja sukupuolten väliset erot oli poistettu geeniteknologialla. Ihmiset olivat eräänlaisia miehen ja naisen sekoituksia, sukupuoleettomia olentoja. Tähän oli päädytty, koska sukupuolten välistä tasa-arvoa ei ollut useista yrityksistä huolimatta kyetty ratkaisemaan tyydyttävällä tavalla. (Tarkki 1998, 93.)

samaan aikaan” -periaatteesta. Kilpailijat lähtivät käytännössä eri paikoista, puhuttiin tasoitusajosta. Mikäli kaikesta huolimatta kilpailijat eivät saavu yhtäaikaan maaliin, jokin eriarvoiseen asemaan vaikuttavista tekijöistä oli jäänyt huomaamatta ja kilpailu jouduttiin uusimaan. Todella tasa-arvoinen kilpailu oli siis kilpailu, jossa kaikille taattiin tasoituksilla samanaikainen maaliintulo. Katsojat olivat myös vähitellen tottuneet nauttimaan siitä, että näkivät pelkästään osallistujien suoritukset, eivätkä vaatineet enää mitään paremmuusjärjestystä. Monimutkaisilla huippuunsa kehitetyillä elektronisilla, kirurgisesti aivoihin liitetyillä laitteilla oli voitu nyt estää myös se, että kukaan katsojista ei nauttinut näkemästään enempää eikä vähempää kuin kukaan toinenkaan.”
(Tarkki 1998, 94–95.)

Mikään nykyinen yhteiskunta tuskin pyrkii edellä kuvattuun tasa-arvoisuuteen. Täydellistä tasa-arvoa tavoitteleva yhteiskunta kaatuisi ennen pitkää omaan mahdottomuuteensa. Konservatiivinen tasa-arvonäkemys pitääkin koko ajatusta absoluuttisesta tasa-arvosta mielettömänä. Lehtisalon ja Raivolan (1999, 70) sanoin: ”Koulutuksessa absoluuttisen tasa-arvon vaatiminen olisi yhtä mieletöntä kuin vaatia kääpiöiden ja jättiläisten reilun koripallopelin päättymistä tasapeliin.” Suhteellinen tasa-arvo tarkoittaa nimensä mukaisesti sitä, että tasa-arvoisuutta tarkastellaan suhteessa johonkin kriteeriin. Tasa-arvopoliittisin keinoin voidaan pyrkiä poistamaan havaittua eriarvoisuutta esimerkiksi silloin, kun eri väestöryhmien havaitaan olevan oikeudenmukaiseksi koetun kriteerin suhteen eriarvoisessa asemassa. (Tuomisto 1994, 112–113.) Oikeudenmukainen tasa-arvo edellyttää tasa-arvoisten samanlaista kohtelua ja vastaavasti epätasa-arvoisten erilaista kohtelua. Epäoikeudenmukainen tasa-arvo on kyseessä, mikäli tasa-arvoisia kohdellaan erilaisesti tai epätasa-arvoisia samanlaisesti. Epätasa-arvoinen kohtelu on siis joskus oikeudenmukaista ja tasa-arvoinen kohtelu vastaavasti epäoikeudenmukaista. Filosofian ja etiikan tutkija John Rawls (1988) on esittänyt oikeudenmukaisuuden kaksi periaatetta: 1) Jokaisella ihmisellä on oleva yhtäläinen oikeus laajimpaan mahdolliseen perusvapauteen, joka on yhteen sovitettavissa muiden samanlaisen vapauden kanssa ja että 2) yhteiskunnalliset ja taloudelliset eriarvoisuudet on järjestettävä sellaisiksi, että on järkeenkäypää odottaa niistä etua jokaiselle, ja että ne liittyvät kaikille avoimiin asemiin ja virkoihin. Tasa-arvoisuus ei kuitenkaan Rawlsin mukaan edellytä, että kaikki jaettaisiin kaikkien kesken tasan. Erilaisten etuuksien epätasainen jakautuminen on oikeutettua silloin, kun siitä hyötyvät kaikki. Rawls uskoo, että lainsäädännöllä ja muilla valtiollisilla interventioilla on mahdollista saavuttaa tasa-arvo riippumatta siitä, millaisia epätasa-arvoisuuden muotoja ihmisten kesken esiintyy. Egalitaarisessa yhteiskunnassa heikoimmassa asemassa olevien positiivinen diskriminointi on siten oikeutettua.

4.1.1 Tasa-arvo korkeakoulutuksessa – monta ulottuvuutta, useita tulkintoja

Tasa-arvo korkeakoulutuksessa tarkoittaa OECD:n määritelmän mukaan sitä, että niin opiskelemaan pääsy, osallistuminen kuin tuloksetkin perustuvat kykyihin ja opiskelusaavutuksiin, eivätkä ne riipu sosioekonomisesta asemasta, sukupuolesta, etnisestä alkuperästä, asuinpaikasta, iästä tai vajaakuntoisuudesta (OECD 2008, 14; ks. myös James 2007). Jokaisella tulisi siten olla tasa-arvoinen mahdollisuus hakea ja päästä korkeakoulutukseen ja eri koulutusohjelmiin, ja myös edetä opinnoissaan ja valmistumisen jälkeen saada oikeudenmukaiset palkkiot opinnoistaan. Tässä OECD:n määritelmässä näkyy varsin vahvasti meritokraattisen⁵² yhteiskunnan idea, jossa yksilöiden menestyksen tulisi riippua älyllisestä suorituskyvystä ja koulutuksen kautta hankituista ansioista eikä syntyperästä tai yhteiskunnallisesta asemasta (Nurmi, Rekiaro & Rekiaro 2001).

Epätasa-arvoisuus korkeakoulutuksessa johtuu usein aiemman koulutuskulun epätasa-arvoisuuksista (Halsey, Heath & Ridge 1980⁵³). Lasten suoriutumiserot alkavat näkyä varsin pian koulussa. Suoriutumiseen vaikuttavat sekä henkilökohtaiset ominaisuudet että ympäristötekijät. Monet asiat voivat vaikuttaa siihen, miten näiden erojen käy: alkavatko ne kasvaa vai kaventua? Esimerkiksi heikosti menestynyt oppilas saattaa pahimmassa tapauksessa joutua syrjäytymisen kierteeseen, jossa pärjäämättömyydestä tulee itseään toteuttava ennuste. Kannustus ja oikeanlainen tuki voi taas kääntää kehityksen suunnan nousulinjalle. Joka tapauksessa koulunkäynnin alkuaikojen eroilla on tapana laajeta ja kumuloitua ajan myötä (OECD 2008, 46; Daun & Hansson 2006, 245; Howe 1993; Pike 1978). Erilaiset varhain tehdyt tasojaotellut ja linjaerottellut koulussa määräävät usein myöhemmän koulutuspolun suuntaa ja pituutta. Myös erikoiskoulut ja -lukiot valikoivat oppilaista usein parhaiten menestyneet ja ”hyvistä” perheistä tulevat, loput joutuvat tyytymään hyväosaisimmille kelpaamattomiin opintajoihin. Tästä syystä korkeakoulutukseen liittyvän tasa-arvon tarkastelussa on huomioitava myös aiempi koulutuspolku.

Koulutuksellisen tasa-arvon englanninkielisissä tarkasteluissa esiintyy usein kaksi toisilleen läheistä käsitettä: *equity* ja *equality*. Ensimmäisellä tarkoitetaan lähinnä oikeudenmukaisuutta, reilua ja kohtuutta, jälkimmäisellä samanarvoisuutta – joskus jopa samanlaisuutta. *Equality* toteutuu, kun yksilöitä kohdellaan aina samanlaisesti, *equityn* saavuttaminen voi sen sijaan edellyttää erilaista kohtelua silloin, kun sen ajatellaan olevan oikeudenmukaista (vrt. Howe 1993, 330; OECD 2007, 11). Edelleen,

⁵² Meritokratia-termi on peräisin Michael Youngilta, jonka teos *The Rise of the Meritocracy* julkaistiin vuonna 1958.

⁵³ A.H. Halsey, Anthony Heath ja John Ridge julkaisivat vuonna 1980 tutkimuksen, jossa tarkasteltiin brittiläisen koululaitoksen kehittymistä vuodesta 1930 vuoteen 1960. He kiinnittivät erityistä huomiota koulutusmahdollisuuksien tasa-arvoon, meritokratiaan ja kouluvalintoihin liittyviin tekijöihin. Tutkimusjoukko koostui 10 000 englantilaisesta ja walesilaisesta miehestä. Halsey ym. päättelivät, että yliopistoon hakeutuminen on luonnollinen jatke aiemmille koulutusvalinnoille: ”paremmissa” kouluissa opiskelleet, korkeista taustoista tulevat jatkoivat usein yliopistoissa. Yliopistoihin valikoituminen juontaa juurensa siis aiemmista epätasa-arvoisuuksista, ja tämä lähtökohtainen epätasa-arvoisuus jatkuu ja näkyy edelleen opiskeluvaiheessa.

equalityyn sisältyy vain tasa-arvon kvantitatiivista arviointia, kun taas equityyn kuuluu määrällisen mittaamisen ohella myös subjektiivisia, moraalisia ja eettisiä pohdintoja. (Espinoza 2007.)

Oscar Espinoza (2007) on luonut koulutuksellisen tasa-arvon tavoittelumallin, joka ottaa huomioon molemmat edellä mainitut tasa-arvon käsitteet, equityn ja equalityn. Jälkimmäinen sisältää kolme ulottuvuutta: mahdollisuuksien tasa-arvon, kaikkien yhdenvertaisuuden ja sosiaalisten ryhmien keskimääräisen tasa-arvoisuuden. Equity jakautuu niin ikään kolmeen ulottuvuuteen: tarpeiden tasa-arvoisuuteen, (piilevien) kykyjen tasa-arvoisuuteen ja saavutusten tasa-arvoisuuteen. Näitä kuutta ulottuvuutta voidaan tarkastella koulutusprosessin kaikissa vaiheissa eli resurssien tai pääomien, pääsyn, säilymisen (*survival*) tai prosessien, tuotosten ja vaikutusten osalta (vrt. Husén 1972, 14–15; Tuomisto 1994, 119–121; Daun & Hansson 2006). Koska käsillä oleva tutkimus keskittyy nimenomaan korkeakoulutukseen valikoitumiseen, tarkastellaan seuraavaksi vain kahta ensin mainittua (taulukko 1).

TAULUKKO 1. Koulutuksellisen tasa-arvon osa-alueet ja keinot tasa-arvon saavuttamiseksi koulutukseen hakemisessa ja pääsemisessä (mukailtu Espinozan (2007, 351–352) *The equality-equity* -mallista)

Tasa-arvon ulottuvuudet Koulutusprosessi	Equality			Equity		
	Mahdollisuuksien tasa-arvo (valinnan vapaus)	Yksilöiden samanarvoisuus	Sosiaalisten ryhmien keskimääräinen tasa-arvoisuus	Tarpeiden tasa-arvoisuus	(Piilevien) kykyjen (<i>potential</i>) tasa-arvoisuus	Saavutusten tasa-arvoisuus
Taloudelliset, sosiaaliset ja kulttuuriset resurssit	Tasa-arvoisia mahdollisuuksia kaventavien esteiden hävittäminen	Samanaisten resurssien takaaminen jokaiselle yksilölle	Samanaisten resurssien takaaminen eri ryhmille	Samanaisten resurssien takaaminen samanaiset tarpeet omaaville	Samanaisten resurssien takaaminen kaikille samanlaisen potentiaalini omaaville	Samanaisten resurssien takaaminen kaikille samanaiset saavutukset omaaville
Opiskelemaan pääsy	Yksilöiden sisään pääsyn mahdollistaminen kaikille koulutustasoille (riippumatta siitä, hyödynnetäänkö mahdollisuutta vai ei)	Yksilöiden yhtäläisen sisään pääsyn varmistaminen kaikille koulutustasoille	Sosiaalisten ryhmien yhtäläisen sisään pääsyn varmistaminen kaikille koulutustasoille	Yhtäläisen sisään pääsyn varmistaminen samat tarpeet omaaville	Yhtäläisen sisään pääsyn varmistaminen samanlaisen potentiaalini omaaville	Yhtäläisen sisään pääsyn varmistaminen samat saavutukset omaaville

Mahdollisuuksien tasa-arvon toteutuminen edellyttää, että koulutukseen hakeutumista estävät poliittiset, taloudelliset, sosiaaliset ja kulttuuriset esteet poistetaan.

Jokaisen yksilön tulisi omata samanlaiset mahdollisuudet hakea koulutukseen taustastaan riippumatta. Tärkeintä on varmistaa, että kaikille todella tarjotaan tuo mahdollisuus, mutta se, mitä yksilö tekee mahdollisuuden kanssa, ei kuulu enää tämän tasa-arvoulottuvuuden piiriin.

Yksilöiden yhdenvertaisuutta korostavan ulottuvuuden mukaan huomio olisi kohdistettava resurssien tasapuoliseen jakamiseen. Esimerkiksi kaikille taattaisiin jokin tietty resurssien perustaso erilaisten rahallisten avustusten kautta. Tosiasia on kuitenkin, että tällaiset taloudelliset avustukset eivät kykene poistamaan muita eri yhteiskuntaryhmien välillä vallitsevia epätasa-arvoisuuksia. Koulutuksellinen epätasa-arvoisuus etenee sukupolvesta toiseen lähes itsestään. Heikoimmassa asemassa olevien valinnat ja toiminta – lyhyt koulutus ja varhainen siirtyminen työelämään – näyttävät sinänsä olevan rationaalisia, mutta todellisuudessa ne vain edesauttavat nykyisen tilanteen jatkumista. Koulutuksen laajentamiseen ja uudistamiseen tähtäävällä koulutuspolitiikalla ei yksinään pystytä kovin paljon lisäämään mahdollisuuksien tasa-arvoa. Tarvitaankin laajamittaisempia toimia, joiden avulla pystytään parantamaan heikoimmassa asemassa olevien taloudellista turvallisuutta. (Erikson & Goldthorpe 2002, 42.)

Vuonna 1993 julkaistussa teoksessa *Persistent Inequality* osoitettiin, että pelkästään koulutusreformilla ei juuri pystytä muuttamaan yhteiskunnassa vallitsevaa tilannetta. Tutkimuksessa vertailtiin kaikkiaan 13⁵⁴ maan tilannetta suhteessa koulutukselliseen eriarvoisuuteen. Kukin tarkastelun alla oleva maa oli päässyt osalliseksi koulutuksen ekspansiosta, mutta laajenemisen vaikutukset ilmenivät hieman eri tavoin. Parhaiten koulutuksellinen tasa-arvoisuus oli edennyt Ruotsissa ja Alankomaissa. Hans-Peter Blossfeld ja Yossi Shavit (1993, 21) arvioivat tämän johtuvan näiden maiden pitkäaikaisesta sitoutumisesta tasa-arvoisuuden lisäämiseen koko yhteiskunnassa, ei vain koulutusjärjestelmässä (ks. myös Erikson & Jonsson 1996). Holger Daunin ja Henrik Hanssonin (2006, 246) mukaan Ruotsin hyvää sijoitusta vertailuissa selittää myös se, että Ruotsissa hyvinvointivaltiopolitiikka ei ole pelkästään keskittynyt korjaamaan olemassa olevia ongelmia, vaan huomio on kiinnitetty erityisesti ongelmien ehkäisyyn.

Sosiaalisten ryhmien keskimääräistä tasa-arvoa tavoiteltaessa tärkeää taas on, että eri ryhmät saavat yhtä paljon resursseja – yksilöiden välisten erojen syntymistä ei tämän ulottuvuuden mukaan nähdä sitä vastoin ongelmana. Tämä tasa-arvon ulottuvuus ikään kuin etsii ryhmäkeskiarvoja; poikkeavat arvot eivät haittaa niin kauan kun keskiarvo pysyy samana. Martin Trown (1973) mukaan korkeakoululaitoksen eri kehitysvaiheista tällainen ajattelu on löydettävissä universaalista korkeakoulusta: ”The aim of universal access is toward *the equality of group achievement* rather than an *equality of individual opportunity*, and efforts are made to achieve a social, class, ethnic, and racial distribution in higher education reflecting that of the population at large” (Trow 1973, 14; vrt. Húsen 1976, 408).

Toisaalta tasa-arvon perustana voi pitää myös tarpeita, potentiaalia tai saavutuksia, jolloin myös resurssien jaossa tulisi ottaa huomioon kyseinen ulottuvuus. Esi-

⁵⁴ Mukana olivat Yhdysvallat, entinen Länsi-Saksa, Englanti ja Wales, Italia, Sveitsi, Alankomaat, Ruotsi, Japani, Taiwan, Puola, Unkari sekä Tšekkoslovakia.

merkiksi samat tarpeet omaaville tulisi taata yhtä paljon niin taloudellisia, sosiaalisia kuin kulttuurisiakin resursseja. Yhtäläillä myös kyvyt (piilevätkin) voivat toimia tasa-arvon perustana; tavoitteena on esimerkiksi tarjota jokaiselle sellaista tukea, jonka avulla kukin pystyy maksimoimaan oman potentiaalinsa (ns. full opportunity).

Myös tällainen ajattelu sisältää ongelmia. Miten esimerkiksi voidaan luotettavasti selvittää, kuinka kehityskelpoinen joku on? Niin sanotut kykytestit eivät sitä kerro. Toiseksi, kuinka paljon kunkin kykyjen kehittämiseen tulisi uhrata rahaa ja aikaa? Tasa-arvon ulottuvuus, joka perustuu ajatukseen yksilöiden kykyjen maksimoinnista, vaatii huomattavia yhteiskunnallisia toimenpiteitä, ja tulee siksi hyvin kalliiksi ja työlääksi.

Tasa-arvon ulottuvuus, joka nojaa yksilöiden saavutuksiin, pyrkii jakamaan taloudelliset, sosiaaliset ja kulttuuriset resurssit siten, että samantasoiset saavutukset omaavat saisivat niitä yhtä paljon. Tämä ulottuvuus ottaa lukuun myös vanhempien saavutukset; siihen sisältyy siten tietyllä tavalla myös ajatus aseman periytymisestä, mikä voi viedä tasa-arvon pyrkimykset myös päinvastaiseen suuntaan.

Myös opiskelemaan pääsyn suhteen eri ulottuvuudet korostavat erilaisia asioita. Mahdollisuuksien tasa-arvon mukaan kaikille olisi tarjottava mahdollisuus päästä opiskelemaan riippumatta siitä, aikooko yksilö todellisuudessa hakea vai ei. Esimerkiksi korkeakoulutukseen voivat hakea kaikki ylioppilaat ja myös muita tutkintoja suorittaneet; ketään ei sukupuolen, ihonvärin tai vanhempien varattomuuden vuoksi suljeta pois. Jokaisella korkeakoulukelpoisella on vapaus hakemiseen tai hakematta jättämiseen. Mahdollisuuksien tasa-arvoa korostava näkemys jättää kuitenkin kokonaan huomioimatta sen, että pääsy korkeakouluihin voi oikeasti kariutua taloudellisiin tai kulttuurisiin esteisiin. Pelkkä mahdollisuuden tarjoaminen ei siten ole riittävä keino tasa-arvoisuuden tavoittelemisessa, välttämätön kylläkin.

Yksilöiden samanarvoisuutta korostava näkemys on hieman radikaalimpi; sen mukaan jokaisen tulisi päästä haluamaansa koulutukseen. Esimerkiksi monissa Keski-Euroopan maissa⁵⁵ kaikki korkeakoulukelpoiset pääsevät korkeakouluihin, ja opiskelijat valikoituvat jatkamaan tai karsiutuvat myöhemmin opintosuoritustensa perusteella. Vaikka sisäänpääsy on helppoa, monissa tiedekunnissa ja monilla oppialoilla opinnot ovat hyvin vaativia ja mitoitettu ”huippuopiskelijoiden” mukaan. Monet puutoavatkin kyydistä parin ensimmäisen opiskeluvuoden aikana.⁵⁶ (Luzzatto 1996; Halsey 1993.) Lisäksi on todettu, että sisäänpääsyn avaamisesta huolimatta yliopistot ovat näissäkin maissa säilyneet pitkälti ylempien sosiaaliryhmien koulutusväylinä, ja yliopistolaitoksen eriytymiskehitys on usein myös voimistunut eliitin pyrkiessä pitämään edes joitakin väyliä hallinnassaan (Ambler & Neathery 1999; Gellert 1997).

⁵⁵ Korkeakouluopiskelijoiden valinnassa ns. vapaata sisäänpääsymallia käyttävät Euroopan maista Alankomaat, Liechtenstein, Luxemburg, Islanti, Italia, Itävalta, Ranska ja Saksa. Näissä maissa ylempään toiseen asteen päättötodistus tai vastaavat korkeakoulukelpoisuuden tuottavat opinnot takaavat hakijalle vapaan pääsyn kaikkeen yliopistokoulutukseen tai osaan siitä. Joissakin maissa tosin osa yliopistoista ja aloista käyttää rajattua sisäänpääsyä. (OPM 2002, 107–109.)

⁵⁶ Esimerkiksi ranskalaiset julkiset yliopistot päästävät sisään kaikki halukkaat. Vuoden kuluttua opintojen alkamisesta vain osa opiskelijoista kuitenkin valitaan jatkamaan opintojaan. Arvostetuimmissa yliopistoissa ainoastaan 5–20 prosenttia opiskelijoista saa jatkaa opiskelua. (Boezerooy & Vossensteyn 1999, 351.)

Sosiaalisten ryhmien tasa-arvoisuutta penäävä näkemys taas pyrkii eri ryhmiin kuuluvien yhdenvertaiseen koulutukseen pääsyyn niin, että opiskelijakunta vastaa yhteiskunnan luokka-, sukupuoli- ynnä muita jakoja. Todellisuudessa korkeakoulutukseen osallistuvat useimmissa maissa naiset miehiä useammin ja toimihenkilöiden jälkeläiset työntekijätaustaisia yleisemmin. Yliopistojen olisi järjestettävä eri ryhmiin kuuluville erilliset kiintiöt, jotta opiskelijakunta saataisiin edustamaan koko populaatiota. Käytännön tason toteutus saattaisi tosin osoittautua varsin hankalaksi.

Kun tasa-arvon pohjalla on tarve-ajattelu, tulisi opiskelemaan pääsyn perustua hakijan motivaatioon ja tavoitteisiin. Piilevien kykyjen tai todellisen potentiaalin tasa-arvoisuutta korostava näkemys taas perustaa sisäänpääsyn hakijoiden kehityskelpoisuuteen. Tässä nousee kuitenkin ongelmaksi jo aiemmin esitetty kehityskelpoisuuden testaaminen ja todistaminen. Koulutukseen pääsy voi siten lopulta kai tukeutua vain senhetkisiin kykyihin ja osaamistasoon. Saavutusten tasa-arvoisuutta tavoitteleva ajatusmalli haluaa opiskelemaan pääsyn pohjautuvan hakijan aiempiin saavutuksiin ja meriitteihin. Yliopistojen valinnoissa esimerkiksi ylioppilastodistuksen arvosanat edustavat aiempaa koulumenestystä, ja pelkästään niiden huomioiminen sulkee ovet monilta kirjoituksissa heikommin pärjänneiltä.

Korkeakoulutukseen hakeutumista ja pääsemistä voi tarkastella monesta suunnasta. Edellä esitetyt ulottuvuudet ovat ideaalityyppejä siinä mielessä, että usein ajatus tasa-arvoisesta kohtelusta sisältää osia niistä kaikista. Käsillä olevan tutkimuksen aineisto antaa mahdollisuuden tarkastella tasa-arvon toteutumista vain tiettyjen ryhmien osalta; esimerkiksi aiempaa koulumenestystä ei aineiston avulla pystytä selvittämään. Siksi tässä tutkimuksessa keskeisimmiksi tasa-arvon tarkastelusuunniksi nousevat ne tasa-arvon ulottuvuudet, jotka tarkastelevat eri ryhmien hakemista ja pääsemistä opiskelemaan. Tutkimuksessa pystytään arvioimaan siten vain taulukon 1 *equality* -ulottuvuutta, ja tasa-arvon tulkinnoissa korostetaan käsitteen suhteellisuutta.

Koulutuksellisen tasa-arvon tavoittelun taustalta on löydettävissä myös laajempia käsitysmalleja. Perinteisesti on erotettu konservatiivinen, liberaalinen ja radikaalinen tasa-arvonäkemys. Mahdollisuuksien tasa-arvoa tavoitteleva konservatiivinen näkemys on kaikkein lievin yhteiskunnallisten interventioiden osalta. Riittävä toimenpide on, että koulutusjärjestelmä mitoitetaan yhteiskunnan tarpeita vastaavaksi. Yksilöiden toiveille tai haluille ei juuri panna painoa. Konservatiiviseen tasa-arvofilosofiaan perustuvan näkemyksen mukaan tärkeintä on, että kyvykkäimmät ja lahjakkaimmat voivat edetä koulutuksen portailla maksimaalisen ylös. Ihmisten kykyjen ajatellaan olevan syntyperäisiä, eikä niihin siksi voi juuri vaikuttaa. Sitä paitsi eriarvoisuus on välttämättömyyksiä yhteiskunnan taloudelliselle kasvulle ja sosiaaliselle järjestykselle. Yksilöiden koulutusratkaisuihin ei myöskään puututa, vaan valinnat jätetään nuoren ja tämän perheen päätettäväksi. Jokaisen on saatava esimerkiksi valita oppivelvollisuuden suorittamisen jälkeen myös kouluton nuoruus niin halutessaan. Vapaus on koulutuskonservatiivien mukaan siten korkeampi arvo kuin tasa-arvo. (Lehtisalo & Raivola 1999.)

Astetta voimakkaampia tasa-arvon tulkintoja ovat liberaalinen ja radikaalinen tasa-arvofilosofia. Näihin suuntauksiin sisältyy jo selvempiä koulutuspoliittisia inter-

ventioita. Liberaalisen tasa-arvonäkemyksen mukaan älykkyys ja kyvyt kehittyvät perimän ja ympäristön yhteisvaikutuksessa. Näin ollen olemassa oleviin eroihin voidaan vaikuttaa; keinoina ovat esimerkiksi niin sanottu kompensoiva kasvatus ja positiivinen erottelu. Tällaiset toimenpiteet voivat parhaassa tapauksessa johtaa siihen, että koko ikäluokasta tulee yhtä lailla jatkokoulutuskelpoinen. Liberaalisen tasa-arvonäkemyksen mukaan lapsuudenperheen ja kasvu ympäristön vaikutus on varsin suuri myöhempää koulutusuraa ajatellen. Pelkkä koulutusmahdollisuuksien laajentaminen ei täten riitä, koska erilaisen perhetaustan johdosta lapset ovat jo lähtökohtaisesti eriarvoisessa asemassa. Koulutusnegatiivisessa ja monenlaisten pääomien suhteen köyhässä ympäristössä kasvaneet eivät useinkaan halua, kykene tai ymmärrä käyttää hyväkseen tarjolla olevia koulutusmahdollisuuksia. (Lehtisalo & Raivola 1999.)

1960- ja 1970-luvuilla useissa Länsimaissa vallinnut liberaaliseen tasa-arvonäkemykseen pohjautuva politiikka ei kuitenkaan kyennyt poistamaan eriarvoisuutta koulutuksesta. Lopputulos oli päinvastainen: yhteiskunnallisesta taustasta aiheutuvia eroja pyrkimään poistavaa koulutuspolitiikkaa alettiin syyttää eriarvoisuuden luomisesta. Liberaalinen koulutuspolitiikka hoiti oireita mutta ei ymmärtänyt sitä, että koulu on itse osa sairautta. Liberaalisen tasa-arvokäsityksen tilalle alkoi syntyä uusi, radikaalimpi näkemys tasa-arvosta. (Lehtisalo & Raivola 1999, 74; Laitanen 1995, 7; Tyler 1977, 120.)

Radikaalisen tasa-arvofilosofian mukaan perinteinen näkemys älykkyydestä ihmisen koulutettavuuden mittana on väärä. Älykkyysosamäärä ei ole objektiivinen mittari, vaan se kuvaa ja ennustaa vain sitä, mitä erilaiset olosuhteet ja kulttuurit ihmiseltä vaativat. Älykkyys on siis kulttuurisidonnainen ominaisuus. Yhteiskunnallisilla ryhmillä on omat kulttuurinsa, mutta eri kulttuureja ei tulisi asettaa paremmuusjärjestykseen. Koulutustuotosten eroja ei näin ollen voi selittää huonommuuden viitekehysellä. Koulun edellyttämä kulttuurimalli on muodostunut eliittiryhmien kulttuurista, ja toisenlaisin taustoin opintielle astuneen on vaikea menestyä ympäristössä, joka on hänelle täysin uusi ja vieras. (Lehtisalo & Raivola 1999; Tuomisto 1994.)

Radikaalin tasa-arvonäkemyksen mukaan liberaalin suunnan suosimassa kompensoivassa kasvatuksessa ei ole kyse lasten maailmankuvan täydentämisestä vaan vaihtamisesta. On myös todisteita siitä, että esikasvatuksella hankittu lähtöetu kuluu loppuun parin ensimmäisen kouluvuoden aikana. Radikaalin suunnan mukaisia toimintakeinoja ovat tiedon sosiaalisen rakentumisen tunnustaminen, jatkokoulutuspaikkojen kiintiöittäminen taustaltaan erilaisille yksilöille, työkokemuksen rinnastaminen koulutodistuksiin sekä eritoten voimavarojen uudelleenjako. Ei siis riitä, että poistetaan koulutukseen pääsyn materiaaliset esteet (Husén 1972, 38), vaan perhettä on tuettava suoraan taloudellisesti – sulkematta pois henkistä tukemista. Tasa-arvon tavoittelu tähtää siihen, että jatkokoulutuksessa eri ryhmät ovat yhtä lailla edustettuna kuin koko yhteiskunnassakin. Myös eri taustasta tulevien koulutustuotosten ostovoiman tulisi olla yhtä hyvä. (Lehtisalo & Raivola 1999, 74–77.)

Koulutuksellinen tasa-arvoisuus oli yleinen kiinnostuksen kohde ja tutkimuksen aihe erityisesti 1960- ja 70-luvuilla. Tämän jälkeen aihe on kokenut sekä svanto- että nousukausia yhteiskunnallista ilmapiiriä myötäillen. (Nevala 2006a.) 2000-luvun alussa

koulutuspolitiikan iskusanoiksi nousivat tuloksellisuus, tehokkuus, laatu, kilpailuttaminen ja kansainvälisyys, ja tasa-arvo putosi koulutuspoliittisen keskustelun ytimeä jopa Pohjoismaissa (Kivinen, Hedman & Kaipainen 2007, 232). Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että tasa-arvon tavoitteilla ei olisi enää mitään merkitystä koulutuksessa. Yksilöt osaavat nykyisin kyllä vaatia oikeudenmukaista kohtelua, ja tasa-arvon tavoitteet toimivat edelleen koulutuspoliittisten suunnitelmien ja päätösten taustavoimina. Vallitseva käsitys nykyään kuitenkin on, että politiikan tavoitteena ei ole pyrkiä tasa-arvoisuuteen taustallaan ajatus kaikkien ihmisten samanlaisuudesta tai samanlaisista tavoitteista. Vielä on huomautettava, että kun puhutaan tasa-arvon toteutumisesta korkeakoulutuksessa, oletetaan usein automaattisesti, että kaikki haluavat saada korkeakoulusta. Näin ei tietenkään ole eikä tasa-arvoa voi myöskään mitata pääsyllä korkeakoulutukseen, jos se ei ole hakijan tavoite tai toive. (ks. myös Vanttaja & Järvinen 1998; Husén 1976, 410.) Yhteiskunta, joka pyrkii samankaltaistamaan yksilöt, on sekä mahdoton että epätoivottava. On siis hyväksyttävä se tosiasia, että ihmiset eroavat niin toiveiltaan kuin kyvyiltään ja taipumuksiltaan (vrt. Ahola 1988, 500⁵⁷).

4.1.2 Tasa-arvon muuttuva tila suomalaisessa korkeakoulupolitiikassa

Ari Jolkkonen (1995, 224) paikantaa Suomen korkeakoulupolitiikasta kaksi nopeaa muutosta, joista ensimmäinen ajoittui 1960-luvun puoliväliin ja toinen 1980-luvun puoliväliin. Nämä politiikan ja retoriikan muutokset kytkeytyivät tiiviisti hyvinvointivaltion kehityskulkuun, sen rakentumiseen ja myös sen purkautumiseen. Tuo jälkimmäinen muutos on saanut huipennuksensa 2000-luvulla, jolloin korkeakoululaitos on kokenut suuria rakenteellisia ja toiminnallisia uudistuksia.

Akateemis-traditionalistisena kautena, joka siis ulottui Turun Akatemian perustamisesta aina 1960-luvulle asti, korkeakoulupolitiikan ohjausjärjestelmä kiteytyi lähinnä vahvaan uskoon ja luottoon akateemisten normien kyvystä säädellä korkeakoulujen toimintaa. Piskuinen opetusministeriö toimi pääasiassa vain Helsingin yliopiston vaikutuskanavana ja äänitorvena. Aikakautta luonnehtivat opetuksen ja tutkimuksen vapaus sekä elitistisessä koulutustarjonnassa pitäytyminen. Korkeakoulutuksen tehtäväksi nähtiin opillisen eliitin erottelu rahvaasta massasta; opiskelijat pyrittiin kasvatamaan johtavaan, itsenäiseen asemaan.

Lakisääteisen kehittämisen kausi alkoi vuoden 1966 korkeakoulujen kehittämislainsäädännöstä ja jatkui 1980-luvulle asti. Tuona ajanjaksona korkeakoulutus laajeni⁵⁸ ja

⁵⁷ Aholan mielestä yksilötasolla tulisi myös luopua väärästä tasa-arvokäsityksestä, millä hän tarkoittaa juuri yksilöiden eroja koulutettavuuden ja koulutuspreferenssin suhteen. Samalla Ahola kuitenkin muistuttaa, että tämä ei tarkoita esim. tasokurssien ottamista uudelleen käyttöön, vaan yksilöllisten koulutusratkaisujen mahdollistamista ilman umpiperiä.

⁵⁸ Trow (1973, 14) uskoo, että korkeakouluihin pyrkivien määrän kasvaminen sai huomion kiinnittymään koulutusmahdollisuuksien tasa-arvon toteutumiseen korkea-asteella. Eliittiyliopiston aikoina korkeakoulutus oli niin harvinaista, että tasa-arvoisia korkeakoulutusmahdollisuuksia ei osattu edes vaatia, vaan huolta kannettiin lähinnä tasapuolisista mahdollisuuksista alemman tason koulutuksessa. Vasta massakorkeakouluvaihe toi mukanaan varsinaisen tasa-arvon politiikan ja pyrkimykset koulutukseen pääsyn esteiden raivaamiseen. Suomessa esimerkkeinä tällaisista toimista olivat juuri opintotukijärjestelmän uudistaminen ja maakuntakorkeakoulujen perustaminen.

opetusministeriön rooli vahvistui. Koulutusta pidettiin tärkeänä taloudellisen kasvun osatekijänä⁵⁹ ja yhteiskunnallisten erojen tasoittajana. Tasa-arvo nähtiin erityisesti mahdollisuuksien tasa-arvona. Korkeakoulupalvelut haluttiin kaikkien ulottuville asuinpaikasta ja taustasta riippumatta. Korkeakoulujen kehittämislaki, uusien korkeakoulujen perustaminen maan eri osiin ja opintotukijärjestelmän käyttöönotto olivat merkittävimpiä hyvinvointivaltion rakennuskauden uudistuksia. (Kivinen ym. 1993; Antikainen 1983, 7; Jolkkonen 1995; OECD 2009, 31.) Toisaalta samaan aikaan agrariiyhteiskunnan nopea muuntuminen palvelu- ja tietoyhteiskunnaksi tarjosi niin ikään aivan uusia mahdollisuuksia sosiaaliseen nousuun. Elinkeinorakenteen muutos ja koulutuksen ekspansio etenivät Suomessa yhtäaikaaisesti. Sosiaalista ja alueellista tasa-arvoa pyrittiin edistämään myös keskitetyn valtiollisen suunnittelujärjestelmän avulla. Mahdollisimman yhtenäistä korkeakoululaitosta luotiin uudistamalla tutkintoja ja pyrkimällä takamaan eri yksiköille yhtäläiset toimintaresurssit ja voimavarat. (Kivinen & Rinne 1989.)

Korkeakoulutuksen laajentuminen viritti suuria odotuksia alueellisen kehityksen vauhdittumisesta ja yhteiskunnallisten epäkohtien korjaantumisesta. Kasvukauden reformit tuottivat kuitenkin pettymyksen (Kivinen & Rinne 1996). Juha-Pekka Liljanderin (1996a, 366) sanoin saavutettiin vain ”periaatteellinen valintamahdollisuuksien tasa-arvo”. Kuitenkaan ei voi kiistää sitä, etteikö toisen maailmansodan jälkeen alkanut korkeakoulutukseen osallistumisen mahdollisuuksien avaaminen entistä laajemmalle joukolle ole lisännyt sosiaalisen nousun mahdollisuuksia (ks. Pöntinen 1982, 153). Tämä kehitys ei kuitenkaan johtanut koulutuserojen tasoittumiseen, sillä samaan aikaan, kun matalista lähtöasemista ponnistavien koulutustaso on noussut, ovat jo entuudestaan paremmista lähtökohdista tulevat kohentaneet asemiaan edelleen ja näin pystyneet säilyttämään etumatkansa. Hurn (1993, 119, 125–127) toteaaakin, että koulutusmahdollisuuksien parantaminen ei hyödytä vain heikoimmin resurssein opiskelemaan pyrkineitä hakijoita, vaan se lisää myös muiden mahdollisuuksia. Yhteiskunnallisesti parhaimpiin ja arvostetuimpiin asemiin nousevat tulevat edelleen useimmiten hyväosaisimpien joukosta.

1980-luvulla alettiin keskustella entistä voimakkaammin äänenpainoin tasa-arvon ja vapauden ristiriidasta; uusliberalistiset ajatukset olivat rantautuneet Suomeen. Yrity maailmalle tutut piirteet alkoivat tunkeutua myös yliopistojen toiminnan ehdoiksi ja tavoitteiksi. Keskinäinen kilpailu, jatkuva arviointi sekä kasvavat tehokkuus- ja tuloksellisuusvaateet määrittivät yliopistojen asemaa entistä selvemmin. (Kivinen ym. 1993.)

Vaikka 1990-luvulla hallituksen poliittisessa retoriikassa korostettiin mahdollisuuksien tasa-arvon kehittämistä⁶⁰, tehtiin ajanjaksolla monia epätasa-arvoa edistäviä päätöksiä ja toimenpiteitä, jos kohta ”hyviäkin” uudistuksia. (Virtanen 2002, 117; Kivinen & Rinne 1996.) Muun muassa opintotuki uudistus 1990-luvun alussa heikensi

⁵⁹ Taustalla vaikutti ennen kaikkea 1960-luvulla syntynyt inhimillisen pääoman teoria, joka korosti koulutuksen ja taloudellisen hyvinvoinnin yhteyttä (Jolkkonen 1995, 224). Koulutusjärjestelmä nähtiin osana ilmiöistä taloudellista vaurastumista ja laajentumista. Käsitys koulutuksesta investointina, josta on odotettavissa suuret tuotot niin yksilölle kuin yhteiskunnallekin, oikeutti koulutussektorin kokonaistalouttakin nopeamman kasvun.

⁶⁰ Tasa-arvotavoitteissa korostuivat pääasiassa pyrkimykset säilyttää sukupuolten välinen ja alueellinen tasa-arvo.

opiskelijan toimeentuloa ja lisäsi jopa köyhyyttä, kun lainajärjestelmä muuttui markkinaehtoiseksi ja entistä harvempi uskalsi enää ottaa lainaa, varsinkin kun myöhemmästä työllistymisestä ei juuri ollut takeita. Kaiken kaikkiaan taloudellinen lama ja massatyöttömyys vaikuttivat osaltaan epätasa-arvon lisääntymiseen ja syrjäytymiskehityksen nopeutumiseen. Samalla, kun yhä useammalla meni entistä paremmin, kasvoi kaikkein heikoimmissa asemissa olevien joukko.

1990-luvulla myös kansainvälisyyden vaatteet nousivat entistä suuremmiksi, ja Suomen liittyttyä vuonna 1995 Euroopan unionin täysjäseneksi, on EU toiminut kansallisen koulutuspolitiikan rinnalla koulutuspoliittisia suosituksia ja ylikansallisia koulutusohjelmia tuottavana instituutiona. Jo aiemmin OECD⁶¹:n tutkimukset ja koulutuskäsitykset olivat tuoneet uusia tuulia suomalaiseen koulutusajatteluun. OECD:n koulutusta koskevana virallisena tarkoituksena on edistää jäsenmaiden koulutuksen tasa-arvoisuutta sekä laatua ja tehokkuutta. OECD:n tutkimukset antoivatkin alkusysäyksen muiden muassa korkeakoulujen arviointijärjestelmän perustamiselle, ammattikorkeakoulujen vakiinnuttamiselle ja elämänikäisen oppimisen kansallisten strategioiden laatimiselle. (Virtanen 2002, 281–283.) Ammattikorkeakoulujen perustamisen yhtenä tavoitteena oli koulutuksellisten umpiperien poistaminen. Myös ammatillisen koulutuksen valinneille ei-ylioppilaille haluttiin taata väylä korkeakouluopintoihin. Ammattikorkeakoulujen toivottiin lisäksi poistavan pahaksi äitynyttä ylioppilassummaa⁶².

Nevalan mukaan yhteiskunnallinen ilmapiiri oli 1990-luvulla jopa eriarvoisuutta tavoittelevaa. Esimerkiksi tuloerojen kasvattaminen nähtiin joidenkin tahojen mukaan taloudellista toimeliaisuutta lisäävänä ja siten kaikkien kannalta hyvänä asiana. Koulutuksellisen eriarvoisuuden edistäjinä toimivat taas monet koulujärjestelmässä tehdyt uudistukset, kuten valinnaisuuden tietoinen lisääminen (Seppänen 2006). Lapsen ja perheen on kyettävä tekemään järkeviä ja kauaskantoisia valintoja jo koulutien alkumetreillä. Tämä on omiaan lisäämään lapsuudenperheen aseman kiinnittymistä entistä tiukemmin tulevien opintojen suuntaajaksi: mitä varhaisemmassa vaiheessa valinnat tehdään, sitä suurempi merkitys on vanhempien koulutuspääomalla. (Nevala 2000, 123; 2002, 189–192.) Myös Liljanderin (1996a, 367) loihdinnan uhkakuvan mukaan kotoa perittyjen sosiaalisten, kulttuuristen ja taloudellisten pääomien vaikutus koulutuksessa menestymiseen saattaa olla ratkaisevasti lisääntymässä⁶³.

⁶¹ OECD:hen (Organisation for Economic Co-operation and Development) eli taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestöön kuuluu 30 maata: Alankomaat, Australia, Belgia, Espanja, Etelä-Korea, Irlanti, Islanti, Italia, Itävalta, Japani, Kanada, Kreikka, Luxemburg, Meksiko, Norja, Portugali, Puola, Ranska, Ruotsi, Saksa, Slovakia, Suomi, Sveitsi, Tanska, Tšekin tasavalta, Turkki, Unkari, Uusi-Seelanti, Yhdistynyt kuningaskunta ja Yhdysvallat.

⁶² Ammattikorkeakoulut eivät kuitenkaan ole näitä odotuksia pystyneet lunastamaan: ammattikorkeakoulut ovat muodostuneet lähinnä ylioppilaiden jatkokoulutuspaikoiksi, eivätkä ne ole myöskään pystyneet purkamaan ylioppilassummaa (Nyyssölä 2004).

⁶³ Esimerkiksi sekä Isossa-Britanniassa että Espanjassa ollaan lisäämässä yksilöiden ja yksityisten rahoittajien vastuuta korkeakoulutuksen kulujen kattamisessa. Opiskelijat joutuisivat näin ollen kustantamaan aiempaa suuremman osan opinnoistaan, mikä Rosadon ja Davidin (2006, 349) mukaan tarkoittaisi sitä, että nuorten riippuvuus perheestään kasvaisi. Pitkittynyt taloudellinen riippuvuus voi taas olla helpompaa ja luontaisempaa ylä- ja keskiluokan jälkeläisille. Jos näin tapahtuu, sosiaaliset epätasa-arvoisuudet saavat uuden, hienovaraisemman ja peitetymmän mahdollisuuden jatkaa kasvuaan.

Suomessa keneltäkään korkeakoulukelpoisuuden kriteerit täyttävältä henkilöltä ei esimerkiksi vanhempien aseman tai varallisuuden vuoksi evätä pääsyä yliopistoon. Käytännössä kuitenkin hakijoiden tausta on vinoutunut niin, että ylemmistä ryhmittä tulevat ovat yliedustettuina niin hakijoiden kuin opiskelijoidenkin joukossa. Silloin kun epäedullisista oloista tulevat pääsevät korkeakoulutukseen, he sijoittuvat useimmiten vähemmän arvostetuille ja/tai ammatillisesti suuntautuneisiin opintoihin (OECD 2008). Toisaalta tutkimukset antavat viitteitä siitä, että pientä sosiaaliluokkien välistä kaventumista olisi tapahtunut jopa aivan viime aikoina (Kivinen, Ahola & Hedman 2000a; Kivinen, Hedman & Kaipainen 2007). Akateemisesti koulutettujen vanhempien jälkeläisten suhteelliset mahdollisuudet osallistua yliopistokoulutukseen verrattuna ei-akateemisten vanhempien jälkeläisiin ovat kaventuneet selvästi: vuonna 1970 osallistumiseroja kuvaava odds ratio sai arvon 19,1, vuonna 1990 arvo oli 10,8 ja vuonna 2000 8,2 (Kivinen, Hedman & Kaipainen 2007).

Kansainvälisesti katsoen Suomella ei ole koulutuksen tasa-arvon suhteen juuri aihetta häpeään⁶⁴. PISA-tutkimukset osoittavat suomalaisten koululaisten korkean ja tasaisesti jakautuneen osaamistason, ja toisin kuin muissa OECD-maissa, sosiaalinen liikkuvuus koulutuksen avulla on Suomessa kasvanut viimeisten vuosikymmenten aikana. Lisäksi osallistuminen korkeakoulutukseen on Suomessa OECD-maiden korkeimpia. Suomalaiset yliopisto-opiskelijat eivät myöskään joudu maksamaan opiskelustaan, ja he saavat opintotukea (joka lisäksi on OECD-maiden korkeimpia, ks. OECD 2009, 33). Myös mahdollisuudet elinikäiseen oppimiseen ovat Suomessa hyvät, sillä avoimen yliopiston opintotarjonta on laaja ja kaikille avoin – vaikkakin maksullinen. (OECD 2008, 40; 2009, 31.) Toisaalta tällä hetkellä näyttää siltä, että korkeakoulutuksen laajentaminen tasa-arvon hengessä on suomalaisessa koulutuspoliittisessa retoriikassa saavuttanut tietyn saturaatiopisteen: poliitikot eivät enää ole olleet huolestuneita korkeakoulutuksessa aliedustetuista ryhmistä. OECD:n (2009, 32) arvion mukaan tulevaisuudessa oppimistulosten laatu nouseekin Suomessa opiskelijoiden määrän tilalle entistä tärkeämmäksi tasa-arvon ulottuvuudeksi.

Sosiaaliluokkien välistä tasa-arvoa paremmin on Suomessa – kuten monissa muissakin maissa – toteutunut sukupuolten välinen tasa-arvo⁶⁵. Usko tasa-arvon toteutumiseen koulutuksessa on esiintynyt välillä jopa niin vahvana, että sitä voisi pikemminkin kuvata sukupuolineutraalisuudeksi tai peräti sukupuolisokeudeksi (Kolehmainen

⁶⁴ Suomen ohella myös naapurimaamme Ruotsi on pärjännyt varsin hyvin kansainvälisissä koulutuksellisen tasa-arvon toteutumista vertailevissa tutkimuksissa (Blossfeld & Shavit 1993; Daun & Hansson 2006; Nevala 1999a). Suomen ja Ruotsin koulutusjärjestelmät ovat vivahde-eroja lukuun ottamatta hyvin samanlaisia, ja molemmissa maissa koulutuspolitiikka on pitkälti perustunut sosiaalisen tasa-arvon edistämiseen (Nevala 1999a, 169).

⁶⁵ Toisin kuin sosiaaliluokkien välinen epätasa-arvoisuus, ei sukupuolten välinen epätasa-arvoisuus ole samassa määrin yhteydessä kodin perintöön. Jos vanhemmat kannustavat ja tukevat enemmän poikiaan tai syytävät enemmän rahaa poikiensa kuin tyttäriensä opiskeluun, ovat pojat tietenkin lähtökohtaisesti paremmassa asemassa kuin tytöt koulutuspolulle astuessaan ja koulutusvalintoja tehdessään. Nykyään tällainen poikien suosiminen lienee kuitenkin vähentynyt huomattavasti niistä ajoista, jolloin tyttöjen asema yhteiskunnassa nähtiin miehiä alhaisempana ja merkityksettömämpänä. (Blackburn & Jarman 1993, 206.)

2002, 211.) Naumasen ja Silvennoisen (1994, 13) mukaan koulutus ei välttämättä luo sukupuolten välisiä palkkaeroja, vaan pikemminkin legitimoii jo olemassa olevia. Vaikka esimerkiksi Suomen hallituksen tasa-arvo-ohjelmassa korostetaan toimenpiteitä sukupuolen mukaisten koulutus- ja ammatinvalintojen lieventämiseksi, sukupuolten työnjaon negatiiviset seuraukset ovat edelleen enemmän naisten kuin miesten taakana. On jopa esitetty, että nykyinen koulutusinflaatio, korkeakoulutuksen merkityksen väheneminen ja korkeasti koulutettujen naisten pätkätyöläistyminen johtuisikin korkeakoulutuksen naisistumisesta. Näin sukupuolten työnjako ei olisikaan ongelma, vaan avain työnjaon murtumiseen ja tasa-arvon edistämiseen löytyisikin naisten tekemän työn arvostuksen ja arvon nostamisesta. (Kolehmainen 2002, 211–212.)

Kivinen ja Nurmi (2009) muistuttavat, että vaikka naisten ja miesten koulutusmahdollisuudet ovat Suomessa pitkälti yhdenvertaiset, mahdollisuudet hyödyntää koulutusta työelämässä ovat useimmiten edelleen paremmat miehillä. Kahdeksaan eurooppalaiseen maahan⁶⁶ verrattuna Suomessa naiset työllistyvät valmistuttuaan hitaammin, päätyvät alempiin ammattiasemiin ja saavat huonompaa palkkaa kuin miehet. Tässä mielessä Suomea ei voi pitää sukupuolten tasa-arvonkaan toteutumisen osalta mallimaana. On kuitenkin myös todettu (ks. Nummenmaa & Kasurinen 1995; Haavio-Mannila 1990), että ”miehisen” alan valinneiden naisten sijoittuminen työelämään on nopeampaa ja työura kokonaisuutena vakaampi kuin naisialta valmistuneiden. Sukupuoli on ikään kuin valmiiksi leimannut alan; naisvaltaiset alat ovat niin arvostuksen kuin palkkauksenkin suhteen vähempiarvoisia kuin miesten alat. Tasa-arvopolitiikassa miesroolia pidetään edelleen ihanteena.

Opiskelua ei enää nyky-yhteiskunnassa voi pitää pelkästään nuoruuteen kuuluvana tiettyinä, rajallisena ajanjaksona. Risto Rinne ja Eeva Salmi (1998, 108) kirjoittavat: *”Perinteisen standardityöjärjestyksen murtuminen, työttömyyden ja pitkäaikaistyöttömyyden lisääntyminen ja vakiintuminen, ei-tyypillisten työsuhteiden kasvu, työpaikkojen väheneminen ja niiden luonteen muuttuminen, työjärjestyksen murros sekä lopulta koko palkkatyöhön perustuvan yhteiskuntasopimuksen murtuminen merkitsevät samalla vanhan lineaarisen elämäntavan murtumista ja astumista uudentyypiseen katkosten, riskien ja epävarmojen valintojen täyttämään jälkimoderniin maailmaan.”* Nämä yli kymmenen vuoden takaiset ennustukset ovat tänä päivänä ajankohtaisempia kuin koskaan. Työelämän vaateiden noustessa ja yleisen koulutustason kohotessa myös korkeakouluopiskelu voidaan nähdä luonnollisena osana aikuisen liittämistä elämäntulkua. Tämä on otettu myös huomioon uudessa yliopistolaissa (SA 558/2009), jossa yliopistojen tehtävämäärittelyyn on nyt ensimmäistä kertaa kirjattu elinikäisen oppimisen edistäminen.

Elinikäisen oppimisen hengessä on varttuneempien hakijoiden yliopistoon pääsyä pyritty myös käytännön tasolla helpottamaan. Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen 24.10.2007 antamat päätökset (1348/4/05; 862/4/05) ovat vaikuttaneet opiskelijavainninan perusteisiin niin, että vuodesta 2008 lähtien yliopistot eivät enää ole saaneet

⁶⁶ Saksa, Sveitsi, Alankomaat, Norja, Ranska, Englanti, Espanja ja Italia.

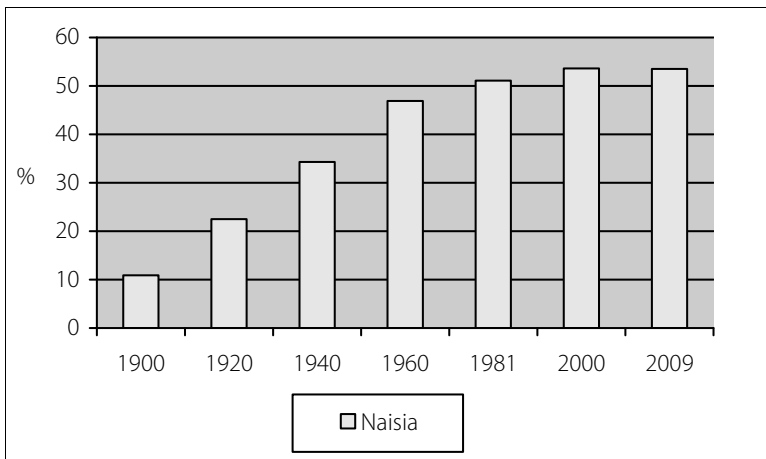
antaa uusille ylioppilaille lisäpisteitä. (OPM 2009b.) Kuitenkin samaan aikaan koulutuspoliittisessa keskustelussa on kannettu huolta siitä, että suomalaiset nuoret aloittavat korkeakouluopintonsa liian myöhään ja myös valmistuvat aivan liian vanhoina eurooppalaisiin opiskelijoihin verrattuna. Nuorten siirtymistä koulutuksesta työelämään halutaankin nopeuttaa (OPM 2009c; ks. myös Merenluoto 2009).

Pyrkiminen eri-ikäisten tasa-arvoiseen kohteluun koulutuksessa ei ole aina suinkaan yksinkertaista. Yliopistokoulutuksessa eri-ikäisten hakijoiden synnyttämää ”ongelmaa” on yritetty ratkaista järjestämällä rinnakkaisia valintareittejä. Nuorten hakijoiden pyrkiessä yliopistoihin pääsääntöisesti päävalinnan kautta, hyödyntävät varttuneemmat hakijat enemmän myös muita reittejä, kuten avoimen yliopiston väylää. Väylä tarjoaa vanhemmille hakijoille usein ”pehmeämmän” tavan siirtyä tutkinto-opiskelijoiksi kuin päävalinnat rankkaa pönttämistä edellyttävine pääsykokeineen. Tästä huolimatta aikuisetkin hakijat suosivat edelleen päävalintoja yliopistoihin pyrkiessään. (ks. Rinne ym. 2008a.)

Vaikka moni asia on Suomessa paremmin kuin muualla, ei meillä ole varaa ylpistymiseen. OECD-raportissa (2009, 34–35) esitetään konkreettisia toimenpiteitä, joilla tasa-arvoa voitaisiin edelleen kohentaa: tiettyjen ryhmien sisäänpääsyn helpottamiseksi olisi lisättävä kiintiöitä, rakennettava erilaisia kompensatio- ja tukiohjelmiä opinnoissaan viivästyneille, luoda erilaisia kannustimia (esim. lisärahoitusta) korkeakoulutuksessa aliedustettujen ryhmien houkuttelemiseksi opintojen pariin ja kiinnitettävä erityistä huomiota epäedullisista taustoista tuleviin opiskelijoihin. 2000-luku toi mukanaan lukuisia uudistuksia ja muutoksia, joiden siemen tosin oli jo usein istutettu kahtena edellisenä vuosikymmenenä. Huippuyksiköiden ja -yliopistojen perustaminen sekä tieteen markkinahenkisyyden, kilpailukyvyyn ja tuloksellisuuden korostaminen antavat vahvoja viitteitä siitä, että olemme siirtymässä uudelleen kohti konservatiivista tasa-arvoajattelua, jossa yksilön vapaa valinnanmahdollisuus nousee tärkeimmäksi arvoksi.

4.2 Miesten yksinoikeudesta naisten yliedustukseen

Suomalainen korkeakoulutus oli vuosisatojen ajan vain miesten yksinoikeus. Vuonna 1901 naiset saivat vihdoinkin miesten kanssa yhtäläiset oikeudet osallistua yliopisto-opintoihin, vaikka epävirallisesti naiset olivat osallistuneet ylipäin opetukseen jo 1870-luvulta lähtien. (Elovainio 1971, 267; Nevala 1999a, 108). Suomen – ja samalla koko Pohjoismaiden – ensimmäinen ylioppilaaksi kirjoittanut nainen oli Marie Tschetschulin. Hän valmistui ylioppilaaksi vuonna 1870, muttei kuitenkaan koskaan aloittanut yliopisto-opintoja. Emma Irene Åström kirjoittautui opiskelijaksi Keisarilliseen Aleksanterin Yliopistoon vuonna 1872, ja oli näin ensimmäinen suomalainen yliopistossa opiskellut nainen. (Klinge 1989b, 590–592). Yliopistoihin viimein päässeet naiset olivat jopa ”valikoituneempia” kuin yliopistoja perinteisesti kansoittaneet miehet, sillä he tulivat miehiä useammin yläluokasta (Naumanen 1994, 81; Ahola 1995, 116–117). Yliopistojen avauduttua myös naisille heidän osuutensa opiskelijoista lähti lisääntymään nopeasti (kuvio 7).

KUVIO 7. Naisten osuus yliopisto-opiskelijoista vuodesta 1900 vuoteen 2009 (Lähteet: Elovainio 1966, 100; KOTA-tietokanta)

Voimakkain naisopiskelijoiden määrän kasvu ajoittui 1900-luvun ensimmäisiin vuosikymmeniin. Vuodesta 1900 vuoteen 1920 naisten osuus yliopisto-opiskelijoista kaksinkertaistui 11 prosentista lähes 23 prosenttiin, ja 1940-luvulla jo joka kolmas yliopistossa opiskeleva oli nainen. 1960-luvulla naisten määrän kasvu hieman tasoittui. 50 prosentin raja ylittyi 1970-luvulla, ja siitä pitäen naisia on ollut yli puolet opiskelijoista (Kivinen & Rinne 1995, 33, 95). Yliopistoihin *hakeneista* naisten osuus on nykyään jo yli 60 prosenttia (OPH 2008a). Kivinen ja Rinne (1995, 97) ennustivat 15 vuotta sitten, että yliopistojen jatkuva naisvaltaistuminen saattaa johtaa miesten osuuden putoamiseen jopa alle kolmannekseen. Nähtäväksi jää, toteutuuko ennustus koskaan. Ainakaan naisten osuus ei ole enää samanlaisessa nousukiidossa kuin 1900-luvun huippuvuosina. Näyttää jopa siltä, että vuosituhanen taitteen jälkeen naisten osuudessa olisi tapahtunut pientä notkahdusta. Pienet vuosittaiset heittelyt ovat toisaalta luonnollista tilastollista vaihtelua; 2000-luvulla naisten osuus on pysytellyt 53 prosentin tuntumassa.

Naisten kasvava osallistuminen yliopisto-opintoihin liittyy yleiseen koulutuseks-pansioon (Clancy 1996, 362). OECD-maista vain Japanissa, Etelä-Koreassa, Turkissa ja Saksassa miehet osallistuvat naisia useammin korkeakouluopetukseen. Naisten yli-edustus korkeakouluissa on sen sijaan huomattavinta Virossa, Islannissa, Uudessa-Seelannissa, Norjassa ja Ruotsissa. (OECD 2008, 27–28.) Suomi kuuluu epäilemättä maihin, joissa naisten osallistuminen on keskimääräistä yleisempää. Meillä naiset ovat myös tulleet korkeakoulutuksen piiriin poikkeuksellisen sankoin joukoin jo viime vuosisadan alusta lähtien⁶⁷ (Elovainio 1971, 267–270; Naumanen 1994, 81; Nevala 2002, 183). Tämä johtuu siitä, että naisten kouluttautumiselle on Suomessa ollut vähän

⁶⁷ Sen sijaan Yhdysvalloissa yliopistoissa opiskelevien naisten osuus on lisääntynyt Suomea nopeammin ja jyrkemmin. Kun vuonna 1970 amerikkalaisista uusista yliopisto-opiskelijoista naisia oli 41 %, oli heidän osuutensa vuonna 1996 jo 56 % (Karen 2002, 194). Suomessa uusista yliopisto-opiskelijoista naisia oli vuonna 1996 54 % ja vuonna 2008 55 % (KOTA).

muodollisia esteitä, ja yleinen asenneilmasto naisten korkeakoulu-uran samantarvoisuudesta miehiin verrattuna on edesauttanut naisten opiskeluhalukkuutta. Toisaalta vaihtoehtojen puute saattoi myös lisätä korkeakoulutukseen hakeutumista, sillä ammatillista koulutusta oli vähän tarjolla. Niin ikään naimattomien naisten suuri määrä edisti koulutuksellisen reservin kasvua. (Elovainio 1971, 269; Konttinen 1991, 209.) Nevala (1999a, 110–113) lukee selittäviksi tekijöiksi vielä opiskelupaikkojen lisäämisen naisvaltaisilla aloilla – kuten humanistisissa tiedekunnissa – ja myös naisten hakeutumisen perinteisten ”naisten alojen” ulkopuolelle. Erot muihin Euroopan maihin tosin kaventuivat 1990-luvulle tultaessa, eikä Suomi enää vuosituhannen vaihteessa juuri erottunut muista Euroopan maista (Nevala 2003, 103).

Sukupuolten väliset erot yliopistokoulutukseen hakeutumisessa näkyvät jo lukio-opintojen aloittamisen vaiheessa. Peruskoulussa paremmin menestyneet tytöt jatkavat poikia useammin lukiossa (Ahola 1990, 36). Kuusisen (1985, 194–195) tutkimuksissa tyttöjen siirtyminen lukioon oli runsaampaa kaikissa sosiaaliryhmissä. Lukioissa onkin ollut naisenemmistö jo 1940-luvun lopulta lähtien (Kivinen & Rinne 1995, 33). Vuonna 2007 lukioissa opiskelevista naisia oli 57 prosenttia, ja samana vuonna ylioppilaisiksi valmistuneista naisten osuus oli hieman korkeampi, 58 prosenttia. Vaikka lukiossa ja ylioppilaskirjoituksissa naiset suoriutuvat miehiä paremmin, he näyttävät tyytyvän hyvin menestyneitä miehiä useammin yliopisto-opintoja alemman tason koulutuksiin (Kivinen & Rinne 1995, 37; Vanttaja 2002, 40; 58–59) tai vähemmän valikoiville ja arvostetuille yliopistokoulutuksen alueille (Karen 2002, 198). On esitetty, että kulttuurimme opettaisi naiset tällaiseen vaatimattomuuteen omista saavutuksistaan. Miesten on myös todettu luottavan enemmän opiskelupaikan saantiin kuin naisten, vaikka koulumenestyksessä ei olisikaan eroa. (Vuorinen & Valkonen 2005, 30–31.)

Jorma Kuusisen (1985) tutkimuksissa ilmeni, että sosiaalinen tausta vaikuttaa sekä tytöillä että pojilla voimakkaammin lukioon siirtymiseen kuin lahjakkuus. Erityisen paljon merkitystä vanhempien koulutuksella ja asemalla näyttäisi olevan miehille (ks. Saarela & Finnäs 2003). Työväestön pojille pitkä koulutus tuntuu realisoituvan vain harvoin edes pohdinnan arvoiseksi vaihtoehdoksi. Heidän kouluttautumishaluttomuuttaan on selitetty muun muassa sillä, että he kokevat koulun kulttuurin vieraaksi ja koulunkäynnin hyödyttömäksi ja turhaksi (Willis 1977). Archer, Pratt ja Phillips (2001; ks. myös Ball ym. 2002, 69) ovat lisäksi arvelleet työväen miesten torjuvan asenteen yliopistokoulutusta kohtaan johtuvan pelosta maskuliinisen identiteetin menettämisestä. Heidän tutkimuksissaan miehet perustelivat osallistumattomuuttaan korkeakoulutukseen myös muunlaisilla menetyksillä, kuten opiskelun vaatimilla taloudellisilla uhrauksilla. Miehen rooli kun nähtiin usein leivän tuojana perheelle, ja pitkän opiskelun uskottiin vaikeuttavan tätä tehtävää.

Naiset muodostavat enemmistön nykyään myös yliopistojen jatko-opiskelijoista ja tohtorin tutkinnon suorittaneista. Erot sukupuolten välillä ovat kuitenkin pienempiä kuin yliopistojen perusopiskelijoiden kohdalla. Vuonna 2007 jatko-opiskelijoista naisia oli vajaat 53 prosenttia ja väitelleistä naisten osuus ylitti juuri ja juuri 50 prosentin rajan (KOTA-tietokanta). Päivi Naumanen ja Heikki Silvennoinen (1994, 18) uskovat, että naisten kouluttautuminen miehiä pidempään tuo esille sukupuoleen perustuvat palkit-

semis- ja valikointikriteerit entistä näkyvämmiin. Pitkittyvää koulutusta aletaankin ehkä pitää rohkeuden, itsenäisyyden ja oma-aloitteisuuden puutteesta viestivänä dismeriitinä eikä merkkinä kyvykkyydestä. Tai työhönottaja saattaa vain muuten ajatella, että liiallinen koulutus pilaa potentiaalisen työntekijän. Tästä ajankohtaisena esimerkkinä ovat tohtorin tutkinnon suorittaneiden työllistymisvaikeudet ja kasvanut työttömyys.

Yliopistot eroavat toisistaan sukupuolijakaumiltaan. Liitteen 3 taulukossa 1 on yliopistot järjestetty vuoden 2009 naisten osuuden mukaiseen suuruusjärjestykseen. Verrattavana ovat vuodet 1961, 1981, 2001 ja 2009.

Lapin yliopiston alatarjonnassa painottuvat perinteisesti naisten suosimat alat, kuten kasvatustieteet ja yhteiskuntatieteet, ja se onkin tällä hetkellä naisvaltaisin yliopisto (yli 70 prosenttia naisia). Vain teknillisissä yliopistoissa, kauppakorkeakouluissa sekä Oulun yliopistossa⁶⁸ miehiä on opiskelijoista yli puolet, kaikissa muissa yliopistoissa on naise-nemmistö. Kuitenkin vuosikymmenten saatossa alun perin miehisimmätkin yliopistot ovat selvästi naisistuneet. Vain Svenska handelshögskolanissa ja Helsingin kauppakorkeakoulussa naisten osuus on hieman laskenut alkuaikoihin verrattuna. Monialaisista yliopistoista naisten opiskelijaosuuksissa on tapahtunut kutistumista myös Jyväskylässä ja Joensuussa. Jyväskylän ”miehistymistä” selittää tietysti se, että 1960-luvun alussa yliopisto oli vielä Kasvatustieteiden korkeakoulu. Vuonna 1965 sinne perustettiin matematiikan ja luonnontieteiden osasto, ja vuotta myöhemmin Kasvatustieteiden korkeakoulusta tuli Jyväskylän yliopisto, jonka jälkeen oppiainetarjonta laajeni entisestään.

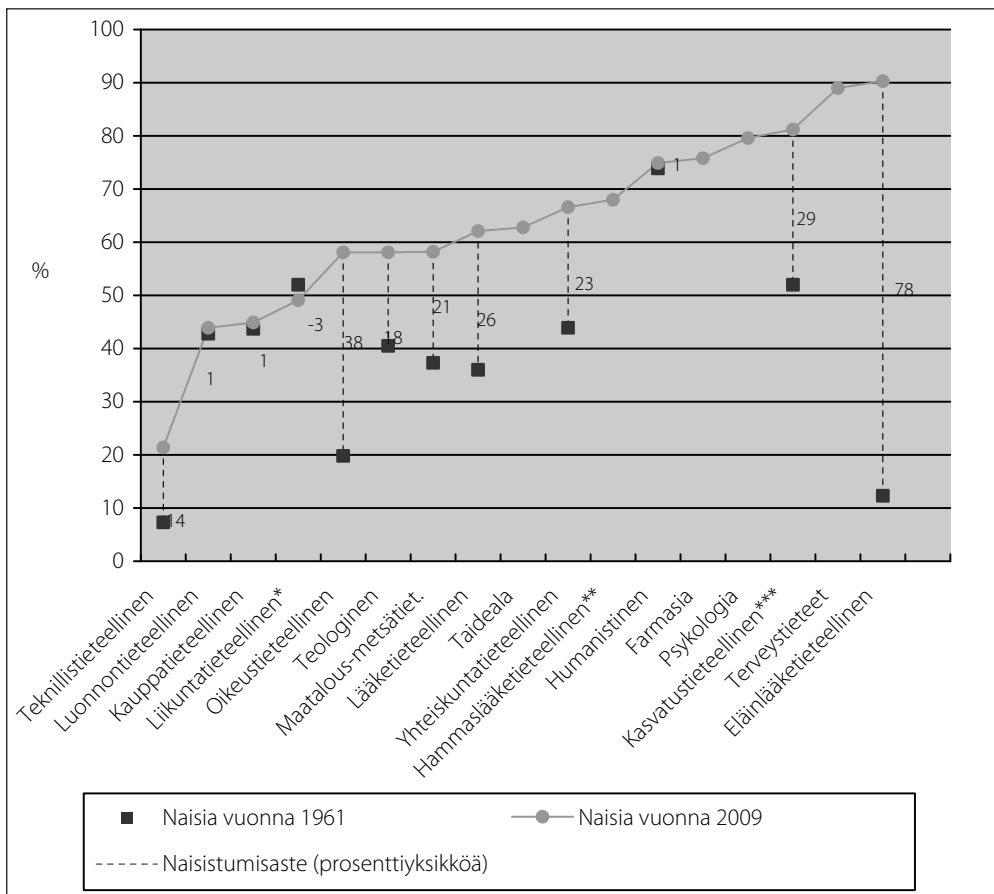
Koulutusalat ovat segregoituneet (ks. esim. Nurmi, K. 1998, 150–159; Kolehmainen 2002) sukupuolen mukaan selvemmin kuin yliopistot, mutta kansainvälisesti verrattuna tieteidenalojen profiloituminen naisten ja miesten aloiksi ei Suomessa ole yhtä voimakasta kuin muissa maissa (Nevala 1999a, 113). Vaikka kaikki yliopistot ja tiedekunnat ovat yhtäläisesti avoimia sekä naisille että miehille, vahvat normit ohjaavat opiskelijoita sukupuolelleen ”sopiville” (*gender-appropriate*) aloille (Gerber & Schaefer 2004, 34). Aiemmat valinnat vaikuttavat helposti koko opiskelu-uraan. Esimerkiksi tytöille tyypilliset valinnat sulkevat usein ovet tekniseen koulutukseen (Lahelma 1987). Tyttöjen matematiikan ja fysiikan kaihminen on säilynyt yllättävän sitkeästi. Oppilaat tuntuvat sisäistävän sukupuolvesta toiseen sukupuolistereotyyppiset käsitykset oppimisesta ja opiskelusta: siitä, että pojat pärjäävät tyttöjä paremmin matematiikassa ja tytöt poikia paremmin kielissä.

Naisten osuus eri aloilla ja alan yleinen arvostus ovat myös yhteydessä toisiinsa. Esimerkiksi venäläisissä yliopistoissa naisilla on yliedustus kauppatieteellisissä, luonnontieteellisissä ja lääketieteellisissä tiedekunnissa. Näiltä aloilta saadut ”palkkiot” – arvostus ja rahallinen korvaus – jäävät Venäjällä suhteellisen matalalle tasolle. (Tosin Neuvostoliiton romahdettua kauppatieteiden opinnot ovat tulleet huomattavasti kannattavammiksi.) Korkeimmat palkkiot saavutetaan miesten suosimista insinööriopinnoista sekä laki- ja hallintotieteiden opinnoista. Gerber ja Schaefer (2004) uskovat, että pelkästään koulutuksesta saatavat palkkiot eivät kuitenkaan selitä sukupuolten intoa hakeutua eri aloille; kulttuurisilla tekijöillä on viime kädessä enemmän merki-

⁶⁸ Oulun yliopiston miesvaltaisuutta selittänee teknillistieteellisen alan vahva asema yliopistossa.

tystä koulutukseen hakeutumiseen kuin taloudelliseen kannattavuuteen perustuvilla teorioilla. (Gerber & Schaefer 2004; ks. myös Bradley 2000.)

Seuraava kuvio vertaa eri tieteenalojen sukupuolijakaumaa Suomessa vuosina 1961 ja 2009. Vuoden 2009 naisten osuutta yliopisto-opiskelijoista kuvaavat pisteet on järjestetty kuvioon niin, että naisten osuus kasvaa oikealle päin siirryttäessä. (Vuonna 1961 ei taidealoilla, psykologiassa eikä terveystieteissä ollut erillistä tiedekuntaa.) On hyvä kuitenkin huomioida se, että Elovainion käyttämä aineisto pohjasi opiskelijatutkimukseen, jossa tiedot oli kerätty kyselylomakkeiden avulla. Elovainion hyödyntämä aineisto oli siis kattavuudeltaan huomattavasti suppeampi kuin käsillä olevan tutkimuksen rekistereistä koottu aineisto.

* Vuonna 1961 Helsingin yliopiston voimistelulaitos huolehti voimistelunopettajien koulutuksesta (ks. Elovainio 1966, 110). Laitos lakkautettiin asteittain vuodesta 1972 alkaen. Alan tutkimus ja opetus siirrettiin Jyväskylän yliopistoon perustetulle liikuntatieteelliselle tiedekunnalle.

** Elovainion (1966, 110) esittämässä taulukossa naisten osuus hammaslääketieteellisen tiedekunnan opiskelijoista vuonna 1954 oli 72 %. Vuodelta 1961 tiedot naisten osuudesta puuttuivat.

*** Vuonna 1961 ei ollut varsinaista kasvatustieteellistä tiedekuntaa. Kasvatustieteellisen tiedekunnan edeltäjänä voidaan kuitenkin pitää opettajakorkeakouluja. Kasvatustiedettä opiskeltiin itsenäisenä oppiaineena myös muissa tiedekunnissa, esimerkiksi Turussa humanistisessa tiedekunnassa.

KUVIO 8. Naisten osuus yliopisto-opiskelijoista tieteenaloittain vuosina 1961 ja 2009 sekä naisten osuuden muutos prosenttiyksiköissä (Lähteet: KOTA-tietokanta; Elovainio 1966, 110)

Naisopiskelijoiden osuus on kasvanut useimmilla aloilla selvästi. Perinteisillä statusaloillakin, joita aiemmin hallitsivat miehet, kehitys on ollut samansuuntaista (vrt. Nevala 1999a, 112–113). Kun vuonna 1961 naisopiskelijoita oli oikeustieteellisessä tiedekunnassa viidennes, oli heitä vajaat 50 vuotta myöhemmin jo lähes 60 prosenttia. Teknillinen ala on sen sijaan säilynyt vahvasti miesten vallassa, naisten osuuden kasvusta huolimatta. Eläinlääketieteessä naisistuminen on puolestaan ollut kaikkein nopeinta ja jyrkintä: Naisten osuus on noussut huomattavasta aliedustuksesta selkeään yliedustukseen. Muutos on ollut lähes 80 prosenttiyksikköä, ja nykyään eläinlääketiede onkin kaikkein naisvaltaisin tieteenala. Vähiten muutosta on tapahtunut luonnontieteissä, kauppatieteissä ja humanistisilla aloilla, joissa naisten osuudet olivat lähes samansuuruiset sekä vuonna 1961 että vuonna 2009. Ainoastaan liikuntatieteellisellä alalla naisten osuus on vähentynyt – tosin vain kolme prosenttiyksikköä. Tämä voi kylläkin johtua siitä, että 1960-luvulla voimistelulaitos koulutti lähinnä tulevia voimistelunopettajia, kun taas nykyisin liikuntatiedettä opiskelleet voivat pätevätyä moniin tehtäviin.

Yrjö-Paavo Häyrynen tarkasteli vuonna 1970 julkaistussa väitöskirjassaan naisten valikoitumista korkeakoulutukseen. Hänen arvionsa mukaan ”miesten aloille” hakevia naisia oli enemmän kuin ”naisten aloille” tähtääviä miehiä. Tämän Häyrynen tulkitsee niin, että miesten ammatilliset ja koulutukselliset valinnat olivat naisia rajoittuneempia ja voimakkaammin sukupuolistereotypioita toteuttavia. Myöhemmin Karen Bradley (2000) on kuitenkin esittänyt asian olevan aivan päinvastoin. Bradleyn mielestä naisten valintakartta on usein juuri kulttuurisista syistä rajatumpi kuin miesten. Myös se, miten tietylle alalle hakemista perustellaan, vaihtelee sukupuolittain. Naiset selittävät alavalintaansa miehiä useammin alan kiinnostavuudella, miehille taas statussyitä ja helppo sisäänpääsy näyttävät olevan tärkeämpiä kuin naisille (Vuorinen & Valkonen 2003; Briggs 2006).

Anna Raija Nummenmaa ja Tapio Nummenmaa (1997) ovat niin ikään kartoittaneet niitä tekijöitä, jotka saavat naiset valitsemaan ”miehisen” alan. Varsin mielenkiintoinen oli tulos, jonka mukaan valinnan juuret yltävät aina isovanhempiin asti. Esimerkiksi sellaiset isovanhemmat, jotka eivät työskennelleet maanviljelyksen parissa, kouluttivat omia lapsiaan pitkälle, ja nämä tulevat vanhemmat kannustivat tyttäjänsä sukupuolelleen epätyypilliselle koulutielle. Myös hyvä koulumenestys lisäsi todennäköisyyttä hakeutua vastakkaisen sukupuolen suosimille aloille. Poikien kohdalla tällaista yhteyttä ei ilmennyt.

Caroline Berggren (2006) havaitsi ruotsalaisten yliopistoon pääsyä selvittäessään, että naisten alavalinnoissa on varsin selviä sosiaalitaustaan liittyviä eroja. Esimerkiksi työläistäustaiset naiset eivät juurikaan hakeneet miesten dominoimille yliopistokoulutuksen aloille. ”Miehisii” aloja opiskelemaan haluavat naiset olivat lähtöisin ylempistä sosiaaliluokista ja olivat aiemmissa opinnoissaan usein hyvin menestyneitä (ks. myös Lahelma 1987). Myös miehillä sosiaaliluokka näkyi alavalinnoissa. Työväenluokkaiset miehet – yliopistoihin hakiessaan – pyrkivät todennäköisimmin opiskelemaan tekniikan aloja, ja vain hyvin harvoin sukupuolelleen epätyypillisiä aloja.

Tyypillisintä kuitenkin on, että matalan sosioekonomisen lähtöaseman perheistä tulevien poikien opintie jää lyhyeksi; pitkä teorettinen koulutus ei useinkaan kuulu heidän suunnitelmiinsa. Michael Motolan (2001) tutkimuksissa työväenluokkaiset pojat kyllä ilmoittivat olevansa kiinnostuneita luonnontieteellisen alan opinnoista, mutta useimmiten haku suuntautui kuitenkin ammatilliselle opintolinjalle, mekaniikon tai asentajan koulutukseen. Korkeista taustoista tulevien poikien tavoitteena oli sitä vastoin pidempi koulutus ja usein myös tieteellinen ura. Heidän toiveenaan oli saavuttaa sellainen asema ja ammatti, jossa he saisivat kunnioitusta. Toivealoja olivat niin ikään luonnontieteet, oikeustiede ja arkkitehtuuri. Matalan sosioekonomisen aseman perheistä tulevat tytöt suuntautuvat usein sosiaalityöhön mutta myös ammatteihin, jotka eivät vaadi yliopisto-opintoja. Erityisesti feminiiniset ammatit, kuten sairaanhoitajan, sihteerin tai kampaajan työt, tuntuivat heistä kiinnostavilta. Korkeista asemista lähtöisin olevat tytöt suosivat poikien tavoin pitkää kouluttautumista. He etsivät älyllisiä haasteita ja olivat kiinnostuneita monenlaisista aloista: viestinnästä, kielistä, humanistisista tieteistä ja oikeustieteistä.

Motola (2001) uskookin, että näennäisestä naisten ja alempien sosiaaliluokkien asemien kohoamisesta huolimatta erot sukupuolten ja sosiaaliluokkien välillä ovat säilyneet. Naiset ja työväenluokkataustaiset eivät hakeudu yhteiskunnallisesti merkityksellisiin ja arvostettuihin ammatteihin. Motola viittaa kolmeen periaatteeseen, jotka Bourdieun mukaan kuvaavat naisten ammatillisia valintoja. Ensinnäkin, naisten ammatit ovat usein kotityön jatkeita: hoitamista, opettamista, palvelemista. Toiseksi, naiset eivät voi olla auktoriteettiasemassa suhteessa miehiin, sillä miehillä on monopoli koskien teknologiaa ja koneiden käyttöä; miehet pyörittävät yhteiskuntaa. Lisäksi naiset päätyvät todennäköisemmin apulaisiksi kuin johtajiksi ja jos he työskentelevät teollisuudessa, he vastaavat työvoimasta, eivät tuotannosta.

Sukupuolten välisen epätasa-arvoisuuden säilymiseen viittaa myös se, että tyttöjen paremmasta koulumenestyksestä huolimatta heillä on enemmän ongelmia jatko-opintoihin pääsyssä. Yliopiston portit eivät avaudu yhtä helposti naisille kuin miehille: syksyllä 2008 naisista opiskelupaikan sai yksi viidestä, miehistä joka neljäs. Hyväksymisprosentit vaihtelevat kuitenkin yliopistoittain ja aloittain hyvinkin voimakkaasti. Esimerkiksi vaikeapääsyisiin taideyliopistoihin ja -aloille naiset hakevat miehiä hana-kammin. Myös eläinlääketiede on esimerkki hyvin vaikeapääsyisestä naisalasta. Miesvoittoisissa teknillisissä yliopistoissa ja aloilla hyväksymisaste on puolestaan varsin korkea. (OPH 2008a; 2008b.) Naisten sisään pääsyn vaikeus selittyy nimenomaan alavalinnoilla, sillä miesten aloille hakevat naiset sijoittuvat nopeammin koulutukseen kuin naisten aloille hakevat (Nummenmaa & Kasurinen 1995, 135).

David Karenin (2002, 193) mukaan Yhdysvalloissa naiset hakeutuvat yhä merkittävästi harvemmin kuin miehet ns. valikoiviin yliopistoihin. Tämä on hänen mukaansa osoitus siitä, että amerikkalaiset perheet yhä vieläkin panostavat vähemmän tyttäriensä kuin poikiensa koulutukseen. Suomessa näin vanhakantaisen vinoutunut kasvatustyyli ei sentään liene sukupuolten erilaisen korkeakoulutukseen hakemisen ja pääsemisen taustavaikuttajana. Meillä kouluttautuminen ei edellytä samassa mää-

rin taloudellisia investointeja, tyttöjen koulumenestys on parempi kuin pojilla ja he myös ”uskaltavat” hakea valikoivimpiin aloihin ja yliopistoihin.

4.3 Alati aikuistuvat yliopistot

Yliopisto-opiskelijoiden ”vanhenemisen” taustalla vaikuttavat monet eri tekijät. Ensimmäkin opinnot aloitetaan aiempaa vanhempina. Vuonna 2007 yliopistoihin hake-neista 25 vuotta täyttäneitä oli noin kolmasosa ja 30 vuotta täyttäneitä 16 prosenttia (OPH 2008c). Monet viettävät lukion jälkeen väli vuoden tai -vuosia. Osalle uuteen luku-urakkaan ryhtyminen heti ylioppilaskirjoitusten perään tuntuu liian raskaalta, jotkut tarvitsevat lisää harkinta-aikaa ennen hakupäätöksen tekemistä, joillekin elämän- ja työkokemusten kartuttaminen ennen opiskelujen alkamista tuntuu vain mielekkäimmältä ratkaisulta. Väli vuosia ”joutuvat” tietysti viettämään myös ne, jotka jäävät vaille hakemaansa opiskelupaikkaa.

Yksi merkittävä opiskelijoiden ikärakenteeseen heijastuva tekijä on työn ja koulutuksen entistä voimakkaampi limittyminen. Koulutus läpäisee koko elämänkaaren; opiskelu ja itsensä kehittäminen eivät enää kuulukaan pelkästään nuoruuteen, vaan ovat pysyvä osa elämää. (Rinne ym. 2008a, 33.) Yliopistoon hakevat ja yliopistossa opiskelevat aikuiset (vähintään 25-vuotiaat) ovat heterogeeninen joukko. Esimerkiksi osa aikuisista yliopisto-opiskelijoista on jo aiemmin suorittanut korkeakoulututkinnon. Erja Moore (2000, 62–64) luokitteli tällaiset opiskelijat korkeakoulutuksen suurkuluttajiksi. Oman tutkimuksemme aikuisista hakijoista löysimme jo entuudestaan yliopistotutkinnon suorittaneita kaikkiaan 11 prosenttia ja nimesimme heidät toisen tutkinnon suorittajiksi (Rinne ym. 2008a, 139–141). Sellaiset aikuiset opiskelijat, joilla ei ollut aiempaa korkeakoulututkintoa, Moore (2000, 66–70) jakoi opiskelun keston ja aloitusaikaa perusteella pitkään opiskelleisiin, ”ikuisiin” opiskelijoihin, aikuisina aloittaneisiin ja nuoriin ikuisiin. Pitkään opiskelleiden opinnot olivat kestäneet 10–15 vuotta, ”ikuiset” opiskelijat olivat opiskelleet yli 15 vuotta, aikuisena aloittaneet olivat tulleet yliopistoon 28–32-vuotiaina tai sitä vanhempina, nuoret aikuiset olivat aloittaneet opintonsa 27–31-vuotiaina tai nuorempina. Kahteen jälkimmäiseen ryhmään kuuluvat olivat opiskelleet alle kymmenen vuotta.

Aikuiselle hakijalle voi yliopistoon pyrkiminen myös olla todellinen käyttämättä jäänyt tai ”toinen” mahdollisuus. Mooren (2000, 69–70) luokittelussa tällaisia opiskelijoita kuvaavat parhaiten aikuisena aloittaneet. Yliopiston porteilla -tutkimuksessa (Rinne ym. 2008a, 138–141) toisen mahdollisuuden käyttäjiksi määrittelimme aikuiset, ylioppilastutkintoa suorittamattomat hakijat. Muut aikuisryhmät nimesimme aikuisiksi lisäkouluttautujiksi, nuoriksi koulutuspolkunsu etsijöiksi ja nuoriksi koulutuksen jatkajiksi. Aikuiset lisäkouluttautujat olivat 30 vuotta täyttäneitä ylioppilastutkinnon suorittaneita. Pelkän yo-tutkinnon suorittaneita olivat myös nuoret koulutuspolkunsu etsijät, kun nuorilla koulutuksen jatkajilla oli yo-tutkinnon lisänä jokin ammatillinen tutkinto.

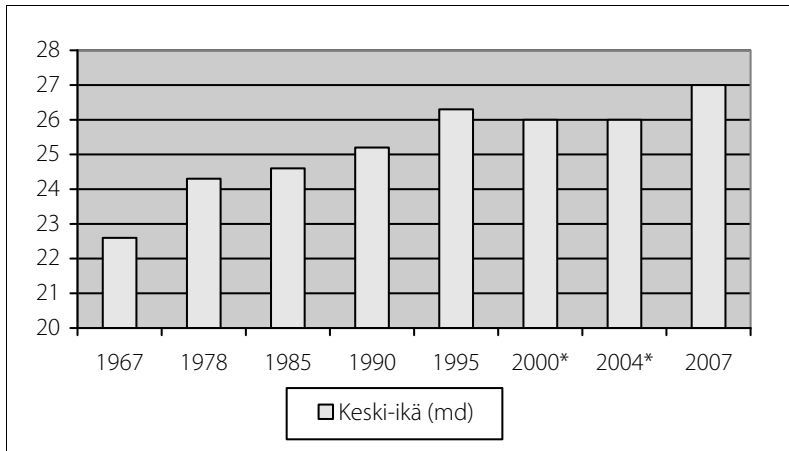
Eritoten aikuisille kohdistettuja korkeakoulutuskanavia ovat avoin yliopisto ja yliopistojen täydennyskoulutuskeskukset. Avoimen yliopiston väylä ei kuitenkaan ole vain aikuisten käyttämä reitti, ja toisaalta tutkinto-opiskelijoiksi haluavat aikuiset pyrkivät yliopistoihin useimmiten päävalinnassa normaaleiden valintakokeiden kautta. Avoimen yliopiston väylä on myös kokonaisuutena hyvin kapea reitti yliopisto-opintojen pariin. Vuonna 2006 väylän kautta tutkinto-opiskelijoiksi eteni reilut pari prosenttia yliopistojen sisäänotosta. (Rinne ym. 2008a, 64, 183.) Monista muista maista poiketen Suomessa ei ole varsinaisia pelkästään aikuisille suunnattuja tutkintoon johtavia koulutuksia. Avoimen yliopiston väylän ohella tosin ns. maisteri- ja muuntokoulutukset on suunnattu hieman varttuneemmille hakijoille. Maisterikoulutus on tarkoitettu hakijoille, joilla on aiemmin suoritettuja tutkintoja, muuntokoulutukset taas lähtevät erityisesti työelämän tarpeista käsin, ja ne liittyvät usein tiettyjen ammattien kasvavaan tarpeeseen. Esimerkiksi vuosien 2003–2006 välillä järjestettiin Turun yliopistossa lääkärin muuntokoulutusta paikkaamaan lääkäripulaa. Lääketieteen lisen-siaatin tutkintoa suorittamaan hakevilta edellytettiin soveltuvaa terveydenhuollon ammatillista tutkintoa – useimmiten sairaanhoitajan tutkintoa – sekä työkokemusta terveydenhuoltoalalta. (OPM 2003.) Monella taholla näree herättänyt (ks. esim. Ylioppilaslehti 6/2003) kokeilu on sittemmin lopetettu.

Yliopisto-opiskelijoita koskevat tilastot voivat myös “vääristää” todellista kuvaa, sillä tilastointitavat saattavat vaihdella paljonkin. Jotkut tilastot nimittäin koskevat vain perustutkinto-opiskelijoita, toisiin on sisällytetty myös jatko-opiskelijat. Yhtä kaikki, niin yliopistojen perustutkinto- kuin jatko-opiskelijatkin⁶⁹ ovat selvästi vanhempia kuin aiempina vuosikymmeninä. Kun vuonna 1967 yliopisto-opiskelijoista (mukana myös jatko-opiskelijat) 25 vuotta täyttäneitä oli 29 prosenttia, oli perustutkinto-opiskelijoista vuonna 2006 25 vuotta täyttäneitä jo lähes 56 prosenttia. Ikäryhmittäin tarkasteltuna voimakkainta on ollut 30 vuotta täyttäneiden opiskelijoiden osuuden lisääntyminen: vuonna 1967 30 vuotta täyttäneitä opiskelijoita oli vain viisi prosenttia, 40 vuotta myöhemmin heidän osuutensa oli noussut jo yli neljäsosaan. (Moore 2000, 38; 2003, 15; Tilastokeskus 2007.)

Kuviossa 9 näkyy yliopisto-opiskelijoiden keski-ään kohoaminen 1960-luvun lopusta 2000-luvun alkuun.

Vuodesta 1967 vuoteen 1985 yliopisto-opiskelijoiden keski-ikä nousi tasan kahdella vuodella. Lähes yhtä suuri oli hyppäys vuodesta 1985 vuoteen 1995. 2000-luvulla keski-ikä on pysytellyt 26 vuoden tuntumassa, mutta vuosikymmenen lopussa on tapahtunut taas nousua niin, että vuonna 2007 opiskelijat olivat jo keskimäärin 27-vuotiaita. Yliopisto-opiskelijoiden vanheneminen ei johdu vain siitä, että opiskelemaan haetaan aiempaa vanhempana. Myös opiskeluaikat ovat pidentyneet. 2000-luvun alussa yliopistosta valmistuneet olivat kuluttaneet opintoihinsa keski-

⁶⁹ Vuonna 2005 jatko-opiskelijoita oli lähes 25 000. Suurimman ikäryhmän muodostivat 30–39-vuotiaat, joita oli 43 prosenttia, 30 vuotta täyttäneitä oli yhteensä 77 prosenttia (Tilastokeskus 2007). Vuonna 1985 30-vuotiaita ja vanhempia jatko-opiskelijoita oli 73 prosenttia kaikkiaan lähes 7500 jatko-opiskelijasta (Moore 2000, 42).

*Huom! Tieto ilmoitettu vuodesta 1998 lähtien vain kokonaislukuna. Mediaani-ikä (26 vuotta) on kuitenkin pysynyt suunnilleen samana vuodesta 1995 vuoteen 2004

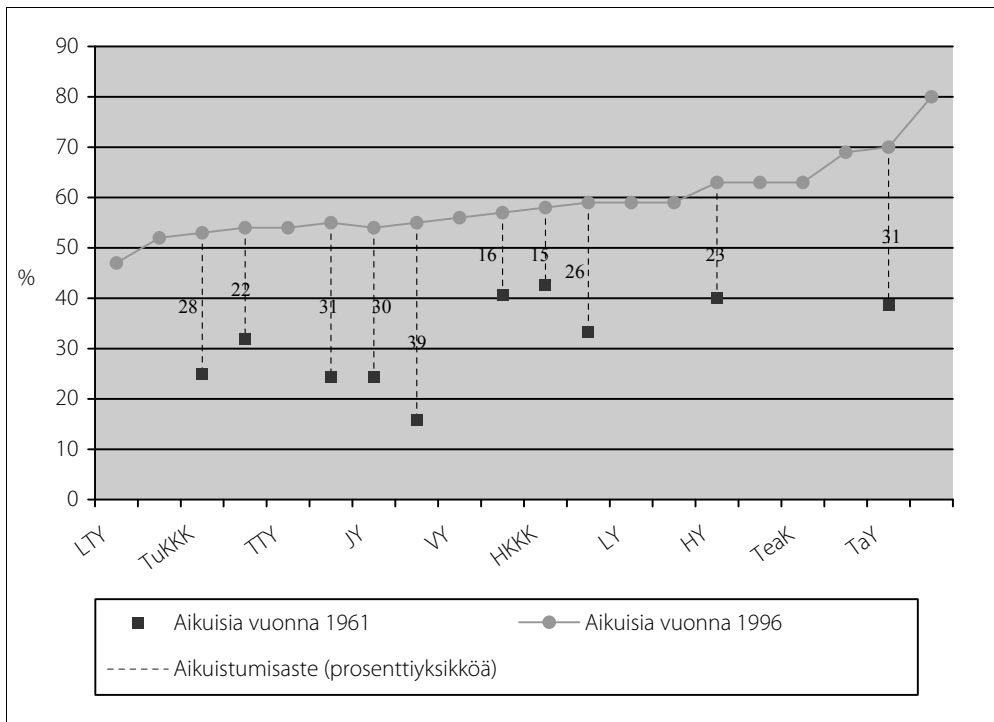
KUVIO 9. Korkeakouluopiskelijoiden (perustutkinto- ja jatko-opiskelijoiden) keski-ikä (mediaani) aika-välillä 1967–2007

(Lähteet: Tilastokeskus 1992; 1996; 2001; 2005. Vuoden 2007 tiedot: Rautanen 2009)

määrin kuusi vuotta. Vuonna 2005 valmistuneet olivat keski-ikänsä 27,3-vuotiaita. Vaikka Suomessa opiskelemaan pääsy ja valmistuminen kestävät opetusministeriön mukaan tarpeettoman kauan, suomalaisten korkeakouluopiskelijoiden tutkinnon läpäisyaste on OECD-maiden keskiarvoa korkeampi. (OECD 2008; 2009; OPM 2010.)

Opiskelijoiden iän vertaaminen yliopistoittain on hankalaa, koska ikää koskevia tilastoja ei juuri ole julkaistu. Mooren (2000, 47) tutkimuksesta kuitenkin löytyvät yliopisto-opiskelijat ikäryhmittäin eri yliopistoissa vuonna 1996. Elovainion (1966) tutkimuksessa on niin ikään esitetty eri ikäryhmien jakaumat yliopistoittain vuonna 1961, joskin tiedot perustuvat opiskelijakyselyyn, johon vastasi 95 prosenttia kaikista yliopisto-opiskelijoista. Näiden kahden taulukon vertaamista vaikeuttaa kuitenkin se, että ikäjaottelu on erilainen. Moore on ryhmitellyt 25–29-vuotiaat sekä 30 vuotta täyttäneet omiksi ryhmikseen. Elovainion jaottelussa 24–25-vuotiaat, 27–29-vuotiaat sekä 28 vuotta täyttäneet muodostavat omat ryhmänsä. Seuraavassa kuviossa on esitetty ”aikuisten” opiskelijoiden osuudet vuosina 1961 ja 1996. Vuonna 1996 59 prosenttia opiskelijoista oli 25 vuotta täyttäneitä, vuonna 1961 noin 37 prosenttia oli täyttänyt 24 vuotta. Vuoden 1961 aikuisissa ovat mukana siis myös 24-vuotiaat opiskelijat, mikä hieman vääristää vertailua kasvattaessaan aikuisten osuutta tuona vuotena.

Vuonna 1961 vähiten aikuisia opiskelijoita oli Svenska handeshögskolanissa: vain 16 prosenttia oli 24 vuotta täyttäneitä. Myös Oulun yliopistossa ja Jyväskylän kasvatustieteellisen korkeakoulussa (yliopistossa) sekä Turun kauppakorkeakoulussa nuorten opiskelijoiden osuus oli verraten suuri. Oulun yliopisto oli perustettu vasta kolme

KUVIO 10. 24 vuotta täyttäneiden osuus yliopisto-opiskelijoista vuonna 1961 ja 25 vuotta täyttäneiden osuus yliopisto-opiskelijoista vuonna 1996 yliopistoittain (Lähteet: Elovainio 1966, 116; Moore 2000, 47)

vuotta aiemmin, 1958, mikä selittää opiskelijakunnan nuoruutta. Aikuisten opiskelijoiden osuudet olivat korkeimmat vanhoissa ja vakiintuneissa yliopistoissa – (Helsingin) Kauppakorkeakoulussa, Teknillisessä korkeakoulussa sekä Helsingin yliopistossa – joissa opiskelevista yli 40 prosenttia oli täyttänyt 24 vuotta.

Vuonna 1996 Lappeenrannan teknillinen yliopisto oli ainut yliopisto, jossa alle puolet opiskelijoista oli 25 vuotta täyttäneitä. Teknilliset yliopistot näyttävät ylipäänsä olevan keskimääräistä nuorempien opiskelijoiden yliopistoja. Myös kauppakorkeakouluissa opiskelevat sijoittuivat nuorempaan päähän, joskin Helsingin kauppakorkeakoulussa aikuisten opiskelijoiden osuus oli lähellä keskiarvoa. Taideyliopistoissa 25 vuotta täyttäneitä opiskelijoita oli puolestaan keskimääräistä enemmän. Taideteollisessa korkeakoulussa olivat vanhimmat opiskelijat: peräti 80 prosenttia opiskelijoista oli vähintään 25-vuotiaita. Monialaiset yliopistot ovat jakautuneet opiskelijoiden iän suhteen leveämmälle. Eritoten Tampereella, mutta myös Kuopiossa ja Helsingissä, aikuisia opiskelijoita oli keskimääräistä runsaammin. Lapissa ja Turussa aikuisten osuus oli keskimääräinen, muissa monialaisissa yliopistoissa aikuisten osuus oli keskimääräistä pienempi.

Vuoden 1961 pisteet näyttävät olevan melkoisen linjassa vuoden 1996 tilannetta kuvaavan käyrän kanssa: kuvion vasemmalta puolelta löytyvät ”nuorten yliopistot”

ja oikealta puolelta ”aikuisten yliopistot”. Kuviosta löytyvä ”aikuistumisaste” kuvaa aikuisten opiskelijoiden osuuden lisääntymisen suuruutta vuosien 1961 ja 1996 välillä. Eniten ovat vanhentuneet Svenska handelshögskolanin opiskelijat; ero vuosien välillä on lähes 40 prosenttiyksikköä. Seuraavaksi eniten aikuisten osuus on lisääntynyt Tampereen, Oulun ja Jyväskylän yliopistoissa sekä Turun kauppakorkeakoulussa.

Mooren (2000, 50–55) tutkimuksista löytyvät alempaa ja ylempää korkeakoulututkintoa suorittavien sekä jatko-opiskelijoiden ikärakenteet niin ikään opintoaloittain. Myös nämä tiedot koskivat vuotta 1996. Terveystieteiden erottui muista aloista selvästi: ylempää korkeakoulututkintoa suorittavista opiskelijoista peräti 77 prosenttia oli 30 vuotta täyttäneitä. Myös teologia (30 vuotta täyttäneitä 36 %), yhteiskuntatieteet (33 %) sekä kasvatustieteet (30 %) olivat keskimääräistä vanhempien opiskelijoiden aloja. Luonnontieteellisellä ja teknillisellä alalla taas nuoria, alle 20-vuotiaita oli suhteessa eniten. Nuorten aloiksi voi edelleen lukea lääketieteen, hammaslääketieteen ja farmasian, joiden opiskelijakunnasta yli puolet oli alle 25-vuotiaita.

Kaiken kaikkiaan aikuisten osuus yliopisto-opiskelijoista on siis Suomessa verrattain suuri. Eri yliopistot ja alat kuitenkin eroavat siinä, kuinka paljon aikuisia opiskelijoita niihin pyrkii. On myös todettu, että jotkin yliopistot ja alat ovat aikuisille avoimempia kuin toiset (Rinne ym. 2008a). Mikään yliopisto tai ala ei ole kuitenkaan aikuisilta täysin suljettu. Ryhmittelimme tutkimuksessamme (Rinne ym. 2008a) hakukohteet klusterianalyysin avulla viiteen ryhmään. *Aikuisten hallitsemisissa* hakukohteissa aikuiset muodostivat enemmistön. Aikuiset etenivät yliopistoon sekä päävalintojen että muiden valintojen, erityisesti avoimen yliopiston väylän kautta. Tähän ryhmään kuului eritoten hoitotiede. *Aikuisten suosimiin päävalintoihin* oli hieman vaikeampaa päästä, mutta aikuisten hyväksymisprosentti oli kuitenkin korkeampi kuin nuorten. Tyypillisiä aloja olivat teologia, kauppatieteet, psykologia, yhteiskuntatieteet, musiikki sekä kasvatustiede. Kolmannessa ryhmässä *aikuiset oli ohjattu omille reiteilleen*; muunto- ja maisterikoulutusten osuus oli tässä ryhmässä suurin. Ryhmään kuuluvat hakukohteet olivat erityisesti miesten suosimia ja ne olivat yhteydessä korkeisiin tuloihin ja arvostettuun asemaan. Yliedustettuja aloja olivat kauppatieteet, tekniikka, yhteiskuntatieteet, taideteollinen ala, kasvatustiede, lastentarhanopettajakoulutus sekä tietojenkäsittelytiede. Neljäs hakukohteiden ryhmä oli *aikuisten torjumien helppopääsyiset* koulutukset. Näissä hakukohteissa olivat korkeimmat hyväksymisprosentit, mutta aikuisten osuus jäi niissä varsin pieneksi. Tähän ryhmään lukeutuivat kielet ja kielitieteet, matematiikka, fysiikka sekä kemia. Myös ruotsinkieliset hakukohteet olivat ryhmässä yliedustettuina. Viidennen ryhmään kuuluivat *aikuisilta suljetut vaikeapääsyiset* koulutukset. Aikuisten osuudet jäivät tämän ryhmän koulutuksissa hyvin pieniksi. Alojen lista oli pitkä; mm. perinteiset eliittialat, kuten lääketiede ja oikeustiede, kuuluivat tähän ryhmään. (Rinne ym. 2008a, 98–103.)

4.4 Sosiaaliluokkien osallistumiserot – kaventumista ja piiloutumista

Koulutus on yhteydessä sosiaaliluokkajakoon. Koulutustasoa voidaan käyttää kriteerinä yhteiskunnan kerrostumajaottelussa, toisaalta eri sosiaaliluokkiin kuuluvat voivat suhtautua koulutukseen hyvinkin eri tavoin. (Kivistö & Vaherva 1981, 141, 146–147.) Useissa tutkimuksissa on todettu, että sosiaalinen tausta⁷⁰ vaikuttaa korkeakoulutukseen hakemiseen tai hakematta jättämiseen. Vanhempien korkea koulutus ja sosioekonominen asema lisäävät korkeakouluihin pyrkimisen todennäköisyyttä, matala tausta sen sijaan voi rajata korkeakoulutuksen kokonaan tavoitteiden ulkopuolelle. Niin ikään vanhempien varakkuus⁷¹ parantaa koulunkäyntimahdollisuuksia luodessaan jälkeläiselleen paremmat aineelliset edellytykset (Kivistö & Vaherva 1981, 152–153, 161, 175). Joka tapauksessa on tavallista, että vanhemmat – taustastaan riippumatta – toivovat lapsilleen vähintään samantasoista, mielellään korkeampaa koulutusta kuin heillä itsellään on (esim. Kivinen & Rinne 1996, 291).

Sääty-yhteiskunnan aikoihin yliopisto oli pienen eliitin koulutusväylä, ja vasta yliopiston massoituminen on oleellisesti kaventanut oppilasaineksen sosiaalisen taustan eroja (Ahola 1995, 11, 12). Elovainion⁷² (1966, 11) mukaan korkeakoulu toimi kuitenkin Suomessa sosiaalisen kohoamisen väylänä jo 1700-luvulla. 1700-luvun ”parhaimpina” vuosina korkeakouluun kirjoittautuneista peräti 15–20 prosenttia oli talonpoikien jälkikasvua⁷³. Elovainion mukaan talonpoikaissyntyisten osuuden kasvu saattoi johtua siitä, että ylemmistä yhteiskuntaluokista tulevat eivät nähneet tarpeelliseksi korkeakoulu-uraa asemansa säilyttämiseksi. 1800-luvulla aatelisten osuus alkoi kuitenkin lisääntyä, kun siviilivirkoihin hakevilta alettiin vaatia yliopisto-opintoja. Virkamieskoulutuksen painottuminen ehkäisi talonpoikaisluokan intoa kouluttaa poikiaan yliopistossa. 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla yliopiston rooli sosiaalisen liikkuvuuden edistäjänä olikin suhteellisen vähäinen. (Elovainio 1966; Strömberg 1987; 1989.)

⁷⁰ Sosiaalista taustaa voidaan määrittellä ja luokitella eri tavoin. Voidaan puhua sosiaaliluokista (luokkien perustana on suhde tuotannon välineisiin), sosiaaliryhmistä, sosiaalisista tai yhteiskunnallisista kerrostumista (kerrostumien avulla voidaan tutkia eroja sosiaalisessa asemassa ja arvonannossa) (Alapuro 1985, 39–40). Tässä tutkimuksessa käytetty sosiaalisen taustan tarkastelu pohjautuu sosioekonomiseen asemaan, vaikka käsitteet voivat vaihdella edellä kuvatulla tavalla. Myös Nevala (1999a, 33) käyttää ryhmää, luokkaa ja kerrostumaa synonyymisinä käsitteinä. Tilastokeskuksen määrittelyssä sosioekonominen asema perustuu tietoihin henkilön pääasiallisesta toiminnasta, ammatista, ammattiasemasta sekä toimialasta. Sosioekonomisen aseman luokituksen pääryhmät ovat: yrittäjät, ylemmät toimihenkilöt, alemmat toimihenkilöt, työntekijät, opiskelijat, eläkeläiset sekä muut. (Tilastokeskus 2009d.)

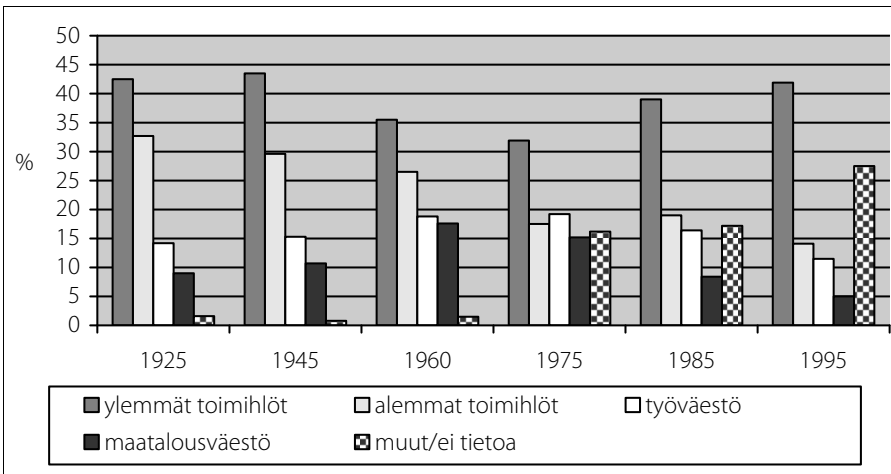
⁷¹ Vanhempien koulutuksella on kuitenkin enemmän vaikutusta jälkeläisten kouluttautumiseen kuin tuloilla (Mora 1997, 150). Karenin (2002, 198) mukaan jälkeläisten hakeutuminen valikoiviin yliopistoihin on voimakkaimmin yhteydessä isän koulutukseen, hieman löyhemmin tuloihin ja äidin koulutukseen.

⁷² Elovainio viittaa Palanderin (1903) viime vuosisadan alun tutkimuksiin.

⁷³ Talonpoikien ja työväestön välille ei voi Wariksen (1952, 180–181) mukaan vetää selvää rajaa. Talonpojiksi on vanhastaan määritelty maanomistajat (lukuun ottamatta suurviljelmien omistajia). Maatalous ei ollut talonpojille vain elinkeino, vaan kokonainen elämänmuoto. Allardt (1956, 27) on jaotellut yhteiskunnalliset kerrostumat työväestöön, talonpoikiin, keskiluokkaan ja ylimpään kerrokseen. Talonpoikiin hän lukee maanviljelijät, tilanhoitajat ja maataloustyöntekijät.

1900-luvun taitteessa tapahtunut korkeakouluopiskelijoiden määrän kasvu merkitsi samalla myös oppilaiden taustan laajenemista. Jo edeltävän vuosisadan lopulla talonpoikaistaustaisten ynnä muiden alempien ryhmien osuudet olivat alkaneet kasvaa. Taustalla vaikutti ennen kaikkea suomalaiskansallisen liikkeen herätystyö. Myös elinkeinorakenteen muutos ja koulutetun työvoiman tarpeen kasvu sai aiempaa laajemmat ryhmät kiinnostumaan korkeakoulutuksesta.

Kuviossa 11 on esitetty uusien korkeakouluopiskelijoiden sosiaalisen taustan jakaumat vuodesta 1925 vuoteen 1995. Ylempien toimihenkilöiden yliedustus on näkyvässä kaikkina ajankohtina. Kaikkein tasaisinta eri sosiaaliryhmien osallistuminen on ollut 1970-luvun alkupuolella, minkä jälkeen erot ovat alkaneet uudelleen kasvaa (ks. Nevala 1999a, 154–155).

KUVIO 11. Uusien korkeakouluopiskelijoiden sosiaalinen tausta lukuvuosina 1925–26, 1945–46 ja 1968–69 sekä 1975, 1985 ja 1995

(Lähteet: Vuodet 1925–60: OPM 1972, 32; vuodet 1975–1995: Nevala 1999a, 154)

Maatalousväestön osallistuminen kasvoi selvästi 1920- ja 1960-luvun välisenä aikana. Yhteiskunnan rakennemuutos ja maalta kaupunkiin suuntautunut muuttoliike vaikuttivat osaltaan siihen, että maanviljelijöiden vesatkin löysivät tiensä korkeakouluun. Myös yliopistoverkon levittäytyminen maamme ”reunamille” madalsi aliedustettujen ryhmien kynnystä lähteä opiskelemaan. Vuosituhannen loppua kohti mentäessä maanviljelijöiden jälkeläisten osuus on kuitenkin vähentynyt. Myös alempien toimihenkilöiden osallistuminen on jatkuvasti kutistunut. Ero ylempiin toimihenkilöihin on venynyt suureksi, ja tämän ryhmän osallistumisosuus onkin jo huomattavan lähellä työväestön osuutta. Luokka ”muut/ei tietoa” on paisunut 1990-luvulla varsin suureksi. Tähän luokkaan kuuluvat muun muassa eläkeläiset, opiskelijat ja työttömät. Nevalan (1999a, 155) mukaan luokan kasvu johtuu siitä, että vuoteen 1975 asti eläkeläiset luokiteltiin entisen ammatin perusteella.

Pelkästään eri sosioekonomisista ryhmistä tulevien opiskelijoiden prosenttiosuuk-
sien vertaileminen ei kuitenkaan pitävästi kerro ryhmän todellisesta edustuksesta
suhteessa koko väestöön. Väestöön suhteuttaminen sisältää kuitenkin koko joukon
epävarmuustekijöitä. On ensinnäkin päätettävä, mihin väestöryhmään opiskelijoiden
tausta suhteutetaan: minkä ikäisiin, toiseen sukupuoleen vai molempiin? Myös aika-
kaudelta saatavissa olevat tilastot asettavat omat ehtonsa vertailuille.

Korkeakouluopiskelijoiden taustoissa tapahtuneiden muutosten arvioimisen vai-
keus on yhtenä syynä siihen, että sosioekonomisen tasa-arvoistumisen suunnasta on
taitettu peistä jo 1990-luvun alkupuolelta lähtien. Ydinkysymys on, kuinka paljon kor-
keakoulutukseen osallistumisen erot ovat kaventuneet – jos ovat kaventuneet. (Nevala
2002, 185.) Sosiologia-lehdessä korkeakoulutuksen osallistumiserojen tasoittumises-
tä käytiin 2000-luvun taitteessa kiivastakin keskustelua. Keskusteluun ottivat osaa
muiden muassa Antikainen (1999; 2000a; 2000b), Nevala (1999b), Kivinen, Ahola ja
Hedman (2000a; 2000b), Määttä (2000a; 2000b), Ahola (2000), Nyyssölä (2000) sekä
Koivisto ja Honkanen (2000)⁷⁴.

Nevala (1999a, 156) on tutkinut niin sanottujen osallisuuskerrointen avulla eri
sosioekonomisten ryhmien osallistumista korkeakoulutukseen. Lopputulemana täs-
tää hän toteaa, että vaikka sosiaaliryhmien erot korkeakoulutukseen osallistumises-
sa ovat tasoittuneet toisen maailmansodan jälkeen, vielä 1990-luvullakin ylempien
toimihenkilöiden jälkikasvu osallistui korkeakoulutukseen noin neljä kertaa työntekijä-
taustaisia useammin. Sosioekonomisten ryhmien osallistumiserojen kaventumi-
nen on Nevalan (1999a, 162–163) mukaan pikemminkin näennäistä; se heijastelee
väestön sosioekonomista muutosta. Vuosikymmenten mittaan ylempien toimihen-
kilöiden osuudet koko väestössä ovat kasvaneet ja työntekijöiden osuudet vastaavasti
vähentyneet.

Määttä (2000a, 143–144) kuitenkin hylkää Nevalan tulosten käyttökelpoisuuden
korkeakoulutukseen osallistumisen erojen suunnan arvioimiseksi⁷⁵. Nevalan oli-
si Määttän mukaan pitänyt huomioida opiskelijoiden isien ja äitien ammattiaseman
erilaiset muutokset 1970-luvulta 1980-luvulle. Nevala on tutkimuksissaan yhdistänyt
miesten ja naisten sosioekonomisen rakenteen, jolloin sukupuolten erilainen ammat-
tiasemakehitys jäi huomioimatta.

Samaan hengenvetoon Määttä (2000a, 144) arvioi myös Aholan (1995) tulokset
osallistumiserojen kasvamisesta 1970-luvulla harhaanjohtaviksi. Määttän mielestä
Ahola ei ole tarkastelussaan muistanut huomioida tilastojen luokituseroja. Kaiken
kaikkiaan Määttä on sitä mieltä, että osallistumiskertoimet ovat jo ennen 1980-lukua

⁷⁴ Nyyssölä (2000) sekä Koivisto ja Honkanen (2000) toivat käytyyn keskusteluun uuden näkökulman:
onko korkeakoulutus aina parempaa ja tavoiteltavampaa kuin esimerkiksi ammatillinen koulutus?
”Miksi muurarin pojan tulisi pyrkiä korkeakoulutukseen, kun hän voi valita saman ammatin kuin
isälläkin on?” (Koivisto & Honkanen 2000, 351). Lisäksi tutkimuksissa ovat Nyyssölän mukaan jää-
neet vähemmälle huomiolle yksilöiden henkilökohtaisten preferenssien, vertaisryhmien vaikutuksen
sekä opintososiaalisen tuen merkitykset koulutusvalintoihin.

⁷⁵ Nevalan (1999a, 156) laskelmien mukaan ylempien toimihenkilöiden ja yrittäjien osallisuuskerroin
nousi 1970- ja 1980-lukujen välisenä aikana. Saman tulokinnan on tehnyt myös Ahola (1995, 88–89).

muuttuneet eriarvoisuuden vähenemisen suuntaan⁷⁶. Ahola (2000) kuitenkin selvitti myöhemmin vastineessaan Määttälle, että kyseessä ei suinkaan ollut unohdus. Tar- kastelu perustui alkuperäisiin frekvensseihin työläistaustaisten osallistumismahdol- lisuuksista verrattuna ylempiin toimihenkilöryhmiin kuuluvien osallistumismahdol- lisuuksiin. Lopputuloksen kannalta luokituseroilla ei ollut juuri merkitystä. Määttä jatkoi kuitenkin vastaväitteitään myös tämän Aholan vastineen jälkeen (ks. Määttä 2000b).

Tässä tutkimuksessa ei osallistumiserojen oikeaan laskemistapaan oteta kantaa; kyse lienee pitkälti tulkintaeroista, ja kuten todettiin, myös eri aikojen erilaiset tilas- tointitavat tuovat omat ongelmansa vertailuihin. Tärkeintä olisi keskittyä tämän het- ken tilanteeseen ja tulevaisuuteen eikä vatkata ja pyöritellä edestakaisin 1970-luvun lukuja – kuten Aholakin (2000) toteaa.

Kivinen ja Rinne (1995) ovat odds ratioiden eli vapaasti suomennettuna vedon- lyöntisuhteiden avulla laskeneet eri yhteiskuntaryhmistä⁷⁷ tulevien 20–24-vuotiaiden jälkeläisten korkeakoulutukseen valikoitumisen eroja vuosina 1985 ja 1990. Heidän laskelmiensa mukaan sekä vuonna 1985 että vuonna 1990 ylemmän toimihenkilö- perheen jälkeläisen todennäköisyys opiskella korkeakoulussa oli noin 7,5-kertainen työntekijäperheen jälkikasvuun nähden. Alemmista toimihenkilöperheistä tulevien vastaava todennäköisyys oli pienempi, 2,5-kertainen. Maanviljelijöiden lapset päätyi- vät vuonna 1985 korkeakouluun 1,6 kertaa todennäköisemmin kuin työntekijöiden lapset, viisi vuotta myöhemmin odds ratio oli hieman korkeampi, 1,8. Yrittäjäperheis- tä tulevien todennäköisyys opiskella korkeakoulussa verrattuna työntekijäperheistä lähtöisin oleviin oli vuonna 1985 noin 1,9 ja vuonna 1990 hitusen korkeampi, lähes 2,0. Näiden perusteella tutkijat toteavatkin, että koulutuksen eriarvoisuus ei ole Suo- messa juurikaan 1980-luvun jälkipuolella lieventynyt⁷⁸.

Yhteenvedon suomalaisesta kehityksestä voidaan todeta, että korkeakoulutuk- seen osallistumisen eroissa ei vuosituhaten loppua kohti kuljettaessa ole tapahtunut suuria muutoksia. Ylempien kerrostumien osallistumisaktiivisuus on edelleen mui- ta korkeampaa. Vaikka kokonaisuutena eroissa onkin tapahtunut yleisen käsityksen mukaan hienoista tasoittumista, ovat erot korkeakoulutuksen sisällä kasvaneet (esim. Kivinen, Ahola & Hedman 2000a, 63; Nevala 2002, 18). Hakijan sosioekonominen tausta vaikuttaa siihen, kuinka arvostettuihin yliopistoihin tai aloille hän ylipäätään pyrkii. Korkean sosiaalisen lähtöaseman omaavat hakeutuvat useammin korkean sta- tuksen yliopistoihin ja aloille. (Ball ym. 2002, 58.) Toisaalta yliopistojen ”rankkaami- nen” ei Suomessa – ainakaan toistaiseksi – ole yhtä näkyvää kuin esimerkiksi Britan- niassa tai Yhdysvalloissa.

⁷⁶ Määttän mukaan odds ratioiden avulla ei sen sijaan pystytä päättämään, onko osallistumisen epäta- sa-arvoisuus todella vähentynyt.

⁷⁷ Vanhempien koulutustaustan vaikutukset jälkeläisen korkeakoulutukseen osallistumiseen olivat sa- mansuuntaiset kuin sosiaaliluokan.

⁷⁸ Kuitenkin muun muassa Rita (2004) ja Töttö (2007) ovat varsin perusteellisesti kritisoineet odds rati- oiden mieltämistä todennäköisyyksien suhteeksi ja asettaneet näin valikoitumiserojen ilmoittamisen x-kertaisilla todennäköisyyksillä hyvin kyseenalaiseksi.

Gary N. Marks (2004) on todennut, että kansainvälisesti sosioekonomisten erojen tasoittumisesta koulutuksessa ollaan kahta mieltä. Ensimmäisen näkemyksen mukaan erot ovat vähentyneet, toisen mukaan pysyneet samanlaisina⁷⁹. Suurin osa tutkimuksista viittaa siihen, että tasa-arvoistuminen on korkeintaan minimaalista. Korkeakoulujen jakautuminen eliitin koulutusväyliin ja muihin on niin ikään voimistunut.

Esimerkiksi Englannissa korkeakouluopiskelijoiden määrän lisääntymisen myötä perustettiin uusia korkeakouluopetusta tarjoavia laitoksia, jotka myöhemmin nimettiin yliopistoiksi. Uudet yliopistot eivät kuitenkaan saavuttaneet vanhojen tutkimusyliopistojen eliittiasemaa, vaan uudistus johti yliopistolaitosten selviin hierarkiaeroihin. Vanhat yliopistot säilyivät edelleen keskiluokan ”hallinnassa”. Myös Espanjassa kehitys näyttää kulkevan samaan suuntaan. Tähän saakka espanjalainen korkeakoululaitos on säilynyt hieman vähemmän hierarkkisena kuin englantilainen korkeakoululaitos. Tilanne voi kuitenkin olla muuttumassa, sillä Espanjassa yliopistoja ollaan yksityistämässä vauhdilla. (Rosado & David 2006, 346–349.)

Ambler ja Neathery (1999) ovat puolestaan selvittäneet koulutuspoliittisten päätösten vaikutusta tasa-arvon saavuttamisessa 1960-luvulta 1990-luvulle muutamissa Euroopan maissa: Ranskassa, Ruotsissa, Britanniassa ja Saksassa. Mittareina he käyttivät odds ratiota ja prosenttiosuuksia. Ranskassa eliittikouluihin ja -koulutusohjelmiin tullaan edelleen pääasiassa sosiaalisesta eliitistä. Ruotsissa korkeakouluopiskelijoiden sosiaalisessa taustassa on tapahtunut lievää tasoittumista. Toisaalta työntekijöiden lapset opiskelevat useimmiten pienissä korkeakouluissa, joissa annetaan lähinnä hoito- ja (varhais)kasvatusalan koulutusta ja jotka hyväksyttiin korkeakoulutuksen piiriin vasta vuonna 1977. Isossa-Britanniassa koulutustaso on noussut jyrkästi toisen maailmansodan jälkeen, mutta se ei ole kyennyt juuri vähentämään sosiaalisen taustan vaikutusta korkeakoulutukseen osallistumisessa: ylimmistä sosiaaliryhmistä tulevat ovat edelleen yliedustettuina. 1990-luvulla ylimmän ja alimman sosiaaliryhmän osallistumiskuilu (*participation gap*) leveni 62 prosentista 66 prosenttiin (Ball ym. 2002, 53). Saksassa työntekijöiden jälkikasvu – korkeakoulutukseen osallistumisaan – kerääntyy pääasiassa vähemmän arvostettuihin ja valikoiviin korkeakouluihin. Työväenluokasta tulevien uusien opiskelijoiden osuudet ovat korkeimmat ammattikorkeakoulusektorilla (Fachhochschul) (Gellert 1997, 196). Cabriton (2004) mukaan myös Portugalissa ylempien sosiaaliluokkien jälkeläiset olivat vielä 1990-luvulla selvästi yliedustettuja koko väestöön verrattuna. Erot eri sosiaaliluokkien välillä olivat kaikkein suurimmat yksityisissä yliopistoissa, joissa opiskelee noin kolmannes portugalilaisista yliopisto-opiskelijoista.

Johtopäätöksinään Ambler ja Neathery (1999, 453) toteavat, että yleinen korkeakoulutuksen ekspansio on onnistunut vähentämään epätasa-arvoisuutta vain vähän. Sen sijaan sukupuolten välinen tasa-arvo on saavutettu (Ranskassa, Ruotsissa ja Yhdysvalloissa) tai ainakin sukupuolten välistä epätasa-arvoa on pystytty merkittävästi

---

⁷⁹ Esim. Shavit & Blossfeld 1993 (ks. Persistent Inequality).

vähentämään (Isossa-Britanniassa ja Saksassa) (Ambler & Neathery 1999, 454; ks. myös Blackburn ja Jarman 1993).

Eri yliopistot ja alat muodostavat myös Suomessa hierarkkisen rakenteen suhteessa sosiaaliseen lähtöasemaan (Kivinen & Rinne 1991; Rosado & David 2006). Eliittiryhmät ovat aina pyrkineet rajoittamaan korkeakouluihin ja arvostetuille aloille pääsyä joko suoranaisiin toimenpitein tai välillisesti. (Elovainio 1973, 121–122, 127.) Tästä syystä korkeakoulutuksen massoituminen ei ole johtanut perinteisten eliittialojen ja -yliopistojen massoitumiseen (Gellert 1997, 193).

4.4.1 Statushierarkian kärkisijoilla pääkaupunkiseudun yliopistot

Liitteen 4 taulukossa 1 on Elovainiota (1966, 130) mukaillen eri korkeakouluissa opiskelevien jakautuminen sosiaaliryhmiin vuonna 1961. Korkeakoulut ovat taulukossa ylempien toimihenkilöiden osuuden mukaan laskevassa järjestyksessä. Mukana ovat vain yliopistot, jotka ovat nykyiselläänkin olemassa.

Kaikki yliopistot huomioiden vuonna 1961 suurimman ryhmän muodostivat ylempien toimihenkilöiden jälkeläiset (31 %). Seuraavaksi eniten oli maanviljelijöiden jälkikasvu (19 %). Työntekijätaustaisia (18 %) oli hieman enemmän kuin alempien toimihenkilöiden (17 %) lapsia. Sellaisia hakijoita, joiden isät toimivat yrittäjinä, oli kaikkein vähiten (14 %). Koko väestöön verrattuna 1960-luvulla yliopistoissa opiskelevissa ylempien ja alempien toimihenkilöiden jälkeläiset olivat yliedustettuna, vaikka erot olivatkin tasoittuneet toisen maailmansodan jälkeen (ks. Nevala 1999a, 155–156).

Kaikissa pääkaupunkiseudun yliopistoissa (Svenska handelshögskolanissa, Helsingin yliopistossa, Teknillisessä korkeakoulussa ja Helsingin kauppakorkeakoulussa) sekä Åbo Akademiassa ylempien toimihenkilöiden jälkikasvu oli keskimääräistä enemmän. Ero muualla sijaitseviin yliopistoihin on sangen selvä. On myös huomionarvoista, että kaksi ylintä korkeakoulua (Svenska handelshögskolan ja Åbo Akademi) ovat ruotsinkielisiä. Alemmasta toimihenkilöperheestä tulevia opiskeli eniten Oulun yliopistossa ja Jyväskylän kasvatustieteiden korkeakoulussa (yliopistossa). Yrittäjien jälkeläisiä oli keskimääräistä runsaammin kauppakorkeakouluissa. Yhteiskunnallisessa korkeakoulussa (Tampereen yliopistossa) oli maanviljelijätaustaisilla selvä yliedustus, kun joka kolmas opiskelija tuli maanviljelijäperheestä. Työntekijäperheistä lähtöisin olevia oli eniten Yhteiskunnallisessa korkeakoulussa ja Jyväskylän kasvatustieteiden korkeakoulussa (yliopistossa) sekä Turun kauppakorkeakoulussa.

Myös myöhemmissä tutkimuksissa on todennettu, että erityisesti pääkaupunkiseudulla sijaitsevat yliopistot sijoittuvat hierarkiassa hyvin. Teknillinen korkeakoulu, Svenska handelshögskolan, Helsingin kauppakorkeakoulu ja Teatterikorkeakoulu asettuvat statushierarkian kärkisijoille kerta toisensa jälkeen. Monialaisista yliopistoista vain Helsingin yliopisto vastaa Juha-Pekka Liljanderin kuvauksen mukaan ”yhteiskunnallisen eliitin uusintamisesta”. Vastaavasti Joensuun, Jyväskylän, Vaasan ja Kuopion yliopistot jäävät statushierarkian häntäpäille. (Liljander 1996b, 50.) Häyrynen, Perho, Kuittinen ja Silvonen (1992, 49) ovat nimenneet Helsingin yliopiston

ja Teknillisen korkeakoulun aiemman kulttuuripääoman uusintamisinstituutioiksi, muut korkeakoulut toimivat heidän mukaansa taas lähinnä ensikertaisen kulttuuripääoman hankkimispaikkoina.

Liitteen 4 taulukossa 2 on korkeakoulujen järjestys vuonna 1990 (Kivinen & Rinne 1995). Pääkaupunkiseudun korkeakoulut sijoittuivat myös Kivisen ja Rinteen vertailuissa korkeimmille sijoille. Teknillisen korkeakoulun, Helsingin kauppakorkeakoulun, Sibelius-Akatemian, Svenska handelshögskolanin ja Teatterikorkeakoulun 20–24-vuotiaiden opiskelijoiden isistä selvästi keskimääräistä useampi oli ylempi toimihenkilö. Monialaisista yliopistoista vain Helsingin yliopistossa oli keskivertoa enemmän ylempien toimihenkilöiden jälkikasvua (41 %).

Kaiken kaikkiaan kauppakorkeakoulut ovat varsin elitistisiä, kun mittapuuna käytetään isän sosioekonomista asemaa. Teknillisistä yliopistoista Teknillinen korkeakoulu sijoittuu huomattavasti korkeammalle kuin Tampereen ja Lappeenrannan teknilliset yliopistot. Taideyliopistoissa opiskelevat tulevat myös melko korkeista taustoista; Sibelius-Akatemiassa opiskelevissa oli samalla kaikkein vähiten työntekijöiden jälkikasvua. Vähiten ylempien toimihenkilöiden lapsia oli Joensuussa, Jyväskylässä ja Lapissa. Joensuun yliopisto oli ainut yliopisto, jossa työntekijätaustaisia oli runsaammin kuin ylempien toimihenkilöiden jälkeläisiä. Alemmista toimihenkilöperheistä lähtöisin olevia oli eniten Lappeenrannan teknillisessä yliopistossa sekä Lapin ja Joensuun yliopistoissa. Myös Vaasan yliopistossa ja Tampereen teknillisessä yliopistossa opiskelevissa alempien toimihenkilöiden jälkeläisiä oli keskimääräistä enemmän.

Yrittäjien jälkikasvua oli eniten Taideteollisessa korkeakoulussa, Svenska handelshögskolanissa ja Teatterikorkeakoulussa. Maatalousyrittäjien lapsia oli kaikkinsa vähän, mutta runsaimmin heitä oli Åbo Akademiassa ja Joensuun yliopistossa, noin kymmenesosa. Teatterikorkeakouluun eivät maanviljelijöiden jälkeläiset juuri näytä hakeutuvan: maanviljelijäperheestä oli lähtöisin vain joka sadas Teatterikorkeakoululainen.

Vaikka Kivisen ja Rinteen tutkimuksessa tarkastelu kohdistui vain tietyn ikäiseen opiskelijaryhmään, 20–24-vuotiaisiin, voidaan yliopistojen ”sijoituksia” ja niiden muuttumista neljässäkymmenessä vuodessa tarkastella vertailemalla liitteen 4 taulukoita 1 ja 2. Yliopistoja oli tosin vuoden 1961 tilannetta kuvaavassa taulukossa lähes puolet vähemmän, joten päätelmiä voidaan tehdä vain molemmissa taulukoissa esiintyvien yliopistojen osalta.

Vuonna 1990 vain ylempien toimihenkilöiden osuus oli kasvanut, muiden osuuksissa oli tapahtunut selvää vähenemistä (maanviljelijä- ja yrittäjätaustaiset) tai sitten ne olivat pysyneet lähes ennallaan (alemmista toimihenkilö- ja työntekijäperheistä tulevat). Teknillinen korkeakoulu on parantanut asemiaan huomattavimmin. Kun vuonna 1961 joka kolmas Teknillisessä korkeakoulussa opiskelevista oli ylemmästä toimihenkilöperheestä lähtöisin, oli korkeimmista taustoista tulevien osuus vuonna 1990 kivunnut jo 50 prosenttiin. Samankaltainen on ollut Helsingin kauppakorkeakoulun nousu. Myös Turun kauppakorkeakoulu on ”elitistisoitunut”: 1960-luvulla opiskelijoista korkeimmista sosiaaliryhmistä lähtöisin olevia oli selvästi keskimää-

räistä vähemmän, 1990-luvulla heidän osuutensa oli kohonnut reippaasti yli keskiarvon. Vaikka vuonna 1990 Turun yliopiston opiskelijoista ylempien toimihenkilöiden jälkeläisten osuus oli lähes sama kuin kaikkien opiskelijoiden, oli 40 vuotta aiemmin opiskelijoiden tausta ollut huomattavasti matalampi suhteessa keskiarvoon. Svenska handelshögskolan on sen sijaan ehkä jopa hieman menettänyt eliittiasemaansa, vaikka vielä 1990-luvulla ylemmistä toimihenkilöperheistä tulevien osuus oli siellä selvästi yli keskiarvon. Åbo Akademin voi sanoa jopa romahtaneen taulukossa alaspäin. Tämä saattaa olla yhteydessä suomenkielisten opiskelijoiden osuuden lisääntymiseen. Toisaalta maanviljelijäperheistä lähtöisin olevien suhteellinen osuus on samaan aikaan kasvanut. Uudemmat monialaiset yliopistot sijoittuvat järjestäen taulukon alaosaan. Tampereen yliopiston opiskelijakunta on ”kaupungistunut” siinä mielessä, että maanviljelijätaustan omaavien opiskelijoiden osuus on merkittävästi laskenut. Taideyliopistot ovat sen sijaan vallanneet asemia taulukon yläpäästä ja pudottaneet samalla vanhempia eliittiyliopistoja, kuten Svenska handelshögskolania ja Helsingin yliopistoa, alaspäin. Yrittäjätaustaisia löytyi vuonna 1961 pääasiassa kauppa- ja korkeakouluista, mutta vuonna 1990 yrittäjien jälkikasvua oli myös taideyliopistoissa.

4.4.2 Kauppatiede ja kasvatustiede – statushierarkian ääripäät

Samoin kuin eri yliopistot, myös eri koulutusalat muodostavat korkeakoulutuksessa hierarkkisen järjestelmän, jossa opiskelijoiden taustat eroavat toisistaan (Ahola & Nurmi 1995, 27). Elovainio teki 1970-luvulla johtopäätöksen, että Suomessa eri tieteenaloilla opiskelevien sosiaalinen tausta erosi voimakkaammin kuin muissa maissa⁸⁰. Elovainion mukaan tätä ilmiötä selittivät samat asiat, jotka selittivät myös muita suomalaiselle korkeakoululaitokselle tyypillisiä erityispiirteitä: korkeakouluopiskelijoiden osuus koko väestöstä oli suuri, naisia, työväestöstä ja maanviljelijäperheistä tulevia oli suhteellisen paljon, humanistisella alalla opiskelijoita oli runsaasti, teknillinen ja kaupallinen opetus olivat viivästyneet suhteessa Suomen teollistumiseen ja yleiseurooppalaiseen kehitykseen nähden ja lisäksi nämä alat olivat kehittyneet yliopisto-opetuksesta erillään. Elovainio havaitsi myös, että eri aloille rekrytointi muuttuu silloin, kun eri yhteiskuntaryhmien vallassa ja asemassa tapahtuu muutoksia eli useimmiten yhteiskunnallisten konfliktitilanteiden jälkimainingeissa. Taloudellisten ja yhteiskunnallisten kriisivaiheiden aikana tiettyjen alojen arvostus näyttää kasvavan. Tällaisia aloja ovat eritoten lääketiede sekä kaupalliset ja teknilliset alat. (Elovainio 1973, 120–122.)

Vuonna 1961 lääketieteellisellä, oikeustieteellisellä ja kauppatieteellisellä alalla opiskelevista lähes joka toisen isä oli ylempi toimihenkilö (liite 5). Myös teknillisellä alalla ylemmistä toimihenkilöperheistä tulevien osuus oli keskimääräistä korkeampi. Kasvatusalalla opiskelevien isissä ylempiä toimihenkilöitä oli vähiten, vajaa neljäsosa, ja työntekijöitä eniten, lähes kolmasosa. Työntekijätausta oli verraten yleinen myös

⁸⁰ Suomessa alemmista yhteiskuntakerrostumista tuli huomattavasti suurempi osuus opiskelijoita kuin Länsi-Euroopassa. Itä-Euroopan tilanne muistutti tässä suhteessa puolestaan Suomen tilannetta. (Elovainio 1971, 272.)

liikuntatieteellisten, yhteiskuntatieteellisten, humanististen sekä matemaattis-luonnontieteellisten alojen opiskelijoilla. Liikuntatieteellisellä alalla opiskeli eniten sellaisia, joiden isä oli alempi toimihenkilö. Maanviljelijäperheestä tulevia oli taas huomattavan paljon maatalous-metsätieteellisellä alalla.

Otetaan vertailun vuoksi tiedot vuonna 1990 eri aloilla opiskelevien taustoista (liitteen 5 taulukko 2). Tarkasteltava joukko on taas 20–24-vuotiaat. Kivisen ja Rinteen (1995, 110) tutkimuksessa ovat mukana myös opettajankoulutuslaitokset ja kääntäjänkoulutuslaitokset. Liitetaulukosta 2 ne on jätetty pois, mutta kaikkien tieteenalojen prosenttiosuuksia laskettaessa ne on otettu huomioon.

Vuonna 1990 lääketieteellisellä ja oikeustieteellisellä alalla ylempien toimihenkilöiden jälkeläisiä oli yli 40 prosenttia. Hieman yllättäen liikuntatiede sijoittui kolmanneksi elitistisimmäksi isän sosioekonomisella asemalla mitaten. Liljanderin (1996b, 52) tutkimuksessa liikuntatiede jäi eri alojen statushierarkiassa keskitason alapuolelle yhteiskuntatieteellisen ja maatalous-metsätieteellisen alan väliin. Liljander tosin käytti eri alojen statushierarkian määrittämisessä ns. pääomakasautuma-indeksiä, jossa opiskelijoiden sosiaalisen taustan ohella osoittimina käytettiin alueellista taustaa sekä sukupuolta (ks. Liljander 1996b, 27–28).

Vähiten vuonna 1990 ylempien toimihenkilöiden jälkikasvua oli kasvatustieteissä ja maatalous-metsätieteissä. Työntekijätaustaisia oli keskimääräistä enemmän kasvatustieteissä, luonnontieteissä ja humanistisella alalla. Yrittäjien jälkeläisiä löytyi eritoten oikeus-, liikunta- ja kauppatieteistä. Maatalous-metsätieteessä maanviljelijätaustaiset muodostivat suurimman ryhmän.

Lääketiede ja oikeustiede olivat siis ”elitistisimmät” alat sekä vuonna 1961 että vuonna 1990. Vuoteen 1990 mennessä erot eri aloilla näyttävät kuitenkin jonkin verran tasoittuneen. Kauppatiede⁸¹ on menettänyt asemiaan eniten. Kovin nousija ylempien toimihenkilöisien osuudella mitattuna on liikuntatiede. Niin ikään yhteiskuntatieteellisellä ja matemaattis-luonnontieteellisellä alalla opiskelevien tausta näyttää kohonneen. Sekä liitteen 5 taulukossa 1 että 2 perää pitää kasvatustieteiden, vaikka ylempien toimihenkilötaustasta tulevien osuus oli tälläkin alalla noussut. Vuonna 1990 maatalous-metsätieteellisen alan opiskelijoiden tausta erosi muista vielä selvemmin kuin vuonna 1961. Maanviljelijäperheestä tulevia oli alalla vuonna 1990 yli kolme kertaa enemmän kuin muilla aloilla keskimäärin, 40 vuotta aiemmin ”vain” kaksi kertaa enemmän.

Oikeustiede, lääketiede, kauppatiede ja tekniikka ovat useissa tutkimuksissa nimetty statusaloiksi⁸². Näille aloille hakeutuneet opiskelijat tulevat huomattavasti korkeammista taustoista kuin muilla aloilla opiskelevat. Vuonna 1995 statusalojen uusista opiskelijoista 46 prosenttia oli lähtöisin ylemmistä toimihenkilö- tai yrittäjäperheistä, kun muilla aloilla vastaava osuus oli 41 prosenttia. Kaikista aloista eniten ylemmis-

⁸¹ Kivisen ja Rinteen (1995, 110) tutkimuksessa tiedekunta oli tosin ”taloudellis-hallinnollinen” eikä kauppatieteellinen.

⁸² Nevala (1999a, 117) lukee statusaloihin myös eläinlääketieteen.

tä toimihenkilöperheistä lähtöisin olevia oli kauppatieteessä (lähes puolet) ja vähiten kasvatustieteessä (29 %). (Nevala 2002, 187–188.)

Kun verrataan yliopistojen ja alojen eroja opiskelijoiden sosioekonomisessa lähtöasemassa (eritoten ylempien toimihenkilöperheiden jälkikasvun osuuksissa) 1960-luvulla ja 1990-luvulla, havaitaan kolme asiaa. Ensinnäkin, sekä yliopistojen että tieteenalojen erot opiskelijoiden sosioekonomisella taustalla mitaten ovat tasoittuneet 30 vuodessa. Toiseksi, erot alojen välillä ovat kaventuneet enemmän kuin erot yliopistojen välillä, ja kolmanneksi, erot yliopistojen välillä ovat suuremmat kuin alojen välillä molempina ajankohtina. On kuitenkin otettava huomioon myös se, että vuonna 1990 yliopistoja oli paljon enemmän kuin vuonna 1961; uudet monialaiset yliopistot hyvin ”kansanomaisina” venyttivät hierarkiaa alapäästä.

Tässä luvussa tarkasteltiin yliopisto-opiskelijoiden sosiaalisessa asemassa tapahtuneita muutoksia ja vertailtiin opiskelijoiden taustoja myös yliopistoittain ja aloittain. Seuraavassa luvussa pohditaan sitä, miten yliopistojen levittäytymien maamme eri osiin on vaikuttanut korkeakouluopetukseen osallistumiseen. Maakuntayliopistojen perustamisen tavoitteenahan oli tasoittaa alueellisia osallistumiseroja, mutta kuinka hyvin tässä on käytännössä onnistuttu?

4.5 Alueelliset erot edelleen selvästi näkyvissä vaikka tasoittumista tapahtunut

Aina vuonna 1956 julkaistusta Myrbergin komitean mietinnöstä lähtien ovat uusien yliopistojen perustamista koskevaa keskustelua hallinneet aluepoliittiset näkökohdat. Lampinen (2003, 34) arvioi uusien yliopistojen perustamisen olleen ennakkoluulotonta korkeakoulupolitiikkaa, joka on johtanut tuntuvaan korkeakoulutuksen vaikuttavuuden laajenemiseen. Uusien korkeakoulujen esikuvana oli monitieteinen Helsingin yliopisto. 1970-luvun tutkintorakenneuudistus antoi kuitenkin uusille korkeakouluille ”luvan” tutkintorakenteiden erilaistumiseen, ja näin ne ovat vähitellen ottaneet etäisyyttä esikuvastaan. (Lampinen 2003, 35.)

Toisin kuin Suomessa, ovat monialaiset yliopistot muualla Euroopassa keskittyneet valtakunnallisiin keskuksiin, so. muutamille perinteisille yliopistopaikkakunnille, kun taas pienemmät paikkakunnat ovat saaneet hoiviinsa erikoiskorkeakouluja. Suomi on liittynyt eurooppalaiseen traditioon vasta 1990-luvulla ammattikorkeakoulujen perustamisen myötä. Korkeakoulutuksen hajasijoittaminen on mahdollistanut Suomessa korkeakoulutukseen osallistumisen sosiaalisten erojen tasoittumisen ja eri alueiden taloudellisten, teknologisten ja kulttuuristen pääomien karttumisen. (Lampinen 2000, 128–129.)

Nevala (1996, 19) kuitenkin huomauttaa, että vaikka korkeakouluverkko on levittäytynyt Suomessa varsin laajalle, on suurin osa korkeakouluopiskelijoista kotoisin Etelä- ja Lounais-Suomesta, jonne on myös keskittynyt yhteiskunnallisesti kaikkein arvostetuimpien alojen koulutus. Maamme reuna-alueet ovat saaneet tarjottavakseen erityisesti kasvatustieteen, humanistisen, matemaattis-luonnontieteellisen ja yhteis-

kuntatieteellisen alan koulutusta. Pääkaupunkiseudun korkeakoulut profiloituvat uusimaalaisten, toimihenkilötaustaisten nuorten sekä muun maan toimihenkilö- ja yrittäjäperheiden lasten koulutusväyliksi. Korkeista asemista tulevilla on usein parhaimmat taloudelliset edellytykset hakeutua pääkaupunkiseudun korkeakouluihin. Myös ns. statusalojen opetus painottuu Uudellemaalle. (Nevala 1999a, 191–192.)

Liitteen 6 taulukossa 1 on esitetty korkeakouluopiskelijoiden kotipaikka⁸³ talousalueittain⁸⁴ vuonna 1961 (Elovainio 1966, 141–142). 1960-luvun alussa reilu kolmasosa korkeakouluopiskelijoista asui Uudellamaalla. Varsinaissuomalaisia oli opiskelijoista joka kymmenes, tammermaalaisia eli pirkanmaalaisia oli pari prosenttiyksikköä vähemmän. Kaikkein vähiten opiskelijoita asui Ahvenanmaalla. Myös Kainuu oli hyvin harvan kotipaikkana. Talousalueen väkilukuun suhteutettuna korkeakouluopiskelijoita oli huomattavasti muita enemmän Uudellamaalla. Toiseksi opiskelijarikkain talousalue oli Varsinais-Suomi. Selvästi keskimääräistä pienemmät opiskelijaosuudet löytyivät Kainuusta, Lapista, Pohjois-Karjalasta ja Ahvenanmaalta. Ahvenanmaalla asuvat pyrkivät ruotsinkielentaitoisina myös Ruotsin korkeakouluihin, minkä johdosta opiskelijaosuus ei anna oikeaa kuvaa todellisesta tilanteesta (Kalaja 1967, 45–47).

Vuoden 1961 kaikkiaan 16 korkeakoulusta kahdeksan sijaitsi Uudellamaalla: Helsingin yliopisto, Teknillinen korkeakoulu, Svenska handelshögskolan, (Helsingin) Kauppakorkeakoulu, Eläinlääketieteellinen korkeakoulu, Helsingin Opettajakorkeakoulu, Helsingin Kotitalousopettajaopisto ja Käsityöseminaari. Tämän vuoksi opiskelijoista ison osan kotipaikkana oli Uusimaa. Varsinais-Suomessa eli tarkemmin Turussa oli viisi korkeakoulua: Åbo Akademi, Turun yliopisto, Handelshögskolan vid Åbo Akademi, Turun kauppakorkeakoulu sekä Turun Opettajakorkeakoulu. Loput kolme sijaitsivat Tampereella (Yhteiskunnallinen korkeakoulu⁸⁵), Oulussa (Oulun yliopisto) ja Jyväskylässä (Jyväskylän Kasvatusopillinen korkeakoulu).

Talousalueet voidaan edelleen tiivistää muun muassa Nevalan (1996, 34) käyttämän jaottelun mukaisesti korkeakoulutusalueiksi. Näin syntyy kuusi korkeakoulutus-alueita: Helsinki, Turku, Tampere, Itä-Suomi, Keski-Suomi ja Pohjois-Suomi. Näin katsoen Helsinkiin sijoittui korkeakouluopiskelijoista reilu kolmannes, Turkuun 15 prosenttia, Tampereelle 14 prosenttia, Itä-Suomeen 16 prosenttia, Keski-Suomeen 13

⁸³ Elovainion tutkimuksessa opiskelijan kotipaikka on määritelty tutkimusajankohdan henkikirjoituspaikkakunnan mukaan. Kirjojen muuttamista opiskelupaikkakunnalle ei voitu tarkistaa, mutta 1960-luvulla kaupungit eivät kovin mielellään ottaneet opiskelijoita kirjoihinsa. (Elovainio 1966, 136.)

⁸⁴ Talousalueella tarkoitetaan maantieteellistä julkisen hallinnon hallinnoimaa aluetta, jonka sisällä henkilöt, tavarat, palvelut ja pääoma vapaasti liikkuvat (Tilastokeskus 2009e). Talousalueet eroavat jossain määrin nykyisistä maakunnista (ks. esim. Valkonen 1985, 205): Uudestamaasta on nykyään erotettu Itä-Uusimaa omaksi maakunnakseen. Tammermaa on nykyisin Pirkanmaa. Etelä-Hämeen muodostavat nykyisistä maakunnista Kanta-Häme ja Päijät-Häme. Kaakkois-Suomi koostuu Etelä-Karjalasta ja Kymenlaaksosta. Lisäksi Pohjanmaata ei erotettu omaksi talousalueekseen, vaan se oli osa Etelä-Pohjanmaata. Keski-Pohjanmaahan taas kuului nykyisen Pohjois-Pohjanmaa eteläkärki.

⁸⁵ Yhteiskunnallinen korkeakoulu oli tosin vasta vuonna 1960 siirretty Helsingistä Tampereelle.

prosenttia ja Pohjois-Suomeen seitsemän prosenttia opiskelijoista. Helsingin ja Pohjois-Suomen opiskelijaosuuksia lukuun ottamatta korkeakoulutusalueet näyttäytyivät siten 1960-luvulla varsin tasa-vahvoina, mikä oli myös Elovainion havainto.

Korkeakouluopiskelijoiden kotipaikkatietoja on ylipäättään melkoisen niukasti saatavilla. Tilastokeskuksen vuosittain julkaistavissa Oppilaitostilastoissa on kuitenkin ilmoitettu väestömäärä maakunnittain ja yliopistokoulutukseen osallistuvien määrä niin ikään maakunnittain. Nämä yhdistämällä voidaan selvittää, kuinka suuri on yliopisto-opiskelijoiden osuus nykyisin kussakin maakunnassa. Liitteen 6 taulukossa 2 on yliopisto-opiskelijoiden alueellinen tausta vuonna 2005 (Tilastokeskus 2005).

Liitteen 6 taulukoista 1 ja 2 nähdään, kuinka paljon yliopisto-opiskelijoiden osuus koko väestöstä on kasvanut reilussa 40 vuodessa: Kun vuonna 1961 korkeakouluopiskelijoita oli väestöstä vajaat kuusi tuhannesta, oli heitä vuonna 2005 jo miltei 34 tuhannesta. Uudellamaalla asuu edelleen runsas kolmannes opiskelijoista. Pirkanmaa on noussut toiseksi 15 prosentin osuudellaan. Kolmantena on Varsinais-Suomi, jossa opiskelijoita on vajaat 13 prosenttia. Kolme suurinta yliopistokaupunkia käsittää näin ollen lähes kaksi kolmannesta koko maan yliopisto-opiskelijoista. Opiskelijaosuus on kasvanut Pirkanmaan ja Varsinais-Suomen ohella Pohjois-Pohjanmaalla, Keski-Suomessa ja Pohjois-Karjalassa. Sen sijaan laskua on tapahtunut Satakunnassa, Etelä-Savossa ja Kainuussa.

Pirkanmaalla opiskelijoita on väestöosuuteen nähden eniten. Kaikkein jyrkintä opiskelijaosuuden kasvu on kuitenkin ollut Pohjois-Karjalassa: kun vuonna 1961 pohjoiskarjalaisia korkeakouluopiskelijoita oli kolmisen promillea, oli heidän osuutensa vuoteen 2005 mennessä 14-kertaistunut ollen reilut 42 promillea. Opiskelijamäärän lisäys johtuu tietenkin Joensuun korkeakoulun perustamisesta vuonna 1969. Sellaisista maakunnista, joissa on oma yliopisto, on opiskelijaosuus pienin Pohjois-Savossa. Puolestaan sellaisista maakunnista, joissa ei ole omaa yliopistoa, on Satakunnassa suurin opiskelijaosuus. Ero Pohjois-Savon ja Satakunnan välillä on kuitenkin sangen selvä. Toisaalta, vaikka Satakunnassa, Etelä-Savossa ja Kainuussa ei ole omaa yliopistoa, näissä maakunnissa sijaitsee varsinaisten yliopistojen kampuksia. Esimerkiksi Helsingin kauppakorkeakoulu järjesti vuonna 2003 kauppatieteiden kandidaatin tutkinto-opetusta Mikkelissä, Joensuun yliopisto luokanopettajankoulutusta Savonlinnassa, Oulun yliopisto Kajaanissa ja Turun yliopisto Raumalla.

Kun taas yhdistetään maakunnat korkeakoulutusalueisiin, on Helsingin osuus sama kuin Uudenmaan osuus eli noin 35 prosenttia, Tampereen 16 prosenttia, Turun 14 prosenttia, Itä-Suomen, Keski-Suomen ja Pohjois-Suomen noin 12 prosenttia. Verrattuna vuoteen 1961 ovat Tampereen ja Pohjois-Suomen osuudet hieman kasvaneet ja muiden alueiden eli Helsingin, Turun, Itä-Suomen ja Keski-Suomen osuudet supistuneet.

Liitteen 6 taulukoita vertailemalla näkyy ensinnäkin se, että opiskelijaosuus maakunnan väestöstä on kasvanut lähes kaikissa maakunnissa⁸⁶. Toiseksi, opiskelijoiden

⁸⁶ Vuoden 2005 maakunnat eivät tosin ole kaikilta osin verrattavissa vuoden 1961 talousalueisiin.

osuudet maakunnan väestöstä ovat tasoittuneet maakuntien välillä selvästi. Uusimaalaisten opiskelijoiden yliedustus ei ole enää yhtä selvää, kun vertailu tehdään suhteessa maakunnan väestöön. Toisaalta erot yliopistomaakuntien ja ei-yliopistomaakuntien välillä ovat jyrkentyneet. Esimerkiksi päijäthämäläisistä ja eteläpohjalaisista yliopistop opiskelijoita on marginaalisen vähän. Tämä saattaa selittyä osin sillä, että Elovainion tutkimuksissa opiskelijat olivat usein edelleen kirjoilla vanhalla kotipaikkakunnallaan, eivät opiskelupaikkakunnallaan (Ks. Elovainio 1966, 136). Toisaalta tämä kertoo myös siitä, että korkeakouluverkon laajenemisesta ovat hyötäneet nimenomaan ne maakunnat, jonne yliopisto on perustettu. Yliopistokeskukset eivät luonnollisestikaan korvaa yliopistojen tuomaa hyötyä maakunnalle. Nuoret muuttavat opiskelujen perässä erityisesti suuriin yliopistokaupunkeihin, kun taas yliopistokeskusten tarjoamaa opetusta hyödyntävät ehkä eniten paikkakunnalla asuvat, usein perhe- ja työelämänsä vakiinnuttaneet aikuiset.

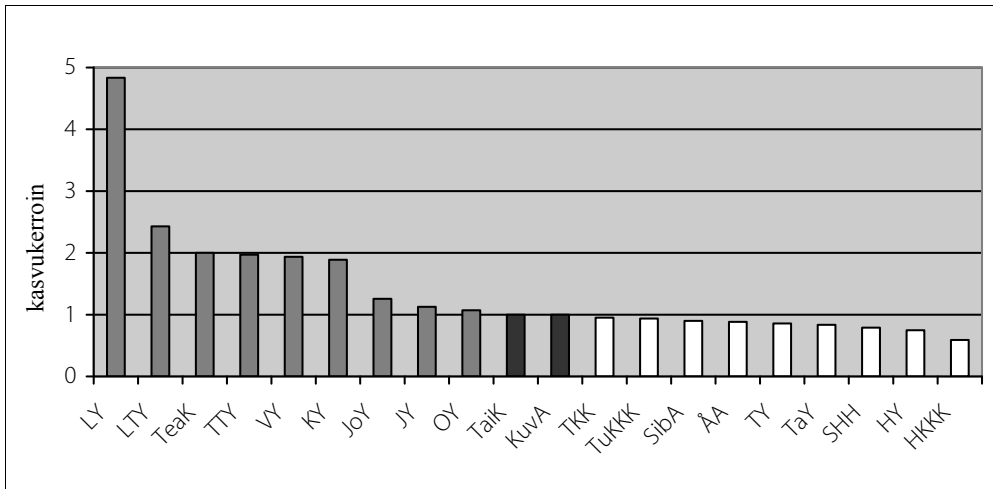
Elovainion (1966, 144–145) mukaan numerus clausuksen myötä vanhojen helsinkiläisten korkeakoulujen laajeneminen alkoi hidastua, minkä hän päätteli johtavan korkeakoulunkäyntimahdollisuuksien tasoittumiseen maan eri osissa. Näin on muun muassa Nevalan (1999a, 91) mukaan käynytkin: korkeakoulutukseen osallistumisen erot ovat todellakin tasoittuneet korkeakouluverkon kattavuuden lisääntyessä. Tästä huolimatta alueellinen korkeakoulupolitiikka ei ole kyennyt kääntämään yhteiskunnallisen keskittymiskehityksen suuntaa: Akateemisen koulutuksen saaneen väen muuttoliike vie edelleen kohti Etelä-Suomea ja erityisesti pääkaupunkiseutua. Suurimmat häviäjät koulutetun työvoiman muuttoliikkeen suhteen vuosituhannen vaihteessa olivat Lappi, Keski-Suomi, Pohjois-Savo, Pohjois-Karjala, Pohjanmaa ja Varsinais-Suomi. (Nevala 2003, 118–119.)

Kun vuonna 1961 pääkaupunkiseudun yliopistoissa opiskeli 68 prosenttia maamme kaikista korkeakouluopiskelijoista, oli vastaava osuus vuonna 2007 enää 36 prosenttia. Maakuntayliopistot ovat mahdollistaneet yliopisto-opinnot myös periferisemmällä alueella asuville. Jo 1960-luvulla tiedettiin, että maantieteellinen läheisyys lisää opiskelualttiutta ja opiskelijoiden määrää (Kalaja 1967, 50).

Liitteessä 7 on esitetty opiskelijoiden määrät eri yliopistoissa ja osuudet koko opiskelijakunnasta vuosina 1961, 1981, 2001 ja 2007. Yliopistot on järjestetty vuoden 2007 tilanteen mukaiseen suuruusjärjestykseen. Seuraavan kuvion pylväätkerovat, kuinka paljon vuoden 2007 opiskelijaosuus on kasvanut tai laskenut verrattuna vuoteen 1981⁸⁷. Kasvukerroin yksi (mustat pylväätkerovat) tarkoittaa tilannetta, jossa opiskelijoiden suhteellinen osuus maamme koko opiskelijakunnasta on pysynyt samana. Mustien pylväiden oikealla puolella olevissa yliopistoissa opiskelijaosuus on siis laskenut, vasemmalla puolella olevissa yliopistoissa taas noussut.

---

⁸⁷ Kuvataideakatemian vertailuvuosi on 2001.

KUVIO 12. Opiskelijaosuuksien muutos vuosien 1981 ja 2007 välillä eri yliopistoissa
Lyhenteet liitteessä 8
(Lähde: KOTA-tietokanta)

Opiskelijaosuus on kasvanut huomattavimmin Lapin yliopistossa, jossa se on lähes viisinkertaistunut 1980-luvun alusta. Monialaisista yliopistoista niin ikään Vaasan ja Kuopion yliopistoissa on opiskelijoiden suhteellinen osuus selvästi noussut: vuonna 2007 osuudet olivat noin kaksi kertaa suurempia kuin vuonna 1981. Lappeenrannan ja Tampereen teknillisten yliopistojen opiskelijaosuudet ovat niin ikään kasvanut. Pääkaupunkiseudun yliopistoista vain Teatterikorkeakoulun opiskelijaosuudet ovat noususuunnassa. Kuvioista näkyy selvästi myös se, että Helsingin yliopistojen ohella Tampereen (lukuun ottamatta teknillistä yliopistoa) ja Turun seudulla sijaitsevat yliopistot ovat menettäneet opiskelijaosuuksiaan.

Näyttää siltä, että vaikka Helsingin yliopisto painii aivan eri luokassa kokonsa puolesta, ovat pienet ja perifeerisemmät yliopistot pystyneet säilyttämään ja vahvistamaan asemiaan opiskelijaosuuksissa mitaten. 1960- ja 1970-luvuilla perustetut, usein korkeakouluina aloittaneet yliopistot ovat vasta löytämässä paikkansa jo kauan sitten maahamme juurtuneiden, perinteisten yliopistojen rinnalle. Jotta uudet yliopistot houkuttelevat opiskelijoita, niillä pitää olla jotain näyttöä siitä, että ne tarjoavat laadukasta opetusta ja että niissä suoritettavat tutkinnot ovat käypää valuuttaa myös tulevaisuudessa. Yliopistojen pitää näin ollen kerätä ”hyvää historiaa” asemansa vakiinnuttamiseksi. Vaikka Suomessa yliopistoja ei ainakaan vielä samalla tavoin rankata kuin monissa muissa maissa, opiskelupaikkaa miettivät tekevät tällaista rankkausta varmasti mielessään. Yliopistojen yhdistymiset ovat muuttaneet koko hakukenttää, ja tämä on näkynyt jo esimerkiksi niin, että Aalto-yliopisto, Itä-Suomen yliopisto ja uusi Turun yliopisto ovat houkuttelleet hakijoita ennätysmäärin. Näissä yliopistoissa myös karsinta on siten entistä kovempaa. Olisi myös kiintoisaa selvittää, kuinka kaukaa uudet yliopistot houkuttelevat opiskelijoita.

5. KETKÄ HAKEVAT JA KETKÄ PÄÄSEVÄT YLIOPISTOON?⁸⁸

Vuonna 2003 yliopistoihin haki kaikkiaan 67 900 henkilöä (Tilastokeskus 2004a). Koska hakea voi useaan eri hakukohteeseen, hakemusten määrä oli huomattavasti suurempi, 155 814. Päävalintojen osuus hakemuksista oli noin 90 prosenttia. Tässä luvussa luodaan kokonaiskuva tuosta päävalintojen kautta yliopistoihin pyrkineestä joukosta. Lisäksi selvitetään, miten erilaiset hakijat menestyivät opiskelijakarsinnassa ja mitkä tekijät olivat yhteydessä opiskelemaan pääsyyn.

5.1 Nuoret, miehet ja kaupunkilaiset menestyvät valinnoissa

Tutkittaessa nuorisoikäluokan siirtymistä korkeakouluihin on sukupuolten välillä havaittu merkittäviä eroja: naiset aloittavat korkeakouluopinnot selvästi miehiä useammin (OPM 2007a). Kyseessä ei ole vain suomalainen ilmiö, sillä samankaltainen vinouma sukupuolten välillä on havaittavissa myös monissa muissa maissa (ks. esim. Daun & Hansson 2006, 252; OECD 2008, 27–28⁸⁹, Mora 1996, 345). Suomessa naisten osallistuminen korkeimpiin opintoihin on kuitenkin muihin maihin nähden ollut jo pitkään poikkeuksellisen suurta. Vuonna 2003 suomalaisiin yliopistoihin hakeneista naisia oli 61 prosenttia, mutta koska naisten hyväksymisprosentti oli miehiä alhaisempi⁹⁰, hyväksytyissä naisten osuudeksi jäi ”vain” 58 prosenttia. Yliopistojen opiskelijavalinnat siis taasaavat hieman naisten yliedustusta hyväksyessään useammin mies- kuin naishakijan⁹¹.

Naisten miehiä vilkkaamman korkeakoulutukseen hakeutumisen taustalla vaikuttavat monet tekijät. Tytöt menestyvät jo peruskoulussa poikia paremmin. Esimerkiksi vuoden 2006 PISA-tutkimuksessa (Hautamäki, Laaksonen & Scheinin 2008, 42) suomalaisten tyttöjen pistemäärä oli selvästi poikia korkeampi; pojat päihittivät tytöt vain matematiikan osaamisessa. Tytöt jatkavat myös poikia useammin lukioon⁹². Erot eivät

⁸⁸ Luku perustuu sekä taulukkomuotoiseen kokonaisaineistoon että hakijapohjaiseen otosaineistoon. Otosaineistoa on käytetty silloin, kun muuttujien välisiä yhteyksiä on haluttu selvittää tarkemmin esim. ristiintaulukoimalla.

⁸⁹ OECD:n 30 jäsenmaasta vain Saksassa, Japanissa, Koreassa, Meksikossa ja Turkissa miesten sisäänotto yliopistoihin oli vuonna 2005 suurempi kuin naisten (OECD 2008, 27–28).

⁹⁰ Naisista hyväksyttiin 17 %, miehistä 19 % ($\chi^2(1) = 36,925$; $p = 0,000$). Hyväksymisprosentit ovat todellista matalammat, koska hyväksytyttä verrataan hakemuksiin, ei hakeneisiin henkilöihin. Aineisto ei mahdollistanut hakeneiden henkilöiden erottelua.

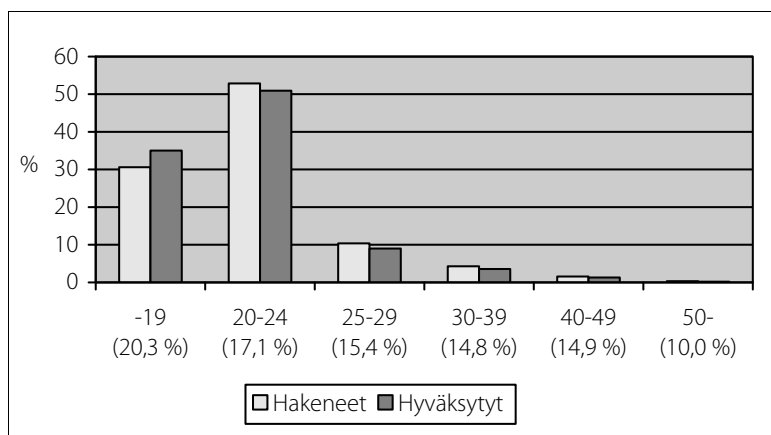
⁹¹ Aiemmissä tutkimuksissa on todettu, että miessukupuolen ohella myös hyvä lukimenestys, lukion matemaattisen linjan suorittaminen, vanhempien korkea koulutustaso sekä tiettyssä määrin myös valmennuskurssseille osallistuminen vaikuttavat suotuisasti korkeakoulutukseen valikoitumiseen (Stenström, Määttä & Jalkanen 1987, 273–274; Ahola & Nurmi 1998; Peltonen, Gillberg & Komulainen 1990; Keskitalo & Korhonen 1984).

⁹² Kuusisen (1985, 194–195) tutkimuksissa tyttöjen siirtyminen lukioon oli runsaampaa kaikissa sosiaaliryhmissä. Lisäksi paljastui, että sosiaalinen tausta vaikuttaa sekä tytöillä että pojilla voimakkaammin lukioon siirtymiseen kuin lahjakkuus.

kuitenkaan johdu lahjakkuuseroista, vaan siitä, että koulun kulttuuri sopii paremmin tytöillä yhteiskunnan muihin sosialisatiomekanismeihin (Kuusinen 1985, 196). Tästä huolimatta lukiossa ja kirjoituksissa menestyneet tytöt tyytyvät hyviä arvosanoja saaneita poikia useammin alemman tasoiisiin koulutuksiin (Vanttaja 2002, 40–41). Koulumenestyjissä on kuitenkin sen verran runsaammin tyttöjä, että tämäkään epäsuhta ei riitä tasoittamaan yliopisto-opiskelijoiden sukupuolijakauman vinoumaa.

Erityistä huolta on kannettu uusien miesylioppilaiden sijoittumisesta yliopistokoulutukseen (OPM 2004, 46.) Tässä tutkimuksessa ei tuoreita⁹³ ylioppilaita kyetty aineistonkeruuseen liittyvistä syistä suoraan (ks. luku 3.4) erottelemaan, mutta heidät pystyttiin kuitenkin paikantamaan toista kautta⁹⁴. Otosaineisto paljasti, että uusien miesylioppilaiden hyväksymisprosentti oli koko hakijajoukon korkein (22 %), kun taas vastakirjoittaneista naisista pääsykokeet läpäisi selvästi harvempi (18 %). Erot olivat tilastollisesti erittäin merkitsevät. Kokonaisuutena tarkastellen nuoret miehet selviytyivät siis hyvin valinnoista, mutta alojen välillä sukupuolten erot sisäänpääsyssä voivat tietysti vaihdella paljonkin.

Vaikka päävalinta on pääsääntöisesti nuorten hakukanava, oli ikähaarukka leveä. Sekä nuorimmat hakeneet että hyväksytyt olivat 17-vuotiaita. Hakeneista vanhin oli 72-vuotias, hyväksytyistä 65-vuotias. Hakeneiden iän keskihajonta oli suurempi kuin hyväksytyjen⁹⁵. Valintaprosessi siis kaventaa hakijoiden ikähaarukkaa erityisesti yläpäästä. Kuviossa 13 on esitetty eri ikäryhmien osuudet hakeneilla ja hyväksytyillä sekä hyväksymisprosentit.

KUVIO 13. Yliopistojen päävalinnoissa vuonna 2003 hakeneiden ja hyväksytyjen ikäjakaumat sekä hyväksymisprosentit (suluissa)

⁹³ Uusien ylioppilaiden määrittely ei ole aivan yksiselitteistä (ks. tarkemmin OPM 2004). Tässä tutkimuksessa uusilla ylioppilailla tarkoitetaan vain hakuuuvuonna (2003) ylioppilaita.

⁹⁴ Ne vuonna 2003 hakeneet, jotka eivät olleet suorittaneet ylioppilastutkintoa ja joilla ei ollut mitään muutakaan perusasteen jälkeistä tutkintoa, olivat useimmiten hakuuuvuonna kirjoittaneita. Tällaisia hakijoita oli kaikkiaan 35 %, joista 86 % oli alle 20-vuotiaita ja 11 % 20-vuotiaita.

⁹⁵ Hakeneiden keski-ikä oli 22,1 vuotta, hyväksytyjen 21,7 vuotta. Iän mediaani oli sama hakeneilla ja hyväksytyillä, 20 vuotta.

Hakeneista 83 prosenttia oli alle 25-vuotiaita. 30 ikävuodesta lähtien yliopistoon päävalinnan kautta hakeminen on jo melkoisen harvinaista. Korkein hyväksymisprosentti oli kaikkein nuorimmalla ikäryhmällä, ja hyväksymisprosentit pääsääntöisesti laskivat iän noustessa⁹⁶. Kaikkein alhaisin todennäköisyys hyväksytyksi tulemiseen on 50 vuotta täyttäneillä, joista vain joka kymmenes tuli valituksi. Tämän ikäisiä hakijoita oli tosin marginaalisen vähän, vain 0,3 prosenttia (431 henkilöä).

Alle 30-vuotiaista hakijoista naisia oli 60 prosenttia, 30 vuotta täyttäneistä jo 70 prosenttia⁹⁷. Naisten innokkaampi kouluttautuminen vanhemmalla iällä ei ole uusi ilmiö. Myös aikuiskoulutukseen naiset osallistuvat miehiä ahkerammin. Esimerkiksi avoimessa yliopistossa opiskelevista naisia on osapuilleen kaksi kolmesta (Rinne ym. 2003, 66). Toisaalta naisten hakemista koulutukseen voivat siirtää myös erilaiset perhe-elämän velvoitteet, jotka kohdistuvat voimakkaammin naisiin. Naisten joukossa olikin enemmän perheellisiä hakijoita⁹⁸.

Korkeakoulutuksen aikuistumisesta huolimatta päävalinta näyttää edelleen siis voimakkaasti profiloituvan nuorten reitiksi yliopistoon. Vanhemmat hakijat hyödyntävät selvästi nuoria useammin muita reittejä, joita kautta heidän on myös helpompaa päästä sisään (Rinne ym. 2008a). Avoimen väylä ja muut reitit onkin nimenomaisesti kohdennettu aikuisille hakijoille. Samalla, kun muut reitit tarjoavat aikuisille hakijoille varmemman ja ehkä myös ”turvallisemman” polun yliopistoon, ne eriyttävät hakijoita iän mukaan (O’Donnell & Tobbell 2007, 317). Nuorille ja varttuneemmille hakijoille on omat väylänsä, ja tämä iän mukainen eriytyminen jatkuu usein myös opiskelujen aikana. Abrahamsson (1984, 295–296) puhuu vanhempien opiskelijoiden ”osa-aikaidentiteetistä”. Perhe, työ ja muut aikuisiän velvoitteet haukkaavat suuren palan aikuisen opiskelijan ajasta. Myös aikuisen opiskelutaidot voivat olla puutteellisia tai unohtuneita. (Barrett & Powell 1980, 372; O’Donnell & Tobbell 2007, 313; Rau 1999; Alho-Malmelin 2010.) Nämä erilaiset velvoitteet ja puutteet voivat näkyä myös pääsykokeisiin valmistautumisessa ja heikentää aikuisen sisäänpääsyn mahdollisuuksia. Kuitenkin on todettu, että ne aikuiset, jotka läpäisevät karsinnat, ovat usein varsin motivoituneita opiskelijoita; he menestyvät opinnoissaan hyvin eivätkä yleensä jätä opintojaan kesken (Trow 1973; Barrett & Powell 1980; Woodley & Wilson 2002; Abrahamsson 1984, 286).

Reittien eriyttämistä ei kuitenkaan tule suoraan nähdä eri-ikäisten hakijoiden tasa-arvoisuutta uhkaavana tekijänä, vaan pikemminkin yksilöllisyyden huomioimisena ja aiemmin opitun tunnustamisena. Vanhemmilla hakijoilla kun on usein taustallaan tutkintoja ja työkokemusta, jotka sinänsä jo tekevät heistä erilaisia hakijoita. Ne varttuneemmat hakijat, joilla ei ole mahdollisuuksia pyrkiä erillisvalinnoissa tai jotka jostain muusta syystä preferoivat päävalintoja, joutuvat kuitenkin taistelemaan opiskelupaikasta samassa kiintiössä nuorten ylioppilaiden kanssa.

⁹⁶ Samanlainen ilmiö on nähtävillä myös muualla Euroopassa. Esimerkiksi kun vuonna 1989 Tšekin tasavallassa yliopistoihin pääsyn ikärajoja höllennettiin, alkoi yliopistoihin pyrkiä myös varttuneempia hakijoita. Ikärajojen avaaminen ei kuitenkaan juuri helpottanut tilannetta: vanhemmat hakijat saivat opiskelupaikan selvästi harvemmin kuin nuoremmat. (Šebková 1996, 286.)

⁹⁷ $\chi^2(5) = 382,871$; $p = 0,000$.

⁹⁸ $\chi^2(6) = 1000,860$; $p = 0,000$.

Nuoresta iästä johtuen valtaosa (93 %) hakijoista oli naimattomia. Naimisissa oli kuusi prosenttia ja eronneita prosentin verran. Leskien osuus oli häviävän pieni (yhteensä 34 henkilöä, 0,02 %). Parhaimmat mahdollisuudet opiskelupaikan saamiseen ovat naimattomilla. Heidän hyväksymisprosenttinsa oli 18, kun naimisissa olevilla se oli 17, eronneilla 13 ja leskillä vain kuusi. Otosaineiston mukaan erot olivat tilastollisesti merkitsevät⁹⁹. Todennäköisesti siviilisäädyn vaikutus tulee kuitenkin iän kautta; vanhemmat hakijathan saavat harvemmin opiskelupaikan kuin nuoret.

Hakijoista 96 prosenttia oli lapsettomia. Yksi- tai kaksilapsisia hakijoita oli kolmen prosenttia. Vajaalla prosentilla oli kolmesta neljään lasta. Tätä useampilapsisia hakijoita oli hyvin vähän. Keskimääräinen lapsiluku oli hakeneilla 0,21 ja hyväksytyillä 0,23. Valintaprosessissa kolmen ja neljän lapsen vanhemmat ja lapsettomat pärjäsivät parhaiten, mutta erot eivät olleet merkitsevät.

Siviilisäätö ja lasten lukumäärä eivät erikseen tarkasteltuina ole kuitenkaan kovin informatiivisia todellisen perhetilanteen kuvaajia. Tämän takia luotiin muuttuja, jossa nämä molemmat tekijät otettiin yhtä aikaa huomioon. Vertailtaessa opiskelemaan pääsyä erilaisissa perheissä elävien kesken selvisi muun muassa, että kotona asuvat nuoret menestyivät valinnoissa muita paremmin. Tähän ryhmään lukeutuivat kaikkein nuorimmat hakijat, usein juuri tuoreet ylioppilaat. Toiseksi parhaimmassa asemassa olivat sellaiset naimisissa olevat hakijat, joilla oli myös lapsia. Yksinhuoltajien pääsy yliopistoon oli kaikkein vaikeinta. Perhetilanne ei itsenäisenä selittäjänä kuitenkaan liene riittävä, vaikka erot eri ryhmien välillä olivatkin tilastollisesti merkitsevät. Opiskelemaan pääsyn taustalta löytyykin mitä ilmeisimmin muita, perhetilannetta vahvempia ja ”järkevempiä” selittäjiä (ks. luku 5.4).

Opiskelupaikan valintaan vaikuttavia tekijöitä on tarkastellut ja vertaillut muun muassa skotlantilainen Senga Briggs (2006). Hänen mukaansa kolme tärkeintä hakemispäätöstä suuntaavaa tekijää yliopisto-opiskelijoilla olivat yliopiston akateeminen maine, etäisyys kotipaikkakunnalta ja sijainti. Oman tutkimuksemme (Rinne ym. 2008a) mukaan opiskelupaikan läheinen sijainti on eritoten varttuneemmille hakijoille hyvin merkittävä hakupäätöstä ohjaava tekijä. Heillä haku suuntautuukin usein läheisimpään yliopistoon, mikäli oppialatarjonta vain vastaa omia toiveita. Itsenäistyville, lapsuudenkodista pois muuttaville nuorille taas lähteminen kauemmas opiskelujen perässä on usein helpompaa, ja monet jopa toivovat täydellistä maiseman vaihdosta.

Seuraavissa taulukoissa (taulukot 2 ja 3) on esitetty hakeneiden ja hyväksytyjen asuinkunnan kuntaryhmä ja asuinmaakunta. Taulukosta 2 nähdään, että yliopistoihin hakeneissa kaupunkilaiset ovat yliedustettuina, sillä vuonna 2003 kaikista suomalaisista kaupungeissa asui 62 prosenttia, taajamissa 17 prosenttia ja maaseudulla 21 prosenttia (Tilastokeskus 2004b). Nuoret muuttavatkin usein opiskelujen perässä suurimpiin kaupunkeihin¹⁰⁰.

⁹⁹ $\chi^2(3) = 14,105; p = 0,003$.

¹⁰⁰ Vuonna 2003 15–24-vuotiaista kaupunkimaisiin kuntiin muutti muista kunnista noin 27 000 henkilöä, kun taas kaupunkimaisista muihin kuntiin muutti noin 15 000 henkilöä. Kaupunkimaisten kuntien nettomuutto 15–24-vuotiaiden osalta oli reilut 12 000 (Tilastokeskus 2004b).

TAULUKKO 2. Hakeneiden ja hyväksytyjen asuinkunnan kuntaryhmä sekä hyväksymisprosentit

Kuntaryhmä	Hakeneet		Hyväksytyt		Hyväksymisprosentti
	N	%	N	%	
Kaupunki	108398	78,2	19768	80,4	18,2
Taajama	14251	10,3	2141	8,7	15,0
Maaseutu	15896	11,5	2682	10,9	16,9
Yhteensä	138545	100,0	24591	100,0	17,8

Sen ohella, että kaupunkilaiset olivat hakijoissa yliedustettuina, saivat he myös opiskelupaikan muita useammin. José-Ginés Mora (1996) on tutkimuksissaan tullut samanlaiseen tulokseen: erityisesti maakunnan pääkaupungissa asuminen paransi korkeakoulutukseen sisään pääsyn mahdollisuuksia. Kaupunkilaisten hyvää pääsykoemenestystä saattaa selittää se, että he tulivat korkean koulutus pääoman kodeista: kaupungeissa asuvien isillä oli selvästi enemmän koulutusta kuin muilla¹⁰¹ (vrt. Stafford ym. 1984). Kaupunkilaisuuteen liittyy kuitenkin myös monia valmentautumista helpottavia käytännön seikkoja. Esimerkiksi pääsykoekirjat ovat usein paremmin saatavilla ja varsinkin suurimmissa kaupungeissa asuvilla on mahdollisuus osallistua myös valmennuskurssien lähiopetukseen. Tosiasia on kuitenkin myös se, että ylioppilaskirjoituksissa parhaiten menestyvät keskittyvät suurimpien kaupunkien valikoiviin lukioihin. Kirjoituksissa hyvin pärjänneet läpäisevät myös yliopistojen valintakokeet keskimääräistä todennäköisemmin.

Asuinpaikan ja koulutusasenteiden väliltä on löydetty yhteyksiä, vaikkakin ne jäävät selvästi heikommiksi kuin sosioekonomisen aseman ja asenteiden väliset yhteydet (ks. James 2002). Richard Jamesin (2002) tutkimusten mukaan maaseudulla ja taajamissa asuvat eivät nähneet koulutusta yhtä relevanttina kuin kaupungeissa asuvat. He eivät myöskään tavoitelleet menestykstä uraa tai hyvää palkkaa. Moni heistä tahtoi jäädä asumaan lähelle vanhempiaan ja jatkaa sukunsa perinteitä.

Kaupunkilaisia oli eniten 25–29-vuotiaissa hakijoissa, vähiten taas alle 20-vuotiaissa. Jälkimmäisessä ryhmässä oli paljon lapsuudenkodissaan asuvia, mikä selittää ryhmän ei-kaupunkilaisten muita suurempaa osuutta. Toisaalta kaupunkilaisten osuus oli keskimääräistä pienempi myös 40 vuotta täyttäneiden hakijoiden joukossa, ja erityisesti taajamista tulevia oli vanhemmissa ikäryhmissä paljon. Sukupuolen mukaan tarkasteltuna naiset tulivat hieman miehiä useammin maaseudulta¹⁰². Tämä sopii hyvin aiempien tutkimusten välittämään kuvaan siitä, että opiskelupaikan valinnassa miehet arvostavat naisia enemmän opinahjon läheistä sijaintia, eivätkä kovin mielellään matkusta tai muuta opintojen takia (Briggs 2006, 715).

Suomen asukastiheys on suurin Etelä- ja Länsi-Suomessa, mikä näkyi myös hakijoiden keskittymisessä ruuhka-Suomeen. Hakeneista eteläsuomalaisia oli 41

¹⁰¹ $\chi^2(10) = 1227,974$; $p = 0,000$.

¹⁰² $\chi^2(2) = 13,240$; $p = 0,001$.

prosenttia, länsisuomalaisia 36 prosenttia, Itä-Suomen ja Oulun läänin hakija-osuudet olivat kymmenkunta prosenttia, Lapin kolmisen prosenttia ja Ahvenanmaan vajaat 0,1 prosenttia. Yliopistoon hakeneiden jakautuminen eri lääneihin vastaa koko väestön 15–74-vuotiaiden jakautumista. Vain ahvenanmaalaiset olivat hakijoiden joukossa selvästi aliedustettuina, sillä vuonna 2003 Ahvenanmaalla asuvia oli 0,5 prosenttia koko väestöstä (Tilastokeskus 2004b). Ahvenanmaalla asuvat hakevatkin lisääntyvässä määrin Ruotsin yliopistoihin. Nykyisin vain kolme kymmenestä ahvenanmaalaisesta valitsee opiskelupaikakseen suomalaisen yliopiston samalla kun seitsemän kymmenestä hakeutuu Ruotsin puolelle. (Turun Sanomat 2007.) Ahola (1995, 98) uskoo myös, että erityisesti ”parhaiden” ahvenanmaalaisien koulutusväylät löytyvät Ruotsista. Ahvenanmaalaiset haluavat ymmärrettävästi saada opetusta äidinkielellään, ja Suomessa ruotsinkielistä opetusta tarjoavat lähinnä vain Åbo Akademi, Svenska handelshögskolan, Helsingin yliopisto ja Teatterikorkeakoulu.

Mieshakijat keskittyivät naisia voimakkaammin Etelä-Suomeen, naisissa oli enemmän niin länsi- ja itäsuomalaisia kuin Lapin läänistä tulevia¹⁰³. Tätä selittää tietysti paljon se, että naisten suosimien alojen opintotarjonta on keskittynyt maakuntayliopistoihin. Esimerkiksi Lapin yliopistossa voi opiskella kasvatustieteitä, yhteiskuntatieteitä, oikeustiedettä sekä taiteita – naisten aloja kaikki tyynni. Etelä-Suomesta taas löytyvät hyvin miesvetoiset Teknillinen korkeakoulu ja Lappeenrannan teknillinen yliopisto sekä kaksi kauppakorkeakoulua. Hieman kärjistäen voidaan ajatella, että nimenomaan naiset tasoittavat alueellisia osallistumiseroja.

Hyväksytyt jakoutuivat eri lääneihin pitkälti yhtä suurilla osuuksilla kuin hakee- neetkin. Hyväksytyissä kuitenkin itäsuomalaisten ja ahvenanmaalaisien osuudet olivat hieman suuremmat. Järkeenkäypä selitys tälle on tietysti se, että itäsuomalaiset ja ahvenanmaalaiset hakevat usein yliopistoihin ja aloille, joissa hyväksymisaste on keskimääräistä korkeampi¹⁰⁴. Hakijoiden alueellinen levittäytyminen näkyy tarkemmin seuraavassa taulukossa, josta löytyvät asuinmaakuntien jakaumat hakeneilla ja hyväksytyillä sekä maakunnittaiset hyväksymisprosentit.

¹⁰³ $\chi^2(5) = 99,481$; $p = 0,000$.

¹⁰⁴ Yliopisto- ja alakohdaisia sisäänpääsyasteita tarkastellaan lähemmin luvuissa 6 ja 7.

TAULUKKO 3. Hakeneiden ja hyväksytyjen asuinmaakunta sekä hyväksymisprosentit

Asuinmaakunta	Hakeneet		Hyväksytyt		Hyväksymisprosentti
	N	%	N	%	
Uusimaa	44146	31,9	8030	32,7	18,2
Pirkanmaa	14269	10,3	2438	9,9	17,1
Varsinais-Suomi	13484	9,7	2396	9,7	17,8
Pohjois-Pohjanmaa	11888	8,6	2170	8,8	18,3
Keski-Suomi	8231	5,9	1576	6,4	19,2
Pohjois-Savo	6026	4,4	1235	5,0	20,5
Satakunta	4732	3,4	640	2,6	13,5
Lappi	4474	3,2	785	3,2	17,6
Pohjois-Karjala	4462	3,2	987	4,0	22,1
Etelä-Pohjanmaa	4426	3,2	665	2,7	15,0
Pohjanmaa	3724	2,7	972	4,0	26,1
Päijät-Häme	3272	2,4	311	1,3	9,5
Etelä-Savo	3018	2,2	533	2,2	17,7
Etelä-Karjala	2851	2,1	501	2,0	17,6
Kanta-Häme	2697	2,0	309	1,3	11,5
Kymenlaakso	2276	1,6	324	1,3	14,2
Keski-Pohjanmaa	1613	1,2	256	1,0	15,9
Kainuu	1604	1,2	249	1,0	15,5
Itä-Uusimaa	1226	0,9	187	0,8	15,3
Ahvenanmaa	126	0,09	27	0,11	21,4
Yhteensä	138545	100,0	24591	100,0	17,8

Verrattuna maakuntien 15–74-vuotiaaseen väestöön (Tilastokeskus 2004b), olivat Pohjois-Pohjanmaalta, Uudeltamaalta, Pirkanmaalta, Keski-Suomesta ja Varsinais-Suomesta tulevat yliopistoon hakijoiden joukossa. Selvästi odotettua vähemmän oli taas Ahvenanmaalta, Kymenlaaksosta, Itä-Uudeltamaalta, Päijät-Hämeestä ja Kanta-Hämeestä tulevia. Yhteistä jälkimmäisellä mainituille maakunnille on, että niissä ei ole ”omaa” yliopistoa. Holger Daunin ja Henrik Hanssonin (2006, 255) mukaan maantieteellinen etäisyys vaikuttaa koulutushalukkuuteen ja -motivaatioon; mikäli lähellä on tarjolla koulutuspaikkoja, niihin myös haetaan. Tässä mielessä maakuntayliopistojen perustaminen on merkittävästi edistänyt korkeakoulutukseen osallistumista. Itäsuomalaisten korkea hyväksymisprosentti perustuu lähinnä pohjoiskarjalaisten ja -savolaisten hyvään läpäisyasteeseen. Kaikkein parhaiten yliopiston porteista läpi pääsivät kuitenkin pohjalaiset. Pohjanmaalla ruotsinkielisten osuus on varsin suuri, ja ruotsinkielisten on todettu pääsevän suomenkielisiä helpommin korkeakoulutukseen (esim. Nevala 1999a, 107). Ruotsinkielisille on Suomessa myös suhteellisesti enemmän korkeakoulutuspaikkoja kuin suomenkielisille (Saarela & Finnäs 2003, 446).

Vuonna 2003 yli puolet uusista yliopisto-opiskelijoista oli opintojen takia vaihtanut asuinmaakuntaansa. Vain Uudellamaalla ja Pohjois-Pohjanmaalla asuvista

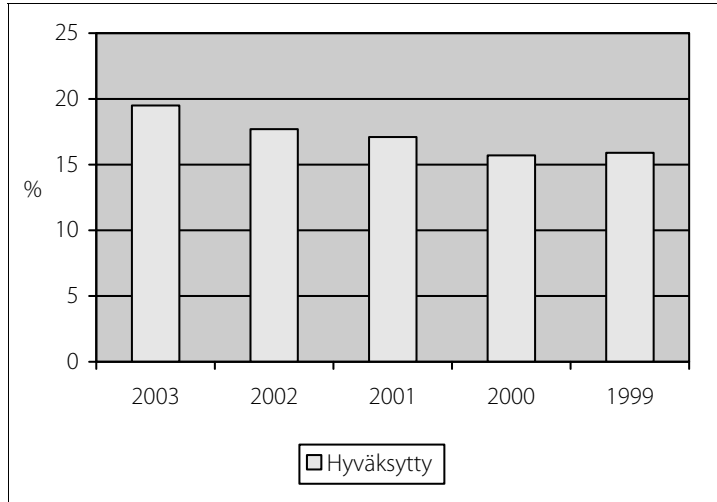
suurin osa oli jäänyt kotiseudulle. (Tilastokeskus 2005.) Vaikka korkeakoulutuksen alueellinen saatavuus on maassamme parantunut, opiskelu ja opiskelijat eivät suinkaan jakaudu tasaisesti eri alueiden kesken. Sen ohella, että ei-yliopistomaakunnissa asuvat muuttavat pois kotiseudultaan opiskelemaan päästyään, he myös hakevat yliopistoihin selvästi harvemmin kuin muualla asuvat. Kaiken lisäksi – kuten taulukosta näemme – ei-yliopistomaakunnista tuleville hakijoille yliopistojen portit avautuivat kankeammin kuin yliopistomaakunnissa asuville. Pääkaupungissa ja muissa suurissa kaupungeissa asuu keskimääräistä koulutetumpaa väkeä, mikä voi heijastua myös nuorten pidentyneenä koulutustienä ja ehkä myös helpompana opiskelemaan pääsynä.

5.2 Alemmilla ammatillisilla tutkinnoilla negatiivinen vaikutus sisään-pääsyyn

Tutkimusjoukko oli ikäjakaumaltaan varsin nuorta, minkä johdosta suurin osa hakijoista sijoittui sekä koulutuksen, aseman että tulojen osalta ”matalaan päähän”: päävalinnassa hakeneista korkeintaan keskiasteen tutkinto oli yhdeksällä kymmenestä, kaksi kolmesta oli sosioekonomiselta asemaltaan opiskelijoita ja yhtä monella vuositulot jäivät reippaasti alle 9000 euron (ks. liite 12).

Aineiston mukaan hakeneista ylioppilaita oli 63 prosenttia. Tässä joukossa eivät kuitenkaan ole mukana hakuvuoden ylioppilaat, joiden osuudeksi edellisessä alaluvussa laskettiin 35 prosenttia. Ylioppilaita oli todellisuudessa siten noin 98 prosenttia.

Yliopistojen mahdollisuus antaa tuoreille ylioppilaille lisäpisteitä selittää todennäköisesti ainakin osin sen, että vastakirjoittaneet menestyivät vuoden 2003 valinnoissa aiempien vuosien ylioppilaita paremmin (kuvio 14). Vertailun vuoksi aineistosta laskettiin myös vuosina 2000, 2001 ja 2002 yliopistoon hakeneiden tuoreiden ylioppilaiden sisäänpääsyprosentit: ne olivat niin ikään paremmat kuin aiempien vuosien ylioppilaille. Tarkkaa tietoa siitä, millä aloilla ja minä vuosina lisäpisteitä on annettu uusille ylioppilaille, ei kuitenkaan tilastoida kootusti opetus- ja kulttuuriministeriössä (Vuorinen 2010). Joillakin aloilla lisäpisteitä on kuitenkin todennäköisesti annettu kaikkina tutkimuksessa tarkasteltuina vuosina. Lisäpisteiden oikeudenmukaisuutta on perusteltu sillä, että saman vuoden ylioppilaille ei ole yhtä paljon aikaa valmistautua yliopiston pääsykokeisiin kuin muilla (OPM 2002). Mahdollisuus lisäpisteisiin kumottiin kuitenkin Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen päätöksellä vuonna 2005 lainvastaisena. Tuoreiden ylioppilaiden asemaa turvaavana toimenä on sittemmin ehdotettu muun muassa pääsykoemateriaalien julkaisemista vasta kirjoitusten jälkeen (OPM 2009c). Tällainen menettely ei lähtökohtaisesti asettaisi uusia ylioppilaita etusijalle kuten lisäpisteet, vaan sen tarkoituksena on antaa kaikille ryhmille tasavertainen mahdollisuus valmistautua pääsykokeisiin. Keinona se ei ole myöskään yhtä raju kuin ”ilmaisten” pisteiden jakelu tai kiintiöt, jotka ovatkin tasa-arvofilosofian radikaalin suunnan suosimia menettelytapoja (ks. luku 4.1).

KUVIO 14. Yliopistojen päävalinnoissa vuonna 2003 hakeneiden pelkkien ylioppilaiden hyväksymisprosentit yo-tutkinnon suoritusvuoden mukaan

Mitä useampi välivuosi ehtii vierähtää kirjoitusten jälkeen, sitä raskaammiksi käyvät yliopiston portit. Heti kirjoitusten jälkeen yliopistoon pyrkivät ovat todennäköisesti parhaiten koulussa menestyneitä ja usein korkean kulttuuripääoman perheistä tulevia (Ahola & Nurmi 1995). Välivuosien viettäminen on taas tavallisempaa niille, joille yliopistoon hakeminen ei ole itsestäänselvyys esimerkiksi heikon koulumenestyksen takia tai jotka kyllä yrittävät sisään, mutta eivät läpäise karsintoja. Aineiston avulla ei pystytä selvittämään sitä, onko välivuosien viettäminen ollut vapaaehtoista vaiko pakon sanelemaa. Toisin sanoen, kuinka moni aiempina vuosina kirjoittaneista haki yliopistoon ensimmäistä kertaa ja kuinka moni oli kolkutellut portteja jo ennenkin?¹⁰⁵

Välivuodet olivat useimmiten kuluneet töitä tehden¹⁰⁶. Työssä olevat välivuosien viettäjät olivat useimmiten toimineet myyjinä ja tuote-esittelijöinä (18 %), sairaala-, hoito- tai keittiöapulaisina ja siivoojina (14 %), tarjoilijoina (6 %), sekä rahdinkäsitteijöinä ja varastotyöntekijöinä (6 %). Työllisiä oli aiempien vuosien pelkistä ylioppilaista runsas puolet, työttömiä ja varusmiespalvelusta suorittavia vajaa kymmenesosa (miehistä kuitenkin joka viides oli ollut varusmiehenä). Jossakin muussa oppilaitoksessa oli opiskellut noin 30 prosenttia hakeneista. Tällaisen ”hätävarakouluttautuminen” on osoitettu olevan erityisesti korkeasti koulutettujen vanhempien lasten tapa viettää välivuosi. (Ahola & Nurmi, 1995, 66–67; 1998, 35.) Myös tässä tutkimuksessa

¹⁰⁵ Vuonna 2002 tehdyn Korkeakoulujen arviointineuvoston hakijakyselyyn (OPM 2002, 95–97) mukaan välivuosiä oli pitänyt kaikkiaan 41 % kyselyyn vastanneista hakijoista. Ahola kuitenkin havaitsi raportissa ilmoitetuissa luvuissa virheellisyyksiä (ks. OPM 2004, 17). Esimerkiksi välivuoden pitäjii oli Aholan mukaan todellisuudessa 75 %. Miehillä varusmiespalvelus oli yleisin syy välivuoden pitämiseen (65 %), naisilla karsiutuminen toivotusta opiskelupaikasta (53 %). Naisilla välivuoden pitämiseen liittyi myös tauon haluaminen opiskeluputkeen, miehillä työkokemuksen hankkiminen.

¹⁰⁶ Pääasiallista toimintaa kuvaava muuttuja kertoo vuoden 2002 lopun tilanteesta.

opiskelemissa olleiden isät olivat koulutetuimpia – tosin varusmiesten tausta oli vielä hieman korkeampi¹⁰⁷.

Välivuosien viettäminen on nähty suomalaisen valintajärjestelmän yhdeksi keskeiseksi ongelmaksi. Kuitenkin opiskelemaan päässeet itse ovat kokeneet välivuodet hyödyllisinä. (OPM 2002, 21, 96; Kosonen 1988, 112.) Opiskelemaan pääsyn kannalta sillä, miten välivuodet olivat kuluneet, oli paljon merkitystä¹⁰⁸. Parhaiten karsinnat läpäisivät ne hakijat, jotka olivat olleet joko opiskelemissa tai suorittamassa maanpuolustusvelvollisuuttaan, huonoiten menestyivät työttömät¹⁰⁹.

Kaikkein heikoiden valinnoissa menestyivät kuitenkin keskiasteen ammatillista väylää yliopistokelpoisuuden hankkineet¹¹⁰. Heidän hyväksymisprosenttinsa jäi noin kymmeneen. Yliopistojen opiskelijavalintojen arvioinnissa (OPM 2002, 132) tyydyttään vain toteamaan, että ”Ei-ylioppilaiden ja ammatillisen perustutkinnon suorittaneiden hakijoiden mahdollisuudet päästä yliopisto-opintoihin tulee turvata”, mutta konkreettisia keinoja sisäänpääsyn varmistamiseksi saati parantamiseksi ei esitetä. Lukioväylä näyttää olevan siis edelleen kaikkein varmin tie yliopistoon. Vaikka myös muita reittejä edeten korkeakoulupätevyuden hankkiminen on mahdollista, johtavat nämä reitit useimmiten näkymättömiin umpiperiin.

Kuviossa 15 on esitetty hakijoiden sisäänpääsyasteet koulutustaustan mukaan. Keskiasteen tutkinnon suorittaneet on pilkottu neljään ryhmään: tuoreisiin ylioppilaisiin, aiempien vuosien pelkkiin ylioppilaisiin, ammatillisen tutkinnon suorittaneisiin ylioppilaisiin ja ei-ylioppilaisiin. Keskiastetta korkeamman tutkinnon oli suorittanut noin joka kymmenes hakija¹¹¹.

Opistoasteen tutkinnon suorittaneista joka neljäs ei ollut ylioppilas. Alemman korkeakoulututkinnon suorittaneista ei-ylioppilaita oli noin 12 prosenttia, ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneista reilut kaksi prosenttia ja tutkijakoulutetuista lähes 13 prosenttia¹¹². Korkeakoulututkinnon suorittaneilla opiskelemaan pääsy ei eronnut tilastollisesti merkittävästi ylioppilaiden ja ei-ylioppilaiden välillä. Sen sijaan opistoasteisen tutkinnon suorittaneista selvästi paremmin pärjäsivät ne, joilla oli myös ylioppilastutkinto¹¹³. Siksi kuviossa 15 opistoasteen tutkinnon suorittaneet on jaettu kahdeksi ryhmäksi, ylioppilaisiin¹¹⁴ ja ei-ylioppilaisiin.

¹⁰⁷ $\chi^2(25) = 317,146$; $p = 0,000$.

¹⁰⁸ $\chi^2(5) = 92,368$; $p = 0,000$.

¹⁰⁹ Opiskelijoista hyväksyttiin 19 prosenttia, varusmiehistä 18 prosenttia, työtä tehneistä 16 prosenttia ja työttömistä vain 12 prosenttia.

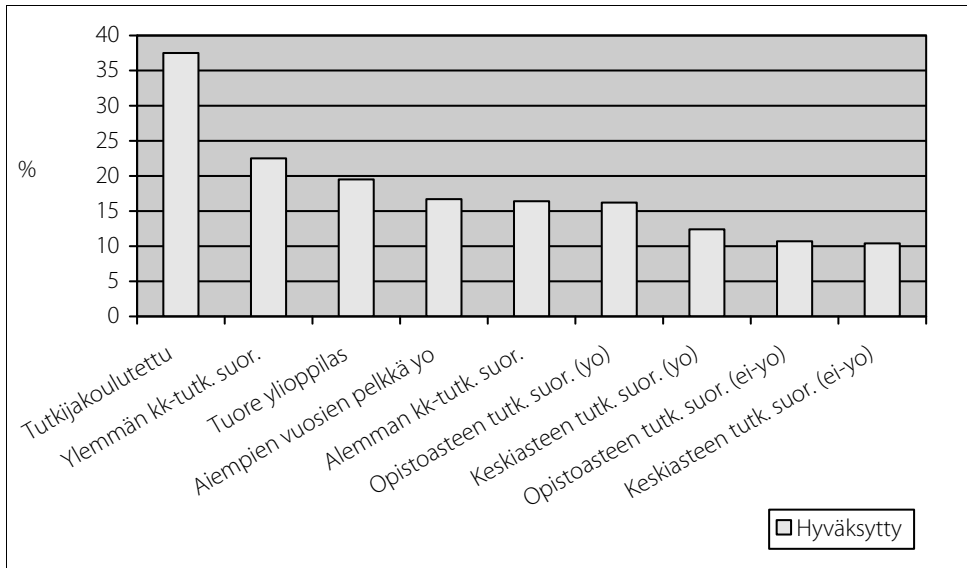
¹¹⁰ Tällaisia hakijoita ei tosin ollut paljon, vain vajaat kaksi prosenttia kaikista keskiasteen tutkinnon suorittaneista.

¹¹¹ Alemman korkeakoulututkinnon oli suorittanut 4,3 % (5962 hakijaa), opistotutkinnon 3,2 % (4467 hakijaa), ylemmän korkeakoulututkinnon 1,6 % (2168 hakijaa) ja tohtorin tai lisensiaatin tutkinnon 0,04 % (52 hakijaa).

¹¹² Tutkijakoulutettuja oli lukumääräisesti otosaineistossa hyvin vähän, yhteensä 24 henkilöä, joista siis kolme ei ollut suorittanut yo-tutkintoa.

¹¹³ $\chi^2(1) = 8,423$; $p = 0,004$.

¹¹⁴ Vanhamuotoisen yo-pohjaisen opistotutkinnon suorittaneiden odotettiin siirtyvän pääsääntöisesti työelämään, mutta tällaisten henkilöiden omat odotukset ovat virittyneet toisin: monet ovat hyvin halukkaita jatkamaan opiskelua korkeakouluissa (Stenström, Määttä & Jalkanen 1987, 274).

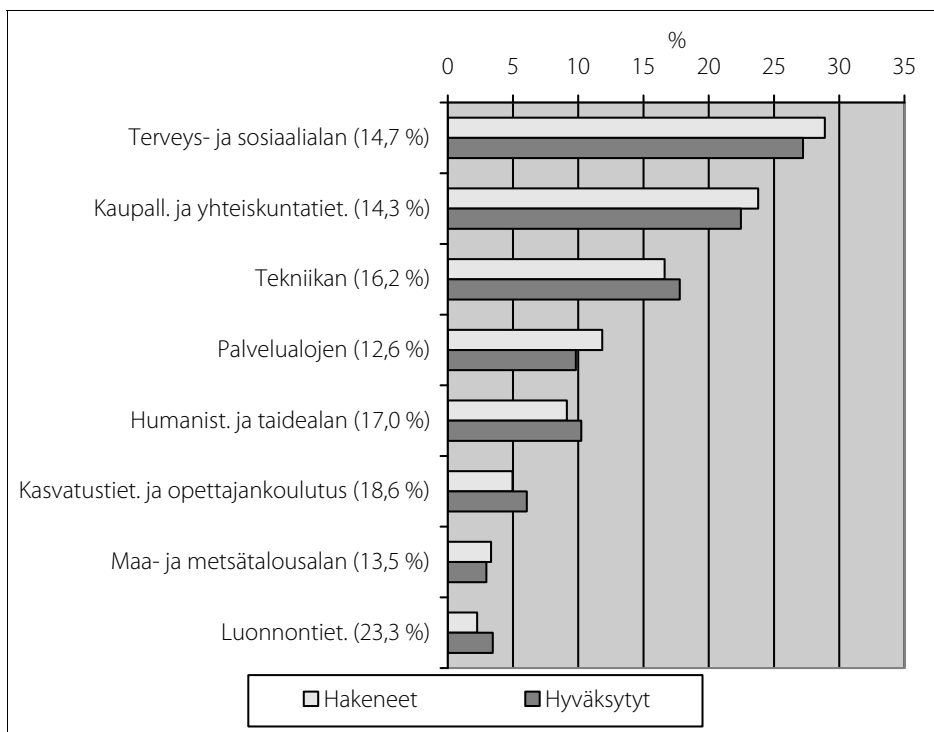
KUVIO 15. Yliopistojen päävalinnoissa vuonna 2003 hakeneiden hyväksymisasteet koulustaustan mukaan

Tutkijakoulutettujen sisäänpääsyprosentti oli huomattavasti korkeampi kuin muilla, ylempi korkeakoulututkinto ei tuottanut enää yhtä selvää lisätulosta muihin nähden. Kuviosta näkyy hyvin se, että ammatillisten opintojen kautta koukanneet hakijat ovat pääsääntöisesti menestyneet valinnoissa selvästi muita huonommin. Ammatillisen tutkinnon suorittaminen yo-tutkinnon jälkeen näyttää jopa heikentävän sisäänpääsyn mahdollisuuksia päävalinnan kautta. Paremmiin ovat pärjänneet pelkät ylioppilaat. Kaikkein huonoimmat lähtökohdat tuottaa kuitenkin ammatillinen koulutus ilman yo-tutkintoa.

Ammatillisten opintojen jälkeen yliopistoon hakevat tulevat usein kodeista, joissa vanhemmat eivät ole kovin koulutettuja (Ahola & Nurmi 1995, 87–88; Nurmi J. 1998, 101, 103). Bourdieu (1990b, 54) puhuu pakottavasta alistumisesta. Korkeakoulutus tuntuu vieraalta ja mahdottomalta vaihtoehdolta; se ei kuulu nuoren habitukseen. Hakeuduttuaan ammatilliseen koulutukseen hän saattaa kuitenkin huomata pärjäävänsä ja haluavansa jatkaa opiskelua pidemmälle. Opinnoissa menestyminen lisää luottamusta omaan kykyihinkin. Rosadon ja Davidin (2006) termein tällaista koulutuspolkua etenevät hakijat ovat useimmiten ”satunnaisia valitsijoita”, työväentaustaisia hakijoita, joille korkeakouluun hakeminen ei ole sisäistettyä ja jotka saattavat kokea, etteivät ole edes oikeutettuja hakemaan korkeakoulutukseen. Jokin sattumus tai tapahtuma saa heidät kuitenkin muuttamaan mieltänsä. Toisaalta myös ylioppilassuma pakottaa vähäisen kulttuuripääoman omaavat ja koulussa heikommin menestyneet usein koukaamaan ammatillisen koulutuksen kautta. On todettu, että koulutushierarkioiden sosiaalinen valikoivuus ylittää aina ammattikorkeakoulusektorille saakka; ainakin vielä 1990-luvulla yliopistoon haluavat tulivat ”korkeammalta” kuin ammattikorkeakouluun yrittävät (Ahola & Nurmi 1998, 34).

Myös tässä tutkimuksessa heikoimmin valinnoissa menestyneet tulivat nimenomaan matalan koulutus pääoman kodeista. Kotitaustan merkitystä opiskelemaan pääsyssä tarkastellaan lähemmin seuraavassa luvussa.

Hakeneista vajaat 14 prosenttia oli suorittanut jonkin ammatillisen tutkinnon. Kuviossa 16 on esitetty koulutusalojen jakauma ammatillisen tutkinnon suorittaneiden osalta.

KUVIO 16. Ammatillisen tutkinnon suorittaneiden hakeneiden ja hyväksytyjen korkeimman tutkinnon ala vuonna 2002 sekä hyväksymisprosentit (suluissa)

Yli puolet ammatillisen tutkinnon hankkineista oli suorittanut joko terveys- ja sosiaali-alan tai kaupallisen ja yhteiskuntatieteellisen alan tutkinnon. Näiltä aloilta valmistuneet eivät kuitenkaan läpäisseet karsintoja kovin usein. Helpoiten yliopiston porteista sisään pujahtivat luonnontieteelliseltä alalta valmistuneet, joskin ala oli hakijoilla varsin harvinainen¹¹⁵.

Luonnontieteellisen tutkinnon suorittaneiden hyvää menestystä edesauttoi epäilemättä se, että heidän koulutusasteensa oli kaikkein korkein (yli 60 prosentilla oli ylempi korkeakoulututkinto¹¹⁶). Toiseksi eniten korkeakoulutettuja löytyi kasvatustieteellisen ja opettajankoulutuksen saaneista sekä humanistisen ja taidealan tutkinnon suorittaneista (neljäsosalla ylempi korkeakoulututkinto). Terveys- ja sosiaali-alalta valmistuneiden tutkinto oli useimmiten alempi korkeakoulututkinto. Esimerkiksi

¹¹⁵ Taulukkoaineiston mukaan hakijoista 430 oli suorittanut tutkinnon luonnontieteelliseltä alalta.

¹¹⁶ $\chi^2(28) = 2022,971; p = 0,000$.

ammattikorkeakouluista valmistuneet sairaanhoitajat, terveydenhoitajat ja sosionomit kuuluivat tähän joukkoon. Kaupallisen ja yhteiskuntatieteellisen alan hakijoissa suurimmat ryhmät koostuivat opistoasteen ja alemman korkeakoulututkinnon suorittaneista; useimmiten merkonomeista, sihteereistä ja tradenomeista.

Miesvaltaisilta aloilta – tekniikasta ja luonnontieteistä – valmistuneet ovat pärjäneet valinnoissa keskimääräistä paremmin. Tämä kertoo ensinnäkin siitä, että näiltä aloilta valmistuneet ovat todennäköisesti hakeneet yliopistoihin opiskelemaan samaa alaa, ja teknillisissä tiedekunnissa ja yliopistoissa sekä matemaattis-luonnontieteellisissä tiedekunnissa sisäänpääsyasteet ovat melko korkeat. Toiseksi voi pohtia, onko tämä ilmiö yhteydessä miesvaltaisen alan valinneiden kaikinpuoliseen pärjäämiseen yhteiskunnassamme: yliopistojen miesvaltaisille aloille hakeneiden (naisten) aiempi koulumenestys on usein hyvä ja he tulevat korkeista taustoista; valmistumisen jälkeen he työllistyvät nopeasti, etenevät urallaan ja ansaitsevat hyvin (Kivinen ja Nurmi 2009; Nummenmaa & Kasurinen 1995; Lahelma 1987).

Tutkinnon suorittaneista hakijoista valtaosa, 70 prosenttia, kävi töissä. Päätoimisia opiskelijoita oli reilu kymmenesosa ja työttömiä 13 prosenttia. Työttömyydestä olivat useimmiten joutuneet kärsimään humanistiselta ja taidealalta valmistuneet, joista joka viides oli ollut ilman työtä hakua edeltävänä vuonna¹¹⁷. Harvimmin työttömyys oli kohdannut kasvatus- ja opetuslata tutkintonsa suorittaneita. Heidän työttömyysasteensa jäi noin seitsemään prosenttiin.

Pääsääntöisesti matalan ammatillisen tutkinnon suorittaneet hakijat olivat olleet useammin työttöminä kuin korkeammin koulutetut¹¹⁸. Keskiasteen ammatillisen tutkinnon omaavista hakijoista työttöminä oli noin 16 prosenttia, ylempien korkeakoulututkinnon suorittaneista yhdeksän prosenttia, tutkijakoulutetuista nelisen prosenttia¹¹⁹. Poikkeus tähän ”sääntöön” olivat alemman korkeakoulututkinnon suorittaneet, joiden työttömyysaste (14) oli selvästi korkeampi kuin opistoasteelta valmistuneilla hakijoilla (9). Pääasiallisen toiminnan ja opiskelemaan pääsyn välillä ei ollut kuitenkaan tilastollisesti merkitsevää yhteyttä koulutusta jo hankkineilla hakijoilla¹²⁰.

Tutkinnon suorittaneet hakijat olivat sosioekonomiselta asemaltaan useimmiten alempia toimihenkilöitä (29 %), opiskelijoita (28 %), ylempiä toimihenkilöitä (15 %) ja työntekijöitä (13 %). Tieto asemasta oli kuitenkin vuodelta 2000, eikä se siten kerro hakuhetken todellisesta tilanteesta. Yhtä kaikki, alempia toimihenkilöitä oli eniten terveystieteiden ja sosiaalialan sekä kaupallisen ja yhteiskuntatieteellisen alan tutkinnon suorittaneiden joukossa¹²¹, ylempien toimihenkilöiden osuudet olivat suurimmat kasvatus- ja opetuslata sekä luonnontieteelliseltä alalta valmistuneilla, työntekijäasema oli tyypillisin palvelualan koulutuksen saaneilla ja opiskelijat ja kautuivat melko tasaisesti kaikille aloille. Toisin kuin hakijan pääasiallinen toimin-

¹¹⁷ $\chi^2(42) = 403,172; p = 0,000.$

¹¹⁸ $\chi^2(24) = 544,870; p = 0,000.$

¹¹⁹ Tutkijakoulutettujen vähyydestä johtuen kyse on kuitenkin vain yhdestä henkilöstä (otosaineiston mukaan), joka oli suorittanut jatkotutkintonsa kaupalliselta ja yhteiskuntatieteelliseltä alalta.

¹²⁰ Koko hakijajoukkoa tarkasteltaessahan yhteyksiä löytyi.

¹²¹ $\chi^2(56) = 1382,706; p = 0,000.$

ta, sosioekonominen asema näytti olevan yhteydessä opiskelemaan pääsyyn ammatillisen tutkinnon suorittaneilla¹²². Parhaiten menestyivät ylemmät toimihenkilöt (hyväksymisprosentti 19), joita seurasivat alemmat toimihenkilöt (16), opiskelijat (15) ja työntekijät (13).¹²³ Sosioekonominen asema on yhteydessä koulutustasoon vahvemmin kuin pääasiallinen toiminta. Erityisesti varttuneemmilla hakijoilla asema ja koulutus kertovat hankituista pääomista.

Tutkinnon suorittaneillakin tulot jäivät kovin pieniksi (ks. liite 13). Neljäsosalla vuositulot jäivät alle 8500 euron ja yli puolella alle 16 500 euron. Tulotaso on tietysti yhteydessä koulutustaustaan ja pääasialliseen toimintaan. Parhaiten ansaitsivat luonnontieteellisen tutkinnon suorittaneet¹²⁴, heikoimmat tienestit olivat maa- ja metsätalousalalta valmistuneilla. Tulotaso oli tilastollisesti merkitsevä tekijä opiskelemaan pääsyssä niin, että helpoiten sisään pääsivät suurituloisimmat ja sellaiset hakijat, joilla ei ollut verotettavia tuloja laisinkaan¹²⁵. Tämä hiukan kummallinen tulos antaa viitteitä siitä, että tulot eivät viimekädessä ole opiskelemaan pääsyssä itsenäinen selittäjä.

Kiintoisaa on myös selvittää, millaisissa ammateissa tutkinnon suorittaneet toimivat. Suurimman ryhmän muodostivat sairaanhoitajat ja myyjät, joita kumpiakkin oli hakeneista noin yhdeksän prosenttia. Ylipäätään kymmenestä yleisimmästä ammatista yhdeksän oli ilmiselviä ”naisammattaita”: sairaala-apulaisia, siivoojia, kodinhoitajia, perus- ja lähihoitajia, lastentarhanopettajia, toimistotyöntekijöitä, sihteereitä ja tarjoilijoita. Vain tietotekniikan erityisasiantuntijat poikkesivat joukosta miesvaltaisena ammattialana. Useimmiten suoritettuna tutkinnon ala ja ammatti vastasivat toisiaan, mutta humanistisen ja taidealan koulutuksen saaneet eivät toimineet yleensä koulutustaan vastaavissa tehtävissä: suurimmat ammattiryhmät muodostuivat heillä myyjistä, toimistotyöntekijöistä ja sairaala- ynnä muista apulaisista. Herää kysymys, missä määrin humanistiselta alalta valmistuneilla opiskelemaan hakeminen johtui huonosta työllistymisestä koulutustaan vastaaviin tehtäviin.

Opiskelemaan pääsy erosi tilastollisesti merkitsevästi ammatin mukaan¹²⁶, mutta koska tiedot ammatista olivat vuodelta 2000, ei tulos ole kovin luotettava. Joidenkin ammattien edustajia oli otosaineistossa vain muutama, mikä myös heikentää luotettavuutta.

¹²² $\chi^2(8) = 38,643$; $p = 0,000$.

¹²³ Muut ryhmät ja hyväksymisprosentit: yrittäjät (12), maatalousyrittäjät (4), eläkeläiset (0), ryhmä muut (13; muodostuu henkilöistä, jotka ovat työvoiman ulkopuolella eivätkä myöskään kuulu seuraaviin ryhmiin: 0-14-vuotiaat, opiskelijat, varusmiehet ja eläkeläiset (Tilastokeskus 2009c). Esim. kotiaidit ja -isät lukeutuvat tähän ryhmään).

¹²⁴ $\chi^2(35) = 606,260$; $p = 0,000$.

¹²⁵ $\chi^2(5) = 27,293$; $p = 0,000$. Kun tarkasteluun otettiin mukaan myös ammatillista tutkintoa suorittamattomat hakijat, hyväksymisprosentit nousivat korkeimmiksi tulottomilla ja hyvin pienituloisilla ($\chi^2(5) = 87,209$; $p = 0,000$).

¹²⁶ $\chi^2(227) = 328,927$; $p = 0,000$.

5.3 Isän koulutuksella ja asemalla edelleen merkitystä

Valikoitumistutkimuksissa usein toistuva tulos on koulutuksen periytyminen vanhemmilta jälkikasvulle: vanhempien koulutus ja asema vaikuttavat lasten koulutusvalintoihin ja opinnoissa menestymiseen (ks. esim. Järvinen & Vanttaja 2000¹²⁷; Kivinen & Rinne 1996; Mora 1996). Käsillä olevan tutkimuksen lähtökohta on siinä mielessä ”vino”, että tarkastelun kohteena on jo hyvin valikoitunut joukko. Hakijat ovat jo päättäneet jatkaa koulutusuraansa pitkälle ja he myös täyttävät korkeakoulukelpoisuuden viralliset kriteerit.

Jo isän pohjakoulutuksella näyttää olevan yhteyttä siihen, miten jälkeläinen karsinnoista selviytyy: Kun ylioppilaisien lapsista hyväksyttiin 21 prosenttia, ei-ylioppilaisien lapsista opiskelupaikan sai vain 16 prosenttia. Ylioppilaiden jälkeläiset muodostivat kuitenkin hakeneiden joukossa selvän vähemmistön, nimittäin vain 37 prosenttia hakeneiden isistä oli suorittanut ylioppilastutkinnon.

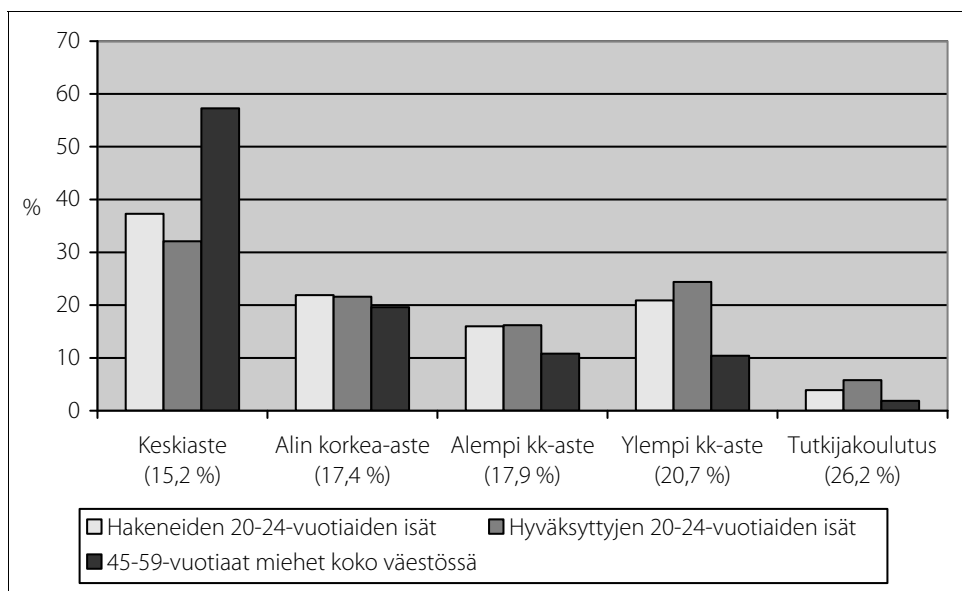
Kodin koulutusperinnön vaikutus yliopistoon pääsemisen kannalta näkyy ehkä vielä selvemmin isän koulutuksessa viettämien vuosien ja suoritettujen tutkintojen kautta. Korkeintaan keskiasteen tutkinnon oli suorittanut hakijoiden isistä reilu puolet, korkeakoulututkinnon oli hankkinut miltei joka kolmannen isä. Hyväksymisprosentti kasvaa selvästi isän tutkintoasteen myötä. Isän opistoastetta korkeampi koulutus toi jo selvää lisäetua hakijalle.

Yleinen koulutustason nousu näkyy aineistossa niin, että nuorimpien hakijoiden isillä oli enemmän koulutusta kuin vanhempien hakijoiden isillä. Tarkempi ja vertailukelpoisempi kuva muodostuu, kun valitaan tarkasteluun vain tietyn ikäryhmän hakijat. Seuraavassa kuviossa on vertailtu 20–24-vuotiaiden hakeneiden ja hyväksytyjen isien koulutustaustaa samanikäisten¹²⁸ miesten koulutukseen koko väestössä.

---

¹²⁷ Järvinen ja Vanttaja (2000) ovat vertailleet koulutuksen hyvä- ja huono-osaisia eli laudaturylioppilaiden ja koulutuksesta karsiutuneiden taustoja. Laudaturin vuonna 1995 kirjoittaneista ylioppilaista yli puolet tuli perheistä, joissa huoltaja oli ylempi toimihenkilö, kun samaan aikaan koulutuksesta ja työelämästä syrjäytyneistä nuorista yhtä korkeista taustoista tuli vain joka kymmenes.

¹²⁸ Isän iän määrittäminen tarkkaan on tietysti mahdotonta. 20–24-vuotiaiden isät asettunevat kuitenkin lähinnä ikähaarukkaan 45–59-vuotiaat. Tällöin nuorimmat olisivat tulleet isiksi 25-vuotiaina, vanhimmat 39-vuotiaina.

Opiskelemaan pääsy isän koulutusasteen mukaan: $\chi^2(5) = 155,290$; $p = 0,000$

KUVIO 17. Hakeneiden ja hyväksytyjen 20–24-vuotiaiden isien korkeimman tutkinnon aste¹²⁹ ja hyväksymisprosentit (suluissa) sekä 45–59-vuotiaiden miesten korkeimman tutkinnon aste vuonna 2000 (lähde: Pajunen 2008). Perustuu hakeneiden ja hyväksytyjen osalta otosaineistoon

Korkean koulutuspääoman perheistä tulevat hakijat läpäisevät siis yliopistojen valinnat muita useammin. Toinen merkilläpantava seikka on se, että niin yliopistoihin hakevien kuin hyväksytyjenkin isät ovat huomattavasti koulutetumpia kuin ikäluokansa miehet koko väestössä. Vähän kouluja käyneiden isien lapset siis eliminoivat itsensä usein ulos jo potentiaalisten hakijoiden joukosta (ks. Ball ym. 2002, 69–70). Itsen eliminointi koko hakuprosessista saattaa perustua hyvinkin järkeviin syihin (Kosonen 1984): nuorelta saattaa puuttua tarvittavaa koulumenestystä, kiinnostusta tai tietämystä, toisaalta syyt hakematta jättämiseen voivat olla hyvinkin tiedostamattomia. Usein erilaiset hakupäätöstä ohjaavat tekijät kietoutuvat toisiinsa, ja tutkimuksissa on myös todettu, että vain hyvin harvoin jokin tekijä nousee ylitse muiden. Kuvioista näkyy edelleen, että institutionaalinen valikointi jatkaa samaa rataa karsien vähiten koulutuksellista pääomaa perineet hakijat.

Vanhempien koulutuksen ja aseman on osoitettu vaikuttavan miehillä voimakkaammin korkeakoulutukseen hakemiseen kuin naisilla (esim. Goodale & Hall 1976). Toisin sanoen vähäisen koulutuspääoman perheiden pojat ovat eliminoineet itsensä hakijoiden joukosta, ja tästä syystä naisten joukossa on enemmän sellaisia, joiden vanhempien koulutustie on jäänyt lyhyeksi. Työväestön poikien korkeakouluallergiaa on selitetty monin tavoin (Willis 1977; Archer ym. 2001; Ball ym. 2002). On ikään

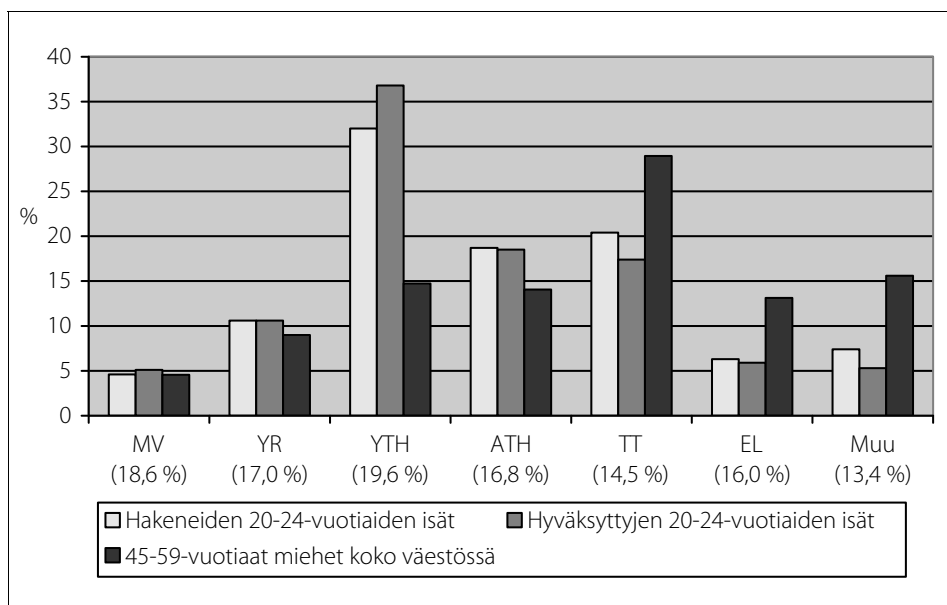
¹²⁹ Ryhmään ”perusaste tai tuntematon” kuuluvat on jätetty tästä kuvioista pois, sillä Tilastokeskuksen koulutusaste-luokittelussa ei ollut ilmoitettu perusasteen tutkinnon suorittaneita (Pajunen 2008).

kuin pyritty löytämään hyvin rationaalisia syitä sille, miksi pojat eivät kouluttaudu pidemmälle, vaikka siitä olisi tulevaisuudessa heille paljon hyötyä. Tyttöjen hakematta jättämistä ei ole samassa määrin tutkittu; on vain tyydytty esimerkiksi toteamaan, että vaatimattomuus omista saavutuksista on tytöille kulttuurisesti opetettua (Vuorinen & Valkonen 2005). Toisaalta tytöille koulutus on tärkeämpi resurssi. Vaikka samantasoinen koulutus tuo pojille enemmän hyötyä kuin tytöille, ”tarvitsevat” tytöt koulutusta enemmän.

Mieshakijoiden isien koulutustaso oli korkeampi niin pohjakoulutuksen kuin ammatillisen koulutuksenkin osalta. Isän koulutusasteen vaikutus hyväksytyksi tulemiseen oli varsin samanlainen molemmilla sukupuolilla: koulutustason kohotessa myös sisäänpääsyprosentit nousivat. Miehillä kodin matala koulutuspääoma ei kuitenkaan näytä heikentävän sisäänpääsyn mahdollisuuksia samassa mitassa kuin naisilla. Opiskelupaikoista kilpailtaessa vasta isän korkeakoulututkinto nosti naiset samalle ”viivalle” miesten kanssa.

Isän koulutus ja sosioekonominen asema ovat luonnollisesti yhteydessä toisiinsa. Korkea koulutustausta viittaa usein myös korkeaan sosioekonomiseen asemaan. Yliopistoihin pyrkivien isät olivat useimmiten ylempiä toimihenkilöitä. Kun hakeneista miltei joka kolmas ja hyväksytyistä huomattavasti useampi tuli korkeimmista taustoista, voidaan puhua pitkälle valikoituneesta joukosta.

Yliopistojen opiskelijavalinnat ”suosivat” selvästi ylempien toimihenkilöiden jälkeläisiä. Heidän lisäksi ainoastaan maanviljelijäperheistä tulevat pärjäsivät karsinnoissa niin, että hyväksytyissä osuudet nousivat hieman suuremmiksi kuin hakeneissa. Toimihenkilöiden välillä kulkee selvä juopa; alempien toimihenkilöiden jälkeläiset eivät menestyneet valinnoissa läheskään yhtä hyvin kuin ylempien toimihenkilöiden jälkikasvu. Heikoimmat eväät valintoihin tuottaa kuitenkin perhe, jossa kärsitään työttömyydestä. Työttömien isien lasten hyväksymisprosentti jäi muita matalammaksi. Tarkemman kuvan saamiseksi verrataan 20–24-vuotiaiden hakijoiden ja hyväksytyjen sosioekonomista lähtöasemaa koko väestön 45–59-vuotiaiden miesten sosioekonomiseen asemaan (kuvio 18).

Opiskelemaan pääsy isän sosioekonomisen aseman mukaan: $\chi^2(8) = 91,398$; $p = 0,000$

KUVIO 18. Hakeneiden ja hyväksytyjen 20–24-vuotiaiden isien sosioekonominen asema ja hyväksymisprosentit (suluissa) sekä 45–59-vuotiaiden miesten sosioekonominen asema vuonna 2000 (lähde: Tilastokeskus 2004b). Perustuu hakeneiden ja hyväksytyjen osalta otosaineistoon

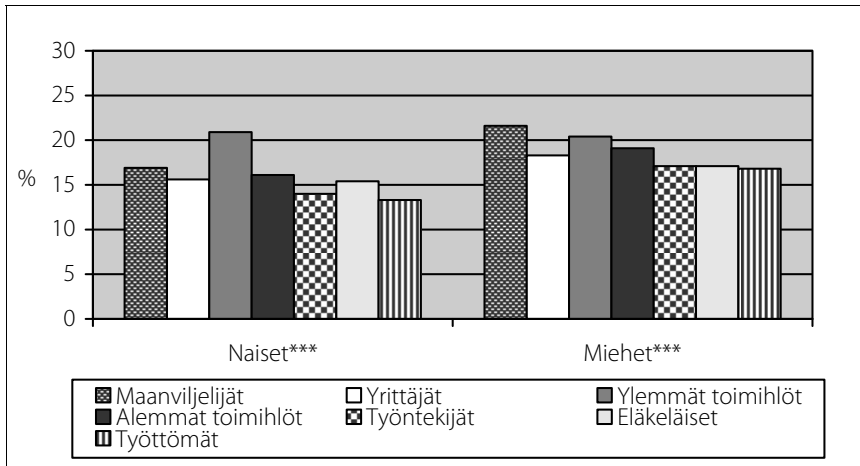
Suurimmat erot 20–24-vuotiaiden hakijoiden ja hyväksytyjen isien ja koko väestön 45–59-vuotiaiden miesten välillä ovat ylempien toimihenkilöiden, työntekijöiden ja eläkeläisten osuuksissa. Koko väestössä oli selvästi vähemmän ylempiä toimihenkilöitä ja vastaavasti enemmän työntekijöitä ja eläkeläisiä kuin hakeneiden ja hyväksytyjen isissä. Yliopisto-opiskelu näyttäisi houkuttelevan myös alempien toimihenkilöiden ja yrittäjien jälkikasvua. Ehkä hieman yllättävää on se, että niin ikään maanviljelijätaustaiset suosivat yliopistokoulutusta. Ainakin nuorimmat ikäluokat hakeutuvat opiskelemaan väestöosuutta vastaavasti. He myös pärjäisivät valinnoissa toiseksi parhaiten heti ylempien toimihenkilöiden lasten jälkeen. Kivinen ja Rinne (1991, 536) ovat tutkimuksissaan havainneet, että maanviljelijöiden jälkikasvun korkeakoulutukseen hakeutuminen lisääntyi huomattavasti toisen maailmansodan jälkeen. Kyse ei siten olekaan aivan uudesta ilmiöstä.

Miesten ja naisten taustoissa oli joitakin eroja. Kun naisten isistä työntekijöitä oli runsas viidesosa, miesten isistä työntekijäasemassa oli vain 15 prosenttia¹³⁰. Miesten isissä oli selvästi enemmän ylempiä toimihenkilöitä kuin naisten isissä (34 % vs. 26 %). Naishakijoiden isissä oli puolestaan runsaammin maanviljelijöitä (5 % vs. 3 %) ja eläkeläisiä (9 % vs. 7 %)¹³¹. Yliopistoihin hakevat miehet tulevat siis sekä isän koulu-

¹³⁰ $\chi^2(8) = 592,164$; $p = 0,000$.

¹³¹ Turun yliopistoon vuosina 1980–1986 kirjoittautuneiden opiskelijoiden sosiaalitaustoja kartoittavassa selvityksessä tuli ilmi, että maanviljelijä- ja yrittäjäperheistä tulee yliopistoon suhteessa enemmän

tuksella että asemalla mitaten korkeammalta kuin naiset (vrt. Ahola & Nurmi 1995, 28). Isän asema oli selvässä yhteydessä valintakoemenestykseen niin miehillä kuin naisillakin. Kotitauan vaikutus sisäänpääsyyn erosi kuitenkin sukupuolittain jonkin verran (kuvio 19).

KUVIO 19. Nais- ja mieshakijoiden sisäänpääsy sosioekonomisen lähtöaseman mukaan

Osasyllinen naisten alhaisempaan sisäänpääsyasteeseen voi löytyä naisten suu-remmasta itsenäisyydestä ja riippumattomuudesta perheestään erityisesti uranvalintaan liittyvissä tilanteissa. Kuten Goodale ja Hall (1976, 29) ovat todenneet: ”The other side of this greater autonomy, however, is that girls also receive less support from the parents’ background.” Kuviosta näkyy, että naishakijat ovat menestyneet miehiä huonommin taustastaan riippumatta. Vain sosiaalisen hierarkian ylimmiltä sijoilta lähtöisin olevien naisten valintamenestys on hyvä.

On totuttu siihen, että ylempien toimihenkilöiden jälkeläiset sijoittuvat korkealle koulutuksen hakemista ja pääsemistä vertailevissa tarkasteluissa. Siihen nähden maanviljelijäperheestä tulevien miesten muita parempi menestys valinnoissa herättää huomiota. Ahola (1990, 41) on tutkimuksissaan havainnut, että maanviljelijäperheiden pojat menestyvät yo-kirjoituksissa keskimääräistä paremmin. Naisilla ylempien toimihenkilöiden menestys on odotusten mukainen, mutta myös maatalousyrittäjien tyttäret ovat päässeet opiskelemaan keskimääräistä paremmin. Mistä tämä kertoo? Muun muassa tähän ja moniin muihin opiskelemaan pääsyyn liittyviin kysymyksiin haetaan vastauksia seuraavassa luvussa.

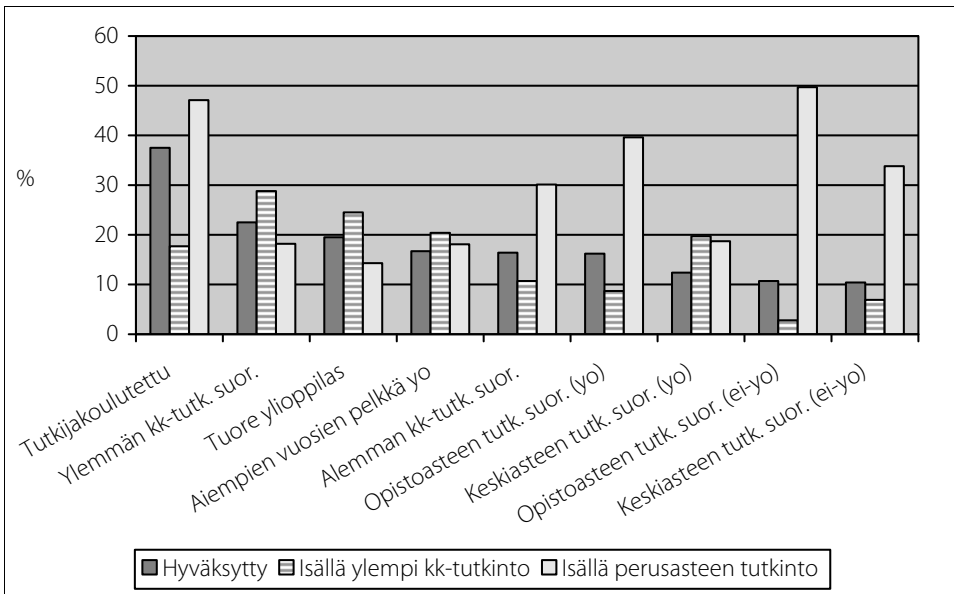
Kotitauan merkitys valinnoissa pärjäämiseen näyttää kuitenkin heikkenevän iän myötä. Nuorten, alle 25-vuotiaiden opiskelemaan pääsyyn vaikuttavat varsin voimak-

naisia kuin muista yhteiskuntaluokista (Ahola 1990, 39). Kun tarkastellaan tässä tutkimuksessa sukupuolijakaumia isän sosiaaliluokan mukaan ($\chi^2(8) = 592,164; p = 0,000$), 70 % maanviljelijäperheistä tulevista hakijoista oli naisia. Toiseksi eniten naisia oli työntekijätaustaisissa (67 %). Eläkeläisten jälkeläisistä naisia oli 65 %, yrittäjien ja työttömien jälkeläisistä 62 %, alempien toimihenkilöiden jälkeläisistä 61 % ja ylempien toimihenkilöiden jälkeläisistä 54 %.

kaasti sekä isän koulutus¹³² että isän asema¹³³. Isän koulutus vaikuttaa jossain määrin vielä aikuistenkin (25 vuotta täyttäneiden) hakijoiden sisäänpääsyyn¹³⁴, isän aseman sijaan ei. Koulutuksen merkitys näyttää olevan siis voimakkaampi ja pitkäaikaisempi. Tutkimuksissa erityisesti äidin koulutustason vaikutuksen on todettu kestävän pisimpään (Mare 1980; Daouli ym. 2010). Olisikin ollut kiintoisaa tarkastella myös äidin koulutuksen vaikutusta aikuisten hakijoiden opiskelemaan pääsyyn. Vaikutus saattaisi olla selvempi.

Edellisessä luvussa vertailtiin opiskelemaan pääsyä hakeneiden koulutustaustaan mukaan (kuvio 15). Nähtiin, että aiemmin akateemisen tutkinnon suorittaneet selvittivät tiensä yliopistoon helpoiten – mikä ei sinänsä ole missään määrin yllättävä tulos. Sen sijaan ammatillinen koulutus, yo-tutkinnon kanssa tai ilman, ei tuonut lisätua valintoihin. Ammatillisen tutkinnon vaikutus näytti pikemminkin olevan sisäänpääsyn kannalta negatiivinen. Tuoreille ylioppilaille yliopistojen portit aukenivat helpommin kuin ”vanhoille” pelkille ylioppilaille mutta he pääsivät opiskelemaan myös monia pidemmälle kouluttautuneita paremmin.

Aiemmin todettiin, että ammatillisen tutkinnon suorittaneet tulevat usein matalammista lähtökohdista kuin suoraan lukiosta yliopistoon pyrkivät. Seuraavaan kuvioon on koulutustaustojen mukaisten hyväksymisprosenttien (vrt. kuvio 15) rinnalle lisätty korkeimmin ja matalimmin koulutettujen isien osuudet hakeneiden koulutustaustan mukaan.

KUVIO 20. Yliopistojen päävalinnoissa vuonna 2003 hakeneiden hyväksymisasteet koulutustasoittain sekä korkeasti ja matalasti koulutettujen isien osuudet

¹³² $\chi^2(5) = 277,309; p = 0,000.$

¹³³ $\chi^2(8) = 175,893; p = 0,000.$

¹³⁴ $\chi^2(5) = 13,119; p = 0,022.$

Bourdieu-laisittain ilmaistuna vähiten kulttuuripääomaa isän koulutuksella mitaten oli opistoasteisen tutkinnon suorittaneilla ei-ylioppilailta. Yleissääntö näyttää olevan todellakin se, että heikoimmin valinnoissa pärjänneiden isien koulutustie on jäänyt varsin lyhyeksi. Poikkeuksen muodostavat keskiasteen ammatillisen tutkinnon suorittaneet ylioppilaat ja tutkijakoulutetut. Ensimmäiseen ryhmään kuuluvien isillä oli melko paljon koulutusta, mutta valinnat he ovat läpäisseet yllättävän harvoin. (Tästä ryhmästä löytyvät esimerkiksi yo-tutkinnon suorittaneet lähihoitajat.) Tutkijakoulutetut sen sijaan sujahtivat porteista sisään helposti, vaikka heidän isistään lähes puolet oli opinnoissaan yltänyt vain perusasteelle. Korkeasti koulutetuilla lapsuudenkodin koulutuspääoman vaikutus opintomenestykseen ja koulutusvalintoihin on siis jo selvästi heikentynyt. Tälle oletuksella antavat tukea muun muassa Robert D. Maren (1980) tutkimukset. Toisaalta Mare havaitsi myös, että äidin koulutustason vaikutus jälkeläisen koulutautumiseen heijastuu pidemmälle kuin isän koulutuksen ja perheen tulotason merkitys (Mare 1980, 303). Koulutustien pituus onkin pitkälti yhteydessä kannustavaan ja tukevaan ilmapiiriin kotona, ei niinkään taloudellisiin olosuhteisiin. Samaa mieltä on myös José-Ginés Mora (1996; 1997). Hänen tutkimustensa mukaan kulttuuriset tekijät selittävät opiskelemaan pääsyä kaikkein voimakkaimmin: esimerkiksi vanhempien koulutustason vaikutus korkeakoulutukseen pääsyssä oli paljon suurempi kuin perheen tulojen. David Karen (2002, 198) esittää edelleen, että nimenomaan isän koulutuksella on suurin merkitys, toiseksi merkityksellisin koulutukseen valikoitumisen selittäjä on tulotaso ja vasta kolmantena tulee äidin koulutus (vrt. Mare 1980).

Sakari Aholan ja Jouni Nurmen (1998, 86–87; ks. myös Nurmi J. 1998, 124–125) tutkimuksissa yläluokasta tulevat ammatillista koulutusta hankkineet hakijat menestyivät tiedekorkeakoulujen opiskelijavalinnoissa heikosti. Huomattavasti paremmin pärjäivät samanlaisista taustoista tulevat pelkät ylioppilaat. Perheen runsas koulutuspääoma hyödyttää pelkkien ylioppilaiden etenemistä koulutusuralla, mutta ei paranna ammatillista koulutusta jo hankkineiden menestystä – pikemminkin päinvastoin. Ammattikoulutusta hankkineet ylioppilaat olivat usein nuoria, jotka olivat viettäneet välivuotia opistokoulutuksessa ikään kuin paremman puutteessa, mutta joiden sinnikkäänä tavoitteena oli pyrkiä sosiaalisen taustansa mukaisesti yliopistoon¹³⁵. He eivät olleet luopuneet tavoitteestaan takaiskuistakaan huolimatta. Ammatillista koulutusta hankkineiden hakijoiden joukossa oli kuitenkin myös hakijoita, jotka olivat aidosti halunneet ammatillisen koulutuksen ja joille koulutusuran jatkaminen korkeakoulussa oli luontevaa. Tämä ryhmä edusti selvästi ammattikoulutettujen parhaimmista toisin kuin ensin mainittu ryhmä, jota voi kärjistetysti luonnehtia yhteiskuntaluokkansa ”jäännöseräksi”. Käsillä ole-

¹³⁵ Stenströmin ym. (1987, 274) tutkimusten mukaan menestyminen opistokoulutuksessa ei näytä vaikuttavan opintojen jatkamiseen korkeakouluissa. Yo-pohjaisilta linjoilta valmistuneiden jatko-opintoihin hakeutuminen liittyykin ennen kaikkea isän koulutustasoon. Sen sijaan ei-ylioppilailta tällaista taustariippuvuutta ei ollut havaittavissa.

van tutkimuksen keskiasteelta valmistuneet ylioppilaat muistuttavat pitkälti näitä Aholan ja Nurmen tutkimuksen takaiskuja kokemaan joutuneita välivuosien viettäjiä.

5.4 Opiskelemaan pääsyyn vaikuttavien tekijöiden keskinäinen yhteys vahva

Aiemmissä luvuissa on päästy jonkinlaiseen kuvaan siitä, miten hakeneet ja hyväksytyt eroavat toisistaan ja mitkä tekijät näyttäisivät parantavan mahdollisuuksia päästä yliopistoon. Avoimeksi jää kuitenkin kysymys siitä, kuinka voimakas vaikutus eri tekijöillä on. Logistisen regressioanalyysin avulla voidaan paitsi etsiä selittäjiä opiskelemaan pääsulle myös selvittää muuttujien osuus selittävinä tekijöinä. Koska muuttujille ei logistisessa regressioanalyysissä aseteta tiukkoja ehtoja, voitiin analyysiin ottaa mukaan useita aineiston muuttujia. Niinpä kaikki muuttujat, jotka erosivat tilastollisesti merkitsevästi opiskelemaan pääsyn suhteen, otettiin analyysiin selittäviksi tekijöiksi. Näitä olivat sukupuoli, ikä, siviilisääty, asuinkunnan kuntaryhmä, asuinlääni, asuinmaakunta, yo-tutkinnon suorittaminen, koulutusaste ja -ala, pääasiallinen toiminta, sosioekonominen asema, tulot, isän pohja- ja ammatillinen koulutus sekä isän sosioekonominen asema. Analyysi suoritettiin ns. lisäävän askeltavan menettelyn avulla, jolloin muuttujien multikollinearisuus ei muodostunut ongelmaksi.

Koska opiskelemaan pääsyä pyritään selittämään vain muutamalla ”yleisen tason” taustamuuttujalla, ei voi odottaa, että malli olisi täydellinen. Tämän tutkimuksen muuttujat eivät kerro suoraan mitään esimerkiksi hakijan aiemmasta koulumenestyksestä, motivaatistasosta tai pääsykokeisiin valmentautumisesta, jotka lopulta mitä suuremmassa määrin vaikuttavat valituksi tulemiseen. Kotitaustan vaikutus ilmenee useimmiten välillisesti esimerkiksi juuri koulumenestyksen ja valmentautumisen kautta, mutta suoraa syy-seuraus -yhteyttä ei tietenkään ole mahdollista tämän aineiston avulla löytää.

Logistisen regressioanalyysin tulosten perusteella opiskelemaan pääsyn suhteen itsenäistä vaikutusta ei ollut lainkaan sukupuolella, siviilisäädellä, asuinläämillä, sosioekonomisella asemalla, tuloilla eikä isän pohjakoulutuksella (ylioppilas vai ei). Sen sijaan ikä, isän koulutusaste, isän sosioekonominen asema, hakijan koulutus ja pääasiallinen toiminta sekä asuinpaikka näyttivät olevan yhteydessä opiskelupaikan saamiseen. Seuraavassa taulukossa on kuvattu logistisen regressioanalyysin tulokset hakijan iän, asuinpaikan, koulutuksen ja pääasiallisen toiminnan osalta.

TAULUKKO 4. Logistinen regressioanalyysi opiskelemaan pääsyyn vaikuttavista, hakijaan itseensä liittyvistä tekijöistä

Muuttuja	OR ¹³⁶	95 %:n luottamusväli	p-arvo
Ikä	0,98	0,970 – 0,990	0,000
Kuntaryhmä			
taajama	1		
kaupunki	1,30	1,150 – 1,458	0,000
maaseutu	1,11	0,953 – 1,290	0,181
Maakunta			
Päijät-Häme	1		
Uusimaa	2,14	1,624 – 2,823	0,000
Varsinais-Suomi	2,18	1,634 – 2,897	0,000
Satakunta	1,56	1,116 – 2,169	0,009
Kanta-Häme	1,52	1,047 – 2,218	0,028
Pirkanmaa	2,20	1,654 – 2,929	0,000
Kymenlaakso	1,94	1,338 – 2,810	0,000
Etelä-Karjala	2,27	1,604 – 3,217	0,000
Etelä-Savo	2,28	1,611 – 3,215	0,000
Pohjois-Savo	2,58	1,898 – 3,493	0,000
Pohjois-Karjala	3,56	2,620 – 4,839	0,000
Keski-Suomi	2,67	1,994 – 3,581	0,000
Etelä-Pohjanmaa	2,03	1,457 – 2,833	0,000
Pohjanmaa	3,98	2,904 – 5,445	0,000
Keski-Pohjanmaa	1,67	1,080 – 2,568	0,021
Pohjois-Pohjanmaa	2,40	1,795 – 3,196	0,000
Kainuu	2,08	1,376 – 3,143	0,001
Lappi	2,60	1,895 – 3,555	0,000
Itä-Uusimaa	1,62	1,011 – 2,587	0,045
Ahvenanmaa	2,34	0,663 – 8,267	0,187
Pohjakoulutus			
ei-yo	1		
yo	1,35	1,099 – 1,659	0,004
Koulutusaste			
keskiaste	1		
tutkijakoulutus	4,48	1,636 – 12,248	0,004
ylempi kk-tutkinto	1,90	1,495 – 2,407	0,000
alempi kk-tutkinto	1,48	1,234 – 1,785	0,000
alin korkea-aste	1,73	1,397 – 2,150	0,000

¹³⁶ Odds ration avulla voidaan kuvata sitä, kuinka paljon kaksi todennäköisyyttä poikkeaa toisistaan (Rita, Töttö, & Alastalo 2008, 75) mutta se ei ole todennäköisyyksien suhde (Rita 2004, 207). Odds ration huolimaton käänös tai tulkinta on herättänyt kiihkeitä tuntemuksia ja saanut tutkijat päättömättömältä tuntuvaan kiistelyyn (ks. esim. Marshall & Swift 1999; 2000; Ringen 2000; Määttä 2000a; Kivinen, Ahola & Hedman 2000a; Marks 2004; Erola & Räsänen 2007; 2008; Rita ym. 2008; Töttö 2007; Kivinen, Hedman & Kaipainen 2008; Rinne, Haltia, Nori & Jauhiainen 2008b).

Koulutusala			
yleissivistävä	1		
kasvatusala	0,84	0,596 – 1,180	0,312
humanist. ja taideala	0,84	0,649 – 1,096	0,202
kaupall. ja yhteiskunt.	0,70	0,566 – 0,860	0,001
luonnontieteellinen	1,32	0,874 – 1,979	0,188
tekniikka	1,01	0,827 – 1,242	0,900
maa- ja metsätalousala	1,03	0,711 – 1,482	0,889
terveys- ja sos.ala	0,87	0,720 – 1,056	0,160
palveluala	0,67	0,525 – 0,858	0,001
Pääasiallinen toiminta			
työtön	1		
opiskelija	1,54	1,359 – 1,733	0,000
varusmies	1,37	1,179 – 1,596	0,000
työllinen	1,28	1,139 – 1,435	0,000
muu	1,19	1,012 – 1,392	0,035

län ja opiskelemaan pääsyn välinen yhteys on kiistaton. län noustessa pienenee opiskelemaan pääsyn todennäköisyys. Myös sekä hakijan asuinkunnan kuntaryhmillä että asuinmaakunnalla on oma vaikutuksensa hyväksytyksi tulemiseen. Kuntaryhmien välillä erot eivät ole suuret, mutta kaupunkilaisilla on hieman korkeampi todennäköisyys valituksi tulemiseen kuin muualla asuvilla. Asuinmaakuntien välillä on melko selkeitäkin eroja opiskelemaan pääsyn todennäköisyyksissä. Koska päijät-hämäläisillä todettiin aiemmin olevan matalin hyväksymisprosentti, asetettiin Päijät-Häme referenssikategoriaksi. Pohjanmaalla ja Pohjois-Karjalassa asuvat pääsevät yliopistoon kaikkein todennäköisimmin. Myös hakijan koulutuksella on itsenäinen vaikutuksensa opiskelupaikan saantiin. Ylioppilaiden sisäänpääsymahdollisuudet ovat korkeammat (OR=1,35) kuin ei-ylioppilaiden.

Mitä korkeampi on koulutus, sitä paremmat mahdollisuudet on saada opiskelupaikka. Hyvin marginaalisella joukolla, tutkijakoulutetuilla on kaikkein korkein todennäköisyys päästä opiskelemaan (OR=4,5). Myös ylempi korkeakoulututkinto nostaa odds ration lähes kaksinkertaiseksi keskiasteen tutkintoon nähden. Logistisen regressioanalyysin mukaan opistoasteen tutkinnon suorittaneiden sisäänpääsyn todennäköisyys on yllättävänkin korkea; aiemmissa vertailuissahan heidän sisäänpääsyasteensa oli keskimääräistä heikompi. Opistotasolta valmistuneiden huonon valintamenestyksen taustalta onkin ilmeisesti löydettävissä ”ylimääräisiä” selittäjiä. Heidän isillään oli esimerkiksi vähiten koulutusta ja matalin asema. Opistoasteen tutkinnon suorittaneissa oli myös vähiten kaupunkilaisia, yo-tutkinnon suorittaneita ja miehiä (sukupuoli ei tosin ole itsenäinen selittäjä). He siis sijoittuvat usean menestystä heikentävän tekijän osalta ”huonommalle puolelle”. Opistoasteen koulutus ei kuitenkaan itsessään ole heikon pääsykoemenestyksen syy.

Koulutuslalla ei ole yhtä voimakasta vaikutusta opiskelemaan pääsyyn kuin koulutuksen asteella; luonnontieteelliseltä alalta valmistuneiden hyvä valinnoissa menes-

tyminen näkyy myös tässä analyysissä. Kiintoisa tulos on, että opiskelijuus itsessään tuottaa parhaimmat sisään pääsyn mahdollisuudet työttömyyteen nähden. Pääasiallisella toiminnalla on siis oma, hakijan iästä riippumaton merkityksensä.

Myös hakijan lapsuudenperheen asemalla todettiin olevan yhteyttä opiskelemaan pääsyyn. Seuraavassa taulukossa on logistisen regressioanalyysin tulokset isän koulutuksen ja sosioekonomisen aseman mukaan. Sillä, oliko isä suorittanut yo-tutkinnon vai ei, ei ollut yhteyttä jälkeläisen menestymiseen opiskelijavalinnoissa. Siksi analyysi on pudottanut sen pois mallista.

TAULUKKO 5. Logistinen regressioanalyysi opiskelemaan pääsyyn vaikuttavista, hakijan isään liittyvistä tekijöistä

Muuttuja	OR	95 %:n luottamusväli	p-arvo
Isän koulutusaste			
perusaste/tuntematon	1		
tutkijakoulutus	1,80	1,512 – 2,153	0,000
ylempi kk-tutkinto	1,36	1,213 – 1,535	0,000
alempi kk-tutkinto	1,19	1,057 – 1,345	0,004
alin korkea-aste	1,16	1,049 – 1,293	0,004
keskiaste	1,06	0,969 – 1,157	0,205
Isän sosioekon. asema			
työtön	1		
maanviljelijä	1,53	1,257 – 1,859	0,000
ylempi toimihenkilö	1,23	1,050 – 1,444	0,011
yrittäjä	1,23	1,038 – 1,452	0,017
alempi toimihenkilö	1,19	1,014 – 1,394	0,033
työntekijä	1,16	0,990 – 1,358	0,066
eläkeläinen	1,25	1,056 – 1,488	0,010
muu	1,19	0,944 – 1,507	0,140

Myös logistinen regressioanalyysi osoittaa tutuksi tulleen yhteyden kodin koulutus-
pääoman ja valinnoissa menestymisen välillä: opiskelemaan pääsyn todennäköisyys
lisääntyy selvästi isän koulutusasteen noustessa. Tutkijakoulutettujen isien jälkeläis-
ten todennäköisyys päästä opiskelemaan on korkein (OR=1,8). Alempi korkeakoulu-
tutkinto, alimman korkea-asteen tutkinto ja keskiasteen tutkinto eivät sen sijaan lisää
paljoakaan opiskelemaan pääsyn todennäköisyyttä matalimpaan koulutukseen ver-
rattuna. Isän koulutusaste on kuitenkin merkittävämpi tekijä jälkeläisen pääsystä yli-
opistoon kuin isän sosioekonominen asema. Hieman yllättävänä tuloksena voi pitää
sitä, että maanviljelijäperheestä tulevien opiskelemaan pääsyn todennäköisyys nousee
korkeimmaksi (OR=1,53). Tämä on tulos, jota ei pelkkien hyväksymisprosenttien va-
lossa pystytty toteamaan, mutta joka tuli kyllä esille nais- ja mieshakijoiden sisään-
pääsyä verrattaessa. Onko maanviljelijöistä siis muodostumassa oma ”yläluokkansa”?
Ainakin maatalousyrittäjien tilakoot ovat kasvaneet huomattavasti, eikä pientilojen

hoito ole enää taloudellisesti kannattavaa. Antikainen totesi jo vuonna 1974 (ks. Antikainen 1974b), että tilakoolla on hyvin paljon merkitystä korkeakoulutukseen rekrytoitumisessa. Maatalousyrittäjiksi valikoidutaan nykyään entistä tiukemman seulan läpi. Niiltä, jotka tuon seulan läpäisevät, vaaditaan monenlaista pääomaa.

Tässä esitetyt tekijät selittivät yhteensä vain noin kolme prosenttia opiskelemaan pääsystä. Lisäksi malli ennusti hyvin hylätyt mutta huonosti hyväksytyt. Kaiken kaikkiaan malli luokitteli oikein kuitenkin 82,3 prosenttia hakeneista. Kuten todettua, yliopistoon valituksi tuleminen on monisyinen prosessi, johon vaikuttavat monet muutkin asiat kuin hakijan sosiodemografiset taustatekijät. Tavoitteena ei ollutkaan pyrkiä tyhjentävään esitykseen siitä, mitkä tekijät ratkaisevat opiskelemaan pääsyn – tässä tutkimuksessa ja tällä aineistolla sellaiseen ei olisi edes mahdollisuuksia. Kuitenkin ajetun analyysin avulla saatiin uutta tietoa niistä tekijöistä, joilla on jonkin tasoista itsenäistä merkitystä hakuprosessissa ja vastaavasti tekijöistä, jotka eivät yksinään kelpaa selittäjiksi.

Kiintoisa tulos on, että sukupuolella ei viime kädessä ollutkaan omaa vaikutusta valituksi tulemisessa, vaikka miesten hyväksymisprosentti olikin keskimäärin korkeampi. Erot hyväksymisasteissa johtuvatkin mitä todennäköisimmin sukupuolten erilaisista alavalinnoista. Siviilisäätö ei myöskään ollut kelvollinen opiskelemaan pääsyn selittäjä, vaan sen vaikutus tuli pääasiassa iän kautta. Vaikka asuinmaakunnalla oli merkitystä valinnoissa menestymiseen, ei vaikutus näkynyt enää läänitasolla. Hakijan sosioekonominen asema ei useinkaan ole vielä vakiintunut yliopistoon pyrkimisen hetkellä (kun on kyse nuoresta hakijasta), mikä selittää aseman putoamisen pois mallista. Samoin perustein tulot jäivät ilman vaikutusta. Isän pohjakoulutusta ei analyysi myöskään huolinut mukaan malliin; suurempi merkitys oli isän ammatillisella koulutuksella ja asemalla.

Hakijan iällä on yllättävänkin paljon merkitystä. Kaavaa tiukasti tulkiten siis kolmikymmenvuotiaalla hakijalla on 20 prosenttia pienempi todennäköisyys tulla valituksi kuin tuoreella, lukion ”normaalissa” ajassa suorittaneella ylioppilaalla. Aiemmalla koulutuksella on hyvin ymmärrettävästi vaikutusta valinnoissa pärjäämiseen. Tutkijakoulutetun todennäköisyys päästä opiskelemaan on selvästi korkeampi kuin keskiasteen tutkinnon suorittaneen. On kuitenkin paikallaan kysyä, onko tuo tulos millään muotoa merkityksellinen. Tohtorin tai lisensiaatin tutkinnon suorittaneen hakijan pyrkiminen maisteriopintoihin on nimittäin hyvin poikkeuksellinen ilmiö. Syyt opiskelemaan palaamiselle löytyvät yksilöiden elämänhistoriasta ja -vaiheista sekä vallitsevasta työllisyystilanteesta. Koulutuspoliittisessa mielessä kyse on joka tapauksessa ongelmallisena pidetystä moninkertaisesta korkeakoulutuksesta.

Pääasiallinen toiminta opiskelemaan pääsyn selittäjänä on hyvin järkeenkäypä. Se, että päätoimiset opiskelijat menestyvät valinnoissa, kertoo ehkä pääsykokeisiin valmentautumisen tuttuudesta. Työllisten valmistautumista saattaa vaikeuttaa aikapula kuten perheellisillä vanhemmilla hakijoilla ylipäätään. Aikavajeella ei sen sijaan voida selittää työttömien heikkoa pääsykoemenestystä, vaan kyse on mitä ilmeisimmin työelämästä syrjäytymiseen liittyvästä kokonaisvaltaisemmasta elämänmahdollisuuksi-

en heikentymisestä. Asuinpaikan merkitys opiskelemaan pääsyssä tulee tietysti haku-yliopiston kautta. Hakuyliopistoja tarkastellaan lähemmin luvussa 6.

Tehty analyysi antaa tukea koulutuksen sukupolvittaiselle periytymiselle. Isän tutkijakoulutus antaa jälkeläiselle parhaimmat eväät sisäänpääsulle, mutta etu ei ole kuitenkaan likimainkaan niin suuri kuin aiemmissa koulutuksen periytyvyystutkimuksissa, joissa verrattiin koko väestön tietynikäisiä jo yliopistossa opiskeleviin samanikäisiin. Tämä osoittaa kiistattomasti, että itsevalikointi on tehokas menetelmä (Guri-Rosenblit 1996, 330–331). Isän sosioekonominen asema selittää opiskelemaan pääsyä heikommin kuin isän koulutus (vrt. Karen 2002, 198). Aiemmissa tutkimuksissa ”matalan pään” vertailukohteeksi on miltei poikkeuksetta valittu työntekijäasemassa oleva vanhempi. Tämän tutkimuksen mukaan kuitenkin perhetausta, johon sisältyy työttömyyttä, tuottaa kaikkein surkeimmat lähtökohdat yliopistojen valinnoissa menestymiselle. Myös Nevala (1999a, 161–162) on todennut työttömien muodostavan syrjäytyneen väestöryhmän korkeakoulutuksessa. Yllätyksellinen – jopa hätkähdyttävä tulos on, että maanviljelijöiden jälkikasvulla opiskelemaan pääsy on kaikkein todennäköisintä. Onko kyse uudesta ”yläluokasta”, jää pohdittavaksi. Edellisessä luvussa havaittiin, että erityisesti maanviljelijöiden pojilla sisäänpääsyaste oli korkea, kun taas tytöt ”hyötyivät” eniten isästä, joka oli ylempi toimihenkilö. Voisiko kyse olla siitä, että koska pojat ovat useammin tilanjatkajia, toisenlaisen uran valitsevan on oltava erityisen lahjakas ja omattava ”hyvät paperit”?

Tässä luvussa on esitelty vuonna 2003 yliopistojen päävalinnoissa hakeneiden ja hyväksytyiksi tulleiden taustoja sekä tarkasteltu sitä, miten eri taustatekijät vaikuttavat valintaprosessissa menestymiseen. Seuraavassa alaluvussa koko hakijajoukko jaetaan taustojensa mukaan neljään ryhmään: nuoriin ylioppilaisiin, toisen tutkinnon suorittajiin, koulutuspääoman kartuttajiin sekä aikuisiin lisäkouluttautuihin.

5.5 Neljä erilaista hakijaryhmää¹³⁷

Niin sanotut epätyypilliset opiskelijat, kuten aikuiset yliopisto-opiskelijat, ovat viime aikoina herättäneet tutkijoiden mielenkiinnon. Aikuisista yliopisto-opiskelijoista on tehty muun muassa erilaisia ryhmittelyjä (Moore 2000; Rinne ym. 2008a; Osborne, Marks & Turner 2004; Woodley & Wilson 2002). Myös avoimen yliopiston opiskelijoita ja väylää pitkin yliopistoon edenneitä on tutkittu ja tyyppitelty (Rinne ym. 2003; Jauhiainen, Tuomisto & Alho-Malmelin 2003; Alho-Malmelin 2010; Puttonen 1995; Melin & Weckroth 1995; Salmensuu 1994; Laurén & Nurmi 1986). Silloin, kun tarkastelun kohteena ovat olleet yliopisto-opiskelijat, on erilaisten ryhmien ja luokittelujen perusteena käytetty useimmiten opiskelumotiiveja tai -tyylejä. Yliopistoon hakevien joukko kokonaisuutena on kuitenkin jäänyt vähemmälle huomiolle.

¹³⁷ Tämä alaluku perustuu artikkeliin Nori (2010, käsikirjoitus) Yliopistojen neljä hakijaryhmää, joka julkaistaan teoksessa R. Rinne, A. Jauhiainen, J. Tähtinen & M. Broberg (toim.) Koulutuspolitiikan käytännöt kansallisessa ja ylikansallisessa kehyksessä.

Vaikka yliopistoihin hakevat tulevat monenlaisista taustoista, heistä löytyy myös paljon yhteisiä piirteitä. Tällaisten yhdistävien taustatekijöiden avulla voidaan hakijoita ryhmitellä eri tavoin. Klusterianalyysi tarjoaa yhden menetelmän ryhmien muodostamiseen. Klusterianalyysissä havainnot jaotellaan mahdollisimman homogeenisiin, mutta samalla toisistaan mahdollisimman paljon poikkeaviin ryhmiin. (Kanniainen 1999, 71; Nummenmaa 2004, 363.) Laajojen aineistojen ryhmittelyssä on käytettävä k-means cluster -ohjelmaa eli k-keskiarvoklusterointia, jossa klustereiden määrä on kiinnitetty. Muuttujien on oltava jatkuvia, välimatka- tai suhdeasteikollisia. Aineistosta analyysiin voitiin ottaa mukaan siten vain seuraavat muuttujat: ikä, lasten lukumäärä¹³⁸, isän koulutuksen aste¹³⁹, oman koulutuksen aste¹⁴⁰, tutkinnon suoritusvuosi ja valtionveronalaiset tulot¹⁴¹. Tiedot lapsiluvusta, hakijan koulutusasteesta, tutkinnon suoritusvuodesta ja valtionveronalaisista tuloista ovat vuodelta 2002. Koska vuonna 2003 ylioppilaisiksi valmistuneilla tieto tutkinnon suoritusvuodesta ja koulutusasteesta puuttui, jäivät he analyysin ulkopuolelle. Tästä siis seuraa, että taustansa ja valintamenestyksensä osalta nuo usein parhaimmassa asemassa olevat nuorimmat hakijat putosivat kokonaan pois. Tieto isän koulutusasteesta on puolestaan vuodelta 2000, mikä ei kuitenkaan vaikuttane tuloksiin. Ennen analyysiä muuttujat standardoitiin.

Analyysin avulla muodostui neljä erilaista hakijaryhmää. Eri klustereille luokituvat hakijat poikkesivat toisistaan selvästi kaikilla malliin otetuilla muuttujilla ($p \leq 0,001$). Ensimmäinen ryhmä nimettiin *nuoriksi ylioppilaisiksi*. Tähän ryhmään kuuluvia oli eniten, kaikkiaan 74 prosenttia hakeneista. He olivat iältään kaikkein nuorimpia, heissä oli vähiten perheellisiä, heillä oli myös vähiten koulutusta ja pienimmät tulot. Nuorten ylioppilaiden isät olivat kuitenkin kaikkein koulutetuimpia.

Toiseen ryhmään kuuluvat saivat nimekseen *toisen tutkinnon suorittajat*¹⁴². Tähän ryhmään lukeutui noin 14 prosenttia hakijoista. He olivat nuorehkoja, heillä oli harvoin perhettä ja heidän isillään oli melko paljon koulutusta. Selvimmin he erosivat muista hakijoista koulutusasteeltaan: toisen tutkinnon suorittajat olivat varsin hyvin

¹³⁸ Silloin, kun mukana on lukumääriä ilmaisevia muuttujia, olisi käytettävä hierarkkista ryhmittelyanalyysiä. Hierarkkinen ryhmittelyanalyysi ei kuitenkaan ole tässä käyttökelpoinen, koska aineisto on niin suuri. Lasten lukumäärää kuvaavasta muuttujasta tehtiin 10-luokkainen siten, että 1 = ei yhtään lasta ja 10 = vähintään yhdeksän lasta.

¹³⁹ Koulutusastetta kuvaava muuttuja pisteytettiin tutkinnon tason mukaan yhdestä kuuteen.

¹⁴⁰ Luokittelu tehtiin samaan tapaan kuin isän koulutusasteelle.

¹⁴¹ Aineistossa tulot on luokiteltu kuuteen eri luokkaan. Ryhmittelyanalyysiä varten luokat pisteytettiin niin, että arvon 1 saivat sellaiset, joilla ei ollut tuloja lainkaan ja arvon 6 sellaiset, jotka tienasivat vähintään 35 000 euroa vuodessa.

¹⁴² Tutkimusraportissamme Yliopiston porteilla (ks. Rinne ym. 2008a, s.139) aikuiset (25 vuotta täyttäneet) yliopistoihin hakevat jaoimme koulutustaustan ja iän mukaan viiteen ryhmään: toisen tutkinnon suorittajiin, toisen mahdollisuuden käyttäjiin, aikuisiin lisäkouluttautujiin, nuoriin koulutuspolkunsu etsijöihin ja nuoriin koulutuksen jatkajiin. Toisen tutkinnon suorittajat ja aikuiset lisäkouluttautujat ovat käyttökelpoisia nimiä myös tässä tutkimuksessa, vaikka jaotteluperusteena on käytetty useampia muuttujia ja itse analyysi on tehty tilastollisesti. Toisen tutkinnon suorittajiksi ”kelpaavat” tässä tutkimuksessa myös muut kuin ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneet, toisin kuin aiemmassa tutkimuksessamme. Aikuiset lisäkouluttautujat taas ovat tutkimuksessamme kaikki ylioppilaita ja 30 vuotta täyttäneitä, mitä ehtoja ei käsillä olevassa tutkimuksessa vaadita.

koulutettuja jo entuudestaan, suurin osa heistä oli jo aiemmin suorittanut korkeakoulututkinnon, monet vain hieman ennen uutta hakua yliopistoon. Toisen tutkinnon suorittajien tulot olivat selvästi paremmat kuin nuorilla ylioppilailla.

Kolmanteen ryhmään lukeutui vain seitsemän prosenttia hakijoista. Nämä *koulutuspääoman kartuttajat* olivat keskimääräistä vanhempia, mutta lapsia heillä oli vain hieman useammin kuin kahteen edelliseen ryhmään kuuluvilla. Koulutuspääoman kartuttajien aiempi koulutustaso oli melko matala, eivätkä heidän isänsäkään olleet kovin koulutettuja. Edellisen tutkinnon suorittamisesta oli usein jo vierähtänyt aikaa. Matalasta koulutustaustasta huolimatta koulutuspääoman kartuttajien tulot olivat kaikkein korkeimmat.

Aikuiset lisäkouluttautujat olivat pienin ryhmä viiden prosentin osuudellaan. Tähän ryhmään kuuluvat olivat vanhimpia ja heillä oli usein jo perhettä. Heidän isillään oli matalin koulutus, mutta he itse olivat jo ehtineet suorittaa tutkintoja. Aikuisten lisäkouluttautujien tulot olivat myös melko hyvät.

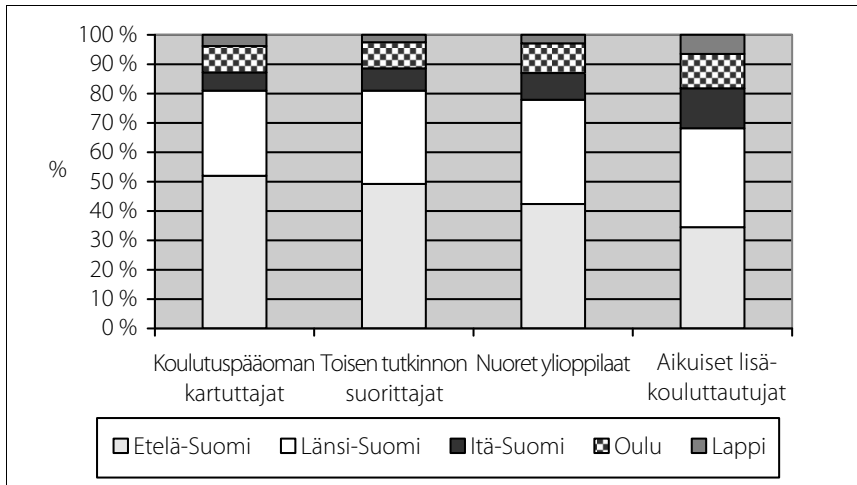
Yliopiston portit aukenivat helpoiten aikuisille lisäkouluttautujille (19 % hyväksyttiin) ja toisen tutkinnon suorittajille¹⁴³ (18 % hyväksyttiin). Nuorista ylioppilaista hyväksytyksi tuli 16 prosenttia ja koulutuspääoman kartuttajista 14 prosenttia. Nuorten ylioppilaiden huonoa menestystä valinnoissa selittää se, että tässä ryhmässä ei ollut alle 20-vuotiaita hakijoita eli hakuvuoden ylioppilaita. Ryhmä koostui siis vain sellaisista ”pelkistä” ylioppilaista, jotka olivat syystä tai toisesta viettäneet välivuoden tai -vuosia kirjoitusten jälkeen. Aikuisten lisäkouluttautujien ja toisen tutkinnon suorittajien hyvää pärjäämistä valinnoissa taas selittänevät korkea koulutustausta ja sen myötä karttuneet pääomat.

Kaikissa hakijaryhmissä naisilla oli selvä yliedustus. Miehiä putosi pois analyysistä erityisesti siksi, että heissä oli enemmän tuoreita ylioppilaita ja ylipäättäen vuonna 2003 tutkintonsa suorittaneita hakijoita. Kaikkiaan miesten osuus oli analyysin jälkeen vain kolmannes. Erityisen huomattava oli naisten osuus aikuisissa lisäkouluttautujissa, reilut 80 prosenttia. Koulutuspääoman kartuttajissa oli enemmän miehiä kuin muissa ryhmissä; naisten osuus tässä ryhmässä jäi ”vain” runsaaseen 60 prosenttiin. Vaikka miehet tulivat naisia useammin valituiksi kaikissa ryhmissä, erot eivät olleet merkitsevät.

Koska ikä oli yhtenä ryhmien muodostamisen perusteena, erosivat eri ryhmien perhetilanteet toisistaan selvästi¹⁴⁴. Nuoret ylioppilaat ja toisen tutkinnon suorittajat asuivat useimmiten joko yksin tai lapsettomassa avoliitossa. Aikuiset lisäkouluttautujat olivat perheellisiä, valtaosa oli naimisissa ja kaikilla oli lapsia. Koulutuspääoman kartuttajilla perhetilanteet vaihtelivat eniten: heissä oli sekä ”sinkkuja”, avoliitossa eläviä että naimisiin ehtineitä. Lapsia koulutuspääoman kartuttajilla oli selvästi harvemmin kuin aikuisilla lisäkouluttautujilla, mikä voi tosin johtua siitä, että koulutuspääoman kartuttajien lapset olivat jo muuttaneet pois kotoa.

¹⁴³ $\chi^2(3) = 13,165; p = 0,004.$

¹⁴⁴ $\chi^2(18) = 10797,918; p = 0,000.$

$\chi^2(15) = 168,092; p = 0,000$

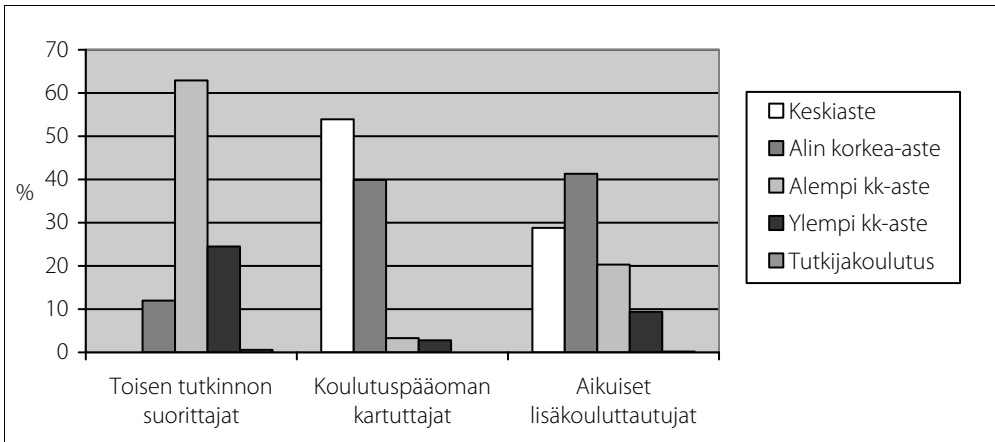
KUVIO 21. Asuinläänin jakaumat hakijaryhmittäin

Koulutus pääoman kartuttajista ja toisen tutkinnon suorittajista peräti puolet tuli eteläisestä Suomesta – lähinnä Uudeltamaalta. Nuorista ylioppilaista Länsi-Suomen läänistä – erityisesti Varsinais-Suomesta, Pirkanmaalta ja Keski-Suomesta – tuli keskimääräistä useampi. Aikuisissa lisäkouluttautujissa olivat itäsuomalaiset ja lappilaiset yliedustettuina. Maakunnista erityisesti Savossa ja Kainuussa oli tähän ryhmään kuuluvia. Ahvenanmaalaisia oli hakijoissa varsin vähän, mutta muihin ryhmiin verrattuna ahvenanmaalaisia löytyi suhteellisesti eniten toisen tutkinnon suorittajien joukosta.

Aikuisten lisäkouluttautujien osallistuminen näyttää alueellisesti tasaisimmalta. Tähän vaikuttaa osaltaan se, että tämä ryhmä on kaikkein naisvoittoisin, ja kuten aiemmin huomattiin, nimenomaan naiset hakevat opiskelemaan myös ruuhka-Suomen ulkopuolelle. Aikuiset lisäkouluttautujat hakevat useimmiten siis aloille, joiden opetus painottuu maakuntayliopistoihin. Toinen ”varttuneiden” ryhmä, koulutus pääoman kartuttajat, taas pyrkii pääasiassa Etelä- ja Länsi-Suomen yliopistoihin, mikä niin ikään lienee yhteydessä siihen, että kyseinen ryhmä on kaikkein miehisin.

Kuten ryhmän nimi jo kertoo, oli nuorissa ylioppilaissa eniten ylioppilaita¹⁴⁵ (97 %). Vähiten yo-tutkinnon suorittaneita oli koulutus pääoman kartuttajissa (83 %). Toisen tutkinnon suorittajista ylioppilaita oli 92 prosenttia, aikuisista lisäkouluttautujista 86 prosenttia. Kuviossa 22 on esitetty eri hakijaryhmien koulutusasteen jakaumat. Kuvioista on jätetty pois nuoret ylioppilaat, joista lähes kaikki (99 %) olivat suorittaneet korkeintaan keskiasteen tutkinnon.

¹⁴⁵ $\chi^2(3) = 645,787; p = 0,000.$

$\chi^2(12) = 18345,591$; $p = 0,000$

KUVIO 22. Koulutusasteen jakaumat hakijaryhmittäin

Koulutuspääoman kartuttajilla oli nuorten ylioppilaiden jälkeen matalin koulutustausta; ani harva oli suorittanut opistoastetta korkeamman tutkinnon. Toisen tutkinnon suorittajista 87 prosentilla oli korkeakoulututkinto. Näistä ylempien korkeakoulututkintojen osuus oli noin neljännes. Myös tohtorin tai lisensiaatin tutkinnon suorittaneet keskittyivät tähän ryhmään. Verrattuna kahteen aikuisempaan ryhmään, ovat toisen tutkinnon suorittaneet olleet varsin ehtiväisiä. Nämä keski-ikältään 28-vuotiaat hakijat olivat koulutuksen tikapuilla ehtineet kivuta korkeammalle kuin useimmat varttuneemmat hakijat.

Toisen tutkinnon suorittajien tyypillisimmät alat olivat kaupallinen sekä terveys- ja sosiaaliala. Tässä ryhmässä oli kuitenkin erityisesti myös humanistisen ja taidealan sekä tekniikan tutkinnon suorittaneita hakijoita. Toisen tutkinnon suorittajat toimivat usein myyjinä ja myyntineuvottelijoina, sairaanhoitajina sekä eri alojen – lähinnä tekniikan alojen – erityisasiantuntijoina. Aineiston yliopisto- ja korkeakouluopettajat olivat pääasiassa keskittyneet tähän ryhmään.

Koulutuspääoman kartuttajista yleissivistävän alan tutkinto oli reilulla kolmasosalla, mutta löytyipä heidän joukostaan runsaasti kaupallisen ja hoitoalan tutkinnon suorittaneitakin. Yksittäisistä ammateista tavallisimpia heillä olivat sairaanhoitajan, myyntineuvottelijan ja myyjän sekä tietotekniikan erityisasiantuntijan ja tukihenkilön toimet.

Aikuisilla lisäkouluttautujilla oli eniten terveys- ja sosiaalialan tutkintoja, mutta myös tutkinto kasvatus- ja opetusosalta oli heillä keskimääräistä yleisempi. Aikuiset lisäkouluttautujat työskentelivätkin usein hoitoalalla – sairaanhoitajina, perushoitajina ja lähihoitajina – sekä opetustehtävissä pääasiassa lastentarhoissa ja peruskouluissa.

Kaikissa ryhmissä työlliset muodostivat suurimman joukon, mutta eniten (80 %) heitä oli koulutuspääoman kartuttajissa ja toisen tutkinnon suorittajissa. Aikuisissa lisäkouluttautujissa työllisten määrää supistaa muita suurempi ryhmään ”muu” luokituttava joukko. Joka kymmenes aikuinen lisäkouluttautuja oli poissa palkkatyöstä

toimien esimerkiksi kotiäitinä tai -isänä. Työttömyys on kohdannut useimmin toisen tutkinnon suorittajia. Työttömistä toisen tutkinnon suorittajista 30 prosenttia oli valmistunut kaupalliselta ja yhteiskuntatieteelliseltä alalta, neljännes terveystieteiden ja sosiaaliselta alalta. Lisäksi peräti kolme neljästä työttömästä oli suorittanut tutkintonsa alemmalta korkeasta asteelta eli tutkinnot olivat usein ammattikorkeakouluissa suoritettuja tradenomien ja sairaanhoitajan tutkintoja. Työttömäksi joutuminen on omiaan vähentämään valmistuneiden uskoa oman tutkintonsa työmarkkina-arvoon, jolloin alanvaihto voi nousta varteenotettavaksi mahdollisuudeksi. Aineistossamme näkyy siis varsin hyvin, että korkeasti koulutetut eivät ole suojassa työttömyydeltä ja että yliopistoon hakeminen on myös heillä yksi yritys katkaista työttömyys. Toisaalta emme tiedä, mikä oli hakijan työtilanne hakuhetkellä. Pääasiallinen toimintahan kuvasi vain vuoden 2002 lopun tilannetta.

Tulotasoa käytettiin ryhmien muodostamisessa. Näin ollen myös tulot erottelivat eri ryhmiin kuuluvia varsin voimakkaasti. Parhaiten ansaitsi ”miehisin” ryhmä eli koulutuspääoman kartuttajat¹⁴⁶: miltei puolella tähän ryhmään kuuluvista vuositulot olivat vähintään 25 000 euroa. Koulutuspääoman kartuttajissa hyväosaisuus kasautui siis monin tavoin. He asuivat Uudellamaalla, olivat tukevasti kiinni työelämässä ja saavuttaneet hyvän ammatillisen aseman. Toisen tutkinnon suorittajia ja aikuisia lisäkoulututtajia matalampi koulutus ei ole estänyt koulutuspääoman kartuttajia etenemästä työurallaan. Erityisesti ryhmän miespuoliset jäsenet tienasivat hyvin.

Vanhemmilla hakijoilla kodin koulutuspääomat ovat vähäisemmät kuin nuoremilla hakijoilla. Vain nuorilla ylioppilailta opiskelemaan pääsy oli yhteydessä isän koulutusasteeseen, vanhemmilla hakijoilla itse hankittu asema oli merkityksellisempi sisäänpääsyn kannalta. Isän sosioekonomisen aseman vertailu hakijaryhmittäin on hankalaa, koska vanhemmissa ryhmissä hakijan isä oli useimmiten eläkkeellä. Nuoremmat ryhmät tulivat kuitenkin myös isän asemalla mitattuna korkeammalta kuin vanhemmat ryhmät. Isän asemalla ei vanhemmissa ryhmissä myöskään ollut tilastollisesti merkitsevää yhteyttä opiskelemaan pääsyyn.

5.6 Yhteenveto

Tässä luvussa on tullut selväksi se, että yliopistoihin hakevat ja hyväksytyiksi tulleet eroavat toisistaan taustoiltaan. Jotta näistä eroista saataisiin yksinkertaistettu kuva, seuraavassa asetelmassa peilataan hakeneita opiskelijavalinnassa menestyneisiin. Vasemmalla puolella on esitetty ”tyypillisen” hakijan taustatekijät ja oikealla puolella on valintaprosessin ”tulos”. Oikealla olevat laatikot kertovat, millaisin ominaisuuksin varustetut hakijat menestyvät opiskelijavalinnoissa parhaiten. Laatikoissa olevia ominaisuuksia on korostettu, jotta erot tulisivat riittävän selviksi. Asetelman laatimisessa on yhdistetty sekä ristiintaulukoiden että logistisen regressioanalyysin antama informaatio.

¹⁴⁶ $\chi^2(15) = 7245,837; p = 0,000$.

Tyypillinen hakija		Valinta "suosii"
Nainen		Mies
20–24-vuotias	V	Alle 20-vuotias
Perheetön	A	Perheetön
Kaupunkilainen	L	Kaupunkilainen
Eteläsuomalainen	I	Itäsuomalainen
Uusimaalainen	N	Pohjalainen
Yo-tutkinnon suorittanut	T	Yo-tutkinnon suorittanut
"Vanha" ylioppilas	A	Tuore ylioppilas
Keskiasteen tutkinto	P	Tohtorin- tai ylempi kk-tutkinto
Yleissivistävä koulutus	R	Luonnontieteellinen koulutus
Opiskelija-asemassa	O	Ylemmässä toimihenkilöasemassa
Päätoiminen opiskelija	S	Päätoiminen opiskelija
Pienituloinen	E	Pienituloinen
Isä ei-yo	S	Isä yo
Isällä keskiasteen tutk.	S	Isällä tohtorin tai ylempi kk-tutk.
Isä ylempi toimihenkilö	I	Isä ylempi toimihlö tai maanvilj.

ASETELMA 1. Tyypillisen hakijan tausta ja valintaprosessin suosimat taustatekijät (logistisessa regressioanalyysissä tilastollisesti merkitseviksi ($p \leq 0.05$) osoittautuneet tekijät on tummennettu)

Vaikka miesten hyväksymisprosentti oli korkeampi kuin naisten, ei sukupuoli osoittautunutkaan logistisen regressioanalyysin mukaan merkitseväksi selittäjäksi opiskelemaan pääsulle. Miesten ja naisten erot opiskelemaan pääsyyssä selittyvät pikemminkin eri alojen erilaisilla hyväksymisasteilla; ovathan sukupuolten alavalinnat yhä edelleen huomattavan eriytyneitä. Miesten helpompaa kulkua yliopiston porteista selittävät myös monet taustatekijät, kuten nuoruus, kaupunkilaisuus ja perheen korkea koulutusnäköala.

1900-luvun alussa harvalukuiset naisyliopisto-opiskelijat olivat miehiä ”valikoituneempia”, mutta nykyään asetelma on siis päinvastainen. Miehillä itsevalikointi on voimakkaammin yhteydessä perhetaustaan kuin naisilla; miehet lähtevät tavoittelemaan opiskelupaikkaa ehkä vai silloin, kun tausta on ”riittävän korkea”.

Hakijoista suurimman ryhmän muodostivat 20–24-vuotiaat. Valintaprosessissa alle 20-vuotiaat pyrkijät menestyivät kuitenkin parhaiten. Mitä vanhempi oli hakija, sitä painavimmiksi kävivät yliopistojen portit. Iällä oli muista tekijöistä täysin riippumaton vaikutuksensa opiskelemaan pääsyyn. Tämä tulos vahvistaa sen, että päävalinta on todellakin ”tarkoitettu” vain nuorille hakijoille. Päävalintojen valintaprosessi toimii niin, että nuorempien on siitä helpompi selviytyä. Tässä tutkimuksessa ei tar-

kasteltu valintakokeita tai valintakriteereitä, joten tältä osin valintojen todellisuus jää arvailun varaan.

Suurin osa hakeneista oli perheettömiä tai lapsuuden perheessään asuvia. Naimattomat ja lapsettomat tulivat perheellisiä hakijoita useammin hyväksytyiksi. Tästä ei kuitenkaan suoraan voi päätellä, että lapset sinällään estäisivät tai vaikeuttaisivat opiskelupaikan saamista yliopistosta. Pikemminkin kyse on siitä, että vanhemmilla hakijoilla yliopistoon pääsy on ylipäätään vaikeampaa. Tätä puoltaa se, että logistinen regressioanalyysi pudotti pois hakijan perhetilanteen opiskelemaan pääsyä selittävästä mallista.

Yliopistoihin pyrkivistä miltei neljä viidestä oli kaupunkilaisia. Verrattuna koko väestöön, ovat kaupunkilaiset hakijoiden joukossa selvästi yliedustettuina ja taajamista ja maaseudulta tulevat samassa määrin aliedustettuina. Kaupungeista tulevat saivat myös opiskelupaikan useammin kuin muualla asuvat. Kaupunkilaisten keskimääräistä korkeampi koulutustaso ei yksinään riitä selittämään sisäänpääsyn eroja; kaupunkilaisuuteen sisältyykin luultavasti jotakin aivan erityistä, valinnoissa pärjäämistä edistävää kompetenssia. Esimerkiksi juuri pääsykoemateriaalien parempi saatavuus ja valmennuskursseille osallistumisen mahdollisuudet voivat tuoda etumatkaa kaupungissa asuvalle. Toisaalta yo-kirjoitusten puoltoäänillä mitattuna parhaat lukiot sijoittuvat pääasiassa suurimpiin kaupunkeihin, ja korkeimmat arvosanat saaneet pärjäävät edelleen hyvin myös yliopistojen valinnoissa.

Hakijoista eteläsuomalaisia oli noin 40 prosenttia. Opiskelemaan helpoiten pääsivät kuitenkin itäsuomalaiset. Logistisessa regressioanalyysissä asuinläänillä ja opiskelemaan pääsillä ei kuitenkaan ollut tilastollisesti merkitsevää yhteyttä. Sen sijaan maakunnittain tarkasteltuna yhteyksiä löytyi. Uudenmaan hakijaosuus oli noin kolmannes, ja uusimaalaisten hyväksymisprosentit olivatkin hieman keskimääräistä korkeammat. Kaikkein parhaiten valintakokeet läpäisivät kuitenkin Pohjanmaalla asuvat, joista valituksi tuli joka neljäs. Hyväksymisprosentteilla on tietenkin yhteys hakuyliopistoon ja -alaan. Näitä yliopisto- ja alakohtaisia sisäänpääsyprosentteja tarkastellaan seuraavissa luvuissa.

Hakuvuoden ylioppilaat mukaan laskien yo-tutkinnon oli suorittanut kaikista päävalinnan kautta hakeneista 97 prosenttia. Ylioppilaiksi kirjoittaneiden hakijoiden pärjääminen valinnoissa oli parempaa kuin ei-ylioppilaiden. Ammatillinen koulutus heikensi sisäänpääsyn mahdollisuuksia myös silloin, kun sitä oli hankittu yo-tutkinnon lisäksi. Keskiasteen ammatillisen tutkinnon kautta yliopistokelpoisuuden saaneille hakijoille yliopiston portit ovat liian ahtaat; hyvästä tahdosta ja kunniakkaista tavoitteista (ks. OPM 2002, 132) huolimatta hakijat asettuvat jo pohjakoulutuksensa perusteella eri viivalle kuin muut.

Yli puolella hakijoista oli keskiasteen tutkinto. Nämä olivat useimmiten aiempien vuosien ”vanhoja” ylioppiaita, joilla ei ollut muuta koulutusta. Parhaiten menestyivät ylempään korkeakoulututkinnon suorittaneet. Tohtorin tai lisensiaatin tutkinto takaa varmimmin opiskelupaikan, mutta tutkijakoulutettuja oli luonnollisesti hyvin pieni osa hakeneista. Tuoreet ylioppilaat pärjäsivät kolmanneksi parhaiten ja selvästi pa-

remmin kuin vanhat ylioppilaat. Mitä kauemmin hakija on joutunut yliopistopaikkaa jonottamaan, sitä heikommin hän valinnoissa pärjää. Uusien ylioppilasikäloukkien vyöryessä porttien taakse väli vuosia viettäneiden sisään pääsyn mahdollisuudet ka ventuvat entisestään. Kaikkein heikoimmassa asemassa ovat työttömänä olleet väli vuosien viettäjät. Sisään pääsyn kannalta korkeinta pää omaa tuottaa opiskelu ja varus mies palvelus.

Yleisin koulutusala hakeneilla oli yleissivistävä eli yo-tutkinto. Selvästi muita pa remmin opiskelemaan pääsivät luonnontieteelliseltä alalta tutkinnon suorittaneet (ei kuitenkaan tilastollisesti merkitsevä logistisessa regressioanalyysissä), joiden tutkin not olivat varsin usein korkeakoulututkintoja. Toisaalta analyysi viittaa nimenomaan siihen, että alalla itsessään on aivan oma, koulutusasteesta riippumaton vaikutuksena valintamenestykseen. Selitys eri aloilta valmistuneiden pärjäämisen eroihin saattaa kin löytyä hakukohteesta.

Hakijoista kaksi kolmasosaa oli sosioekonomiselta asemaltaan opiskelijoita. Par haiten hakukisassa pärjäsivät kuitenkin sellaiset hakijat, jotka olivat ylempässä toi mihenkilöasemassa. Hakijan sosioekonominen asema ei kuitenkaan ollut itsenäinen selittäjä opiskelemaan pääsyyllä. Tämä on odotettu tulos, sillä harvalla nuorella hakijal la sosiaalinen tai ammatillinen asema on vielä ehtinyt asettua ”lopullisiin” uomiinsa.

Niin yliopistoon pyrkivät kuin sisään päässeetkin olivat varsin pienituloisia. Par haimmat mahdollisuudet hyväksytyksi tulemiseen olivat hyvin pienituloisilla tai jopa kokonaan ilman valtionveronalaisia tuloja olevilla. Tuloilla ei kuitenkaan näyttäneyt olevan muista tekijöistä riippumatonta omaa vaikutusta siihen, tuleeko hakija hyväk sytyksi vai ei. Hakijan ammattia ei otettu mukaan regressioanalyysiin, koska erilaisia ammatteja oli huomattavan paljon.

Tulokset paljastivat sen, että opiskelupaikkaa hakevat tulevat väestömme hyvä osaisimpien joukosta. Opiskelijavalinnoissa näistä hyväosaisimmista valitaan edel leen ne kaikkein ”parhaimmat”. Johtopäätöksenä koulutuksen periytymisestä voidaan todeta, että se jatkuu hyvin selvänä vielä 2000-luvullakin. Isän koulutuksen ja aseman vaikutus ulottuu yliopistojen opiskelijavalintoihin saakka: korkeimmin koulutettu jen ja hyvissä asemissa olevien isien jälkeläiset tulevat todennäköisemmin valituiksi kuin matalan kulttuuripääoman perheiden jälkikasvu. Uutena huomiona nousi esiin maanviljelijäperheestä tulevien hyvä valinnoissa menestyminen. Kivisen ja Rinteen (1995) tutkimusten mukaan maanviljelijöiden jälkeläisten osallistuminen korkeakou lutukseen verrattuna työntekijöiden lasten osallistumiseen oli hienoisessa nousussa 1980-luvulta 1990-luvulle. Toisaalta maanviljelijöiden osuus koko väestöstä on vuo sikymmenten kuluessa huomattavasti supistunut, mikä näkyy heidän jälkeläistensä määrän vähenemisenä opiskelijoiden joukossa (Esim. Nevala 1999a, 154). Suhteel lisen harvalukuiset maatalousyrittäjien jälkeläiset näyttävät kuitenkin menestyvän valinnoissa hyvin. Tämä ei ole aivan yllätyksellinen tulos, sillä myös yo-kirjoituksissa maanviljelijäperheiden lasten (poikien) on todettu pärjäävän keskimääräistä parem min (ks. Ahola 1990, 41). Yhä edelleen toki ylempien toimihenkilöiden jälkikasvu oli yliedustettuna niin hakeneissa kuin varsinkin hyväksytyissä, mutta pohdinnan arvois-

ta on, voisiko ylempien toimihenkilöiden etumatka muihin olla kaventumassa. Tähän suuntaan viittaisi myös se, että odds ratioiden mukaan ylempien toimihenkilöisten lasten sisäänpääsyn mahdollisuudet verrattuna työttömien lasten mahdollisuuksiin olivat samanlaiset kuin yrittäjäperheessä kasvaneilla.

Hakijoista muodostettiin lopuksi klusterianalyysin avulla neljä toisistaan poikkeavaa ryhmää: nuoret ylioppilaat, toisen tutkinnon suorittajat, koulutuspääoman kartuttajat ja aikuiset lisäkouluttautajat. Seuraavassa asetelmassa on ryhmät järjestetty ”janalle” tiettyjen ominaisuuksien mukaan. Vasemmanpuoleisiin laatikoihin on sijoitettu sellaiset taustatekijät, joiden on aiemmin todettu parantavan sisäänpääsyn mahdollisuuksia (vaikkei kaikilla itsenäistä vaikutusta olekaan).

Nuori	NY	TTS	KK	AL	Aikuinen
Mies	KK	NY	TTS	AL	Nainen
Perheetön	NY	TTS	KK	AL	Perheellinen
Kaupunkilainen	NY	TTS	KK	AL	Ei-kaupunkilainen
Eteläsuomalainen	KK	TTS	NY	AL	Ei-eteläsuomalainen
Ylioppilas	NY	TTS	AL	KK	Ei-ylioppilas
Korkea koulutus	TTS	AL	KK	NY	Matala koulutus
Vastavalmistunut	TTS	NY	AL	KK	Valmistumisesta aikaa
Suurituloinen	KK	AL	TTS	NY	Pienituloinen
Korkea lähtöasema	NY	TTS	KK	AL	Matala lähtöasema

ASETELMA 2. Hakijaryhmien järjestys eri ominaisuuksia kuvaavilla ”janoilla” (NY = nuoret ylioppilaat, TTS = toisen tutkinnon suorittajat, KK = koulutuspääoman kartuttajat, AL = aikuiset lisäkouluttautajat)

Sukupuolen ja iän mukaan ryhmät voidaan – tosin hieman liioitellen – jakaa seuraavaan tapaan: nuoret ylioppilaat olivat nuoria miehiä, toisen tutkinnon suorittajat nuoria naisia, koulutuspääoman kartuttajat aikuisia miehiä ja aikuiset lisäkouluttautajat aikuisia naisia. Tosiasiassahan kaikissa ryhmissä naisilla oli selvä yliedustus, mutta koulutuspääoman kartuttajissa ja nuorissa ylioppilaissa miehiä oli kuitenkin suhteellisesti eniten.

Nuorista ylioppilaista lähes kaikki olivat perheettömiä. Toisen tutkinnon suorittajista osa oli ehtinyt jo avioitua, mutta lapsia oli melko harvalla. Koulutuspääoman kartuttajissa naimisissa olevia oli huomattavasti enemmän, ja lapsiakin oli yhdellä neljästä. Aikuiset lisäkouluttautajat olivat jo selvästi perheellistyneet; valtaosa oli naimisissa ja kaikilla oli lapsia.

Nuorimmissa hakijaryhmissä kaupunkilaisten osuus oli suurempi kuin vanhemmissa; nuoret ylioppilaatkin olivat ehtineet jo usein muuttaa yliopistokaupunkeihin. Alueellisesti tarkasteltuna aikuiset lisäkouluttautajat tulivat kaikkein laajimmalta alueelta. Muihin ryhmiin verrattuna erityisesti ruuhka-Suomen ulkopuolella, Kainuussa, Savossa ja Lapissa asuvia oli heidän joukossaan paljon. Tämän ryhmän kohdalla alueellinen tasa-arvoisuus näyttääkin toteutuneen parhaiten.

Ylioppilastutkinnon suorittaneita oli itsestään selvästi eniten nuorissa ylioppilaissa ja toisen tutkinnon suorittajissa. Koulutuspääoman karttujissa ylioppilaiden osuus oli pienempi kuin aikuisissa lisäkouluttautujissa, vaikka he olivatkin hieman nuorempia. Ylipäätään koulutuspääoman kartuttajien aiempi koulutustaso oli nuorten ylioppilaiden jälkeen matalin; korkeintaan keskiasteen tutkinnon varassa oli yli puolet hakijoista. Tämän ryhmän nimi viittaa juuri siihen, että koulutusta halutaan lisää, vaikka monet heistä olivat jo vakiinnuttaneet asemiaan työelämässä ja pärjänneet muutenkin hyvin. Korkein koulutustaso oli toisen tutkinnon suorittajilla, joista alemman tai ylemmän korkeakoulututkinnon oli suorittanut lähes yhdeksän kymmenestä.

Toisen tutkinnon suorittajilla edellisten opintojen päättymisestä oli kulunut kaikkien vähiten aikaa. Jopa nuoret ylioppilaat olivat valmistuneet heitä aiemmin. Koulutuspääoman kartuttajien tutkinnon suorittamisesta oli kulunut puolestaan pisin aika. Aikuisten lisäkouluttautujien jatkokoulutukseen hakeutumista olivat viivästyttäneet niin työ- kuin perhevelvoitteetkin, sillä kotiäidit sijoittuivat useimmiten tähän ryhmään.

Toiminta ja asema näkyivät myös tuloissa. Selvästi pienituloisimpia olivat nuoret ylioppilaat, suurituloisimpia koulutuspääoman kartuttajat. Aikuiset lisäkouluttajat olivat koulutetumpia kuin koulutuspääoman kartuttajat, mutta se ei näkynyt heidän tulotasossaan. Koulutuspääoman kartuttajissa oli enemmän miehiä kuin aikuisissa lisäkouluttautujissa, mikä osin selittää erot tuloissa.

Isän koulutus on usein sitä matalampi, mitä vanhempi hakija on. Tämä näkyi jo isän pohjakoulutuksessa: eniten ylioppilaita oli nuorten ylioppilaiden isissä, vähiten aikuisten lisäkouluttautujien isissä. Nuorten ylioppilaiden ja toisen tutkinnon suorittajien isillä oli myös selvästi useammin ylempi korkeakoulututkinto kuin aikuisten lisäkouluttautujien ja koulutuspääoman kartuttajien isillä.

Eri hakijaryhmien sosioekonomisen lähtöaseman vertailu on hankalaa, koska aikuisten lisäkouluttautujien ja koulutuspääoman kartuttajien isistä puolet oli eläkkeellä. Joka tapauksessa nuorten ylioppilaiden ja toisen tutkinnon suorittajien isissä oli eniten ylempiä toimihenkilöitä.

Nuoret ylioppilaat ja toisen tutkinnon suorittajat sijoittuvat kahta aikuisempaa ryhmää useammin asetelman 2 vasemmalle puolelle eli heillä oli enemmän valinnoissa menestymistä edesauttavia ominaisuuksia. Aikuisten lisäkouluttautujien hyväksymisprosentit olivat kuitenkin korkeimmat, vaikka he olivatkin monen tekijän osalta sillä ”huonommalla puolella”. Ilmeisesti itse hankittu korkea koulutus pohja on varsin voimakas tuki opiskelijavalintoihin; hyvän aseman saavuttaneet mutta matalasti koulutetut koulutuspääoman kartuttajat eivät taas ole valinnoissa pärjänneet. Sisäänpääsyasteiden erot riippuvat tietysti paljon myös siitä, mihin yliopistoihin ja aloihin haku kohdistuu.

Edellä kerrottujen taustatekijöiden perusteella voi tiettyyn ryhmään luokittuvan hakijan yliopistoon hakeutumisen tavoitteista ja syistä tehdä joitakin varovaisia oletuksia. Nuorista ylioppilaista pelkkiä ylioppilaita oli miltei yhdeksän kymmenestä. Kolme prosenttia oli hankkinut yliopistokelpoisuuden ammatillisen koulutuksen

kautta. Lopuilla oli sekä yo-tutkinto että jokin ammattitutkinto. Suurin osa nuorista ylioppilaista oli kuitenkin vain kuluttanut aikaa mieluista opiskelupaikkaa odotellessa. Yli puolet oli ollut töissä, vajaa kolmasosa oli opiskellut jossain toisessa oppilaitoksessa. Tämä välivuosien viettäjästä koostuva ryhmä ei pärjännyt valinnoissa kovin hyvin; he joutuivat odottelemaan paikan avautumista joskus pitkäänkin samalla, kun tuoreet ylioppilaat ja koulutetut aikuiset ”kiilasivat” heidän ohitseen yliopistojen porteista sisään.

Toisen tutkinnon suorittajilla oli useimmiten jo yksi korkeakoulututkinto taustallaan. Suurin osa oli työelämässä toimien erilaisissa myyntitehtävissä, hoito- tai tekniikan aloilla. Osalla työura oli katkennut työttömyyteen. Huono työllistyminen omalta alalta ja toisaalta ammattikorkeakouluopintojen ”jatkaminen” yliopistossa ovat ilmeisesti toimineet toisen tutkinnon suorittajien hakemisen motivaattoreina.

Koulutus pääoman kartuttajilla tutkinnon suorittamisesta oli vierähtänyt aikaa ja viime vuodet olivat kuluneet työelämässä. Huolimatta suhteellisen matalasta koulutuksesta he olivat saavuttaneet varsin hyvän ammatillisen aseman ja korkean tulotason. Noin kolmanneksella hakijoista oli pelkkä yo-tutkinto. Näillä hakijoilla jatkokoulutus oli jäänyt kesken todennäköisesti siksi, että he olivat siirtyneet työelämään jo opiskelujen aikana. Koulutus pääoman kartuttajissa olikin verrattain paljon tietotekniikan alalla työskenteleviä; atk-asiantuntijoillehan löytyy töitä usein jo ennen valmistumista. Ryhmässä oli tietysti monenlaisista taustoista tulevia, mutta yhteistä heille lienee nimenomaan halu nostaa koulutustasoaan.

Aikuisilla lisäkouluttautujilla oli usein opisto- tai alempi korkeakoulututkinto ja he toimivat hoito- ja kasvatusalan työtehtävissä. Myöhemmissä luvuissa saamme selville, ovatko aikuiset lisäkouluttautujat oikeasti jatkamassa koulutustaan vai hakeutumassa aivan uudelle alalle. Tämän ryhmän hakumotiivit lähtevät todennäköisesti pitkälti työelämästä: ammattitaidon kehittämisestä ja työtehtäviin pätevoitymisestä. Aikuisissa lisäkouluttautujissa oli keskimääräistä runsaammin myös kotiäitejä.

Vaikka suurin osa yliopistoon pyrkinneistä oli nuoria, ensimmäistä opiskelupaikkaa tavoittelevia ylioppilaita, oli joukossa myös aivan toisenlaisin taustoin ja kokemuksen hakuprosessiin lähteneitä. Korkea koulutukseen ei takaa työllistymistä, ja monet joutuvat miettimään opintojen jatkamista tai alan vaihtamista. Aikuisryhmien osuudet tulevat siis todennäköisesti kasvamaan. Päävalinta ei aiempaa koulutusta hankkineille ole ehkä se luontevin hakukanava, mutta tästä huolimatta suurin osa aikuisistakin hakijoista vain näyttää sitä preferoivan¹⁴⁷. Mikäli näin käy, ylioppilassuman päälle tai rinnalle syntyy uusi suma, jonka muodostavat koulutusta muualta haalineet uranluojat ja -vaihtajat. Pitkälle kouluttautuneet aikuiset pärjäävät myös valinnoissa hyvin, monet paremmin kuin tuoreet ylioppilaat.

¹⁴⁷ Nina Halttunen ja Marika Alho-Malmelin (2007) ovat tarkastelleet yliopisto-opintojen aloittamista 50-vuotiaana ja sitä vanhempana. Nämä myöhäiskeskä-ikäiset (N=366) käyttivät nuorempia useammin erillisvalintoja opiskelemaan hakiessaan, mutta silti päävalintojen kautta pyrki lähes puolet koko joukosta. He olivat yleensä melko kouluttautuneita, elinikäisiä oppijoita, jotka hakivat yliopistoon hankkiakseen lisää muodollista pätevyyttä tai yleensä tavoitteita ja haasteita elämäänsä.

6. YLIOPISTOJEN VÄLILLÄ SELVIÄ EROJA

Vuoden 2009 loppuun asti Suomessa oli kaikkiaan 21 yliopistoa: kymmenen monialaista yliopistoa¹⁴⁸, kolme teknillistä yliopistoa¹⁴⁹, kolme kauppakorkeakoulua¹⁵⁰ ja neljä taideyliopistoa¹⁵¹ sekä Maanpuolustuskorkeakoulu. Vuoden 2010 alussa osa yliopistoista yhdistyi, jolloin yliopistojen lukumääräksi jäi 17 (ks. luku 2.4.). Yhteen liittyivät Turun yliopisto ja Turun kauppakorkeakoulu (Turun yliopisto), Kuopion ja Joensuun yliopistot (Itä-Suomen yliopisto) sekä Teknillinen korkeakoulu, Helsingin kauppakorkeakoulu ja Taideteollinen korkeakoulu (Aalto-yliopisto). Koska tämän tutkimuksen aineisto on vuodelta 2003, eri yliopistojen vertailu pohjautuu vanhalle jaottelulle eli mukana on 20 yliopistoa (puolustushallinnon alainen Maanpuolustuskorkeakoulu jätettiin tutkimuksen ulkopuolelle). Tässä luvussa tiedot perustuvat pääasiassa otosaineistoon.

6.1 Svenska handelshögskolan helppopääsyisin, Teatterikorkeakoulu vaikeapääsyisin

Helsingin yliopisto erottui hakijamääriltään selvästi muista¹⁵²: vuonna 2003 yli 32 000 hakijaa eli joka viides kaikista hakijoista pyrki Helsingin yliopistoon (kuvio 23). Suomen mittakaavassa isoiksi yliopistoiksi voidaan lukea myös Jyväskylän, Turun, Tampereen ja Oulun yliopistot, joiden hakijaosuudet olivat noin kymmenen prosenttia. Monialaisten yliopistojen yhteenlaskettu hakijaosuus oli 77, teknillisten yliopistojen 15, kauppakorkeakoulujen viisi ja taideyliopistojen neljä prosenttia. Yliopistojen yhdistyminen tulee tietysti näkymään myös hakijamäärien osuuksissa, ja rajat yliopistotyyppien väliltä katoavat, kun Aalto-yliopisto liittyy yhteen kauppakorkeakoulun, teknillisen yliopiston ja taideyliopiston, Turun ”uusi” yliopisto kauppakorkeakoulun ja monialaisen yliopiston. Kuviossa 23 on esitetty eri yliopistoihin päävalinnoissa hakenneet ja hyväksytyiksi tulleet sekä yliopistokohtaiset hyväksymisprosentit. Yliopistoista käytettävät lyhenteet löytyvät liitteestä 8.

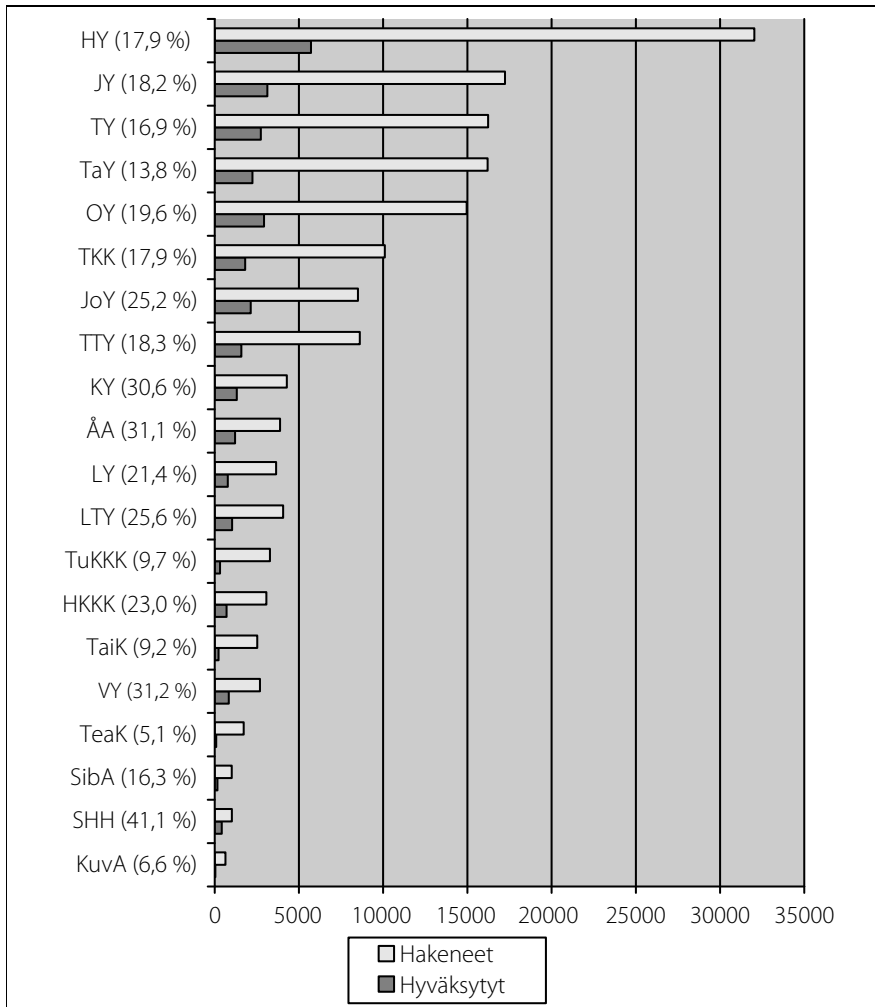
¹⁴⁸ Helsingin, Jyväskylän, Turun, Tampereen, Oulun, Joensuun, Kuopion, Lapin ja Vaasan yliopistot sekä Åbo Akademi.

¹⁴⁹ Teknillinen korkeakoulu sekä Tampereen ja Lappeenrannan teknilliset yliopistot.

¹⁵⁰ Helsingin ja Turun kauppakorkeakoulut sekä Svenska handelshögskolan.

¹⁵¹ Taideteollinen korkeakoulu, Teatterikorkeakoulu, Sibelius-Akatemia ja Kuvataideakatemia.

¹⁵² Helsingin yliopisto on poikkeuksellisen suuri myös kansainvälisen mittapuun mukaan (Nevala 1999a, 116).

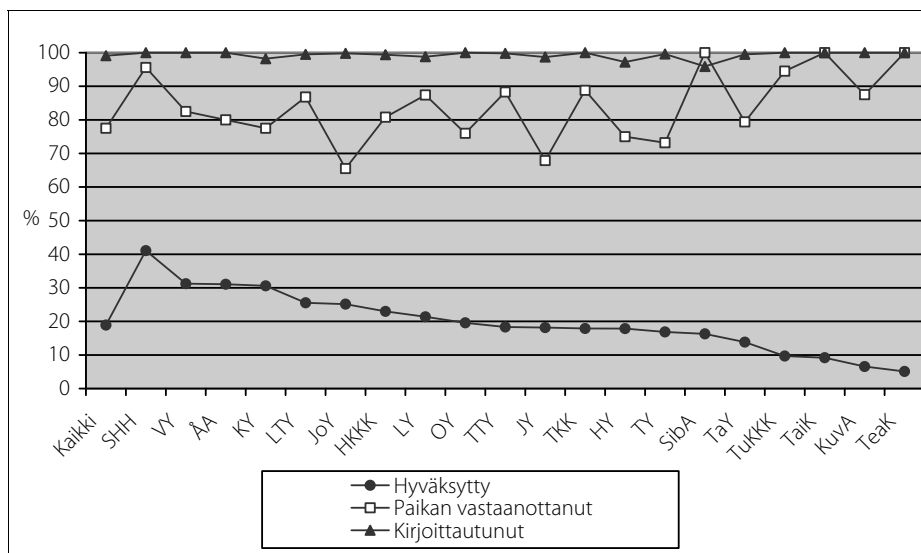
KUVIO 23. Hakeneiden ja hyväksytyjen määrät yliopistoittain sekä hyväksymisprosentit (suluissa). Perustuu kokonaisaineistoon¹⁵³. Lyhenteet liitteessä 8

Yliopistokohtaiset hyväksymisprosentit vaihtelivat Teatterikorkeakoulun viidestä Svenska handelshögskolanin 41 prosenttiin. Monialaisista yliopistoista karsinta oli tiukinta Tampereen yliopistossa (14 % hyväksyttiin). Vaasan ja Kuopion yliopistot sekä Åbo Akademi olivat puolestaan helppopääysisimpiä, sillä noin 30 prosenttia niihin hakeneista tuli myös valituksi. Kaiken kaikkiaan näyttää siltä, että pienet monialaiset yliopistot ovat avoimempia kuin suuret. Teknillisistä yliopistoista helpointa oli päästä Lappeenrantaan, jonne hyväksyttiin neljäsosa hakeneista. Kauppakorkeakouluista korkein hyväksymisprosentti oli Svenska handelshögskolanissa ja alhaisin

¹⁵³ Kokonaisaineiston ja otosaineiston välillä oli joitakin eroja yliopistokohtaisissa hyväksymisprosentteissa. Selvimät erot olivat seuraavissa yliopistoissa (suluissa hyväksymisprosentit kokonaisaineistossa/otosaineistossa): TeaK (5,1/2,8), KuvA (6,6/3,8), TaiK (9,2/6,6), TuKKK (9,7/7,3), LTY (25,6/19,3), SibA (16,3/13,7), HKKK (23,0/20,4), JY (18,2/16,3), TY (16,9/15,4) ja SHH (41,1/49,3).

Turun kauppakorkeakoulussa, jonne pääsi vain joka kymmenes hakeneista¹⁵⁴. Taidyliopistojen hyväksymisprosentit olivat kaikkein matalimmat, keskimäärin vain yhdeksän prosenttia hakeneista hyväksyttiin. Monialaisten ja teknillisten yliopistojen sekä kauppakorkeakoulujen hyväksymisasteet liikkuvat 19 ja 20 välillä.

Vuonna 2003 yliopistoihin hyväksytyistä opiskelupaikan otti vastaan 78 prosenttia ja paikan vastaanottaneista 99 prosenttia kirjoittautui opiskelijaksi. On kiintoisaa katsoa, oliko opiskelupaikan saannin helppous tai vaikeus yhteydessä paikan vastaanottamiseen ja edelleen opiskelijaksi kirjoittautumiseen (kuvio 24).

Paikan vastaanottaminen yliopistoittain: $\chi^2(19) = 317,659$; $p = 0,000$

Kirjoittautuminen yliopistoittain: $\chi^2(38) = 929,323$; $p = 0,000$

KUVIO 24. Prosenttiosuudet hyväksytyistä, paikan vastaanottaneista ja kirjoittautuneista yliopistoittain. Perustuu hyväksytyjen osalta kokonaisaineistoon

Sibelius-Akatemiaan, Taideteolliseen korkeakouluun ja Teatterikorkeakouluun päässeistä kaikki vastaanottivat saamansa paikan. Kuvataideakatemiaan päässeistä paikastaan luopui vain yksi opiskelemaan hyväksytty hakija; taidealoille hyväksytyjä oli vähän, ja näin ollen prosentuaaliset erot näyttävät suuremmilta kuin pelkkiä lukumääriä tarkasteltaessa. Pienimmät opiskelupaikan vastaanottaneiden osuudet löytyvät taas Joensuun ja Jyväskylän yliopistoista. Hyväksytyiksi tulleita ja opiskelupaikan vastaanottaneita kuvaavien käyrien välinen etäisyys kasvaa vasemmalta oikealle siirryttäessä. Tämä tarkoittaa siis sitä, että mitä vaikeampaa on saada opiskelupaikka, sitä voimakkaammin saadusta paikasta myös pidetään kiinni. Poikkeuksiakin tietysti löytyy. Esimerkiksi helppopääsyiseen Svenska handelshögskolaniin hyväksytyistä lähes kaikki ottivat paikan vastaan. Toisaalta monialaisista yliopistoista vaikeapää-

¹⁵⁴ Turun kauppakorkeakoulun alhainen sisäänpääsyprosentti koskee päävalinnassa hakeneita. Muissa valinnoissa (avoimen yliopiston väylä, muuntokoulutukset sekä maisteriohjelmat ja muut erillisvalinnat) hyväksymisprosentit olivat huomattavasti korkeammat.

syisimpään eli Tampereen yliopistoon hyväksytyistä viidennes jätti vastaanottamatta saamansa paikan. Tampere ei kuitenkaan ole poikkeus, sillä kaikissa monialaisissa yliopistoissa paikan vastaanottaneiden osuudet jäivät alhaisemmiksi kuin muissa yliopistotyypeissä¹⁵⁵: kun monialaisista yliopistoista opiskelupaikan otti vastaan kolme neljästä, teknillisistä yliopistoista ja kauppakorkeakouluista näin teki lähes yhdeksän kymmenestä ja taideyliopistoista yhtä lukuun ottamatta kaikki. Tampereen yliopistossa kaikkein vaikeapääsysisimpiä vuonna 2003 olivat kasvatustieteen ja yhteiskuntatieteen tiedekunnat, kun taas informaatiotieteissä hyväksymisprosentit olivat varsin korkeat: Kasvatusalaa opiskelemaan hyväksyttiin vajaat kuusi prosenttia, yhteiskuntatieteitä seitsemän prosenttia ja informaatiotieteitä miltei kolmannes hakeneista.

Vuonna 2003 kaikkiaan vain prosentti paikan vastaanottaneista jätti kirjoittautumatta. Opiskelijaksi kirjoittautuminen ei näytä olevan yhteydessä hyväksymisasteeseen eikä myöskään tarjotun paikan vastaanottaneiden osuuteen. Keskimääräistä enemmän kirjoittautumatta jättäneitä oli Sibelius-Akatemiassa sekä Helsingin, Kuopion, Jyväskylän ja Lapin yliopistoissa. Teknillisistä yliopistoista opiskelupaikan vastaanottaneista opiskelijaksi kirjoittautui 99,8 prosenttia¹⁵⁶. Toiseksi korkein sisään kirjoittautuneiden osuus oli kauppakorkeakouluissa, 99,7 prosenttia. Monialaisissa yliopistoissa vastaava prosenttiosuus oli 98,9 ja taideyliopistoissa 98,4. Opiskelupaikan vastaanottaneita oli siis eniten taideyliopistoissa, mutta toisaalta ”katuman päälle” oli paikan vastaanottaneista tullut keskimääräistä useampi.

Opiskelun aloittamista lykänneitä oli eniten teknillisissä yliopistoissa, Lappeenrannan teknillisessä yliopistossa peräti 42 prosenttia opiskelemaan hyväksytyistä oli ilmoittautunut poissaolevaksi ensimmäisenä lukuvuotena. Opiskelun lykkäämisen syynä oli mitä ilmeisimmin varusmiespalvelus, sillä kaikista poissaolleeksi ilmoittautuneista miehiä oli lähes 90 prosenttia. Keski-ikältään opintojen lykkääjät olivat hieman alle parikymmenvuotiaita. Harvimmin opiskelun aloittamista siirsivät taideyliopistoihin hyväksytyt.

Suomalaiset yliopistot ovat kooltaan ja hyväksymisasteiltaan hyvin erilaiset. Taideyliopistot muodostavat meillä suljetuimman kentän, ja ne onnekkaita, jotka niistä opiskelupaikan saavat, myös ottavat sen vastaan. Monialaisiin yliopistoihin hyväksytyt sen sijaan luopuvat paikastaan muita hanakammin. Pelkästään yliopiston hyväksymisaste ei kuitenkaan selitä paikan vastaanottamisen halukkuutta, sillä helppopääsysisimpään Svenska handelshögskolaniin hyväksytyistä miltei kaikki myös ottivat paikan vastaan. Erot paikan vastaanottamisessa saattavat selittyä yliopistojen arvostus- ja maine-eroilla. Aiempien tutkimusten mukaan (esim. Briggs 2006; Kinzie, Palmer, Hayek, Hossler, Jacob & Cummings 2004; Gibbons-Wood & Lange 1998) yliopiston akateeminen maine painaa kaikkein eniten vaakakupissa, kun korkeakoulutukseen hakevat tekevät valintojaan.

6.2 Nuoret hakijat menestyvät kauppakorkeakoulujen valinnoissa

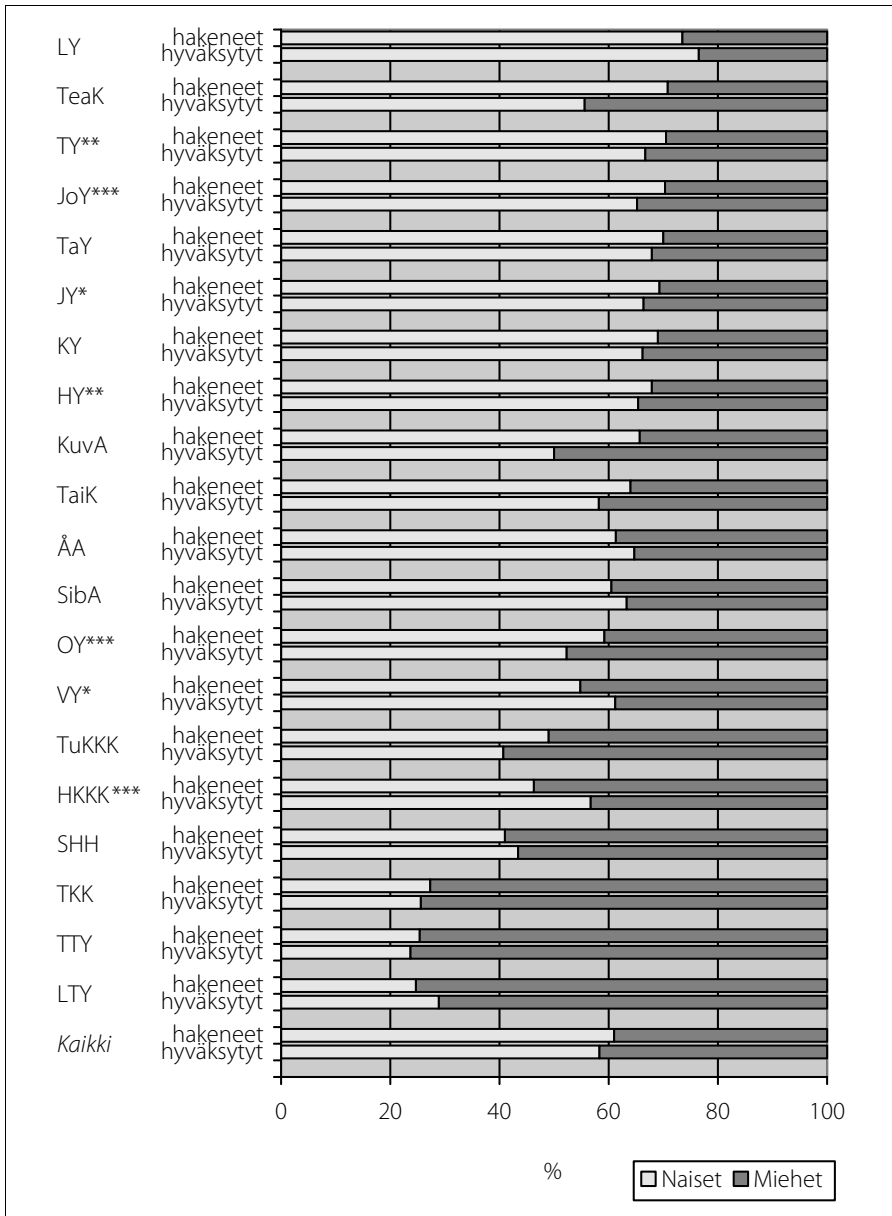
Vaikka naisten osuus on lisääntynyt korkeakoulutuksessa maailmanlaajuisesti (Gelert 1996, 313), on sukupuolten hakeutumisessa eri aloille ja yliopistoihin edelleen

¹⁵⁵ $\chi^2(3) = 188,341$; $p = 0,000$.

¹⁵⁶ $\chi^2(6) = 687,453$; $p = 0,000$.

huomattavia eroja. Seuraavassa kuviossa on esitetty hakeneiden ja hyväksytyjen sukupuolijakaumat yliopistoittain. Yliopistot on järjestetty kuvioon sen mukaan, kuinka suuri osuus hakeneista oli naisia: naisten osuudet vaihtelivat Lapin yliopiston 75 prosentista Lappeenrannan teknillisen yliopiston 25 prosenttiin.

Hakeneiden sukupuolijakaumat yliopistoittain: $\chi^2(19) = 5184,660$; $p = 0,000$
 Hyväksytyjen sukupuolijakaumat yliopistoittain: $\chi^2(19) = 843,587$; $p = 0,000$
 Opiskelemaan pääsy sukupuolen mukaan yliopistoittain: ***Tilastollisesti erittäin merkitsevä $p \leq 0,001$;
 **tilastollisesti merkitsevä $p \leq 0,01$; *tilastollisesti melkein merkitsevä $p \leq 0,05$

KUVIO 25. Hakeneiden ja hyväksytyjen sukupuolijakaumat yliopistoittain

Vain teknillisissä yliopistoissa ja kauppakorkeakouluissa miehiä oli yli puolet hakijoista, muissa yliopistoissa oli hyvin selvä naishakijoiden yliedustus. Yliopistotyypeittäin tarkasteltuna naishakijoita oli eniten monialaisissa yliopistoissa¹⁵⁷ (68 %). Taideyliopistoihin hakeneista naisia oli 66, kauppakorkeakouluihin hakeneista 47 ja teknillisiin yliopistoihin hakeneista 26 prosenttia.

David Karenin (2002) mukaan naiset hakeutuvat Yhdysvalloissa yhä edelleen miehiä harvemmin voimakkaasti valikoiviin yliopistoihin. Tämä ei näytä pätevän meillä, sillä viiden valikoivimman yliopiston eli Teatterikorkeakoulun, Kuvataideakatemian, Taideteollisen korkeakoulun, Turun kauppakorkeakoulun ja Tampereen yliopiston hakijoista neljässä oli naisilla yliedustus. Sen sijaan viiden helppopääsyisimmän yliopiston – Svenska handelshögskolanin, Vaasan yliopiston, Åbo Akademin, Kuopion yliopiston ja Lappeenrannan teknillisen yliopiston – hakijoista vain kahdessa naisia oli keskimääräistä enemmän. Suomalaisilla naisilla on amerikkalaisia sisariaan pidempi perinne yliopisto-opiskelusta ja sukupuolten tasa-arvon saavuttamisessa olemme myös ehkä harpanneet pidemmälle – ainakin naisten palkkatyöhön osallistuminen on Suomessa yleisempää kuin Yhdysvalloissa (OECD 2010). Toisaalta yliopiston vaikeapääsyisyys ei tarkoita suoralta kädeltä sitä, että valmistumisen jälkeen saadut palkkiot tai arvostus olisivat suuret. Esimerkiksi Suomessa valikoivimmat yliopistot ovat nimenomaan taidealojen opetusta tarjoavia yliopistoja, mutta korkeasti koulutettujen palkkatilastoissa taidealoilta valmistuneet eivät nouse kovin ylös. Esimerkiksi teatteritaiteen ja musiikin maisterit löytyivät kymmenen pienimpään ansiotasoon johtavan korkeakoulututkinnon listalta vuonna 2009 (Taloussanommat 2010).

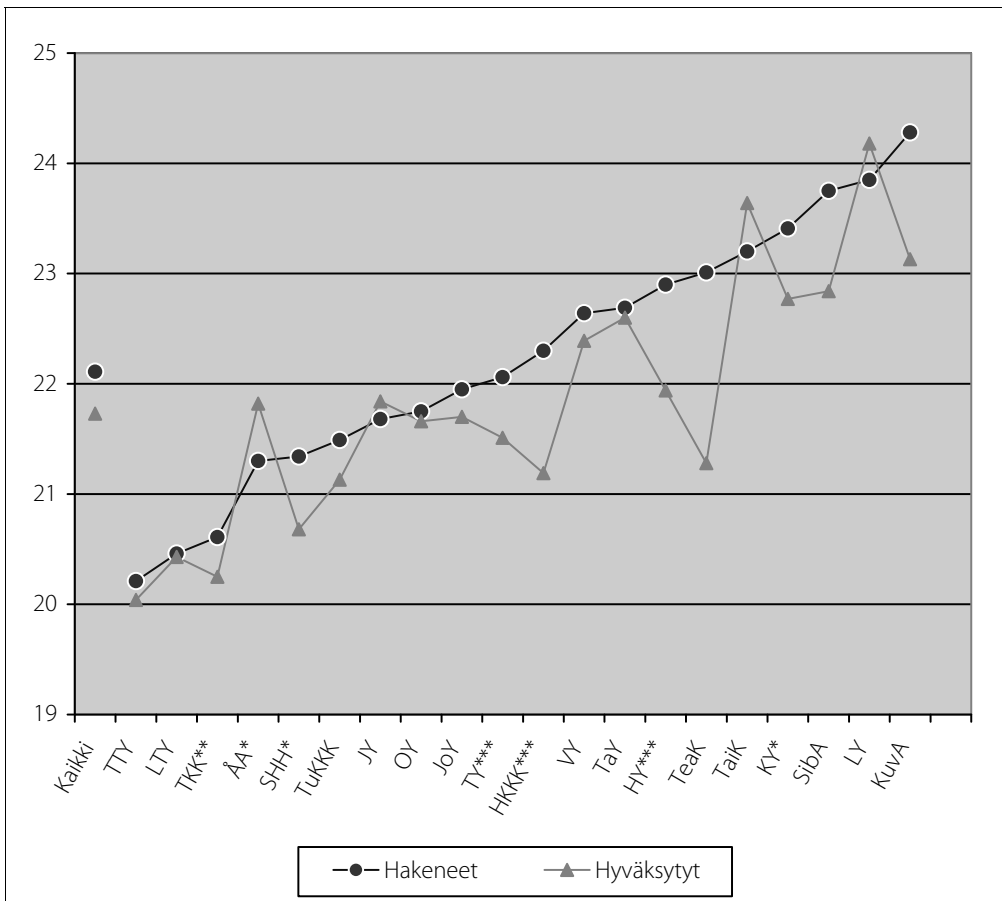
20 yliopistosta vain seitsemään naiset tulivat miehiä useammin hyväksytyiksi. Sukupuolen ja opiskelemaan pääsyn välillä oli tilastollisesti merkitsevää yhteyttä kuitenkin ainoastaan Oulun, Joensuun, Helsingin, Turun, Jyväskylän ja Vaasan yliopistoissa sekä Helsingin kauppakorkeakoulussa. Näistä vain Helsingin kauppakorkeakoulussa ja Vaasan yliopistossa naisten hyväksymisprosentti oli miehiä korkeampi. Sukupuoli ei kuitenkaan lopulta ole ratkaiseva tekijä opiskelemaan pääsyssä. Miesten ja naisten epätasaisen hakeutuminen eri aloille selittää erot myös hyväksymisprosentteissa. Tähän viittaa myös se, että yliopistotyypeittäin tarkasteltuna erikoisyliopistoissa erot sisäänpääsyssä eivät olleet tilastollisesti merkitseviä.

Yliopistot erosivat toisistaan myös hakijoiden iän suhteen¹⁵⁸. Teknillisiin yliopistoihin hakeneiden keski-ikä jäi selvästi alle 21 vuoden. Myös kauppakorkeakoulut – lukuun ottamatta Helsingin kauppakorkeakoulua – olivat keskimääräistä nuorempien hakijoiden suosiossa. Monialaisiin yliopistoihin hakeneista nuorimpia olivat Åbo Akademiin sekä Jyväskylän ja Oulun yliopistoihin hakeneet, vanhimpia Lapin ja Kuopion yliopistoihin hakeneet. Taideyliopistoihin pyrkineet olivat keski-ikältään vanhimpia; Kuvataideakatemiaan hakeneiden keski-ikä ylitti 24 vuoden. Teknilliset yliopistot ja taideyliopistot muodostavat hakijoiden sukupuolen ja iän osalta yliopistotyyppien ääripäät: ensimmäisiin hakeneet olivat pääasiassa nuoria miehiä, jälkim-

¹⁵⁷ $\chi^2(3) = 4846,289$; $p = 0,000$.

¹⁵⁸ $F(3, 55540) = 383,272$; $p = 0,000$.

mäisiin pyrkivät ”aikuisia” naisia. Varttuneempien hakijoiden kasautuminen tiettyjen yliopistojen porteille johtuu usein siitä, että valikoivaan mutta haluttuun yliopistoon pyritään sinnikkäästi vuodesta toiseen. Tällaisia ovat juuri taideyliopistot, joihin pääsyä edeltävät monesti useat yritykset. Esimerkiksi Teatterikorkeakouluun hakeneista alle 20-vuotiaita oli vain 15 prosenttia, kun Joensuun yliopistossa vastaavanikäisiä oli kaksinkertainen määrä. Kuviossa 26 on yliopistot järjestetty hakijoiden ja hyväksytyjen keski-ään mukaan.

Hakeneiden keski-ikä yliopistoittain: $F(19, 55524) = 99,729; p = 0,000^{159}$

Hyväksytyjen keski-ikä yliopistoittain: $F(19, 9703) = 17,661; p = 0,000$

Opiskelemaan pääsy iän mukaan yliopistoittain: ***Tilastollisesti erittäin merkitsevä $p \leq 0,001$; **tilastollisesti merkitsevä $p \leq 0,01$; *tilastollisesti melkein merkitsevä $p \leq 0,05$

KUVIO 26. Hakeneiden ja hyväksytyjen iän keskiarvot yliopistoittain

¹⁵⁹ Iän keskiarvojen yliopistoittaisia eroja on tutkittu yksisuuntaisella varianssianalyysillä (One-Way ANOVA). Yksisuuntaista varianssianalyysiä käytetään, kun halutaan verrata yhden ryhmittelijämuuttujan vaikutusta jatkuvan muuttujan vaihteluun. Sen avulla voidaan tutkia havaintojen vaihtelua ryhmien sisällä ja ryhmäkeskiarvojen vaihtelua perusjoukossa. Varianssianalyysi soveltuu ryhmäkeskiarvojen väliseen vertailuun, kun ryhmiä on enemmän kuin kaksi. (Muhli & Kannianen 2000, 74.)

Päävalintojen ”nuoruusystävällisyys” näkyy hyvin myös yliopistokohtaisessa vertailussa: 20 yliopistosta 16:ssa hyväksytyt olivat nuorempia kuin hakeneet. Erityisesti Teatterikorkeakoulussa, Helsingin kauppakorkeakoulussa, Svenska handelshögskolanissa, Kuvataideakatemiassa, Helsingin yliopistossa ja Sibelius-Akatemiassa portit avautuivat nuorille helpommin kuin aikuisille. Itse asiassa pääkaupunkiseudun yliopistoista vain Taideteollisessa korkeakoulussa aikuisilla oli nuoria korkeammat sisäänpääsyprosentit. Taideteollisen korkeakoulun ohella aikuisystävällisiksi voidaan kutsua Åbo Akademia sekä Lapin ja Jyväskylän yliopistoja. Lapin yliopistosta löytyivät keski-ikältään myös vanhimmat hyväksytyt.

F-testin mukaan hyväksytyjen ja hylättyjen keski-ikäet erosivat tilastollisesti merkittävästi vain seitsemässä yliopistossa (merkitty kuvioon asterikkeilla). Kun tarkastelu tehtiin yliopistotyypeittäin, iän ja opiskelemaan pääsyn väliltä löytyi selvä yhteys muista paitsi taideyliopistoista. Huomattavinta nuorten valinnoissa menestyminen oli (pääkaupungin) kauppakorkeakouluissa.

Iän ja yliopiston suhteesta tulee hieman toisenlainen kuva, kun muutetaan katsontakulmaa. Aineiston vanhimmat hakijat eli 50 vuotta täyttäneet, pyrkivät nimenomaan suurimpiin monialaisiin yliopistoihin: 38 prosenttia haki Helsinkiin, 14 prosenttia Tampereelle ja 13 prosenttia Turkuun. Kuvataideakatemian osuudeksi jäi vain yksi prosentti. Tämänikäisiä hakijoita oli kuitenkin melko vähän, otosaineistossa 191 henkilöä, mutta silti voidaan todeta, että kaikkein varttuneimmatkin hakijat suosivat samoja yliopistoja kuin nuoremmatkin.

Perhetilanne oli linjassa iän kanssa niin, että teknillisiin yliopistoihin hakeneista kotona asuvia oli noin 80 prosenttia, mutta taideyliopistoihin pyrkivistä enää reilut 40 prosenttia asui lapsuudenkodissaan. Logistisen regressioanalyysin mukaan perhetilanteella ei kuitenkaan ollut itsenäistä selitysvoimaa opiskelemaan pääsyn suhteen, vaan vaikutus tuli lähinnä hakijan iän kautta (ks. luku 5.4). Tästä syystä jätämme eri yliopistoihin hakeneiden perheet yksityiskohtaisemman analyysin ulkopuolelle.

6.2.1 Helsingin kauppakorkeakoulu yliopistoista ”kaupunkilaisin”

Edellä todettiin, että yliopistoihin hakevat tulivat useimmiten kaupungeista; kaupunkilaisilla oli hakijoissa myös selvä yliedustus koko väestöön verrattuna. Taulukoista 6 ja 7 selviää se, missä yliopistoissa kaupunkilaisia oli eniten ja missä vähiten.

TAULUKKO 6. Yliopistot, joihin hakeneissa oli eniten (yli 80 %) kaupunkilaisia, sekä kaupunkilaisten osuus hyväksytyistä samoissa yliopistoissa

Yliopisto	Kaupunkilaisia hakeneista		Kaupunkilaisia hyväksytyistä	
	N	%	N	%
HKKK**	923	93,3	200	98,5
KuvA	189	91,7	8	100,0
SibA	320	90,4	44	89,8
TaiK	737	90,0	53	96,4
HY***	10652	88,7	1907	94,0
TKK	3016	88,2	537	87,0
TuKKK	1091	87,8	84	92,3
SHH**	194	86,6	89	80,2
TeaK	540	84,2	18	100,0
Kaikki	43424	78,3	7817	80,5

Hakeneiden asuinkunnan kuntaryhmä yliopistoittain: $\chi^2(38) = 2610,216$; $p = 0,000$

Hyväksytyjen asuinkunnan kuntaryhmä yliopistoittain: $\chi^2(38) = 724,645$; $p = 0,000$

Opiskelemaan pääsy kuntaryhmän mukaan yliopistoittain: ***Tilastollisesti erittäin merkitsevä $p \leq 0,001$; **tilastollisesti merkitsevä $p \leq 0,01$

Kaikkein ”kaupunkilaisin” yliopisto oli Helsingin kauppakorkeakoulu, jonne hakeneista kaupunkilaisia oli 93 prosenttia. Ylipäätään pääkaupunkiseudulla sijaitsevat yliopistot luokituvat hyvin kaupunkilaisiksi: yhdeksästä kaupunkilaisimmasta yliopistosta kahdeksan sijaitsi pääkaupunkiseudulla. Mukaan oli päässyt vain yksi Uudenmaan ulkopuolella sijaitsevista yliopistoista, Turun kauppakorkeakoulu. Hyväksytyissä kaupunkilaisten osuus oli vielä suurempi. Asuinkunnan kuntaryhmällä oli selvä yhteys opiskelemaan pääsyyn kuitenkin vain Helsingin yliopistossa, Helsingin kauppakorkeakoulussa ja Svenska handelshögskolanissa, ja taulukon ulkopuolelta myös Turun, Tampereen, Jyväskylän ja Joensuun yliopistoissa. Muista poiketen Hankeniin oli kaupunkilaisten vaikeampaa päästä kuin kaupunkien ulkopuolelta tulevien: kun kaupunkilaisista opiskelupaikan sai 46 prosenttia, pääsi taajamissa asuvista opiskelemaan 63 prosenttia ja maaseudulla asuvista peräti 86 prosenttia. Kun ristiintaulukoitiin Hankeniin hakeneiden asuinmaakunta ja kuntaryhmä, paljastui, että erityisesti Pohjanmaalla ja Ahvenanmaalla asuvat tulivat maaseutumaisista kunnista¹⁶⁰. Eli nämä hyvin menestyneet hakijat olivat todennäköisesti ruotsinkielisiä.

Kauppakorkeakouluun hakeneista kaupunkilaisia oli 90 prosenttia, taideyliopistoihin hakeneista 88 prosenttia, teknillisiin yliopistoihin hakeneista 79 prosenttia ja monialaisiin yliopistoihin hakeneista 77 prosenttia¹⁶¹. Vain monialaisissa yliopistoissa opiskelemaan pääsy oli selvästi yhteydessä hakijan asuinkunnan kuntaryhmään ($p \leq 0,001$): kaupunkilaisista hyväksytyiksi tuli 19 prosenttia, muualla asuvista vain noin 15 prosenttia.

Entä mitkä yliopistot sitten eivät niinkään olleet kaupunkilaisten suosiossa? Koska kaupunkilaisten yliedustus hakijoiden joukossa oli huomattava, on seuraavassa taulukossa esitetty yliopistot, joihin hakevista kaupunkilaisia oli vähemmän kuin 75 prosenttia.

¹⁶⁰ $\chi^2(24) = 107,073$; $p = 0,000$.

¹⁶¹ $\chi^2(6) = 391,872$; $p = 0,000$.

TAULUKKO 7. Yliopistot, joihin hakeneissa oli vähiten (alle 75 %) kaupunkilaisia, sekä kaupunkilaisten osuus hyväksytyistä samoissa yliopistoissa

Yliopisto	Kaupunkilaisia hakeneista		Kaupunkilaisia hyväksytyistä	
	N	%	N	%
ÅA	849	62,0	260	62,2
JoY*	2080	68,3	500	71,0
LY	837	66,9	187	67,5
JY***	4280	70,3	745	74,6
VY	566	70,7	188	72,0
TTY	2017	71,4	343	67,4
OY	4004	71,6	748	74,1
LTY	909	73,0	173	72,4
Kaikki	43424	78,3	7817	80,5

Hakeneiden asuinkunnan kuntaryhmä yliopistoittain: $\chi^2(38) = 2610,216$; $p = 0,000$

Hyväksytyjen asuinkunnan kuntaryhmä yliopistoittain: $\chi^2(38) = 724,645$; $p = 0,000$

Opiskelemaan pääsy kuntaryhmän mukaan yliopistoittain: ***Tilastollisesti erittäin merkitsevä $p \leq 0,001$; *tilastollisesti melkein merkitsevä $p \leq 0,05$

”Maalaisimpia” yliopistoja olivat pienet monialaiset maakuntayliopistot (tosin Jyväskylän ja Oulun yliopistot ovat Suomen mittakaavassa pikemminkin suuria). Etelän kolmio (HY, TY ja TaY) ei houkutellut yhtä selvästi kaupunkien ulkopuolelta tulevia hakijoita. Teknillisissä yliopistoissa erot olivat varsin suuria: Teknillinen korkeakoulu pääsi kaupunkilaisyliopistojen listalle (taulukko 6), kun taas Lappeenrannan ja Tampereen hakijakunta oli huomattavasti maalaisempaa.

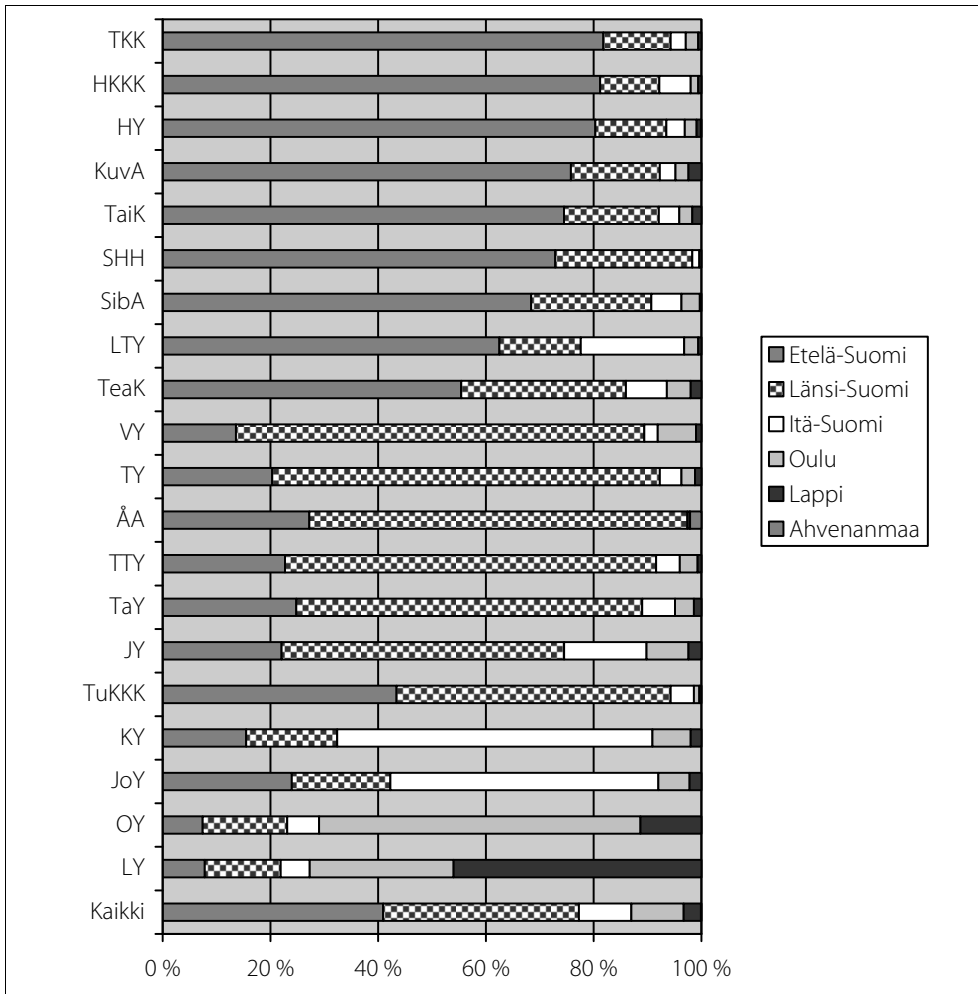
Taulukossa 7 olevista yliopistoista kaikkiin muihin paitsi Tampereen ja Lappeenrannan teknillisiin yliopistoihin pääsivät kaupunkilaiset hakijat parhaiten sisään. Tilastollisesti merkitseviksi erot nousivat kuitenkin vain Jyväskylän ja Joensuun yliopistoissa. Turun, Tampereen ja Kuopion yliopistot eivät ole päässeet kaupunkilaisimpien mutta eivät myöskään vähiten kaupunkilaisten taulukoihin. Tampereen yliopistoon hakevista kaupunkilaisia oli 78, Turun yliopistoon hakevista 76 ja Kuopion yliopistoon hakevista 75 prosenttia. Taulukoita 6 ja 7 vertailemalla voidaan nähdä, että kaupunkilaisimmat yliopistot sijaitsevat eteläosassa maamme, ei-kaupunkilaisia hakijoita löytyy taas runsaammin muualla sijaitsevista yliopistoista.

Kaupunkilaisten muita parempi menestys selittyy osittain sillä, että maamme ”huippulukiot” (eli lukiot, joissa ylioppilaskokelaat ovat kirjoituksissa saaneet korkeimmat pisteet) sijaitsevat suurissa kaupungeissa – useimmiten juuri Helsingissä. Esimerkiksi vuonna 2008 kymmenen parhaan lukion joukossa oli kuusi helsinkiläistä ja yksi espoolainen lukio (Uusi Suomi 2009).

6.2.2 Uudellamaalla nurkkakuntaisimmat yliopistot

Jatketaan hakuyliopiston ja asuinpaikan yhteyksien tarkastelua nyt läänitasolla. Kuviossa 27 ovat hakijoiden asuinläänit yliopistoittain. Yliopistot on järjestetty kuvioon sijaintilääninsä mukaan: Yhdeksän ylintä yliopistoa sijaitsee Etelä-Suomessa, seitsemän seuraavaa Länsi-Suomessa, näiden jälkeen tulevat Itä-Suomen yliopistot Kuopiossa ja

Joensuussa, Oulun läänissä sijaitseva Oulun yliopisto sekä viimeisenä Lapin yliopisto. Kunkin läänin sisällä yliopistot on vielä järjestetty sen perusteella, kuinka suuri osuus hakeneista tuli sijaintiläänistä; ylinnä on yliopisto, jossa sijaintiläänistä tulevia oli eniten ja alinna vastaavasti yliopisto, jossa sijaintiläänistä tuli vähiten.

$\chi^2(95) = 57346,279$; $p = 0,000$

KUVIO 27. Hakeneiden asuinläänit yliopistoittain

Teknillisessä korkeakoulussa, Helsingin kauppakorkeakoulussa ja Helsingin yliopistossa hakijakunta oli voimakkaimmin keskittynyt Etelä-Suomeen; missään muussa yliopistossa ei sijaintiläänistä tullut yli 80 prosenttia hakijoista. Teatterikorkeakouluun pyrki Etelä-Suomessa sijaitsevista yliopistoista vähiten eteläsuomalaisia, ”vain” reilu puolet. Maamme ylin teatteri- ja tanssialan opetus on keskittynyt pääasiassa Teatterikorkeakouluun, siksi se vetää hakijoita laajemmalla alueella, erityisesti Länsi-Suomesta. Myös Svenska handelshögskolanissa oli paljon länsisuomalaisia hakijoita. Tämä johtuu Länsi-Suomen ruotsinkielisiltä alueilta tulevien aktiivisesta hakeutu-

misesta omalla äidinkielellään opetusta tarjoavaan yliopistoon. *Eteläsuomalaisiin yliopistoihin hakeneista 78 prosenttia asui Etelä-Suomen läänissä.*

Länsisuomalaisia yliopistoja oli seitsemän, joista kolme sijaitsi Turussa, kaksi Tampereella, yksi Vaasassa ja yksi Jyväskylässä. Hyvin länsisuomalaisia olivat Vaasan ja Turun yliopistot sekä Åbo Akademi; hakijoista yli 70 prosenttia tuli yliopistojen kotiläänistä. Turun kauppakorkeakouluun tuli kuitenkin suhteellisen leveä hakijavirta myös Etelä-Suomesta (yli 40 %). Turun kauppakorkeakoulun hakijamäärä oli kyseisenä vuonna hieman suurempi kuin Helsingin kauppakorkeakoulun, mikä näkyy myös laajempana rekrytointialueena.

Vaasan ja Jyväskylän yliopistot ovat jo sen verran ruuhka-Suomen keskusta ylemmänä, että niihin hakeutui selvästi enemmän Oulun läänissä asuvia; Jyväskylään myös itäsuomalaiset hakivat keskimääräistä ahkerammin. Ahvenanmaalaisia hakijoita oli kaikkiaan hyvin vähän. Eniten (2 %) heitä oli odotetusti Åbo Akademin hakijoissa. *Länsi-Suomessa sijaitseviin yliopistoihin hakeneista 64 prosenttia oli länsisuomalaisia.*

Kuopion ja Joensuun yliopistot vetivät itäsuomalaisina yliopistoina itäsuomalaisia hakijoita. Kuopiossa itäsuomalaisien osuus oli lähes 60 prosenttia ja Joensuussa puolet. Joensuu houkutteli enemmän eteläsuomalaisia kuin Kuopio, muista lääneistä tulevien osuudet olivat lähes tasan. *Hieman yli puolet Itä-Suomen yliopistoihin hakevista tuli Itä-Suomesta.*

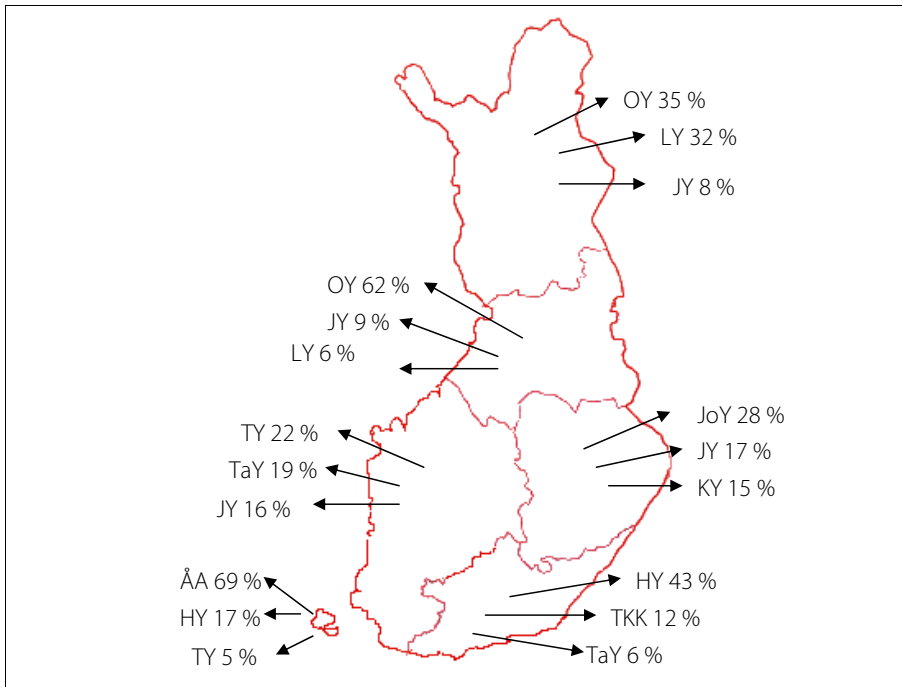
Oulun ja Lapin yliopistojen rekrytointialueet ovat pitkälti samanlaiset. Molempiin yliopistoihin hakeneista noin viidennes tuli muualta Suomesta, loput Oulusta ja Lapista. Lapissa asuvat hakivat tosin ahkerammin Oulun yliopistoon kuin toisinpäin, mutta tyyppillisesti Oulun ja Lapin yliopistot houkuttelevat hakijoita ristiin. *Oulun yliopiston ”omavaraisuusaste” oli 60, Lapin 46.*

Suurin osa yliopistoihin hakeneista tuli siis yliopiston sijaintiläänistä. Etelä-Suomessa sijaitsevat yliopistot näyttävät olevan kaikkein omavaraisimpia; niihin hakeneista selvä enemmistö, lähes 80 prosenttia, oli eteläsuomalaisia. Toisesta päästä löytyy sitten piskuinen Lapin yliopisto, jonne hakeneista vajaa puolet tuli Lapin läänin alueelta.

Edellä sanotun perusteella voimme hyvin yhtyä Nevalan toteamukseen: ”Alueellisen rekrytointipohjan kapeudella mitattuna ”nurkkakuntaisimmat” opinahjot ovatkin Uudenmaan läänin erikoiskorkeakoulut ja leveimmällä rintamalla opiskelijoitaan rekrytoivat perustamisvaiheissa ”aluekorkeakouluiksi” nimetyt yliopistot” (Nevala 1999a, 214).

Opiskelemaan pääsy erosi asuinläänin mukaan selvästi useimmissa yliopistoissa niin, että korkeimmat sisäänpääsyprosentit olivat yliopiston sijaintiläänissä asuvilla. Logistisen regressioanalyysin mukaan asuinlääni ei kuitenkaan ollut merkittävä selittäjä opiskelemaan pääsulle; tärkeämmiksi tekijöiksi nousivat kuntaryhmä ja maakunta.

Hakuyliopiston ja asuinpaikan yhteys oli kiinteä myös toisinpäin: eri lääneissä asuvat hakivat useimmiten oman lääninsä yliopistoihin. Eteläsuomalaisista hakijoista 69 prosenttia haki opiskelupaikkaa Etelä-Suomessa sijaitsevista yliopistoista. Länsisuomalaisista kotilääninsä yliopistoihin haki vielä useampi, 77 prosenttia, ja itäsuomalaisista näin teki 43 prosenttia. Joissakin lääneissä haut keskittyivät hyvin voimakkaasti yhteen yliopistoon (kuvio 28).

$\chi^2(95) = 57346,279; p = 0,000$

KUVIO 28. Yleisimmät hakuyliopistot asuinläänin mukaan

Levein hakijavirta kulki Ahvenanmaalta Åbo Akademiin, Oulun läänissä asuvien hakeutuminen Oulun yliopistoon oli toiseksi vilkkainta. Eteläsuomalaiset pyrkivät nimenomaan Helsingin yliopistoon; erikoisyliopistoihin vievät virrat olivat huomattavasti kapeampia. Itä-Suomessa Joensuun yliopisto selvästi kookkaampana veti enemmän hakijoita kuin Kuopion yliopisto. Kuopion yliopisto hävisi suosituimmuudessa myös viereisen läänin suuremmalle Jyväskylän yliopistolle. Lapin lääni oli ainut lääni, jossa hakijat eivät ensisijaisesti hakeneet oman lääninsä yliopistoon. Lappilaiset pyrkivät useimmiten nimitään Oulun yliopistoon, joka on heidän kotilääninsä yliopistoa huomattavasti suurempi ja oppiainetarjonnaltaan rikkaampi. Jyväskylän yliopistokaan ei näytä olevan Lapin läänissä asuville liian kaukana. Länsisuomalaiset hakivat varsin tasaisesti lääninsä kolmeen suurimpaan monialaiseen yliopistoon: Turkuun, Tampereelle ja Jyväskylään.

Tavanomainen ilmiö siis on se, että opiskelupaikkaa haetaan läheisimmästä yliopistosta. Osa hakijoista toimi kuitenkin päinvastoin eli pyrki ensisijaisesti jonnekin muualle. Paljon tietysti riippuu yliopistojen opintotarjonnasta, mutta oletuksena on, että parhaiten kirjoituksissa menestyneet ja korkeista lähtöasemista tulevat suuntaavat muita useammin valikoiviin pääkaupunkiseudun yliopistoihin (ks. Kivinen & Rinne 1991, 542; Nevala 1999a, 192; Rosado & David 2006, 358–359; Briggs 2006, 714). Aholan (1995, 97) mukaan tällaisilla perheillä on pääomanaan ”liikkuvuusresursseja”. Kun ristiintaulukoitiin hakijan tausta ja hakuyliopisto asuinlääneittäin, osoittautuivat tulokset oletusten mukaisiksi. Esimerkiksi kun kaikista Lapin läänissä

asuvista vain reilut viisi prosenttia pyrki Helsingin yliopistoon, tutkijakoulutettujen isien jälkeläisistä näin teki peräti useampi kuin joka viides. Kotiläänin yliopistoon haki taas kaikista lappilaisista pyrkijöistä 32 prosenttia, tutkijakoulutettujen lapsista vain noin viidennes¹⁶². Isän ylempi korkeakoulututkinto ei tuottanut yhtä huomattavia eroja kuin tohtorin tai lisensiaatin tutkinnot.

Tutkitaan hakijoiden asuinpaikkaa vielä yksityiskohtaisemmin. Taulukossa 8 on esitetty hakijoiden yleisimmät asuinmaakunnat yliopistoittain. Uudenmaan suuri väestöosuus näkyy asuinmaakuntien jakautumisessa selvästi: Kaikissa yliopistoissa Uusimaa oli kolmen yleisimmän asuinmaakunnan joukossa. Taulukossa on tummennettu ne maakunnat, joista tulevilla hakijoilla oli korkein hyväksymisprosentti.

TAULUKKO 8. Hakeneiden yleisimmät asuinmaakunnat yliopistoittain (tummennetuista maakunnista tulevilla korkein hyväksymisaste)

Yliopisto	Hakeneiden asuinmaakunta (%)
HKKK	Uusimaa 76, Varsinais-Suomi 5, Etelä-Savo 4
TKK	Uusimaa 75, Varsinais-Suomi 4, Pirkanmaa 3
HY	Uusimaa 72, Pirkanmaa 4, Varsinais-Suomi 3
KuvA	Uusimaa 68, Pirkanmaa 6, Varsinais-Suomi 4, Päijät-Häme 4
SHH	Uusimaa 67, Pohjanmaa 19, Keski-Pohjanmaa 3, Itä-Uusimaa 3
TaiK	Uusimaa 67, Pirkanmaa 7, Varsinais-Suomi 5
SibA	Uusimaa 60, Pirkanmaa 7, Varsinais-Suomi 6
TeaK	Uusimaa 46, Pirkanmaa 12, Varsinais-Suomi 9
LTY	Etelä-Karjala 29, Uusimaa 17, Kymenlaakso 10
TY	Varsinais-Suomi 46, Uusimaa 14, Satakunta 10
TuKKK	Uusimaa 38, Varsinais-Suomi 38, Satakunta 8
ÅA	Varsinais-Suomi 32, Pohjanmaa 32, Uusimaa 21
TaY	Pirkanmaa 42, Uusimaa 12, Satakunta 5, Keski-Suomi 5
TTY	Pirkanmaa 39, Uusimaa 11, Satakunta 9
JY	Keski-Suomi 29, Uusimaa 11, Pirkanmaa 8
VY	Pohjanmaa 45, Etelä-Pohjanmaa 14, Uusimaa 11
KY	Pohjois-Savo 48, Uusimaa 9, Pohjois-Karjala 6
JoY	Pohjois-Karjala 29, Pohjois-Savo 12, Uusimaa 10
OY	Pohjois-Pohjanmaa 55, Lappi 11, Uusimaa 6
LY	Lappi 46, Pohjois-Pohjanmaa 23, Uusimaa 5
Kaikki	Uusimaa 32, Pirkanmaa 10, Varsinais-Suomi 10

$$\chi^2(361) = 104362,87; p = 0,000$$

Pääkaupunkiseudulla sijaitseviin yliopistoihin hakeneista valtaosa tuli tietenkin Uudeltamaalta; Helsingin kauppakorkeakoulu, Teknillinen korkeakoulu ja Helsingin yliopisto olivat kaikkein uusimaalaisimpia yliopistoja. Helsingin kauppakorkeakouluun hakeneissa eteläsavolaisten osuus oli keskimääräistä suurempi, mikä selittynee Mikkelissä tuolloin järjestetyllä kauppatieteiden kandidaatin koulutuksella. Teatterikorkeakoulun hakijakunnasta uusimaalaisten osuus jäi vajaan puoleen. Vielä vuonna 1985 Teatterikorkeakoulun uusista opiskelijoista uusimaalaisia oli 63 prosenttia, ja

¹⁶² $\chi^2(85) = 123,280; p = 0,004.$

se olikin taidealojen opetusta tarjoavista korkeakouluista keskittynein (Ahola 1995, 92). 1980-luvulla Teatterikorkeakoulu oli vielä uusi tulokas korkeakoulukentässä, mikä selittää rekrytointialueen suppeuden. Ajan myötä Teatterikorkeakoulun rekrytointialue on laajentunut selvästi¹⁶³. Svenska handelshögskolaniin hakevien joukossa oli suhteellisen paljon myös muualta, lähinnä ruotsinkielisistä maakunnista tulevia. Aholan (1995, 92) mukaan Svenska handelshögskolan rekrytoi vuonna 1985 opiskelijansa miltei pelkästään Uudeltamaalta. 1980-luvulla perustettu Hankenin Vaasan yksikkö selittänee pitkälti pohjalaisten hakuvilkkauden lisääntymisen.

Turun yliopiston hakijoista lähes puolet tuli Varsinais-Suomesta. Turun kauppakorkeakouluun hakeneista uusimaalaisia ja varsinaissuomalaisia oli yhtä paljon, miltei 40 prosenttia. Turun kauppakorkeakoulu olikin Uudenmaan ulkopuolella sijaitsevista yliopistoista uusimaalaisin. Åbo Akademiin pyrkivistä varsinaissuomalaisia oli noin kolmasosa. Åbo Akademin tiedekunnista osa sijaitsee Vaasassa, joten myös Pohjanmaalla asuvia oli hakijoissa melkoisesti. Yliopiston ruotsinkielisyys näkyy muutenkin hakijoiden rekrytoitumisena ruotsinkielisiltä alueilta, sillä Åbo Akademiin hakevien joukossa oli selvästi eniten ahvenanmaalaisia (2 %) ja itäuusimaalaisia (6 %). Tampereen yliopiston ja Tampereen teknillisen yliopiston hakijoista suurimman ryhmän muodostivat odotetusti pirkanmaalaiset.

Jyväskylän yliopistossa eivät keskisuomalaiset olleet yhtä voimakkaasti yliedustettuina kuin uusimaalaiset Helsingin seudun yliopistoissa tai varsinaissuomalaiset Turun yliopistossa, vaikka heitä olikin kaikkein eniten. Jyväskylän yliopisto houkuttelee keskeisen sijaintinsa ja ainutlaatuisen liikuntatieteellisen tiedekuntansa takia hakijoita laajalta alueelta (ks. Ahola 1995, 93).

Vaasan yliopisto rekrytoi hakijansa pääasiassa Pohjanmaan maakunnista. Pohjanmaan ja Etelä-Pohjanmaan lisäksi Pohjois-Pohjanmaan ja Keski-Pohjanmaan maakunnista tuli keskimääräistä enemmän hakijoita.

Kuopion yliopisto sijaitsee Pohjois-Savossa, ja lähes puolet Kuopion yliopistoon pyrkineistä tulikin samasta maakunnasta. Tilanne oli samanlainen Joensuun yliopistossa: hakijoista 29 prosenttia asui Pohjois-Karjalassa. Joensuun yliopistoon hakeneet kuitenkin jakaantuivat tasaisemmin myös lähimaakuntiin.

Oulun ja Lapin läänit houkuttelivat hakijoita päittäin. Pohjois-Pohjanmaalla asuvia oli yli puolet Oulun yliopiston hakijakunnasta. Toiseksi suurimman ryhmän muodostivat Lapin läänissä asuvat, joita oli reilu kymmenesosa. Lapin yliopistoon hakevista vajaa puolet tuli Lapin läänistä ja lähes neljäsosa Oulun läänistä. Uusimaalaisten osuus oli Oulun ja Lapin yliopistoissa pienin.

Helsingin, Turun, Tampereen, Oulun, Jyväskylän ja Joensuun yliopistoihin opiskelemaan pääsivät useimmin samassa maakunnassa asuvat ($p \leq 0,001$), samoin Vaasan yliopistoon ($p \leq 0,05$). Myös Tampereen ja Lappeenrannan teknillisissä yliopistoissa¹⁶⁴,

¹⁶³ Lisäksi Teatterikorkeakoulun valo- ja äänisuunnittelun laitos sijaitsi vuonna 2003 Tampereen Hämeenpuistossa (OPH 2003).

¹⁶⁴ Sekä Tampereen että Lappeenrannan teknillisissä yliopistoissa hyväksymisprosentti oli korkein Keski-Pohjanmaalla asuvilla (Tampere $p \leq 0,001$, Lappeenranta $p \leq 0,01$).

Kuopion ja Lapin yliopistoissa¹⁶⁵, Svenska handelshögskolanissa¹⁶⁶ sekä Helsingin kaup-
pakorkeakoulussa¹⁶⁷ hakijan asuinmaakunnalla ja opiskelemaan pääsillä oli tilastolli-
sesti merkitsevää yhteyttä, joskaan mitään ”kotiseutuetua” ei ollut näiden kohdalla näh-
tävissä.

Seitsemässä yliopistossa opiskelemaan pääsillä ja asuinmaakunnalla ei ollut mer-
kitsevää yhteyttä. Näihin lukeutuivat kaikki taideyliopistot, Turun kauppakorkea-
koulu sekä Åbo Akademi. Kyseisiin yliopistoihin hakevat ovat ehkä jollain tavalla jo
valikoituneita – ainakin kaukaa tulevien hakijoiden voi olettaa olevan hyvin moti-
voituneita ja hakevan tosimelellä. Turun kauppakorkeakouluun esimerkiksi hakivat
pohjalaiset harvoin, mutta ne jotka hakivat, tulivat varsin korkeista taustoista¹⁶⁸. Taus-
taltaan keskimääräistä ylempää tulivat niin ikään Kymenlaaksosta, Etelä-Karjalasta ja
Etelä-Savosta lähtöisin olevat Turun kauppakorkeakouluun pyrkivät hakijat.

Jatketaan katsomalla yliopiston ja maakunnan yhteyttä toisesta suunnasta eli mi-
hin eri maakunnissa asuvat useimmiten hakivat (taulukko 9).

TAULUKKO 9. Yleisimmät hakuyliopistot asuinmaakunnan mukaan

Maakunta	Hakuyliopisto (%)
Uusimaa	HY 49, TKK 15, TY 5
Varsinais-Suomi	TY 51, TuKKK 9, ÅA 8
Satakunta	TY 34, TaY 17, TTY 13
Kanta-Häme	TaY 27, HY 18, TY 15
Pirkanmaa	TaY 43, TTY 20, JY 8
Päijät-Häme	HY 25, TaY 17, JY 15
Kymenlaakso	HY 22, JY 18, LTY 14
Etelä-Karjala	LTY 32, JY 15, JoY 14
Etelä-Savo	JY 26, JoY 23, HY 10
Pohjois-Savo	KY 27, JY 18, JoY 15
Pohjois-Karjala	JoY 51, JY 11, HY 7
Keski-Suomi	JY 53, TaY 9, HY 8
Etelä-Pohjanmaa	JY 21, TaY 16, TY 13
Pohjanmaa	ÅA 29, VY 24, HY 9
Keski-Pohjanmaa	OY 28, JY 17, TaY 9
Pohjois-Pohjanmaa	OY 64, JY 8, LY 6
Kainuu	OY 44, JY 13, JoY 8
Lappi	OY 35, LY 32, JY 8
Itä-Uusimaa	HY 37, ÅA 17, JY 12
Ahvenanmaa	ÅA 69, HY 17, TY 5
Kaikki	HY 22, TY 11, JY 11, TaY 11, OY 10

$$\chi^2(361) = 104362,87; p = 0,000$$

¹⁶⁵ Kuopion yliopistossa Itä-Uudellamaalla ja Pohjois-Savossa asuvilla oli korkeimmat hyväksymispro-
sentit ($p \leq 0,01$). Lapin yliopiston opiskelijavalinnassa taas kantahämäläisillä oli muita paremmat
sisään pääsymahdollisuudet ($p \leq 0,01$).

¹⁶⁶ Svenska handelshögskolaniin oli keskipohjalaisten helppo päästä, samoin kuin kantahämäläisten ja
pohjalaisten ($p \leq 0,01$).

¹⁶⁷ Helsingin kauppakorkeakouluun tulivat eteläsavolaiset muita useammin valituiksi ($p \leq 0,05$).

¹⁶⁸ $\chi^2(90) = 160,679; p = 0,000$.

Seuraavat maakunnat ja yliopistot kuuluivat voimakkaimmin ”yhteen”: Ahvenanmaa ja Åbo Akademi, Pohjois-Pohjanmaa ja Oulun yliopisto, Keski-Suomi ja Jyväskylän yliopisto, Varsinais-Suomi ja Turun yliopisto sekä Pohjois-Karjala ja Joensuun yliopisto. Kussakin näissä maakunnissa asuvista yli puolet haki kotiyliopistoonsa (paitsi siis ahvenanmaalaiset).

Luvussa 5.1 todettiin, että korkeimmat hyväksymisprosentit olivat Pohjanmaalla, Pohjois-Karjalassa, Ahvenanmaalla ja Pohjois-Savossa asuvilla. Eri maakunnissa asuvien hyväksymisprosentit riippuvat siitä, kuinka vaikea- tai helppopääsyisiin yliopistoihin he hakevat. Esimerkiksi pohjalaisista yli puolet haki Åbo Akademiin ja Vaasan yliopistoon, joissa molemmissa oli varsin korkea hyväksymisaste. Vaasan yliopistoon pohjalaiset pääsivät vielä muita paremmin sisään. Myös ahvenanmaalaiset hakivat Åbo Akademiin. Pohjois-Karjalasta pyrittiin Joensuun yliopistoon ja Pohjois-Savosta Kuopion yliopistoon, joissa niin ikään oli korkea sisäänpääsyaste ja joihin kotimaakunnasta tulevat hakijat pääsivät muita helpommin. Päijät-Hämeessä asuvilla oli taas selvästi keskimääräistä matalammat sisäänpääsyprosentit. Heistä neljäsosa haki Helsingin yliopistoon, jonne hyväksyttiin keskimäärin noin 18 prosenttia hakeneista. Päijäthämäläisistä hakijoista Helsingin yliopistoon hyväksyttiin kuitenkin vain kahdeksan prosenttia ($p \leq 0,001$). Edelleen Päijät-Hämeestä, mutta myös Kanta-Hämeestä ja Satakunnasta, haettiin usein Tampereen yliopistoon, jossa hyväksymisaste oli monialaisista yliopistoista alhaisin ja joihin edellä mainitut myös pääsivät hieman keskimääräistä heikommin (vrt. taulukko 3).

Tässä alaluvussa on vertailtu eri yliopistoihin hakeneiden ja hyväksytyiksi tulleiden sukupuoli-, ikä- ja asuinpaikkakunnan jakaumia. Yksinkertaistaen ja kärjistäen voimme todeta erilaisiin yliopistotyyppisiin hakeneista ja opiskelemaan pääsystä seuraavaa:

Monialaisiin yliopistoihin hakeneet olivat useimmiten hieman yli kaksikymppiä naisia, jotka asuivat keskimääräistä useammin kaupunkien ja ruuhka-Suomen ulkopuolella. Eniten naishakijoita oli Lapin yliopistossa, vähiten Vaasan yliopistossa. Ensin mainitusta löytyivät myös vanhimmat hakijat, Åbo Akademin profiloituessa monialaisista yliopistoista nuorimmaksi. Hakeneiden kaupunkilaisuudella mitaten ääripääyliopistot olivat kaupunkilaisten Helsingin yliopisto ja maalaisten Åbo Akademi. Kaiken kaikkiaan monialaisten yliopistojen valinnat näyttävät ”suosivan” nuoria alle kaksikymmenvuotiaita yliopistokaupungeissa asuvia miehiä.

Teknillisten yliopistojen hakijakunta koostui pääasiassa nuorista miehistä – todennäköisesti saman vuoden ylioppilaista – joita luonnehtivat myös eteläsuomalaisuus ja kaupunkilaisuus. Iän ja sukupuolijakauman osalta teknilliset yliopistot olivat hyvin samankaltaiset, mutta Teknillinen korkeakoulu erottui kahdesta muusta erityisen kaupunkilaisena yliopistona. Tampereen teknillinen yliopisto oli puolestaan luonnollisesti vähemmän eteläsuomalainen ja enemmän länsisuomalainen kuin Teknillinen korkeakoulu ja Lappeenrannan teknillinen yliopisto. Sukupuolten välillä ei ollut eroa

opiskelemaan pääsyssä. Myöskään kaupunki–maaseutu -akseli ei erotellut hyväksytyksi ja hylätyksi tulleita hakijoita. Teknillisen korkeakoulun valinnoissa pärjäsivät nuoret hakijat, Tampereella ja Lappeenrannassa ei sitä vastoin ollut yhteyttä iän ja sisäänpääsyn välillä.

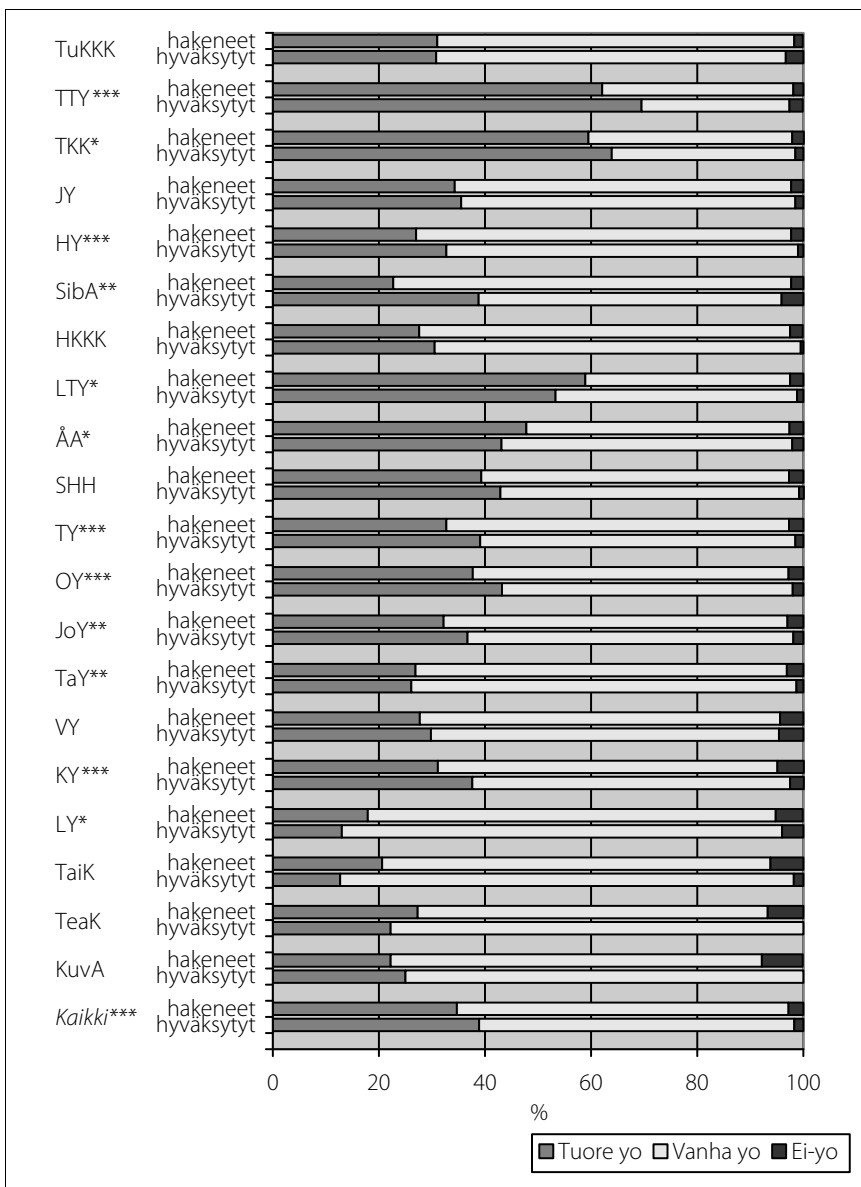
Kauppakorkeakoulut houkuttelivat hakijoita, jotka keski-ikästään asettuivat monialaisten ja teknillisten yliopistojen hakijoiden välimaastoon. Miehillä oli hakijoissa yliedustus, joskaan ei yhtä selvä kuin teknillisissä yliopistoissa. Eteläsuomalaisten ja kaupunkilaisten osuudet olivat kuitenkin kauppakorkeakouluun hakeneissa suuremmat. Sekä Helsingin että Turun kauppakorkeakoulut olivat myös varsin uusimaalaisia. Verrattaessa opiskelemaan pääsyä eri yliopistotyyppien välillä, erottuivat kauppakorkeakoulut opinahjoiksi, joihin nuoret hakijat pääsivät parhaiten sisään. Turun kauppakorkeakoulussa ikä ei tosin ollut yhteydessä hyväksytyksi tulemiseen. Hanken näytti hyväksyvän useammin kaupunkien ulkopuolelta tulevat hakijat, toisin kuin valtaosa yliopistoista. Tämä lienee yhteydessä siihen, että länsirannikon ruotsinkieliset asuvat usein maaseutumaisissa kunnissa ja pääsevät myös opiskelemaan muita todennäköisemmin.

Taideyliopistot olivat aikuisten naisten yliopistoja. Naisten osuus oli suurin Teatterikorkeakouluun hakeneissa, pienin Sibelius-Akatemiaan pyrkineissä. Kuvataideakatemian hakijat olivat taas keski-ikästään tutkimusjoukon vanhimpia. Sijainnistaan johtuen taideyliopistot houkuttelivat erityisesti uusimaalaisia kaupunkilaishakijoita. Teatterikorkeakoulu näyttää hakijarekrytoinnin suhteen alueellisesti tasa-arvoisimmalta. Yhdessäkään taideyliopistossa opiskelemaan pääsy ei ollut tilastollisesti merkittävällä tavalla yhteydessä hakijan ikään, sukupuoleen taikka asuinpaikkaan. Tässä mielessä taideyliopistoissa hakijat ovat lähtökohtaisesti samanarvoisessa asemassa. Taideyliopistoihin päästäkseen on osattava taitoja ja omattava kykyjä, jotka eivät ole ikä- tai sukupuolisidonnaisia, ja jotka poikkeavat muissa yliopistoissa preferoitavasta osaamisesta. Tämä ei kuitenkaan sulje pois muiden taustatekijöiden mahdollista vaikutusta.

6.3 Helsingin kauppakorkeakouluun hakeneilla korkein oma asema, Svenska handelshögskolaniin hakeneilla matalin

Ylioppilastutkinnon oli suorittanut koko hakijajoukosta noin 97 prosenttia. Näistä reilut 62 prosenttia oli ”vanhoja” ylioppilaita, 35 prosenttia tuoreita ylioppilaita. Kuviossa 29 on esitetty ylioppilaiden ja ei-ylioppilaiden osuudet yliopistoittain erikseen hakeneista ja hyväksytyistä. Ylioppilaat on edelleen jaettu tuoreisiin ja aiempien vuosien ylioppilaisiin. Yliopistot on järjestetty kuvioon siten, että tuoreiden ylioppilaiden osuus laskee ylhäältä alaspäin.

Hakeneiden pohjakoulutus yliopistoittain: $\chi^2(38) = 3304,779$; $p = 0,000$

Hyväksytyjen pohjakoulutus yliopistoittain: $\chi^2(38) = 649,578$; $p = 0,000$

Opiskelemaan pääsy pohjakoulutuksen mukaan yliopistoittain: ***Tilastollisesti erittäin merkitsevä $p \leq 0,001$; **tilastollisesti merkitsevä $p \leq 0,01$; *tilastollisesti melkein merkitsevä $p \leq 0,05$

KUVIO 29. Tuoreiden ja vanhojen ylioppilaiden sekä ei-ylioppilaiden osuudet hakeneissa ja hyväksytyissä yliopistoittain

Turun kauppakorkeakoulu ja Kuvataideakatemia muodostavat ylioppilasosuuksien ääripäät: ensin mainitussa hakeneista lähes 99 prosenttia oli suorittanut yo-tutkinnon, jälkimmäisessä ylioppilashakijoita oli vain reilut 90 prosenttia. Yliopistot järjestyvät kuvioon pitkälti hakijoiden keski-ikien mukaisesti (vrt. kuvio 26) niin, että

mitä varttuneempia olivat hakijat, sitä vähemmän heissä oli yo-tutkinnon suorittaneita. Nuorten suosimissa yliopistoissa hakijoiden joukossa oli tietysti myös enemmän tuoreita ylioppilaita; teknillisiin yliopistoihin hakeneista uusien ylioppilaiden osuus oli peräti 60 prosenttia. Vähiten vastakirjoittaneita oli Lapin yliopistoon hakeneissa, vajaa viidennes. ”Vanhoja” ylioppilaita oli Lappiin hakeneissa vastaavasti eniten, 77 prosenttia. Myös Sibelius-Akatemia ja Taideteollinen korkeakoulu olivat yliopistoja, joissa väli vuosia viettäneiden ylioppilaiden osuudet nousivat yli 70 prosentin. Kyseiset opinahjut ovat taideyliopistojen tapaan melkoisen vaikeapääsysisiä, mikä viittaa siihen, että väli vuosien viettäjäet ovat yrittäneet niihin sisälle aiempinakin vuosina.

Kaikkiaan 12 yliopistossa opiskelemaan pääsy oli yhteydessä siihen, oliko hakija suorittanut yo-tutkinnon ja milloin tutkinto oli suoritettu (kuvioon merkitty asteriksilla). Näistä kuudessa – Teknillisessä korkeakoulussa sekä Helsingin, Turun, Oulun, Joensuun ja Kuopion yliopistoissa – tuoreiden ylioppilaiden hyväksymisprosentit olivat korkeammat kuin muilla. Aiempien vuosien ylioppilaita ”suosivat” puolestaan Lappeenrannan teknillinen yliopisto, Åbo Akademi sekä Tampereen ja Lapin yliopistot. Ei-ylioppilaiden sisään pääsy oli ylioppilaita sujuvampaa vain Tampereen teknillisessä yliopistossa ja Sibelius-Akatemiassa. Kauppakorkeakouluissa, taideyliopistoissa (pl. Sibelius-Akatemia) sekä Jyväskylän ja Vaasan yliopistoissa ylioppilastutkinnon suorittamisella ei ollut minikäänlaista tilastollista yhteyttä siihen, tuliko hakija valituksi vai ei. Samoissa yliopistoissa (Helsingin kauppakorkeakoulua ja Hankenia lukuun ottamatta) opiskelemaan pääsy ei myöskään eronnut hakijoiden keski- iän osalta (ks. kuvio 26).

Yliopistot erosivat toisistaan huomattavasti hakijoiden koulutustaustan mukaan¹⁶⁹. Keskiasteen tutkinnon suorittaneet olivat pääasiassa ylioppilastutkinnon suorittaneita hakijoita; kaikista keskiasteelta valmistuneista hakijoista vain noin kahdeksalla prosentilla tutkinnon ala oli jokin muu kuin yleissivistävä. Eniten tällaisia keskiasteen ammatillisen tutkinnon suorittaneita hakijoita oli Taideteollisessa korkeakoulussa, Teatterikorkeakoulussa ja Kuvataideakatemiassa, vähiten Teknillisessä korkeakoulussa sekä kauppakorkeakouluissa. Taideteolliseen korkeakouluun ja Kuvataideakatemiaan hakeneet jatkoivat opiskelua samalta alalta; he olivat yleensä suorittaneet jonkin taidealan peruskoulutuksen (esim. artesaanit). Teatterikorkeakouluun pyrkineet sen sijaan olivat useimmiten valmistuneet palvelualoilta.

Liitteen 14 kuvioissa 1,2 ja 3 on vertailtu eri koulutusasteilta valmistuneiden hakemista ja pääsemistä eri yliopistoihin. Kuviossa 1 on alimman korkea-asteen (eli vanhan opistoasteen) tutkinnon suorittaneiden osuudet yliopistoittain erikseen hakeneiden ja hyväksytyjen osalta. Opiskelemaan pääsy erosi koulutusasteittain tilastollisesti merkitsevästi vain viidessä monialaisessa yliopistossa: Oulussa ja Jyväskylässä ($p \leq 0,001$) sekä Helsingissä, Tampereella ja Joensuussa ($p \leq 0,01$). Kun ristiintaulukointi tehtiin yliopistotyypeittäin, monialaisissa yliopistoissa ($p \leq 0,001$) ja kauppakorkeakouluissa ($p \leq 0,05$) opiskelemaan pääsy erosi tilastollisesti merkitsevästi koulutusasteittain, teknillisissä ja taideyliopistoissa taas ei. Hyväksymisasteiden eroihin ei siten kannata seuraavassa tarkastelussa juuri panna painoa.

¹⁶⁹ $\chi^2(76) = 633,752; p = 0,000.$

Kaikista hakijoista opistoasteen tutkinnon oli suorittanut reilut viisi prosenttia. Kuopioon hakeneet olivat keskimääräistä vanhempia, ja heistä moni oli ehtinyt hankkia ammatillista koulutusta; lähes 13 prosenttia oli valmistunut opistoasteelta. Näistä peräti 80 prosenttia oli suorittanut tutkintonsa terveys- ja sosiaaalialalta eli he olivat muun muassa vanhamuotoisen sairaanhoitajan tutkinnon suorittaneita. Lapin yliopistoon ja Sibelius-Akatemiaan hakeneista opistoasteelta oli niin ikään valmistunut keskimääräistä useampi. Lapissa kolmannes oli valmistunut kaupalliselta ja yhteiskuntatieteelliseltä alalta (merkonomit), kolmannes terveys- ja sosiaaalialalta (sairaanhoitajat, sosionomit ym.). Sibelius-Akatemiaan hakeneilla opistoasteen tutkinto oli taas useimmiten kasvatusta- ja opetuslata eli kyseessä olivat mitä ilmeisimmin musiikinopettajat.

Teknillisiin yliopistoihin ja kauppakorkeakouluihin pyrkiessä ei juuri ollut opistoasteen tutkintoja, mikä johtuu hakijoiden nuoruudesta. Kauppakorkeakouluun pyrkivästä ne harvat, joilla oli opistotasoinen koulutus, eivät olleet kuitenkaan selviytyneet valinnoista. Teatterikorkeakouluun hakeneista opistoasteelta valmistuneista ei liioin ollut hyväksytty yhtäkään. Opistoasteen tutkinnon suorittaneet pääsivät parhaiten sisään vain Sibelius-Akatemiaan, Taideteolliseen korkeakouluun, Tampereen teknilliseen yliopistoon, Oulun ja Jyväskylän yliopistoihin sekä Åbo Akademiin, mutta tilastollisesti merkitseviä erot olivat vain Oulussa ja Jyväskylässä.

Alemman korkeakoulututkinnon oli suorittanut kaikista hakijoista vajaat seitsemän prosenttia. Kuopion yliopistoon hakeneissa oli eniten myös alemmalta korkeakouluasteelta valmistuneita (kuvio 2), ja opistoasteen tavoin myös alemmat korkeakoulututkinnot olivat useimmiten nimenomaan terveys- ja sosiaaalialan tutkintoja. Nämä ammattikorkeakouluista valmistuneet sairaanhoitajat ynnä muut pyrkivätkin todennäköisesti Kuopion yliopistoon opiskelemaan juuri hoitotieteitä. Hoitotieteellä oli Kuopion yliopistossa varsin vahva asema. Kuopion yliopiston (nyk. Itä-Suomen yliopiston) hoitotieteen laitos on itse asiassa alan vanhin koulutusyksikkö. Myös Lapin yliopistoon hakeneet alemman korkeakoulututkinnon suorittaneet olivat useimmiten sairaanhoitajia ja muita terveys- ja sosiaaalialalta valmistuneita.

Vaasan yliopistoon hakeneista alemman korkeakoulututkinnon suorittaneista puolet oli valmistunut kaupalliselta ja yhteiskuntatieteelliseltä alalta, joka kolmannella oli teknillisen alan tutkinto. Siinä missä Kuopion ja Lapin yliopistoihin hakeneet AMK-tutkinnon suorittaneet pääsivät verraten helposti sisään, Vaasan yliopistoon ammattikorkeakouluista valmistuneet eivät juuri päässeet. Kaikkein hankalinta AMK-tutkinnon suorittaneen oli päästä Teatterikorkeakouluun ja Turun kauppakorkeakouluun. Ensimmäiseen pyrkivät olivat useimmiten sairaanhoitajia ym., jälkimmäiseen hakeneet tradenomeja.

Otosaineiston mukaan Kuvataideakatemiaan hakeneista vain yhdeksän oli suorittanut alemman korkeakoulututkinnon ja näistä seitsemällä tutkinto oli humanistiselta ja taidealalta. Nämä olivat siten kuvataiteen kandidaatteja tai ammattikorkeakouluista valmistuneita artonomeja, muotoilijoita, kuvataiteilijoita jne. Tällä joukolla oli kaikkein korkein hyväksymisprosentti: Kun Kuvataideakatemiaan pääsi kaikista hakijoista vain muutama prosentti, taidealan alemman korkeakoulututkinnon suorittaneista hyväksyttiin 14 prosenttia.

Ylemmän korkeakoulututkinnon oli suorittanut koko hakijajoukosta alle kolme prosenttia. Korkeimmin koulutettuja olivat Helsingin kauppakorkeakouluun hakeneet, jois-

ta yli kuudella prosentilla oli yliopistotutkinto jo entuudestaan (ks. liitteen 14 kuvio 3). Myös Turun kauppakorkeakouluun ja Svenska handelshögskolaniin haki keskimääräistä runsaammin korkeakoulutettuja. Helsingin ja Turun kauppakorkeakouluihin hakeneet korkeakoulutetut olivat useimmiten suorittaneet tutkinnon tekniikan alalta eli olivat eri alojen diplomi-insinöörejä. Hankeniin hakeneita ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneita oli otosaineistossa kaikkiaan vain neljä, joista kahdella oli tutkinto kaupalliselta ja yhteiskuntatieteelliseltä alalta, yhdellä tekniikan alalta ja yhdellä terveystieteiden ja sosiaaliselta alalta.

Myös kaikki taideyliopistot sijoittuvat hakijoiden koulutustasolla mitattuna keskimääräistä korkeammalle. Sibelius-Akatemiaan hakeneilla tutkinto oli useimmiten humanistiselta ja taidealalta. Alalta valmistutaan esimerkiksi taiteen, musiikin, filosofian ja teologian maistereiksi.

Ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneiden hyväksymisprosentit olivat usein kaikkein korkeimmat. Eritoten Oulun, Tampereen, Jyväskylän, Joensuun, Lapin ja Turun yliopistoihin, Åbo Akademiin sekä Turun kauppakorkeakouluun korkeimmin koulutetut pääsivät muita helpommin. Erityisen ahtaat korkeasti koulutetuille olivat taideyliopistojen ja Tampereen teknillisen yliopiston portit. Tosin näissä yliopistoissa aiemmin yliopistotutkinnon suorittaneita hakijoita oli melko vähän.

Abrahamsson (1984, 292) on todennut ruotsalaisten yliopisto-opiskelijoiden aikuistumista tarkastellessaan, että ammatillista koulutusta hankkineet hakeutuvat ja pääsevät useammin keskikokoiisiin tai pieniin korkeakouluihin kuin suuriin yliopistoihin. Tämä pitää paikkansa myös Suomessa siltä osin, että ammatillista koulutusta hankkineiden hakijoiden osuudet olivat suurimmat Lapin ja Kuopion yliopistoissa sekä taideyliopistoissa. Ammattikoulutusta hankkineilla oli pelkkiä ylioppilaita korkeammat sisäänpääsyprosentit vain Åbo Akademiassa ($p \leq 0,01$) sekä Lapin ($p \leq 0,05$) ja Jyväskylän yliopistoissa (erot eivät Jyväskylässä kuitenkaan olleet tilastollisesti merkitsevät).

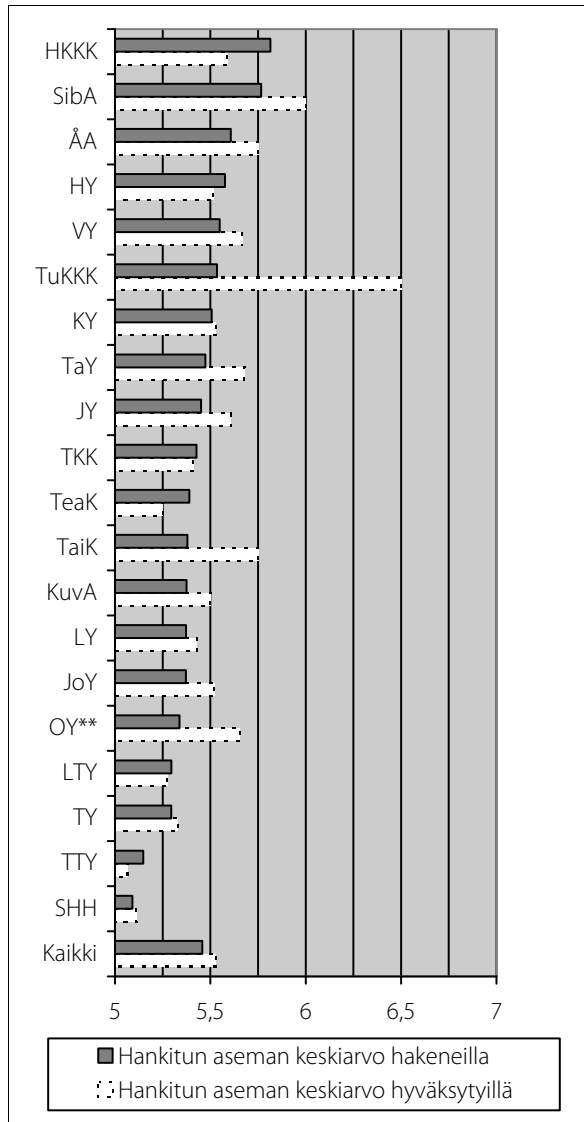
Se, miltä alalta tutkinto on suoritettu ja mikä on hakijan ammatti, on tärkeämpi ja kiinnostavampi tieto silloin, kun tarkastelun kohteena ovat hakutieteenalat. Siksi koulutusalojen tarkempi vertailu ohitetaan tässä luvussa.

”Vanhojen pelkkien” ylioppilaiden kohdalla sisäänpääsy oli yhteydessä siihen, miten välivuodet kirjoitusten jälkeen olivat kuluneet (ks. luku 5.2). Parhaiten valinnoissa menestyivät ne, jotka olivat olleet opiskelemaan tai varusmiespalvelusta suorittamassa, heikoiten työttömiksi joutuneet. Välivuosien viettotavoissa oli yliopistokohtaisia eroja¹⁷⁰. Opiskelemaan olivat useimmin olleet Kuvataideakatemiaan, Teatterikorkeakouluun, Kuopion yliopistoon, Tampereen teknilliseen yliopistoon, Åbo Akademiin ja Sibelius-Akatemiaan hakeneet. Työttömiä välivuosien viettäjiä oli eniten Joensuun, Lapin ja Oulun yliopistoihin hakeneissa.

Logistisen regressioanalyysin mukaan opiskelemaan pääsystä ei hakijoiden sosioekonomisella asemalla eikä tuloilla ollut juuri vaikutusta, vaikka pelkkien ristiintaulukointien perusteella eroja löytyikin. Aseman ja tulojen merkitys valinnoissa tuleekin mitä todennäköisimmin iän ja koulutuksen kautta. Asemien ja tulojen yliopistokohtaisia jakaumia ei tässä esitellä, mutta ne otetaan huomioon seuraavassa summamuuttujia hyödyntävässä analyysissä. Kokonaiskuvan saamiseksi muodostettiin summamuuttuja

¹⁷⁰ $\chi^2(95) = 1644,823; p = 0,000$.

hakijan koulutuksesta, sosioekonomisesta asemasta ja tuloista¹⁷¹. Muodostunut muutuja nimettiin ”hankituksi asemaksi”. Seuraava kuvio kertoo, kuinka korkea oli hakijan oma koulutuksellinen ja ammatillinen asema kussakin yliopistossa. Kuvioon on hahmoteltu katkoviivoin myös hankitun aseman keskiarvot opiskelijakarsinnan jälkeen.

Opiskelemaan pääsy hankitun aseman mukaan yliopistoittain: **Tilastollisesti merkitsevä $p \leq 0,01$

KUVIO 30. Hakeneiden ja hyväksytyjen hankitun aseman keskiarvo yliopistoittain (kaksi-luokkainen summamuuttuja muodostettu pohjakoulutuksesta, ammatillisesta koulutuksesta, sosioekonomisesta asemasta ja tuloista; pienin mahdollinen arvo 4, suurin 8)

¹⁷¹ Muodostetaan kaksi luokkaa, 1 = matala ja 2 = korkea, seuraavaan tapaan: Pohjakoulutus: 1 = ei-yo, 2 = yo; ammatillinen koulutus: 1 = keskiaste, 2 = ylempi korkeakoulututkinto ja tohtorin/lisensiaatin tutkinto; sosioekonominen asema: 1 = työntekijä, 2 = ylempi toimihenkilö; valtionveronalaiset vuositulot: 1 = korkeintaan 8500 euroa, 2 = vähintään 25 000 euroa. Pienin mahdollinen arvo on näin ollen neljä ja suurin kahdeksan.

Selvästi keskimääräistä korkeammista asemista haettiin Helsingin kauppakorkeakouluun ja Sibelius-Akatemiaan. Helsingin kauppakorkeakouluun hakevissa oli eniten ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneita ja suurituloisia. Sibelius-Akatemiaan hakevissa ylempien toimihenkilöiden osuus oli puolestaan kaikkein suurin. He olivat myös varsin koulutettuja, mutta heidän tulonsa eivät olleet läheskään yhtä korkeat kuin Helsingin kauppakorkeakouluun hakeneilla. Sibelius-Akatemiaan hakeneiden korkeaa koulutustasoa ja vakaata ammatillista asemaa selittää osaltaan se, että heidän keski-ikänsä oli melko korkea.

Monialaisista yliopistoista korkeimmille sijoille yltävät Åbo Akademi sekä Helsingin ja Vaasan yliopistot. Åbo Akademiin hakevien keski-ikä oli matalahko. Sosioekonomiselta asemaltaan ylempiä toimihenkilöitä oli heissä myös keskimääräistä vähemmän, mutta toisaalta työntekijöiden osuus oli koko joukon pienin. Helsingin yliopisto sijoittuu tasaisen ylös kaikilla mittareilla mitattuna, muttei minkään tekijän osalta aivan kärkeen. Vaasan yliopistoon hakevilla oli kolmanneksi korkeimmat tulot.

Kuopion, Tampereen ja Jyväskylän yliopistot sijoittuvat kuvion keskivaiheille; Turun, Oulun, Joensuun ja Lapin yliopistot taas kuvion alaosaan. Turun yliopistossa hakijoiden hankittu asema oli siis monialaisista yliopistoista matalin. Myös teknilliset yliopistot (Teknilliseen korkeakouluun hakeneissa tosin oli keskimääräistä enemmän ylempiä toimihenkilöitä) olivat matalista itse hankituista asemista ponnistavien yliopistoja. Svenska handelshögskolan taas erottuu varsin jyrkästi muista kauppakorkeakouluista. Se sijoittuu kuviossa aivan viimeiseksi siitäkin huolimatta, että ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneita ja suurituloisia oli siellä hieman keskiarvoa runsaammin. ”Huonoon” sijoittumiseen yliopistojen vertailussa vaikuttaa se, että työntekijöiden osuudet olivat Hankenissa kaikkein korkeimmat.

Taideyliopistot (pl. Sibelius-Akatemia) näyttävät pärjäävän itse hankitun aseman vertailussa myös melko huonosti, vaikka niihin hakevat olivat keskimääräistä vanhempia ja voisi olettaa, että moni olisi ehtinyt jo vakiinnuttaa asemansa työelämässä. Heissä ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneita ja ylempässä toimihenkilöasemassa olevia olikin keskimääräistä enemmän, mutta suhteellisen paljon oli myös matalasti koulutettuja ja työntekijätason töitä tekeviä.

Hankitun aseman keskiarvojen suuruusjärjestys yliopistotyypeittäin on seuraava: kauppakorkeakoulut (5,60), taideyliopistot (5,47), monialaiset yliopistot (5,46) ja teknilliset yliopistot (5,31). Keskihajonta oli suurin kauppakorkeakouluissa, pienin teknillisissä yliopistoissa. Teknillisten yliopistojen heikkoa sijoitusta selittää hakijoiden nuoruus. Harva on ehtinyt hankkia koulutusta saati saavuttaa hyvää asemaa työmarkkinoilla. Toisaalta (suomenkieliset) kauppakorkeakoulut – hakijoiden nuoruudesta huolimatta – profiloituvat jo omiakin pääomia hankkineiden yliopistoiksi.

Opiskelijavalinnat muuttavat melkoisesti hankitun aseman keskiarvoja yliopistoissa. Suurimmassa osassa yliopistoja valituiksi tulivat useimmiten hakijat, joilla oli

korkea hankittu asema. Vain Helsingin yliopistoon, Helsingin kauppakorkeakouluun, Teknilliseen korkeakouluun, Teatterikorkeakouluun sekä Lappeenrannan ja Tampereen teknillisiin yliopistoihin pääsivät hankitun aseman osalta matalaan päähän luokittuvat paremmin. Todennäköisesti edellä mainittuihin yliopistoihin pääsy onkin helpompaa niille, joiden kodin pääomat ovat korkeat, mutta jotka itse eivät ole esimerkiksi nuoresta iästä johtuen ehtineet kartuttaa omia pääomiaan. Tutkimusten mukaan esimerkiksi suoraan lukiosta tulevat, ”hyvien” perheiden jälkeläiset pyrkivät usein eliittiyliopistoihin (ks. esim. Ball ym. 2002, 58; Jiménez & Salas-Velasco 2000). Suomessa erityisesti pääkaupunkiseudun yliopistot luokittuvat vuodesta toiseen eliitin opinahjoiksi.

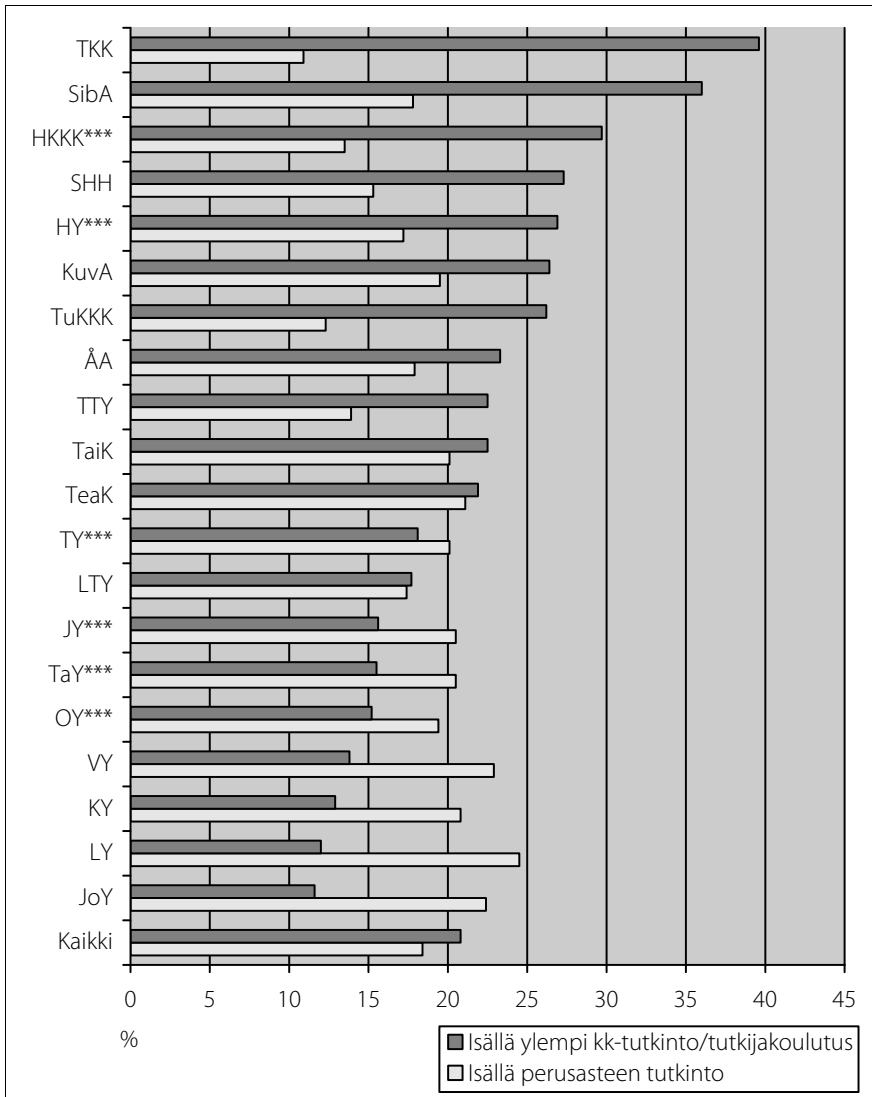
Korkeista itse hankituista asemista tulevilla oli muita korkeammat hyväksymisprosentit Turun kauppakorkeakoulussa, Taideteollisessa korkeakoulussa ja Oulun yliopistossa. Viimeiseksi mainittu oli kuitenkin ainut yliopisto, jossa sisäänpääsyn eroilla oli tilastollista merkitsevyyttä. Kaiken kaikkiaan näyttää siis siltä, että kun hakijan saavuttamaa asemaa tarkastellaan sekä koulutuksen, ammatillisen sijoittumisen että tulojen kautta, ei sisäänpääsy yliopistoihin juuri eronnut matalan aseman omaavien ja korkean aseman omaavien välillä.

Koska hakijan oman aseman perusteella ei voi päätellä paljoakaan yliopiston elitistisyydestä, seuraavassa luvussa vertaillaan eri yliopistoihin hakeneita *lähtöaseman* eli isän koulutuksen ja aseman mukaan.

6.4 Teknilliseen korkeakouluun hakeneilla korkein kotitausta, Lapin yliopistoon hakeneilla matalin

Vain reilu kolmasosa hakijoiden isistä oli suorittanut yo-tutkinnon, mutta koska ylioppilaiden jälkeläiset tulivat ei-ylioppilaiden jälkeläisiä useammin hyväksytyiksi, oli hyväksytyjen isistä yli 40 prosenttia ylioppilaita. Isän pohjakoulutuksen merkitys jälkeläisen opiskelemaan pääsyyn ei kuitenkaan ole suuri; enemmän painaa se, millainen on ollut isän ammatillinen koulutuspolku. Seuraavassa kuviossa on yliopistot järjestetty hakeneiden isän koulutusasteen mukaan niin, että tarkasteluun on otettu koulutusasteiden ääri laidat: ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneiden ja perusasteen tutkinnon suorittaneiden isien osuudet.

Hakeneiden isien koulutusaste yliopistoittain: $\chi^2 = (95) = 2377,665$; $p = 0,000$

Opiskelemaan pääsy isän koulutusasteen mukaan yliopistoittain: ***Tilastollisesti erittäin merkitsevä $p \leq 0,001$

KUVIO 31. Korkeakoulututkinnon ja perusasteen tutkinnon suorittaneiden isien jälkeläisten osuudet yliopistoittain

Kuusi korkeimmalle sijoittuvaa yliopistoa löytyvät kaikki pääkaupunkiseudulta. Taideteollinen korkeakoulu ja Teatterikorkeakoulu ovat joutuneet antamaan tietä Turun kauppakorkeakoululle, Åbo Akademiille ja Tampereen teknilliselle yliopistolle, mutta siitäkin huolimatta myös niihin hakeneiden isillä oli keskimääräistä useammin korkeakoulututkinto (mutta toisaalta myös perusasteen tutkinto oli heillä tavallista yleisempi). Pääkaupunkiseudun yliopistoihin haetaan siten lähes poikkeuksetta korkeimmista asemista (ks. Kivinen & Rinne 1991, 539; Liljander 1996b, 50).

Helsingin yliopistoa ja Åbo Akademia lukuun ottamatta kaikkiin monialaisiin yliopistoihin hakeneilla oli keskivertoa harvemmin korkeakoulutettu isä. Isän koulutusasteen osalta matalalle sijoittui vain yksi erikoisyliopisto, Lappeenrannan teknillinen yliopisto. Kaikkein alimmilta sijoilta löytyvät pienet ”perifeeriset” yliopistot: Joensuun, Lapin, Kuopion ja Vaasan yliopistot (ks. Ambler & Neathery 1999, 445, 451).

Teknillisiin yliopistoihin hakeneista 30 prosenttia, kauppakorkeakouluihin hakeneista 28 prosenttia, taideyliopistoihin hakeneista 25 prosenttia ja monialaisiin yliopistoihin hakeneista 19 prosenttia tuli korkean koulutus pääoman kodeista¹⁷².

Opiskelemaan pääsy on sitä todennäköisempää, mitä korkeampi on isän koulutusaste (luku 5.4). Kun opiskelemaan pääsyä isän aseman mukaan tarkasteltiin yliopistoittain, oli selviä eroja nähtävissä suurimmissa yliopistoissa – Helsingissä, Turussa, Oulussa, Tampereella ja Jyväskylässä – sekä Helsingin kauppakorkeakoulussa ($p \leq 0,001$). Huomattavinta korkeasti koulutettujen jälkeläisten karsinnoissa menestyminen kouluttamattomien lapsiin verrattuna oli Helsingin kauppakorkeakoulussa ja Tampereen yliopistossa. Helsingin kauppakorkeakoulussa ääripäiden hyväksymisprosentit olivat 28 ja 12, Tampereen yliopistossa 19 ja 9.

Aholan mukaan Helsingin yliopistossa opiskelee suunnilleen yhtä paljon työläistäustaisia ylioppilaita kuin Joensuun, Kuopion, Oulun ja Lapin yliopistoissa yhteensä. Tästä syystä pelkästään aluekorkeakouluja ei voi Aholan mielestä pitää kulttuuripääoman tuottajina (viittaus Häyrysen ym. 1992 tutkimuksiin). Valikoitumisen kannalta oikeampi kysymys olisikin, pääsevätkö työläistäustaiset suhteessa helpommin Joensuun yliopistoon kuin Helsingin yliopistoon (Ahola 1995, 89). Käsillä olevan tutkimuksen mukaan Helsingin yliopistoon pääsivät parhaiten ylempien toimihenkilöiden lapset (21 % hyväksyttiin), heikoiden työttömien jälkeläiset (11 % hyväksyttiin, $p \leq 0,001$). Työntekijäperheestä tulevasta opiskelupaikan sai 14 prosenttia. Joensuun yliopistossa opiskelemaan pääsy ei ollut tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä hakijan sosiaaliseen taustaan (ylempien toimihenkilöiden lapsista hyväksyttiin 26 %, työntekijöiden lapsista 20 % ja työttömien lapsista 29 %). Sen sijaan Oulun yliopistossa (joka edustaa selvästi matalamman statuksen opinahjoa Helsingin yliopistoon verrattuna) sisään pääsyn erot olivat tilastollisesti merkitsevät ($p \leq 0,001$): ylempien toimihenkilöiden jälkikasvusta opiskelupaikan sai 23 prosenttia, työntekijöiden jälkeläisistä 14 prosenttia ja työttömien lapsista 15 prosenttia. Kun verrataan ylempien toimihenkilöiden ja työntekijöiden jälkeläisten sisään pääsyä, olivat erot suuremmat Oulussa kuin Helsingissä. Sen sijaan työttömien lapset pääsivät parhaat lähtökohdat omaaviin nähden paljon heikommin Helsinkiin kuin Ouluun. Näyttää siltä, että suurimmat erot eri sosiaaliryhmien hakeutumisessa korkeakoulutukseen syntyvät nimenomaan itsekarsinnan aikana. Yliopistojen suorittamassa opiskelijavalinnassa voimakkaita yliopistokohtaisia eroja ei enää pääse syntymään.

Kivinen ja Rinne (1995, 99) ovat jaotelleet yliopistot elitistisyys – kansanomaisuus -ulottuvuudelle 20–24-vuotiaiden korkeakouluopiskelijoiden isän koulutusasteen perusteella. Vertailua varten tässä tehtiin samanlainen jaottelu vuonna 2003 yliopistoihin hyväksytyjen osalta. Korkea-asteiseksi koulutukseksi on laskettu tutkijakoulutus,

¹⁷² $\chi^2(15) = 928,660; p = 0,000$.

ylempi ja alempi korkeakoulututkinto sekä alimman korkea-asteen tutkinto. Seuraavaan taulukkoon on sijoitettu Kivisen ja Rinteen lukemat korkeakoulutettujen isien osuuksista vuosilta 1985 ja 1990 sekä sellaisten vuonna 2003 yliopistoihin hyväksytyjen 20–24-vuotiaiden osuudet, joiden isä oli suorittanut korkea-asteen tutkinnon.

TAULUKKO 10. Korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden 20–24-vuotiaiden yliopisto-opiskelijoiden isien osuudet vuosina 1985 ja 1990 sekä niiden vuonna 2003 yliopistoihin hyväksytyjen 20–24-vuotiaiden osuudet, joiden isillä oli korkea-asteen tutkinto (Lähde vuosien 1985 ja 1990 osalta: Kivinen & Rinne 1995, 98)

Yliopisto	Isällä korkea-asteen tutkinto (%)		
	1985	1990	2003
TKK	52	54	74
SHH	50	49	72
SibA	49	52	68
ELKK*	47	41	-
HKKK	44	51	74
HY	42	45	65
TaiK	41	41	59
TeaK	41	52	50
ÅA	32	33	60
TuKKK	31	39	66
TY	30	34	54
TTY	27	34	60
LY	27	28	44
OY	25	29	54
TaY	24	30	57
LTY	24	30	55
KY	24	30	50
JY	22	27	55
VY	20	30	51
JoY	18	21	48
KuvA**	-	-	80
Yhteensä	33	33	58

* Eläinlääketieteellinen korkeakoulu

** Kuvataideakatemiasta tuli korkeakoulu vasta vuonna 1993.

Yliopisto-opiskelijat tulevat selvästi aiempaa koulutetuimmista perheistä. Kun vuonna 1990 joka kolmannen 20–24-vuotiaan yliopisto-opiskelijän isä oli suorittanut korkea-asteen tutkinnon, oli vuonna 2003 heidän osuutensa jo lähes 60 prosenttia. Vuonna 2003 korkeimmalta tultiin Kuvataideakatemiaan. Kuvataideakatemiaan opiskelemaan hyväksytyjä oli otosaineistossa vain viisi, joista neljän isällä oli korkea-asteen koulutus. Pienestä otoksesta johtuen tulkinnoissa kannattaa siis olla varovainen. Myös muissa taideyliopistoissa hyväksytyjen määrät jäivät melko alhaisiksi. Teatterikorkeakoulu oli ainoa yliopisto, jossa korkeakoulutettujen isien osuus oli laskenut vuoteen 1990 verrattuna. Otosaineiston mukaan vuonna 2003 Teatterikorkeakouluun hyväksytyissä 20–24-vuotiaissa oli myös eniten pelkän perusasteen tutkinnon suorittaneiden isien lapsia.

Kivinen ja Rinne käyttivät elitistisyyden ja kansanomaisuuden mittareina korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden isien osuutta seuraavan tapaan: *Elitistisiä* olivat yliopis-

tot, joiden opiskelijoista yli 50 prosentilla oli korkea-asteen tutkinnon suorittanut isä. *Verraten elitistisiä* olivat yliopistot, joissa vastaava osuus oli 40–49 prosenttia. *Verraten kansanomaisia* taas yliopistot, joissa osuus oli 30–39 prosenttia, ja *kansanomaisia* yliopistot, joissa osuus oli alle 30 prosenttia. Tässä tutkimuksessa luokittelun rajoja täytyi korottaa, sillä vanhalla asteikolla mitaten kaikki nykypäivän yliopistot luokittuisivat vähintään verraten elitistisiksi. Määritellään elitistisyyden rajaksi siis 70 prosenttia. Verraten elitistisiksi yliopistoiksi luokitellaan prosenttiosuuksien 60 ja 69 välille sijoittuvat, verraten kansanomaisiksi osuuksien 50 ja 59 välille sijoittuvat ja kansanomaisiksi yliopistot, joissa korkeakoulutettuja isiä oli alle 50 prosenttia. Seuraavassa asetelmassa ovat elitistiset ja kansanomaiset yliopistot vuosina 1985, 1990 ja 2003¹⁷³.

1985	1990	2003
ELITISTISET		
Teknillinen korkeakoulu Svenska handelshögskolan	Teknillinen korkeakoulu Sibelius-Akatemia Teatterikorkeakoulu Helsingin kauppakorkeakoulu	Kuvataideakatemia Teknillinen korkeakoulu Helsingin kauppakorkeakoulu Svenska handelshögskolan
VERRATEN ELITISTISET		
Sibelius-Akatemia Eläinlääketiet. korkeakoulu Helsingin kauppakorkeakoulu Helsingin yliopisto Taideteollinen korkeakoulu Teatterikorkeakoulu	Svenska handelshögskolan Helsingin yliopisto Eläinlääketiet. korkeakoulu Taideteollinen korkeakoulu	Sibelius-Akatemia Turun kauppakorkeakoulu Helsingin yliopisto Åbo Akademi
VERRATEN KANSANOMAISET		
Åbo Akademi Turun kauppakorkeakoulu Turun yliopisto	Turun kauppakorkeakoulu Tampereen tekn. korkeakoulu Turun yliopisto Åbo Akademi Vaasan yliopisto Lappeenrannan tekn. kk Kuopion yliopisto Tampereen yliopisto	Tampereen teknillinen yliopisto Taideteollinen korkeakoulu Tampereen yliopisto Lappeenrannan tekn. yliopisto Jyväskylän yliopisto Oulun yliopisto Turun yliopisto Vaasan yliopisto Teatterikorkeakoulu
KANSANOMAISET		
Lapin yliopisto Tampereen tekn. korkeakoulu Oulun yliopisto Tampereen yliopisto Lappeenrannan tekn. kk Kuopion yliopisto Jyväskylän yliopisto Vaasan yliopisto Joensuun yliopisto	Oulun yliopisto Lapin yliopisto Jyväskylän yliopisto Joensuun yliopisto	Kuopion yliopisto Joensuun yliopisto Lapin yliopisto

ASETELMA 3. Elitistiset ja kansanomaiset yliopistot vuosina 1985, 1990 ja 2003
(Lähde vuosien 1985 ja 1990 osalta: Kivinen & Rinne 1995, 99)

¹⁷³ Arto Nevalan (1999a, 261) tutkimuksista löytyy vastaava jaottelu myös vuoden 1995 osalta. Hän jaotteli korkeakoulut sen perusteella, kuinka suuri osa opiskelijoista tuli ylimmästä sosiaaliryhmästä. Rajat olivat yli 50 %, yli 40 %, yli 35,2 % ja alle 35,2. Elitistisiä olivat Teknillinen korkeakoulu, (Helsingin) Kauppakorkeakoulu, Svenska handelshögskolan ja Turun kauppakorkeakoulu. Verraten elitistisiä olivat Helsingin yliopisto, Åbo Akademi ja Tampereen teknillinen korkeakoulu. Verraten kansanomaisiksi luokittuivat Turun yliopisto, Oulun yliopisto, Vaasan yliopisto ja Lappeenrannan teknillinen korkeakoulu. Kansanomaisiksi määrittivät taas yliopistot Tampereella, Jyväskylässä, Kuopiossa, Joensuussa sekä Lapissa.

2000-luvun alussa kaikkein elitistisimpiä yliopistoja olivat siis Kuvataideakatemia, Teknillinen korkeakoulu, Helsingin kauppakorkeakoulu ja Svenska handelshögskolan – pääkaupunkiseudun yliopistoja kaikki tyynni. Teknillinen korkeakoulu ja Helsingin kauppakorkeakoulu ovat saaneet pitää elitistisyyden leimansa vuosikymmenestä toiseen. Kuvataideakatemia on päässyt uutena tulokkaana paraatipaikalle, mutta kuten aiemmin todettiin, hakijoiden ja hyväksytyjen vähyys tuo epävarmuutta prosenttiosuuksista tehtyihin päätelmiin. Svenska handelshögskolan on saanut vallattua paikkansa elitistisimpien yliopistojen joukosta takaisin, käytyään 1990-luvun alussa astetta alempana.

Verraten elitistisissä yliopistoissa pääkaupunkiseudun ylivalta on jo vähäisempää: neljästä yliopistosta kaksi sijaitsee Turussa. Turun kauppakorkeakoulu ja Åbo Akademi ovat vaihtaneet leimansa verraten kansanomaisista verraten elitistisiin. Sen sijaan Sibeliuksen Akatemia on vuoden 1990 nousun jälkeen joutunut uudelleen astetta alempaan laatikkoon. Helsingin yliopiston sijoitus on pysynyt samana koko tarkastelujakson.

Eniten yliopistoja löytyy luokasta ”verraten kansanomaiset”. Paikoillaan ovat pysyneet Tampereen ja Lappeenrannan teknilliset yliopistot, sekä Tampereen, Turun ja Vaasan yliopistot. Taideteollinen korkeakoulu on pudonnut yhtä pykälää alemmas, Teatterikorkeakoululla pudotus on ollut vielä rajumpaa. Nousijoita ovat puolestaan Jyväskylän ja Oulun yliopistot.

Kansanomaisia yliopistoja on vain kolme: Kuopion, Joensuun ja Lapin yliopistot. Kaksi jälkimmäistä on entisillä sijoillaan, Kuopion yliopisto on joutunut antamaan pykälän verran periksi. Kansanomaisiksi luokitettujen yliopistojen määrä on vähentynyt selvästi. Nevalan (1999a, 261) vastaavassa luokittelussa vuonna 1995 kansanomaisiksi määrittyivät Kuopion, Joensuun ja Lapin yliopistojen lisäksi vielä Tampereen ja Jyväskylän yliopistot.

Ennen kuin lyömme lukkoon yliopistojen sijoittumisen ”statushierarkiassa”, vertailemme hakeneiden taustoja isän aseman mukaan. Koulutustaustan ohella hakijoiden isän sosioekonomisen aseman jakaumissa oli yliopistokohtaisia eroja. Taulukossa 11 on eritelty isän sosioekonominen asema yliopistoittain. Yliopistot on järjestetty taulukkoon ylempien toimihenkilöiden osuuden mukaan laskevassa järjestyksessä.

TAULUKKO 11. Hakeneiden isän sosioekonominen asema yliopistoittain vuonna 2003

Yliopisto	MV	YR	YTH	ATH	TT	EL	TYÖT	MUU	Yht. (%)
TKK	2,6	9,0	46,1	16,0	10,2	4,8	2,9	8,5	100,0
SibA	3,1	9,5	42,9	10,6	10,6	8,7	4,5	10,1	100,0
HKKK	2,6	11,8	39,7	17,5	9,3	6,8	3,6	8,7	100,0
SHH	3,1	11,8	38,0	20,5	7,4	3,1	4,8	11,3	100,0
TuKKK	3,1	13,0	35,9	17,5	14,1	6,4	3,6	6,6	100,0
HY	3,0	8,6	33,7	16,1	14,5	8,4	4,5	11,2	100,0
TTY	5,2	10,5	33,5	20,1	17,1	4,8	3,2	5,6	100,0
ÅA	6,7	9,5	32,3	17,6	16,2	5,3	2,7	9,9	100,0
TaiK	2,3	10,0	31,8	15,2	14,1	9,3	6,1	11,2	100,0
TeaK	3,2	9,9	29,8	13,8	17,2	8,7	5,6	11,9	100,0
LTY	4,9	9,1	29,8	18,7	19,5	5,0	5,4	7,5	100,0
KuvA	2,9	9,5	27,6	12,4	15,7	11,9	3,8	16,2	100,0
TY	4,8	9,5	26,3	18,3	20,5	7,8	4,4	8,4	100,0
VY	7,1	10,8	25,6	14,8	19,7	9,3	4,0	8,8	100,0
TaY	4,3	9,2	25,0	17,1	20,7	8,8	5,2	9,6	100,0
JY	5,7	9,1	24,8	18,3	21,5	8,0	4,8	7,7	100,0
OY	5,4	9,7	24,2	16,9	21,2	9,4	4,8	8,4	100,0
JoY	7,8	9,2	21,1	17,7	22,3	9,9	4,7	7,3	100,0
KY	6,8	8,5	20,4	15,6	20,6	11,7	4,7	11,7	100,0
LY	3,9	8,8	20,4	15,8	22,3	12,1	5,5	11,2	100,0
Kaikki	4,5	9,4	29,4	17,1	18,0	8,1	4,5	9,2	100,0

$$\chi^2 = (152) = 2137,329; p = 0,000$$

Kuviota 31 ja taulukkoa 11 vertailemalla nähdään, että yliopistot järjestyvät niissä pitkälti samaan tapaan. Niissä yliopistoissa, joissa hakijoiden isillä oli useimmin ylempi korkeakoulututkinto tai tutkijakoulutus, oli myös eniten ylempiä toimihenkilöitä. Sekä hakeneiden isän koulutuksella että asemalla mitattuna huippuyliopistoja olivat siten Teknillinen korkeakoulu, Sibelius-Akatemia, Helsingin kauppakorkeakoulu sekä Svenska handelshögskolan. Kuvataideakatemiaan hakeneiden isillä oli paljon koulutusta, mutta aseman osalta he sijoituivat hieman keskivertoa alemmas.

Teknillisistä yliopistoista Teknilliseen korkeakouluun tultiin selvästi ”korkeammalta” kuin Tampereen ja Lappeenrannan teknillisiin yliopistoihin. Kaikki kolme kauppakorkeakoulua sijoittuvat aivan peräkkäin niin, että Helsingin kauppakorkeakoulu on ylimpänä. Sibelius-Akatemian etumatka suhteessa muihin taideyliopistoihin on varsin selvä. Monialaisista yliopistoista erottuvat Helsingin yliopisto ja Åbo Akademi, jotka asettuvat huomattavasti muita ylempäs. Maakuntayliopistot järjestyvät aivan taulukon alaosaan.

Työntekijäisien osuus on negatiivisessa yhteydessä ylempien toimihenkilöisien osuuteen. Lapin, Joensuun, Jyväskylän, Oulun, Tampereen, Kuopion ja Turun yliopistoissa yli viidesosa hakeneista tuli työntekijäperheestä. Vähiten työntekijätaustaisia oli Svenska handelshögskolanissa, vain seitsemisen prosenttia. Meillä tilanne näyttää samanlaiselta kuin Isossa-Britanniassa siltä osin, että työväenluokan jälkeläiset todella hakevat eri yliopistoihin kuin keskiluokkaisemman taustan omaavat (ks. Rosado & David 2006; Blackburn &

Jarman 1993). Monialaiset yliopistot – lukuun ottamatta Helsingin yliopistoa ja Åbo Akademia – määrittävät tässä mielessä siis hyvin kansanomaisiksi yliopistoiksi.

Alempien toimihenkilöiden lapsia oli eniten Svenska handelshögskolanissa ja Tampereen teknillisessä yliopistossa. Yrittäjätaustaisten osuudet olivat korkeimmat kauppakorkeakouluissa¹⁷⁴. Maanviljelijäperheestä tulevia oli eniten Joensuun, Vaasan ja Kuopion yliopistoissa sekä Åbo Akademiassa. Lapin ja Kuopion yliopistoihin sekä Kuvataideakatemiaan hakevien isät olivat muita useammin eläkkeellä, mikä tietysti on yhteydessä hakijoiden keskimääräistä korkeampaan ikään. Taideteolliseen korkeakouluun hakeneiden isät olivat taas hieman muita useammin työttöminä¹⁷⁵.

Yliopistotyypeittäin tarkasteltuna ylempien toimihenkilöiden jälkikasvua oli eniten teknillisten yliopistojen ja kauppakorkeakoulujen hakijajoukoissa, työntekijöiden ja maanviljelijöiden jälkeläisiä taas monialaisten yliopistojen hakijoissa, yrittäjätaustaisia oli runsaimmin kauppakorkeakouluihin pyrkineissä, eläkeläisiä ja työttömiä taideyliopistoihin hakeneissa¹⁷⁶.

Suurimpiin yliopistoihin eli Helsingin, Turun, Tampereen, Jyväskylän ja Oulun yliopistoihin ylempien toimihenkilöiden jälkeläiset pääsivät selvästi muita useammin opiskelemaan ($p \leq 0,001$). Sen sijaan Svenska handelshögskolaniin ja Kuvataideakatemiaan helpoimmin opiskelemaan pääsivät maanviljelijöiden lapset ($p \leq 0,05$). Muissa yliopistoissa isän asemalla ja opiskelemaan pääsyllä ei ollut tilastollisesti merkitsevää yhteyttä.

Monialaisiin yliopistoihin ($p \leq 0,001$) ja kauppakorkeakouluihin ($p \leq 0,01$) tulivat muita useammin hyväksytyiksi hakijat, joiden isä oli ylemmässä toimihenkilöasemassa. Teknillisissä ja taideyliopistoissa opiskelemaan pääsyllä ja isän asemalla ei ollut yhteyttä.

Tarkastellaan nyt yhtä aikaa isän pohjakoulutusta, ammatillista koulutusta ja sosioekonomista asemaa, ja muodostetaan summamuuttuja¹⁷⁷ samaan tapaan kuin luvussa 6.3. tehtiin hakijan omasta koulutuksellisesta ja ammatillisesta asemasta. Tietoa isän tuloista ei kuitenkaan ollut saatavilla, joten sitä ei voitu ottaa mukaan. Muodostettua summamuuttujaa kutsutaan tässä ”perityksi asemaksi”. Hakijan ja hyväksytyksi tulleen perityn aseman keskiarvot eri yliopistoissa ovat nähtävissä kuviossa 32.

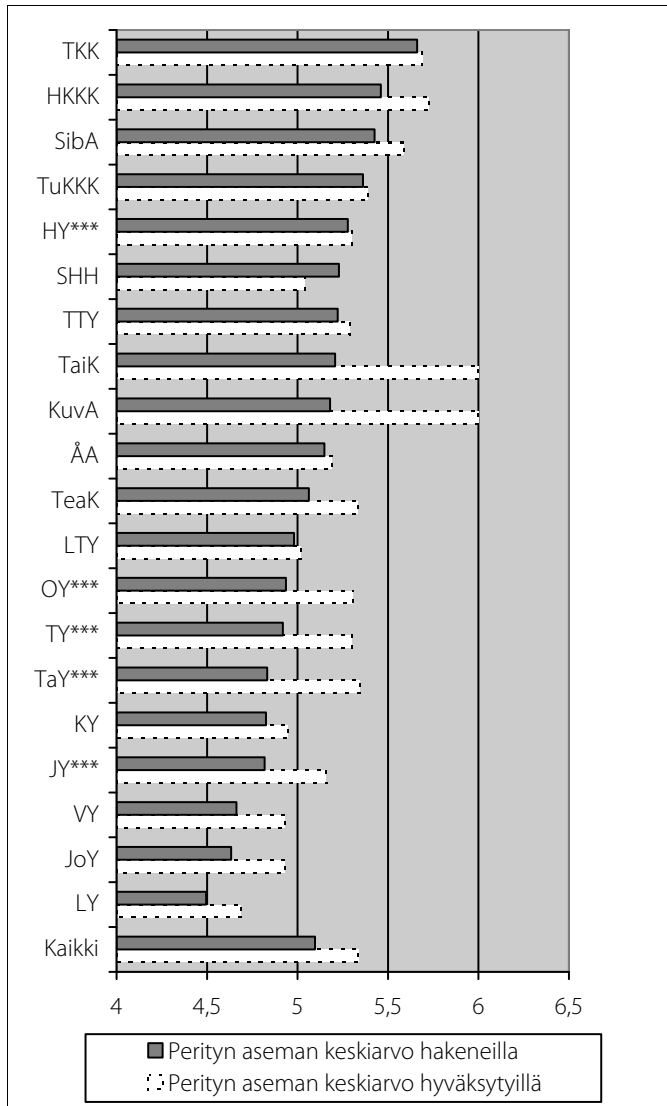
¹⁷⁴ Läänien välisessä vertailussa (Ahola 1995, 95–96) on lisäksi paljastunut, että erityisesti Uudellamaalla yrittäjätaustaisten osallistumisaste on korkea.

¹⁷⁵ Kokonaisuutena tarkastellen erot työttömien osuuksissa ovat kuitenkin supistuneet, sillä vielä 1990-luvun puolivälissä Jyväskylän yliopiston uusista opiskelijoista 8,3 % oli työttömien jälkeläisiä, kun vastaava lukema jäi Helsingin kauppakorkeakoulussa vain 3,3 %:iin (Nevala 1999a, 217).

¹⁷⁶ $\chi^2(24) = 818,402$; $p = 0,000$.

¹⁷⁷ Muodostetaan kaksi luokkaa, 1 = matala ja 2 = korkea, seuraavaan tapaan: Isän pohjakoulutus: 1 = ei-yo, 2 = yo; isän ammatillinen koulutus: 1 = perusaste, 2 = ylempi korkeakoulututkinto ja tohtorin tutkinto; isän sosioekonominen asema: 1 = työntekijä, 2 = ylempi toimihenkilö. Pienin mahdollinen arvo on näin ollen kolme ja suurin kuusi.

Opiskelemaan pääsy perityn aseman mukaan yliopistoittain:
 ***Tilastollisesti erittäin merkitsevä $p \leq 0,001$

KUVIO 32. Hakeneiden ja hyväksytyjen perityn aseman keskiarvo yliopistoittain (kaksiluokkainen summamuuttuja muodostettu isän pohjakoulutuksesta ja ammatillisesta koulutuksesta sekä sosioekonomisesta asemasta)

Teknilliseen korkeakouluun hakeneet sijoittuvat korkeimmalle sijalle niin isän pohja- kuin ammatillisenkin koulutuksen osalta. Heidän isissään oli myös eniten ylempiä toimihenkilöitä. Teknilliseen korkeakouluun hakeneet olivat perityn aseman suhteen keskenään varsin samankaltaisia eli keskihajonta oli koko joukon pienin. Myös taulukon kaksi seuraavaa yliopistoa sijaitsevat pääkaupunkiseudulla. Sibelius-Akatemiaan hakeneet muistuttavat pitkälti Helsingin kauppakorkeakouluun hakeneita, joskin heissä oli hiukan enemmän kouluttamattomien ja työntekijäisien jälkeläisiä.

Kauppakorkeakoulut ovatkin varsin elitistisiä, kun Turun kauppakorkeakoulu on neljäntenä ja Svenska handelshögskolan kuudentena. Viimeiseksi mainitussa työntekijäasemassa olevia isäiä oli lisäksi kaikkein vähiten (vrt. taulukko 11).

Taideyliopistoista Sibelius-Akatemiaan hakevien isillä oli korkein asema, Teatterikorkeakouluun hakevien isillä matalin. Taideyliopistot siis sijoittuvat kokonaisuutena melko ylös isän taustalla mitaten. Monialaisista yliopistoista korkeimmalta sijalta löytyy Helsingin yliopisto, ero muihin on hyvin selvä. Åbo Akademiin hakevien lähtöasema on lähellä keskimääräistä. Muut monialaiset yliopistot sijoittuvat keskiarvon alapuolelle niin, että perää pitävät pienet Lapin, Joensuun ja Vaasan yliopistot. Lapin yliopiston sijoitus oli kaikilla mittareilla mitattuna aivan viimeinen. Lapin ja Kuopion yliopistoissa hakeneiden tausta myös vaihteli voimakkaimmin.

Teknillisiin yliopistoihin hakevien perityn aseman keskiarvo oli korkein, 5,5. Kauppakorkeakouluissa vastaava arvo oli 5,4, taideyliopistoissa 5,1 ja monialaisissa yliopistoissa 5,0. Keskihajonta oli suurin monialaisissa yliopistoissa, pienin teknillisissä yliopistoissa.

Hakeneiden perityn aseman osalta yliopistot järjestyvät pitkälti samaan tapaan kuin aiemmissa tutkimuksissa (Kivinen & Rinne 1995; Ahola 1995; Liljander 1996b; Nevala 1999a): Kaikki erikoisyliopistot sijoittuvat melko ylös, mutta kärkipaikkoja pitävät pääkaupunkiseudun yliopistot. Monialaisista yliopistoista ainoastaan Helsingin yliopisto kykenee kilpailemaan erikoisyliopistojen kanssa. Vähiten pääomia löytyy pienistä maakuntayliopistoista.

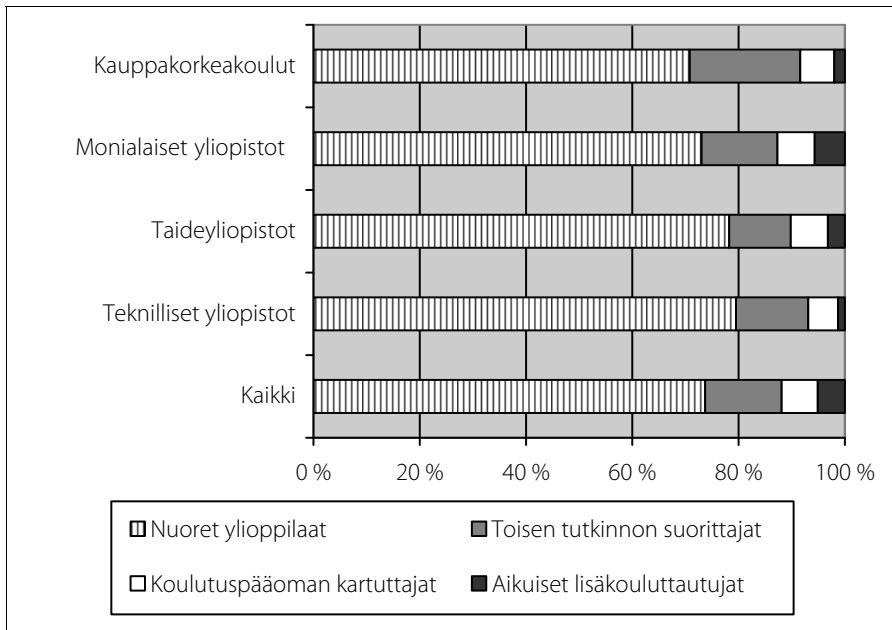
Opiskelijavalinta muuttaa eniten Kuvataideakatemiaan ja Taideteolliseen korkeakouluun päässeiden taustoja: valituiksi ovat tulleet kaikkein korkeimmista taustoista pyrkineet hakijat. Kahdestakymmenestä yliopistosta vain yhdessä, Svenska handelshögskolanissa, matalimmista taustoista tulevat ovat menestyneet parhaiten. Tilastollisesti merkitseviä sisäänpääsyn erot olivat kuitenkin vain suurimmissa monialaisissa yliopistoissa.

Kuviossa 32 ja asetelmassa 3 yliopistot järjestyvät suurelta osin yhteneväisesti. Ylhäällä ovat elitistisimmät yliopistot ja alhaalla kansanomaisimmat. Kuvion 32 tuottamaa informaatiota voi kuitenkin pitää tarkempänä, koska siinä on huomioitu muitakin seikkoja kuin korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden isien osuus. Toisaalta kuviossa on vertailtu koko hakijajoukkoa – ei vain tietyn ikäisiä hyväksytyjä. Asetelmassa korkea-asteen koulutukseksi laskettiin myös alimman korkea-asteen tutkinto eli vanhamuotoinen opistotutkinto, kuviossa otettiin lukuun vain ylempi korkeakoulututkinto. Kuvataideakatemiaan ja Svenska handelshögskolanin paikat löytyvät kuviossa 32 selvästi alemmalla kuin asetelmassa 3, joten näille yliopistoille ei elitistisyyden leimaa voi yhtä selvästi lyödä kuin Teknilliselle korkeakoululle ja Helsingin kauppakorkeakoululle.

6.5 Hakijaryhmät eri yliopistoissa

Luvussa 5.5 esiteltiin neljä hakijaryhmää: nuoret ylioppilaat, toisen tutkinnon suorittajat, koulutuspääoman kartuttajat ja aikuiset lisäkouluttautujat. Nuoret ylioppilaat olivat tyypillisesti vähän yli parikymppisiä, yo-kirjoitusten jälkeen välivuotia viettäneitä nuoria, jotka olivat hakemassa ensimmäistä lukion jälkeistä opiskelupaikkaansa yliopistosta. Eniten tähän ryhmään kuuluvia oli teknillisiin yliopistoihin hakeneissa (ks. kuvio 33).

Yllättävänä huomiona voi pitää sitä, että nuoria ylioppilaita löytyi runsaasti myös taideyliopistoista, joihin hakevat olivat keskimääräistä vanhempia. Taideyliopistot vaativat varsin vaikeapääsysisinä yliopistoina hakijalta sinnikkyyttä ja joskus useitakin hakuyrityksiä. Opiskelupaikan saamista odotellessa monet nuoret ylioppilaat olivat tehneet palvelualan töitä työskennellen esimerkiksi myyjinä ja tarjoilijoina. Teknillisiin yliopistoihin hakeville opiskelupaikka avautui helpommin kuin taideyliopistoihin pyrkijöille, eikä heidän tarvinnut odotella opiskelemaan pääsyä yhtä pitkään.

$$\chi^2 = (9) = 105,902; p = 0,000$$

KUVIO 33. Hakijaryhmien jakaumat yliopistotyypeittäin

Teknillisiin yliopistoihin hakeneista nuorista ylioppilaista miehiä oli kaksi kolmasosaa, kun taas taideyliopistoissa, joissa nuoria ylioppilaita oli toiseksi eniten, he olivat useimmiten naisia (64 %). Tampereen teknillisessä yliopistossa ja Teknillisessä korkeakoulussa nuoria ylioppilaita oli selvästi enemmän kuin Lappeenrannassa, jonne hakeneissa oli puolestaan keskimääräistä enemmän koulutuspääoman kartuttajia.

Koulutuspääoman kartuttajien osuudet olivat kuitenkin suurimmat monialaisiin ja taideyliopistoihin hakeneiden joukossa. Tämä siitä huolimatta, että koulutuspääoman kartuttajissa miesten osuus oli ryhmistä suurin. Ryhmään lukeutuvat olivat aikuisia hakijoita, joilla oli vähän aiempaa koulutusta, mutta jotka olivat muilla keinoin pärjänneet varsin hyvin. Yksittäisistä yliopistoista koulutuspääoman kartuttajia oli eniten – vajaa kymmenesosa – Kuvataideakatemiaan, Åbo Akademiin, Helsingin kauppakorkeakouluun ja Vaasan yliopistoon pyrkineissä. Heillä oli useimmiten joko keski- tai opistoasteen tutkinto yleissivistävältä, kaupalliselta ja yhteiskuntatieteelliseltä tai terveys- ja sosiaalialalta. Koulutuspääoman kartuttajat olivat vahvasti kiinni työelämässä tehden esimerkiksi sairaanhoitajan, myyntineuvottelijan tai tietotekniikan alan töitä.

Toisen tutkinnon suorittajat olivat yliedustettuina kauppakorkeakouluun hakeneissa: peräti joka viides hakija kuului tähän ryhmään. Helsingin kauppakorkeakouluun pyrkineissä toisen tutkinnon suorittaneita oli eniten, miltei neljännes. Myös Turun kauppakorkeakoulussa sekä Kuopion ja Vaasan yliopistoissa hakeneiden joukkoon lukeutui keskimääräistä runsaammin toisen tutkinnon suorittajia. Ryhmään kuuluvia luonnehti korkea itse hankittu asema. Tutkintonsa he olivat suorittaneet terveys- ja sosiaalialalta, kaupalliselta ja yhteiskuntatieteelliseltä alalta sekä tekniikan alalta – alat siis ”vastaavat” kyseisissä yliopistoissa opiskeltavia aloja.

Aikuiset lisäkouluttautujat olivat usein suorittaneet ammatillisen tutkinnon hoito- tai kasvatusalalta. Eniten tähän ryhmään kuuluvia oli Kuopion ja Lapin yliopistoon hakeneiden joukossa; Kuopioon hakeneista peräti 12 prosenttia oli aikuisia lisäkouluttautujia. Lapin ja Kuopion yliopistot ovatkin pitkälti ”aikuisten naisten” yliopistoja, ja siinä mielessä ryhmän yliedustus näissä yliopistoissa on luonnollista. Monella oli terveys- ja sosiaalialan koulutus, jonkin verran oli myös kaupalliselta ja kasvatusalalta valmistuneita. Aikuisten lisäkouluttautujien yleisimmät ammatit olivat sairaanhoitaja, lastentarhanopettaja ja perushoitaja. Todennäköisesti hoitoalan koulutuksen saaneet pyrkivät Kuopion yliopistossa opiskelemaan nimenomaan hoitotieteitä, Lapin yliopistossa taas kasvatustieteillä ja yhteiskuntatieteillä on vankka asema.

Kun ristiintaulukointi tehtiin toisinpäin, suurin osa kaikkiin ryhmiin kuuluvista haki nimenomaan monialaisiin yliopistoihin; aikuiset lisäkouluttautujat kuitenkin preferoivat monialaisia yliopistoja kaikkein voimakkaimmin, sillä heistä yli 93 prosenttia haki niihin. Teknillisiin yliopistoihin tai kauppakorkeakouluun ei aikuisten lisäkouluttautujien tie juuri vie, taideyliopistoihinkin suhteellisen harvoin. Nuorista ylioppilaista runsas seitsemän prosenttia pyrki teknillisiin yliopistoihin. Osuus ei ole suuri, mutta kuitenkin suurempi kuin muissa ryhmissä. Toisen tutkinnon suorittajista reilut kuusi prosenttia haki kauppakorkeakouluun, kun keskimäärin eri ryhmistä nelisen prosenttia pyrki kyseisiin opinahjoihin. Koulutuspääoman kartuttajat eivät näytä hakevan minnekään erityisen selvästi; osuudet olivat hyvin lähellä keskimääräistä.

Hakijaryhmien hakemiskaus eri yliopistoihin ei lopulta lisää paljoakaan tietämystämme ryhmien hakumotiiveista tai koulutusalan vaihtajien ja jatkajien suhte-

ta. Tässä kohtaa syvempi analyysi ei siis ole järkevää eikä mahdollistakaan; tieteenaloittainen vertailu (luku 7) tuonee sen sijaan uutta tietoa.

6.6 Yhteenveto

Suomalainen yliopistokenttä koostuu hyvin erikokoisista yliopistoista. Vuonna 2003 kentän ääri-laidoilta löytyivät 32 000 hakijan Helsingin yliopisto ja 700 hakijan Kuva-taideakatemia. Myös yliopistokohtaiset hyväksymisprosentit vaihtelivat suuresti. Kun Hankeniin pääsi yli 40 prosenttia sinne hakeneista, avautuivat ovet Teatterikorkeakouluun vain viidelle prosentille. Taideyliopistot ovatkin ylipäättään varsin vaikeapääsyisiä. Mitä vaikeapääsyisempi yliopisto on, sitä tiukemmin saadusta paikasta myös pidetään kiinni: taideyliopistoihin hyväksytyistä lähes kaikki vastaanottivat saamansa paikan. Toisaalta paikan vastaanottohalukkuutta saattaa lisätä myös yliopistoa kohtaan yleisesti tunnettu arvostus. Opiskelijaksi kirjoittautuminen ei ollut enää yhteydessä yliopiston sisäänpääsyasteeseen, vaan se liittyyne enemmänkin opiskelemaan hyväksytyyn omaan elämäntilanteeseen.

Naishakijat muodostivat enemmistön monialaisissa ja taideyliopistoissa, mieshakijat teknillisissä yliopistoissa ja kauppakorkeakouluissa. Koko yliopistokentän osalta näyttää siltä, että naiset pyrkivät valikoivimpiin yliopistoihin useammin kuin miehet, joskin kaikkein karsivimmat yliopistot olivat nimenomaan taideyliopistoja. Yksittäisistä yliopistoista naisia oli eniten Lapin yliopistossa, miehiä taas Lappeenrannan teknillisessä yliopistossa. Miesten hyväksymisprosentit olivat korkeammat suurimmassa osassa yliopistoja, mutta tilastollisesti merkitseviksi erot nousivat vain muutamassa yliopistossa. Jo logistinen regressioanalyysi paljasti sen, että sukupuoli itsessään ei selitä opiskelemaan pääsyä. Erot hyväksymisasteissa syntyvätkin pääasiassa sukupuolten erilaisista alavalinnoista; tähän viittaa myös se, että erikoisyliopistoissa naisten ja miesten sisäänpääsyasteissa ei ollut merkittäviä eroja.

Erityisesti teknillisiä yliopistoja mutta myös kauppakorkeakouluja voi miesvaltaisuuden ohella luonnehtia nuorten hakijoiden yliopistoiksi. Taideyliopistoihin hakeneet olivat taas kaikkein vanhimpia; hakijoista varsin moni oli ilmeisesti uusintakierroksella, kun edellinen pyrkiminen ei ole johtanut toivottuun tulokseen. Monialaisissa yliopistoissa hajonta iän suhteen oli voimakkainta: nuorimpia olivat Åbo Akademiin pyrkineet, vanhimpia Lapin ja Kuopion yliopistoihin hakeneet. Nuorille hakijoille yliopiston ovet avautuvat useimmiten helpommin kuin vanhemmille hakijoille; näin oli erityisesti pääkaupunkiseudun yliopistoissa ja yliopistotyypeistä kauppakorkeakouluissa. Taideyliopistoissa iällä ei ollut yhteyttä opiskelupaikan saamiseen.

Eniten kaupunkilaisia hakijoita oli pääkaupunkiseudun yliopistoissa, joihin siis lukeutuvat Helsingin yliopiston ohella kaikki taideyliopistot, kaksi kolmesta kauppakorkeakoulusta sekä Teknillinen korkeakoulu. Maakuntayliopistoissa kaupunkilaisia oli taas kaikkein vähiten. Opiskelemaan pääsyn suhteen kaupunkilaiset olivat par-

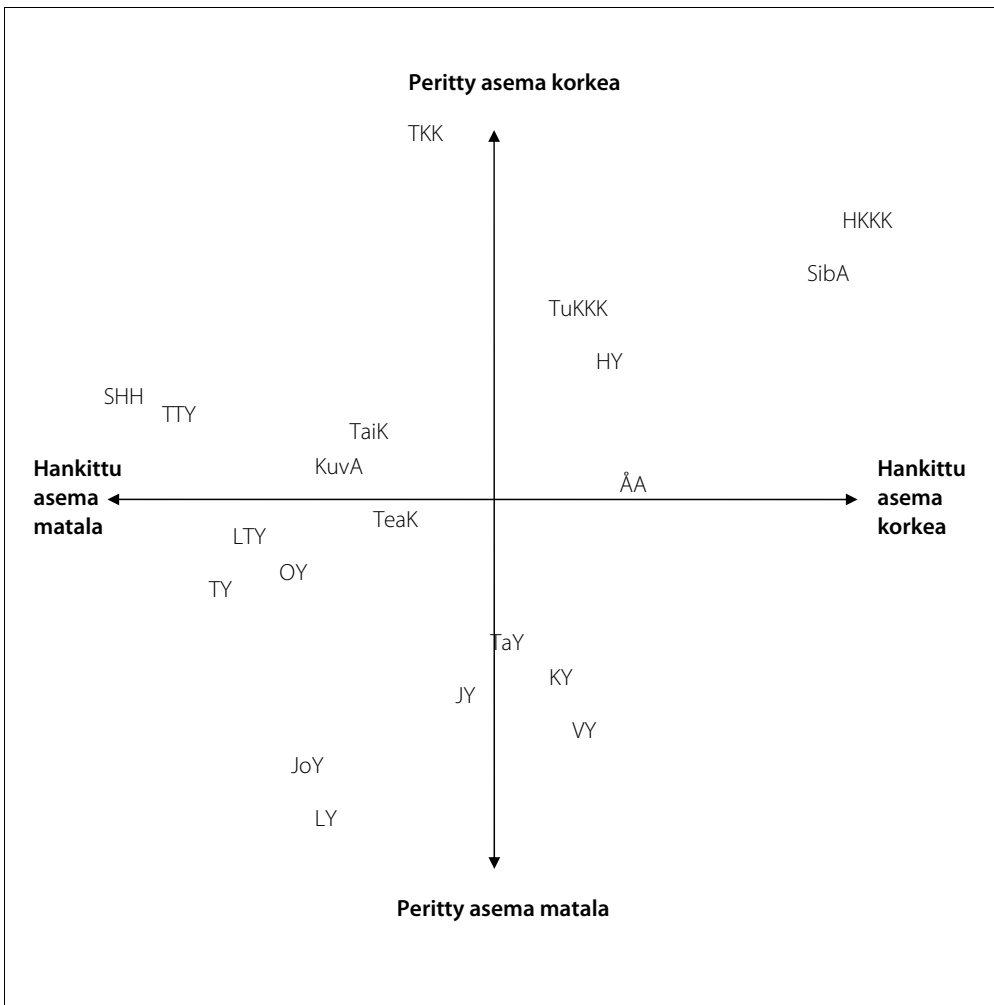
haimmassa asemassa, mutta tilastollisesti merkitseviä eroja löytyi vain seitsemästä yliopistosta: Helsingin, Turun, Tampereen, Jyväskylän ja Joensuun yliopistoihin sekä Helsingin kauppakorkeakouluun pääsivät kaupunkilaiset muita useammin, Svenska handelshögskolaniin taas maalla asuvat. Tällainen valtavirrasta poikkeaminen johtuu luultavasti siitä, että ruotsinkielisistä, maaseutumaisista länsirannikon kunnista tulevien hyväksymisprosentti oli Hankenissa korkea. Maamme parhaimmat lukiot keskittyvät suurimpiin kaupunkeihin, mikä myös osaltaan selittää kuntaryhmien välisiä menestyseroja.

Yliopistot rekrytoivat opiskelijansa pääasiassa lähiseuduilta. Lapin yliopisto oli ainut yliopisto, joka sai yli puolet hakijoistaan muualta kuin asukasluvultaan pienestä sijaintiläänistään. Toisen ääripään muodostavat Teknillinen korkeakoulu, Helsingin kauppakorkeakoulu ja Helsingin yliopisto. Näihin hakeneista useampi kuin neljä viidestä oli eteläsuomalaisia. Taideyliopistot vetävät ”erityisyytensä” vuoksi luonnollisesti hakijoita muualtakin Suomesta. Toisaalta hakijan perhetaustallakin oli oma vaikutuksensa siihen, kuinka kaukaa opiskelupaikkaa oltiin valmiita hakemaan. Korkeimmista taustoista tulevilla näytti olevan resursseja pyrkiä pitkienkin välimatkojen takana oleviin arvostettuihin ja valikoiviin yliopistoihin.

Asuinpaikan ohella opetuskieli ohjaa pitkälti valintoja, ja kielellä näyttäisi olevan jopa suurempi merkitys kuin välimatkalla. Ahvenanmaalaisista useampi (17 %) haki Helsingin yliopistoon kuin maantieteellisesti lähempänä sijaitsevaan Turun yliopistoon (5 %), sillä Helsingissä opetusta tarjotaan myös ruotsinkielellä. Valtaosa (lähes 70 %) Suomen yliopistoihin pyrkivistä ahvenanmaalaisista haki kuitenkin maamme ainoaan ruotsinkieliseen monialaiseen yliopistoon, Åbo Akademiin.

Yliopistojen rekrytointialueissa on tapahtunut laajenemista parina viimeisenä vuosikymmenenä. Yliopistokentän nuorimmatkin yliopistot ovat tulleet tunnetuiksi ja saavuttaneet vakiintuneen aseman. Toisaalta uusien yliopistoyksiköiden perustaminen on konkreettisesti pienentänyt etäisyyksiä ja laajentanut ruuhka-Suomen ulkopuolella asuvien hakumahdollisuuksia. Yliopiston sijaintimaakunnassa asuvilla on jossain määrin taipumusta päästä opiskelemaan muualta tulevia useammin, joskin eroja löytyi vain muutamasta monialaisesta yliopistosta. Taideyliopistoissa ei ilmenyt minkäänlaista kotiseutuetua.

Luvussa 6.3. vertailtiin hakijoiden omaa koulutustaustaa ja ammatillista asemaa yliopistoittain (”hankittu asema”). Luvussa 6.4. tehtiin samanlainen vertailu hakijan isän aseman suhteen (”peritty asema”). Seuraavaksi tarkastellaan hankittua ja perittyä asemaa yhtä aikaa ja piirretään kuvio siitä, miten yliopistot järjestyvät näille kahdelle ulottuvuudelle. Yliopistojen koordinaatit kuviossa 34 on saatu hankitun ja perityn aseman keskiarvoista.

KUVIO 34. Yliopistot hakijan hankitun ja perityn aseman mukaan

Pääkaupunkiseudun yliopistot sijoittuvat kaikki Teatterikorkeakoulua lukuun ottamatta perityn aseman osalta korkeaan päähän. Sekä hankitun että perityn aseman suhteen ylhäältä tultiin Helsingin kauppakorkeakouluun, Sibelius-Akatemiaan, Turun kauppakorkeakouluun, Helsingin yliopistoon ja Åbo Akademiin. Helsingin kauppakorkeakoulu luokitui niin hakijoiden koulutustason, aseman kuin tulojenkin perusteella ”ykkössijalle”. Sibelius-Akatemiaan hakeneet olivat usein keskimääräistä vanhempia; heidän joukossaan oli kaikkein eniten ylempiä toimihenkilöitä, ja koulutustakin oli heille ehtinyt kerääntyä. Tulotasoltaan Sibelius-Akatemiaan hakeneet jäivät kuitenkin Helsingin kauppakorkeakouluun hakeneita selvästi alemmas. Syy saattaa löytyä ammatinvalinnasta: kun korkeimmin koulutetut Helsingin kauppakorkeakouluun hakeneet toimivat usein tekniikan alojen erityisasiantuntijoina, Sibelius-Akatemiaan hakeneet korkeasti koulutetut tekivät (musiikin)opettajan töitä. On syytä kuitenkin muistaa, että molempiin hakeneet olivat useimmiten ”pelkkiä” ylioppilaita.

Ammatillisen tutkinnon suorittaneiden osuus oli Helsingin kauppakorkeakoulussa 16 prosenttia, Sibelius-Akatemiassa 19 prosenttia. Perityn aseman osalta Helsingin kauppakorkeakouluun ja Sibelius-Akatemiaan hakeneet olivat hyvin samantyyppisiä.

Teknilliseen korkeakouluun, Svenska handelshögskolaniin, Tampereen teknilliseen yliopistoon, Taideteolliseen korkeakouluun ja Kuvataideakatemiaan hakeneilla oli korkea peritty asema, mutta matala hankittu asema. Kaikkiin kauppakorkeakouluihin ja lähes kaikkiin taideyliopistoihin hakeneet tulivat siis isän asemalla mitaten varsin korkealta. Koska Teknilliseen korkeakouluun, Svenska handelshögskolaniin ja Tampereen teknilliseen yliopistoon hakeneet olivat keskimääräistä selvästi nuorempia yliopistoon pyrkiessään, on odotettavissa, että heidän oma asemansa tulee vielä nousemaan. Taideyliopistoihin haetaan usein vähän vanhempana (tai pikemminkin niihin pääseminen saattaa viedä pitkän ajan), joten siinä mielessä Taideteolliseen korkeakouluun, Kuvataideakatemiaan ja Teatterikorkeakouluun pyrkivien asemaa voi pitää vakiintuneempana.

Kun verrataan kuviota 34 elitistisistä ja kansanomaisista yliopistoista laadittuun asetelmaan 3, nähdään että perityn aseman osalta korkealle puolelle luokittevat yliopistot (lukuun ottamatta Tampereen teknillistä yliopistoa ja Taideteollista korkeakoulua) ovat nimenomaan elitistisiä tai verraten elitistisiä. Asetelma 3 ja kuvio 34 siis tukevat toisiaan varsin hyvin, vaikka luokitteluperusteet olivatkin hieman erilaiset. Vuoteen 1990 verrattuna eniten ovat nousseet Turun kauppakorkeakoulu ja Åbo Akademi, sillä lähes 20 vuotta sitten nämä yliopistot luokiteltiin vielä verraten kansanomaisiksi yliopistoiksi.

Vaasan, Kuopion ja Tampereen yliopistoihin hakevat olivat koulutuksellisesti ja ammatillisesti hankkineet jo varsin hyvän aseman. Lähtöaseman osalta he kuitenkin jäivät melkoisen alas. Sekä oma että isän asema oli matala Lapin, Joensuun, Jyväskylän, Turun ja Oulun yliopistoihin, Lappeenrannan teknilliseen yliopistoon sekä Teatterikorkeakouluun hakevilla. Monialaisista yliopistoista siis kaikki muut paitsi Helsingin yliopisto ja Åbo Akademi luokittevat perityn aseman osalta keskiviivan alapuolelle. Lappeenrannan teknilliseen yliopistoon hakeneet olivat tosin keskimääräistä nuorempia, joten heidän oma asemansa etsinee vielä paikkaansa.

Teatterikorkeakoulu on kansanomaistunut vauhdilla. Vielä vuonna 1990 Teatterikorkeakoulu sai kantaa eliitin opinahjon leimaa. Opiskelijakunnan taustoissa on siis tapahtunut muutoksia. Ainakin korkeasti koulutetuista perheistä tulevien osuus on laskenut (ks. taulukko 10) ja matalasti koulutetuista perheistä lähtöisin olevien osuus noussut.

Kuva yliopistojen elitistisyydestä ja kansanomaisuudesta jää pakostakin puutteelliseksi, koska äidin koulutusta ja asemaa ei voitu ottaa huomioon. Pelkkä isän aseman noteeraaminen asettaa muodostuvan kuvan luotettavuuden hieman hataralle perustalle – semminkin kun tiedämme, että äidillä on hyvin paljon merkitystä lapsensa koulutusvalintoihin. Vanhemmille tutkimuksille nyt syntynyt kenttä antaa tosin lisäarvoa ja jatkuvuutta. Tiedämme ainakin sen, että suhteessa elitistisyyteen ja kansan-

omaisuuteen yliopistokentällä on tapahtunut pientä liikkumista. Kokonaiskuva tulee kuitenkin todennäköisesti edelleen muuttumaan yliopistojen yhdistymisten myötä.

Kuviossa 34 vertailtiin hakeneiden asemia, ei hyväksytyiksi tulleiden asemia. Nyt piirretty nelikenttä kuvaa siten itsevalikoinnin jälkeistä tilannetta, ei lopputulosta. Jos yliopistot olisi järjestetty sisäänpäässeiden hankitun ja perityn aseman mukaan, yliopistojen sijoitukset nelikentässä näyttäisivät hieman toisenmoisilta. Esimerkiksi Turun kauppakorkeakoulun paikka olisi hankitun aseman osalta korkeimpana, perityn aseman osalta paikka pysyisi lähes ennallaan. Taideteollinen korkeakoulu ja Kuva- taideakatemia taas nousisivat perityn aseman osalta huipulle, ensin mainittu liikkui si myös itse hankitun aseman osalta oikealle puolelle kenttää. Kuvion tulkinta olisi kuitenkin epävarmalla pohjalla, sillä taideyliopistoissa tapausten määrä jäisi varsin alhaiseksi kireän opiskelijakarsinnan takia. Jo summamuuttujia muodostettaessa osa tapauksista jäi nimittäin ulkopuolelle.

Hakeneiden taustan mukaan valikoivimpia yliopistoja olivat suuret monialaiset yliopistot Helsingissä, Turussa, Oulussa, Tampereella ja Jyväskylässä. Näihin kaikkiin muita paremmin pääsivät korkeasti koulutettujen ja sosioekonomisen aseman osalta ylhäälle sijoittuvien isien lapset. Myös Helsingin kauppakorkeakoulun ovet avautuivat helpoiten korkean koulutuspääoman kodeista tuleville hakijoille. Erikois yliopistoissa sisäänpääsyssä ei yleensä kuitenkaan ollut tilastollisesti merkitseviä eroja erilaisista taustoista tulevien välillä. Osittain tämä johtuu siitä, että hakijoiden määrä jäi osassa erikois yliopistoja vähäiseksi, mutta voidaan ajatella, että näihin yliopistoihin hakenneet olivat jo entuudestaan hyvin valikoituneita, eikä suuria eroja varsinaisessa opiskelijakarsinnassa enää päässyt syntymään.

7. TIETEENALOILLA OMA PAIKKANSAA

Tässä luvussa tarkastellaan eri tieteenaloille hakeneita ja opiskelemaan päässeitä. Tiedekuntien nimet eri yliopistoissa vaihtelevat hieman, ja tiedekuntiin kuuluvat laitokset voivat poiketa paljonkin yliopistoittain. Esimerkiksi Jyväskylän ja Vaasan yliopistoissa on informaatioteknologian tiedekunta ja Tampereen yliopistossa informaatiotieteiden tiedekunta. Kuopion yliopistosta löytyy puolestaan informaatioteknologian ja kauppätieteiden tiedekunta, johon kuuluvat kauppätieteiden laitos, matematiikan ja tilastotieteen laitos sekä tietojenkäsittelytieteen laitos. Jotta vertailu tulisi helpommaksi, edellä mainitut tiedekunnat nimettiin kaikki informaatioteknologisiksi aloiksi. Jyväskylän liikunta- ja terveystieteiden tiedekunta luokiteltiin lääketieteelliseksi alaksi, vaikka lääkäreitä ei kyseistä tiedekunnasta valmistukaan. Tätä menettelyä puoltaa se, että monissa yliopistoissa hoitotieteen laitos on osa lääketieteellistä tiedekuntaa (esim. Turun ja Tampereen yliopistot). Åbo Akademista löytyy taas yhteiskunta- ja hoitotieteellinen tiedekunta (samhälls- och vårdvetenskapliga fakulteten), joka tässä luokiteltiin yhteiskuntatieteelliseksi alaksi, sillä tiedekunnassa painottuvat yhteiskuntatieteellisten alojen opinnot. Kauppätieteet sekä kauppa- ja hallintotieteet erotettiin kahdeksi erilliseksi tieteenalaksi. Oulun ja Jyväskylän yliopistojen taloustieteiden tiedekunta kuuluu ensimmäiseen ryhmään, Tampereen yliopiston ja Åbo Akademian kauppa- ja hallintotieteiden tiedekunnat taas jälkimmäiseen. Erikois yliopistot, kuten kauppakorkeakoulut, teknilliset yliopistot ja taideyliopistot liitettiin myös tieteenalojen ”alle”.

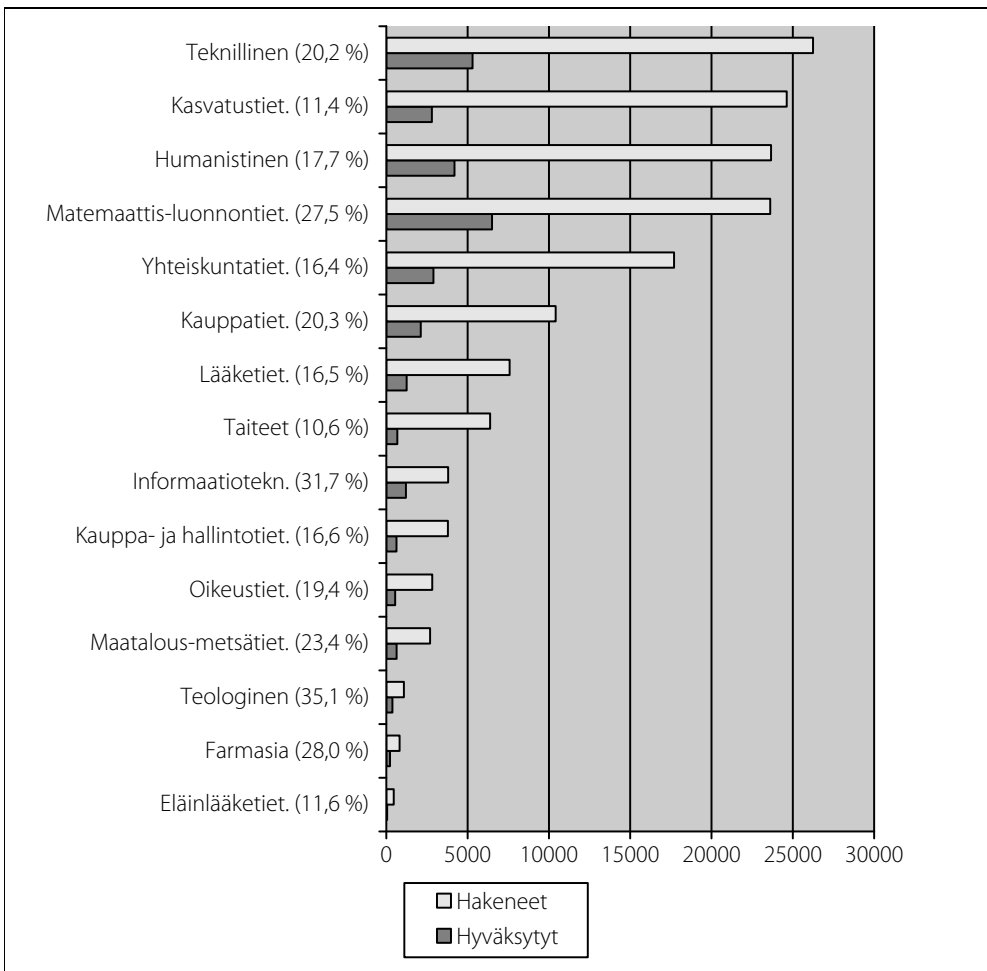
Näin eri tiedekuntia jaotellen ja yhdistellen saatiin kaikkiaan 15 tieteenalaa: teologinen, oikeustieteellinen, lääketieteellinen, humanistinen, matemaattis-luonnontieteellinen, kasvatustieteellinen, yhteiskuntatieteellinen, kauppätieteellinen, kauppa- ja hallintotieteellinen, informaatioteknologinen, teknillinen, eläinlääketieteellinen, maatalous-metsätieteellinen, farmaseuttinen ja taideala. Liitteessä 15 on kerrottu, mihin tieteenaloihin eri yliopistojen tiedekunnat on sijoitettu.

Myös tässä luvussa käytetään pääasiassa otosaineistoa, koska eri aloille hakeneiden taustojen vertailu ei onnistu suoria jakaumia esittävien taulukoiden avulla.

7.1 Kasvatusala suosittu mutta vaikeapääsyinen

Tekniikka, kasvatustiede, humanistiset ja matemaattis-luonnontieteelliset alat erottuivat selvästi suurimmiksi tieteenaloiksi (kuvio 35). Kyseisille aloille pyrki lähes kaksi kolmasosaa kaikista hakijoista. Pienimpiä tieteenaloja olivat eläinlääketiede, farmasia ja teologia; kunkin hakijaosuudeksi jäi alle prosentti. Opiskelijoiden määrissä mitattuna tekniikan ala oli vuonna 2007 niin ikään suurin (ks. liite 16), mutta kasvatusala oli vasta kuudes. Kasvatustieteessä hyväksymisprosentit olivatkin varsin alhaiset; vain taidealoilla karsinta oli vielä rankempaa. Vaikka tekniikan alalle oli eniten hakijoita,

hyväksytyiksi tulleiden määrät olivat suurimmat matemaattis-luonnontieteessä; teknillisille aloille olikin selvästi vaikeampaa päästä kuin luonnontieteitä opiskelemaan. Hyväksymisprosentti oli korkein teologiassa, jonne hakeneista yli kolmasosa hyväksyttiin. Suhteellisen helppopääsyisiksi aloiksi voidaan lukea edelleen informaatioteknologia, farmasia ja luonnontieteet. Perinteisistä ”eliittialoista”¹⁷⁸ eli oikeus-, lääke-, kauppa- ja teknillistieteellisistä aloista keskimääräistä vaikeapääsyisempi oli vain lääketiede. Lääketieteen hyväksymisasetta tosin veti alaspäin Jyväskylän yliopiston liikuntatiede, jonne opiskelemaan pääsi vain joka kymmenes. Toisaalta vaikka sisään-päässeiden osuus hakeneista olisi suuri, voi hakukynnys (vrt. itsekarsinta) eliittialoille olla varsin korkea. Esimerkiksi tekniikan alalle hakeneilta edellytetään usein hyvää arvosanaa ja laajoja kursseja tietyistä lukion oppiaineista. (Nevala 1999a, 121.)

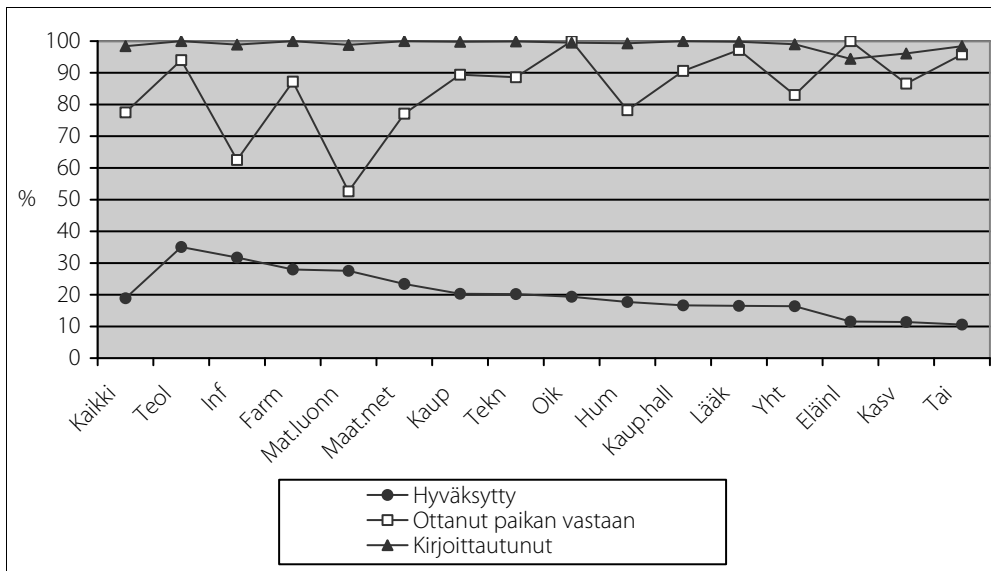

KUVIO 35. Hakeneiden ja hyväksytyjen määrät tieteenaloittain sekä hyväksymisprosentit (suluissa). Perustuu kokonaisaineistoon

¹⁷⁸ Nevala (1999a) on nimennyt statusaloiksi oikeustieteen, tekniikan, kauppatieteen, lääketieteen ja eläinlääketieteen.

Tieteenalojen hyväksymisprosentit kuviossa ilmoittavat tosiasiaa vain alan keskimääräisen hyväksymisasteen, sillä hyväksymisprosentteissa oli suuria yliopistokohtaisia eroja. Esimerkiksi Lapin yliopiston taiteiden tiedekuntaan hakeneista joka kolmas hyväksyttiin, kun Taideteolliseen korkeakouluun pääsi vain seitsemisen prosenttia ($p \leq 0,001$). Kasvatustiedettä oli taas helpointa päästä opiskelemaan Åbo Akademiin (31 % hyväksyttiin), vaikeinta Tampereen yliopistoon (6 % hyväksyttiin) ($p \leq 0,001$). Hyväksymisaste nousi yli 40 prosentin Hankenissa, Åbo Akademin teologisessa ja kemiallis-teknillisessä tiedekunnassa sekä Jyväskylän yliopiston informaatioteknologisessa tiedekunnassa. Kauppatieteessä hyväksymisprosenttien yliopistokohtainen vaihtelu oli voimakkainta: ääripäinä helppopääsyinen Hanken ja tiukasti karsiva Turun kauppatieteiden korkeakoulu ($p \leq 0,001$).

Edellisessä pääluvussa todettiin, että hyvin vaikeapääsyisiin ja/tai arvostettuihin yliopistoihin hyväksytyiksi tulleet ottivat keskimääräistä useammin paikan vastaan. Onko samanlainen ilmiö nähtävissä myös tieteenalojen kohdalla? Kuviossa 36 vertaillaan opiskelemaan pääsyä, paikan vastaanottamista sekä opiskelijaksi kirjoittautumista aloittain.

Paikan vastaanottaminen tieteenaloittain: $\chi^2(14)=1337,124$; $p=0,000$

Kirjoittautuminen tieteenaloittain: $\chi^2(28)=1070,806$; $p=0,000$

KUVIO 36. Prosenttiosuudet hyväksytyistä, paikan vastaanottaneista ja kirjoittautuneista tieteenaloittain. Perustuu hyväksytyjen osalta kokonaisaineistoon

Yleislinjaltaan kuvion 36 käyrät näyttävät hyvin samantlaisilta kuin yliopistojen vastaavat kuviossa 24. Tieteenalojen välillä paikan vastaanottaneissa oli kuitenkin voimakkaampaa vaihtelua kuin yliopistojen välillä. Teologia, informaatioteknologia, farmasia ja luonnontieteet olivat kaikki helppopääsyisiä, mutta opiskelupaikan vastaanottaneiden osuuksissa oli huomattavia eroja. Matemaattis-luonnontieteellisistä

tiedekunnista opiskelupaikan otti vastaan vain reilu puolet hyväksytyistä, kun taas farmasian alalle päässeistä miltei yhdeksän kymmenestä otti paikan vastaan. Luonnontieteelliset opinnot ovatkin monelle hakijalle varavaihtoehto. Erityisesti lääketieteelliseen haluavat aloittavat usein opinnot luonnontieteissä, mikäli ensisijaisen toiveen mukainen paikka ei heti avaudu (Liljander 1996b, 73). Fysiikan, kemian ja biologian opiskelu on tavallaan preppaamista lääketieteellisen pääsykokeita varten ja samalla yksi tapa välivuoden viettämiseen. Luonnontieteelliselle alalle valikoituminen on siten pahimmillaan negatiivista valikointia, mikä tarkoittaa juuri sitä, että sinne menään, mikäli ei muualle päästä. Opiskelupaikan alhaiset vastaanottoprosentit kertovat siitä, että kyseinen ala tai oppiaine ei ole ollut hakijalle ensisijainen hakukohde. On myös todettu, että samoilla aloilla opiskelun keskeyttäneitä ja opiskelussaan viivästyneitä on enemmän kuin muilla aloilla (Mielityinen, Moitus & Lounasmaa 2002, 89).

”Odotusten” vastaisesti toimivat myös teologiaan hyväksytyiksi tulleet. Alalla on korkein hyväksymisprosentti, mutta myös paljon paikan vastaanottaneita. Toisaalta Helsingin ja Turun yliopistojen teologisiin tiedekuntiin päässeet ovat sitoutuneet saamaansa paikkaan selvästi useammin kuin Åbo Akademiin teologiaa opiskelemaan hyväksytyt (erot eivät tosin olleet tilastollisesti merkitsevät). Tämä voi johtua siitä, että Åbo Akademin teologiseen tiedekuntaan hyväksyttiin miltei puolet; joukossa varmasti paljon myös ”ei niin tosissaan” hakeneitakin.

Vanhoilla eliittialoilla paikan vastaanottaneiden osuudet nousivat varsin korkeiksi. Oikeustieteessä kaikki, lääketieteessä 98 prosenttia, kauppatieteessä ja tekniikassa noin 90 prosenttia otti paikan vastaan. Vaikeapääsysisimmillä aloilla paikan vastaanottaneiden osuuksissa oli jonkin verran vaihtelua: eläinlääketiedettä opiskelemaan hyväksytyistä kaikki ottivat paikan vastaan, kasvatusalalle päässeistä näin teki vain 87 prosenttia, taidealoille valituista 96 prosenttia. Kun tarkastelu tehdään yliopistoit-
tain, Tampereella, Turussa ja Helsingissä kasvatusalalle päässeistä yli yhdeksän kymmenestä vastaanotti paikan, mutta Lapissa ja Jyväskylässä vastaava osuus jäi alle 80 prosentin ($p \leq 0,05$). Taidealojen osuutta taas vetävät alas Kuvataideakatemia ja Lapin taiteiden tiedekunta, joihin hyväksytyistä paikan otti vastaan alle 90 prosenttia ($p \leq 0,01$). Sibelius-Akatemiassa, Taideteollisessa korkeakoulussa ja Teatterikorkeakoulussahan kukaan valituksi tulleista ei jättänyt vastaanottamatta paikkaansa. Pääsääntöisesti siis tiukasta karsinnasta selviytyminen lisää paikan vastaanottohalukkuutta. Myös alan arvostus, hakijan ikä, kokemus ja valinnanvarmuus vaikuttavat siihen, miten hyväksymiskirjeen saamisen jälkeen edetään. Hakupäätöksessään varmat ottavat paikan todennäköisemmin vastaan kuin kokeilumielessä valintoihin lähteneet.

Kirjoittautumatta jättäneiden osuus oli suurin eläinlääketieteessä. Kyse on kuitenkin kokonaisuudessaan pienestä joukosta: paikan vastaanottaneista tulevista eläinlääkäreistä yksi jätti kirjoittautumatta. Myös kasvatustieteessä ja taiteissa oli keskimääräistä enemmän kirjoittautumattomia. Liekö sattumaa, että nämä alat olivat kaikkein vaikeapääsysisimpiä? Koska alat ovat niin ”suljettuja”, ei saatua paikkaa ole uskallettu hylätä, vaikka kyseinen ala ei omalta tuntuksikaan. Halu ja motivaatio opiskelun aloittamiseen ovatkin ehkä lopulta osoittautuneet liian heikoiksi ja kun kiinnostavammal-

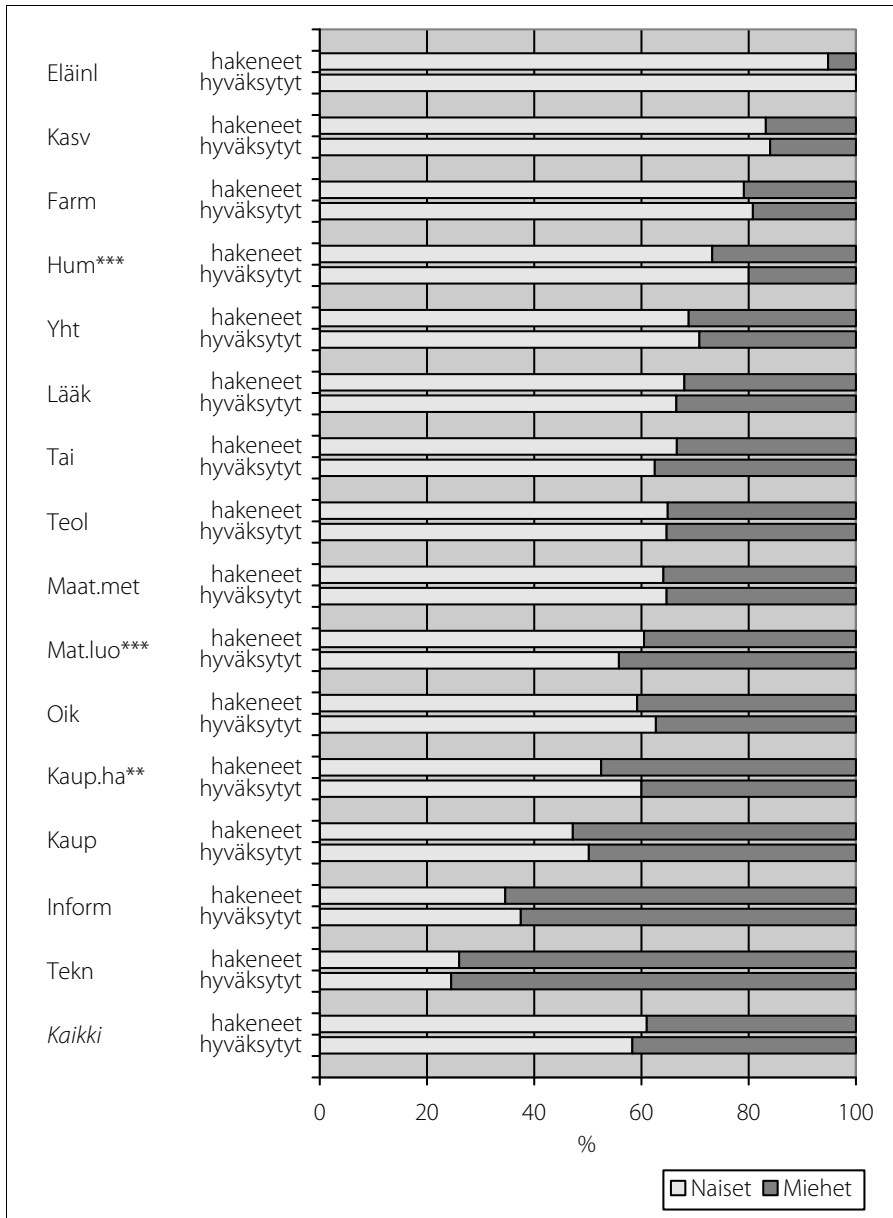
ta alalta on auennut opiskelupaikka, on aiemmin vastaanotetusta paikasta luovuttu. Kasvatusalalta opiskelupaikan vastaanottaneista kirjoittautumatta jättäneitä oli selvästi eniten Helsingin yliopistossa, peräti 18 prosenttia, kun Turussa (TY ja ÅÅ), Oulussa, Jyväskylässä ja Joensuussa kaikki kirjoittautuivat yliopistoon ($p \leq 0,001$). Åbo Akademiassa ja Oulun yliopistossa tosin oli melko paljon poissaoleviksi ilmoittautuneita. Taidealoilla kirjoittautumatta jättäneitä oli vain Sibelius-Akatemiassa ja Lapin yliopistossa, joskaan erot yliopistojen välillä eivät olleet tilastollisesti merkitseviä.

7.2 Teologiassa vanhimmat hakijat, tekniikassa nuorimmat

Koulutusalat ovat segregoituneet sukupuolen mukaan (Häyrynen 1970, 33; Kolehmainen 2002; Nurmi K. 1998, 150–159; Rinne ym. 2008a), joskaan kansainvälisesti verrattuna tieteenalojen profiloituminen sukupuolen mukaan ei Suomessa ole yhtä voimakasta kuin muissa maissa (Nevala 1999a, 113). Naisten ja miesten koulutusvalinnat uusintavat yhteiskunnan sukupuolen mukaan eriytyneitä malleja. Esimerkiksi naisten hakeutuminen hoiva-aloille on seurausta kulttuurista, joka korostaa naisen hoivaajan roolia. (Bradley 2000, 3–4.) Naiset ovat Nevalan (1999a, 111) mukaan myös perinteisesti hakeutuneet aloille, joiden aloituspaikkamäärä on suuri mutta joiden yhteiskunnallinen painoarvo on vaatimaton. Tilanne on kuitenkin muuttumassa, sillä nykyään naiset hakeutuvat entistä voimakkaammin arvostetuille, aiemmin miesvaltaisille aloille, kuten oikeus- ja lääketieteeseen (Berggren 2006, 54; Nevala 1999a, 113; Karen 2002, 193). Naiset ovatkin miehiä laaja-alaisempia koulutusvalinnoissaan ja uskaltavat useammin hakeutua myös perinteisille ”miesten aloille” (Häyrynen 1970, 35; Kolehmainen 2002, 208).

Vuonna 2003 suurista aloista selvästi naisvaltaisia olivat kasvatustiede (naisia 83 %), humanistiset tieteet (73 %) ja yhteiskuntatiede (69 %) (ks. kuvio 37). Nevala (1999a, 111, 113) kuvaakin kyseisiä tieteitä naisten ”vahvimmiksi tukilinnakkeiksi” korkeakoulutuksessa. Pienimmistä tieteenaloista eläinlääketiede ja farmasia olivat myös naisvaltaisia. Eläinlääketieteeseen vuonna 2003 pyrkineistä naisia oli peräti 95 prosenttia, farmasiaan hakeneista 79 prosenttia. Mieshakijoiden osuus ylitti naishakijoiden osuuden tekniikassa (miehiä 74 %), informaatioteknologiassa (65 %) ja kauppatieteissä (53 %). Keskimääräistä enemmän miehiä oli näiden lisäksi kauppa- ja hallintotieteisiin, oikeustieteeseen ja matemaattis-luonnontieteisiin pyrkineiden joukossa. Karen Bradley (2000, 8) on muun muassa kummastellut, miksi hyvin tasa-arvoisina pidetyissä Pohjoismaissa (Suomessa, Tanskassa, Ruotsissa ja Norjassa) erityisesti luonnontieteet (*Natural Science and Math*) ovat edelleen hyvin miesvoittoisia, kun esimerkiksi Japanissa osallistumiserot ovat selvästi pienemmät. Osmo Kivinen ja Jouni Nurmi (2009, 149–150) kuitenkin ovat todenneet, että luonnontieteissä naisten osuus on Suomessa edelleen suurempi kuin monissa muissa maissa. Vertailumain heidän tutkimuksissaan olivat Saksa, Sveitsi, Alankomaat, Norja, Ranska, Englanti, Espanja ja Italia.

Hakeneiden sukupuolijakaumat tieteenaloittain: $\chi^2(14) = 8110,228$; $p = 0,000$
 Hyväksytytjen sukupuolijakaumat tieteenaloittain: $\chi^2(14) = 1537,310$; $p = 0,000$
 Opiskelemaan pääsy sukupuolen mukaan yliopistoittain: ***Tilastollisesti erittäin merkitsevä
 $p \leq 0,001$; **tilastollisesti merkitsevä $p \leq 0,01$

KUVIO 37. Hakeneiden ja hyväksytytjen sukupuolijakaumat tieteenaloittain

Kun tarkastellaan eri sosiaaliryhmien hakeutumista eri aloille sukupuolittain, on Berggrenin (2006) väite työläistäustaisten hakeutumattomuudesta sukupuolelleen epätyypillisiin aloihin nähtävissä erityisesti naisten kohdalla. Korkeista asemista tu-

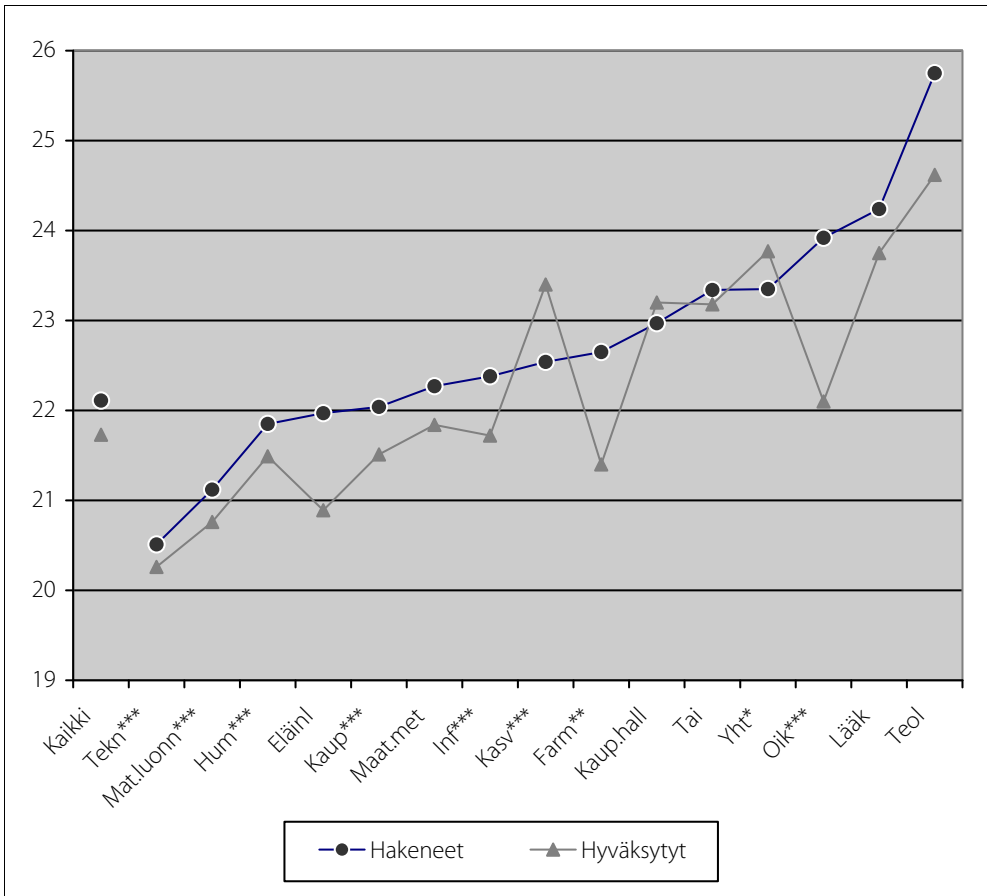
levat naiset näyttävät todellakin pyrkivän työläistäustaisia kanssasisariaan useammin opiskelemaan miehisiä aloja, kuten tekniikkaa, informaatioteknologiaa ja kauppatieteitä. Kun ylempien toimihenkilöiden tyttäristä kymmenen prosenttia haki tekniikan alalle, työläisten tyttäristä saman teki vain viitisen prosenttia ($p \leq 0,001$). Sen sijaan ”naisten alat”, kuten kasvatustiede, humanistiset tieteet ja farmasia houkuttelivat työväestön poikia enemmän kuin ylempien toimihenkilöiden poikia. Esimerkiksi työntekijäisen pojista joka kymmenes pyrki kasvatusalalle, mutta ylempien toimihenkilöiden pojista kasvatustiedettä opiskelemaan haki vain kuusi prosenttia ($p \leq 0,001$). Kokonaisuutena tarkastellen erot sukupuolten välillä olivat kuitenkin suuremmat kuin sosiaaliluokkien välillä (Ahola 1990, 39). Tähän ilmiöön liittyy se, että ”naisten alat” omaavat lähes poikkeuksetta matalamman statuksen kuin ”miesten alat” ja miehille alan status on tutkimusten mukaan merkityksellisempi tekijä alan valinnassa kuin naisille (esim. Vuorinen & Valkonen 2003, 83).

Vaikka koko joukosta miehet pääsivät naisia useammin opiskelemaan, oli yksittäisistä aloista vain viidessä miesten hyväksymisprosentti korkeampi kuin naisten. Näitä aloja olivat lääketiede, taiteet, teologia, luonnontieteet ja tekniikka. Edellä mainituista tilastollisesti merkitseviä eroja oli kuitenkin vain luonnontieteessä (miehistä hyväksyttiin 30 %, naisista 24 %, $p \leq 0,001$). Tämän lisäksi humanistisilla ($p \leq 0,001$) sekä kauppa- ja hallintotieteellisillä aloilla ($p \leq 0,01$) opiskelemaan pääsy erosi sukupuolen mukaan merkittävästi niin, että naisten hyväksymisprosentit olivat huomattavasti korkeammat. Humanistiselle alalle hakeneista naisista opiskelemaan hyväksyttiin 18 prosenttia, miehistä vain 12 prosenttia, kauppa- ja hallintotieteissä sisäänpääsyprosentit olivat naisten hyväksi 20 vs. 15.

Verrattaessa naisten ja miesten sisäänpääsyä eri tiedekuntiin yliopistoittain, paljastui suuriakin eroja. Turun yliopiston lääketieteelliseen tiedekuntaan hakeneista miehistä hyväksyttiin 29 prosenttia, naisista vain 14 prosenttia ($p \leq 0,001$). Erot johtuvat ainakin osin siitä, että hoitotieteen opintoihin oli selvästi vaikeampi päästä kuin lääketiedettä opiskelemaan (ks. Tilastokeskus 2004a). Jyväskylän yliopiston liikunta- ja terveystieteiden tiedekuntaan taas naiset tulivat miehiä useammin hyväksytyiksi (naisista 14 %, miehistä 7 %, $p \leq 0,01$). Humanistisissa tiedekunnissa sukupuolten sisäänpääsyn suhteen selvimmät erot löytyivät Vaasasta: kun miehistä hyväksyttiin miltei neljäsosa, pääsi naisista opiskelemaan reilut 40 prosenttia ($p \leq 0,05$). Luonnontieteisiin pääsivät parhaiten mieshakijat yliopistosta riippumatta. Vain Ouluun ja Åbo Akademiin naiset pääsivät miehiä useammin, mutta erot eivät nousseet merkitseviksi. Åbo Akademin matemaattis-luonnontieteellisessä tiedekunnassa on naisten suosima farmasian koulutusohjelma, jossa oli vuonna 2003 varsin korkea hyväksymisaste. Kasvatustieteistä eroja sukupuolten sisäänpääsyn suhteen löytyi vain Turun yliopistosta: miehistä sisään pääsi 13 prosenttia, naisista seitsemän prosenttia. Miesten paremman menestymisen selitys löytynee Raumalla annettavasta teknisen työn aineenopettajan koulutuksesta, jossa hyväksymisaste nousi selvästi muita korkeammaksi (Tilastokeskus 2004a).

Yhteiskuntatieteellisistä tiedekunnista Joensuussa ja Turussa hyväksytyksi tulemissa oli niin ikään selviä sukupuolten välisiä eroja. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteiden tiedekuntaan hakeneista miehistä hyväksymiskirjeen sai lähes 40 prosenttia, naisista vain joka neljäs ($p \leq 0,001$), Turussa miehistä sisään pääsi seitsemän prosenttia, naisista 12 prosenttia ($p \leq 0,05$). Joensuussa eroja selittää paljolti naisvaltaisen psykologian karsivuus (Tilastokeskus 2004a). Kaupallisen alan opintoja pääsivät naiset miehiä helpommin opiskelemaan Helsingin kauppakorkeakouluun ($p \leq 0,001$) ja Jyväskylän yliopiston taloustieteiden tiedekuntaan ($p \leq 0,01$). Jälkimmäisessä sukupuolten erot sisäänpääsyssä olivat hyvin huomattavia: naisten hyväksymisprosentti oli 18, miesten vain kahdeksan. Myös Åbo Akademin kauppa- ja hallintotieteelliseen tiedekuntaan naiset pääsivät miehiä helpommin ($p \leq 0,001$). Teknillisiä opintoja tarjoavista yliopistoista opiskelemaan pääsy erosi sukupuolen mukaan vain Åbo Akademiassa, jonne miehistä pääsi 46 prosenttia ja naisista vain 27 prosenttia ($p \leq 0,05$).

Sukupuolijakauman lisäksi hakijat erosivat aloittain myös iän suhteen. Kuviossa 38 ovat hakeneiden ja hyväksytyjen keski-ikäet nousevassa järjestyksessä tieteenalan mukaan. Teknillisiin ja luonnontieteellisiin aloihin hakeneet olivat huomattavasti keskimääräistä nuorempia. Alle 20-vuotiaita oli tekniikkaan hakeneista peräti yli puolet, luonnontieteisiin hakeneistakin 40 prosenttia. Myös humanistisiin aloihin, eläinlääketieteeseen ja kauppatieteisiin hakeneiden ikä jäi alle keskiarvon. (vrt. Abrahamsson 1984, 292.)

Hakeneiden keski-ikä tieteenaloittain: $F(14, 55529) = 213,715$; $p = 0,000$

Hyväksytyjen keski-ikä tieteenaloittain: $F(14, 9708) = 59,495$; $p = 0,000$

Opiskelemaan pääsy iän mukaan tieteenaloittain: ***Tilastollisesti erittäin merkitsevä $p \leq 0,001$; **tilastollisesti merkitsevä $p \leq 0,01$; *tilastollisesti melkein merkitsevä $p \leq 0,05$

KUVIO 38. Hakeneiden ja hyväksytyjen iän keskiarvot tieteenaloittain

Siinä missä tekniikka oli nuorten ala, oli teologia selvästi varttuneempien hakijoiden ala; hakeneiden keski-ikä oli lähemmäs 26 vuotta. Åbo Akademiin teologiaa opiskelemaan hakeneet olivat kuitenkin selvästi nuorempia kuin Helsinkiin ja Joensuuun hakeneet. Lääketieteelliseen hakeneet olivat toiseksi vanhimpia. Hakeneiden keski-ikää nostivat erityisesti hoitotiedettä opiskelemaan pyrkivät aikuiset naiset; lääketieteen koulutusohjelmassa keski-ikä jäi paljon matalammaksi. Turkuun, Tampereelle ja Ouluun hakeneet olivat vanhempia kuin Helsinkiin, Kuopioon ja Jyväskylään pyrkineet. Selitys ikäeroihin on yksinkertainen: ensin mainituissa hoitotiede kuuluu lääketieteelliseen tiedekuntaan. Mooren (2000) tutkimusten mukaan terveystieteiden maisterin tutkintoa suorittavista jopa 77 prosenttia oli 30 vuotta täyttäneitä. Toisaalta farmasian Moore luokitteli nuorten opiskelijoiden alaksi, kun taas tässä tutkimuksessa farmasiaa opiskelemaan hakeneet olivat keskimääräistä vanhempia. Erot voivat

johtua siitä, että tässä mukana ovat vain Kuopion yliopistoon farmasiaa opiskelemaan hakeneet; Helsingin yliopistoon pyrkineet ovat todennäköisesti nuorempia (ks. kuvio 26).

Keski-ikältään kaikkein vanhimpia, tarkalleen 31-vuotiaita, olivat kuitenkin Kuopion yliopiston yhteiskuntatieteelliseen tiedekuntaan hakeneet. Kuopiossa yhteiskuntatieteelliseen tiedekuntaan kuuluivat muun muassa hoito- ja sosiaalitieteet, joista erityisesti ensin mainittuun haetaan keskimääräistä vanhempina. Vanhimmat hyväksytyiksi tulleet (keski-ikä lähes 32 vuotta) löytyivät puolestaan Åbo Akademin yhteiskunta- ja hoitotieteistä; hoitotieteen laitoksella hyväksymisaste oli vuonna 2003 hyvin korkea (Tilastokeskus 2004a). Laitosten ja koulutusohjelmien kirjo eri yliopistojen yhteiskuntatieteellisissä tiedekunnissa oli varsin suuri, mikä näkyi myös keski-ikäen voimakkaana yliopistokohtaisena vaihteluna.

Hyväksytyjen keski-ikä oli matalampi kuin hakeneiden. Oikeustieteellisessä, teknillisessä, kauppatieteellisessä, luonnontieteellisessä, informaatioteknologiassa sekä humanistisilla ja kasvatustieteillä hakeneiden ja hyväksytyiksi tulleiden keski-ikä erosi tilastollisesti erittäin merkittävästi, farmasiassa ja yhteiskuntatieteissä iän ja opiskelemaan pääsyn yhteys oli hieman heikompi, mutta kuitenkin olemassa. Näistä vain kasvatustieteiden ja yhteiskuntatieteellisiin pääsivät varttuneemmat hakijat helpoiten sisään.

7.2.1 ”Naisalat” maalaisten suosiossa

Luvussa 6 nähtiin yliopistojen eroavan hakijoiden asuinpaikan mukaan. Pääkaupunkiseudun yliopistoihin hakeneissa oli kaikkein eniten kaupunkilaisia. Yliopistotyypeittäin tarkasteltuna kaupunkilaisten osuus oli suurin kaupunkorkeakouluissa ja taideyliopistoissa, ja tämä näkyy myös tieteenalakohtaisessa vertailussa (taulukko 12).

TAULUKKO 12. Tieteenalat, joihin hakeneissa oli keskimääräistä enemmän (yli 78,3 %) kaupunkilaisia, sekä kaupunkilaisten osuus hyväksytyistä samoilla aloilla

Tieteenala	Kaupunkilaisia hakeneista		Kaupunkilaisia hyväksytyistä	
	N	%	N	%
Kauppatiet.	2911	87,2	523	88,6
Taiteet	1919	86,8	170	88,5
Oikeustiet.*	924	83,1	182	89,2
Informaatioteknol.	1063	82,1	357	82,1
Maatalous-metsätiet.	840	82,1	173	86,1
Yhteiskuntatiet.	4901	81,0	710	82,7
Matemaattis-luonnontiet.	6829	79,7	1839	81,0
Kauppa- ja hallintotiet.	1105	79,4	199	82,6
Kaikki	43424	78,3	7817	80,5

Hakeneiden asuinkunnan kuntaryhmä tieteenaloittain: $\chi^2(28) = 870,541$; $p = 0,000$

Hyväksytyjen asuinkunnan kuntaryhmä tieteenaloittain: $\chi^2(28) = 147,551$; $p = 0,000$

Opiskelemaan pääsy kuntaryhmän mukaan tieteenaloittain: *tilastollisesti melkein merkitsevä $p \leq 0,05$

Tieteenalojen välillä erot kaupunkilaisten osuuksissa eivät kuitenkaan olleet yhtä suuret kuin yliopistojen välillä. Tämä johtuu siitä, että yliopiston sijainti määrää pitkälti hakijoiden rekrytointialueen. On luonnollista, että juuri pääkaupunkiseudun yliopistot ovat hyvin kaupunkilaisia ja että maakuntayliopistoihin haetaan paljon myös kaupunkien ulkopuolelta. Taulukossa olevien tieteenalojen opetusta onkin tarjolla pääkaupunkiseudulla, lukuun ottamatta informaatioteknologiaa sekä kauppa- ja hallintotieteitä.

Tieteenalojen sisällä oli edelleen suuria yliopistokohtaisia vaihteluja. Esimerkiksi Vaasan yliopiston kauppatieteelliseen tiedekuntaan hakeneista kaupunkilaisia oli vain 71 prosenttia, kun Helsingin kauppakorkeakoulussa kaupunkilaishakijoita oli peräti 93 prosenttia. Vastaavasti Lapin yliopiston taiteiden tiedekuntaan pyrkineistä kaupungeissa asui vain 70 prosenttia; Helsingin taideyliopistoissahan kaupunkilaisten osuudet olivat aivan toista luokkaa.

Vaikka kaupunkilaiset menestyivät valinnoissa pääsääntöisesti paremmin kuin muualla asuvat, taulukossa 12 mainituista aloista opiskelemaan pääsy erosi kuntaryhmän mukaan tilastollisesti (melkein) merkitsevästi vain oikeustieteessä.

Seuraava taulukko kuvaa ”maalaisimpien” tieteenaloja. Vähiten kaupunkilaisia hakijoita oli tyypillisillä naisten aloilla: kasvatustieteessä, farmasiassa ja eläinlääketieteessä. Kaksi ensin mainittua erottuu hyvin selvästi muista aloista kaupunkilaisten osuuden jäädessä niillä alle 70:een. Toisaalta Helsingin yliopiston kasvatustieteelliseen tiedekuntaan hakeneista kaupungeissa asui 88 prosenttia. Ero muihin oli huomattava, sillä toiseksi kaupunkilaisin kasvatusaloihin oli Tampereen kasvatustieteet, joissa kaupunkilaisten osuus oli kuitenkin vain 70 prosenttia. Kaikista hakukohteista vähiten kaupunkilaisia, 45 prosenttia, oli Åbo Akademin kasvatustieteelliseen tiedekuntaan hakeneissa.

Erillinen farmaseuttinen tiedekunta löytyi vain Kuopion yliopistosta; Helsingin yliopistossa ja Åbo Akademiassa farmaseutin koulutusohjelma sijoittui matemaattis-luonnontieteelliseen tiedekuntaan. Näin ollen farmasiaa opiskelemaan hakeneet olivat kaikki nimenomaan Kuopioon hakeneita. Eläinlääketiedettä voi opiskella taas ainoastaan Helsingin yliopistossa. Siksi onkin hieman yllättävää, että kyseinen ala oli kaupunkien ulkopuolelta tulevien suosiossa. Olisiko niin, että eläinlääkärin ammatti on erityisesti maalta tulevien, usein maatalousyrittäjien jälkikasvun toiveena ja tavoitteena (vrt. Ahola 1995, 128)? Toisaalta monet maalta tulevat ovat joutuneet pettymään pahasti, sillä hyväksytyiksi tulleiden osalta eläinlääketiede oli kaikkein kaupunkilaisin (vaikka opiskelemaan pääsy ei eronnutkaan merkitsevästi kuntaryhmän mukaan).

TAULUKKO 13. Tieteenalat, joihin hakeneissa oli keskimääräistä vähemmän (alle 78,3 %) kaupunkilaisia, sekä kaupunkilaisten osuus hyväksytyistä samoilla aloilla

Tieteenala	Kaupunkilaisia hakeneista		Kaupunkilaisia hyväksytyistä	
	N	%	N	%
Kasvatustiet.*	6318	68,9	669	73,0
Farmasia	205	69,5	54	70,1
Eläinlääketiet.	129	77,2	17	94,4
Teologinen	290	77,7	95	81,9
Lääketiet.*	2121	77,9	354	81,6
Humanistinen***	6977	78,0	1207	82,1
Teknillinen**	6892	78,1	1268	75,0
Kaikki	43424	78,3	7817	80,5

Hakeneiden asuinkunnan kuntaryhmä tieteenaloittain: $\chi^2(28) = 870,541$; $p = 0,000$

Hyväksytyjen asuinkunnan kuntaryhmä tieteenaloittain: $\chi^2(28) = 147,551$; $p = 0,000$

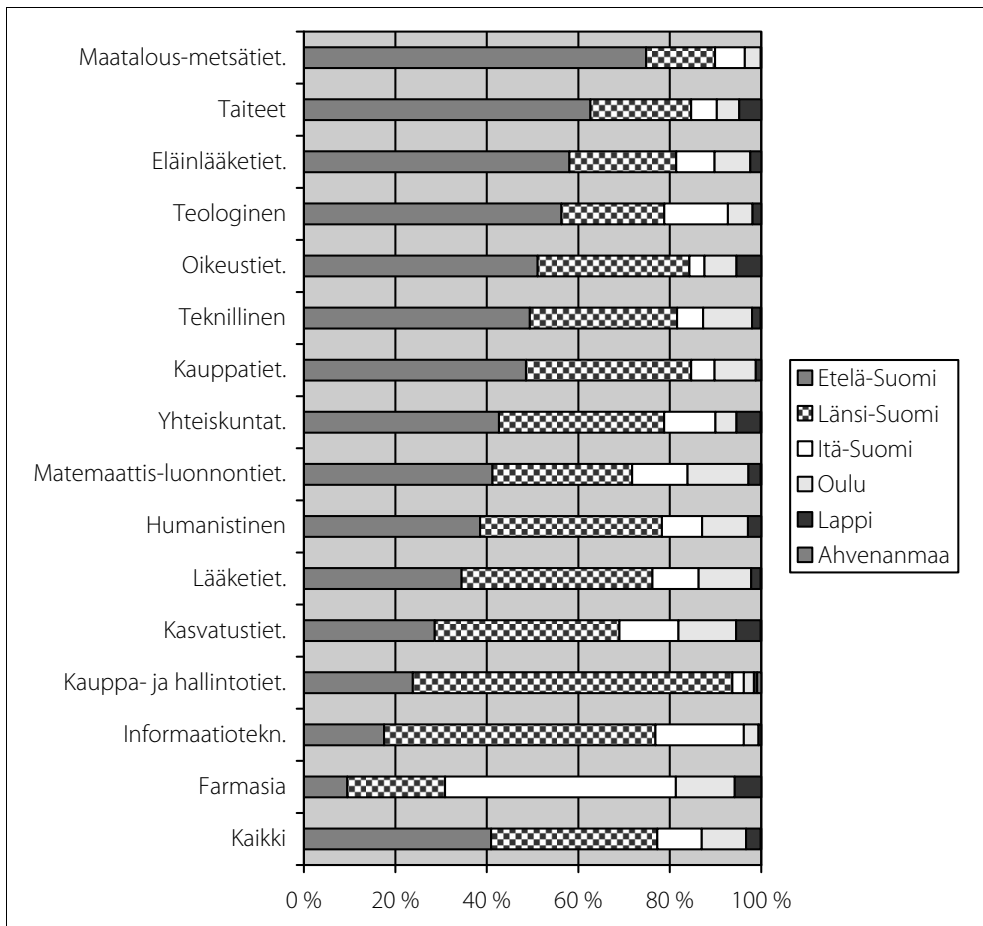
Opiskelemaan pääsy kuntaryhmän mukaan tieteenaloittain: ***Tilastollisesti erittäin merkitsevä $p \leq 0,001$; *tilastollisesti melkein merkitsevä $p \leq 0,05$

Humanistisilla aloilla, tekniikassa, kasvatusalalla ja lääketieteessä hakijan asuinkunnan kuntaryhmällä oli yhteyttä opiskelemaan pääsyyn: teknillistä alaa lukuun ottamatta kaupunkilaiset menestyivät valinnoissa parhaiten. Jo yliopistoja vertaillaessa nähtiin, että teknillisiin yliopistoihin pääsivät opiskelemaan parhaiten kaupunkien ulkopuolelta tulevat hakijat. Näiden lisäksi Åbo Akademin kemiallis-teknillinen ja Oulun yliopiston teknillinen tiedekunta noudattivat samaa kaavaa. Tekniikan opintoihin pyrkivät olivat kaikkein nuorimpia, ja nuorista hakijoista moni asui vielä kotona. Hieman vanhemmat hakijat olivat usein muuttaneet suurimpiin kaupunkeihin.

7.2.2 Tausta, kieli ja välimatka ohjaavat hakeutumista

Tieteenalojen rekrytointia tarkasteltaessa tulee tietysti huomioida se, että hakeutumista ohjaa voimakkaasti yliopiston sijainti. Kuten edellisessä luvussa ilmeni, haku suuntautuu usein läheisimpiin yliopistoihin. Joitakin aloja voi kuitenkin opiskella vain tietyissä yliopistoissa, ja ne hakijat, joiden toivealaa ei löydy lähiyliopistoista, joutuvat suuntaamaan hakunsa pitkienkin matkojen päähän. Kuviossa 39 on esitetty eri aloille hakeneiden asuinläänien jakaumat. Tieteenalat on järjestetty kuvioon niin, että Etelä-Suomessa asuvien osuus laskee alaspäin mentäessä.

$\chi^2(70) = 5076,988; p = 0,000$

KUVIO 39. Hakeneiden asuinläänit tieteenaloittain

Eteläsuomalaisin tieteenala oli maatalous-metsätiede. Tätä selittää tietysti se, että maatalous-metsätieteellinen tiedekunta on vain Helsingin ja Joensuun yliopistoissa (Joensuussa metsätieteellinen tiedekunta), joista Helsingissä sijaitseva oli huomattavasti suurempi: Joensuussa oli tarjolla vain yksi hakukohde (metsätieteet), Helsingissä tiedekuntaan kuului kaikkiaan 15 eri hakukohdetta biotekniikasta elintarvike-ekonomiaan ja markkinointiin.

Taideoista kaikki muut paitsi Lapin yliopiston taiteiden tiedekunta sijaitsivat Helsingissä. Eläinlääketiedettä voi opiskella sen sijaan vain Helsingissä. Teologiaa opiskelemaan haluavista kaksi kolmasosaa haki Helsinkiin, loput Joensuun yliopistoon ja Åbo Akademiin. Oikeustieteellisille aloille hakeneista Helsingin yliopiston osuus oli reilu puolet, Turun yliopiston runsas neljännes ja Lapin yliopiston 17 prosenttia. Vähiten eteläsuomalaisia oli farmasiaa, informaatioteknologiaa sekä kauppa- ja hallintotieteitä opiskelemaan pyrkineissä. Näiden alojen yliopisto-opetusta ei jär-

jestetä pääkaupunkiseudulla, paitsi farmasian, joka Helsingin yliopistossa sijaitsee siis matemaattis-luonnontieteellisessä tiedekunnassa.

Länsisuomalaisten hakijoiden osuudet olivat suurimmat kauppa- ja hallinto-tieteissä. Alaa voi opiskella vain kahdessa yliopistossa: Tampereen yliopistossa ja Åbo Akademiassa. Tampereen yliopiston hakijaosuus oli yli 70 prosenttia. Myös informaatioteknologia oli hakijakunnaltaan hyvin länsisuomalainen. Kyseistä alaa voi opiskella Tampereen, Kuopion, Jyväskylän ja Vaasan yliopistoissa. Hakijoita oli eniten Tampe-reen yliopiston informaatiotieteiden tiedekuntaan, noin puolet.

Itäsuomalaisia hakijoita oli erityisesti farmasiassa, mikä johtuu siitä, että vain Kuopion yliopistossa oli erillinen farmaseuttinen tiedekunta. Keskimääräistä runsaam-min itäsuomalaisia hakijoita löytyi myös informaatioteknologiaa ja teologiaa opis-kelemaan hakeneista. Informaatioteknologian opetusta tarjosi Kuopion yliopiston informaatioteknologian ja kauppatieteiden tiedekunta, teologian opetusta Joensuun yliopisto.

Oulun läänistä tulevia hakijoita oli eritoten matemaattis-luonnontieteisiin, far-masiaan ja kasvatusalalle hakeneiden joukossa. Matemaattis-luonnontieteellisistä tiedekunnista Oulun yliopiston luonnontieteellisen tiedekunnan hakijaosuus oli 17 prosenttia, kasvatusalalle haluavista 15 prosenttia haki Ouluun.

Lapin yliopistossa voi opiskella oikeustiedettä, kasvatustieteitä, yhteiskuntatieteitä sekä taidealoja. Näiden ohella Lapin läänissä asuvia oli keskimääräistä runsaammin farmaseuttiselle alalle hakeneissa.

Ahvenanmaalaisia hakijoita oli lähinnä vain kauppa- ja hallintotieteisiin hakeneis-sa. Alan opetusta oli tarjolla Tampereen yliopistossa ja Åbo Akademiassa. Ahvenan-maalaiset hakivat luonnollisesti pääasiassa jälkimmäisenä mainittuun.

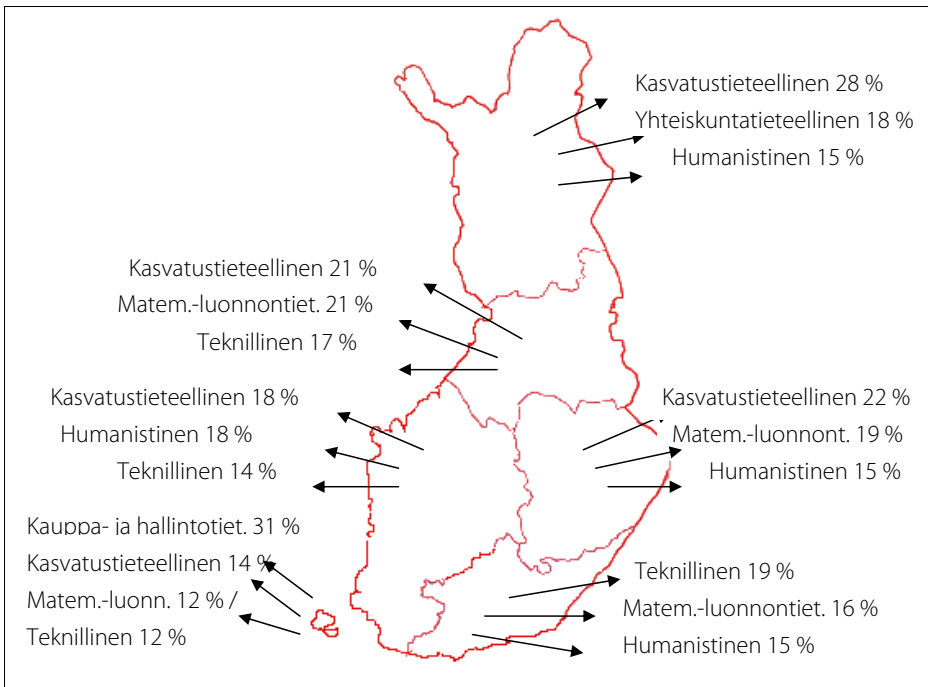
Edellisessä pääluvussa todettiin, että korkeista lähtöasemista tulevat hakijat olivat innokkaita hakemaan opiskelupaikkaa Etelä-Suomen arvostetusta yliopistoista pitki-enkin välimatkojen takaa. Nyt kysytäänkin, miltä näyttävät tieteenalojen hakuvirrat eri taustoista tulevien osalta. Millaisia yliopistokohtaisia eroja tieteenalojen sisältä löytyy, kun verrataan asuinpaikkaa ja hakukohdetta isän aseman mukaan? Onko niin, että hakijan tausta ”heikentää” välimatkan merkitystä?

Valitaan ensin tarkastelun kohteeksi lääketieteellinen tiedekunta. Lääketiedettä opiskelemaan pyrkineistä työntekijätaustaisista, eteläsuomalaisista hakijoista 31 pro-senttia tavoitteli opiskelupaikkaa Helsingin yliopistosta, kun ylempien toimihenkilöi-den eteläsuomalaisista lapsista Helsinkiin haki peräti 59 prosenttia. Etelä-Suomesta lähdettiin taas hakemaan opinto-oikeutta Kuopion yliopiston lääketieteellisestä tie-dekunnasta selvästi useammin silloin, kun isä oli työntekijäasemassa verrattuna tilan-teeseen, jossa isä oli ylempi toimihenkilö (9 % vs. 3 %).

Toista eliittialaa, oikeustiedettä, voi opiskella Helsingissä, Turussa ja Lapissa. Ou-lun läänissä asuvista ylempien toimihenkilöiden jälkeläisistä lähes kolme neljästä haki Lappiin ja joka kymmenes Helsinkiin. Työläiskodissa kasvaneista Lappiin pyrki yli 90 prosenttia, Helsinkiin ei yksikään. Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta oli vaikeapääsyisempi kuin Turun ja Lapin vastaavat, ja myös lääketiedettä oli kaik-

kein vaikeinta päästä opiskelemaan pääkaupunkiin. Tämä kertoo siis siitä, että taustan mukainen itsevalikointi suorittaa karsintojaan jo ennen virallisia pääsykokeita.

Piirretään vielä samanlainen kartta haun kohteista kuin edellisessä, hakijoita yliopistoittain vertailevassa luvussa. Nyt tarkastelun kohteeksi otetaan siis hakutieteenalat. Kuviossa 40 on esitetty ne alat, joihin eri lääneistä haettiin eniten. Kasvatustiede oli suosituin kaikissa lääneissä lukuun ottamatta Etelä-Suomea ja Ahvenanmaata. Tämä kertoo siitä, että kasvatustieteellä on vahva asema maakuntayliopistoissa (ks. Nevala 1999a). Eteläsuomalaisten vilkas hakeutuminen teknillisiin opintoihin johtuu pääasiassa siitä, että maamme kolmesta teknillisestä yliopistosta kaksi sijaitsee Etelä-Suomen läänissä. Ahvenanmaalaisten hakua ohjaa pitkälti kieli.

$$\chi^2(70) = 5076,988; p = 0,000$$

KUVIO 40. Yleisimmät hakutieteenalat asuinlänin mukaan

Eri tieteenalojen suosio ei kuitenkaan kerro sitä, minne haku tarkalleen kohdistui. Seuraavassa selvitetään tarkemmin, mihin yksittäisiin hakukohteisiin eri lääneistä useimmiten todella pyrittiin.

Levein hakijavirta kulki Ahvenanmaalta kauppa- ja hallintotieteisiin. Tämä virta muodostui yksinomaan Åbo Akademin taloudellis-valtiotieteelliseen tiedekuntaan hakeneista. Myös kasvatusalalle hakeneet ahvenanmaalaiset pyrkivät nimenomaan Åbo Akademiin, ja luonnontieteen opintoihin tähtäävistäkin valtaosa. Turun yliopiston matemaattis-luonnontieteellisen tiedekunnan osuus kaikista ahvenanmaalaisista luonnontieteisiin pyrkineistä oli viidennes. Tekniikan alalle halajavista 80 prosenttia haki Åbo Akademin kemiallis-teknilliseen tiedekuntaan, loput Teknilliseen kor-

keakouluun. Teknillisessä korkeakoulussa oli vuonna 2003 valittavana 20 erilaista koulutusohjelmaa, Åbo Akademin kemiallis-teknillisessä tiedekunnassa vain kaksi (Tilastokeskus 2004a), mutta tästä huolimatta jälkimmäinen oli siis ylivoimaisesti suosituimpi hakukohde. Tässä näkyy hyvin opetuskielen merkitys valintojen ohjaajana, ja osin varmasti myös välimatkan vaikutus.

Lappilaisten hakukohteista yleisimmät olivat kotiyliopiston yhteiskuntatieteet (14 % kaikista Lapissa asuvista) ja kasvatustieteet (11 %). Näiden jälkeen seurasivat Oulun yliopiston kasvatustieteet (9 %) ja humanistiset tieteet (8 %). Vaikka Lapissa asuvat hakivat hieman useammin Oulun kuin Lapin yliopistoon, yleisimmät yksittäiset hakukohteet sijaitsivat kuitenkin lähiyliopistossa. Otosaineiston mukaan yksikään lappilainen ei hakenut Åbo Akademin eikä Svenska handelshögskolanin tiedekuntiin. Lapin läänissä asuvista ruotsinkielisiä oli vuonna 2009 vain 0,18 prosenttia (Tilastokeskus 2010, 112–113). Kieli toimii siten myös vahvasti torjuvana elementtinä.

Itä-Suomesta haettiin useimmiten Joensuun yliopiston kasvatustieteiden tiedekuntaan (10 %), matemaattis-luonnontieteelliseen tiedekuntaan (6 %) sekä humanistiseen ja yhteiskuntatieteiden tiedekuntaan (molemmat 5 %). Kuopion yliopistoon hakeneiden itäsuomalaisten yleisin hakukohde oli luonnontieteiden ja ympäristötieteiden tiedekunta, jonne haki neljä prosenttia kaikista Itä-Suomen hakijoista. Haku kohdistui kuitenkin harvemmin Kuopioon kuin Jyväskylään, mikä johtuu yliopistojen opintotarjonnan eroista. Kuopiosta puuttuivat muun muassa suositut humanistiset ja kasvatustieteiden tiedekunnat.

Oulun läänissä asuvat lähettivät hakupaperinsa useimmiten Oulun yliopistoon: luonnontieteelliseen tiedekuntaan pyrki 15 prosenttia, teknilliseen tiedekuntaan 14 prosenttia ja kasvatustieteiden tiedekuntaan 13 prosenttia kaikista läänin hakijoista. Oulun läänissä asuvat eivät siten lähde kovin helposti tavoittelemaan opiskelupaikkaa muista yliopistoista, ja paikan valintaa ohjaa varsin selvästi kotiyliopiston opintotarjonta.

Etelä-Suomessa asuvien tavallisin hakutieteenala oli tekniikka, ja nimenomaan Teknillinen korkeakoulu, jonne pyrki 12 prosenttia eteläsuomalaisista (loppuosa 19 %:sta koostui Lappeenrannan ja Tampereen teknillisiin yliopistoihin pyrkineistä). Tämän jälkeen suosituimmat kohteet olivat Helsingin yliopiston humanistinen, matemaattis-luonnontieteellinen ja valtiotieteellinen tiedekunta. Etelä-Suomessa asuvan ei useinkaan tarvitsisi lähteä pyrkimään muissa lääneissä sijaitseviin yliopistoihin, sillä pääkaupunkiseudun tieteenalatarjonta on varsin kattava. Toisaalta hakupäätökseen vaikuttavat monet tekijät; yliopiston ja alan vaikeapääsyisyys saattaa ohjata hakijaa yrittämään muualle. Hakijat arvioivat omia kykyjään, taitojaan ja todistuksiaan, ja saattavat tämän arvioinnin perusteella rajata tiettyjä kohteita kokonaan valintakartan ulkopuolelle.

Melkein joka kymmenes länsisuomalainen haki Tampereen teknilliseen yliopistoon, joka oli siten yleisin yksittäinen hakukohde. Aloista kasvatustiede oli kuitenkin suosituin; haut suuntautuivat pääasiassa Turun, Jyväskylän ja Tampereen yliopistojen kasvatustieteisiin. Myös humanistisen alan opintoja löytyy länsisuomalaisten kotiyli-

opistoista: Turusta, Jyväskylästä ja Tampereelta. Kotiläänin ulkopuolisista hakukoh-teista yleisin oli Helsingin yliopiston matemaattis-luonnontieteellinen tiedekunta (hakijaosuus reilut 2 %).

Seuraavaksi tarkastellaan asuinmaakunnan ja hakutieteenalan yhteyksiä. Ensin kysytään, mistä maakunnista eri tieteenalat saavat pääosan hakijoistaan. Kaikkiin aloihin – lukuun ottamatta farmasiaa, informaatioteknologiaa sekä kauppa- ja hallin-totieteitä – hakeneissa uusimaalaiset muodostivat suurimman ryhmän. Uusimaalaisin ala oli maatalous-metsätiede, jonne pyrkineistä Uudellamaalla asui kaksi kolmasosaa. Vähiten uusimaalaisia oli farmasiaan hakeneissa, vain kolmisen prosenttia. Tämä johtuu tietystikin siitä, että Uudellamaalla asuvat, farmasiaa opiskelemaan haluavat pyrkivät yleensä Helsingin yliopiston matemaattis-luonnontieteellisen tiedekunnan farmaseutin koulutusohjelmaan. Kauppa- ja hallintotieteessä uusimaalaisten osuus jäi 15 prosenttiin, informaatioteknologiassa 13 prosenttiin. Näiden alojen opetusta ei tarjota pääkaupunkiseudun yliopistoissa, minkä johdosta uusimaalaisten osuus jäi niissä kaikkein alhaisimmaksi.

Opiskelemaan pääsy erosi asuinmaakunnittain selvästi ($p \leq 0,001$) lääketieteessä, humanistisilla aloilla, luonnontieteissä, kasvatustieteessä, yhteiskuntatieteissä, kaup-patieteessä, informaatioteknologisilla aloilla sekä taidealoilla. Myös kauppa- ja hal-lintotieteeseen ($p \leq 0,01$) sekä oikeustieteeseen ($p \leq 0,05$) pyrkivien sisäänpääsystä ilmeni asuinmaakunnan mukaista vaihtelua. Tämä kertoo lähinnä vain siitä, että eri alojen karsivuudessa oli selviä yliopistokohtaisia eroja.

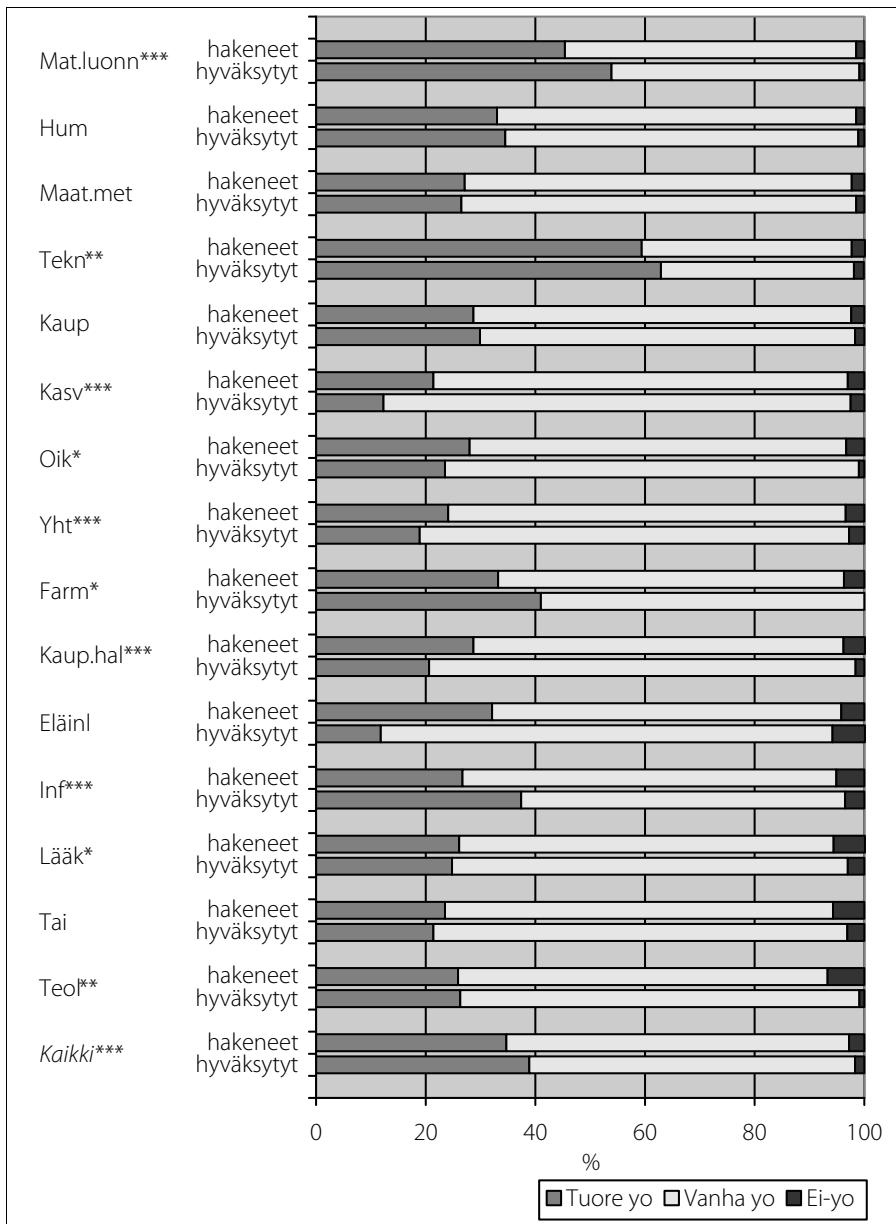
Jatketaan saman asian selvittelyä, mutta nyt ”toisinpäin” eli kysytään: mihin eri maa-kunnista useimmiten haettiin? Hakukohteittain tarkasteltuna muhkein hakijajoukko kulki Etelä-Karjalasta Lappeenrannan teknilliseen yliopistoon; kotiyliopistoaan suosi melkein kolmannes kaikista eteläkarjalaisista hakijoista. Lähes yhtä vilkasta oli ahve-nmaalaisten kulku Åbo Akademin taloudellis-valtiotieteelliseen tiedekuntaan. Yk-sittäisten hakukohteiden hakijaosuudet nousivat yli 15 prosentin myös Pirkanmaalla, Kainuussa, Pohjois-Pohjanmaalla ja Satakunnassa. Tampereen seudulla asuvat hakivat Tampereen teknilliseen yliopistoon, kainuulaiset Oulun yliopiston kasvatustieteiden tiedekuntaan (opettajankoulutusta annettiin myös Kajaanin yksikössä¹⁷⁹), pohjoispoh-jalaisten haku kohdistui voimakkaimmin kotiyliopiston luonnontieteelliseen tiede-kuntaan ja satakunnassa asuvista iso osa hakeutui Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekuntaan (Turun yliopiston Rauman yksikössä on mahdollista opiskella lastentar-hanopettajaksi, luokanopettajaksi ja teknisen käsityön aineenopettajaksi).

7.3 Oikeustieteelliseen hakeneilla korkein oma asema, eläinlääketieteel-liseen hakeneilla matalin

Tässä luvussa vertaillaan eri aloille hakeneiden koulutustaustaa ja ammatillista asemaa. Seuraava kuvio kertoo tuoreiden ylioppilaiden, aiempien vuosien ylioppilaiden ja ei-

¹⁷⁹ Vuoden 2010 alussa Oulun yliopistossa ajaututtiin YT-neuvotteluihin, jonka seurauksena Kajaanin opettajankoulutus päätettiin siirtää Ouluun.

ylioppilaiden osuudet tieteenaloittain. Alat on järjestetty kuvioon ylioppilastutkinnon suorittaneiden osuuden mukaan. Eniten ylioppilashakijoita oli siis luonnontieteissä, humanistisilla aloilla, maatalous-metsätieteessä, tekniikassa ja kauppatieteissä.

Hakeneiden pohjakoulutus aloittain: $\chi^2(28) = 4499,312$; $p = 0,000$; Hyväksytyjen pohjakoulutus aloittain: $\chi^2(28) = 1250,145$; $p = 0,000$. Opiskelemaan pääsy pohjakoulutuksen mukaan aloittain: ***Tilastollisesti erittäin merkitsevä $p \leq 0,001$; **tilastollisesti merkitsevä $p \leq 0,01$; *tilastollisesti melkein merkitsevä $p \leq 0,05$

KUVIO 41. Tuoreiden ja vanhojen ylioppilaiden sekä ei-ylioppilaiden osuudet hakeneissa ja hyväksytyissä tieteenaloittain

Tekniikan ja luonnontieteiden opintoihin pyrkineet olivat nuorimpia, ja tämä näkyi myös tuoreiden ylioppilaiden suurena määränä, kun taas päinvastainen tilanne oli varttuneiden hakijoiden suosimilla kasvatus-, yhteiskuntatieteellisillä ja taidealoilla. Kasvatus- ja taidealojen tiukka karsinta on myös yhtenä selittäjänä vanhojen ylioppilaiden kasaantumiselle näiden alojen ”porteille”. Yksittäisistä hakukohteista eniten tuoreita ylioppilaita pyrki Åbo Akademin kemiallis-teknilliseen tiedekuntaan (63 %), vähiten Kuopion yliopiston yhteiskuntatieteelliseen tiedekuntaan (9 %). Ei-ylioppilashakijoita oli runsaimmin teologiassa; Joensuuhun teologiaa opiskelemaan hakeneista lähes 14 prosenttia ei ollut suorittanut yo-tutkintoa. Nämä pelkän valintakokeen perusteella opiskelemaan pyrkineet (OPH 2003, 134) menestyivät valinnoissa kuitenkin varsin heikosti: vain kahdeksan prosenttia heistä hyväksyttiin ($p \leq 0,05$). Helsinkiin ja Åbo Akademiin teologiaa opiskelemaan pyrkineistä ei-ylioppilaista yksikään ei saanut opiskelupaikkaa, mutta erot eivät kummassakaan olleet pohjakoulutuksen osalta tilastollisesti merkitsevät.

Tuoreille ylioppilaille suotuisimpia aloja olivat informaatioteknologia ($p \leq 0,001$), luonnontiede ($p \leq 0,001$), farmasia ($p \leq 0,05$) ja tekniikka ($p \leq 0,01$), heikoiten vastakirjoittaneet menestyivät eläinlääketieteellisen (ei til. merkitsevä), kasvatustieteen ($p \leq 0,001$) ja yhteiskuntatieteen ($p \leq 0,001$) valinnoissa. Aiempien vuosien ylioppilailta oli muita korkeammat sisäänpääsyprosentit kasvatustieteessä, yhteiskuntatieteessä, teologiassa, oikeustieteessä ja lääketieteessä. Myös maatalous-metsätieteelliseen ja taidealoille vanhat ylioppilaat pääsivät muita useammin, mutta erot eivät olleet tilastollisesti merkitsevät.

Kaiken kaikkiaan eliittialoille ei-ylioppilaat eivät juuri näytä päässeen. Niin oikeus-, kauppa- ja lääketieteellisissä kuin tekniikan alallakin ilman yo-tutkintoa pyrkimään lähteneet ovat huomattavan usein jääneet ilman opiskelupaikkaa. Myös taidealoilla ei-ylioppilaiden hyväksymisprosentit olivat matalammat kuin muilla.

Pohjakoulutuksen jälkeen tarkastellaan hakeneiden ammatillista koulutusta. ”Pelkän” yo-tutkinnon suorittaneita oli erityisesti humanistisiin, luonnontieteellisiin ja teknillisiin aloihin hakeneiden joukossa, kun taas lääketieteellisiin, farmasian ja teologian aloille pyrkineillä oli eniten ammatillisia tutkintoja taustallaan. Lääketieteelliseen pyrkineiden runsasta ammattikoulutusta selittää se, että monissa yliopistoissa hoitotieteen opintoihin hakevilta vaaditaan terveystieteen ammatillinen tutkinto. Esimerkiksi Turun yliopiston terveystieteiden maisterin tutkintoa opiskelemaan hakevilta edellytettiin vuonna 2003 joko terveydenhuollon opistoasteen erikoistutkinto, terveydenhuollon peruslinjan opistoasteen tutkinto tai sosiaali- ja terveystieteen ammattikorkeakoulututkinto (OPH 2003, 356). Turun yliopiston lääketieteelliseen hakeneista vain vajaalla 40 prosentilla olikin pelkkä yo-tutkinto, kun Helsingin lääketieteelliseen pyrkineistä ilman ammatillista koulutusta oli noin 80 prosenttia (Helsingissähän ko. tiedekuntaan kuuluvat vain lääketieteen ja hammaslääketieteen koulutusohjelmat).

Liitteen 17 kuvioissa 1, 2 ja 3 on esitetty ammatillisen tutkinnon suorittaneiden hakijoiden koulutusasteet aloittain erikseen hakeneilla ja hyväksytyillä¹⁸⁰. Edellisessä luvussahan tehtiin vastaavat kuviot yliopistoittain. Lääketieteelliseen (hoitotieteeseen) pyrkineillä oli eniten alimman korkea-asteen eli vanhan opistoasteen tutkintoja: yhdeksän kymmenestä tutkinnosta oli lisäksi suoritettu terveys- ja sosiaaalialalta. Tästä joukosta löytyvät siis sairaanhoitajat, terveydenhoitajat, kättilöt, hammashuoltajat jne. Toisaalta yliopistokohtainen vaihtelu oli suurta: Helsinkiin hakevista opistotutkinnon oli suorittanut vain kuusi prosenttia, toista ääripäätä edustaa taas Turun yliopisto, jonne hakeneista 38 prosenttia oli suorittanut opistoasteisen tutkinnon. Toki myös Helsingin lääketieteelliseen hakeneet opistoasteelta valmistuneet olivat suorittaneet tutkinnon terveys- ja sosiaaalialalta, mutta yliopistojen välisissä eroissa ilmenee hyvin se, että sairaanhoitajat pyrkivät useimmiten nimenomaan hoitotieteen opiskelijoiksi ja vain harvoin lääketiedettä opiskelemaan¹⁸¹.

Myös teologisiin tiedekuntiin hakeneet, opistoasteelta valmistuneet olivat suorittaneet tutkinnon terveys- ja sosiaaalialalta. Joukosta löytyy todennäköisesti erityisesti kirkon piirissä aiemminkin työskennelleitä, kuten diakoneja. Niin ikään farmasiaa opiskelemaan haluavilla opistoasteen tutkinto oli nimenomaan terveys- ja sosiaaalialalta (70 % opistotutkinnon suorittaneista). Yhteiskuntatieteen opintoihin pyrkineistä, opistoasteelta valmistuneista yli puolella oli jokin terveys- ja sosiaaalialan tutkinto, mutta samalla koulutusalojen vaihtelu eri yliopistoissa oli melkoisen suurta. Tämä johtuu siitä, että tiedekuntiin sisältyvien koulutusohjelmien ja laitosten kirjo on huomattava. Esimerkiksi Joensuun yhteiskuntatieteiden tiedekuntaan hakeneet eivät juuri olleet suorittaneet terveys- ja sosiaaalialan opistotutkintoja, vaan heillä yleisin oli kaupallisen ja yhteiskuntatieteellisen alan tutkinto, esimerkiksi merkonomien koulutus.

Opistoasteen tutkinnon suorittaneet hakijat menestyivät keskimääräistä paremmin eläinlääketieteellisen, taidealojen, kasvatustieteellisen, yhteiskuntatieteellisen ja lääketieteellisen valinnoissa. Näistä kuitenkin vain kasvatustieteellisissä tiedekunnissa opiskelemaan pääsy erosi tilastollisesti merkitsevästi hakijan koulutusasteen mukaan.

Alemman korkeakoulututkinnon oli suorittanut hakeneista vajaat seitsemän prosenttia. Farmasia ja lääketiede erottuvat muista aloista siinä, että niihin pyrkineissä oli eniten alemman korkeakoulututkinnon suorittaneita (liite 17, kuvio 2). Terveys- ja sosiaaalialan AMK-tutkinto oli yleisin lääketieteen, farmasian, eläinlääketieteen ja yhteiskuntatieteen aloille hakeneilla. Tähän joukkoon lukeutuivat siis erityisesti sai-

¹⁸⁰ Opiskelemaan pääsyyllä oli tilastollisesti merkitsevää yhteyttä koulutusasteeseen vain luonnon- ja kasvatustieteellisissä ($p \leq 0,001$) sekä oikeustieteellisissä ja teologisissa tiedekunnissa ($p \leq 0,01$), joten sisään pääsyn eroihin tulee suhtautua tietyin varauksin.

¹⁸¹ Sairaanhoitajat ym. pyrkivät kaikista mahdollisista hakukohteista useimmiten nimenomaan Turun yliopiston lääketieteelliseen tiedekuntaan (17 %), myös Tampereen yliopiston lääketieteelliseen tiedekuntaan haki varsin moni (14 %). Näiden jälkeen sairaanhoitajan ym. koulutuksen saaneet hakivat eniten Kuopion yliopiston yhteiskuntatieteelliseen tiedekuntaan (10 %), jossa oli erillinen terveystieteiden maisterin koulutusohjelma.

raanhoitajat (AMK) ja sosionomit (AMK). Farmaseuttiseen tiedekuntaan, proviisorin koulutusohjelmaan pyrkineistä moni oli suorittanut farmaseutin tutkinnon.

Ammattikorkeakouluista valmistuneita eri alojen insinöörejä löytyi eritoten tekniikan, informaatioteknologian ja luonnontieteen opintoihin pyrkineistä. Tradenomit olivat yliedustettuina kauppatieteen sekä kauppa- ja hallintotieteen aloille hakeneissa. Oikeustieteellisiin tiedekuntiin haluavista, alemman korkeakoulututkinnon suorittaneista valtaosalla oli myös kaupallisen ja yhteiskuntatieteellisen alan koulutus. Luultavimmin kyseessä olivat oikeus- tai varanotaarit.

Maa- ja metsätalosalalta alemman korkeakoulututkinnon (esim. agrologit ja metsätalousinsinöörit) olivat suorittaneet keskimääräistä useammin eläinlääketieteen ja maatalous-metsätieteen opintoihin hakeneet. Kasvatustieteelliseen tiedekuntaan hakeneista, alemman kk-tutkinnon suorittaneista kaksi suurinta ryhmää muodostuivat eri alojen opettajankoulutuksen saaneista (erityisesti lastentarhanopettajista) ja terveys- ja sosiaalialalta valmistuneista. Myös opiskelijavalinnassa nämä ryhmät olivat pärjänneet varsin hyvin.

Ylemmän korkeakoulututkinnon (ml. tutkijakoulutetut) oli suorittanut kaikista hakeneista vajaat neljä prosenttia. Teologiseen, oikeustieteeseen sekä kauppatieteisiin hakeneilla korkeimpia tutkintoja oli kuitenkin keskivertoa runsaammin (kuvio 3). Teologiaan hakeneet olivat suorittaneet tutkintonsa useimmiten humanistiselta ja taidealalta, oikeustieteeseen hakeneet kaupalliselta ja yhteiskuntatieteelliseltä alalta, kauppatieteisiin pyrkineet tekniikan alalta.

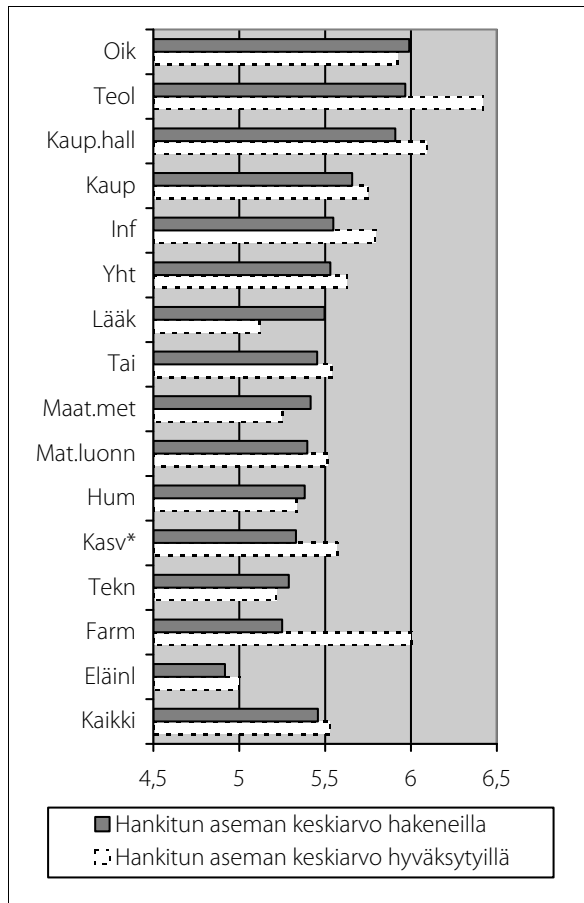
Korkeasti koulutetut läpäisivät opiskelijakarsinnat yleensä kirkkaasti; oikeustieteessä, eläinlääketieteessä ja taidealoilla näin ei kuitenkaan ollut. Oikeustieteelliseen pääsivät parhaiten keskiasteen tutkinnon suorittaneet (eli aiempien vuosien pelkät ylioppilaat, $p \leq 0,01$), eläinlääketieteelliseen ja taidealoille opistoasteelta valmistuneet (näissä erot eivät tosin olleet merkitsevät).

Tavallisinta on, että aiemmin tutkinnon suorittaneet hakijat haluavat ”jatkaa” saman tai ainakin läheisen alan opiskelua myös yliopistossa. Voimakas yhteys oli terveysalan koulutuksen ja lääketieteellisen tiedekunnan (hoitotiede) välillä. Liitteen 18 kuvioissa on eri tieteenaloille hakeneiden koulutusalojen havaitut frekvenssit suhteutettu odotettuihin frekvensseihin. Odotettu frekvenssi on siis luku, joka osoittaa, kuinka monta tietyn koulutusalan edustajaa tieteenalalla olisi, jos alat eivät eroaisi toisistaan hakijoiden koulutusalojen suhteen.

Liitteen 18 kuvioista nähdään, että koulutusaloissa aliedustus on useimmiten paljon yleisempää ja voimakkaampaa kuin yliedustus. Erityisen selvää tämä on tiedekunnissa, joihin hakeneet ovat keskimääräistä nuorempia. Myös sukupuolittain eriytyneet alavalinnat tulevat hyvin esiin, ja toisaalta jakoja syntyy myös ”pehmeiden” ja ”kovien” alojen välille. Niinpä teknillisiin opintoihin hakeneet eivät olleet suorittaneet tutkintoja kasvatusta tai terveysaloilta. Lääketieteellisiin tiedekuntiin hakeneet eivät taas olleet valmistuneet humanistisilta eivätkä kauppatieteellisiltä aloilta. Yleislinjana on saman alan opintojen jatkaminen eli farmaseutit hakevat proviisorikoulutukseen,

sairaanhoidajat hoitotieteen koulutusohjelmiin. Alanvaihtajiakin toki löytyi, mutta erityisen harvinaista on siirtymä pehmeistä koviin aloihin tai toisinpäin.

Luvun 6.3 lopussa muodostettiin summamuuttuja hakijan koulutuksen, sosioekonomisen aseman ja tulojen avulla¹⁸². Syntynyt muuttuja nimettiin ”hankituksi asemaksi”. Tehdään nyt samanlainen vertailu tieteenaloittain. Myös seuraavassa kuviossa katkoviivapalkit kertovat, miten opiskelijakarsinta vaikuttaa hankitun aseman keskiarvoihin.

Opiskelemaan pääsy hankitun aseman mukaan tieteenaloittain: * Tilastollisesti melkein merkitsevä $p \leq 0,05$

KUVIO 42. Hakeneiden ja hyväksytyjen hankitun aseman keskiarvo tieteenaloittain (kaksi-luokkainen summamuuttuja muodostettu pohjakoulutuksesta, ammatillisesta koulutuksesta, sosioekonomisesta asemasta ja tuloista)

¹⁸² Muodostetaan kaksi luokkaa, 1 = matala ja 2 = korkea, seuraavaan tapaan: Pohjakoulutus: 1 = ei-yo, 2 = yo; ammatillinen koulutus: 1 = keskiaste, 2 = ylempi korkeakoulututkinto ja tohtorin tutkinto; sosioekonominen asema: 1 = työntekijä, 2 = ylempi toimihenkilö; valtionveronalaiset vuositulot: 1 = korkeintaan 8500 euroa, 2 = vähintään 25 000 euroa. Pienin mahdollinen arvo on näin ollen neljä ja suurin kahdeksan.

Oikeustieteelliseen, teologiseen sekä kauppa- ja hallintotieteisiin hakeneiden itse hankittu koulutuksellinen ja ammatillinen asema oli kaikkein korkein. Oikeustieteelliselle alalle hakeneilla oli eniten ylempiä korkeakoulututkintoja ja heidän joukossaan oli myös eniten suurituloisia. Teologiaa opiskelemaan hakeneet sijoittuvat kärkeen ylempien toimihenkilöiden osuudessa. Kauppa- ja hallintotieteisiin hakeneissa taas suurituloisten osuus oli melko korkea.

Seitsemällä ylimmällä alalla hakeneiden joukossa oli keskimääräistä enemmän niin ylioppilaita, ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneita, ylempiä toimihenkilöitä kuin suurituloisiakin. Toisaalta teologisen, oikeustieteellisen, kauppatieteellisen sekä yhteiskuntatieteellisen alan hakijat olivat myös keskivertoa useammin työntekijäasemassa.

Matalimmista itse hankituista asemista pyrittiin eläinlääketieteelliseen: hakeneissa oli kaikkein vähiten ylempiä toimihenkilöitä ja eniten työntekijöitä. Tästä huolimatta ylemmän korkeakoulututkinnon olivat eläinlääketiedettä opiskelemaan hakeneet suorittaneet keskimääräistä useammin. Farmasiaa opiskelemaan hakeneet jäivät alle keskiarvon kaikilla mittareilla mitattuna lukuun ottamatta tulotasoa; suurituloisia oli heissä keskivertoa enemmän.

Teknilliselle alalle hakeneet olivat muita harvemmin suorittaneet yo-tutkinnon ja ylemmän korkeakoulututkinnon. Heissä oli samalla vähiten suurituloisia. Myös ylempien toimihenkilöiden osuus oli tekniikkaa opiskelemaan hakevilla hyvin pieni. Toisaalta työntekijöitä oli heidän joukossaan keskimääräistä vähemmän ja he olivatkin muita useammin opiskelija-asemassa. Myös kasvatustiede saa melko matalan hankitun aseman keskiarvon. Vaikka kasvatusalalle hakeneissa oli hieman keskivertoa enemmän ylempiä toimihenkilöitä, myös työntekijäasemassa olevia oli suhteellisen paljon. Kasvatusalalle pyrkinissä ylioppilaiden osuus oli kaikkein suurin.

Humanistisiin opintoihin hakeneissa keskiasteen tutkinnon suorittaneita ja pienituloisia oli verrattain paljon. Luonnontieteitä opiskelemaan pyrkinheet muistuttavat teknilliselle alalle hakeneita, mutta heissä oli kuitenkin hieman enemmän ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneita, ylempiä toimihenkilöitä sekä suurituloisia.

Maatalous-metsätieteitä ja taiteita opiskelemaan hakeneet olivat hieman keskimääräistä useammin suorittaneet keskiasteen tutkinnon. Työntekijäasemassa olevien hakijoiden osuus ylitti myös keskiarvon molemmilla aloilla. Ylioppilaiden osuus oli kuitenkin suhteellisen suuri niin maatalous-metsätieteellisessä kuin taidealoillakin. Ylemmän korkeakoulututkinnon ja ylempien toimihenkilöiden osuudet olivat melko korkeat taidealoille hakeneilla, suurituloisia oli taas enemmän maatalous-metsätiedettä opiskelemaan hakeneissa.

Opiskelemaan pääsyn suhteen tilastollista merkitsevyyttä hankitun aseman mukaan oli vain kasvatusalalla. Kasvatustieteitä opiskelemaan parhaiten pääsivät ne hakijat, jotka itse hankitun aseman osalta tulivat korkealta. Kyse oli siis jo aiemmin (alemman tai ylemmän) korkeakoulututkinnon suorittaneista, usein opetuslalla toimivista ammattilaisista. Kuviossa 38 nähtiin, kuinka nimenomaan kasvatustieteitä

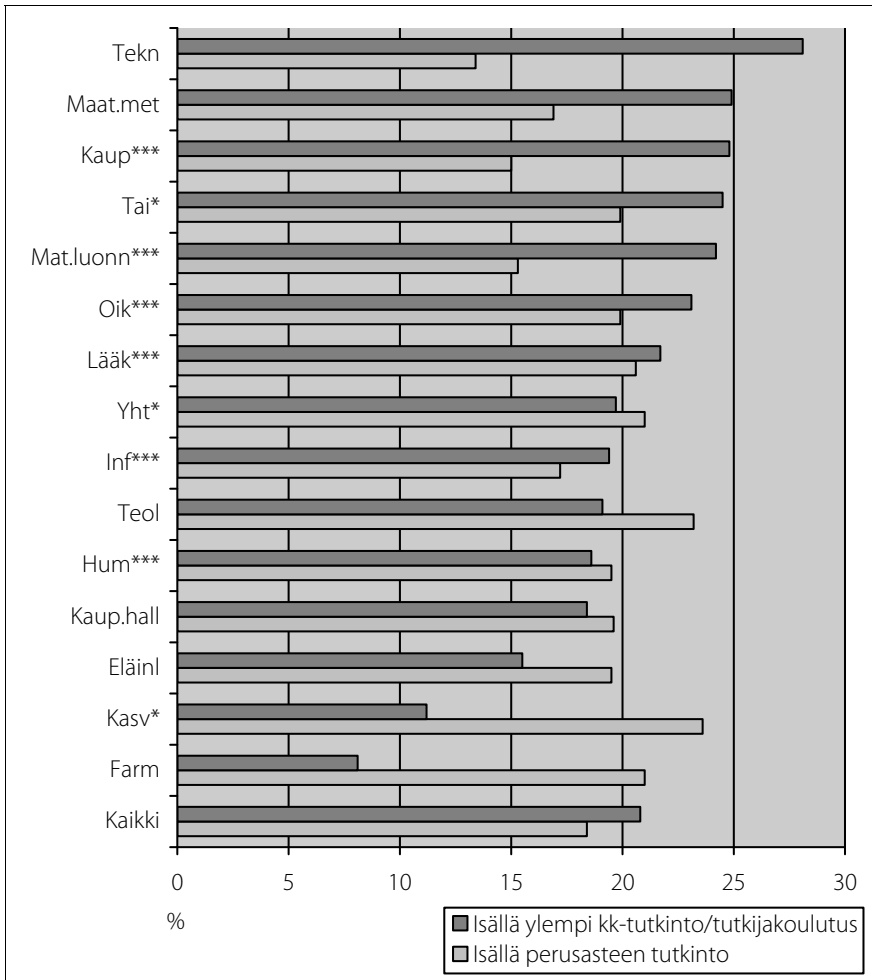
opiskelemaan pääsevät paremmin hieman varttuneemmat hakijat. Kasvatustiede taas alana luokituu varsin ”kansanomaiseksi”, jolloin on hyvin uskottavaa, että niin hakeminen kuin sisäänpääsykin on yhteydessä muihin tekijöihin kuin lapsuudenperheen asemaan.

Eliittialoista oikeustieteeseen, lääketieteeseen ja tekniikkaan pääsivät opiskelemaan useimmiten hakijat, jotka eivät luokittuneet oman aseman osalta kovin korkealle. Näiden alojen valinnoissa menestyivätkin nuoret, usein koulunpenkiltä suoraan opintouraa jatkavat hakijat, jotka isän aseman mukaan mitattuna kuitenkin tulivat varsin ”ylhäältä”. Seuraavassa luvussa tarkastellaan koulutussosiologisen valikoitumistutkimuksen ydintä: Millaisista perhetaustoista eri aloille hakeneet tulivat, ja ketkä valinnoissa menestyivät?

7.4 Tekniikkaan hakeneilla korkein kotitausta, farmasiaan hakeneilla matalin

Perhetausta vaikuttaa jälkeläisen koulutusvalintoihin monin tavoin. Joidenkin ammattien on osoitettu periytyvän isältä pojalle tai äidiltä tyttärelle (esim. papin, juristin ja lääkärin ammatit, ks. esim. Ahola 1995, 135–136), mutta ”mallioppimisen” ja tietyn ammatin vaikutuspiirissä kasvamisen lisäksi kodin yleinen koulutusmyönteisyys ja opiskeluun kannustaminen on tavallisempaa korkeasti koulutetuissa perheissä. Vanhempien koulutustason noustessa nousevat myös jälkeläisen itselleen asettamat koulutustavoitteet.

Seuraavassa kuviossa on vertailtu matalasti ja korkeasti koulutettujen isien osuuksia tieteenaloittain. García-Aracil ym. (2007, 855–856) ovat tutkimuksissaan todenneet, että isän korkeakoulututkinto näyttää ohjaavan erityisesti luonnontieteelliselle alalle, kun taas lääketiedettä opiskelemaan hakevien alan valintaan vaikuttavat molempien vanhempien koulutustaustat. Humanistiselle alalle pyrkiminen on taas kiinteimmin yhteydessä äidin koulutustasoon. Kun katsoo kuviota 43, tämä selitys tuntuu hyvinkin uskottavalta. Kuvio ilmoittaa vain isän koulutuksen asteen, ja luonnontieteet sijoittuvatkin ylempäs kuin lääketiede ja humanistiset tieteet. Tiedekuntien järjestys saattaisi muuttua hyvinkin erilaiseksi, jos mukana olisi myös – tai ainoastaan – äidin koulutus.

Hakeneiden isien koulutusaste tieteenoiloittain: $\chi^2(70) = 1639,930$; $p = 0,000$

Opiskelemaan pääsy isän koulutusasteen mukaan tieteenoiloittain: ***Tilastollisesti erittäin merkitsevä $p \leq 0,001$; *tilastollisesti melkein merkitsevä $p \leq 0,05$

KUVIO 43. Korkeakoulututkinnon ja perusasteen tutkinnon suorittaneiden isien jälkeläisten osuudet tieteenoiloittain

Korkeimmin koulutettuja olivat teknillisiin, maatalous-metsätieteellisiin ja kauppatieteellisiin tiedekuntiin hakeneiden isät. Erityisesti Teknilliseen korkeakouluun ja Åbo Akademin kemiallis-teknilliseen tiedekuntaan hakeneet tulivat korkeista taustoista, Oulun teknilliseen tiedekuntaan ja teknillisiin yliopistoihin pyrkineet eivät isän koulutuksella mitattuna sijoittuneet läheskään yhtä ylös¹⁸³. Maatalous-metsätieteen opintoihin halunneista hyvistä asemista haettiin nimenomaan Helsinkiin¹⁸⁴; Joensuun metsätieteelliseen hakeneiden isistä vain reilut kymmenen prosenttia oli suorittanut ylemmän korkeakoulututkinnon. Myös kauppatieteissä

¹⁸³ $\chi^2(20) = 449,513$; $p = 0,000$.

¹⁸⁴ $\chi^2(5) = 14,174$; $p = 0,015$.

yliopistojen väliset erot olivat huomattavat¹⁸⁵. Isän koulutuksella mitaten ääripäitä olivat Helsingin kauppakorkeakoulu (isistä 30 %:lla ylempi kk-tutkinto) ja Vaasan yliopiston kauppatieteellinen tiedekunta (isistä 14 %:lla ylempi kk-tutkinto).

Mikäli jonkin alan opetusta oli tarjolla myös Helsingin yliopistossa tai muissa pääkaupunkiseudun yliopistoissa, niihin hakeneet tulivat muualle hakeneita korkeammista taustoista. Yksi selvä poikkeus aineistosta kuitenkin löytyi: Åbo Akademin teologiseen tiedekuntaan hakeneiden isät olivat huomattavasti korkeammin koulutettuja kuin Helsingin yliopiston teologiseen tiedekuntaan hakeneiden isät (isällä ylempi kk-tutkinto: 45 % vs. 19 %, erot eivät kuitenkaan olleet tilastollisesti merkitsevät). Selitys saattaa löytyä osittain hakeneiden ikäeroista. Åbo Akademin teologisiin opintoihin hakeneet olivat keskimäärin 21-vuotiaita, Helsinkiin hakeneet 26-vuotiaita. Joensuun yliopistoon teologiaa opiskelemaan hakeneet muistuttivat sekä iän että taustan osalta Helsingin yliopiston teologiseen tiedekuntaan pyrkineitä.

Vähiten ylempään korkeakoulututkinnon suorittaneiden isien jälkikasvua oli farmasiaan ja kasvatusalalle hakeneiden joukossa. Näille aloille, kuten myös teologiaan, yhteiskuntatieteeseen ja lääketieteeseen hakeneista yli viidesosa tuli perheestä, jossa isän koulutustie oli tyssännyt perusasteelle. Kasvatustieteellisistä tiedekunnista korkeimmista taustoista haettiin edelleen Helsingin yliopistoon (isistä 17 %:lla ylempi kk-tutkinto), matalimmista lähtökohdista Joensuun yliopistoon (isistä 8 %:lla ylempi kk-tutkinto¹⁸⁶). Toisaalta perusasteen tutkinnon suorittaneiden osuudet eivät vaihdelleet yliopistoittain kovinkaan paljon: vain Åbo Akademin 26 prosentista Tampereen yliopiston 21 prosenttiin.

Edellisessä, yliopistoja vertailevassa luvussa, jaettiin yliopistot elitistisiksi ja kansanomaisiksi Kivisen ja Rinteen (1995, 99) tapaan. Jaottelu pohjautui opiskelijan isän koulutusasteeseen. Taulukossa 14 on esitetty 20–24-vuotiaiden yliopisto-opiskelijoiden korkeakoulutettujen isien osuudet vuosina 1985 ja 1990 tieteenaloittain. Nämä tiedot on saatu niin ikään Kivisen ja Rinteen tutkimuksesta. Samaan taulukkoon on lisätty myös vuonna 2003 yliopistoihin hyväksytyjen 20–24-vuotiaiden korkeakoulutettujen isien osuudet. Korkea-asteen koulutukseksi on luettu tutkijakoulutus, ylempi korkeakoulututkinto, alempi korkeakoulututkinto sekä alimman korkea-asteen tutkinto.

¹⁸⁵ $\chi^2(25) = 127,778; p = 0,000.$

¹⁸⁶ $\chi^2(35) = 107,813; p = 0,000.$

TAULUKKO 14. Korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden 20–24-vuotiaiden yliopisto-opiskelijoiden isien osuudet vuosina 1985 ja 1990 tiedekunnittain sekä niiden vuonna 2003 yliopistoihin hyväksytyjen 20–24-vuotiaiden osuudet, joiden isillä oli korkea-asteen tutkinto (Lähde vuosien 1985 ja 1990 osalta: Kivinen & Rinne 1995, 101)

Tieteenala	Isällä korkea-asteen tutkinto (%)		
	1985	1990	2003
Lääk*	44	48	64
Oik	44	45	68
Liik	33	38	-
Teol	33	36	47
Yht	28	35	55
Tekn**	30	34	66
Kaup.hall	27	34	59
Maat.met	31	33	59
Hum	29	33	53
Mat.luonn	28	32	63
Kasv	29	27	46
Opett.k.l.***	27	23	-
Käänt.k.l.****	15	18	-
Kaup	-	-	67
Inf	-	-	57
Eläinl	-	-	40
Farm	-	-	38
Tai	-	-	61
Yhteensä	31	34	58

Vuosi 2003: $\chi^2(70) = 195,991$; $p = 0,000$ (mukana kaikki koulutusasteet)

* Vuoden 2003 aineistossa lääketiede sisälsi myös liikuntatieteen

** Vuosina 1985 ja 1990 mukana vain monialaiset yliopistot, eivät teknilliset korkeakoulut

*** Opettajankoulutus luokiteltiin vuoden 2003 aineistossa kasvatustieteen alle

**** Kääntäjänkoulutus luokiteltiin vuonna 2003 humanistisiin tieteesiin

Yliopisto-opiskelijoiden isien koulutustason nousu kautta linjan näkyy hyvin myös tieteenalojen vertailussa. Kun vuonna 1985 korkein koulutustausta oli lääketieteen opiskelijoilla, joiden isistä 44 prosentilla oli korkea-asteen koulutus, vuonna 2003 korkeimman taustan omasivat oikeustieteen opiskelijat, joista 68 prosentilla oli korkea-asteisen tutkinnon suorittanut isä. Tosin on pantava merkille, että uusimmasa aineistossa lääketieteellisen alan opiskelijoiksi on luokiteltu myös hoitotieteen ja liikuntatieteen opiskelijat.

Vuonna 2003 toiseksi elitistisin ala oli kauppatiede ja kolmannella sijalla oli tekniikka. Tekniikan selvästi nousseen elitistisyyden taustalla vaikuttaa osittain se, että vuosina 1985 ja 1990 tarkastelussa ei ollut mukana teknillisiä yliopistoja, joista erityisesti Teknillinen korkeakoulu on saanut pitkään kantaa elitistisyyden leimaa. Vaikka teologian opiskelijoiden koulutustausta on muilla aloilla opiskelevien tapaan noussut,

on teologian sijoitus pudonnut roimasti. Vuonna 1990 se oli neljännellä sijalla (yhteensä 13:sta), vuonna 2003 se oli vasta 12. (yhteensä 15:stä).

Luonnontieteiden sijoitus ”listalla” on noussut huomattavasti. Vielä vuonna 1990 se luokitui hyvin kansanomaiseksi alaksi, vuonna 2003 sen voi sanoa olleen jo ainakin verraten elitistinen: opiskelijoiden isän koulutustausta oli tasoltaan lähellä lääketieteen opiskelijoita. Kasvatustiede on edelleen kansanomainen ala, vaikkakin vuonna 2003 jo lähes puolella opiskelijoista oli korkea-asteen tutkinnon suorittanut isä.

Vuosituhaten vaihteen jälkeen isän koulutusasteella mitaten kaikkein matalimmista taustoista tultiin farmasian alalle ja eläinlääketieteeseen. Eläinlääketieteeseen hyväksytyjä oli otosaineiston mukaan tosin vain 15, mikä voi ”liioitella” prosenttiosuuksia suuntaan taikka toiseen.

Tässä kohtaa tehdään lyhyt ekskursion elitistisyys–kansanomaisuus -ulottuvuuden ytimeen ja otetaan vertailuun tiedekunnat yliopistoittain. Näin menetellen muodostui kaikkiaan 71 hakukohtetta. Seuraavaan taulukkoon on listattu vuoden 2003 elitistisimmät hakukohteet. Vertailun pohjana ovat korkeimmista asemista tulevien (isällä vähintään ylempi korkeakoulututkinto) hakijoiden osuudet kaikista hakijoista. Tarjottujen kohteeksi on valittu kaiken ikäiset, koska hakukohteet voivat olla hakijamääriltään hyvinkin pieniä verrattuna koko tieteenalan hakijamääriin. Samasta syystä vertaillaan hakijoita eikä hyväksytyiksi tulleita.

TAULUKKO 15. Kymmenen elitistisintä hakukohtetta vuonna 2003 (vähintään ylempään korkeakoulututkinnon suorittaneiden isien jälkeläisten prosenttiosuus kaikista hakijoista)

Hakukohde	%
Åbo Akademin teologinen tiedekunta	44,5
Teknillinen korkeakoulu	39,2
Helsingin yliopiston lääketieteellinen tiedekunta	38,9
Åbo Akademin kemiallis-teknillinen tiedekunta	38,4
Sibeliuksen Akatemia	36,0
Åbo Akademin matemaattis-luonnontieteellinen tiedekunta	30,9
Helsingin yliopiston matemaattis-luonnontieteellinen tiedekunta	30,4
Helsingin kauppakorkeakoulu	29,7
Helsingin yliopiston valtiotieteellinen tiedekunta	29,4
Helsingin yliopiston kasvatustieteellinen tiedekunta	27,7
Kaikki hakukohteet yhteensä	20,8

$\chi^2 (345) = 3423,838$; $p = 0,000$ (mukana kaikki koulutusasteet)

Åbo Akademin teologiseen tiedekuntaan hakeneissa oli kaikkein eniten korkeimmista taustoista tulevia hakijoita. Tosin on huomioitava, että hakijoita kyseiseen hakukohteeseen oli kaikkiaan vain 18 (otosaineisto), joista seitsemän isä oli suorittanut ylempään korkeakoulututkinnon ja yhden isä tohtorin tutkinnon. Åbo Akademi on kymmenen elitistisimmän listassa myös kaksi muuta tiedekuntaa: kemiallis-teknillinen ja matemaattis-luonnontieteellinen. Kaikki muut hakukohteet sijaitsevat Helsingin seudulla. Erikois yliopistoista listaan ovat päässeet Teknillinen korkeakoulu, Sibeliuksen Akatemia ja Helsingin kauppakorkeakoulu. Vaikka kasvatusala jäi kaikkia tieteenaloja

isän koulutustason mukaan vertailtaessa aivan häntäpäähän, on Helsingin yliopiston kasvatustiede maamme kymmeneksi elitistisin hakukohde kaikkiaan 71 hakukohteesta.

TAULUKKO 16. Kymmenen kansanomaisinta hakukohdetta vuonna 2003 (hakukohteet, joissa oli vähiten ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneiden isien jälkeläisiä)

Hakukohde	%
Kuopion yliopiston yhteiskuntatieteellinen tiedekunta	6,5
Joensuun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta	7,9
Kuopion yliopiston farmaseuttinen tiedekunta	8,1
Vaasan yliopiston yhteiskuntatieteellinen tiedekunta	8,7
Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteiden tiedekunta	8,9
Oulun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta	9,3
Lapin yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta	9,4
Jyväskylän yliopiston liikunta- ja terveystieteiden tiedekunta	9,6
Tampereen yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta	10,1
Åbo Akademin kasvatustieteellinen tiedekunta	10,6
Kaikki hakukohteet yhteensä	20,8

$\chi^2(345) = 3423,838; p = 0,000$ (mukana kaikki koulutusasteet)

Kansanomaisimpien hakukohteiden listassa ei taas ole ainuttakaan tiedekuntaa pääkaupunkiseudun yliopistoista. Lähes kaikki ovat pienten maakuntayliopistojen tiedekuntia. Suurista yliopistoista mukana ovat vain Oulun, Jyväskylän ja Tampereen yliopistot. Kasvatustieteiden tiedekuntia on viidestä yliopistosta, yhteiskuntatieteellisiä tiedekuntia kolmesta yliopistosta. Kun mukana on vielä farmaseuttinen ja liikunta- ja terveystieteiden tiedekunta, voidaan sanoa kansanomaisimpien hakukohteiden olevan nimenomaan naisten hakukohteita. Kuopion yliopiston yhteiskuntatieteellinen tiedekunta on hakijan isän koulutustasolla mitaten kaikkein kansanomaisin. Sinne hakeneet olivat keskimääräistä vanhempia, mikä osaltaan selittää isän koulutustason mataluutta. Sama pätee itse asiassa kaikkiin listassa oleviin hakukohteisiin. Naisvoittoisuus, aikuispainotteisuus ja perifeerinen sijainti luonnehtivat siten 2000-luvun alun suomalaisen yliopistokentän kansanomaisimpia hakukohteita.

Taulukossa 17 alat on järjestetty ylempien toimihenkilöiden osuuden mukaan laskevassa järjestyksessä. Alat järjestyvät taulukkoon hyvin samankaltaisesti kuin kuviossa 43: korkeimmista asemista tulivat tekniikan, kauppatieteen ja maatalous-metsätieteen hakijat, matalimmista taas farmasian ja kasvatustieteen pyrkijät. Edelleen alojen välillä oli suuria yliopistokohtaisia eroja. Kun teknillisiin tiedekuntiin hakeneista keskimäärin reilu kolmannes tuli ylemmistä toimihenkilöperheistä, Åbo Akademin kemiallis-teknilliseen tiedekuntaan pyrkineistä yhtä korkeista taustoista tuli peräti yli puolet¹⁸⁷. Kaikkiin teknillisiin tiedekuntiin hakeneilla oli kuitenkin keskivertoa korkeampi tausta.

Kauppatieteellisiin hakukohteisiin pyrkineiden tausta vaihteli voimakkaammin. Oulun ja Jyväskylän taloustieteiden tiedekuntiin sekä Vaasan kauppatieteelliseen tiedekuntaan hakeneiden isät olivat huomattavasti harvemmin edenneet ylempiin toimihenkilöasemiin kuin kauppariikkeen kouluihin pyrkineiden isät¹⁸⁸. Oulussa kor-

¹⁸⁷ $\chi^2(28) = 345,355; p = 0,000$.

¹⁸⁸ $\chi^2(35) = 132,531; p = 0,000$.

keimmista taustoista tulevien osuus oli 23 prosenttia, Jyväskylässä ja Vaasassa 26 prosenttia, kauppakorkeakouluissa lähemmäs 40 prosenttia. Kasvatusalan opetusta tarjoavista yliopistoista Helsingin kasvatustieteelliseen tiedekuntaan hakeneilla oli tuttuun tapaan korkein tausta¹⁸⁹. Sinne hakeneiden isistä 27 prosenttia oli ylemmässä toimihenkilöasemassa, kun toista ääriä edustavaan Joensuun yliopiston kasvatus-tieteiden tiedekuntaan halunneista vastaavista taustoista tuli vain 18 prosenttia.

TAULUKKO 17. Hakeneiden isän sosioekonominen asema tieteenaloittain (%)

Tieteenala	MV	YR	YTH	ATH	TT	EL	TYÖT	MUU
Tekn	4,1	9,6	37,6	17,9	15,1	5,1	3,5	7,1
Kaup	3,7	12,2	34,3	17,7	13,2	7,2	3,8	7,9
Maat.met	9,1	9,5	33,2	17,6	12,7	7,5	2,8	7,5
Mat.luonn	4,7	9,3	32,6	17,4	17,1	6,4	4,7	7,9
Tai	3,0	9,9	32,1	13,5	15,2	9,5	5,4	11,3
Inf	4,9	9,8	28,3	17,4	16,2	8,1	5,5	9,9
Kaup.hall	3,9	10,8	27,9	17,9	15,9	8,9	3,8	10,9
Lääk	4,0	8,6	27,8	16,3	16,2	11,3	4,0	11,7
Yht	3,6	8,3	27,7	16,8	17,3	10,5	4,9	10,8
Oik	3,0	11,6	27,4	17,3	14,6	9,6	4,6	11,8
Eläinl	9,9	7,0	27,3	16,3	15,7	7,0	3,5	13,4
Hum	4,1	9,0	26,5	17,1	20,1	7,8	5,0	10,2
Teol	4,6	7,0	22,8	11,8	16,1	15,0	5,6	17,2
Kasv	6,1	9,0	21,1	17,0	24,4	9,6	4,5	8,2
Farm	8,4	6,8	16,2	16,2	25,3	10,5	6,1	10,4
Kaikki	4,5	9,4	29,4	17,1	18,0	8,1	4,5	9,2

$\chi^2(112) = 1709,386$; $p = 0,000$

Alempien toimihenkilöiden jälkikasvua oli suurimmassa osassa aloja noin 16–18 prosenttia. Maanviljelijäperheestä lähtöisin olevia oli eniten, lähes kymmenesosa, eläinlääketieteelliseen ja maatalous-metsätieteelliseen hakeneissa (vrt. Ahola 1995, 123). Yksittäisistä hakukohteista Joensuun metsätieteellinen tiedekunta oli kaikkein maanviljelijätaustaisin, sillä sinne hakeneista peräti 17 prosenttia tuli maanviljelijäperheestä¹⁹⁰. Yrittäjäperheen jälkeläisiä löytyi eniten kauppatieteelliselle, oikeustieteelliselle sekä kauppa- ja hallintotieteelliselle alalle hakeneiden joukosta.

Teologiaan, lääketieteelliseen, yhteiskuntatieteelliseen ja farmasian alalle hakeneiden isät olivat keskimääräistä useammin eläkeläisiä. Nämä olivatkin selvästi varttuneempien hakijoiden aloja. Farmasian alalle hakeneiden isissä työttömien osuus oli suurin.

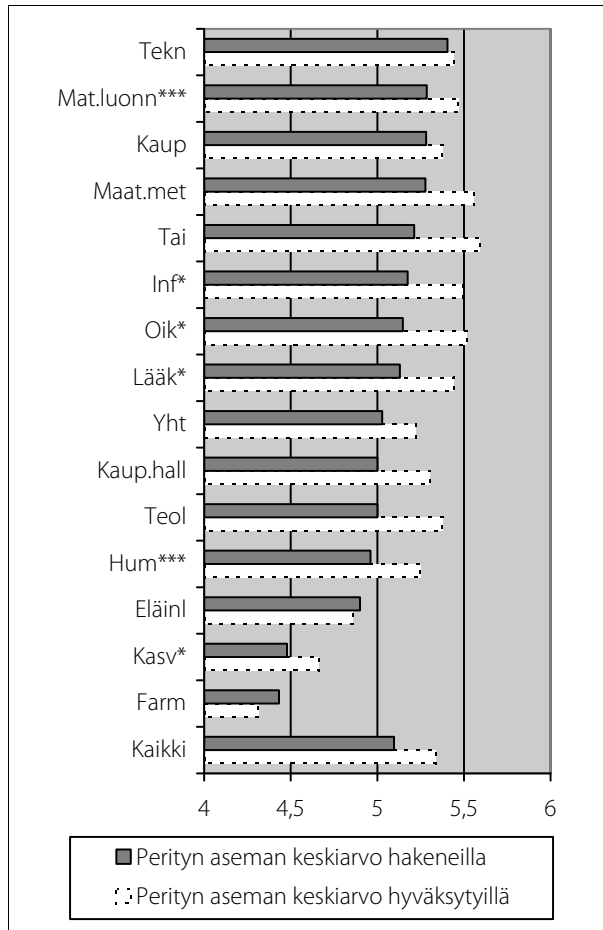
Opiskelemaan pääsyssä isän koulutuksella osoitettiin olevan enemmän merkitystä kuin isän sosioekonomisella asemalla. Ylempien toimihenkilöiden jälkeläisten menestys valinnoissa oli kuitenkin edelleen selvästi parempaa kuin työntekijätaustaisen – saati työttömien lasten pärjääminen. Tieteenaloittain tarkasteltuna sisäänpääsy erosi isän aseman mukaan lääketieteessä, kauppatieteissä, luonnontieteissä sekä humanistisilla aloilla (kaikki $p \leq 0,001$), sekä edelleen oikeustieteessä ($p \leq 0,01$) ja infor-

¹⁸⁹ $\chi^2(49) = 204,491$; $p = 0,000$.

¹⁹⁰ $\chi^2(7) = 14,070$; $p = 0,050$.

maatioteknologiassa ($p \leq 0,05$). Näistä kaikki muut paitsi humanistiset alat ”suosivat” ylempien toimihenkilöiden lapsia; humanistisiin tiedekuntiin pääsivät maanviljelijätaustaiset parhaiten. Ambleria ja Neatherya (1999, 442) referoiden: eliittiyliopistot ja -alat hankkivat edelleen opiskelijansa sosiaalisesta eliitistä.

Kuviossa 44 on esitetty hakijoiden perityn aseman keskiarvot tieteenaloittain. Peritty asema kuvaa isän pohjakoulutuksesta, ammatillisesta koulutuksesta ja sosioekonomisesta asemasta muodostettua summamuuttujaa¹⁹¹ (ks. luku 6.4).

Opiskelemaan pääsy perityn aseman mukaan tieteenaloittain: *** Tilastollisesti erittäin merkitsevä $p \leq 0,001$; * tilastollisesti melkein merkitsevä $p \leq 0,05$

KUVIO 44. Hakijan perityn aseman keskiarvo tieteenaloittain (kaksiluokkainen summamuuttuja muodostettu isän pohjakoulutuksesta ja ammatillisesta koulutuksesta sekä sosioekonomisesta asemasta)

¹⁹¹ Muodostetaan kaksi luokkaa, 1 = matala ja 2 = korkea, seuraavaan tapaan: Isän pohjakoulutus: 1 = ei-yo, 2 = yo; isän ammatillinen koulutus: 1 = perusaste, 2 = ylempi korkeakoulututkinto ja tohtorin tutkinto; isän sosioekonominen asema: 1 = työntekijä, 2 = ylempi toimihenkilö. Pienin mahdollinen arvo on näin ollen kolme ja suurin kuusi.

Tekniikan alalle hakeneet tulivat korkeimmista taustoista kaikilla mittareilla mitattuna: heidän isissään oli eniten ylioppilaita, korkeakoulutettuja ja ylempiä toimihenkilöitä. Luonnontieteiden, kauppatieteiden ja maatalous-metsätieteiden hakijoiden taustat olivat varsin samanlaisia ja sijoittuivat kaikilta osin keskimääräistä korkeammalle. Perinteisiin eliittialoihin hakeneet tulivat niin ikään ”hyvistä” perheistä, mutta yllättävää on se, että oikeus- ja lääketiede löytyvät alempaa kuin luonnontieteet¹⁹² ja maatalous-metsätieteet. Lääketieteen paikkaa selittää tietysti se, että mukana ovat hoitotiede ja liikuntatiede; Helsingin yliopiston lääketieteelliseen tiedekuntaan hakeneiden perityn aseman keskiarvo oli 5,5, kun Turussa vastaava lukema oli 4,9 ja Jyväskylässä 4,5. Helsingin yliopiston oikeustieteelliseen tiedekuntaan hakeneiden perityn aseman keskiarvo oli korkeampi kuin Turun ja Lapin vastaavat, mutta se jäi kuitenkin alemmas kuin esimerkiksi luonnontieteissä keskimäärin (5,2 vs. 5,3).

Kuten jo moneen kertaan on todettu, matalimmista lähtöasemista pyritään farmasian alalle ja kasvatustieteisiin. Sen ohella, että farmasian ja kasvatusalan hakijoiden isistä vain harva oli suorittanut yo-tutkinnon saati ylempään korkeakoulututkinnon, heissä oli runsaasti perusasteen varassa olevia ja työntekijätason töitä tekeviä.

Opiskelemaan pääsyn suhteen tilastollisesti merkitseviä eroja oli kuudessa tieteenalassa (merkitty kuvioon asteriksein). Joka ikiseen näistä parhaiten pääsivät korkeimmista taustoista tulevat hakijat. Hakijan perityllä asemalla on siten selvästi enemmän merkitystä eri tieteenaloille ja yliopistoihin pääsemisessä kuin hakijan hankitulla asemalla (vrt. kuviot 30 ja 42). Tämä viestii juuri siitä, että yliopistokoulutukseen valikoitumisessa vanhempien asemalla on edelleen vaikutusta. Vain farmasia ja eläinlääketiede olivat aloja, joihin matalista taustoista tuleville opiskelupaikka avautui useammin kuin korkeimmin taustoin hakemaan lähteneille. Vaikka erot eivät olleet tilastollisesti merkitseviä, näyttää eritoten farmasia olevan itse hankittuja pääomia arvostava ja vaativa tieteenala.

7.5 Hakijaryhmät eri tieteenaloilla

Tieteenalat erosivat toisistaan sen suhteen, miten tutkimuksessa muodostetut hakijaryhmät olivat niissä edustettuina. Nuoria ylioppilaita, jotka siis olivat hakemassa ensimmäistä opiskelupaikkaansa, oli eniten (n. 80 %) humanistille, luonnontieteellisille, teknillisille, eläinlääketieteelliselle ja taidealoille hakeneiden joukossa¹⁹³. Näistä kaikki taiteita lukuun ottamatta olivat nuorten hakijoiden suosimia; yliopistoja tarkastelevassa luvussa nuorten ylioppilaiden suuri osuus taideyliopistoissa oli niin ikään nähtävissä ja sitä selitettiin taidealojen vaikeapääsyisyydellä. Tarkemmista hakukohteista nuoret ylioppilaat suuntasivat keskimääräistä useammin Teknilliseen korkeakouluun, Tampereen teknilliseen yliopistoon, Turun, Tampereen ja Jyväskylän humanistisiin tiedekuntiin sekä Turun ja Jyväskylän matemaattis-luonnontieteellisiin tiedekuntiin.

¹⁹² Nevalan (1999a, 216) mukaan 1990-luvulla ylempien toimihenkilöiden ja yrittäjien lapset osallistuvat aiempaa useammin perinteisten statusalojen ulkopuolelle, esimerkiksi juuri matemaattis-luonnontieteellisten alojen koulutuksiin.

¹⁹³ $\chi^2(42) = 803,342; p = 0,000$.

Lääketieteellisiin tiedekuntiin hakeneista toisen tutkinnon suorittajia oli lähes neljännes. Kyseessä olivat useimmiten terveys- ja sosiaalialalta alemman korkeakoulututkinnon suorittaneet kolmikymmenvuotiaat naiset. Farmasiassa, kauppatieteessä ja informaatioteknologiassa toisen tutkinnon suorittajia oli noin viidennes. Farmasiaan hakeneet muistuttivat taustoiltaan pitkälti lääketieteelliseen pyrkineitä; heillä oli joko terveys- ja sosiaalialan AMK-tutkinto (sairaanhoitajat ym.) tai farmaseutin koulutus. Kauppatieteelliseen hakeneet olivat yleensä tradenomin tutkinnon suorittaneita, mutta olipa joukossa diplomi-insinöörejäkin. Informaatioteknologiaan pyrkineet toisen tutkinnon suorittajat olivat useimmiten insinöörejä (AMK) tai diplomi-insinöörejä. Yksittäisistä hakukohteista tähän ryhmään kuuluvat suosivat erityisesti Helsingin kauppakorkeakoulua.

Oikeustieteelliseen, teologiseen ja lääketieteelliseen tiedekuntaan hakeneissa oli keskimääräistä runsaammin koulutuspääoman kartuttajia. Oikeustiedettä ja teologiaa opiskelemaan pyrkineet koulutuspääoman kartuttajat olivat suorittaneet useimmiten vain yo-tutkinnon (oikeustieteelliseen hakeneista suurin ammattiryhmä muodostui poliiseista), lääketieteelliseen hakeneet olivat sitä vastoin pääasiassa opistoasteelta valmistuneita sairaanhoitajia. Lähes kymmenen prosenttia kaikista koulutuspääoman kartuttajista haki opiskelupaikkaa Helsingin yliopiston humanistisesta tiedekunnasta, ja miltei yhtä moni saman yliopiston valtiotieteellisestä tiedekunnasta.

Vanhin hakijaryhmä, aikuiset lisäkouluttautujat, oli yliedustettuna lääketieteen, farmasian, teologian ja kasvatustieteille pyrkineissä. Lääketieteelliseen pyrkineiden yleisin ammatti oli sairaanhoitaja, farmasiaan pyrkineiden farmaseutti, teologiaan hakeneiden diakoni ja kasvatustieteelliseen halunneiden lastentarhanopettaja. Yliopistojen tieteenaloista aikuisten lisäkouluttautujien hakukohteiksi erottuivat erityisesti Jyväskylän, Oulun, Helsingin, Joensuun ja Turun kasvatustieteet, Tampereen, Turun ja Oulun lääketieteet (hoitotieteet) sekä Kuopion yliopiston yhteiskuntatieteet (hoitotiede).

Luvussa 5.6 kysyttiin, ovatko aikuiset lisäkouluttautujat jatkamassa koulutustaan vai hakeutumassa aivan uuden alan opintoihin. Näyttää siltä, että useimmiten heidän tavoitteenaan on jatkaa samalla opintouralla. Toisaalta, kun tarkastellaan suoritettuja tutkintoja, farmasiaa opiskelemaan hakeneista aikuisista lisäkouluttautujista kaupallisen ja yhteiskuntatieteellisen tutkinnon oli suorittanut yhtä moni kuin terveys- ja sosiaalialan tutkinnon. Osa aikuisten ryhmien edustajista olisi todennäköisesti voinut hyödyntää erillisvalintoja, mutta jostain syystä he preferoivat päävalintoja. Erityisesti sellaisten hakijoiden, jotka haluavat jatkaa alansa opintoja yliopistossa, ohjaaminen erityisvalintoihin olisi järkevää ja tarkoituksenmukaista. Tämä edellyttäisi erillisvalintojen kehittämistä sellaisiksi, että ne todella toimivat ja houkuttelevat aiempia tutkintoja suorittaneita.

7.6 Yhteenveto

Tieteenaloista ylivoimaisesti suurimpia olivat teknillinen, kasvatustieteellinen, humanistinen ja matemaattis-luonnontieteellinen ala. Kuhunkin näistä hakee vuosittain reippaasti yli 20 000 henkilöä. Pienimpiä aloja olivat eläinlääketiede, farmasia ja teologia alle prosentin hakijaosuuksillaan. Helpointa opiskelupaikan saaminen oli teologiselta

alalta, jonne hyväksyttiin yli kolmasosa kaikista sinne hakeneista. Taidealoilla ja kasvatusalalla opiskelijakarsinta oli voimakkainta: vuonna 2003 hakeneista vain reilu kymmenesosa lunasti itselleen opiskelupaikan. Vaikeapääsysisillä aloilla hyväksytyiksi tulleet ottivat opiskelupaikan useammin vastaan kuin helppopääsysisillä aloilla. Selvästi vähiten opiskelupaikan vastaanottaneita oli luonnontieteissä. Matemaattis-luonnontieteellinen ala toimiikin yleisesti varavaihtoehtona. Esimerkiksi lääketiedettä opiskelemaan hakevat voivat varmuuden vuoksi pyrkiä opiskelemaan luonnontieteitä, ja jotkut joutuvat myös koukkaamaan luonnontieteiden kautta ennen kuin toivottu opiskelupaikka lääketieteellisestä aukeaa. Tällainen ”varmuuden vuoksi” -toiminta näkyy ylipäätään vaikeapääsysisillä aloilla. Saatu paikka otetaan kyllä usein vastaan, mutta opiskelijaksi kirjoittautumisvaiheessa tullaankin toisiin aatoksiin ja opinto-oikeudesta luovutaan.

Naishakijoiden osuudet olivat suurimmat eläinlääketieteessä, kasvatustieteessä sekä farmasiassa. Mieshakijat muodostivat enemmistön tekniikassa, informaatioteknologiassa ja kauppatieteissä. Suomessa naisten valintakartta näyttäisi olevan myös laajempi kuin miesten. Meillä tilanne on siis päinvastainen kuin monessa muussa teollisuusmaassa (ks. Bradley 2000). Bradleyn tutkimus tosin ylsi vain vuoteen 1990 asti, joten todennäköisesti muutosta on tapahtunut myös muissa maissa. Ehkä suomalaisten naisten korkeakoulutukseen osallistumisen pitkät perinteet heijastuvat rohkeampina valintoina? Vaikka miehet pääsivät naisia useammin opiskelemaan, ei yksittäisten alojen kohdalla sukupuolten välillä juuri ollut eroa opiskelemaan pääsyn suhteen. Poikkeuksia olivat luonnontieteellinen, humanistinen sekä kauppa- ja hallintotieteellinen ala. Ensimmäisenä mainittuun pääsivät miehet naisia helpommin, jälkimmäisinä mainittuihin taas naiset miehiä sujuvammin. On kuitenkin hyvä muistaa, että vaikka näillä aloilla sukupuolten sisäänpääsyssä oli eroja, laitos- tai koulutusohjelmatasolla eroja ei välttämättä enää löydykään.

Hakijoiden keski-ikä vaihteli aloittain. Nuorimpia olivat teknilliseen ja matemaattis-luonnontieteellisiin opintoihin pyrkineet. Selvästi muita vanhempia olivat taas teologiaan, lääketieteeseen (hoitotieteeseen), oikeustieteeseen, yhteiskuntatieteisiin sekä taidealoille hakeneet (vrt. Moore 2000). Muille aloille hakeneiden keski-ikä vaihteli 22 ja 23 vuoden välillä. Nuoret hakijat menestyivät yleensä valinnoissa varttuneempia hakijoita paremmin. Erityisesti oikeustiedettä ja farmasiaa nuoret pääsivät aikuisia useammin opiskelemaan. Päinvastainen tilanne oli kasvatustieteissä ja yhteiskuntatieteissä.

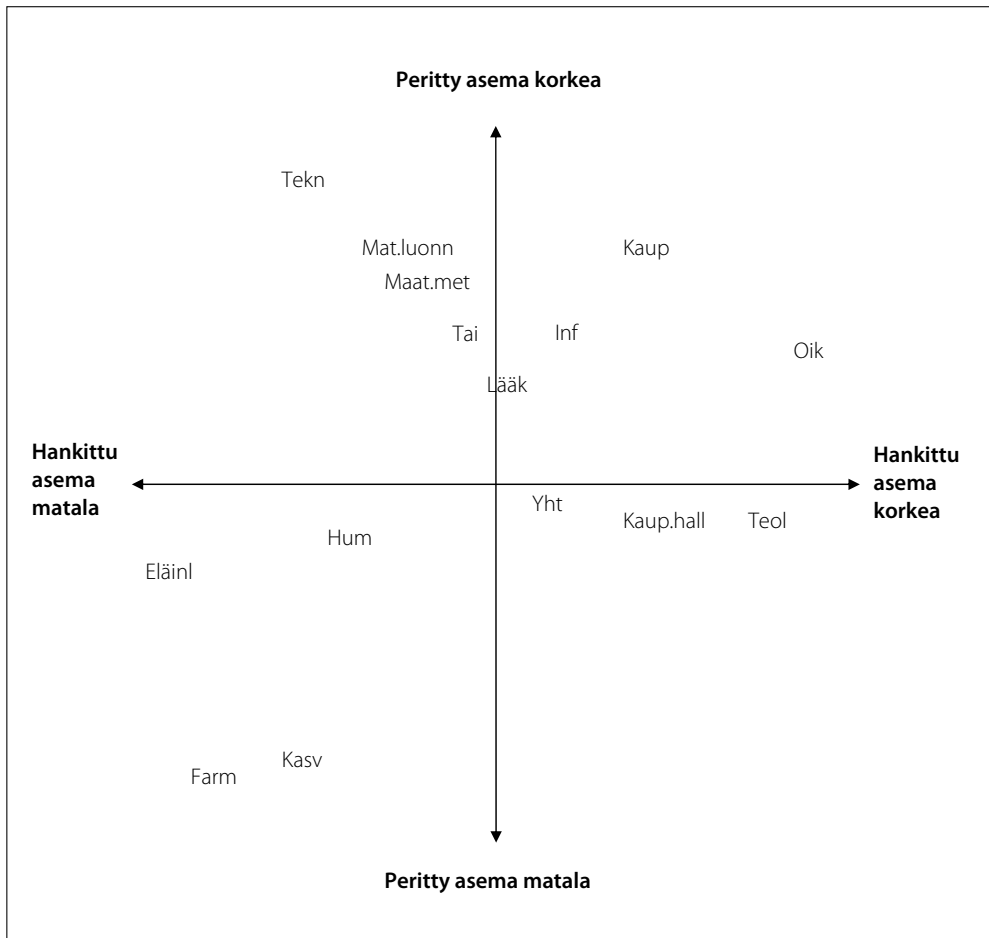
Kaupunkilaisten hakijoiden suosiossa olivat erityisesti kauppatieteet, taideala ja oikeustiede. Vastaavasti kaupunkien ulkopuolella asuvien yleisimpiä aloja olivat kasvatustiede, farmasia ja eläinlääketiede. Ei-kaupunkilaisten suosimat alat olivatkin usein naisvaltaisia aloja. Kaupunkilaisille opiskelemaan pääsy oli hieman helpompaa kuin muille, lukuun ottamatta tekniikan alaa, jota kaupunkilaiset pääsivät muita harvemmin opiskelemaan. Tilastollisesti merkitseviksi erot kuitenkin nousivat vain muutamilla aloilla.

Alat erosivat toisistaan hakijoiden aiemman koulutuksen suhteen. Tuoreita ylioppilaita oli eniten tekniikan ja luonnontieteiden opintoihin pyrkineissä, edellisten vuosien ylioppilaita eritoten kasvatustieteiden, yhteiskuntatieteellisiin ja taidealoihin hakeneissa. Teologiaan hakeneiden joukossa oli taas eniten ilman yo-tutkintoa hakuprosessiin

lähteneitä. Eliittialoille ei-ylioppilaat eivät juuri hakeneet, ja ne harvat, jotka yrittivät, eivät tulleet valituiksi. Vastakirjoittaneet ylioppilaat pääsivät muita helpommin opiskelemaan tekniikkaa, luonnontieteitä, informaatioteknologiaa sekä farmasiaa.

Alimman korkea-asteen tutkinnon eli vanhan opistotutkinnon suorittaneita oli runsaimmin lääketieteellisiin ja teologisiin tiedekuntiin hakeneissa, alemman korkeakouluasteen tutkinnon valmiiksi saattaneita farmasiaan ja lääketieteelliselle alalle pyrkeissä ja ylemmältä korkeakouluasteelta valmistuneita teologian ja oikeustieteen hakijajoukoissa. Tavallisinta on, että yliopistoon haetaan opiskelemaan samaa tai lähialaa eli moni jo tutkinnon suorittanut haluaa paitsi nostaa koulutustasoaan myös jatkaa opintojaan. Kokonaan toinen kysymys on, onko tutkinto-opiskelu yliopistossa paras keino pätevyyden lisäämiseen ja ammattitaidon kohottamiseen jo (korkea)koulutusta hankkineelle.

Kuvioissa 42 ja 44 vertailtiin hakijoiden hankitun ja perityn aseman keskiarvoja tieteenaloittain. Yhdistetään nyt noiden kuvioiden tuottamaa informaatiota samaan tapaan kuin tehtiin yliopistoja tarkastelevassa edellisessä luvussa. Kuviossa 45 koordinaatit x-akselilla viittaavat hankittuun asemaan ja koordinaatit y-akselilla perittyyn asemaan.

KUVIO 45. Tieteenalat hakijan hankitun ja perityn aseman mukaan

Kentän koilliskulmasta löytyvät alat, jonne hakeneilla sekä oma että isän asema olivat korkeat. Oikeustieteellisiin tiedekuntiin hakeneiden omaa sijoitusta nosti erityisesti se, että hakeneiden joukossa oli kaupalliselta ja yhteiskuntatieteelliseltä alalta korkeakoulututkinnon suorittaneita eli tradenomeja, ekonomeja ja notaareja. Isän asemalla mitaten oikeustiede ei yllä aivan ylimpään ryhmään, sillä Lapin yliopiston oikeustieteellinen (ja osin myös Turun vastaava) jäi selvästi alemmas kuin Helsingin yliopiston oikeustiede.

Kauppatieteellisiin tiedekuntiin hakeneet sijoittuvat perityn aseman osalta korkeammalle kuin oikeustieteellisiin hakeneet, mutta hankitun aseman osalta tilanne on päinvastainen. Perityn aseman osalta elitistisimpiä ovat Helsingin ja Turun kaupakorkeakoulut, matalimmista taustoista haettiin Vaasan yliopiston kauppatieteelliseen tiedekuntaan.

Lääketieteen muita eliittialoja alhaisempi sijoittuminen johtuu siitä, että mukaan laskettiin myös hoitotieteeseen pyrkinneet. Niinpä Helsingin yliopiston lääketieteellinen tiedekunta, josta valmistuu vain lääkäreitä ja hammaslääkäreitä, on huomattavasti elitistisempi isän asemalla mitattuna kuin esimerkiksi Kuopion ja Turun lääketieteelliset, joista valmistuu myös terveystieteiden maistereita. Hoitotiedettä opiskelemaan hakevat olivatkin useimmiten opistoista tai ammattikorkeakouluista valmistuneita sairaanhoitajia.

Informaatioteknologiaan hakeneiden taustoissa ei ollut suuria yliopistokohtaisia eroja. He sijoittuivat tasaisen hyvin sekä isän että oman aseman osalta. Hankittua asemaa ylöspäin nostivat erityisesti insinöörin tutkinnon suorittaneet.

Kentän luoteisosassa ovat alat, jotka hakijan perityn aseman osalta asettuvat korkealle, mutta jotka hankitun aseman suhteen eivät yllä kovin ylös. Tekniikkaa voidaan luonnehtia koko kentän elitistisimmäksi alaksi. Matemaattis-luonnontieteellisiin tiedekuntiin hakeneet muistuttavat pitkälti teknillisiin aloihin pyrkineitä, vaikka heidän perhetaustansa ei olekaan aivan yhtä ”hyvä”. Yhtä kaikki, luonnontieteiden sijoitus alojen hierarkiassa on noussut huomattavasti verrattuna parinkymmenen vuoden takaiseen tilanteeseen. Erityisesti Åbo Akademin matemaattis-luonnontieteelliseen tiedekuntaan pyrkineet tulivat korkeista perityistä asemista.

Maatalous-metsätieteellisiin opintoihin hakeneista korkeimmista perityistä asemista haettiin Helsinkiin, kun taas Joensuun metsätieteellinen tiedekunta oli huomattavasti kansanomaisempi. Taidealoista sekä perityn että hankitun aseman osalta korkeimmista taustoista tulivat Sibelius-Akatemiaan hakeneet.

Korkeista itse hankituista, mutta matalista perityistä asemista haettiin puolestaan kuvion kaakkoisosasta löytyviin aloihin: teologiaan, kauppa- ja hallintotieteisiin sekä yhteiskuntatieteisiin. Näille aloille hakeneet olivat keskimääräistä vanhempia; he olivat ehtineet hankkia koulutusta ja vakiinnuttaa asemiaan myös työelämässä. Perityn aseman osalta yliopistojen välillä oli kuitenkin suuriakin eroja. Siinä missä Helsingin yliopiston valtiotieteellinen tiedekunta haali hakijansa sosiaalisesta eliitistä, Kuopion yliopiston yhteiskuntatieteellinen tiedekunta luokittui hakijoiden taustalla mitaten koko yliopistokentän kansanomaisimmaksi hakukohteeksi.

Sekä itse hankitun että perityn aseman osalta matalat lähtökohdat olivat farmasiaan, kasvatustieteelliselle, eläinlääketieteelliselle ja humanistiselle alalle hakeneilla. Nämä kaikki ovat samalla varsin selvästi naisten ja kaupunkien ulkopuolelta tulevien suosimia aloja. Toisaalta eri yliopistoissa samankin alan hakijakunta voi poiketa taustoiltaan huomattavasti. Esimerkiksi Helsingin yliopiston kasvatustieteisiin hakeneet erottuivat selvästi Joensuun yliopiston kasvatustieteen opintoihin pyrkineistä. Suomalaisella yliopistokentällä aluejako näyttäytyykin voimakkaampana kuin alajako. Elitistisimmät hakukohteet sijaitsevat maamme eteläosissa, ja muu maa vetää hakijoita sosiaalisesti laajemmalta kartalta.

Edellisen luvun lopussa vertailtiin lyhyesti hakijaryhmien alakohtaisia jakaumia. Nuoria ylioppilaita oli eniten humanistiselle, luonnontieteelliselle, teknilliselle, eläinlääketieteelliselle ja taidealalle hakeneissa. Nämä kaikki ovat aloja, jotka sijoittuvat kuviossa 45 matalan hankitun aseman puolelle. Hakijat olivat myös keskimääräistä nuorempia (pl. taideala). Taidealoille hakevat voivat joutua pyrkimään useamman kerran ennen haluamansa paikan saamista, mikä selittää aiempien vuosien ylioppilaiden sumautumisen taideyliopistojen ja -alojen porteille.

Toisen tutkinnon suorittajia oli eniten lääketieteen, farmasian, kauppatieteen ja informaatioteknologisen alan hakijoissa. Nimensä mukaisesti toisen tutkinnon suorittaneilla oli usein jo aiemmin suoritettu korkeakoulututkinto. Ammattikorkeakouluista valmistuneet sairaanhoitajat ym. pyrkivät lääketieteelliselle (hoitotiede) ja farmasian aloille (farmaseutit proviisorin koulutukseen), tradenomit opiskelemaan kauppatieteitä ja insinööreiksi valmistuneet informaatioteknologiaa. Toisen tutkinnon suorittajat ”jatkovat” siis yleensä aiempia opintojaan, mutta mahtuupa joukkoon myös alan vaihtajia.

Oikeustieteellisestä, teologiasta ja lääketieteestä löytyi eniten koulutuspääoman kartuttajia. Hakeneiden oma koulutustie oli jäänyt usein vain yo-tutkintoon, mutta osa oli ehtinyt myös suorittaa ammatillisen tutkinnon. Esimerkiksi lääketieteellisiin tiedekuntiin hakeneissa oli erityisesti opistoasteelta sairaanhoitajan tutkinnon suorittaneita.

Aikuisia lisäkouluttautujia oli lähinnä lääketieteen (hoitotieteen), farmasian, teologian ja kasvatustieteen hakijoissa. He olivat usein hieman varttuneempia naisia, jotka toimivat hoito- tai kasvatustieteen työtehtävissä ja jotka pyrkivät usein saman tai ainakin läheisen alan yliopistokoulutukseen tavoitteenaan ammatillinen kehittyminen ja pätevytyminen.

Päävalintareitti näyttää siis toimivan monenlaisista taustoista tulevien koulutusväylänä. Erillisväylät eivät vedä toivotulla tavalla; ne ovat liian kapeita lisääntyvälle aikuishakijoiden joukolle. Vaikka nuoret hakijat menestyvät valinnoissa pääsääntöisesti varttuneempia paremmin, tutkintoja ja asemia hankkineet aikuiset pärjäsivät valinnoissa varsin hyvin.

8. JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Tutkimuksessa tarkasteltiin suomalaisiin yliopistoihin 2000-luvun alussa hakeneita ja opiskelemaan päässeitä sekä etsittiin niitä tekijöitä, jotka olivat yhteydessä opiskelijavalinnoissa menestymiseen. Tavoitteena oli saada uutta tietoa korkeakoulutukseen valikoitumisesta ja samaan aikaan pohtia sitä, onko valikoitumisessa tapahtunut muutosta vuosikymmenten saatossa.

Sääty-yhteiskunnan aikana, eli 1900-luvun alkuun saakka, korkeakoulutukseen osallistui vain pieni valikoitunut joukko. Ammatinvalintaa tai urasuunnittelua ei ollut tarvetta tehdä, vaan nuoren ”kohtalona” oli useimmiten seurata isänsä jalanjalkia. Valikointi nähtiin luonnollisena älynvalintana, ja vain sivistyneiden vanhempien lasten uskottiin omaavaan korkeimpiin opintoihin vaadittavaa henkistä kapasiteettia. Viime kädessä myös opetuskieli muodostui esteeksi monille muuten kyvykkäille oppijoille.

1900-luvun alussa teollistuvassa ja kaupungistuvassa yhteiskunnassa korkeasti koulutetuille oli aiempaa enemmän tarvetta. Suomalaiskansallisen liikkeen merkitys näkyi erityisesti siinä, että myös alemmista yhteiskuntaryhmistä tulleiden osallistumismahdollisuudet kasvoivat. Eurooppalaisen yliopistoperinteen tapaan kaikki ylioppilastutkinnon suorittaneet saivat kirjoittautua vapaasti yliopistoon, mutta lisääntyvä tunku korkeimpiin opintoihin johti 1930-luvulta alkaen numerus clausuksen käyttöönottoon niin, että viimeiset Helsingin yliopiston tiedekunnat siirtyivät sen piiriin 1960-luvun alussa.

Yliopistoon pääsyn rajoittaminen ei hillinnyt nuorten tai heidän vanhempiensa koulutushaluja. Ylioppilaita valmistui vuosi vuodelta enemmän, ja 1970-luvulta lähtien Suomessa on kärsitty uusien ja vanhojen ylioppilaiden kasaantumisesta ja juuttumisesta yliopistojen porteille. Tulostavastuudoktriinin kaudella, 1980-luvun lopusta alkaen, yliopistojen tuloksellisuustavoitteet ovat näkyneet myös opiskelijavalinnoissa ja opetuksen järjestämisessä. Ihanteena on opiskelija, joka opiskelee tehokkaasti ja valmistuu nopeasti. Koulutuspolitiikassa on kuumeisesti etsitty keinoja, jolla työuraa voitaisiin pidentää niin alku- kuin loppupäästä.

Nuoruus on aikaa, johon on aina kuulunut tietynlaista ”itsensä etsimistä”. Vaikka nuoret pääsisivät heti koulunpenkiltä opiskelemaan, suorittaisivat vain tutkintoon kuuluvat pakolliset opinnot ja valmistuisivat aiempaa nuorempina, oman paikan löytäminen maailmassa ei välttämättä tule yhtään sen nopeammaksi. Nyky-yhteiskunnassa nuoruus on tullut entistä pidemmäksi ajanjaksoksi, ja vastaavasti varsinainen vanhuus on siirtynyt myöhemmäksi. Nuorten elämään sisältyy myös enemmän riskejä kuin ennen. Korkeakaan koulutus ei takaa työllistymistä, ja jos työpaikan onnistuu saamaan, työ ei useinkaan vastaa koulutusta ja työsuhteiden määräaikaisuus on pikemminkin sääntö kuin poikkeus. Epävarma tulevaisuus ei houkuttele kiirehtimään

opintoja. Toisaalta nuorten opiskeluaikanaan tekemä työpanos on yhteiskunnalle merkityksellinen. Muiden vieroksumat ilta- ja viikonlopputyöt hoituvat esimerkiksi usein opiskelijavoimin.

Koulutuksellinen tasa-arvo liittyy kiinteästi valikoitumiseen. Korkeakoulupolitiikassa koulutusmahdollisuuksien tasa-arvo on julkisesti tunnustettu tavoite, jota on myös käytetty monien päätösten ja suunnitelmien perusteena. Monet viimeaikaisetkin tutkimukset osoittavat kuitenkin kiistattomasti, että vanhempien koulutus ja asema vaikuttavat edelleen varsin selvästi jälkeläisen koulutustien suuntaan ja pituuteen (Rinne ym. 2008a; Nevala 2006b; Rinne ym. 2003; Nevala 2002; Nevala 1999a; Nurmi, J. 1998; Ahola & Nurmi 1998; Ahola & Nurmi 1995; Ahola 1995; Kivinen & Rinne 1995). Kansainvälisesti vertaillen suomalaisessa korkeakoululaitoksessa tasa-arvo on toteutunut kuitenkin keskimääräistä paremmin; korkea-asteen opintoihin osallistumisen aste onkin tällä hetkellä OECD-maiden korkeimpia (OECD 2009).

Tässä tutkimuksessa pohdittiin tasa-arvon toteutumista siitä näkökulmasta, miten eri ryhmät (ks. Espinoza 2007) käyttivät hyväkseen mahdollisuutta hakea korkeakoulutukseen ja miten he valinnoissa pärjäsivät. Näitä ryhmiä olivat naiset ja miehet, eri-ikäiset, eri alueilla asuvat sekä sosiaaliluokat. Tasa-arvon toteutumista voitiin tutkimuksessa arvioida siten vain hyvin karkein mittarein. Tutkimuksessa ei vertailtu hakijoiden aiempaa koulumenestystä tai motivaatiotasoa. Kotoa perityt kulttuuriset ja sosiaaliset pääomat voivat helpottaa uranvalintaa ja lisätä määrätietoisuutta opiskelemaan pyrittäessä. Koulumenestymisen ja opiskelumotivaation onkin todettu olevan yhteydessä sosiodemografisiin taustamuuttujiin (Helle 1999; Häyrynen 1970). Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että motivaation, koulumenestyksen ja sosiaalisen taustan yhteydet olisivat yksioikoisia. Sosiaalinen tausta ei myöskään voi olla koulutusvalintojen ainoa ”syy”, vaan valinnat ovat yhteydessä moniin toisiinsa kietoutuviin tekijöihin: yksilön kykyihin, toiveisiin, tietoihin, tavoitteisiin ja asenteisiin, lähiympäristön tukeen ja odotuksiin, työmarkkinoiden toimintaan ja rakenteeseen.

Perheen merkitystä lasten koulutien suunnan ohjaajana korostavat teoriat olettavat usein automaattisesti, että tiettyyn sosiaaliluokkaan kuuluminen johtaa lähes väistämättä tietynlaiseen kasvatukseen ja arvomaailmaan. Nykyajan moniarvoisessa ja yksilöllisyyttä korostavassa yhteiskunnassa ajatus siitä, että koko elämänsuunta määräytyisi vanhempien ammatin ja aseman mukaan, tuntuu vahvasti yksinkertaistetulta. Sosiaaliluokan ja elämäntyylin yhteys lieneekin nykyään heikompi kuin menneinä aikoina¹⁹⁴.

Seuraavissa alaluvuissa esitetään tutkimuksen empiirisen osion keskeisimmät tulokset. Samalla pyritään vastaamaan luvussa 3.3 esitettyihin tutkimuskysymyksiin. Korkeakoulutukseen valikoitumisesta hahmotellaan kokonaiskuva, mutta yliopistoja ja aloja tarkastellaan myös erikseen.

¹⁹⁴ Esimerkiksi monet nykyajan ilmiöt, kuten sosiaalinen media, kiinnostavat ja yhdistävät monia nuoria heidän sosiaalisesta taustastaan riippumatta.

8.1 Opiskelijaksi valikoituminen monen tekijän summa

Tässä luvussa täsmennetään kolmen ensimmäisen tutkimuskysymyksen vastauksia. Luvussa 3.3 kysyttiin: Keitä ovat suomalaisiin yliopistoihin päävalinnoissa 2000-luvun alussa hakeneet? Miten hyväksytyiksi tulleet eroavat kaikista hakeneista? Mitkä tekijät vaikuttavat opiskelemaan pääsyyn?

Päävalinta osoittautui tutkimuksessa vankasti nuorten, lineaarisen elämänsä elämän mukaisesti yliopistoon pyrkivien reitiksi. Koulutuspolitiikan tavoitteena on saada nuorisokäluokka siirtymään nopeasti jatkokoulutukseen ja edelleen työelämään, eikä varttuneempia hakijoita kaivata tukkimaan nuorten pääväylää yliopisto-opintoihin. Pyrinnöt aikuisten hakijoiden ohjaamisesta muille reiteille ovat tuottaneet tulosta siinä, että varttuneemmat hakijat todella hyödyntävät nuoria useammin muita valinta-reittejä kuin päävalintaa yliopistoon pyrkiessään (Rinne ym. 2008a). Tästä huolimatta lähes joka kuudes vuoden 2003 päävalinnassa yliopistoon pyrkinyt oli täyttänyt 25 vuotta. Opiskelemaan päässeissä aikuisten osuus oli tätä pienempi, sillä valinnoissa nuoret menestyivät pääsääntöisesti aikuisia hakijoita paremmin. Korkein hyväksymisprosentti olikin kaikkein nuorimmalla ikäryhmällä eli alle 20-vuotiailla hakijoilla. Opiskelemaan pääsyyn vaikuttavia tekijöitä analysoitiin logistisen regressioanalyysin avulla. Analyysin mukaan *iällä oli muista taustatekijöistä täysin riippumaton vaikutuksensa opiskelemaan pääsyyn*. Näin esimerkiksi kolmikymmenvuotiaan hakijan todennäköisyys päästä yliopistoon on 20 prosenttia pienempi kuin parikymppisen tuoreen ylioppilaan.

Aikuiset hakijat erosivat nuoremmista siinä, että he olivat harvemmin suorittaneet yo-tutkinnon, mutta toisaalta ammatillista koulutusta heille oli kertynyt enemmän. Kaiken kaikkiaan aiemmasta koulutuksesta oli kuitenkin hyötyä sisäänpääsyn kannalta vain, jos se oli riittävän ”korkea”. Ylipäätään *ammattillisella tutkinnolla oli pikemminkin opiskelemaan pääsyä heikentävä vaikutus*, erityisesti silloin, jos hakijalla ei ollut ylioppilastutkintoa. Kaikkein huonoimmin valinnassa pärjäisivät keskiasteen ja opistoasteen suorittaneet ei-ylioppilaat. Nämä hakijat tulivat myös – koulutuksen periytymisteoriaa mukaillen – perheistä, joissa isän koulutuspolku oli jäänyt lyhyeksi. Isän koulutus vaikutti varsin selvästi opiskelemaan pääsyyn; jopa aikuisilla hakijoilla perhetaustalla oli edelleen merkitystä, joskin paljon lievempää kuin nuoremmilla hakijoilla.

Moninkertainen koulutus koetaan yhteiskunnassamme ongelmaksi erityisesti silloin, kun kyse on aivan eri alan tutkinnoista. Yksilön kannalta on kuitenkin tärkeää, että vääräksi osoittautuneen valinnan jälkeen voi tavallaan aloittaa alusta uudella alalla. Lukion jälkeen nuorella ei välttämättä ole minkäänlaista ajatusta siitä, miksi hän haluaa tulla ”isona”. Tässä mielessä olisi hyvä, että jo lukiossa – miksei jo varhemminkin – eri ammatit ja niihin vaadittavat koulutukset tulisivat tutuiksi. Nykyiset oppilaanohjauksen resurssit eivät näytä olevan tässä mielessä riittävät. Toisaalta tulevaisuuden työmarkkinoilla alan vaihtaminen ja uuden ammatin hankkiminen saattaa

olla myös urakehityksen ja pärjäämisen ehtona¹⁹⁵. Aikuisilla hakijoilla niin ikään työttömyys osoittautui yhdeksi opiskelemaan hakemisen innoittajaksi.

Tuoreiden ylioppilaiden sisäänpääsyn helpottamiseksi on viime aikoina ehdotettu monia toimia. Yksi mielenkiintoisimmista ehdotuksista on ollut yliopistojen pääsykokeiden painoarvon vähentäminen, tai jopa kokeista kokonaan luopuminen. On ajateltu, että vastakirjoittaneille pääsykokeisiin pönttäminen on liian rankkaa, ja että heillä on vanhoihin ylioppilaisiin verrattuna siihen myös liian vähän aikaa. Tämä tutkimus kuitenkin osoitti, että kaikkein nuorimmat hakijat pääsevät opiskelemaan kaikkein todennäköisimmin. Vuonna 2003 yliopistojen valinnoissa uusien ylioppilaiden oli tosin mahdollista saada lisäpisteitä, mikä saattoi nostaa nuorimpien sisäänpääsyprosenttia. Joka tapauksessa iän myötä jatkuvasti pienenevät sisäänpääsymahdollisuudet eivät kerro pelkästään tuoreiden ylioppilaiden suosimisesta. Tasa-arvoiset koulutusmahdollisuudet toteutuvat, kun kaikki ylioppilaat ovat samalla lähtöviivalla yliopistoihin hakiessaan. Kiintiöt tai lisäpisteet eivät toteuta oikeudenmukaisuuden periaatetta. Myös ”vanhat” ylioppilaat ovat joskus olleet vastavalmistuneita; eli kaikki ylioppilaat joutuvat alussa kärsimään samasta tilanteesta. Myöhemmin hakemaan innostuneet joutuvat vastakirjoittaneita huonompaan asemaan, mikäli vain heti lukion jälkeen yliopistoon pyrkiville annetaan hyvitystä. Ja kun tosiasia vielä on, että matalimmista taustoista tulevat hakevat yliopistoon vähän varttuneempina, lisäpisteet kohdistuisivat juuri kaikkein hyväosaisimpiin hakijoihin. Toisen mahdollisuuden tarjoaminen tarkoittaa myös sitä, että ylioppilaskirjoituksissa epäonnistuneet saavat mahdollisuuden osoittaa motivaationsa ja kykynsä pääsykokeissa. Näin ollen valintakokeiden poistaminen ei ole mielekäästä.

Päävalintoja näyttivät käyttävän yllättävän paljon myös sellaiset hakijat, jotka olivat hankkineet runsaasti aiempaa koulutusta ja työkokemusta. Usein nämä hakijat myös pärjäsivät valinnoissa. Valintakokeissa menestyjät voidaankin pääpiirteissään jakaa kahteen ryhmään: tuoreisiin ylioppilaisiin ja hieman varttuneempiin, mutta korkeasti koulutettuihin. Näille pitkälle koulutautuneille oikeampi reitti yliopistoihin olisi erillisvalintojen kautta. Erillisvalintoja tulisi kehittää niin, että ne todella toimisivat kokeneiden konkareiden sisäänantuloväylinä.

Vaikka naiset saivat opiskelupaikan miehiä harvemmin, *sukupuoli ei osoittautunut itsenäiseksi selittäjäksi opiskelemaan pääsulle*. Yksittäisten alojen sisällä ei sukupuolten välillä ilmennytkään eroa hyväksymisasteissa. Selitystä naisten huonommalle pärjäämiselle valinnoissa pitääkin hakea sukupuolittuneista alavalinnoista. Naisten suositamat alat ovat nimittäin yleensä vaikeapääsyisempiä kuin miesten alat. Esimerkiksi naisvaltaiselle kasvatusalalle on hyvin vaikea päästä, kun taas miesten suosimissa matemaattis-luonnontieteellisissä tiedekunnissa hyväksymisprosentit nousevat korkeiksi. Yliopistojen osalta naisten sisäänpääsy oli miehiä alhaisempaa monialaisissa yliopistoissa, mutta tämäkin johtuu pääasiassa naisvaltaisten alojen sijoittumisesta juuri noihin yliopistoihin.

¹⁹⁵ Jatkuvan koulutautumisen ja elinikäinen oppimisen tärkeys on huomioitu jopa uudessa yliopistolaisissa.

Koulutuspoliittisin toimin ei pystytä naisia ohjaamaan miesten aloille tai miehiä naisten aloille. Alojen eriytyminen sukupuolen mukaan ei olisi ongelma, ellei koulutusvalintojen sukupuolijako heijastuisi työmarkkinoille palkkojen ja asemien eriarvoisuutena. Sukupuolikiintiöt eivät ole mielekäs ratkaisu, sillä niiden käyttäminen sisäänoton perustana johtaa helposti ongelmiin yksilöiden oikeudenmukaisessa kohdellussa (Pöntinen 1990). Seppo Pöntinen (1990, 604) onkin ehdottanut ratkaisuksi nais- ja miesvaltaisten linjojen yhdistämistä samaan koulutusohjelmaan. Tämä kuitenkin vaatisi koulutus- ja ammattirakenteiden tiukan vastaavuuden purkamista.

Hakijan asuinkunnan kuntaryhmällä oli itsenäistä vaikutusta opiskelemaan pääsyssä niin, että *kaupunkilaisuus lisäsi todennäköisyyttä tulla hyväksytyksi*. Sen ohella, että kaupungeissa asuvat menestyivät valinnoissa muualla asuvia paremmin, he olivat myös yliedustettuina hakeneiden joukossa koko väestöön suhteutettuna. Kaupunkilaisten paremman pärjäämisen taustalla voivat vaikuttaa monet syyt. Esimerkiksi valmennuskursseille osallistuminen on helpompaa, sillä erityisesti kurssien lähiopeutus keskittyy pääasiassa kaupunkeihin. Toisaalta myös ”paras” ylioppilasaines löytyy maamme suurimmista kaupungeista – lähinnä pääkaupunkiseudun lukioista. Lukioiden vertailussa parhaiten menestyvät yleensä lukiot, jotka eivät ole paikkakuntansa ainokaisia ja joilla on siten varaa valita opiskelijansa suuresta joukosta. Eliittilukioiden maine ja korkeat sisäänpääsyraajat vetävät puoleensa lahjakkaita ja motivoituneita opiskelijoita, jotka myöhemmin pääsevät helposti myös jatko-opintoihin.

Myös asuinmaakunnalla oli selvä yhteys opiskelemaan pääsyyn, mikä kuitenkin johtuu eri maakunnissa sijaitsevien yliopistojen sisäänpääsyasteiden suurista eroista. Asuinpaikan ohella toinen opiskelupaikan valintaa suuntaava tekijä on kieli. Tämän tutkimuksen aineistoon ei sisällynyt hakijan kielisyyttä kuvaavaa muuttujaa, mikä siinä on huomattava puute. Käytettävissä olevalla aineistolla ei esimerkiksi pystytty vertailemaan ruotsin- ja suomenkielisten menestystä opiskelijavalinnoissa. Nykyisen kansainvälistymistä ja verkostoitumista tavoittelevan koulutuspolitiikan kannalta myös muita kieliä puhuvien hakemisen ja sisäänpääsyn kartoittaminen suomalaisiin yliopistoihin olisi ollut paitsi kiintoisaa myös tasa-arvon näkökulmasta tärkeää.

Hakijan omalla sosioekonomisella asemalla ei ollut merkitystä opiskelemaan pääsyyn kannalta. *Pääsiällinen toiminta sen sijaan näytti olevan yhteydessä sisäänpääsyyn niin, että parhaiten menestyivät päätoimiset opiskelijat. Kaikkein heikointa oli työttömien sisäänpääsy*. Opiskelijoiden hyvää pääsykoemenestystä selittävät ikä ja pääsykokeisiin valmistautumiseen tuttuus. Valintakokeissa pärjääminen edellyttää usein taitoja, jotka karttuvat koulussa. Koska tässä tutkimuksessa ei tarkasteltu pääsykokeita, jää opiskelijoiden menestys erilaisissa kokeissa erittelemättä. Työttömien heikkoon valintakoemenestykseen liittyyneen niin työ- kuin opiskelukulttuuristakin etäännyttä ja vieraantumista. Vaikka juuri työttömillä voisi olettaa olevan aikaa valmistautua pääsykokeisiin, ei tämä etumatka kuitenkaan parantanut heidän todellista suoriutumistaan pääsykokeista.

Ylioppilassumaan juuttuneen nuoren kannattakin miettiä, miten opiskelupaikan odotukseen kuluvan ajan viettää. Sisäänpääsyä hyödyttäviä pääomia kertyy nimittäin

eniten varusmiespalveluksessa ja opiskelussa. Työssäolo taas on paljon parempi vaihtoehto kuin työttömyys (jälkimmäinen tosin harvoin perustunee omaan valintaan). Opiskelupaikan saannin kannalta kaikkein paras vaihtoehto olisi kuitenkin syntyä korkeasti koulutettuun perheeseen, kirjoittaa hyvät paperit, ja pyrkiä heti kirjoitusten jälkeen yliopistoon – niin kuin vanha ”viisaus” kuuluu.

Kuten niin monta kertaa aiemminkin, myös tässä tutkimuksessa tuli todennetuksi se, että yliopistoihin hakevat tulevat verraten korkeista asemista. Hakeneiden isät olivat huomattavasti koulutetumpia kuin samanikäiset miehet koko väestössä. Perhetaustan vaikutus ulottui kuitenkin yllättävän selvänä opiskelijavalintoihin saakka: *Koulutetuimpien vanhempien jälkeläiset valikoituivat myös opiskelijoiksi keskimääräistä useammin*. Isän sosioekonomisen aseman vaikutus oli koko lailla samansuuntainen, joskin hieman lievempi kuin koulutustason. Aiempiin valikoitumistutkimuksiin nähden tämän tutkimuksen tuottamat erot korkeakoulutukseen valikoitumisessa vanhemman koulutustason ja aseman mukaan jäivät pienemmiksi. Tämä johtui pääosin siitä, että tutkimusjoukko oli jo kertaalleen valikoitunutta. Erot sisäänpääsyn ”riskeissä” tai mahdollisuuksissa eri ryhmien välillä eivät nousseet kovin suuriksi, mutta ne riittävät kuitenkin kertomaan siitä, että perhetaustalla on merkitystä yliopistojen opiskelijavalinnoissa¹⁹⁶.

Uusi ja yllättäväkin tulos oli, että *maanviljelijäperheestä tulevien opiskelemaan pääsyn todennäköisyys oli kaikkein korkein*. Tämä tulos saatiin, kun muut opiskelemaan pääsyyn vaikuttavat tekijät oli vakioitu. Vaikka maanviljelijöiden lapsia oli yliopistoihin pyrkineiden joukossa vain viitisen prosenttia, on kyseessä epäilemättä hyvin valikoitunut ryhmä. Maataloudesta elinkeinonsa hankkivan perheen jälkikasvusta korkeakoulutukseen lähtevät luultavimmin ne, joilla on siihen todellisia edellytyksiä. Suvun koulutusperinne ei painosta hakemiseen, vaan omat kyvyt ja toiveet toimivat hakuprosessiin lähdön pontimena. Toisaalta nykyajan maatalousyrittäjän elämä on aivan erilaista kuin vuosikymmeniä sitten. Niin maanviljelys- kuin kotieläintilatkin ovat huomattavasti suurempia ja niiden pyörittäminen vaatii monenlaista pääomaa. Suomen liittyminen Euroopan unionin jäseneksi vuoden 1995 alussa muutti perusteellisesti maatalouttamme. Pieniin perheviljelmiin perustuvaa tuotantorakennetta alettiin sopeuttaa yleiseurooppalaiseen toimintamalliin. Kun vuonna 1995 maatalousyrittäjiä oli 95 000, vuonna 2000 niitä oli jäljellä enää 67 800. Samalla tilojen keskipeltoala nousi. Saadakseen tilansa kannattamaan oli maatalousyrittäjien laajennettava tuotantoaan. Murrosvaiheesta selviytyminen edellytti niin henkisiä kuin aineellisiakin resursseja. (Leskinen 2004; Haggrén & Yläalo 2006.) Ehkä suuresta murroksesta selviytyneillä oli sellaisia perinteisesti keskiluokkaisuuteen liitettyjä taloudellisia, sosiaalisia ja kulttuurisia pääomia, jotka heijastuivat myös perheen lasten hyvään menestykseen opiskelijavalinnoissa?

¹⁹⁶ Mikäli aineisto olisi sisältänyt tiedot myös äidin koulutuksesta ja asemasta, olisivat erotkin saattaneet olla suurempia. Joidenkin tutkimusten (esim. Seppänen 2006) mukaan nimittäin äidin koulutuksella on nykyään enemmän merkitystä lasten koulutusvalintojen suuntaajana kuin isän koulutuksella.

Maanviljelijöiden jälkeläisten vastapoolina olivat työttömyydestä kärsimään joutuneiden perheiden lapset. Tälle niin ikään pienelle joukolle yliopiston portit aukenivat kaikkein huonoiten. Tutkimuksessa työttömät olivat nimenomaan pitkäaikaistyöttömiä, ja onkin todettu, että pitkään jatkunut työttömyys lisää helposti syrjäytymistä myös muilta elämänalueilta; taloudellisten resurssien heikkenemiseen saattaa liittyä myös henkisten ja toiminnallisten resurssien kutistumista.

Seuraavassa taulukossa esitetään kolme ”ideaalityyppiä”, joista ensimmäinen kuvaa tyyppillistä hakijaa itsevalikoinnin jälkeen, toinen hakijaa, jolle yliopiston portit avautuvat kaikkein todennäköisimmin ja kolmas hakijaa, jolle sisäänpääsy tämän tutkimuksen mukaan näyttää kaikkein epätodennäköisimmältä.

TAULUKKO 18. Tyyppillisen hakijan, opiskelijavalinnassa menestyjän ja karsiutuvan keskeisimmät taustatekijät

Ideaalityyppi	Hakija	Sisään pääsevä	Karsiutuva
Sukupuoli	nainen	mies	nainen
Ikä	20–24-vuotias	alle 20-vuotias	yli 30-vuotias
Asuinpaikka	kaupunki	kaupunki	taajama tai maaseutu
Koulutus	”vanha” ylioppilas	tuore ylioppilas tai korkeakoulututkinto	ei-ylioppilas, keskiasteen ammatillinen tutkinto
Toiminta ennen hakua	opiskelemassa	opiskelemassa, varusmiehenä	työtön
Isän koulutus	keskiasteen tutkinto	akateeminen tutkinto	keskiasteen tutkinto
Isän asema	ylempi toimihenkilö	ylempi toimihenkilö tai maanviljelijä	työtön

Sekä työttömät että työttömien jälkeläiset näyttävät tämän tutkimuksen mukaan muodostavan akateemisesta koulutuksesta syrjäytymisvaarassa olevan ”alaluokan”. 1990-luvun lopulla ja 2000-luvun alussa Suomessa saatiin nauttia hyvistä ajoista, mutta vuonna 2009 työttömyys alkoi nousta taloustaantumana myötä. Erityisen nopeasti on kasvanut nuorten työttömyys. Ilman työtä ja ilman opiskelupaikkaa jäävälle nuorelle elämänsuunnan löytäminen ja ammatillisten haaveiden toteuttaminen on varsin vaikeaa. Yhteiskunnan odottaessa kansalaisiltaan tuottavuutta ja tehokkuutta, vauhdikasta etenemistä koulutusputken läpi työmarkkinoille, putoavat koulutuksesta ja työnteosta osattomaksi jääneet helposti toisen luokan kansalaisiksi.

8.2 Yliopistokenttä lohkoutunut yliopistoittain tieteenaloja voimakkaammin

Tämä alaluku pyrkii vastaamaan neljänteen tutkimuskysymykseen eli siihen, miten yliopistokoulutuksen kenttä on lohkoutunut. Yliopistot ja alat muodostavat opiskelijoiden taustojen mukaisesti jakautuneen kentän. Eroja löytyy niin opiskelijoiden sukupuoli- ja ikärakenteesta kuin sosiaalisen ja alueellisen taustan suhteen. Tutki-

muksessa yliopistot ja alat sijoitettiin hakijan oman eli ”hankitun” aseman ja isän eli ”perityn” aseman mukaisesti nelikenttään.

Sekä perityn että hankitun aseman suhteen korkealta tultiin Helsingin kauppa-
korkeakouluun, Sibelius-Akatemiaan, Turun kauppakorkeakouluun, Helsingin yli-
opistoon ja Åbo Akademiin. Näitä yliopistoja voidaankin kutsua ”hyväosaisten” yli-
opistoiksi (ks. taulukko 19). Perityn aseman osalta korkealta mutta hankitun aseman
osalta matalalta hakeuduttiin taas Teknilliseen korkeakouluun, Svenska handels-
högskolaniin, Tampereen teknilliseen yliopistoon, Taideteolliseen korkeakouluun ja
Kuvataideakatemiaan. Kaikkiin pääkaupunkiseudun yliopistoihin (Teatterikorkea-
koulua lukuun ottamatta) ja kaikkiin maamme kauppakorkeakouluihin haettiin siis
korkeista lähtöasemista. Ne yliopistot, joissa hakija tuli korkeista perityistä asemista,
mutta joissa hakijan oma asema oli matala, olivat usein nimenomaan nuorten suosi-
mia yliopistoja. Erityisesti Teknilliseen korkeakouluun, Svenska handelshögskolaniin
ja Tampereen teknilliseen yliopistoon pyrkivien nuoruus selittää vähäistä koulutus-
taustaa. Kaiken kaikkiaan korkea peritty asema mutta matala hankittu asema viittaa
tietynlaiseen ”*aristokraattisuuteen*”: hakijoiden korkea syntyperä on luultavasti ohjan-
nut koulutusvalintaa, kun taas oma asema vasta odottaa nousukiitoaan.

Hankitun aseman osalta korkealta mutta perityn aseman osalta matalalta haettiin
Vaasan, Kuopion ja Tampereen yliopistoihin. Näissä yliopistoissa hakijoiden keski-ikä
oli melko korkea, ja monet olivat ehtineet hankkia koulutusta ja työkokemusta. Haki-
jat olivat kuitenkin kasvaneet perheissä, joissa vanhempien (isän) koulutie oli jäänyt
lyhyeksi. Isän matalakaan asema ei silti suoraan heijastu aikuisiässä tehtyihin koulu-
tusvalintoihin; halu ja uskallus hakeutua yliopistoon kun saattaa syntyä myöhempien
positiivisten koulutuskokemusten myötä. Tampereen, Kuopion ja Vaasan yliopisto-
ja voidaan tietysti mielessä luonnehtia ”*meritokraattisiksi*” yliopistoiksi: Hakijoiden
taustoissa painottuvat omat ansiot, ei kotitausta.

Viimeisenä ryhmänä olivat yliopistot, jonne hakeneet luokittuivat sekä hankitun
että perityn aseman mukaan matalalle. Näitä ”*matalamman statuksen*” yliopistoja oli-
vat Lapin, Joensuun, Jyväskylän, Turun ja Oulun yliopistot, Lappeenrannan teknilli-
nen yliopisto sekä Teatterikorkeakoulu. Merkille pantavaa on, että suurin osa monia-
laisista yliopistoista lukeutui tähän ryhmään.

Myös alat lohkoutuivat hakijoiden taustan mukaan. ”*Hyväosaisimmat*” hakeutuivat
kauppatieteeseen, oikeustieteeseen, informaatioteknologiaan sekä lääketieteeseen. Näil-
le aloille hakevat luokittuivat korkealle niin hankitulla kuin perityllä asemalla mitat-
tuna. Korkea isän asema, mutta matala oma asema eli tietynlainen ”*aristokraattisuus*”
luonnehti puolestaan tekniikkaan, luonnontieteisiin, maatalous-metsätieteellisiin ja tai-
dealoille pyrkineitä. Näistä tekniikan ja luonnontieteen hakijat olivat nuorimpia. Vas-
tapuolelta löytyivät ”*meritokraattiset*” alat eli alat, joihin hakevat olivat itse saavuttaneet
varsin hyvän aseman, mutta joiden lähtöasema oli matala. Tällaisia aloja olivat teologia,
kauppa- ja hallintotiede sekä yhteiskuntatieteet. ”*Matalamman statuksen*” eli sekä han-
kitun että perityn aseman osalta alhaalta ponnistavia hakijoita oli erityisesti farmasiassa,
kasvatustieteessä, eläinlääketieteessä ja humanistisilla aloilla.

TAULUKKO 19. Yliopistojen ja alojen tyyppittely hakijan oman ja isän aseman mukaan

	Hyväosaiset	Matalan statuksen	Aristokraattiset	Meritokraattiset
Yliopistot	HKK, HY, SibA, TuKKK, ÅA	LY, JoY, JY, TY, OY, LTY, TeaK	TKK, SHH, TTY, TaiK, KuvA	TaY, KY, VY
Alat	kauppa-, oikeus- ja lääketieteet, informaatioteknologia	farmasia, kasvatustiede, eläinlääketiede, humanistiset tieteet	tekniikka, luonnontiede, maatalous-metsätiede, taidealat	teologia, kauppa- ja hallintotiede, yhteiskuntatieteet

Tutkimuksessa vertailtiin yliopistoja ja aloja myös pelkästään sen perusteella, kuinka suurella osalla hyväksytyistä isä oli suorittanut korkea-asteen tutkinnon. Aikaisempiin tutkimuksiin (Kivinen & Rinne 1995) verrattuna yliopistojen ja alojen elitistisyys – kansanomaisuus -rintamalla on tapahtunut joitakin muutoksia. Esimerkiksi pääkaupunkiseudun yliopistot ovat säilyneet elitistisimpinä opinahjoina, mutta Teatterikorkeakoulu on selvästi kansanomaistunut. Voisiko selitys ainakin osittain löytyä Teatterikorkeakoulun huomattavasta naisistumisesta?

Teknillinen korkeakoulu, Helsingin kauppakorkeakoulu ja Taideteollinen korkeakoulu muodostivat vuoden 2010 alussa Aalto-yliopiston. Näistä kaksi ensin mainittua on luokittunut elitistisimpien yliopistojen joukkoon jo pitkän aikaa, Taideteollinen korkeakoulu suhteellisen uutena yliopistona on sekin saavuttanut jo varsin hyvän aseman. Perityn aseman osalta nämä kaikki luokittuvat korkeaan päähän. Ainakin opiskelijoiden taustalla mitaten Aalto-yliopistosta saattaakin tulla varsinainen huipuyliopisto.

Monialaisista yliopistoista hienoisessa nousussa ovat Turun kauppakorkeakoulu ja Åbo Akademi. Vuonna 2010 Turun kauppakorkeakoulu ja Turun yliopisto yhdistyivät uudeksi Turun yliopistoksi. Nähtäväksi jää, miten yliopistojen yhdistyminen näkyy opiskelijarakenteessa; miten uusi Turun yliopisto sijoittuu suhteessa elitistisyyteen ja kansanomaisuuteen, kun ”vanha” Turun yliopisto rekrytoi opiskelijansa kauppakorkeakoulua alemmista ryhmistä?

Hyvin kansanomaisina ovat säilyneet pienet monialaiset yliopistot Lapissa, Joensuuissa ja Kuopiossa. Näistä kaksi jälkimmäistä muodostavat nykyään Itä-Suomen yliopiston. Itä-Suomen yliopiston strategiassa (2009) on esitetty seuraava visio vuodelle 2015: ”Itä-Suomen yliopisto on kansainvälisesti tunnustettu tutkimus- ja koulutusyliopisto, joka on kolmen merkittävimmän suomalaisen yliopiston ja maailman 200 johtavan yliopiston joukossa.” Pohtia sopii, tulevatko kunnianhimoiset tavoitteet näkymään myös opiskelijavalintojen kiristymisenä.

Kaiken kaikkiaan yliopistojen lohkoutuminen hakijoiden sosiaalisen taustan mukaan piiryy paljon selvempänä ja voimakkaampana kuin alojen lohkoutuminen. Voi

olla, että yliopistojen väliset erot tulevat edelleen kasvamaan yliopistojen määrällisen supistamisen myötä.

8.3 Mahtuuko tasa-arvo yliopiston porteista sisään?

Viimeinen tutkimuskysymys kuului: Miten koulutuksellinen tasa-arvo on toteutunut 2000-luvun alun yliopistokoulutukseen pääsyssä?

1960- ja 1970-luvuilla vallinneet vaatimukset yhdenvertaisista koulutusmahdollisuuksista kiinnittyivät tiukasti hyvinvointivaltion luomisprosessiin. Korkeakouluja perustettiin kiihtyvällä tahdilla akateemisesta sivistyksestä aiemmin osattomaksi jääneisiin maakuntiin. Aluepoliittisin toimin koulutushyvää levitettiin näin yhä useamman ulottuville. 1980-luvulla uusliberalistinen maailmankuva alkoi heiluttaa uskoa tasa-arvotavoitteiden tärkeyteen; yksilöiden ja kilpailun vapaus astuivat koulutuspolitiikan suunnannäyttäjiksi taloudellista nousukautta elävässä runsauden yhteiskunnassa. 1990-luvulla Suomi joutui heräämään markkinahuumasta lamakrapulaan. Massatyöttömyydestä kärsivässä maassa yliopistokoulutuksen suosio ei suinkaan hiipunut, vaikka opintolainat olivat muuttuneet markkinaehtoisiksi ja tuleva työllistyminen entistä epävarmemmaksi.

Hyvinvointiyhteiskunnan rakentamisen aikoina vallitsi luja usko siihen, että korkeakoulutusta laajentamalla edistetään koulutuksellista tasa-arvoa. Vaikka Suomi voi ylpeillä suhteellisen kattavalla korkeakouluverkolla, ovat suurimmissa kaupungeissa asuvat edelleen yliopistokoulutuksen ydinjoukkoa. Kaupungeissa asuvat sekä hakevat että pääsevät yliopistoihin todennäköisemmin kuin muut, ja vaikuttaa siltä, että osallistumiskuilu yliopistomaakuntien ja ei-yliopistomaakuntien välillä on repeämässä aiempaa leveämmäksi.

Myös ikäryhmien välisen tasa-arvon toteutuminen yliopistojen päävalinnoissa näyttää maassamme melkoisen heikolta. Jos jokainen ikävuosi pudottaa valinnoissa pärjäämisen mahdollisuuksia likipitään kahdella prosentilla, ikääntyneiden hakijoiden ei juuri kannata yliopistojen portteja lähteä kolkuttelemaan. Toisaalta aiemmin hankitun ”hyvän” koulutuksen tuomilla resursseilla myös varttuneemmalla hakijalla on mahdollisuuksia edetä yliopisto-opiskelijaksi päävalinnan kautta. On varsin mielenkiintoista, että Suomessa on pohdittu hyvin perusteellisesti keinoja nuorten sisäänpääsyn parantamiseksi, mutta varttuneempien läpipääsy yliopiston porteista ei ole juuri synnyttänyt keskusteluja. Lohdullista on kuitenkin se, että vaikka päävalinnan kautta aikuisen on nuorta hakijaa vaikeampi edetä, muilla valintareiteillä aikuiset pärjäävät usein nuoria paremmin. Erityisesti avoimen yliopiston väylä on osoittautunut hyvin aikuisystävälliseksi reitiksi (Rinne ym. 2008a).

Sukupuolten välisen tasa-arvon voi yliopistojen sisäänpääsyn osalta sanoa kokonaisuudessaan olevan melko hyvissä kantimissa. Naishakijoiden heikompi menestyminen yliopistojen valinnoissa johtui ensinnäkin siitä, että heidän taustoissaan oli monia sellaisia tekijöitä, jotka tutkimuksessa määrittivät sisäänpääsyä heikentäviksi seikoiksi. Verrattuna mieshakijoihin he olivat vanhempia, he tulivat useammin kau-

punkien ja ruuhka-Suomen ulkopuolelta, heissä oli enemmän työttömiä ja vähemmän opiskelijoita, heidän isillään oli vähemmän koulutusta ja matalampi sosioekonominen asema. Toiseksi, ”naisten aloille” on pääsääntöisesti vaikeampi päästä kuin ”miesten aloille”. Epätasa-arvoisuus piileekin enemmän nais- ja miesalojen hyväksymisasteiden suurissa eroissa, ei sukupuolella sinänsä. On kuitenkin myös todettu, että naisten osuuden kasvaessa tietyllä alalla se alkaa menettää hohtoaan ja yhteiskunnallista merkittävyyttään (ks. Kolehmainen 2002, 212). Toisaalta eri ammattien arvostus ei voi pitkään kiinnittyä sukupuoleen, sillä nykyään ei juuri enää ole ammatteja, joiden harjoittamiseen vain toisella sukupuolella olisi yksinoikeus. Suomessa on tällä hetkellä naispresidentti, naispääministeri, naispiispa – vain armeijan korkeimmat virrat ovat toistaiseksi jääneet naisilta saavuttamatta¹⁹⁷.

Suomalaista koulutusjärjestelmää pidetään yleisesti ottaen varsin avoimena, sillä meillä korkeakouluihin hakeutuvien sosiaalisten taustojen erot ovat selvästi pienemmät kuin monissa muissa Euroopan maissa (OPM 2008b). Tilanne voi kuitenkin muuttua tulevaisuudessa, sillä monet koko yliopistokenttää koskevat muutokset voivat oleellisesti heikentää nykyistä tilannetta. Korkeakoulujen rakenteellisen kehittämisen tarkoituksena on vähentää yliopistoja ja kasvattaa yksikkökojoja. Suomeen syntyi uuden yliopistolain myötä ensimmäinen varsinainen huippuyliopisto, joka sai statusensa jo ennen konkreettisia näyttöjä. 2000-luvulla korkeakoulupolitiikka on lopullisesti irtautunut aluepolitiikasta, eikä tasa-arvon mantra jaksa enää innoittaa politiikan tekijöitä. Johtaako alkanut kehitys tilanteeseen, jossa yhdestä tai kahdesta yliopistosta muodostuu suomalaisille nuorille erottautumisen linnake samaan tapaan kuin Irossa-Britanniassa Oxford ja Cambridge tai Yhdysvalloissa Yale ja Harvard? Vaikuttaa ainakin siltä, että yliopistolaitoksen sisäinen eriytyminen on voimistumassa. Aiemmin lohkoutuminen ja eriytyminen oli tavallaan näkymättömämpää, mutta nyt sitä halutaan jopa korostaa. Aikaamme leimaava individualismi on tarttunut myös yliopistoihin.

Tiettyjen alojen ja yliopistojen nostaminen muita tärkeämpään asemaan yhteiskunnassa muistuttaa poliittis-reproduktiivista toimintaa. Ne alat, jotka hyödyttävät taloudellista kasvua ja yhteiskunnallista kilpailukykyä eniten, saavat parhaiten arvostusta ja rahallista tukea. Arvostetuille aloille ja yliopistoihin riittää usein hakijoita. Ne, jotka ajattelevat olevansa sosiaaliselta sijainniltaan liian etäällä ”huippuyliopistosta”, jättäytyvät hakukisan ulkopuolelle. Tietyllä tavalla opiskelupaikalla voidaan kertoa myös omasta elämäntyylistä. Vaikeapääsuiselle alalle tai yliopistoon pääseminen erottaa opiskelijan monista muista ikäistään. Toisaalta samaan aikaan ikään kuin vastalauseena nykyajan kiireiselle, kulutuskeskeiselle ja urasuuntautuneelle elämälle on noussut ns. downshifting eli elämän kohtuullistaminen tai hidastaminen, mikä sekkin on enemmän ”hyväosaisten” elämäntapavalinta.

---

¹⁹⁷ Naiset ovat toisaalta osallistuneet varusmiespalvelukseen vasta hyvin lyhyen aikaa, ja myös naisten innostus hakea armeijaan on hieman hiipunut ”alkuinnostuksen” jälkeen. Korkean virka-aseman saavuttaminen armeijassa edellyttää usein pitkää työuraa ja riittäviä ammatillisia näyttöjä.

Vaikka pitkässä linjassa eri yhteiskuntaryhmien osallistuminen korkeakoulutukseen on tasoittunut, ei sosiaalisen taustan mukainen valikoituminen ole hävinnyt mihinkään. 1960- ja 70-lukujen suotuisan kehityksen valossa nykyinen tilanne voi tuntua jopa pettymykseltä. Hyvinvointivaltion rakennusvaiheessa kun tavoiteltiin tasa-arvoista yhteiskuntaa, jossa kouluttautuminen ei riipu sosiaalisesta asemasta.

Yliopistokoulutusta on pidetty pitkään takeena varmalle työllistymiselle, hyvälle palkalle, vakaalle ja nousujohteiselle työuralle. Akateemisesti koulutettujen kasvaneet työttömyysluvut ja pirstaleiset työurat heikentävät kuitenkin monen nuoren uskoa korkeakoulutuksen kannattavuuteen. Hakijoiden määrän vähenemiskehityksellä olisi tietysti positiivinen vaikutus ylioppilassumaan, joskaan mitenkään nopeasti tilanne tuskin tulee muuttumaan. Ainakin 2000-luvun alussa kiinnostus akateemisia opintoja kohtaan näyttää vielä varsin vahvana. Edes ammattikorkeakoulutus ei ole kyennyt helpottamaan tunkua yliopistoihin, mikä oli nähtävissä myös tässä tutkimuksessa: yliopistoihin hakeneiden joukossa oli yllättävän paljon ammatilliselta korkeakoulutusväylältä valmistuneita.

Pelkästään koulutuspoliittisin toimin ihmisten kulkua koulutusjärjestelmässä ja yksilöiden elämänvalintoja ei pystytä ohjailemaan. Koulutus ei myöskään ohjaa yhteiskunnan kehitystä, vaan yhteiskunnassa tapahtuvat muutokset heijastuvat koulutusjärjestelmään. Vaikka tasa-arvon tavoitteet ovat 2000-luvun alun koulutuspolitiikassa joutuneet antamaan tilaa taloudellisen kasvun ja kansainvälistymisen vaateille, on suomalaisen koulutusjärjestelmän rikkaus nimenomaan alueellisesti kattavassa korkeakouluverkossa, sukupuolten yhtäläisissä sisäänpääsymahdollisuuksissa ja sosioekonomisia eroja tasaavassa maksuttomassa opiskelussa. Mikäli pitkään keskustelun alla ollut lukukausimaksu otetaan käyttöön, todennäköinen kehityssuunta on se, että vähiten taloudellista pääomaa omaavien mahdollisuudet opiskeluun kapenevat. Kun koulutus pääoman käyttöarvo ei enää ole yhtä hyvä kuin aiemmin, opintomaksut tuskin ainakaan lisäävät matalimmista taustoista ponnistavien intoa hakeutua akateemiselle opintielle. Tutkimusten mukaan kun juuri matalimmista taustoista tulevat ovat yleensä huolestuneimpia työllistymisestään ja taloudellisesta pärjäämisestään.

Näiden tulosten valossa voidaan hyvin todeta, ettei tasa-arvoisten koulutusmahdollisuuksien tarjoaminen ole riittävä tasa-arvopoliittinen toimenpide. Sosiaalisen taustan vaikutus ulottuu aina yliopiston porteille asti, ja viime kädessä mahdollisuuksien tasa-arvoon pyrkivän koulutuspolitiikan tulokset mitataan työmarkkinoilla.

Mikä sitten saisi myös alemmista sosiaaliluokista tulevat tavoittelemaan ja myös pääsemään korkeakoulutukseen? Tärkeintä olisi parantaa perheiden hyvinvointia. Yhtenä konkreettisena keinona voisi olla asuinalueiden sekoittaminen niin, että mikään alue ei täysin leimaudu asukkaidensa sosiaalisen taustan mukaan. Tutkimuksissa on nimittäin todettu, että ne matalista taustoista tulevat, joiden naapurustossa asuu myös kouluttautuneita perheitä, jatkavat itsekin opiskelua keskimääräistä pidemmälle (Jackson & Marsden 1972). Tästä syystä pitäisi myös pyrkiä estämään koulujen alueellinen eriarvoistuminen.

Mikäli halutaan lisätä miesten osallistumista yliopisto-opintoihin, olisi huomio kohdistettava nimenomaan heikoimmista lähtökohdista tulevien poikien kouluttautumishalukkuuden tukemiseen ja heidän valintakarttansa laajentamiseen. Ja kun vielä on todettu, että tiedon puute ja olosuhdeherkkyys koskevat erityisesti työväestön jälkeläisiä (Menon ym. 2007; Archer ym. 2001), nousee yläkoulussa annettavan henkilökohtaisen opinto-ohjauksen merkitys varsin keskeiselle sijalle. Tiedon lisääminen on siis yksi tapa edistää tasa-arvoa. Jos kouluja käymättömien vanhempien ja heidän jälkeläistensä ongelmana on nimenomaan vajavainen tietämys yliopisto-opiskelusta, voisi oppilaanohjausta tai ”vanhempainohjausta” järjestää myös vanhemmille. Nykyaikana valintojen tekeminen ei nimittäin ole helppoa niillekään, joilla on paljon niin kulttuurisia, sosiaalisia kuin taloudellisiakin resursseja. Tutkimukset (esim. Molnar, Smith, Zahorik, Palmer, Halbach & Ehrle 1999) ovat myös osoittaneet, että luokkakoona radikaali pienentäminen (noin 15 oppilaaseen), parantaisi erityisen selvästi heikoimmista lähtökohdista tulevien oppimistuloksia ja -haluja. Koulutuskokemusten kumuloitumistaipumuksen takia varhaisessa vaiheessa aloitettu tuki ja ohjaus johtavat parhaisiin tuloksiin.

Reproduktioteoreettisissa suuntauksissa koulutusjärjestelmä nähdään kenttänä, jossa kilpaillaan tutkintojen eli pääomien hallinnasta. Opiskelijavalinnoissa kilpailu konkretisoituu: ne, joille on kehittynyt oikeanlainen habitus ja jotka omaavat riittävästi kyseisellä kentällä vaadittavia pääomia, raivaavat helpoiten tiensä yliopistojen porteista sisään. Erilaisin taustoin pyrkimään lähteneet ovat usein myös eri tavoin pystyneet investoimaan hakukisaan. Esimerkiksi valmennuskurssit vaativat tiettyä taloudellista panostusta, eikä kaikilla ole varaa osallistua kursseille, joiden jälkeenkään opiskelupaikka ei ole täysin varma. Viime aikoina on ollut merkkejä siitä, että jatkokoulutukseen valmentautuminen on siirtynyt entistä varhaisempaan vaiheeseen. Jo yläkoululaisille on tarjolla urasuunnittelukursseja. Todennäköisesti niitäkin tulevat hyödyntämään ”hyväosaisten” perheiden jälkeläiset, jotka haluavat löytää sen itselleen parhaimman ja sopivimman alan ja ammatin. Tämä kertoo ehkä myös siitä, että lisääntyvien valintojen ja epävarmuuden aikoina koulutetutkaan perheet eivät enää osaa ilman tukea ohjata lapsiaan ”oikealle” koulutustielle.

8.4 Jälkisanat: menneen arviointia ja tulevan suunnittelua

Kvantitatiivista tutkimusta kritisoidaan usein siitä, että se ei tuo tutkittavan ääntä kuuluviin. Laadullisen¹⁹⁸ tutkimuksen etuna määrälliseen tutkimukseen verrattuna pidetäänkin sitä, että se pystyy paljastamaan yksittäistapaukset, tekemään ilmiöistä ”ymmärrettäviä”. Kvantitatiivisella tutkimuksella on kuitenkin monia vahvoja puolia: se antaa kokonaiskuvan tutkittavasta kohteesta ja toisaalta sen avulla voidaan kuvata ja selvittää eri osien välisiä yhteyksiä. Pelkkä numeroiden esittäminen ei ole kuiten-

¹⁹⁸ Laadullisen ja määrällisen tutkimuksen kategorista kahtiajakoa on kuitenkin ehkä viisainta välttää, sillä määrälliseen tutkimukseen liittyy aina laadullinen komponentti ja laadulliseen tutkimukseen määrällinen komponentti (ks. Töttö 2000; 2004; Jokivuori & Hietala 2007).

kaan kvantitatiivista tutkimusta, vaan tutkijan on kyettävä löytämään selitykset ja tekemään tulkinnat noiden symboleiden takaa. Tutkijasta itsestään on kiinni, kuinka syvälle hän analyysissään pääsee. Kvantitatiivinen tutkimus ei suinkaan ole synonyymi pinnalliselle tutkimukselle (eikä kvalitatiivinen syvälliselle) (ks. Töttö 2004).

Tutkimuksessa käytetty tilastoaineisto oli varsin suuri, ja siten monenlaisten tilastollisten analyysien hyödyntäminen hakijajoukon tarkastelussa ja opiskelemaan pääsyyn vaikuttavien tekijöiden arvioimisessa oli mahdollista. Vaikka suuri otos parantaa tutkimustulosten yleistettävyyttä koko populaatioon, sisältyy rekisteriaineistojen analysointiin omat haasteensa. Tutkijalla ei ole mahdollisuutta esittää lisäkysymyksiä tutkimuksen kohteelta, vaan hänen on pärjättävä niillä muuttujilla, jotka tutkimussuunnitelmavaiheessa on päätetty ottaa mukaan. Tästä tutkimuksesta puuttuivat esimerkiksi tiedot hakijoiden koulumenestyksestä ja valintakokeisiin valmistautumisesta, mikä esti pidemmälle menevien johtopäätösten tekemisen. Tosiasia on, että tutkimus – parhaimmillaankin – heijastaa vain osaa tutkittavasta ilmiöstä; tutkimuksen antama kuva tutkimuskohteesta jää siten aina vajavaiseksi (Alkula, Pöntinen & Ylöstalo 1999, 20).

Tässä tutkimuksessa oli muutamia selviä ongelmia ja puutteita. Ensinnäkin tuoreet ylioppilaat piti jättää monista analyyseista ja vertailuista pois, koska aineistossa heillä oli niin paljon puuttuvia tietoja. Niin ikään monet aineiston tiedot olivat vanhoja. Esimerkiksi tiedot sosioekonomisesta asemasta ja ammatista koskivat vuotta 2000, ja koulutusta sekä pääasiallista toimintaa koskevat tiedot olivat vuodelta 2002. Aineisto ei sisältänyt myöskään hakijan äidinkieltä koskevaa muuttujaa. Ehkä huomattavin puute oli kuitenkin äidin koulutuksen ja sosioekonomisen aseman uupuminen, mikä johdosta valikoitumisen kokonaiskuva jäi pakostakin puolinaiseksi. Vanhempien ammattia kuvaava muuttuja olisi myös ollut nimenomaan ammattien periytymisen kannalta kiintoisaa, ja tulot olisivat kertoneet kodin taloudellisesta pääomasta.

Muuttujien luokitteluun liittyi myös joitakin ongelmia. Vertailujen kannalta oli pulmallista, että tieteenalat sisälsivät varsin erilaisia koulutusohjelmia ja laitoksia. Esimerkiksi farmasia oli Kuopion yliopistossa oma tieteenalansa, mutta Helsingin yliopistossa se kuului matemaattis-luonnontieteelliseen tiedekuntaan. Hoitotiede taas luokitui osaksi lääketieteellistä tiedekuntaa, eikä varsinaisen lääketieteen tarkastelu erikseen tästä syystä onnistunut. Tämän johdosta lääketieteellinen tiedekunta ei ”yltänyt” hakijoiden taustojen vertailuissa useinkaan samalle tasolle kuin monissa aiemmissa tutkimuksissa. Nämä ongelmat oli vain hyväksyttävä, sillä valmiiksi luokiteltua aineistoa ei tutkija oikein enää kykene muuttamaan toivomaansa suuntaan.

Tutkimuksen ensisijainen tarkoitus on tuottaa yleistettävissä olevaa tietoa, joka toimii aiempaa teoriaa vahvistavana tai laajentavana (Erätuuli, Leino & Yli-Luoma 1996, 24). Tässä tutkimuksessa saatiin vahvistusta koulutuksen periytyvyyttä korostaville teorioille. Toisaalta tutkimus toi uutta tietoa valikoitumisesta, joka asettuu nyt uusien tutkimusten koeteltavaksi ja varmistettavaksi. Yhtenä kiinnostavana jatkotutkimuksen aiheena olisi analyysissä esiin noussut maanviljelijöiden lasten hyvä valin-

noissa pärjääminen: sen selvittäminen, ovatko he menestyneet valinnoissa jo pidempään keskimääräistä paremmin vai onko kyseessä uusi ilmiö.

Tutkimuksessa ei tarkasteltu eri alojen valintakriteereitä tai valintaprosesseja. Opiskelijavalintojen kirjavuus ja hajanaisuus olisi tuonut huomattavia haasteita tämänkaltaiselle tutkimukselle, ja laajuudessaan se olisikin ollut jo kokonaan erillisen tutkimuksen mittainen tehtävä. Jatkotutkimuksia silmälläpitäen yliopistojen opiskelijavalintojen vertailulle aloittain ja aineryhmittäin avautuu kuitenkin aivan uusia näköaloja, kun meneillään olevaa opiskelijavalintojen kehittämistä yhteisvalinnan suuntaan edelleen jatketaan.

Tässä tutkimuksessa yliopistoihin hakemista ja pääsemistä on tarkasteltu monesta suunnasta. Ennen kuin koko kuva suomalaiselle korkeakoulukentälle valikoitumisesta piirtyy esiin, olisi kuitenkin vielä selvitettävä, keille ammattikorkeakoulujen ovet avautuvat. Tutkimus ammattikorkeakouluun hakeneiden taustoista ja niistä tekijöistä, jotka ovat yhteydessä opiskelemaan pääsyyn, täydentäisi ja lisäisi tietämystä koko korkeakoulukentästä, yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen hakijakunnan eroista ja eri korkeakoulutusmuotojen valikoivuudesta.

Vaikka tässä tutkimuksessa tarkasteltiin yliopistoihin valikoitumista, ei taustaoletuksena ollut akateemisen koulutuksen arvottaminen muita paremmaksi tai hienommaksi. Ihmisten tavoitteet ja toiveet niin koulutuksen, työn kuin koko elämän osalta eroavat suuresti. Yksilön kannalta onnellisinta on, kun se oma paikka löytyy – koulutuksen tasosta tai opintojen alasta riippumatta. Tai aivan toiselta elämänalueelta.

LÄHTEET

- Abrahamsson, K. 1984. Does the Adult Majority Create New Patterns of Student Life? Some experiences of Swedish higher education. *European Journal of Education*, Vol. 19, No. 3, 283–297.
- Ahola, S. 1988. Koulutusvirtojen kasaantuminen. Peruskoulujärjestelmän laajenemisesta lähtevä tarkastelu koulujärjestelmän nykytilaan ja vähän kehittämiseenkin. *Kasvatus* 19 (6), 492–501.
- Ahola, S. 1989. Oppilasvirtojen kasaantuminen ja korkeakoulutukseen valikoituminen. Teoksessa O. Kivinen & R. Rinne (toim.) *Korkeakoulutus tutkimuskenttänä. Koulutussosiologian tutkimusyksikön tutkimusraportteja 1*. Turku: Turun yliopisto, 121–144.
- Ahola, S. 1990. Korkeakoulutukseen valikoituminen. Selvitys Turun yliopistoon vuosina 1980–1986 kirjoittautuneiden opiskelijoiden sosiaalitaustoitusta. *Hallintoviraston julkaisusarja 3/1990*, Turku: Turun yliopisto.
- Ahola, S. 1995. Eliitin yliopistosta massojen korkeakoulutukseen. Korkeakoulutuksen muuttuva asema yhteiskunnallisen valikoinnin järjestelmänä. *Koulutussosiologian tutkimuskeskuksen raportteja 30*. Turku: Turun yliopisto.
- Ahola, S. 2000. Vastine Määtälle. *Sosiologia* 3/2000, 258–259.
- Ahola, S., Kivinen, O. & Rinne, R. 1991. Koulutuksesta työelämään. Koulutus- ja ammattirakenteiden kytkeytyminen. *Koulutussosiologian tutkimusyksikön tutkimusraportteja 7*. Turku: Turun yliopisto.
- Ahola, S. & Nurmi, J. 1995. Kilpahaku korkeakoulutukseen. *Koulutussosiologian tutkimuskeskuksen raportteja 31*. Turku: Turun yliopisto.
- Ahola, S. & Nurmi, J. 1998. Koulutusväylät, työmarkkinat ja valikoituminen. Loppuraportti. Helsinki: Opetusministeriön koulutus- ja tiedepolitiikan osaston julkaisusarja.
- Ahola, S. & Välimaa, J. 2010. Pääsykokeiden karsinta ei auta yliopistojä. *Vieraskynä, Helsingin Sanomat* 16.4.2010.
- Ahonen, S. 2003. Yhteinen koulu – tasa-arvoa vai tasapääsyyttä? Koulutuksellinen tasa-arvo Suomessa Snellmanista tähän päivään. *Tampere: Vastapaino*.
- Alapuro, R. 1973. Akateeminen Karjala-Seura. Ylioppilasliike ja kansa 1920- ja 1930-luvuilla. Helsinki: WSOY.
- Alapuro, R. 1985. Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat 1870-luvulta toiseen maailmansotaan. Teoksessa T. Valkonen, R. Alapuro, M. Alestalo, R. Jallinoja & T. Sandlund: *Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana*. Neljäs painos. Juva: WSOY, 36–100.
- Alestalo, M. 1985. Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat toisen maailmansodan jälkeen. Teoksessa T. Valkonen, R. Alapuro, M. Alestalo, R. Jallinoja & T. Sandlund: *Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana*. Neljäs painos. Juva: WSOY, 101–200.
- Alho-Malmelin, M. 2010. Avointa väylää maisteriksi. Tutkimus avoimessa yliopistossa opiskelleista ja väylän kautta korkeakouluun tulleista opiskelijoista. *Turun yliopiston julkaisuja C:300*.
- Alkula, T., Pöntinen, S. & Ylöstalo, P. 1999. Sosiaalitutkimuksen kvantitatiiviset menetelmät, 1.–3. painos. Helsinki: WSOY.
- Allardt, E. 1956. Syntyperää ja sosiaalista kohoamista koskevat arvostukset. *Yhteiskunnallisen korkeakoulun julkaisuja 7*. Hämeenlinna: Karisto.
- Ambler, J.S. & Neathery, J. 1999. Education Policy and Equality: Some Evidence from Europe. *Social Science Quarterly*, Volume 80, Number 3, 437–456.
- Antikainen, A. 1974a. Korkeakoulujen vaikutus ympäristöönsä. *Suunnitelmaraportti. Monistesarja A. Tutkimuksia ja selvityksiä 22/1976*. Joensuu: Joensuun korkeakoulu.
- Antikainen, A. 1974b. Korkeakouluopiskelijain rekrytointi. *Monistesarja A. Tutkimuksia ja selvityksiä, n:o 6*. Joensuu: Joensuun korkeakoulu.
- Antikainen, A. 1983. Remarks on the equality of opportunity in the Finnish education system. *Kasvatustieteiden osaston selosteita ja tiedotteita n:o 39*. Joensuu: Joensuun korkeakoulu.
- Antikainen, A. 1999. Korkeakoulutukseen osallistumisen erot tasoittuneet. *Sosiologia* 4/1999, 306.
- Antikainen, A. 2000a. Tulokset ovat selkeät, mutta mitkä ovat tulkinnot? *Sosiologia* 1/2000, 64–65.

- Antikainen, A. 2000b. Kommentti loppukommenttiin. *Sosiologia* 1/2000, 65–66.
- Antikainen, A., Rinne, R. & Koski, L. 2006. *Kasvatussosiologia*. 3. uudistettu painos. Helsinki: WSOY.
- Archer, L. & Hutchings, M. 2000. 'Bettering Yourself'? Discourses of risk, cost and benefit in ethnically diverse, young working-class non-participants' constructions of higher education. *British Journal of Sociology of Education*, Vol. 21, No. 4, 555–574.
- Archer, L., Pratt, S.D. & Phillips, D. 2001. Working-class Men's Constructions of Masculinity and Negotiations of (Non)Participation in Higher Education. *Gender and Education*, Vol. 13, No. 4, 431–449.
- Aro, M. 2003. Pitääkö koulutus lupauksensa? *Sosiologia* 4/2003, 313–328.
- Aronowitz, S. & Giroux, H.A. 1993. *Education. Still under Siege*. Second Edition. *Critical Studies in Education and Culture Series*. Westport: Bergin & Garvey.
- Baker, J. 1987. *Arguing for Equality*. London: Verso.
- Ball, S.J., Davies, J., David, M. & Reay, D. 2002. 'Classification' and 'Judgement': Social Class and the 'Cognitive Structures' of Choice of Higher Education. *British Journal of Sociology of Education*, Vol. 23, No.1, 2002, 51–72.
- Ballantine, J.H. 1983. *The Sociology of Education. A Systematic Analysis*. New Jersey: Prentice-Hall.
- Barrett, E. & Powell, P. 1980. Mature age unmatriculated students and the justification of a more liberal admissions policy. *Higher Education* 9 (1980), 365–383.
- Berggren, C. 2006. *Entering Higher Education – Gender and Class Perspectives*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis, cop. 2006. Göteborg studies in educational sciences 243.
- Bernstein, B. 1977. *Class, Codes and Control*. Volume 1. *Theoretical Studies towards a Sociology of Language*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Blackburn, R.M. & Jarman, J. 1993. Changing Inequalities in Access to British Universities. *Oxford Review of Education*, Vol. 19, No. 2, 1993, 197–215.
- Blossfeld, H-P. & Shavit, Y. 1993. *Persisting Barriers: Changes in Educational Opportunities in Thirteen Countries*. In Y. Shavit & H-P. Blossfeld (eds.) *Persistent Inequality. Changing Educational Attainment in Thirteen Countries*. *Social Inequality Series*. Oxford: Westview Press, 1–23.
- Boezeroy, P. & Vossensteyn, H. 1999. *How To Get In? – A Comparative Overview of Access to Higher Education*. *Higher Education in Europe*, Vol. XXIV, No. 3, 349–358.
- Boudon, R. 1974. *Education, Opportunity and Social Inequality: Changing Prospects in Western Society*. New York: Wiley-Interscience.
- Bourdieu, P. 1988. *Homo Academicus*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P. 1990a. In *Other Words. Essays Towards a Reflexive Sociology*. Stanford University Press.
- Bourdieu, P. 1990b. *The Logic of Practice*. Stanford University Press.
- Bourdieu, P. 1991. *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P. 1993. *Sociology in Question. Theory, Culture & Society Series*. School of Human Sciences, University of Teesside: Sage Publications.
- Bourdieu, P. 1998. *Järjen käytännöllisyys. Toiminnan teorian lähtökohtia*. Suom. M. Siimes. Juva: WSOY.
- Bourdieu, P. & Passeron, J-C. 1977. *Reproduction in Education, Society and Culture*. London: Sage Publications.
- Bourdieu, P., Passeron, J-C. & de Saint Martin, M. 1994. *Students and the Language of Teaching*. In P. Bourdieu, J-C. Passeron & M. de Saint Martin. *Academic Discourse. Linguistic Misunderstanding and Professional Power*. Cambridge: Polity Press, 35–79.
- Bourdieu, P. & Wacquant, L.J.D. 1995. *Refleksiivisen sosiologian tarkoitus (Chicagon seminaari)*. Teoksessa P. Bourdieu & L.J.D. Wacquant. *Refleksiiviseen sosiologiaan. Tutkimus, käytäntö ja yhteiskunta*. Joensuu: Joensuu University Press Oy, 85–256.
- Bowles, S. & Gintis, H. 1976. *Schooling in Capitalist America*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Bradley, K. 2000. *The Incorporation of Women into Higher Education: Paradoxical Outcomes? Sociology of Education* 2000, Vol. 73 (January), 1–18.
- Briggs, S. 2006. *An exploratory study of the factors influencing undergraduate student choice: the case of higher education in Scotland*. *Studies in Higher Education*, Vol. 31, No. 6, December 2006, 705–722.
- Burke, B. & Johnstone, M. 2004. *Access to Higher Education: The Hope for Democratic Schooling in America*. *Higher Education in Europe*, Vol. XXIX, No. 1, April, 19–31.
- Cabrito, B.G. 2004. *Higher Education: an Education for the Élités? The Portuguese Case*. *Higher Education in Europe*, Vol. XXIX, No.1, April, 33–45.

- Clancy, P. 1996. Pathways to Mass Higher Education in the Republic of Ireland. *European Journal of Education*, Vol. 31, No. 3, 1996, 355–370.
- Clark, B.R. 1960. The “Cooling-Out” Function in Higher Education. *The American Journal of Sociology*, Vol. 65, No. 6, 569–576.
- Coleman, J.S. et al. 1966. *Equality of Educational Opportunity*. Washington: U.S. Office of Education.
- Collins, R. 1979. *The Credential Society: A Historical Sociology of Education and Stratification*. New York: Academic Press.
- Collins, R. 2002. Credential Inflation and the Future of Universities. In S. Brint (ed.) *The Future of the City of Intellect: the Changing American University*. Stanford: Stanford University Press.
- Connor, H., Dewson, S., Tyers, C., Eccles, J., Regan, J. & Aston, J. 2001. *Social Class and Higher Education: Issues Affecting Decisions on Participation by Lower Social Class Groups*. Norwich: Institute for Employment Studies, Research Report No. 267.
- Daouli, J., Demoussis, M. & Giannakopoulos, N. 2010. Mothers, fathers and daughters: Intergenerational transmission of education in Greece. *Economics of Education Review* 29 (2010), 83–93.
- Daun, H. & Hansson, H. 2006. Towards comparative equality but persisting inequality in relation to the ambitions of Swedish education. In A. Oduaran & H.S. Bhola (eds.) *Widening Access to Education as Social Justice: Essays in Honor of Michael Omolewa*. Amsterdam: Springer, 245–261.
- Elovainio, P. 1966. Korkeakoulu-uran ja opintoalan valinta. Helsinki: Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia n:o 58.
- Elovainio, P. 1971. Opiskelijakunnan suuruus ja rakenne Suomen korkeakoululaitoksessa. *Sosiologia* n:o 5, 262–276.
- Elovainio, P. 1972. Tieteiden eriytyminen Suomen korkeakoululaitoksessa. *Sosiologia* n:o 6, 242–260.
- Elovainio, P. 1973. Miksi eri tieteenoilla opiskelevien sosiaalinen tausta eroaa. *Sosiologia* n:o 3, 120–130.
- Elovainio, P. 1974. Korkeakoululaitoksen rakenne ja yhteiskunnan muutos. *Sosiologia* n:o 5–6, 244–261.
- Engeström, Y. 1970. Koulutus luokkayhteiskunnassa – johdatus kapitalistisen yhteiskunnan koulutusongelmiin. Jyväskylä: Gummerus.
- Erikson, R. & Goldthorpe, J.H. 2002. Intergenerational Inequality: A Sociological Perspective. *Journal of Economic Perspectives*, Volume 16, Number 3, Summer 2002, 31–44.
- Erikson, R. & Jonsson, J. 1996. Explaining Class Inequality in Education: The Swedish Test Case. In R. Erikson & J.O. Jonsson (eds.) *Can Education be Equalized? The Swedish Case in Comparative Perspective*. Boulder: Westview Press, 1–63.
- Erola, J. & Räsänen, P. 2007. Suomalaisen sosiaalitieteen menetelmätrendit 1990- ja 2000-luvuilla. *Janus* 17 (4), 297–315.
- Erola, J. & Räsänen, P. 2008. Termien uudelleen nimeäminen tieteellisenä innovaationa? Kommentti Ritan, Tötön ja Alestalon vastineeseen. *Janus* 16 (1), 81–83.
- Erola, J. 2010. Johdanto. Teoksessa J. Erola (toim.) *Luokaton Suomi. Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus, 19–26.
- Eräutuuli, M., Leino, J. & Yli-Luoma, P. 1996. Kvantitatiiviset analyysimenetelmät ihmistieteissä. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Espinoza, O. 2007. Solving the equity–equality conceptual dilemma. A new model for analysis of the educational process. *Educational Research*, 49:4, 343–363.
- Fagerlund, R., Jern, K. & Villstrand, N.E. 2000. *Kuninkaita ja alamaisia. Suomen historia 1523–1809*. Espoo: Schildts Kustannus Oy.
- Frank, D.J. & Meyer, J.W. 2007. University expansion and the knowledge society. *Theory and Society*, Vol. 36, No. 4, 287–311.
- García-Aracil, A., Gabaldón, D., Mora, J-G. & Vila, L.E. 2007. The relationship between life goals and fields of study among young European graduates. *Higher Education* (2007) 53, 843–865.
- Gellert, C. 1996. Recent Trends in German Higher Education. *European Journal of Education*, Vol. 31, No. 3, 311–319.
- Gellert, C. 1997. Élite Versus Mass Higher Education – a Misconceived Dichotomy? *Higher Education in Europe*, Vol. XXII, No. 2, 193–199.
- Gerber, T.P. & Schaefer, D.R. 2004. Horizontal Stratification of Higher Education in Russia: Trends, Gender Differences, and Labour Market Outcomes. *Sociology of Education*, Vol. 77 (January), 32–59.
- Gesser, B. 1985. *Utbildning, jämlikhet, arbetsdelning*. Lund: Arkiv förlag.
- Gibbons-Wood, D. & Lange, T. 1998. *Accessing higher education: the views of prospective students in the Northeast of Scotland*. Aberdeen: Centre for International Labour Market Studies, The Robert Gordon University.

- Goodale, J.G. & Hall, D.T. 1976. Inheriting a Career: The Influence of Sex, Values, and Parents. *Journal of Vocational Behavior* 8, 19–30.
- Guri-Rosenblit, S. 1996. Trends in Access to Israeli Higher Education 1981–96: from a privilege to a right. *European Journal of Education*, Vol. 31, No. 3, 321–340.
- Haapamäki, J. 2009. Sähköpostivastaus 12.1.2009. Tilastokeskus.
- Haavio-Mannila, E. 1990. Nainen yksilöllistyy ja itsenäistyy. Teoksessa O. Riihinen (toim.) *Suomi 2017*. Jyväskylä: Gummerus, 443–457.
- Haggrén, E. & Ylätalo, M. 2006. Maatalouden investoinnit ja tilojen talous – onko Suomen EU-jäsenyyden haasteisiin pystytty vastaamaan. *Maataloustieteen Päivät* 11.–12.1.2006. <<http://www.smts.fi/esitelmat2006.htm>> (Luettu 24.11.2009).
- Halsey, A.H. 1993. Trends in access and equity in higher education: Britain in international perspective. *Oxford Review of Education*, Vol. 19, No. 2, 129–140.
- Halsey, A.H., Heath, A.F. & Ridge, J.M. 1980. *Origins and destinations. Family, class, and education in modern Britain*. Oxford: Clarendon Press.
- Halttunen, N. & Alho-Malmelin, M. 2007. Suurten ikäluokkien toinen mahdollisuus? Yliopisto-opintojen aloittaminen myöhäiskeskäissä. *Aikuiskasvatus* 3/2007, 173–183.
- Halttunen, N. & Nori, H. 2006. Avoimen yliopiston väylä reittinä tutkinto-opiskeluun. Teoksessa M-L. Julkunen (toim.) *Tutkimuksia yhtenäistyistä ja erilaistuvista oppimisen ja koulutuksen poluista*. Joensuu: Joensuun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia 98, 151–172.
- Hatcher, R. 1998. Class Differentiation in Education: rational choices? *British Journal of Sociology of Education*, Vol. 19, No. 1, 5–24.
- Hautamäki, J., Laaksonen, S. & Scheinin, P. 2008. Level and Balance of Achievement. In J. Hautamäki, E. Harjunen, A. Hautamäki, T. Karjalainen, S. Kupiainen, S. Laaksonen, J. Lavonen, E. Pehkonen, P. Rantanen and P. Scheinin (eds.) *PISA 06. Analyses, Reflections, Explanations*. Helsinki: Ministry of Education, Publication 2008:44, 37–49.
- HE 18/2004. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi korkeakoululaitoksen kehittämisestä annetun lain 3§:n muuttamisesta. <[http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2004/20040018?search\[pika\]=18%2F2004&search\[type\]=pika](http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2004/20040018?search[pika]=18%2F2004&search[type]=pika)> (Luettu 5.1.2009).
- HE 7/2009. Hallituksen esitys eduskunnalle yliopistolaiksi ja siihen liittyviksi laeiksi. <<http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2009/20090007>> (Luettu 13.3.2009).
- Helenius, H. 1995. *Tilastollisten menetelmien perustiedot. Neljäs korjattu painos*. Tampere: Statcon Oy.
- Helle, L. 1999. Mistä puhtia filologiaopintoihin? Teoksessa J. Mäkinen & E. Olkinuora (toim.) *Yliopisto-opiskelu ja sen kokeminen. Tutkimuksia opiskelun sosiokulttuurisista ja oppimisympäristöistä taustoista Turun yliopistossa*. Turku: Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisu A:190, 79–99.
- Heward, C. 1990. Like Father, Like Son. Parental Models and Influences in the Making of Masculinity at an English Public School, 1929–1950. *Women's Studies International Forum*, Volume 13, Issues 1–2, 139–149.
- Howe, K.R. 1993. Equality of Educational Opportunity and the Criterion of Equal Educational Worth. *Studies in Philosophy and Education* 11, 329–337.
- Hurn, C.J. 1993. *The Limits and Possibilities of Schooling. An Introduction to the Sociology of Education*. Third Edition. Boston: Allyn and Bacon.
- Husén, T. 1972. Social background and educational career: Research Perspectives on Equality of Educational Opportunity. Centre for Educational Research and Innovation (CERI). Paris: OECD.
- Husén, T. 1976. Problems of Securing Equal Access to Higher Education: the Dilemma Between Equality and Excellence. *Higher Education* 5 (1976), 407–422.
- Hämäläinen, V. 2010. Sähköpostivastaus 25.5.2010. Tilastokeskus.
- Härkönen, J. 2010. Sosiaalinen periytyvyys ja sosiaalinen liikkuvuus. Teoksessa J. Erola (toim.) *Luokaton Suomi. Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus, 51–66.
- Häyrynen, Y.-P. 1970. The flow of new students to different university fields. Career motivation, educational choice and discrimination effects of university admission: a study of Finnish female students. Helsinki: Suomalaisen tiedeakatemian toimituksia, sarja B, nide 168.
- Häyrynen, Y.-P., Perho, H., Kuittinen, M. & Silvonen, J. 1992. Ilmapiirot, kentät ja kulttuurit. Suomen korkeakoulutus 1973–1989. Joensuu: Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja N:o 15.
- Itä-Suomen yliopiston strategia 2009. Tulevaisuuden yliopisto ajassa. Itä-Suomen yliopiston strategia. Itä-Suomen yliopiston valmisteluvaiheen johtoryhmä 16.2.2009 sekä Joensuun ja Kuopion yliopistojen hallitukset 25.2.2009.

- Isoaho, H., Kivinen, O. & Rinne, R. 1990. Nuorten koulutus ja kotitusta. Helsinki: Tilastokeskus.
- Jackson, H. & Marsden, D. 1972. Education and the Working Class: some general themes raised by a study of 88 working-class children in northern industrial city. Harmondsworth: Penguin Books.
- Jalkanen, H. & Määttä, P. 1982. Opiskelijavirrat ja koulutukseen valikoituminen 1970-luvun Suomessa. Kasvatustieteiden tutkimuslaitos. Selosteita ja tiedotteita 193/1982. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- James, R. 2002. Socioeconomic Background and Higher Education Participation: An analysis of school students' aspirations and expectations. Centre for the Study of Higher Education. Melbourne: The University of Melbourne.
- James, R. 2007. Social equity in a mass, globalised higher education environment: the unresolved issue of widening access to university. Faculty of Education Dean's Lecture Series 2007, 18 September.
- Jauhiainen, A., Tuomisto, H. & Alho-Malmelin, M. 2003. Aikuisopiskelun monet merkityksen muutosten yhteiskunnassa. Avoimen yliopiston opiskelija 2000-luvun alussa. Teoksessa P. Sallila (toim.) Elämänlaajuinen oppiminen ja aikuiskasvatus. Aikuiskasvatuksen 44. vuosikirja. Helsinki: Kansanvalitusseura ja Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura.
- Jencks, C. & Smith, M. 1972: Inequality: A Reassessment of the Effect of Family and Schooling in America. New York: Basic Books.
- Jiménez, J.D. & Salas-Velasco, M. 2000. Modeling educational choices. A binominal logit model applied to demand for Higher Education. Higher Education 40, 293–311.
- Jokivuori, P. & Hietala, R. 2007. Määrällisiä tarinoita. Monimuuttujamenetelmien käyttö ja tulkinta. Helsinki: WSOY.
- Jolkkonen, A. 1985. Korkeakoululaitoksen muotoutuminen ja uudet tehtävät. Empiirisiä havaintoja suomalaisesta korkeakoulumallista. Joensuun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan selosteita n:o 5.
- Jolkkonen, A. 1995. Tasa-arvosta yrittäjäminään – Hyvinvointivaltion murros ja muuttuva korkeakoulupoliittinen retoriikka. Kasvatus 3/1995, 224–233.
- Jäntere, K. 1927. Koulunkäynti sosiaalisena ilmiönä vv. 1722-1843, silmälläpitäen erityisesti Porin Triivaalikoulua. Turku: Turun Suomalaisen Yliopiston julkaisuja, sarja B, osa 5, nro 1.
- Järvinen, T. & Vanttaja, M. 2000. Koulutuksen hyvä ja huono-osaiset. Laudaturylioppilaiden ja koulutuksesta karsituneiden kotitusta. Kasvatus 3/2000, 205–216.
- Kalaja, I. 1967. Suomen korkeakouluopiskelijat. Opiskelijakunnan rakenne ja opiskeluolosuhteet syksyllä 1965. Helsinki: Suomen ylioppilaskuntien liitto.
- Kanniainen, A. 1999. SPSS for Windows. Menetelmiä. Oulun yliopiston ATK-keskus.
- Karabel, J. & Halsey, A.H. 1977. Educational Research: A Review and an Interpretation. In J. Karabel & A.H. Halsey (eds.) Power and Ideology in Education. New York: Oxford University Press, 1–77.
- Karen, D. 2002. Changes in Access to Higher Education in the United States: 1980–1992. Sociology of Education, Vol. 75 (July), 191–210.
- Keskitalo, M. & Korhonen, R. 1984. Korkeakouluihin valikoituminen ja ylioppilasvalmennuskurssit yhteiskunnan, korkeakoulun ja yksilön kannalta. Oulun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia 26/1984.
- Kinzie, J., Palmer, M., Hayek, J., Hossler, D., Jacob, S.A. & Cummings, H. 2004. Fifty years of college choice: social, political and institutional influences on the decision-making process. Lumina Foundation for Education, New Agenda Series 3 (5), 1–72.
- Kivinen, O. 1988. Koulutuksen järjestelmäkehitys. Peruskoulutus ja valtiollinen kouludoktriini Suomessa 1800- ja 1900-luvuilla. Turun yliopiston julkaisuja C:67.
- Kivinen, O., Ahola, S. & Hedman, J. 2000a. Korkeakoulutukseen osallistumisen erot ja tasa-arvo. Sosiologia 1/2000, 61–63.
- Kivinen, O., Ahola, S. & Hedman, J. 2000b. Loppukommentti. Sosiologia 1/2000, 65.
- Kivinen, O., Hedman, J. & Kaipainen, P. 2007. From Elite University to Mass Higher Education: Educational Expansion, Equality of Opportunity and Returns to University Education. Acta Sociologica, Vol 50 (3), 231–247.
- Kivinen, O., Hedman, J. & Kaipainen, P. 2008. Miten tutkia eriarvoisuutta koulutusmahdollisuuksissa? Kasvatus 39 (5): 505–510.
- Kivinen, O. & Nurmi, J. 2009. Sukupuolten keskinäissuhteet korkeakoulutuksessa ja työmarkkinoilla –eurooppalainen vertailu. Yhteiskuntapolitiikka 74 (2009):2, 149–157.
- Kivinen, O. & Rinne, R. 1988. Valikointi, koulutus ja työ. Kasvatus 19 (6), 502–517.

- Kivinen, O. & Rinne, R. 1989. Korkeakoululaitoksen kehitys, ongelmat ja näkymät. Teoksessa O. Kivinen & R. Rinne (toim.) Korkeakoulutus tutkimuskenttänä. Koulutussosiologian tutkimusyksikön tutkimusraportteja 1. Turku: Turun yliopisto, 11–40.
- Kivinen, O. & Rinne, R. 1991. Mapping the field of stratification in higher education: the Finnish experience. *Higher Education* 21, 521–549.
- Kivinen, O. & Rinne, R. 1995. Koulutuksen periytyvyys. Nuorten koulutus ja tasa-arvo Suomessa. SVT, Koulutus 1995:4. Helsinki: Tilastokeskus.
- Kivinen, O. & Rinne, R. 1996. Higher Education, Mobility, and Inequality: the Finnish case. *European Journal of Education*, Vol. 31, No. 3, 289–310.
- Kivinen, O., Rinne, R. & Ketonen, K. 1993. Yliopiston huomen. Korkeakoulupolitiikan historiallinen suunta Suomessa. Tampere: Hanki ja jää.
- Kivinen, O., Rinne, R. & Mäntyvaara, J. 1990. Muuttuva yliopisto. Korkeakoulupolitiikan tekijöiden näkemänä. Koulutussosiologian tutkimusyksikön tutkimusraportteja 3. Turku: Turun yliopisto.
- Kivinen, O. & Silvennoinen, H. 2000. Koulutushyvän jakautuminen: koulutuksen vaikuttavuusmekanismit. Teoksessa R. Raivola (toim.) Vaikuttavuutta koulutukseen. Suomen Akatemian koulutuksen vaikuttavuusohjelman tutkimuksia. Helsinki: Suomen Akatemian julkaisuja 2/00, 51–69.
- Kivistö, K. & Vaherva, T. 1981. Kasvatussosiologia. 5. uudistettu painos. Jyväskylä: Gummerus.
- Klinge, M. 1987. Opetus ja opiskelu. Teoksessa M. Klinge, R. Knapas, A. Leikola. & J. Strömberg. Kuninkaallinen Turun Akademia 1640–1808. Helsingin yliopisto 1640–1990. Ensimmäinen osa. Helsinki: Otava, 355–552.
- Klinge, M. 1989a. Keisarillinen yliopisto. Teoksessa M. Klinge, R. Knapas, A. Leikola & J. Strömberg. Keisarillinen Aleksanterin Yliopisto 1808–1917. Helsingin yliopisto 1640–1990. Toinen osa. Helsinki: Otava, 9–139.
- Klinge, M. 1989b. Maan sydän ja isänmaan toivo. Teoksessa M. Klinge, R. Knapas, A. Leikola & J. Strömberg. Keisarillinen Aleksanterin Yliopisto 1808–1917. Helsingin yliopisto 1640–1990. Toinen osa. Helsinki: Otava, 483–602.
- Klinge, M., Knapas, R., Leikola, A. & Strömberg, J. 1987. Kuninkaallinen Turun Akademia 1640–1808. Helsingin yliopisto 1640–1990. Ensimmäinen osa. Helsinki: Otava
- Koivisto, J. & Honkanen, P. 2000. Peukalo keskellä kämmentä: miksi muurarikoulun ovi ei aukea professorin jälkikasvulle? *Sosiologia* 4/2000, 350–352.
- Kolehmainen, S. 2002. Koulutus, sukupuoli ja työnjako. *Sosiologia* 3/2002, 200–214.
- Kom. 1986:8. Korkeakoulujen opiskelijavalintatöiden mietintö. Helsinki.
- Konttinen, E. 1991. Perinteisesti moderniin. Professioiden yhteiskunnallinen synty Suomessa. Tampere: Vastapaino.
- Kosonen, P.A. 1984. Ammattialan valinnan varmuus ja sosiaalinen rakenne. Ennakoivan ammatillisen socialisaation tarkastelua. Työvoimapolitiittisia tutkimuksia nro 51. Helsinki: Työvoimaministeriö.
- Kosonen, P.A. 1988. Lukiolaisen koulutustavoitteista ja abiturientin päätöstilanteesta. Teoksessa M.V. Volanen & H. Jalkanen (toim.) Koulutuksen kuninkaat ja kulkurit. Lukio, ylioppilaat ja nuorisasteen koulutus. Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisusarja B. Teoriaa ja käytäntöä 24. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 75–120.
- KOTA-tietokanta. <<https://kotaplus.csc.fi/online/Etusivu.do>> → Tietokantahaku.
- Kuronen, S. 1989. Poliittinen tahdonmuodostus korkeakoululaitoksen alueellista laajenemista koskevan päätöksenteon yhteydessä. Teoksessa O. Kivinen & R. Rinne (toim.) Korkeakoulutus tutkimuskenttänä. Koulutussosiologian tutkimusyksikön tutkimusraportteja 1. Turku: Turun yliopisto, 41–49.
- Kuusinen, J. 1985. Lukioon siirtyneiden lahjakkuus ja sosiaalinen tausta. *Sosiologia* 22 (3), 191–196.
- Kwiek, M. 2008. Accessibility and Equity, Market Forces and Entrepreneurship: Developments in Higher Education in Central and Eastern Europe. *Higher Education Management and Policy*, Volume 20, No.1. OECD 2008, 89–110.
- Lahelma, E. 1987. Näkökulmia sukupuolten tasa-arvokysymyksiin koulussa. *Kasvatus* 18 (6), 440–445.
- Laitanen, M. 1995. Koulutuksellisen tasa-arvon tarkastelua. Peruskoulun piiriin väljentäminen, lasten erilainen sosiaalinen tausta ja koulun valinnan mahdollisuuden käyttäminen. Helsinki: Helsingin kaupungin opetusviraston julkaisusarja B11:1995.
- Lampinen, O. 2000. Suomen koulutusjärjestelmän kehitys. 2. korjattu painos. Helsinki: Gaudeamus.
- Lampinen, O. 2003. Suomalaisen korkeakoulutuksen uudistaminen. Reformeja ja innovaatioita. Helsinki: Opetusministeriön julkaisuja 2003:25.
- Lareau, A. & Mc Namara Horvat, E. 1999. Moments of Social Inclusion and Exclusion. Race, Class, and Cultural Capital in Family-School Relationships.

- Sociology of Education 1999, Vol. 72 (January), 37–53.
- Laurén, T. & Nurmi, K.E. 1986. Avoimeen korkeakouluopetukseen osallistuvien opiskelumotivaatio. Avoimen korkeakouluopetuksen opetusmuotojen kehittämiprojektin 3. osaraportti. Helsingin yliopisto: Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.
- Le Chapelain, C. 2008. Fair Access to Higher Education: Analysis of Targeted Incentive Educational Policy. Higher Education Management and Policy, Volume 20, No.1. OECD 2008, 9–23.
- Lehtisalo, L. & Raivola, R. 1999. Koulutus ja koulutuspolitiikka 2000-luvulle. Juva: WSOY.
- Leimu, K., Oravainen, K. & Saari, H. 1978. Koulutustelle valikoituminen ja sitä määrääviä taustatekijöitä Suomen koululaitoksessa. Vuoden 1972 tutkintojensuunnittelutoimikunnan taustaraportti n:o 1. Jyväskylä: Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisuja 288/1978.
- Lempinen, P. & Tiilikainen, A. 2001. Opiskelijatutkimus 2000. Opiskelijajärjestöjen tutkimussäätiö Otus rs 21/2001. <<http://www.otus.fi/Opiskelijatutkimus2000.htm>> (Luettu 1.12.2008).
- Leskinen, J. 2004. Maatalousyrittäjät muutospurroksessa. Työterveiset 2/2004, 17–18. <<http://www.ttl.fi/Internet/Suomi/Tiedonvalitys/Verkkoledet/Tyoterveiset/2004-02/07.htm>> (Luettu 24.11.2009).
- Liljander, J-P. 1996a. Koulutuspolitiikan muutos ja tasa-arvo. Kasvatus 27 (49), 364–368.
- Liljander, J-P. 1996b. Statusvoittojen ja -tappioiden tiet korkeakoulutuksessa. Keskeyttäminen ja koulutuksen vaihtaminen opintouran taitekohtina. Kasvatustieteiden tutkimuslaitos. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Liljander, J-P. 1999. Pierre Bourdieu. Valikoiva erottautuminen koulutuksessa. Teoksessa T. Aittola (toim.) Kasvatustieteiden teoreetikoita. Uudesta kasvatustieteiden oppimisen kriittiseen tarkasteluun. Helsinki: Gaudeamus.
- Lindström, A. 1998. Ylioppilastutkimuksen muutouminen autonomian aikana. Koulutuksen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 6. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Lounasmaa, O.V. 1996. Huippuyksikköä ei perusteta vaan se syntyy. Ehdotuksia yliopistojen teknillisten korkeakoulujen eksaktien luonnontieteiden ja niihin liittyvien tekniikan alojen opetuksen ja tutkimuksen kehittämiseksi ja uudistamiseksi. Opetusministeriön työryhmien muistioita 3:1996. <<http://tll.tkk.fi/ice/muistio/index.html>> Internetversio luotu 23/2/96 (Peter Berglund) (Luettu 5.1.2009).
- Luzzatto, G. 1996. Higher Education in Italy 1985–95: an overview. European Journal of Education, Vol. 31, No. 3, 371–378.
- Mare, R.D. 1980. Social Background and School Continuation Decisions. Journal of the American Statistical Association, June 1980, Volume 75, Number 370, 295–305.
- Marks, G.N. 2004. The Measurement of Socio-Economic Inequalities in Education: A Further Comment. Acta Sociologica, 47(1), 91–93.
- Marshall, G. & Swift, A. 1999. On the Meaning and the Measurement of Inequality. Acta Sociologica 1999: 42, 241–250.
- Marshall, G. & Swift, A. 2000. Reply to Ringen and Hellevik. Acta Sociologica 2000: 43, 85–86.
- Melin, H. & Weckroth, K. 1995. Avoin yliopisto? TYT-opiskelijoiden taustaa ja tulevaisuutta. Tampereen yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A 2.
- Menon, M.E., Saiti, A. & Socratous, M. 2007. Rationality, information search and choice in higher education: evidence from Greece. Higher Education (2007) 54: 705–721.
- Merenluoto, S. 2009. Menestyksekkäät yliopistopelin pelaajat? Tutkimus nopeasti ja nuorena valmistumisesta. Turun yliopiston julkaisuja C:286.
- Metsämuuronen, J. 2000. SPSS aloittelevan tutkijan käytössä. Metodologia-sarja 5. Helsinki: International Methelp Ky.
- Metsämuuronen, J. 2001. Monimuuttujamenetelmien perusteet SPSS-ympäristössä. Metodologia-sarja 7. Helsinki: International Methelp Ky.
- Michelsen, K-E. 2004. Kansainvälistyvä yliopisto. Suomalaisen yliopistojärjestelmän haasteet. Helsinki: Edita.
- Mielityinen, I., Moitus, S. & Lounasmaa, J. 2002. Yhteenveto yliopistojen opiskelijavalinnoista vuonna 2001. Teoksessa I. Mielityinen & S. Moitus (toim.) Yliopistojen opiskelijavalintojen kartoitus. Korkeakoulujen arviointineuvosto, Opiskelijajärjestöjen tutkimussäätiö Otus rs. Helsinki: Opetusministeriön Koulutus- ja tiedepolitiikan osaston julkaisusarja 100, 63–103.
- Molnar, A., Smith, P., Zahorik, J., Palmer, A., Halbach, A., & Ehrle, K. (1999). Evaluating the SAGE program: A pilot program in targeted pupil-teacher reduction in Wisconsin. Educational Evaluation and Policy Analysis, 21(2), 167-177.
- Moore, E. 2000. Aikuisena yliopistossa. Yliopisto-opiskelijoiden ikärakenne ja 30 vuotta täyttäneiden opiskelijoiden elämäntilanne. Sosiologian laitoksen julkaisuja 2. Joensuu: Joensuun yliopisto.

- Mora, J-G. 1996. The Demand for Higher Education in Spain. *European Journal of Education*, Vol. 31, No. 3, 341–354.
- Mora, J-G. 1997. Equity in Financing and Access to Higher Education. *Higher Education in Europe*, Vol. XXII, No. 2, 145–154.
- Motola, M. 2001. Social habitus and the impact of socio-cultural factors on vocational behaviour of adolescents. A cross-national comparison of French and Finnish students. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja n:o 49.
- Muhli, A. & Kannianen, A. 2000. SPSS 10.0 for Windows. Perusteet. Oulun yliopisto: ATK-keskus.
- Mäkinen, R. & Valkonen, S. 1988. Vuoden 1980 ylioppilaiden sijoittuminen lukion jälkeiseen koulutukseen. Teoksessa M.V. Volanen & H. Jalkanen (toim.) Koulutuksen kuninkaat ja kulkurit. Lukio, ylioppilaat ja nuorisoasteen koulutus. Jyväskylän yliopiston Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisusarja B. Teoriaa ja käytäntöä 24, 13–49.
- Määttä, P. 2000a. Korkeakoulutukseen osallistumisesta ja osallistumattomuudesta. *Sosiologia* 2/2000, 142–145.
- Määttä, P. 2000b. Perättömiä ja muita korkeakoulutukseen osallistumista koskevia väitteitä. *Sosiologia* 4/2000, 349–350.
- Nash, R. 1999. Bourdieu, 'Habitus', and Educational Research: is it all worth the candle? *British Journal of Sociology of Education*, Vol. 20, No. 2 1999, 175–187.
- Naumanen, P. 1994. Tiedon, taidon ja vallan tiellä. Miesten ja naisten kouluttautuminen ja työ. Koulutussosiologian tutkimuskeskuksen raportteja 22. Turku: Turun yliopisto.
- Naumanen, P. & Silvennoinen, H. 1994. Koulutus työmarkkinaresurssina. *Kasvatus* 1/1994, 7–19.
- Nevala, A. 1996. Korkeakoulutukseen osallistumisen alueelliset erot Suomessa. Teoksessa J-P. Liljander (toim.) Erilaistuva korkeakoulutus. Artikkelikoelma Jyväskylässä 15.–16.8.1996 järjestetystä korkeakoulutuksen VI symposiumista. Koulutuksen tutkimuslaitos. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 19–36.
- Nevala, A. 1999a. Korkeakoulutuksen kasvu, lohkoutuminen ja eriarvoisuus Suomessa. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Nevala, A. 1999b. Näin todella on tapahtunut. *Sosiologia* 4/1999, 307–308.
- Nevala, A. 2000. Opintietä onneen? Teoksessa R. Raivola (toim.) Vaikuttavuutta koulutukseen. Suomen Akatemian koulutuksen vaikuttavuusohjelman tutkimuksia. Helsinki: Suomen Akatemian julkaisuja 2/00.
- Nevala, A. 2002. Aluepolitiikasta uudenlaisen eriarvoistumiseen? Korkeakoulutus, yhteiskunta ja tasa-arvo Suomessa toisen maailmansodan jälkeen. Teoksessa S. Ahola & J. Välimaa (toim.) Heimoja, hengenviljelyä ja hallintoa. Korkeakoulututkimuksen vuosikirja 2002. Koulutuksen tutkimuslaitos. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 171–195.
- Nevala, A. 2003. Eliitin koulutusväylästä universaaliin koulutukseen – korkein opetus ja yhteiskunta 1900-luvun jälkipuoliskolla. Teoksessa P. Tommila & A. Korppi-Tommila (toim.) Suomen tieteen vaiheet. Helsinki: Yliopistopaino Kustannus/Helsinki University Press & Tieteellisten seurain valtuuskunta, 99–126.
- Nevala, A. 2006a. Korkeakouluhistorian linjoja. *Historiallinen Aikakauskirja* 104 (3), 306–311.
- Nevala, A. 2006b. Tasa-arvo etenee hitaasti? Yliopisto-opiskelijoiden sosiaalinen tausta 2000-luvun alun Suomessa. Teoksessa T. Aarrevaara & J. Herranen (toim.) Mikä meitä ohjaa? Artikkelikoelma Jyväskylässä 5.–6.9.2005 järjestetystä korkeakoulutuksen tutkimuksen IX symposiumista. Koulutuksen tutkimuslaitos. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 309–324.
- Nori, H. 2010. Yliopistojen neljä hakijaryhmää (käsitkirjoitus). Teoksessa R. Rinne, A. Jauhiainen, J. Tähtinen & M. Broberg (toim.) Koulutuspolitiikan käytännöt kansallisessa ja ylikansallisessa kehityksessä. Turun yliopisto.
- Nummenmaa, L. 2004. Käyttäytymistieteiden tilastolliset menetelmät. Helsinki: Tammi.
- Nummenmaa, A.R. & Kasurinen, H. 1995. Ammatti, sukupuoli ja elämäntien muotoutuminen. *Kasvatus* 2/1995, 126–137.
- Nummenmaa, A.R. & Nummenmaa, T. 1997. Inter-generational Roots of Finnish Women's Sex-atypical Careers. *International Journal of Behavioral Development*, 21 (1), 1–14.
- Numminen, J. 1987. Yliopistokysymys. Helsinki: Otava.
- Nurmi, K. 1998. 'Se pieni ero' hyvinvointivaltioiden koulutus- ja työmarkkinoilla. Tutkimus koulutus- ja työmarkkinoiden sukupuolijaoista kahdestatoista OECD-maassa. Turun yliopiston julkaisuja C:140.
- Nurmi, J. 1998. Keiden koulutusväylät? Laveneva korkeakoulutus ja valikoituminen. Koulutussosiologian tutkimuskeskuksen raportteja 43. Turku: Turun yliopisto.

- Nurmi, T., Rekiaro, I. & Rekiaro, P. 2001. Uusi suomalainen sivistysanikirja. Kolmas painos. Jyväskylä: Gummerus.
- Nyyssölä, K. 2000. Koulutuksellisen tasa-arvomittarin ongelmat. *Sosiologia* 3/2000, 257–258.
- Nyyssölä, K. 2004. Siirtymävaiheiden koulutusvalinnat – koulutuspoliittinen tarkastelu. *Kasvatus* 2/2004, 222–229.
- O'Donnell, V.L. & Tobbell, J. 2007. The Transition of Adult Students to Higher Education: Legitimate Peripheral Participation in a Community of Practice? *Adult Education Quarterly*, Vol. 57, No. 4, August 2007, 312–328.
- OECD 2007. No More Failures. Ten Steps to Equity in Education. Education and Training Policy.
- OECD 2008. Tertiary Education for the Knowledge Society. Volume 2. Special Features: Equity, Innovation, Labour Market, Internationalisation.
- OECD 2009. Reviews of Tertiary Education – Finland.
- OECD 2010. Employment rate of women. <<http://www.oecd-ilibrary.org/statistics;jsessionid=3u7qerjs7ouo4.delta>> (Luettu 31.6.2010).
- OPH 1998. Hakija- ja opinto-oikeusjärjestelmän rekisterinpitäjäksi Opetushallitus 5.1.1998. <http://www.minedu.fi/OPM/Tiedotteet/1981/1/hakija- ja_opinto-oikeusjarjestelman_rekisterinpitajaksi_opetush?lang=fi&ekstra_locale=fi> (Luettu 22.12.2008).
- OPH 2003. Yliopistojen valintaopas 2003. Helsinki: Opetushallitus.
- OPH 2008a. Hakemukset, hakeneet, kokeisiin osallistuneet ja opiskelupaikan vastaanottaneet koulutusaloittain syksyllä 2008 alkavaan koulutukseen. Yliopistojen hakija- ja opinto-oikeusrekisteri (HAREK) 23.7.2008. <
- OPH 2008c. Hakeneet, hyväksytyt ja paikan vastaanottaneet ikäryhmittäin syksyllä 2007 alkavaan koulutukseen. Yliopistojen hakija- ja opinto-oikeusrekisteri (HAREK) 10.10.2007. <[http://www.oph.fi/pageLast.asp?path=1,438,4171,4190,4192](http://www.koulutusnetti.fi/index.php?file=277#> Tilastot -> Yliopistoihin hakeneet, hyväksytyt ja paikan vastaanottaneet. -> Syksyllä 2007 alkava koulutus ikäryhmittäin (Luettu 23.9.2009).</p>
<p>OPH 2009. Ammattikorkeakoulut. < (Luettu 13.3.2009).
- OPH 2010. Hakeneet, kokeisiin osallistuneet, hyväksytyt ja opiskelupaikan vastaanottaneet haku-kohteittain syksyllä 2010 alkaviin päävalintojen koulutuksiin. Yliopistojen hakija- ja opinto-oikeusrekisteri (HAREK) 5.10.2010. <[http://www.minedu.fi/OPM/Tiedotteet/2003/3/aiesopimus_laakarier_muuntokoulutuksen_aloittamisesta_turun_ylio?lang=fi&extra_locale=fi](http://www.koulutusnetti.fi/index.php?file=277#> Tilastot -> Yliopistoihin hakeneet, hyväksytyt ja paikan vastaanottaneet. -> Syksyllä 2008 alkanut koulutus haku-kohteittain, päävalinnat (Luettu 3.12.2010).</p>
<p>OPM 1972. Korkeakouluopiskelijoiden alueellinen ja sosiaalinen tausta 1940–1969. Helsinki: Korkeakoulu- ja tiedeosaston julkaisusarja No 4.</p>
<p>OPM 2002. Yliopistojen opiskelijavalintojen kartointus. Helsinki: Koulutus- ja tiedepolitiikan osaston julkaisusarja 2002, 100.</p>
<p>OPM 2003. Aiesopimus lääkärien muuntokoulutuksen aloittamisesta Turun yliopistossa. 17.3.2003. <<a href=)> (Luettu 9.2.2009).
- OPM 2004. Yhteishausta yhteisvalintaan. Yliopistojen opiskelijavalintojen kehittäminen. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2004:9. Selvitysmies Sakari Ahola. Helsinki: Opetusministeriö, Koulutus- ja tiedepolitiikan osasto.
- OPM 2005. Elinikäinen oppiminen yliopistoissa -työryhmän muistio. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2005:38. Helsinki: Opetusministeriö, Koulutus- ja tiedepolitiikan osasto.
- OPM 2007a. Yliopistot 2006. Vuosikertomus. Opetusministeriön julkaisuja 2007:17. <<http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2007/liitteet/opm17.pdf?lang=fi>> (Luettu 5.1.2009).
- OPM 2008a. Bolognan prosessi. <<http://www.minedu.fi/OPM/Koulutus/artikkelit/bologna/index.html>> (Luettu 11.12.2008).
- OPM 2008b. Suomen koulutusjärjestelmä kansainvälisessä vertailussa. Helsinki: Opetusministeriön politiikka-analyysijä 2008:4.
- OPM 2009a. Virkkunen: Opintoihin ja työelämään siirtymistä sujuvoitetaan. Tiedote julkaistu 24.2.2009. <http://www.minedu.fi/OPM/Tiedotteet/2009/02/virkkunen_politiikkariihi.html?lang=fi&extra_locale=fi> (Luettu 1.6.2009).

- OPM 2009b. Eri vuosina suoritettujen ylioppilastutkinnot ja niistä annettavat lähtöpisteet. Opetusministeriön ohje. <http://www.minedu.fi/OPM/Koulutus/koulutusjaerjestelmae/koulutukseen_hakeminen/?lang=fi> (Luettu 28.5.2009).
- OPM 2009c. Virkkunen: Nuorten siirtymistä koulutuksesta työelämään nopeutetaan. Tiedote julkaistu 16.4.2009. http://www.minedu.fi/OPM/Tiedotteet/2009/04/nopeutustoryh.ma.html?lang=fi&extra_locale=fi (Luettu 18.8.2009).
- OPM 2010. Ei paikoillanne, vaan valmiit, hep! Koulutukseen siirtymistä ja tutkinnon suorittamista pohtineen työryhmän muistio. Helsinki: Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2010:11.
- Osborne, M., Marks, A. & Turner, E. 2004. Becoming a mature student: How adult applicants weigh the advantages and disadvantages of higher education. *Higher Education* 48, 291–315.
- Oxenham, J. 1997. Equality, Policies for Education. In L.J. Saha (ed.) *International Encyclopedia of the Sociology of Education*. Oxford: Pergamon, 443–452.
- Pajunen, A. 2008. Sähköpostivastaus 4.4.2008. Tilastokeskus.
- Panhelainen, M. & Malin, A. 1983. Opiskelijoiden valikoituminen humanistisiin ja luonnontieteellisiin korkeakouluopintoihin ja ensimmäinen opintovuosi. *Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisuja* 346/1983. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Peltonen, R.-L., Gillberg, A. & Komulainen, E. 1990. Kauppatieteellisen alan opiskelijavalinnassa vaikuttavat tekijät. Helsinki: Helsingin kaupparokkeakoulun selvityksiä E-63.
- Persistent Inequality. Changing Educational Attainment in Thirteen Countries. 1993. Y. Shavit & H-P Blossfeld (eds.) *Social Inequality Series*. Oxford: Westview Press.
- Pike, R.M. 1978. Equality of Educational Opportunity: Dilemmas and Policy Options. *Interchange*/Vol. 9, No. 2/1978–79.
- Puttonen, H. 1995. Avoimen yliopiston monitahoiset motiivit. MALU-projektin lähtökohdat ja opiskelijatutkimus. Jyväskylän yliopiston avoimen yliopiston tutkimuksia.
- Pöntinen, S. 1982. Sotasukupolvi, sotanuoret, sotalapset ja suuret ikäluokat: koulutus ja sosiaalinen nousu. *Sosiologia* 3/1982, 153–162.
- Pöntinen, S. 1990. Koulutuksen kehityslinjoja. Teoksessa O. Riihinen (toim.) *Suomi 2017*. Jyväskylä: Gummerus, 597–614.
- Qing, L. 2007. Reflections on the application of the western reproduction theory in the research into the education of China. *US-China Education Review*, Jul. 2007, Volume 4, No. 7 (Serial No. 32), 50–55.
- Rau, E. 1999. Non-traditional Students in a Traditional System of Higher Education: The German Case of Formally Non-qualified Students. *Higher Education in Europe*, Vol. XXIV, No. 3, 375–566.
- Rautanen, R. 2009. Sähköpostivastaus 23.4.2009. Tilastokeskus.
- Rawls, J. 1988. *Oikeudenmukaisuusteoria*. Helsinki: WSOY.
- Ringen, S. 2000. Inequality and Its Measurement. *Acta Sociologica* 2000: 43, 84.
- Rinne, R., Haltia, N., Nori, H. & Jauhiainen, A. 2008a. Yliopiston porteilla. Aikuiset ja nuoret hakijat ja sisäänpäässeet 2000-luvun alun Suomessa. *Kasvatusalan tutkimuksia* 36. Helsinki: Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Rinne, R., Haltia, N., Nori, H. & Jauhiainen, A. 2008b. Koulutusmahdollisuuksien sitkeä eriarvoisuus. *Kasvatus* 39 (5), 511–516.
- Rinne, R., Jauhiainen, A., Tuomisto, H., Alho-Malmelin, M., Halttunen, N. & Lehtonen, K. 2003. Avoimen yliopiston opiskelija – kokovartalokuvasta eriytyneisiin muotokuviiin. *Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisuja* A:200.
- Rinne, R. & Salmi, E. 1998. Oppimisen uusi järjestys. Uhkien ja verkostojen uusi maailma koulun ja elämänmittaisen opiskelun haasteena. Tampere: Vastapaino.
- Rita, H. 2004. Vetosuhde (*odds ratio*) ei ole todennäköisyyksien suhde. *Metsätieteen aikakauskirja* 2/2004, 207–212.
- Rita, H., Töttö, P. & Alestalo, M. 2008. Voiko turkulaisten kirjoittamista artikkeleista yli 100 % olla kvantitatiivisia? Vetosuhteen (*odds ratio*) ja vedon (*odds*) tulkintaa. *Janus* 16 (1), 72–80.
- Rosado, D.L. & David, M.E. 2006. 'A massive university or a university for the masses?' Continuity and change in higher education in Spain and England. *Journal of Education Policy*, Vol. 21, No. 3, May 2006, 343–365.
- Rouhelo, A. 2008. Akateemiset urapolut. Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja kasvatustieteellisen alan generalistien urapolkujen alkuvaiheet 1980- ja 1990-luvuilla. *Turun yliopiston julkaisuja* C:277.
- SA 1052/1986. Laki korkeakoululaitoksen kehittämisestä.
- SA 645/1997. Yliopistolaki.

- SA 558/2009. Yliopistolaki.
- SA 559/2009. Laki yliopistolain voimaantulosta.
- Saarela, J. & Finnäs, F. 2003. Social Background and Education of Swedish and Finnish Speakers in Finland. *European Journal of Education*, Vol. 38, No. 4, 445–456.
- Salmensuu, K. 1994. Arvosanaopiskelua huviksi ja hyödyksi. Tutkimus avoimessa korkeakoulussa pitkään opiskelleiden kokemuksista. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskukseen raportteja ja selvityksiä 19.
- Salo, M. 2003. Pohjoinen alma mater. Oulun yliopisto osana korkeakoululaitosta ja yhteiskuntaa perustamisvaiheista vuoteen 2000. Rovaniemi: Pohjois-Suomen Historiallinen yhdistys.
- Šebková, H. 1996. Access to Higher Education in the Czech Republic. *European Journal of Higher Education*, Vol. 31, No. 3, 1996, 273–288.
- Seppänen, P. 2006. Kouluvalintapolitiikka perusopetuksessa – suomalaiskaupunkien koulumarkkinat kansainvälisessä valossa. Kasvatusalan tutkimuksia 26. Helsinki: Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Stafford, K.L., Lundstedt, S.B. & Lynn, A.D.Jr. 1984. Social and Economic Factors Affecting Participation in Higher Education. *Journal of Higher Education*, Vol. 55, No. 5 (September/October 1984), 590–608.
- Stenström, M.-L., Määttä, P. & Jalkanen, H. 1987. Koulutuksen taitekohdat ja valikoituminen. *Kasvatus* 18, 4, 270–277.
- Strömberg, J. 1987. Ylioppilaat. Teoksessa M. Klinge, R. Knapas, A. Leikola & J. Strömberg. *Kuninkaallinen Turun Akatemia 1640–1808*. Helsingin yliopisto 1640–1990. Ensimmäinen osa. Helsinki: Otava, 291–354.
- Strömberg, J. 1989. Ylioppilaat. Teoksessa M. Klinge, R. Knapas, A. Leikola & J. Strömberg. *Keisarillinen Aleksanterin Yliopisto 1808–1917*. Helsingin yliopisto 1640–1990. Toinen osa. Helsinki: Otava, 277–332.
- Taloussanommat 2008. Näin koulutus lihottaa palkkaa. <<http://www.taloussanommat.fi/omatalous/2008/11/24/nain-koulutus-lihottaa-palkkaa/200830188/139>> (Luettu 25.5.2010).
- Taloussanommat 2010. Opiskele näitä aloja jos haluat huonon palkan. <<http://www.taloussanommat.fi/tyo-ja-koulutus/2010/08/13/opiskele-naita-aloja-jos-haluat-huonon-palkan/201011072/139>> (Luettu 20.8.2010).
- Tarkki, J. 1998. Tasa-arvo umpikujassa. Teoksessa J. Tarkki & T. Petäjäniemi (toim.) *Tasa-arvo*. Saavutuksia ja haasteita. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy, 77–253.
- Teese, R. 1997. Reproduction Theory. In L.J. Saha (ed.) *International Encyclopedia of the Sociology of Education*. Oxford: Pergamon, 92–97.
- Themelis, S. 2008. Meritocracy through education and social mobility in post-war Britain: a critical examination. *British Journal of Sociology of Education*, Vol. 29, No. 5, September 2008, 427–438.
- Thompson, J.B. 1991. Editor's Introduction in P. Bourdieu's *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press, 1–31.
- Tilastokeskus 1992. Oppilaiden ikä ja osuus väestöstä 1990. SVT, Koulutus ja tutkimus 1992:3.
- Tilastokeskus 1996. Korkeakoulut 1996. SVT, Koulutus 1996:12.
- Tilastokeskus 2001. Oppilaitostilastot 2001. SVT, Koulutus 2001:4.
- Tilastokeskus 2004a. Korkeakouluihin hakeneet ja hyväksytyt 2003. Koulutus 2004:1.
- Tilastokeskus 2004b. Suomen tilastollinen vuosikirja 2004. 99. vuosikerta.
- Tilastokeskus 2005. Oppilaitostilastot 2005. SVT, Koulutus 2005:3.
- Tilastokeskus 2007. Oppilaitostilastot 2006. SVT, Koulutus 2007.
- Tilastokeskus 2009a. Suomen tilastollinen vuosikirja 2009. 104. vuosikerta (uusi sarja).
- Tilastokeskus 2009b. Pienituloisuus. <<http://www.stat.fi/meta/kas/pienituloisuus.html>> Tietoa tilastoista → Käsitteet ja määritelmät (Luettu 23.9.2009).
- Tilastokeskus 2009c. Pääasiallinen toiminta. <http://www.stat.fi/meta/kas/tyovoima_ulkopu.html> Tietoa tilastoista → Käsitteet ja määritelmät (Luettu 23.9.2009).
- Tilastokeskus 2009d. Sosioekonominen asema. <http://www.stat.fi/meta/kas/sosioekon_asema.html> Tietoa tilastoista → Käsitteet ja määritelmät (Luettu 10.2.2009).
- Tilastokeskus 2009e. Talousalue. <<http://www.stat.fi/meta/kas/talousalue.html>> Tietoa tilastoista → Käsitteet ja määritelmät (Luettu 11.3.2009).
- Tilastokeskus 2010. Suomen tilastollinen vuosikirja 2010. 105. vuosikerta (uusi sarja).
- Tommila, P. 2003. Tieteellistyvä tutkimus ja tiedepolitiikan alku (1809–1917). Teoksessa P. Tommila & A. Korppi-Tommila (toim.) *Suomen tieteen vaiheet*. Helsinki: Yliopistopaino Kustannus/Helsingin University Press & Tieteellisten seurain valtuuskunta, 39–60.

- Trow, M. 1973. *Problems in the Transition from Elite to Mass Higher Education*. Berkeley: Carnegie Commission on Higher Education.
- Trow, M. 1974. *Problems in the Transition from Elite to Mass Higher Education. Policies for Higher Education*, Paris: OECD, 51–104.
- Trow, M. 1976. "Elite higher education": An Endangered Species? *Minerva*, 14 (3) (Autumn), 355–376.
- Trow, M. 2007. Reflections on the transition from elite to mass universal access: forms and phases of higher education in modern societies since WWII. In J.J.F. Forest & P.G. Altbach (eds.) *International Handbook of Higher Education*, 243–280.
- Tuomisto, J. 1994. Aikuiskasvatuksen perusaineksia. Toinen uudistettu painos. Tampereen yliopiston täydennyskoulutuskeskus, julkaisusarja B 2/92.
- Turun Sanomat 2007. Ahvenanmaan nuoret opiskelevat yhä useammin Ruotsissa. 12.4.2007.
- Tyler, W. 1977. *The Sociology of Educational Inequality. Contemporary Sociology of the School*. London: Methuen.
- Tähtinen, J. & Isoaho, H. 2001. Tilastollisen analyysin lähtökohtia. Ensiastelehtien kvantitatiivisen käsittelyyn, analyysiin ja tulkintaan SPSS-ympäristössä. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisuja C:13.
- Töttö, P. 2000. Pirullisen positivismin paluu. Laadullisen ja määrällisen tarkastelua. Tampere: Vastapaino.
- Töttö, P. 2004. Syvällistä ja pinnallista. Teoria, empiria ja kausaalisuus sosiaalitutkimuksessa. Tampere: Vastapaino.
- Töttö, P. 2007. Kodinperintö numeroina. *Helsingin Sanomat* 13.11.2007.
- Usher, A. 2009. Ten Years Back and Ten Years Forward: Developments and Trends in Higher Education in Europe Region. *Unesco Forum on Higher Education in the Europe Region: Access, Values, Quality and Competitiveness*. <<http://www.cepes.ro/forum/pdf/Usher%20Regional%20Report.pdf>> (Luettu 15.5.2010).
- Uusi Suomi 2009. Näissä lukioissa kirjoitetaan parhaat paperit – katso lista! Uusi Suomi/Kotimaa 8.2.2009. <<http://www.uusisuomi.fi/kotimaa/49413-naissa-lukioissa-kirjoitetaan-parhaat-paperit-%E2%80%93katso-lista>> (Luettu 19.3.2010).
- Valkonen, T. 1985. Alueelliset erot. Teoksessa Valkonen, T., Alapuro, R., Alestalo, M., Jallinoja, R. & Sandlund, T. *Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana*. Neljäs painos. Juva: WSOY, 201–242.
- Vanttaja, M. 2002. *Koulumenestyjät. Tutkimus laudaturyoppiilaiden koulutus- ja työurista*. Kasvatustieteellinen seura.
- Vanttaja, M. 2008. Kohti huippuyliopistoa? *Tiedepolitiikka* 2/2008, 60–67.
- Vanttaja, M. & Järvinen, T. 1998. Koulutus, eriarvoisuus ja koettu marginaalisuus. *Yhteiskuntapolitiikka* 63 (1998): 4, 350–356.
- Virtanen, A. 2002. Uudella koulutuksella uudelle vuosituohannelle. Suomen 1990-luvun koulutuspoliittika. Koulutus- ja tiedepoliittikan julkaisusarja. Helsinki: Opetusministeriö.
- Vuorinen, B. 2010. Sähköpostivastaus 7.9.2010. Opetus- ja kulttuuriministeriö.
- Vuorinen, P. & Valkonen, S. 2003. Ammattikorkeakouluun vai yliopistoon? Korkeakoulutukseen hakeutumisen orientaatiot. Koulutuksen tutkimuslaitoksen tutkimusjulkaisuja 18. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Vuorinen, P. & Valkonen, S. 2005. Ammattikorkeakoulu ja yliopisto yksilöllisten koulutustavoitteiden toteuttajina. Koulutuksen tutkimuslaitoksen tutkimusjulkaisuja 25. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Vuorio-Lehti, M. 2006. Valkolakin viesti. Ylioppilastutkintokeskustelu Suomessa toisen maailmansodan jälkeen. *Turun yliopiston julkaisuja C:253*.
- Wacquant, L.J.D. 1995. Kohti sosiaalista prakseologiaa: Bourdieun sosiologian rakenne ja logiikka. Teoksessa P. Bourdieu & L.J.D. Wacquant. *Refleksiiviseen sosiologiaan*. Tutkimus, käytäntö ja yhteiskunta. Joensuu: Joensuu University Press Oy, 20–84.
- Waris, H. 1952. *Suomalaisen yhteiskunnan rakenne*. Toinen painos. Helsinki: Otava.
- Willis, P. 1977. *Learning to labour. How working class kids get working class jobs*. Farnborough: Saxon House.
- Woodley, A. & Wilson, J. 2002. British higher education and its older clients. *Higher Education* 44, 329–347.
- Ylioppilaslehti 6/2003. Rämö Matti: Sairaanhoidtajien muuntokoulutus kuohuttaa lääkiläisiä. 28.3.2003. <<http://www.ylioppilaslehti.fi/2003/03/28/sairaanhoidtajien-muuntokoulutus-kuohuttaa-laakislaisia/>> (Luettu 9.2.2009).

LIITTEET

LIITE 1. Suomeen perustetut yleis- ja erikoiskorkeakoulut 1900-luvulta alusta lähtien

TAULUKKO 1. Yleis- ja erikoiskorkeakoulujen perustamisajat vuodesta 1900 vuoteen 1949 (Lähteet: Elovainio 1966, 105; Jolkkonen 1985, 32; Numminen 1987, 16–31; Lampinen 2000, 121–123.)

Aika	Yleiskorkeakoulu	Erikoiskorkeakoulu ¹⁹⁹
1900–09		Teknillinen korkeakoulu 1908 Högre handelsläroverket 1909
1910–19	Åbo Akademi 1917	Helsingin kauppakorkeakoulu 1911
1920–29	Turun yliopisto 1920 Kansalaiskorkeakoulu 1925	Handelshögskolan vid Åbo Akademi 1927
1930–39	Kasvatusopillinen korkeakoulu 1934	Sibelius-Akatemia 1939 Kuvataideakatemia 1940
1940–49		Eläinlääketieteellinen korkeakoulu 1946 Turun kauppakorkeakoulu 1949

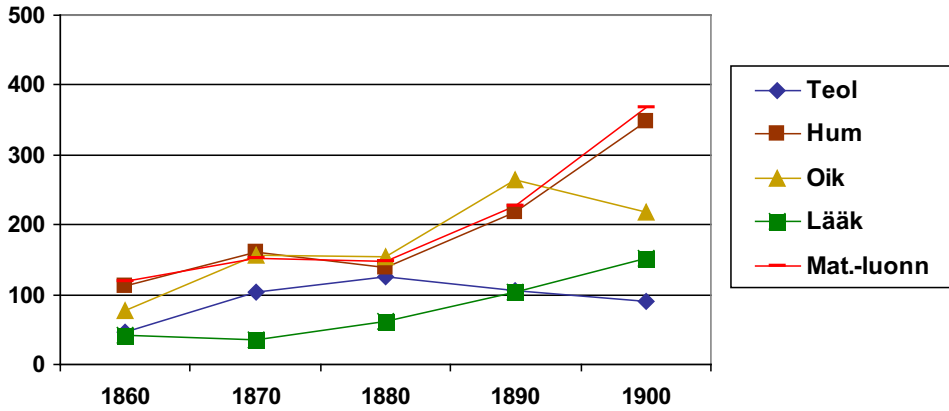
TAULUKKO 2. Yleis- ja erikoiskorkeakoulujen perustamisajat vuodesta 1950 lähtien (Lähteet: Jolkkonen 1985, 31; Numminen 1987, 16–31)

Aika	Yleiskorkeakoulu	Erikoiskorkeakoulu
1950–59	Oulun yliopisto 1958	
1960–69	Joensuun korkeakoulu 1969	Tampereen teknillinen korkeakoulu 1965 Taideteollinen korkeakoulu 1965 Vaasan kauppakorkeakoulu 1968 Lappeenrannan teknillinen korkeakoulu 1969
1970–79	Kuopion korkeakoulu 1972 Lapin korkeakoulu 1979	Teatterikorkeakoulu 1979
1980–89	-	-
1990-		Maanpuolustuskorkeakoulu 1993

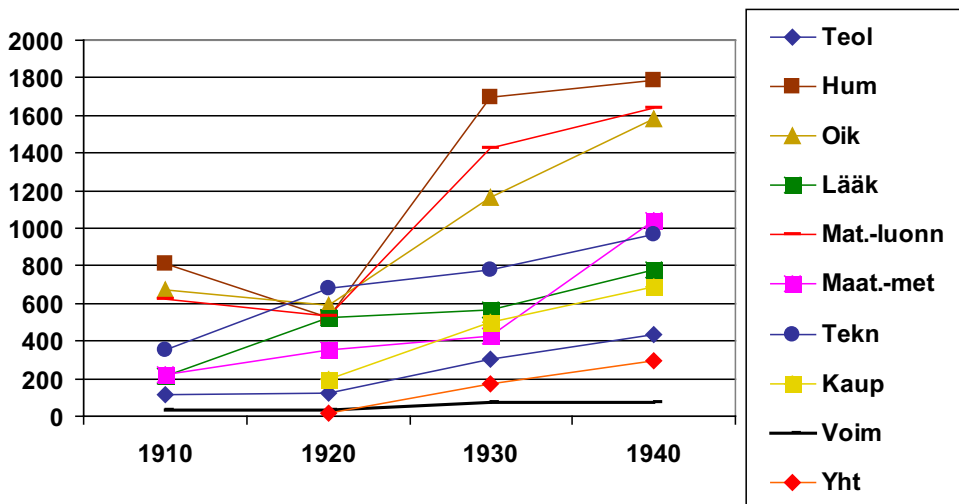
¹⁹⁹ Erikoiskorkeakoulujen ja ruotsinkielistä väestöä palvelevien korkeakoulujen perustaminen ovat oivia esimerkkejä Lampisen (2000, 121) kuvaamasta korkeakoululaitoksen eriytymiskehityksestä. Teknillisen korkeakoulun ja (Helsingin) Kauppakorkeakoulun toiminta perustui aiemmin alojen koulutusta antaneiden opistojen – Helsingin teknillisen reaalikoulun ja Liikemiesten kauppaooppilaitoksen – luomalle maaperälle. Tämä käy puolestaan esimerkiksi korkeakoulujen kehityksestä kohoamisen kautta. (Lampinen 2000, 121–122.)

LIITE 2. Korkeakouluopiskelijoiden määrät eri tieteenaloilla vuodesta 1860 vuoteen 2009

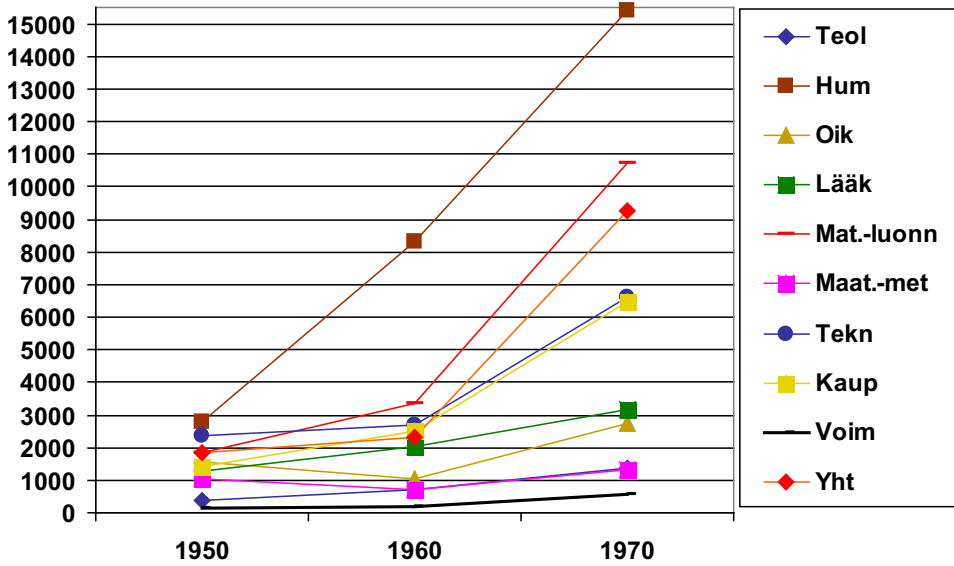

KUVIO 1. Korkeakouluopiskelijoiden määrät eri tieteenaloilla vuodesta 1860 vuoteen 1900 (Lähde: Elovainio 1972, 244)

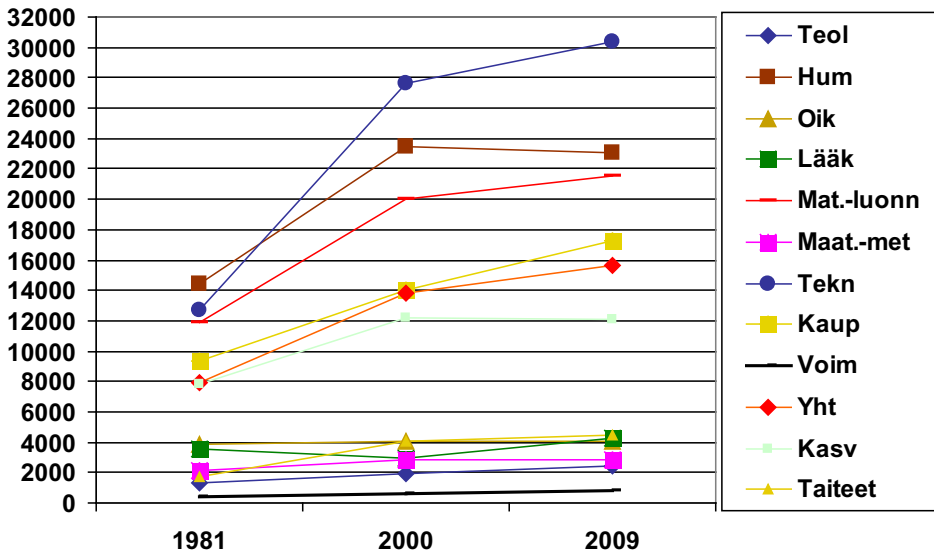

KUVIO 2. Korkeakouluopiskelijoiden määrät eri tieteenaloilla vuodesta 1910 vuoteen 1940 (Lähde: Elovainio 1972, 244)

KUVIO 3. Korkeakouluopiskelijoiden määrät eri tieteenaloilla vuodesta 1950 vuoteen 1970 (Lähde: Elovainio 1972, 244)

KUVIO 4. Korkeakouluopiskelijoiden määrät eri tieteenaloilla vuodesta 1981 vuoteen 2009 (Lähde: KOTA-tietokanta)

LIITE 3. Naisten määrä ja osuus yliopistoittain

TAULUKKO 1. Naisten määrät ja prosenttiosuudet eri yliopistoissa vuosina 1961²⁰⁰, 1981, 2001 ja 2009

(Lähteet: 1961: Elovainio 1966, 108–109; muut vuodet KOTA-tietokanta)

Yliopisto*	1961	%	1981	%	2001	%	2009	%
LY	-	-	223	46,4	2298	66,9	4634	70,5
KY	-	-	895	63,3	2798	66,7	3880	65,9
TaY	359	56,0	5206	62,3	8020	67,3	9946	65,6
HY	7466	54,2	12876	57,0	19609	64,1	22625	64,2
TaiK	-	-	520	60,3	950	62,1	1944	64,1
TY	2097	54,9	4942	58,8	7802	63,8	10089	62,8
JY	723	74,0	3621	63,4	7566	64,4	8404	62,3
JoY	-	-	2105	66,7	3950	64,7	4843	61,4
ÅA	286	34,7	1931	56,6	3588	61,5	3740	59,9
KuvA	-	-	-	-	134	59,8	265	58,5
SibA	-	-	395	51,2	728	55,3	1353	58,1
TeaK	-	-	38	40,9	152	46,5	389	56,0
VY	-	-	678	52,4	2271	54,2	4552	52,6
OY	154	28,3	3187	46,8	5978	48,6	7583	48,4
TuKKK	78	26,3	587	45,8	912	51,1	2503	47,5
SHH	384	48,9	637	41,7	935	42,6	2316	44,3
HKKK	654	45,6	1520	43,3	1536	42,9	3515	44,2
LTY	-	-	168	14,9	1067	25,8	5706	29,2
TKK	191	7,3	1155	17,3	2307	19,6	14384	21,9
TTY	-	-	286	10,5	1706	19,2	11241	21,5
Yhteensä	12392	47,2	80216	51,1	74307	53,7	90183	53,5

* Lyhenteitä vastaavat yliopistot löytyvät liitteestä 8.

²⁰⁰ Vuonna 1961 oli korkeakouluja, joita ei samassa muodossa enää ole. Taulukosta puuttuvat Handelshögskolan vid Åbo Akademi, Helsingin opettajakorkeakoulu, Turun opettajakorkeakoulu sekä Eläinlääketieteellinen korkeakoulu. Näiden korkeakoulujen yhteenlaskettu naisopiskelijoiden määrä vuonna 1961 oli 304. (Elovainio 1966, 108–109.) Vaikka nämä korkeakoulut on jätetty taulukosta pois, on ne huomioitu prosenttilukuja laskettaessa. Taulukossa olevat yliopistot on nimetty tämänhetkisen nimen mukaan. Esim. Tampereen yliopisto oli vielä vuonna 1961 Yhteiskunnallinen korkeakoulu.

LIITE 4. Korkeakouluopiskelijoiden sosiaaliryhmäjakaumat korkeakouluittain

TAULUKKO 1. Korkeakouluopiskelijoiden sosiaaliryhmäjakaumat korkeakouluittain vuonna 1961 (Lähde: Elovainio 1966, 130)

Yliopisto*	YTH	ATH	YR	MV	TT	Ei tietoa
SHH	41,9	15,4	20,8	4,5	15,6	1,8
ÅA	37,2	18,3	12,9	13,4	15,2	3,0
HY	34,6	16,1	13,1	17,4	16,6	2,2
TKK	33,9	17,8	13,3	15,2	16,3	3,5
HKKK	31,1	17,6	18,8	9,3	18,9	4,3
TY	22,9	16,9	13,4	25,7	17,4	3,7
TuKKK	20,0	15,2	22,1	19,6	22,1	1,0
OY	20,0	20,6	10,5	29,0	19,3	0,6
JY	16,7	20,1	10,2	29,7	21,5	1,8
TaY	13,7	18,6	7,9	33,0	23,9	2,9
Yhteensä**	30,7	16,7	13,5	19,2	17,6	2,3

Alkuperäisessä taulukossa (Elovainio 1966, 130) olivat seuraavat sosiaaliryhmät: 1 = maanviljelijät, 2–3 = muut yksityisyrittäjät, 4 = johtajat, 5 = ylemmät toimihenkilöt, 6 = alemmat toimihenkilöt, 7 = ammattitaitoinen työväestö sekä 8 = ammattitaidoton työväestö. Taulukossa 1 on yhdistetty luokat 4 ja 5 (YTH) sekä 7 ja 8 (TT).

* Lyhenteitä vastaavat yliopistot löytyvät liitteestä 8.

** Mukana kaikki korkeakoulut, myös Handelshögskolan vid Åbo Akademi, Helsingin opettajakorkeakoulu, Turun opettajakorkeakoulu, Eläinlääketieteellinen korkeakoulu, Helsingin kotitalousopettajaopisto sekä Käsityöseminaari.

TAULUKKO 2. 20–24-vuotiaiden korkeakouluopiskelijoiden sosiaaliryhmäjakaumat korkeakouluittain vuonna 1990 (Lähde: Kivinen & Rinne 1995, 106)

Yliopisto*	YTH	ATH	YR	MV	TT	Muu
TKK	50	14	9	4	11	12
HKKK	48	16	11	3	9	13
SibA	48	15	7	6	7	16
SHH	46	16	13	5	8	12
TeaK	44	17	13	1	11	14
HY	41	15	9	8	12	16
TuKKK	40	14	10	7	15	14
TaiK	37	16	14	4	14	15
TY	34	16	10	7	17	16
ÅA	33	17	10	10	16	14
VY	32	18	10	9	15	17
TTY	31	18	9	9	17	16
TaY	31	17	10	7	19	17
OY	29	17	8	8	18	20
KY	29	14	10	9	18	20
LTY	28	19	9	8	20	16
LY	27	19	9	9	15	21
JY	27	17	8	9	19	20
JoY	20	19	8	10	21	22
Yhteensä**	35	16	9	7	16	18

* Lyhenteitä vastaavat yliopistot löytyvät liitteestä 8.

** Mukana myös Eläinlääketieteellinen korkeakoulu.

LIITE 5. Korkeakouluopiskelijoiden sosiaaliryhmäjakaumat tieteenaloittain

TAULUKKO 1. Korkeakouluopiskelijoiden sosiaaliryhmäjakaumat tieteenaloittain vuonna 1961 (Lähde: Elovainio 1966, 83)

Tieteenala	YTH	ATH	MV	TT
Lääketieteellinen	48,2	20,0	16,9	14,9
Oikeustieteellinen	47,6	21,4	10,1	20,9
Kauppatieteellinen	47,3	27,9	5,0	19,8
Teknillinen	39,0	17,9	21,4	21,7
Teologinen	33,5	17,8	27,8	20,9
Humanistinen	31,4	19,5	22,9	26,2
Yhteiskuntatieteell.	29,1	21,1	22,5	27,3
Maatalous-metsätiet.	28,2	16,1	44,5	11,2
Liikuntatieteellinen	28,2	34,9	7,5	29,4
Matem.-luonnontiet.	25,0	25,4	23,5	26,1
Kasvatustieteellinen	22,5	21,5	23,4	32,6
Yhteensä	32,4	23,4	21,0	23,2

TAULUKKO 2. 20–24-vuotiaiden korkeakouluopiskelijoiden sosiaaliryhmäjakaumat tieteenaloittain vuonna 1990 (Lähde: Kivinen & Rinne 1995, 110)

Tieteenala	YTH	ATH	YR	MV	TT	Muu
Lääketieteellinen	43	14	9	6	12	16
Oikeustieteellinen	41	16	11	4	11	17
Liikuntatieteellinen	38	17	11	5	15	14
Kauppatieteellinen*	35	17	11	7	15	15
Yhteiskuntatieteell.	34	15	9	7	16	19
Teknillinen	34	18	9	6	17	16
Teologinen	33	14	8	7	14	22
Humanistinen	32	16	8	7	18	19
Matem.-luonnontiet.	31	17	9	8	18	17
Maatalous-metsätiet.	27	13	6	29	9	16
Kasvatustieteellinen	27	18	9	9	18	19
Yhteensä	33	16	9	8	16	18

*Kivisen ja Rinteen (1995, 110) tutkimuksessa taloudellis-hallinnollinen tiedekunta.

LIITE 6. Korkeakouluopiskelijoiden alueellinen jakautuminen ja promilleisuus väestöstä

TAULUKKO 1. Korkeakouluopiskelijoiden alueellinen jakautuminen ja promilleisuus väestöstä talousalueittain vuonna 1961 (Lähde: Elovainio 1966, 138, 141–142)

Talousalue	N	%	%o väestöstä
Uusimaa	9005	35,7	11,0
Varsinais-Suomi	2548	10,1	6,8
Tammermaa*	2080	8,2	5,4
Kaakkois-Suomi	1532	6,1	4,6
Etelä-Pohjanmaa	1498	5,9	4,1
Etelä-Häme	1480	5,8	4,8
Satakunta	1128	4,5	4,9
Keski-Suomi	1101	4,3	4,5
Pohjois-Savo	910	3,6	3,9
Etelä-Savo	837	3,3	3,5
Pohjois-Pohjanmaa	722	2,9	4,3
Keski-Pohjanmaa	683	2,7	3,4
Pohjois-Karjala	642	2,5	3,1
Lappi	622	2,5	3,0
Kainuu	273	1,1	2,6
Ahvenanmaa	65	0,3	3,1
Ei tietoa	132	0,5	-
Yhteensä	25258	100,0	5,7

* Nykyisin Pirkanmaa

TAULUKKO 2. Korkeakouluopiskelijoiden alueellinen jakautuminen ja promilleisuus väestöstä maakunnittain vuonna 2005 (Lähde: Tilastokeskus 2007, 103–105)

Maakunta	N	%	%o väestöstä
Uusimaa	62034	35,2	45,6
Pirkanmaa	26424	15,0	56,3
Varsinais-Suomi	22096	12,6	48,5
Pohjois-Pohjanmaa	15421	8,8	40,8
Keski-Suomi	13948	7,9	52,1
Pohjanmaa	7323	4,2	42,2
Pohjois-Karjala	7125	4,0	42,3
Pohjois-Savo	6055	3,4	24,2
Etelä-Karjala	5556	3,2	41,0
Lappi	4622	2,6	24,9
Satakunta	2136	1,2	9,3
Etelä-Savo	1397	0,8	8,7
Kainuu	703	0,4	8,2
Kanta-Häme	676	0,4	4,0
Kymenlaakso	406	0,2	2,2
Päijät-Häme	123	0,07	0,6
Etelä-Pohjanmaa	16	0,009	0,08
Itä-Uusimaa	-	-	-
Keski-Pohjanmaa	-	-	-
Ahvenanmaa	-	-	-
Yhteensä	176061	100,0	33,5

LIITE 7. Opiskelijamäärät ja prosenttiosuudet eri yliopistoissa

TAULUKKO 1. Opiskelijamäärät ja prosenttiosuudet eri yliopistoissa vuosina 1961²⁰¹, 1981, 2001 ja 2007 (Lähteet: 1961: Elovainio 1966, 104–105; muut vuodet KOTA-tietokanta)

Yliopisto*	1961	%	1981	%	2001	%	2007	%
HY	13423	50,6	22597	28,2	30585	22,1	32128	21,1
OY	914	3,6	6815	8,5	12293	8,9	13782	9,1
TY	3821	14,5	8405	10,5	12223	8,8	13690	9,0
TaY	641	2,5	8362	10,4	11921	8,6	13197	8,7
JY	1177	4,6	5711	7,1	11740	8,5	12192	8,0
TKK	2618	9,9	6665	8,3	11757	8,5	12016	7,9
TTY	-	-	2727	3,4	8879	6,4	10211	6,7
JoY	-	-	3155	3,9	6107	4,4	7472	4,9
ÅA	816	3,2	3413	4,3	5832	4,2	5796	3,8
KY	-	-	1413	1,8	4196	3,0	5223	3,4
LTY	-	-	1131	1,4	4135	3,0	5145	3,4
VY	-	-	1295	1,6	4190	3,0	4723	3,1
LY	-	-	481	0,6	3437	2,5	4464	2,9
HKKK	1189	4,9	3512	4,4	3582	2,6	3938	2,6
SHH	681	2,7	1526	1,9	2197	1,6	2303	1,5
TuKKK	219	0,8	1281	1,6	1784	1,3	2247	1,5
TaiK	-	-	862	1,1	1530	1,1	1697	1,1
SibA	-	-	772	1,0	1317	1,0	1345	0,9
TeaK	-	-	93	0,1	327	0,2	378	0,2
KuvA	-	-	-	-	224	0,2	249	0,2
Yhteensä	26185	100,0	80216	100,0	138256	100,0	152196	100,0

* Lyhenteitä vastaavat yliopistot löytyvät liitteestä 8.

²⁰¹ Vuonna 1961 oli korkeakouluja, joita ei samassa muodossa enää ole. Taulukosta puuttuvat Handelshögskolan vid Åbo Akademi, Helsingin opettajakorkeakoulu, Turun opettajakorkeakoulu sekä Eläinlääketieteellinen korkeakoulu. Näiden korkeakoulujen yhteenlaskettu opiskelijamäärä vuonna 1961 oli 686. (Elovainio 1966, 104–105.) Vaikka nämä korkeakoulut on jätetty taulukosta pois, on ne huomioitu prosenttilukuja laskettaessa. Taulukossa olevat yliopistot on nimetty tämänhetkisen nimen mukaan. Esim. Tampereen yliopisto oli vielä vuonna 1961 Yhteiskunnallinen korkeakoulu.

LIITE 8. Yliopistoista käytetyt lyhenteet

HY =	Helsingin yliopisto
JY =	Jyväskylän yliopisto
TY =	Turun yliopisto
TaY =	Tampereen yliopisto
OY =	Oulun yliopisto
JoY =	Joensuun yliopisto
KY =	Kuopion yliopisto
ÅA =	Åbo Akademi
LY =	Lapin yliopisto
VY =	Vaasan yliopisto
TKK =	Teknillinen korkeakoulu
TTY =	Tampereen teknillinen yliopisto
LTU =	Lappeenrannan teknillinen yliopisto
TuKKK =	Turun kauppakorkeakoulu
HKKK =	Helsingin kauppakorkeakoulu
SHH =	Svenska handelshögskolan
TaiK =	Taideteollinen korkeakoulu
TeaK =	Teatterikorkeakoulu
SibA =	Sibelius-Akatemia
KuvA =	Kuvataideakatemia

LIITE 9. Hakukohteet: yliopistot ja tiedekunnat

Yliopistot:	Helsingin yliopisto Turun yliopisto Åbo Akademi Oulun yliopisto Tampereen yliopisto Jyväskylän yliopisto Teknillinen korkeakoulu Helsingin kauppakorkeakoulu Svenska handelshögskolan Turun kauppakorkeakoulu Vaasan yliopisto Lappeenrannan teknillinen yliopisto Tampereen teknillinen yliopisto Kuopion yliopisto Joensuun yliopisto Sibelius-Akatemia Taideteollinen korkeakoulu Lapin yliopisto Teatterikorkeakoulu Kuvataideakatemia
Tiedekunnat:	Teologinen Oikeustieteellinen Lääketieteellinen Humanistinen Matemaattis-luonnontieteellinen Kasvatustieteellinen Yhteiskuntatieteellinen Kauppatieteellinen Kauppa- ja hallintotieteellinen Informaatioteknologinen Teknillinen Eläinlääketieteellinen Maatalous-metsätieteellinen Farmaseuttinen Taiteet

LIITE 10. Muuttujaluettelo

Otosaineistot 2000–2003: tietuekuvaus

TUNNISTE	NIMI	PITUUS
JNRO	HENKILÖNUMERO	6
OTOSNR	OTOKSEN NUMERO 1 = sisältää yliopisto- ja tiedekuntatiedot 2 = sisältää tutkintotiedot	1
LUKV	YLIOPISTOON HAKEMISVUOSI	4
YLIOP	YLIOPISTO 01 = Helsingin yliopisto 02 = Turun yliopisto 03 = Åbo Akademi 04 = Oulun yliopisto 05 = Tampereen yliopisto 06 = Jyväskylän yliopisto 07 = Teknillinen korkeakoulu 09 = Helsingin kauppakorkeakoulu 10 = Svenska handelshögskolan 11 = Turun kauppakorkeakoulu 13 = Vaasan yliopisto 14 = Lappeenrannan teknillinen korkeakoulu 15 = Tampereen teknillinen korkeakoulu 16 = Kuopion yliopisto 17 = Joensuun yliopisto 19 = Sibelius-Akatemia 20 = Taideteollinen korkeakoulu 21 = Lapin yliopisto 22 = Teatterikorkeakoulu 23 = Kuvataideakatemia	2
TK	HAKUKOHDE TIEDEKUNTA (ks. liite 9)	2
KOULK	HAKUKOHDE TUTKINTO Tilastokeskuksen koulutusluokituksen (2003) mukainen	6
PAASY	OPISKELEMAAN PÄÄSY 1 = hyväksytty 2 = hylätty	1
VAST	OPISKELUPAIKAN VASTAANOTTAMINEN 1 = sitova 2 = peruuntunut	1
KIRJ	KIRJOITTAUTUMINEN 1 = läsnä 2 = poissa 3 = ei kirjoittautunut	1
REITTI	HAKUREITTI 1 = päävalinta 2 = avoimen yliopiston väylä 3 = muuntokoulutus 4 = muut	1
SP	SUKUPUOLI 1 = mies 2 = nainen	1

Työssäkäynnin pitkittäistiedoston tiedot 1987–99		
SV	SYNTYMÄVUOSI	4
IKA00- IKA03	IKA 2000 Arvoalue: 00–99 99 = vähintään 99-vuotias HUOM: jos IKAXX = bl niin henkilö ei kuulu ko vuoden perusjoukkoon	2
SIVS00- SIVS03	SIVILISÄÄTY 2000 Arvoalue: 1 = naimaton 2 = avioliitossa 4 = leski 5 = eronnut	1
LAPS1800 LAPS1801	ALLE 18-VUOTIAIDEN LASTEN LUKUMÄÄRÄ PERHEESSÄ 2000 Arvoalue: 0 = ei kuulu perheväestöön tai perheessä ei alle 18-vuotiaita lapsia 1 = perheessä 1 alle 18-vuotias 2 = perheessä 2 alle 18-vuotiasta jne. 9 = perheessä vähintään 9 alle 18-vuotiasta	1
LAPS1802	ALLE 18-VUOTIAIDEN LASTEN LUKUMÄÄRÄ OTOSHENKILÖLLÄ 2002 Arvoalue: 0 = ei alle 18-vuotiaita lapsia 1 = 1 alle 18-vuotias 2 = 2 alle 18-vuotiasta jne. 9 = vähintään 9 alle 18-vuotiasta	1
PEAS00- PEAS01	PERHEASEMA 2000 0 = perheeseen kuulumaton 1 = päämies 2 = puoliso 3 = lapsi 4 = avoperheen päämies 5 = avoperheessä puoliso 9 = tuntematon	1
PEAS02	PERHEASEMA 2002 (vain perheiden päämiehille ja puolisoille) 0 = perheeseen kuulumaton 1 = päämies 2 = puoliso 3 = lapsi 4 = avoperheen päämies 5 = avoperheessä puoliso 9 = tuntematon	1

MKUN00- MKUN03	ASUINMAAKUNTA 2000 Maakunnat 2003 rajojen mukaisesti 01 Uusimaa 20 Itä-Uusimaa 02 Varsinais-Suomi 04 Satakunta 05 Kanta-Häme 06 Pirkanmaa 07 Päijät-Häme 08 Kymenlaakso 09 Etelä-Karjala 10 Etelä-Savo 11 Pohjois-Savo 12 Pohjois-Karjala 13 Keski-Suomi 14 Etelä-Pohjanmaa 15 Pohjanmaa 16 Keski-Pohjanmaa 17 Pohjois-Pohjanmaa 18 Kainuu 19 Lappi 21 Ahvenanmaa	2
KTR00- KTR03	ASUINKUNNAN KUNTARYHMÄ 2000 1 = kaupunkimainen kunta 2 = taajaan asuttu kunta 3 = maaseutumainen kunta	2

ISOSE00	ISÄN SOSIOEKONOMINEN ASEMA 10 maatalousyrittäjät 20 muut yrittäjät 3 ylemmät toimihenkilöt 31 johtotehtävissä toimivat ylemmät toimihenkilöt 32 suunnittelu- ja tutkimustehtävissä toimivat ylemmät toimihenkilöt 33 opetustehtävissä toimivat ylemmät toimihenkilöt 34 muut ylemmät toimihenkilöt 39 ylemmät toimihenkilöt, erittelemätön 4 alemmat toimihenkilöt 41 työnjohtotehtävissä toimivat alemmat toimihenkilöt 42 itsenäistä toimistotyötä tekevät alemmat toimihenkilöt 43 epäitsenäistä toimistotyötä tekevät alemmat toimihenkilöt 44 muut alemmat toimihenkilöt 49 alemmat toimihenkilöt, erittelemätön 5 työntekijät 51 maataloustyöntekijät 52 teollisuustyöntekijät 53 muut tuotantotyöntekijät 54 jakelu- ja palvelutyöntekijät 59 työntekijät, erittelemätön 60 opiskelijat ja koululaiset (ei peruskoulu) 70 eläkeläiset 8 muut 81 pitkäaikaistyöttömät 82 muualla luokittelemattomat 99 sosioekonominen asema tuntematon	2
IYOTUTK00	ISÄN YLEISSIVISTÄVÄN KOULUTUKSEN ASTE Ylioppilastutkinto: 1 = on 2 = ei ole	1
IKTUTK00	ISÄN KORKEIMMAN TUTKINNON ASTE (AMMATILLINEN PRIORITEETTI) (Koulutusluokitus 2003) 3 keskiasteen tutkinto 5 alin korkea-aste 6 alempi korkeakouluaste 7 ylempi korkeakouluaste 8 tutkijakoulutus 9 koulutusaste tuntematon/ei perusasteen jälkeistä tutkintoa	1
YOTUTK00- YOTUTK02	HENKILÖN YLEISSIVISTÄVÄN POHJAKOULUTUKSEN ASTE Ylioppilastutkinto: 1 = on 2 = ei ole	1

KASTE00 KASTE02	HENKILÖN KORKEIMMAN TUTKINNON ASTE (AMMATILLINEN PRIORITEETTI) (Koulutusluokitus 2003) 3 keskiasteen tutkinto 5 alin korkea-aste 6 alempi korkeakouluaste 7 ylempi korkeakouluaste 8 tutkijakoulutus 9 koulutusaste tuntematon	1
KALA00 KALA02	HENKILÖN KORKEIMMAN TUTKINNON ALA (AMMATILLINEN PRIORITEETTI) 0 yleissivistävä koulutus 1 kasvatustieteellinen ja opettajankoulutus 2 humanistinen ja taidealan koulutus 3 kaupallinen ja yhteiskuntatieteellinen koulutus 4 luonnontieteellinen koulutus 5 tekniikan koulutus 6 maa- ja metsätalousalan koulutus 7 terveys- ja sosiaalialan koulutus 8 palvelualojen koulutus 9 muu tai tuntematon	1
SUORV00	KORKEIMMAN TUTKINNON SUORITUSVUOSI ei luokitusta	4
SOSE8900	SOSIOEKONOMINEN ASEMA 2000 kts: ISOSE	2
HSVATV00 HSVATV02	VALTIONVERONALAISET TULOT 2000 luokitus: 1 1-8499 2 8500-16 499 3 16 500-24 999 4 25 000-34 999 5 35 000- 0 ei tuloja	1
PTOIM187- PTOIM01	TOIMINTA VIIKOLLA 25.12.1987 – 31.12.1987 Arvoalue (sulussa luokkiin liittyvät ikäraajat) 0 = työllinen työvoima (15-74 v.) 1 = työtön työvoima (15-74 v.) 2 = 0 – 14 -vuotiaat 3 = opiskelijat, koululaiset (15+ v.) 5 = varusmiehet (17-31 v.) 6 = eläkeläiset (pl. työttömyyseläkkeellä olevat, 15+ v.) 7 = työttömyyseläkkeellä olevat (54-64 v.) 8 = muut, toiminta tuntematon (15-64 v.)	1
AMKO00	AMMATTI 2000 kts. liite	4

LIITE 11. Klusterianalyysin tulosteet

Quick Cluster

Initial Cluster Centers

	Cluster			
	1	2	3	4
Zscore: IKÄ 2003	2,42762	-,43048	3,65252	5,48987
Zscore: UUSI LASTEN LUKUMÄÄRÄ	11,65297	-,30801	4,17735	-,30801
Zscore: UUSI ISÄN KOULUTUSASTE	,05796	-,62142	-1,30079	1,41671
Zscore: UUSI KOULUTUSASTE	1,05689	-,37724	5,35927	-,37724
Zscore: KORKEIMMAN TUTKINNON SUORITUSVUOSI 2002	-2,74647	,63592	-1,05527	-7,25632
Zscore: UUSI TULO	-,36639	-1,48361	4,10248	,75083

Iteration History^a

Iteration	Change in Cluster Centers			
	1	2	3	4
1	4,739	2,230	4,237	4,224
2	1,790	,211	1,222	,645
3	1,037	,181	,902	,410
4	,795	,093	,482	,355
5	,379	,027	,228	,284
6	,113	,006	,075	,211
7	,079	,005	,042	,172
8	,081	,006	,023	,151
9	,095	,005	,020	,152
10	,097	,005	,026	,155

- a. Iterations stopped because the maximum number of iterations was performed. Iterations failed to converge. The maximum absolute coordinate change for any center is ,103. The current iteration is 10. The minimum distance between initial centers is 10,029.

Final Cluster Centers

	Cluster			
	1	2	3	4
Zscore: IKÄ 2003	2,85575	,10247	1,12816	2,65328
Zscore: UUSI LASTEN LUKUMÄÄRÄ	3,45290	-,26169	-,15082	,07786
Zscore: UUSI ISÄN KOULUTUSASTE	-,53968	-,06356	-,16922	-,50302
Zscore: UUSI KOULUTUSASTE	1,21359	-,36000	2,68488	,41182
Zscore: KORKEIMMAN TUTKINNON SUORITUSVUOSI 2002	-1,96185	,04104	,15842	-2,48215
Zscore: UUSI TULO	1,69541	,16699	1,61148	2,13599

Distances between Final Cluster Centers

Cluster	1	2	3	4
1		5,516	4,772	3,541
2	5,516		3,528	4,202
3	4,772	3,528		3,861
4	3,541	4,202	3,861	

ANOVA

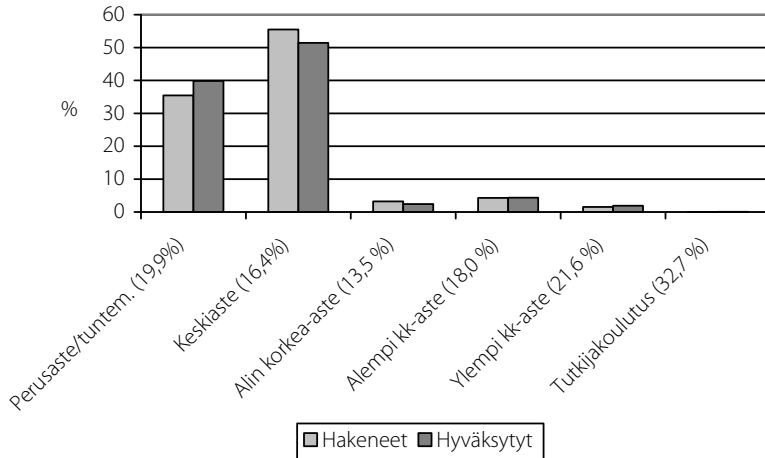
	Cluster		Error		F	Sig.
	Mean Square	df	Mean Square	df		
Zscore: IKÄ 2003	4529,184	3	,415	17613	10906,249	,000
Zscore: UUSI LASTEN LUKUMÄÄRÄ	3912,595	3	,229	17613	17083,015	,000
Zscore: UUSI ISÄN KOULUTUSASTE	126,904	3	,956	17613	132,756	,000
Zscore: UUSI KOULUTUSASTE	6891,275	3	,288	17613	23928,334	,000
Zscore: KORKEIMMAN TUTKINNON SUORITUSVUOSI 2002	3387,205	3	,546	17613	6203,706	,000
Zscore: UUSI TULO	2982,932	3	,898	17613	3320,344	,000

The F tests should be used only for descriptive purposes because the clusters have been chosen to maximize the differences among cases in different clusters. The observed significance levels are not corrected for this and thus cannot be interpreted as tests of the hypothesis that the cluster means are equal.

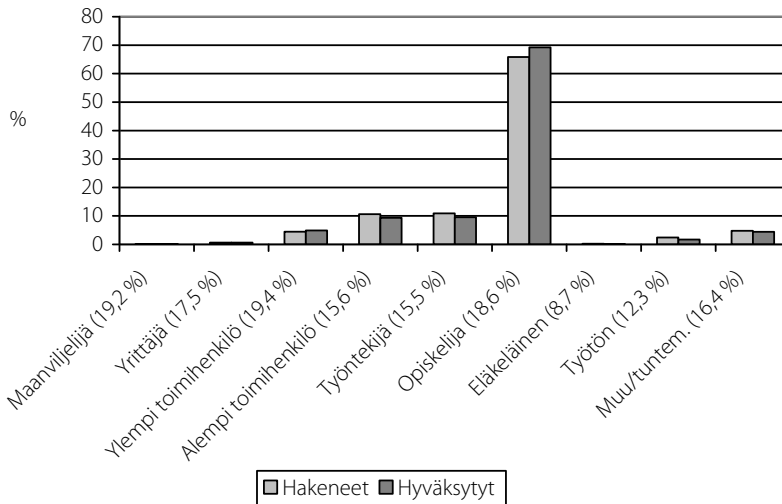
Number of Cases in each Cluster

Cluster 1	906,000
2	12976,000
3	2530,000
4	1205,000
Valid	17617,000
Missing	38173,000

LIITE 12. Hakeneiden ja hyväksytyjen korkeimman tutkinnon aste, sosioekonomi- nen asema ja tulot

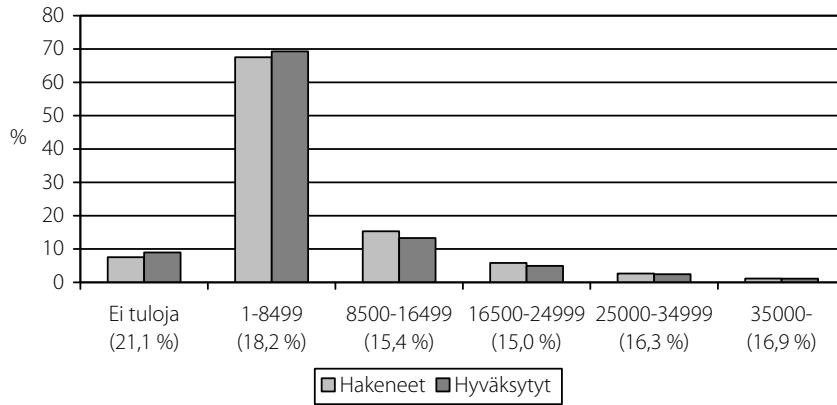
KUVIO 1. Hakeneiden ja hyväksytyjen korkeimman tutkinnon aste²⁰² vuonna 2002 sekä hyväksymisprosentit (suluissa)

KUVIO 2. Hakeneiden ja hyväksytyjen sosioekonomi-
nen asema vuonna 2000²⁰³ sekä hyväksymisprosentit (suluissa)

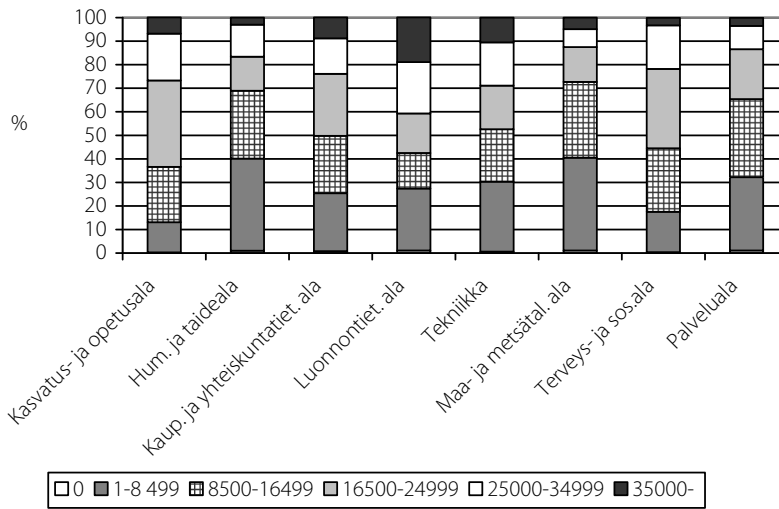
²⁰² Kuviossa 1 mukana ovat myös sellaiset hakijat ja hyväksytyt, joilla oli vain perusasteen koulutus tai joiden osalta tieto korkeimman tutkinnon asteesta puuttui. Jos ensimmäinen ryhmä jätetään pois, oli keskiasteen suorittaneita hakeneista 86,0 %, alimman korkea-asteen tutkinnon suorittaneita 5,0 %, alemman korkeakoulututkinnon suorittaneita 6,6 %, ylempään korkeakoulututkinnon suorittaneita 2,4 % ja tutkijakoulutettuja 0,06 %. Otosaineistosta luokka ”tuntematon/ei perusasteen jälkeistä tutkintoa” on jätetty pois.

²⁰³ Yli puolet hakijoista on ollut vuonna 2000 16- ja 17-vuotiaita. Hakijat, jotka vuonna 2003 ovat olleet toisissa, ovat vielä kolme vuotta aiemmin saattaneet olla opiskelijoita, ja päinvastoin.

KUVIO 3. Hakeneiden ja hyväksytyjen valtionveronalaiset vuositulot (euroissa) vuonna 2002 sekä hyväksymisprosentit (suluissa)

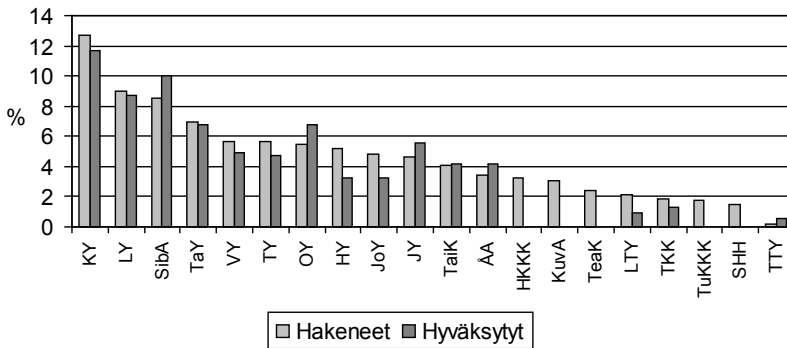
LIITE 13. Ammatillisen tutkinnon suorittaneiden tulot koulutusaloittain

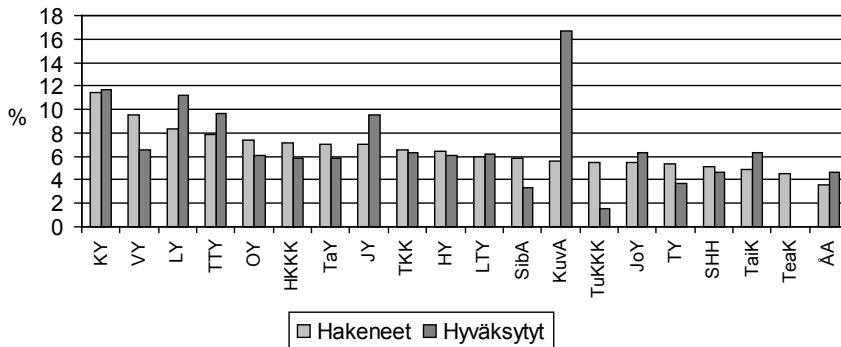
$\chi^2(35) = 606,260; p = 0,000$

KUVIO 1. Ammatillisen tutkinnon suorittaneiden hakeneiden valtionveronalaiset vuositulot (euroissa) vuonna 2002 koulutusalan mukaan

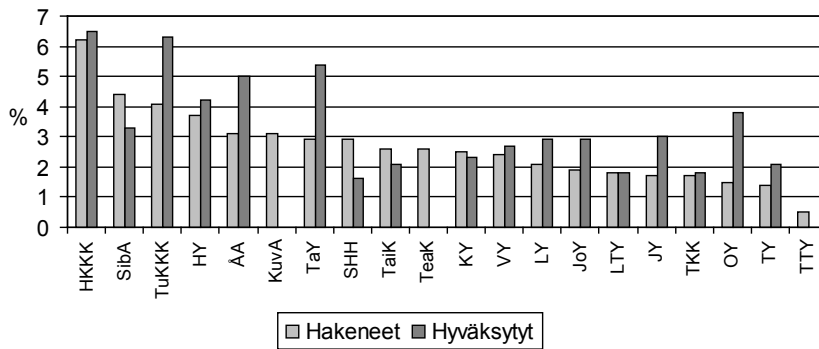
LIITE 14. Eri koulutusasteilta valmistuneiden osuudet hakeneista ja hyväksytyistä yliopistoittain

KUVIO 1. Alimman korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden osuudet hakeneissa ja hyväksytyissä yliopistoittain

KUVIO 2. Alemman korkeakoulututkinnon suorittaneiden osuudet hakeneissa ja hyväksytyissä yliopistoittain

KUVIO 3. Ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneiden osuudet hakeneissa ja hyväksytyissä yliopistoittain

LIITE 15. Tiedekuntaluokittelu vuonna 2003

Teologinen	<p>HY teologinen ÅA teologiska fakulteten JoY teologinen</p>
Oikeustieteellinen	<p>HY oikeustieteellinen TY oikeustieteellinen LY oikeustieteiden</p>
Lääketieteellinen	<p>HY lääketieteellinen TY lääketieteellinen OY lääketieteellinen TaY lääketieteellinen JY liikunta- ja terveystieteiden KY lääketieteellinen</p>
Humanistinen	<p>HY humanistinen TY humanistinen ÅA humanistiska fakulteten OY humanistinen TaY humanistinen JY humanistinen VY humanistinen JoY humanistinen</p>
Matemaattis-luonnontieteellinen	<p>HY matemaattis-luonnontieteellinen TY matemaattis-luonnontieteellinen ÅA matematisk-naturvetenskapliga fak. OY luonnontieteellinen JY matemaattis-luonnontieteellinen KY luonnontieteiden ja ympäristötieteiden JoY matemaattis-luonnontieteellinen</p>
Kasvatustieteellinen	<p>HY kasvatustieteellinen TY kasvatustieteiden ÅA pedagogiska fak. OY kasvatustieteiden TaY kasvatustieteiden JY kasvatustieteiden JoY kasvatustieteiden LY kasvatustieteiden</p>

Yhteiskuntatieteellinen	<p>HY valtiotieteellinen TY yhteiskuntatieteellinen ÅA samhälls- och vårdvetenskapliga fak. TaY yhteiskuntatieteellinen JY yhteiskuntatieteellinen VY yhteiskuntatieteellinen KY yhteiskuntatieteellinen JoY yhteiskuntatieteiden LY yhteiskuntatieteiden</p>
Kauppatieteellinen	<p>OY taloustieteiden JY taloustieteiden VY kauppatieteellinen HKKK SHH TuKKK</p>
Kauppa- ja hallintotieteellinen	<p>ÅA ekonomisk-statsvetenskapliga fak. TaY kauppa- ja hallintotieteellinen</p>
Informaatioteknologinen	<p>TaY informaatiotieteiden JY informaatioteknologian VY informaatioteknologian KY informaatioteknologian ja kauppatieteiden</p>
Teknillinen	<p>ÅA kemisk-tekniska fak. OY teknillinen TKK LTY TTY</p>
Eläinlääketieteellinen	<p>HY eläinlääketieteellinen</p>
Maatalous-metsätieteellinen	<p>HY maatalous-metsätieteellinen JoY metsätieteellinen</p>
Farmaseuttinen	<p>KY farmaseuttinen</p>
Taiteet	<p>LY taiteiden SibA TaiK TeaK KuvA</p>

LIITE 16. Opiskelijamäärät ja prosenttiosuudet eri tieteenaloilla

TAULUKKO 1. Opiskelijamäärät ja prosenttiosuudet eri tieteenaloilla vuosina 1961, 1981, 2001 ja 2007 (Lähteet: 1961: Elovainio 1966, 106; muut vuodet KOTA-tietokanta)

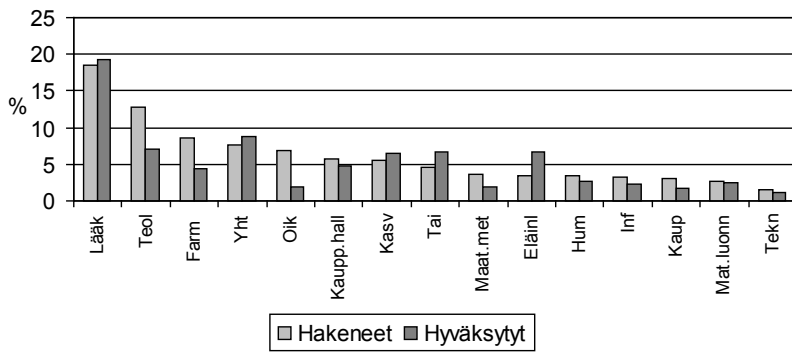
Tieteenala	1961	%	1981	%	2001	%	2007	%
Teknillinen	2902	11,1	12695	15,8	28903	20,9	31265	20,5
Humanistinen	8335	31,7	14464	18,0	23898	17,3	24529	16,1
Matem.-luonn.tiet.	3880	14,8	11838	14,8	21184	15,3	23210	15,3
Kauppatieteellinen	2272	8,6	9341	11,6	14827	10,7	18284	12,0
Yhteiskuntatieteell.	3059	11,6	7920	9,9	14307	10,3	16313	10,7
Kasvatustieteell. ²⁰⁴	929	3,5	7801	9,7	12404	9,0	12813	8,4
Taiteet ²⁰⁵	-	-	1744	2,2	4214	3,0	4619	3,0
Lääketieteellinen	1999	7,6	3601	4,5	3063	2,2	4124	2,7
Oikeustieteellinen	1165	4,4	3876	4,8	3979	2,9	4114	2,7
Maatalous-metsätiet.	685	2,6	2099	2,6	2851	2,1	3163	2,1
Teologinen	793	3,0	1328	1,7	2047	1,5	2493	1,6
Terveystieteet	-	-	-	-	2219	1,6	2484	1,6
Farmasia	-	-	776	1,0	1536	1,1	1642	1,1
Psykologia	-	-	1051	1,3	1475	1,1	1421	0,9
Liikuntatieteellinen ²⁰⁶	169	0,6	403	0,5	612	0,4	752	0,5
Hammaslääketiet.	-	-	1021	1,3	368	0,3	575	0,4
Eläinlääketieteell.	123	0,5	248	0,3	369	0,3	395	0,3
Yhteensä	26311	100,0	80206	100,0	138256	100,0	152196	100,0

²⁰⁴ Vuonna 1961 nimikkeellä kansakoulunopettajat.

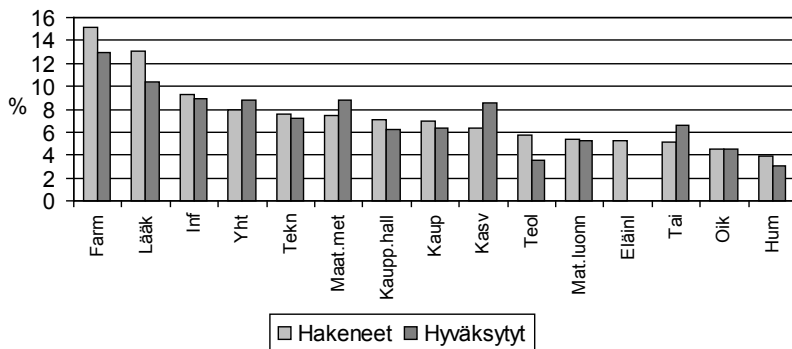
²⁰⁵ Taiteisiin kuuluvat seuraavat koulutusalat: taideteollinen, musiikkiala, teatteri- ja tanssiala sekä kuvataideala.

²⁰⁶ Liikuntatieteellisen tiedekunnan edeltäjänä voidaan pitää voimistelulaitosta, jonka nimisenä se oli vielä 1960-luvulla.

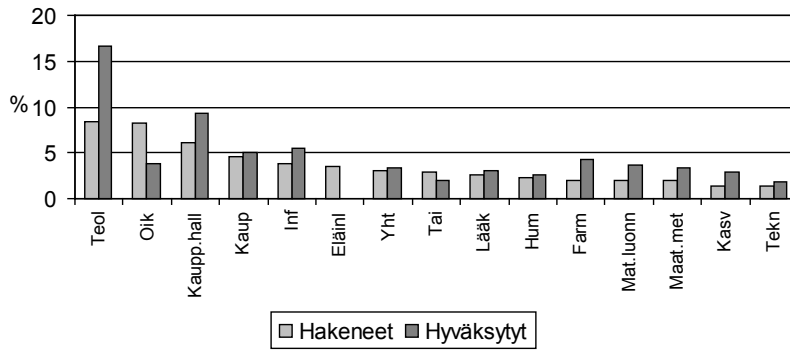
LIITE 17. Eri koulutusasteilta valmistuneiden osuudet hakeneista ja hyväksytyistä aloittain

KUVIO 1. Alimman korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden osuudet hakeneissa ja hyväksytyissä tieteenaloittain

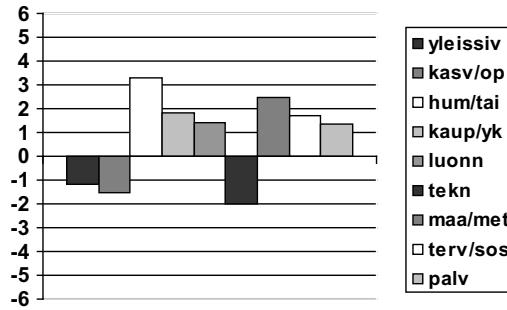

KUVIO 2. Alemman korkeakoulututkinnon suorittaneiden osuudet hakeneissa ja hyväksytyissä tieteenaloittain

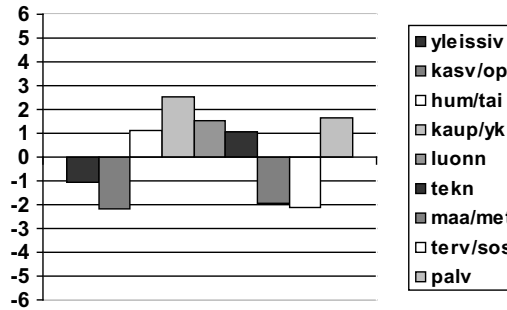

KUVIO 3. Ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneiden osuudet hakeneissa ja hyväksytyissä tieteenaloittain

LIITE 18. Eri tieteenaloille hakeneiden koulutusalojen havaittujen ja odotettujen frekvenssien suhde²⁰⁷

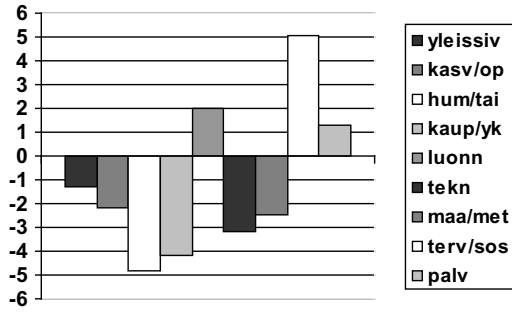

KUVIO 1. Teologiselle alalle hakeneiden koulutusalojen edustus

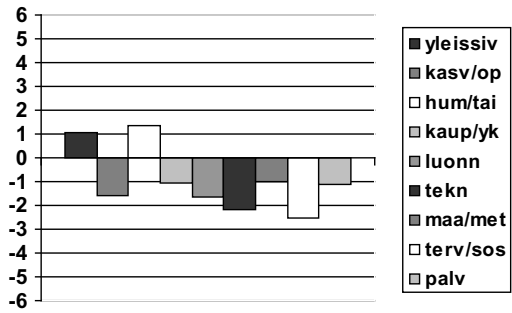

KUVIO 2. Oikeustieteelliselle alalle hakeneiden koulutusalojen edustus

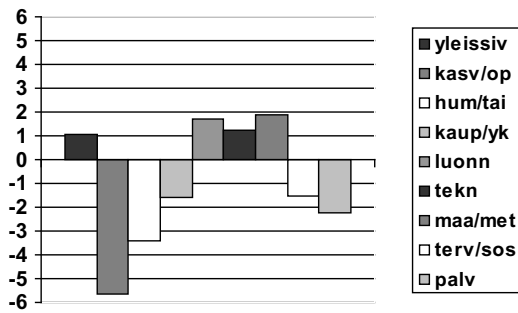
²⁰⁷ Kuviot 1–15 esittävät kullekin tieteenalalle hakeneiden koulutusalojen havaittujen ja odotettujen frekvenssien suhdetta. Y:n arvo kertoo, kuinka paljon havaittu frekvenssi poikkeaa odotetusta frekvenssistä. Koulutusalojen edustuksella viitataan tässä alan mahdolliseen yli- tai aliedustukseen kullakin tieteenalalla. Kun ala on yliedustettu, on y:n arvo positiivinen ja kun ala on aliedustettu, on y:n arvo negatiivinen. Y:n arvoa voidaan nimittää tässä edustuskertoimeksi. Esimerkiksi seuraavassa kuviossa teologiaa opiskelemaan hakeneista tutkinnon maa- ja metsätaloustieteestä oli suorittanut viisi hakijaa. Odotettu frekvenssi oli puolestaan kaksi hakijaa. Havaittu frekvenssi on siis 2,5-kertainen odotettuun frekvenssiin nähden; maa- ja metsätalousalalta valmistuneet ovat siten selvästi yliedustettuina teologiselle alalle hakeneiden joukossa. Kun havaittu frekvenssi $\geq$ odotettu frekvenssi, laskukaava on: havaittu frekvenssi/odotettu frekvenssi. Kun taas havaittu frekvenssi $<$ odotettu frekvenssi, laskukaava on: odotettu frekvenssi/havaittu frekvenssi, ja tulos (edustuskerroin) ilmoitetaan negatiivisena vastalukuna.

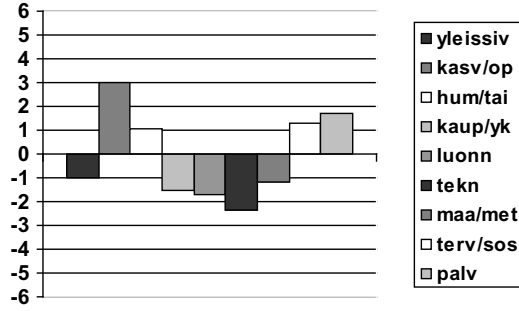
KUVIO 3. Lääketieteelliselle alalle hakeneiden koulutusalojen edustus

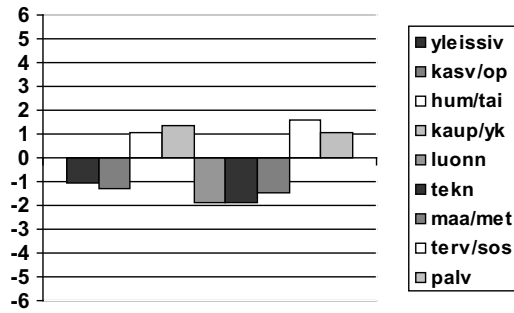
KUVIO 4. Humanistiselle alalle hakeneiden koulutusalojen edustus

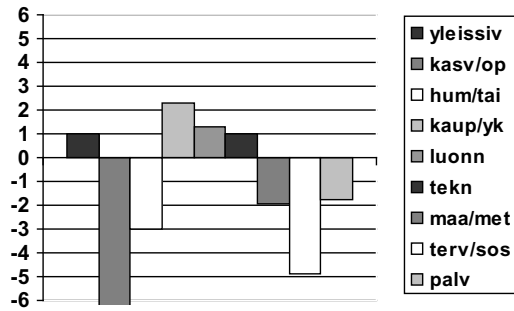
KUVIO 5. Matemaattis-luonnontieteelliselle alalle hakeneiden koulutusalojen edustus

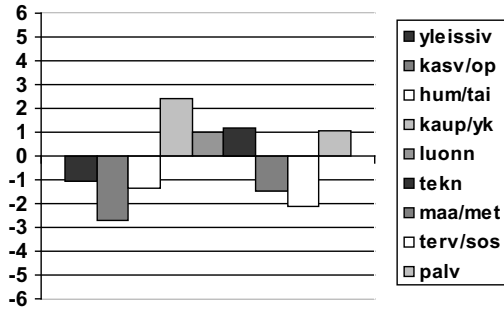
KUVIO 6. Kasvatustieteelliselle alalle hakeneiden koulutusalojen edustus

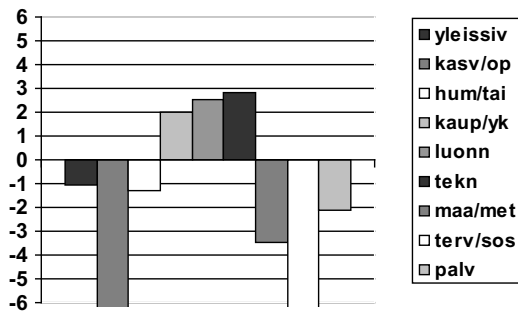
KUVIO 7. Yhteiskuntatieteelliselle alalle hakeneiden koulutusalojen edustus

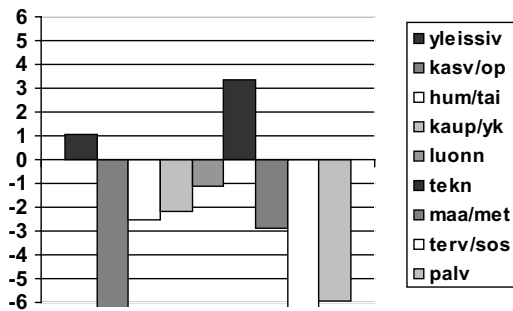
KUVIO 8. Kauppätieteelliselle alalle hakeneiden koulutusalojen edustus

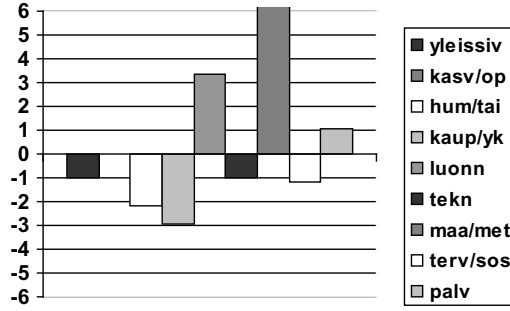
KUVIO 9. Kauppa- ja hallintotieteelliselle alalle hakeneiden koulutusalojen edustus

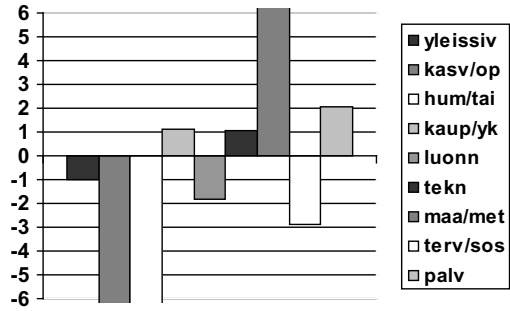
KUVIO 10. Informaatioteknologiselle alalle hakeneiden koulutusalojen edustus

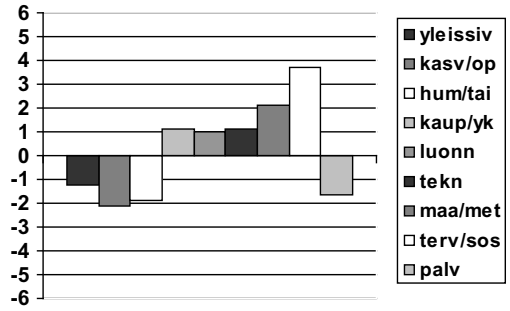
KUVIO 11. Teknilliselle alalle hakeneiden koulutusalojen edustus

KUVIO 12. Eläinlääketieteelliselle alalle hakeneiden koulutusalojen edustus

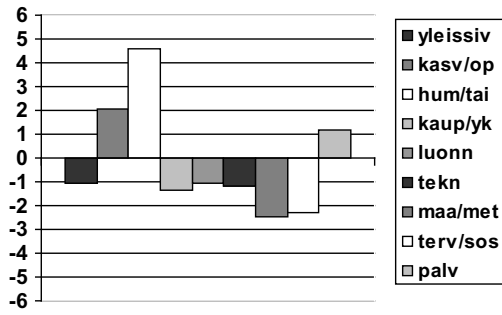

KUVIO 13. Maatalous-metsätieteelliselle alalle hakeneiden koulutusalojen edustus

KUVIO 14. Farmasian alalle hakeneiden koulutusalojen edustus

KUVIO 15. Taidealoille hakeneiden koulutusalojen edustus